ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ:
ІСТОРІЯ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Збірник матеріалів

V МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
І МОЛОДИХ ВЧЕНИХ «ТРАВНЕВІ СТУДІЇ 2023:
ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ»

4 ТРАВНЯ 2023 р.

ВИПУСК 8

Вінниця 2023

УДК 94:339](063):378.4(477.62)ДонНУ
Т 65

Рекомендовано до друку
вченою радою факультету історії та міжнародних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
протокол № 11 від 24 травня 2023 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Лимар В. В., д-р екон. наук, доц., в. о. завідувача кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Литвиненко Р. О., д-р іст. наук, проф., в. о. завідувача кафедри всесвітньої історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Паніна І. Г., канд. іст. наук, заступник декана з навчальної роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Прихненко М. І., канд. політ. наук, заступник декана з соціальної та виховної роботи зі студентами факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Пшемицька Є. О., канд. іст. наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Пятницькова І. В., канд. іст. наук, доц., заступник декана з наукової роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Темірів Ю. Т., канд. іст. наук, доц., декан факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса (редактор);

Темірова Н. Р., д-р іст. наук, проф., в. о. завідувача кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Т 65 **Травневі студії: історія, міжнародні відносини:** Збірка матеріалів V Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2023: історія та міжнародні відносини в інформаційному протистоянні». Вип. 8 / за ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 444 с.

КООРДИНАТОРИ ВИПУСКУ

Берегута В. В., магістр спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

УДК 94:339](063):378.4(477.62)ДонНУ

© Факультет історії та міжнародних відносин, 2023
© ДонНУ імені Василя Стуса, 2023

ЗМІСТ

Секція 1. Війна Росії проти України: історичний та міжнародний вимір
Зелінський Руслан. Ретроспектива російсько-українського військового протистояння 10
Приймак Павло. Російсько-українська війна і перспективи інтеграції України до ЄС та НАТО 13
Ковальчук Руслан. Міжнародна співпраця України та НАТО у контексті російсько-української війни 16
Бишук Людмила. Війна Росії проти України на міжнародній арені 18
Булана Євгенія. Місце ЄС у забезпеченні безпеки в Європі в контексті війни в Україні 20
Величко Ілона. Військова допомога європейських держав Україні під час російсько-української війни 23
Tortladze Khatia. Did the Western sanctions on Russia succeed, and how? 26
Юрчак Сергій. Суперечливість антиросійських санкцій із боку ФІФА 29
Васковець Ольга. Діяльність міжнародних організацій стосовно надання гуманітарної допомоги Україні в 2022 р. 31
Гринько Наталія. Посередництво Туреччини під час російсько-української війни 34
Піддубний Владислав. Енергетичні санкції ЄС щодо Росії в умовах російсько-української війни 37
Охмак Євгеній. Підготовка системи національної безпеки і оборони України до повномасштабної війни 39
Рогожинський Дмитро. Зовнішня політика України щодо поліпшення інвестиційного клімату 42
Заховаєва Даяна. Перешкоджання військовій допомозі Україні окремими країнами-членами НАТО 45
Лаврут Ольга. Жіноцтво на захисті України 48

Секція 2. Сучасні міжнародні процеси та зовнішня політика України
Kuzmenko Yehor. Study of the needsof the United States of America in raw materials…… 50
Priymak Evhenii. Modern world order: trends and threats 53
Дідук Юлія. Відносини Великої Британії із країнами Європи на сучасному етапі…….. 55
Hryb Anna. Reasons and consequences of labor migration for the donor country 58
Shamakhia Leleanna. How did the Russia-Ukraine war affect the world economy? 60
Ohorodnyk Yelyzaveta. International leasing in world politics 64
Лопанчук Назар. Історичний аспект розвитку відносин Молдова–ЄС 66
Лукашенко Артур. Роль Італійської Республіки у подоланні міграційної кризи 68
Васильєва Діана. Перешкоди на шляху Фінляндії та Швеції до членства в НАТО 71

Shemchyk Anastasia. Peculiarities of the development
of the tourism sphere in Türkiye.. 75
Щербіна Іван. Виклики та можливості розвитку Еритреї в контексті
сучасних міжнародних відносин 77
Соколюк Катерина. Екологічні ініціативи у державах Південної Америки
як механізм регіональної співпраці 79
Шурман Інна. Антикорупційна стратегія України на 2023–2025 рр. 82
Фечко Іван. Основні етапи формування Союзу південноамериканських націй
(UNASUR) 83
Кадар Мар'яна. Подача Україною заявки до НАТО. Причини та наслідки..... 86

Секція 3. Інформаційні війни у сучасному світі: актори, цілі та засоби
Іващенко Катерина. Інструменти ведення інформаційних війн у XXI ст..... 89
Бабій Інна. Інформаційний супровід переговорів
в умовах збройного конфлікту 91
Вихристюк Вікторія. Переосмислення сутності пропаганди 95
Анісов Артур. Вплив інформаційних технологій
на американо-китайські відносини 97
Шевченко Денис. Вплив пропаганди, ЗМІ та інформаційної війни на конфлікт
між Росією та Україною: в історичному та міжнародних аспектах 100
Вербова Валерія. Чорний піар в умовах війни 102
Ричка Юрій. Інформаційні форми баскського сепаратизму 105
Мусіюк Інга. Особливості позиціонування РФ
на африканському континенті 107
Авраменко Максим. Українська цифрова дипломатія в умовах війни 110
Мартинюк Лілія. Використання Росією гумору
в інформаційній війні проти України 113
Янчук Іванна. Медійне відлуння міграційної кризи:
українські біженці в Європі 117
Берегута Віталій. Просування російської дезінформації у РБ ООН..... 119

Секція 4. Проблеми війни та миру в міжнародних відносинах
Tsybuliak Daryna. International trade wars 123
Косенко Артем. Китай і Тайвань: витоки протистояння 125
Shymko Anna-Mariia. The problem of the stability
of the national currency during the war 128
Сергушова Ірина, Осадчук Анна. Activities of the United Nations
during the Russian-Ukrainian war 130
Паламарчук Юлія. Міжцивілізаційні конфлікти сучасності:
історіографія та «Український аспект» 133
Гуляєв Іван. Вплив війни Росії проти України
на трансформацію міжнародної політики миротворчості 135
Столяренко Данило. Трансформація природи війни в добу невизначеності:
досвід російсько-української війни 138
Кармазіна Анна. Роль США у забезпеченні воєнної безпеки країн Європи 141

Іжаківський Валерій. Роль AUKUS у регіональній безпеці 143
Іващук Анастасія. Південна Корея в зовнішньополітичній стратегії США 145
Бабаджанян Гаяне. Нагірний Карабах.
Запровадження азербайджанської блокади 2022–2023 рр. 147
Самохвал Олег. Виклики глобалізації у контексті врегулювання
безпекової сфери: ЄС–Середній Схід 148
Кольоса Анастасія, Прохорова Луїза. Збройні сили Молдови
в контексті міжнародних загроз на сучасному етапі 152
Михайлюк Валентина. Розвиток Національних збройних сил Латвії
в контексті посилення російської агресії 154
Гузєєва Аліса. Безпековий вимір зовнішньої політики
адміністрацій Барака Обами і Джо Байдена 157
Шпак Олександр. Трансформація нейтралітету Швеції і Фінляндії
після початку повномасштабної війни в Україні 160

Секція 5. «М'яка сила» та сучасна публічна дипломатія
Шулятицька Христина. Екологічна дипломатія
як складова «м'якої сили» держав ЄС 165
Сушко Ірина. Вплив креативних індустрій
на культурну дипломатію Великої Британії 167
Хоменко Аліна. Культурна дипломатія України
під час російсько-української війни 170
Шостак Катерина. «М'яка сила» і сучасна публічна дипломатія 173
Коцюба Владлена. Механізми реалізації медіадипломатії
в демократичних країнах 175
Зленко Сергій. Український досвід застосування «м'якої сили»
у протистоянні з ворогом 178
Мартинюк Назар. Цифрова дипломатія Світового Конґресу Українців
як чинник підтримки України та її популяризації в світі 180
Бондаренко Анна. Методи публічної дипломатії НАТО та їх ефективність 183
Пунько Алла. «М'яка» сила футболу на міжнародній арені 186
Коннова Віталіна. Дипломатія знаменитостей
як інструмент «м'якої сили» Південної Кореї 188
Міщук Євгенія. Особливості вироблення
та прийняття рішень у публічній дипломатії 191

Секція 6. Історія в інформаційному протистоянні
Заболотний Євгеній. Наративи про правителів Русі
в інформаційному протистоянні 194
Шмигун Анастасія. Чому Данило не Галицький? 196
Дейнека Михайло. Проблематика особистості Еміліано Сапати
в інформаційному протистоянні 199
Бойко Ірина. Контроверсійність історичної постаті Павла Скоропадського ... 201
Кошельнік Владислава. Версальський мирний договір
у шкільних підручниках Веймарської республіки 203

Буран Анна. Проблема визнання Голодомору 1932–1933 років геноцидом українського народу 205
Кузьменко Едуард. Історіографічні протиріччя щодо ролі та спадщини II Британської імперії та їх вплив на соціально-політичне життя Великої Британії на початку XXI століття 208
Новосел Наталія. Історія Лисичанська в контексті інформаційної війни РФ проти України 210
Кирилюк Владислав. Політика історичної пам'яті в Україні: її основи та цілі 213
Дзюба Ельвіра. Державна мовна політика в Україні у 1991–2004 рр. 215
Білоус Євген. Сучасна Україна та російсько-радянська спадщина: соціальний аспект 218
Кашуба Лілія, Дмитренко Катерина. Культурна апропріація історії України 221
Балан Альона. Історія в інформаційному протистоянні: як Україна веде інформаційну війну із Росією 223

Секція 7. Україна та Польща: досвіди сусідства
Havrysh Ivan. Bilateral relations between Ukraine and Poland 226
Макаренко Антон. Україна та Польща: досвіди сусідства 228
Дроботюк Марина. Україна та Польща: досвіди сусідства 230
Слєпих Катерина. Зміна парадигми відносин України та Польщі в XX – на початку XXI ст. 232
Зеленська Ольга. Відносини України та Польщі 234
Стеценко Сергій. Україна та Польща: проблема національної пам'яті та волинська трагедія 236
Сорокін Андрій. Журнал реєстрації розпоряджень та наказів голови Київміськради як джерело з історії українсько-польських контактів 1990–1991 рр. 238
Хижняк Владислав. Україна та Польща: досвіди сусідства 240
Огребчук Павло. Нова геополітична роль у відносинах українців та поляків 242

Секція 8. Археологічні студії: здобутки та перспективи
Прончук Ольга, Ткаченко Марина. Неоліт в історії 245
Касьян Валентина. Статевовікова диференціація ямної спільноти: історіографічний сюжет 247
Зборовська Анна. Татуювання у населення Південного Сибіру раннього залізного віку…… 250
Забавін Вячеслав, Небрат Сергій. Середньовічні казани з курганів Північно-Східного Приазов'я 252
Небрат Сергій. Перекриття входу до камери катакомби як елемент поховального обряду інгульської катакомбної культури 255

Секція 9. Історичні виміри зарубіжного світу
Палєєва Анастасія. Зародження театрального мистецтва в Китаї 258

Мельник Валерія. Французька революція 1789–1799 рр. у творах Жака-Луї Давида 260
Сторожук Сергій. Символіка та особливості художнього стилю Європи від середини XIII ст. до кінця XVIII ст. 262
Головченко Яна. Історія жіночого руху за права: Олімпія де Гуж 264
Ахновський Денис. Відображення військового спорядження та озброєння на картині Яна Матейка «Битва під Варною» 266
Малишев Віталій. Становлення головних ідей фінського державотворення (1917–1939 рр.) 269
Погонець Іван. Організаційне оформлення антирелігійної політики в СРСР у 1920-х рр. 271
Дерев'янко Антон. Наземна експериментальна техніка Вермахту 274
Бачинська Юлія. Гендерний аспект співпраці режиму Ф. Франко із Німеччиною та Італією у 1936–1945 рр. 277
Акімов Михайло. Масове вбивство у Ле-Параді 27 травня 1940 року: історія воєнного злочину та покарання за нього 278
Ткач Тетяна. «Кримський сценарій» 1945 року: як СРСР окупував Карафуто 281
Заводяк Яна. Гендерні проблеми підпільного руху часів Другої Світової війни 284
Гіберт Михайло. Реалізація плану Маршалла: особливості та український вимір 286
Тулінова Дарія. Індо-пакистанський конфлікт 1947 р. – наш час 289
Богуцька Оксана. Відповідь нескореного народу: Норильське повстання 1953 р. 291
Цецульніков Єгор. Політичні реформи іспанського уряду Адольфо Суареса (липень 1976 р. – червень 1977 р.) 294
Костюк Сергій. Розвиток туризму в Єгипті за правління Хосні Мубарака 298
Прончук Ольга, Радченко Людмила. Вивчення історії на сучасному етапі 300

Секція 10. Історичні виміри українського суспільства
Бардіна Алла. Жінки князя Володимира Святославича: аналіз жіночого досвіду 303
Костельнюк Дар'я. Культура періоду Русі-України 306
Вєшкін Валерій. Занепад ювелірного ремесла Київської держави внаслідок монгольської навали 309
Архіпова Євгенія. Витоки українського книгодрукування до Івана Федорова 312
Грушко Віталій. Руcько-українська шляхта у житті суспільства XV–XVI ст.: зміна наукової парадигми 315
Сауляк Анастасія. Внесок Яхненків-Симиренків у розвиток благодійництва 316
Кулакова Анастасія. Плакати часів Української національної революції 1917–1921 рр. 319

Хромова Вікторія. Прояви соціально-політичного тиску радянської влади на духовенство Чернігівщини на початку 1920-х рр. ... 322
Коцюруба Микола. Засадничі принципи військово-політичної діяльності військ УПА ... 325
Данилів Микола. Сучасність у минулому: бій під Гурбами 21–27 квітня 1944 р. ... 327
Пушка Денис. Військові дії в м. Рожище під час німецько-радянської війни (1941–1945 рр.) ... 330
Слонська Марія. Жінки у дисидентському русі ... 332
Казаков Геннадій, Точиліна Ірина. Жінки у трудовому просторі радянської держави (за матеріалами Запорізької області) ... 335
Кратюк Юлія. Проголошення незалежності України – юридичний та історичний аспект ... 338
Салагуб Людмила. Трансформація практик у навчанні та вихованні старшокласників: екологічна проблематика (постать гетьмана П. Полуботка, спогади іноземців та екологічні реалії сьогодення) ... 340

Секція 11. Особистість в історії та міжнародних відносинах
Зінчук Анастасія. Королева Франції Анна Ярославна ... 343
Піддубна Ольга. Жінки в житті Богдана Хмельницького ... 345
Шатковський Денис. Основні напрями літератури про життя і діяльність Дмитра Марковича ... 348
Басько Роман. Уродженець Уельсу в індустріалізації Донбасу. Джон Юз ... 350
Барбелюк Олександр. Постать Михайла Коцюбинського в історичній пам'яті: очевидні та приховані сенси ... 353
Данкевич Ольга. Олена Степанів – перша жінка-офіцер УСС ... 355
Герасимюк Ірина. Становлення політичних і державно-політичних поглядів М. Міхновського ... 357
Літвінов Владислав. Павло Скоропадський – невизнаний гетьман України ... 359
Кубов Мирослав. Внесок Андрія Мельника в український націоналізм ... 361
Гуцол Аліна. Єпископ Григорій Хомишин: портрет політично-релігійного діяча ... 363
Джурик Адріана. Закатована за Україну – Ольга Басараб ... 366
Матвійчук Валентина. Роль Е. Бенеша в міжнародних відносинах міжвоєнного періоду ... 368
Коняєва Карина. Олекса Тихий – обличчя дисидентського руху на Донеччині ... 370
Кратюк Анастасія. Особливості та міжнародна діяльність Айше Сеїтмуратової в еміграції ... 373
Войтенко Юрій. Особистість Л. Кравчука у державотворенні України ... 375
Нікора Тетяна. Реджеп Тайїп Ердоган: харизматичне лідерство як один з факторів стабільності політичного режиму ... 377

Секція 12. Простори пам'яті

Шептицька Богдана. Вікторіанська доба в романі Ш. Бронте «Джейн Ейр» 380
Коломійчук Іванна. «История украинского народа» О. Єфименко
як виклик традиційної історії 383
Пилипчик Яна. Переяслав 1654 року у потрактуванні
Н. Полонської-Василенко 384
Джос Кирило. Законодавчі джерела з історії УНР: джерела права 386
Похиленко Ірина. Концентраційні табори: історія та сучасність 389
Сорокіна Вікторія. Архівно-слідчі справи репресованих:
визначення та класифікація 391
Касян Людмила. Кінодокументи другої половини 1980-х – початку 1990-х років
як місце пам'яті про жертв радянських політичних репресій 394
Вакуленко Ангеліна. Трансформація ідентичності
українського суспільства після 1991 р. 396
Аврамов Дмитро. Ментальність та ідентичність українського суспільства 399
Бривко Микола. Політика пам'яті про місця поховання жертв репресій.
Україна-(не)Россія 400
Ковальчук Анна. Реформування музейної справи в Україні:
досвід Європи та національні реалії 402
Злотін Юрій. Історична правда чи політична гра: роль експонатів,
які Росія вивезла з України, у визначенні сучасних відносин між країнами.... 404
Чепрасова Дар'я. Мурали під час російсько-української війни 406
Соколова Наталія, Грачова Катерина. Жахи російської окупації Херсона
(за спогадами очевидців) 409

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ-JUNIOR
ГЕРОЇЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Сердунич Любов. Воєнне волонтерство Старосинявського осередку
громадської організації «Всеукраїнське об'єднання жінок «Яворина»
(Хмельниччина) 412
Прончук Ольга, Кодинець Аріна. Війна як прояв слабкості 415
Сікорська Майя. Героїчні битви українського народу 417
Ревенко Владислав. Герої тилу: розвиток волонтерського руху 419
Селецька Жанна, Сагло Катерина. Діяльність добровольців-парамедиків
на передовій у районах проведення АТО / ООС 421
Прончук Ольга, Клападнюк Богдан. Україна та Польща: досвіди сусідства 424
Чорна Діана. Народні герої: хто вони? 426
Лук'янчук Олександр. Героїчні битви українського народу 429
Гук Діана. Праведники народів світу: Олена Вітер – жінка, яка хотіла
врятувати життя 431
Доброгівська Оксана. Історія українських перемог 434
Антонюк Анастасія. Лікарі – герої нашого часу 436
Гусаревич Дарія. Героїчні битви українського народу XX–XXI ст. 439
Паламарчук Надія. Герої, яких об'єднала Донеччина 441

СЕКЦІЯ 1
ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ

Зелінський Руслан
ПАТ «Вищий навчальний заклад
"Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

РЕТРОСПЕКТИВА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Ключові слова: *російсько-українські війни, московська експансія, боротьба за незалежність.*
Keywords: *Russian-Ukrainian wars, moscow expansion, struggle for independence.*

Витоки російської агресії відносно українських земель можна віднести ще до початку XII ст., коли Ростово-Суздальське князівство претендує на першість у Київській державі. Місцевий князь Андрій Боголюбський, прагнучи посісти київський престол, у 1169 р. вчинив руйнування та грабунок Києва.

Черговою віхою кривавого шляху Московії стали війни з Литвою в XV–XVI ст. за київську спадщину. У цей час Київська держава втратила цілісність, а українські землі перейшли під владу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Велике князівство Литовське, Руське та Жемайтійське, навіть з огляду на назву, було своєрідною конфедерацією, де українські (руські) землі жили повноцінним національним життям. Проте Московське князівство розпочало з Литовською державою війни, претендуючи на значну частину українських (руських) земель. Оскільки українська (руська) політична еліта та військові формування Великого князівства Литовського брали активну участь у цих війнах, є підстави віднести до них складову російсько-українського (московсько-руського) збройного протистояння. Адже боротьба йшла за київську спадщину.

Отже, виділимо окремі етапи цих збройних змагань, наслідком яких був переділ спірних теренів між воюючими сторонами. Зокрема, внаслідок війни 1492–1494 рр. від Литовської держави до Великого князівства Московського на умовах Вічного миру (1494) відійшли Верховські князівства (у верхів'ї Оки). Внаслідок війни 1500–1503 рр. Велике князівство Литовське втратило приблизно третину своєї території на користь Московії, зокрема Чернігово-Сіверщину. Війна 1507–1508 рр. закінчилася поверненням Москвою Литві Любеча з навколишніми дрібними містами, але більшість Чернігово-Сіверщини залишилася у складі Московського князівства. Під час війни 1512–1522 рр. Москва завоювала Смоленськ. Після війни 1534–1537 рр. до Московії відійшли Себеж, а Литва оволоділа Гомелем. Далі у Лівонській війні 1558–1583 рр. відзначились активною участю українські козаки проти московської агресії. Внаслідок цього Московія зазнала поразки і відмовилась від завойованих територій у Лівонії та Полоцьку, а шведам віддала Нарву, Ям, Копор'є, Іван-город.

Після Люблінської унії 1569 р. більшість українських земель увійшли до складу Речі Посполитої, а українські козаки воювали проти московитів на боці поляків і литовців.

Під час так званої «смути» в Московському царстві українські козаки брали участь у збройній боротьбі за царський престол на Речі Посполитій. Козаки відіграли важливу роль у перебігу бойових дій. Королевич Владислав претендував на московський стіл, і з цією метою поляки вирушили у 1618 р. в похід на Москву. Бойову міць польського війська складало українське козацтво на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним. Хоча Владислав і не став московським царем, до Речі Посполитої повернулися території Чернігово-Сіверщина та Смоленщина. Згодом внаслідок Смоленської війни 1632–1634 рр. за участі українських козаків Річ Посполита військовою силою підтвердила свої права на ці території.

Переяславська рада 1654 р. та Березневі статті оформили українсько-московський військово-політичний союз. Але не встигло висохнути чорнило на цьому документі, як цього самого року розгортається протистояння між договірними сторонами. Із 1654 до 1659 рр. триває збройна боротьба між Московією та Гетьманщиною за впливи в Білорусі. Наслідком цього став перехід під контроль козаків теренів Південно-Східної Білорусі та частково Мінського, Вітебського і Смоленського воєводств.

Чергова війна Московії проти Гетьманщини 1658–1659 рр. відзначена блискучою перемогою гетьмана Івана Виговського над московитами 1659 р. у Конотопській битві. Намір Виговського відірвати Гетьманщину від Москви та долучити до Речі Посполитої на правах суб'єкта держави потерпів поразку. Московія обмежила на нових договірних засадах права Гетьманщини.

Антимосковське повстання 1666–1668 рр. зазнало поразки, а Москва закріпила за собою Лівобережжя. Наступна московська військова агресія проти Правобережної України 1674–1676 рр. придушила наміри Петра Дорошенка об'єднати Гетьманщину обох берегів Дніпра та підтвердила свою зверхність над Лівобережною Україною.

Інше антимосковське повстання Петра Іваненка 1692 р. також було невдалим. Малочисельні загони запорожців на чолі з новопроголошеним гетьманом Іваненком (Петриком) та союзним татарським військом були розбиті гетьманом Мазепою.

Згодом гетьман Іван Мазепа очолив боротьбу Гетьманщини за незалежність 1708–1709 рр., наслідком якої стане поразка шведсько-українського війська. Ця боротьба знайде продовження у визвольному поході Пилипа Орлика 1711 р. Однак спочатку успішне просування Правобережжям українських козаків, за підтримки поляків і татар, закінчиться невдало.

Українська Народна Республіка (доба Центральної Ради та Директорії), Українська держава, які утворилися на уламках Російської імперії, виборювали право на незалежність у боротьбі з червоною Росією. Українсько-більшовицькі війни 1917–1921 рр. не принесли успіху українцям – національно-визвольні змагання зазнають поразки. На окупованій території України більшовики утворили квазідержаву Українську Соціалістичну Радянську Республіку, яка 1922 р. стала складовою частиною СРСР.

Ідея незалежності, за яку боролися вояки та діячі УНР, не згасла. Національно-визвольна боротьба Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії з радянським режимом триватиме до середини 1950-х рр. Ця боротьба відзначена багатьма героїчними сторінками, і спрямована проти підрозділів Червоної армії, НКВД та компартійного апарату. Після Другої світової війни 1945 р. бойовики УПА продовжили підпільну боротьбу, яка тривала до середини 1950-х рр. Проте сили воюючих сторін були нерівними, і націоналістичне підпілля згасло, а карально-репресивна машина Радянського Союзу знищила та репресувала останніх учасників ОУН-УПА.

У 1991 р. Україна відновила незалежність. Згодом у 1997 р. було укладено договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією. Проте на шляху партнерства між державами опинилося чимало каменів спотикання. Найбільший з них – це небажання Росії випустити Україну зі сфери свого впливу, що проявилося в активному спротиві європейській інтеграції України. Помаранчева революція 2004 р. та Євромайдан, Революція гідності 2013–2014 рр. стали тривожними сигналами для кремлівського керівництва щодо виходу України з російської орбіти. Тому за підтримки «п'ятої колони» в Україні у березні 2014 р. Росія анексувала Автономну Республіку Крим, а у квітні 2014 р. на території Донецької та Луганської областей сепаратистськими силами за участі російських військ проголосила так звані Донецьку та Луганську народні республіки. Це стало початком російсько-української війни на сході України. Радою безпеки і оборони України 13 квітня 2014 р. було оголошено Антитерористичну операцію [2], яка тривала до 30 квітня 2018 р. Потім введено в дію було Операцію об'єднаних сил, керівництво якою доручено Об'єднаному оперативному штабу ЗСУ [3].

Новий етап російсько-української війни почався 24 лютого 2022 р. широкомасштабним військовим вторгненням російських військ на територію України.

Отже, ще з XII ст. Московщина намагається поглинути українське буття, тому що не може допустити існування Українства без московської зверхності. Сучасна війна за незалежність України є прямим продовженням кількасотлітнього протистояння українського світу московській експансії [1, 10].

Джерела та література

1. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни росії проти України XII–XXI ст. Київ: ПП Брехуненко Н. А., 2016. 247 с.

2. Указ Президента України від 14 квітня 2014 р. № 405 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text

3. Указ Президента України від 30 квітня 2018 р. № 116 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018#Text

Приймак Павло
Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА І ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС ТА НАТО

Ключові слова: *російсько-українська війна, зовнішня політика України, ЄС, НАТО, процеси інтеграції.*
Keywords: *Russian-Ukrainian war, foreign policy of Ukraine, EU, NATO, integration processes.*

24 лютого 2022 р. – дата, яка змінила не тільки внутрішню політику України, змін зазнав і геополітичний порядок в усьому світі. Повномасштабна війна Росії проти України стала справжнім поштовхом для провідних а́кторів до рішучих дій на міжнародній арені. Більшість із них були вимушені переглянути свою політику, насамперед ідеться про міжнародні організації та об'єднання.

Так чи інакше, а європейські та євроатлантичні прагнення України – історія не нова. Курс держави на членство у ЄС та НАТО визначено на законодавчому рівні [1]. Нинішня війна демонструє справедливість та закономірність цих прагнень. На полі бою Україна захищає усе те, що лежить в основі цінностей як ЄС, так і НАТО: демократія, індивідуальна свобода, повага до людської гідності, рівність.

Уже на п'ятий день повномасштабного вторгнення (28 лютого 2022 р.), Україна подала заявку на вступ до ЄС [6]. Швидка заявка України на вступ стала справжньою несподіванкою для ЄС, але аж ніяк для України: у країні розуміли, що кращого моменту, ніж той, коли ти захищаєш на полі бою цінності свободи та демократії, може й не бути. Декілька місяців потому лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС [5]. Україна зосередилась на виконанні семи рекомендацій від ЄК.

Ще більш несподіваним кроком від України стала заявка Президента Володимира Зеленського на вступ до НАТО за пришвидшеною процедурою, про що він заявив у зверненні 30 вересня 2022 р. [8]. Це сталося якраз після того, як Путін відписав укази про «приєднання» [3] чотирьох частково окупованих українських регіонів до складу РФ.

Отож у підсумку, станом на кінець 2022 р. Україна має статус кандидата на вступ до ЄС, а також подає заявку на вступ до НАТО за пришвидшеною процедурою. Чи вдасться Україні реалізувати повною мірою свої євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення і втілити повноцінне членство?

Як уже було зазначено, фокус уваги після отримання Україною статусу держави-кандидата в ЄС ліг на виконання семи рекомендацій від ЄК. Враховуючи той факт, що випадок з Україною є унікальним, і наша держава отримала статус кандидата «авансом» (адже зазвичай умови для його отримання країні оголошують до рішення, а не після), Україні потрібно ще, так би мовити, захистити свій поточний статус, а вже тоді думати про набуття повноправного членства. Сім рекомендацій від ЄС [4] – це радше не вимоги ЄС, а конкретні блоки реформ, умова того, що Україна збереже свій статус кандидата та матиме реальні перспективи на членство в Союзі.

Із НАТО ситуація не настільки просунута в цьому аспекті. По-перше, процедура вступу до НАТО відрізняється від тієї, яка є у ЄС. У Північноатлантичний альянс не потрібно подавати заявку для того, аби вступити. Там дещо інший підхід, який теж, як і у ЄС, вимагає консенсусу та єдності усіх держав-членів. Проте якщо у ЄС заявка вимагається від потенційного члена, то НАТО сам пропонує членство. Отже, подана Зеленським заявка не наближує нас суттєво до НАТО. Ба більше, Президент України подав цю заявку, не поставивши до відома лідерів НАТО: того ж Президента США Джо Байдена та Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга. Потрібно мати на увазі, що подібні кроки є досить ризиковими та можуть поставити під сумнів євроатлантичний рух України, адже НАТО – це про співпрацю та про довіру. Але і в альянсі мають усвідомлювати той факт, що Україна перебуває у стані війни і обставини зараз такі, що доводиться ухвалювати термінові кроки.

Цією заявкою Україна, ймовірно, полегшить питання про членство у майбутньому. Політичний крок Володимира Зеленського 30 вересня 2022 р., дав чітко зрозуміти як українському суспільству, так і лідерам Заходу, що Україна прагне саме членства та швидкого руху до нього, а не ПДЧ.

Враховуючи усі ризики прийняття України до НАТО в умовах війни, реальний вступ до альянсу на сьогодні розглядати неможливо. Про це заявляють у НАТО: «Щоб ви не думали, щодо того, коли Україна стане членом НАТО, передумова того, щоб це питання було на столі переговорів – це те, щоб Україна перемогла, і ми допомагаємо Україні робити це», – зазначив Єнс Столтенберг [2]. Цю думку поділяють і у Білому Домі, за словами Радника Президента США з національної безпеки Джейка Саллівана: «процес у Брюсселі варто розпочати в інший час» [7]. Натомість, альянс активно закликає зосередитись на підтримці України і продовжити практично сприяти перемозі у боротьбі з Росією.

Фактично ця війна та дії Путіна стали справжнім каталізатором для України в євроінтеграційному та євроатлантичному напрямі. Той рівень підтримки збоку ЄС та Альянсу надають оптимізму та дають зрозуміти, що Україна так близька до вступу, як не була ніколи у своїй історії. Питання лише у тому, коли Україна зможе набути повноцінного членства. Велику відповідальність за результат цих процесів несе українська влада. Проте, не слід забувати, що це двосторонній рух. І без підтримки ЄС та Північноатлантичного альянсу успіху в короткостроковій перспективі досягнути буде важко. Невідомо, які вимоги висуне НАТО щодо реформ, окрім того, що Україна має перебувати не у стані війні та перемогти, проте Захід сьогодні точно знає – Україна йде до НАТО.

ЄС же, зі свого боку, вимог щодо війни не ставить. Війна як така не є перешкодою до вступу. Виконання семи рекомендацій та імплементація нових механізмів – це ключові питання, які будуть визначати можливість вступу України. Проте не все залежить від України: тут уже постає питання до ЄС та європейських країн, які можуть гальмувати деякі реформи. За словами аналітикині Центру «Нова Європа» Маріанни Фахурдінової, саме це може стати перешкодою у втіленні усіх рекомендацій у повному обсязі до кінця 2023 року. На запитання: «Чи вважаєте Ви, що Україні по силах виконати усі 7 рекомендацій від ЄС до кінця поточного року?», експертка відповіла: «Повністю вдасться, якщо буде політич-

на воля до імплементації реформ (внесення змін до закону про КСУ, відбір кандидатів до ВРП та ВККС), а також якщо європейські країни зі свого боку не будуть гальмувати деякі реформи (з 2021 р. очікується висновок Венеціанської Комісії щодо антиолігархічого закону, потенційно проблемним є питання національних спільнот)». На запитання, чи стане Україна членом ЄС в умовах війни, аналітикиня зазначила: «Технічно вступ до ЄС – це тривалий процес на роки, тож він завершиться пізніше, ніж закінчиться війна». Попросивши пані Маріанну оцінити часову ймовірність набуття Україною статусу повноправного члена Євроспільноти, отримали відповідь, що це вдасться здійснити впродовж десяти років: «Це буде залежати від дуже великої кількості факторів: час відкриття переговорів (політичне рішення, яке вимагатиме консенсусу усіх 27 держав-членів, тривалість уніфікації українського законодавства з правом ЄС, ухвалення політичного рішення про вступ, ратифікація договору тощо», – додала вона.

І дійсно, є вагомі підстави вважати, що Україна зможе набути членство у НАТО раніше, аніж у ЄС. Принаймні про це свідчить і історія попередніх розширень. Перш ніж вступити до ЄС, європейські країни вступали у НАТО. Так було у випадку з Польщею, Чехією, Угорщиною, Болгарією, Румунією, Хорватією. Для цих країн вступ до НАТО розглядався як своєрідний «трамплін» до ЄС.

Отож, з вищезазначеного можна зробити висновок, що членство у НАТО хронологічно є ближчим, аніж членство у ЄС. Зеленим світлом на шляху до Альянсу стане перемога України у війні, і це може статися значно раніше, аніж впровадження та імплементація реформ, які ще мають задовольнити ЄС. У будь-якому випадку українській владі потрібно зосередитись на інтеграції до ЄС та НАТО – докласти усіх зусиль, аби Україна набула членство і в Альянсі, і у Євроспільноті. За умови збереження такої підтримки на Заході запорукою успіху має стати впевненість, виважені політичні рішення української влади, яка має реалізовуватися політичною практикою. Вона має продемонструвати, що символічні заявки – це не лише демонстрація прагнень, а й політична воля України.

Джерела та література

1. Закон України про національну безпеку України. Верховна Рада України. *Законодавство України.* 21.06.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

2. Івощікова А. Першочерговою задачею є забезпечення перемоги – Столтенберг про потенційний вступ України до НАТО. *Суспільне. Новини.* 30.11.2022. URL: https://suspilne.media/328550-persocergovou-zadaceu-e-zabezpecenna-peremogi-stoltenberg-pro-potencijnij-vstup-ukraini-do-nato/

3. Ліскович М. Вступ України до НАТО: тепер це не про те, хто «за» чи «проти», а «коли» та «яким чином». *Укрінформ.* 03.10.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3585148-vstup-ukraini-do-nato-teper-ce-ne-pro-te-hto-za-ci-proti-a-koli-ta-akim-cinom.html

4. Сидоренко С. Кандидат авансом: 7 вимог, які має виконати Україна, щоб ЄС не скасував її новий статус. *Європейська правда.* 18.06.2022. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/18/7141516/

5. European Council conclusions, 23–24 June 2022. European Council. Council of the European Union. 24.06.2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf

6. The European Commission recommends to Council confirming Ukraine, Moldova and Georgia's perspective to become members of the EU and provides its opinion on granting them can-

didate status. *European Commission.* 17.06.2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3790

7. US Official: Ukraine's NATO bid 'should be taken up at a different time'. *The Kyiv Independent.* 01.10.2022. URL: https://kyivindependent.com/news-feed/us-official-ukraines-nato-application-should-be-taken-up-at-a-different-time

8. We are taking our decisive step by signing Ukraine's application for accelerated accession to NATO – address by President Volodymyr Zelenskyy. *President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy.* 30.09.2022. URL: https://www.president.gov.ua/en/news/mi-robimo-svij-viznachalnij-krok-pidpisuyuchi-zayavku-ukrayi-78173

Ковальчук Руслан
Донецький національний університет імені Василя Стуса

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА НАТО У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: *Північноатлантичний альянс, європейська безпека, Україна, стратегічне партнерство, повномасштабне вторгнення.*

Keywords: *North Atlantic Treaty Organization, European security, Ukraine, strategic partnership, full-scale invasion.*

Співпраця з Організацією Північноатлантичного договору як найбільш успішною та впливовою військово-політичною організацією є одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України. Співробітництво з НАТО має велике значення для гарантування безпеки і миру на євроатлантичному просторі, передусім у контексті подолання загроз з боку Російської Федерації.

Після початку російської збройної агресії країни-члени НАТО одностайно висловили підтримку суверенітету і територіальної цілісності України, осудили дії Російської Федерації та дали високу оцінку діям української влади під час кризових ситуацій. Зокрема, українська влада ухвалила рішення про цілковите зупинення військово-технічного співробітництва з Росією, відмовилась від позаблокового статусу та юридично закріпила свій намір вступити до ЄС і НАТО.

Російська збройна агресія на Сході України з 2014 р. та повномасштабне вторгнення у 2022 р. призвели до перегляду низки аспектів національної безпеки України, зокрема щодо співпраці та подальшого членства як з боку України, так і з боку країн-членів НАТО.

Організація Північноатлантичного договору як військово-політичний альянс держав Північної Америки та Європи значною мірою відреагувала на повномасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України. Лідерство Сполучених Штатів Америки в Альянсі засвідчило значну ефективність мобілізаційних зусиль, зокрема у питанні надання військової допомоги Україні. Загалом відповідь НАТО на російське вторгнення є балансуванням між наданням військової підтримки Україні та невтягненням НАТО у прямий військовий конфлікт із Росією [3, 95].

Після повномасштабного вторгнення було здійснено перегляд Комплексного пакету допомоги Україні, який включає надання коротко-, середньо- та довго-

строкової підтримки Українській державі, зокрема перехід від озброєння радянських часів до сучасних зразків та покращення взаємосумісності української армії до стандартів НАТО, а також схвалено надання оборонної та гуманітарної допомоги [1, 10].

Зокрема, НАТО стала платформою для проведення дискусій та просування нового формату надання оборонної підтримки Україні через утворення Контактної групи під керівництвом США, так званого формату «Рамштайн».

Країни НАТО значно посилили двосторонню підтримку і постачають ще більше озброєння і техніки, аби Україна могла скористатися своїм правом на самооборону, закріпленим у Статуті ООН. Члени НАТО також забезпечують значну фінансову підтримку і гуманітарну допомогу, зокрема розміщуючи українських біженців в усіх державах-членах Альянсу. Вони активізували і вирішили надалі надавати допомогу Україні стільки, скільки буде потрібно для забезпечення її перемоги.

Зараз підрозділи та військові фахівці здійснюють навчання у профільних навчальних центрах та військово-навчальних закладах, а також виконують окремі бойові задачі із залученням іноземних інструкторів у межах професійної військової підготовки.

Першочергова увага надається практичній підготовці за військово-технічними та військовими напрямами з питань освоєння та особливостей застосування в бойових умовах сучасних видів озброєння та військової техніки, що постачаються Україні країнами-членами Організації Північноатлантичного договору.

До того ж НАТО надає першочергове значення підтримці комплексних реформ у сфері безпеки і оборони в Україні. Ці реформи вкрай важливі для розвитку оборонної політики України [4, 21].

Отже, агресія Росії значно трансформувала та посилила співпрацю України з Організацією Північноатлантичного договору, внесла зміни в наявну архітектуру безпеки, призвела до перегляду стратегій та оборонних програм у Європі, а також бачення майбутнього безпекового устрою в Європі [2, 26]. Отже, можна стверджувати, що розвиток відносин між Україною та НАТО може стати одним з головних факторів збереження стабільності в євроатлантичному регіоні.

Можна підсумувати, що посилення співробітництва між Збройними Силами України та НАТО зумовлено становленням і безпрецедентним поширенням між країнами-членами Альянсу партнерства та взаємної довіри у військовій галузі в контексті поступового формування нової системи міжнародної та європейської безпеки. Участь України та її Збройних Сил у цих процесах суттєво зміцнила авторитет Української держави на світовій арені, забезпечила її сприйняття як потужного чинника та суб'єкта у новостворених безпекових системах.

Джерела та література

1. Begum I., Khan S. A. Russia – NATO Uneasy Ties: Transformation, Cooperation to NATO Accession. *FWU Journal of Social Sciences.* 2023.

2. Choonara J. The devastation of Ukraine: NATO, Russia and imperialism. *International Socialism*. 2022.

3. Gray C. S. NATO and the Evolving Structure of Order in Europe: Changing Terms of the Transatlantic Bargain Paper. *The University of Hull*. Oxford. 2019. N. 1.

4. Lepskiy M., Lepska N. The War in Ukraine and its Challenge to NATO: Peacekeeping to Peace Engineering. *American Behavioral Scientist*. 2023.

Бишук Людмила
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Ключові слова: *війна, Україна, політика, міжнародні відносини, психологія, Європейський Союз, Росія, арена.*

Keywords: *war, Ukraine, politics, international relations, psychology, European Union, Russia, arena.*

Від 24 лютого 2022 р. в Україні розпочалася повномасштабна війна, яка несла у собі знищення української нації та української ідеї в світі. У людей розпочалася паніка, велика кількість населення вимушена була виїхала за кордон [2; 3].

Військова кампанія Російської Федерації розпочалася після тривалого нарощування військ, зброї та різноманітної сили вздовж кордону України з Росією і Білоруссю. Умовним приводом стало визнання російськими органами влади 21 лютого 2022 р. терористичних утворень на території України – так званих ДНР та ЛНР – як державних утворень. Але світ не повівся на її ігри і рішуче відштовхнув ідею Росії щодо визнання цих утворень на території України.

Неодноразово різні ЗМІ, західні та українські політики розцінювали накопичення російських військ біля кордонів з Україною з листопада 2021 р. як підготовку Росії до війни з Україною.

Росія сподівалася за три дні захопити Україну та дезорганізувати українську владу, і за допомогою паніки та некерованості ситуації встановити свою владу. Офіційні представники Росії всіляко заперечували у своїх заявах, що їхня держава планує напасти на Україну. Проте це було лише засобом інформаційного характеру для того, аби напасти зненацька і досягнути своєї цілі будь-яким способом, навіть якщо доведеться покласти мільйони життів задля досягнення злочинної мети. Водночас російські війська вже зосереджувалися на окупованих ще в 2014 р. територіях Луганщини, Донеччини, Криму, північно-східних кордонах з Україною та прикордонній території Білорусі у підготовці до нападу на України [1; 2].

Близько четвертої години за київським часом 24 лютого 2022 р. В. Путін оголосив про початок так званої «спеціальної операції», а на практиці – війни проти України. Уже за кілька хвилин після заяви Путіна почалися ракетні удари по всій території України, зокрема неподалік від Києва. На початку війни росіянам вдалося прорватися у напрямі Києва та захопити окремі стратегічні об’єкти. Але ненадовго, бо Збройні Сили України дуже швидко звільнили українські землі. Російські війська вдерлися до України поблизу Харкова, Херсона, Чернігова, Сум. Але завдяки опору українських Збройних Сил і всього народу плани ворога були зірвані. Зараз Росія розробляє нову стратегію, яка несе у собі нові виклики

та загрози. Разом із Росією війну проти України фактично веде Білорусь. Із прикордонних районів завдають ракетних ударів по території України, здійснюють вильоти бойової авіації для завдання ракетно-бомбових ударів по нашій країні, відбувається передислокація війська та його забезпечення.

Війна є страшною трагедією для українського народу. Російські війська вбивають, катують українців, знищують наші міста та села, грабують. Водночас війна вкрай негативно впливає на екосистему не лише України, а всієї планети. Європейський Союз щороку наголошує на великих забрудненнях землі, які призведуть до неминучих наслідків для наступних поколінь [1; 2; 4].

Реакція світової спільноти на повномасштабну віну Росії проти України була швидкою та емоційною. Усі країни-партнери України почали поширювати інформацію про війну, застосовувати проти Росії санкції. Проте підтримка нашої держави не була цілковитою. Так, США запровадили санкції, була введена заборона використання SWIFT та від'єднання Росії від повітряного простору ЄС. Також багато компаній покинули російський ринок, що має у майбутньому і зараз призвести економіку Росії до кризи.

Проте низка країн, перебуваючи під економічним, політичним, інформаційним впливом Росії, виступила на боці країни-агресора. Серед них Венесуела, Куба, Іран, КНДР, Еритрея, Киргизстан, Сирія, Нікарагуа. Також деякі країни зайняли нейтральну сторону.

Сьогодні російська агресія триває. Складною є ситуація і на міжнародній арені. Українській владі та усім українцям потрібно докладати великих зусиль для якнайшвидшої перемоги. Водночас потрібно зберігати холодний розум, оскільки ворог веде війну нечесним шляхом та використовує інформаційний, психологічний вплив не тільки в Україні, але і закордоном [1; 2; 4].

Джерела та література

1. Attack on Europe: documenting Ukrainian equipment losses during the 2022 Russian invasion of Ukraine. *ORYX*. URL: https://web.archive.org/web/20220510152646/https:/ www.oryx-spioenkop.com/2022/02/attack-on-europe-documenting-ukrainian.html

2. McGee L. Vladimir Putin is facing fiercer opposition than expected both inside and outside Ukraine. *CNN World.* URL: https://web.archive.org/web/20220228133240/https:/edition.cnn.com/2022/02/28/europe/putin-stiff-opposition-ukraine-intl-cmd/index.html

3. Агресія проти України: Резолюція Генасамблеї ООН. *Укрінформ.* URL: https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-world/3418304-agresia-proti-ukraini-rezolucia-genasamblei-oon.html

4. Війна в Україні та її наслідки для ЄС – Блог Високого представника ЄС Жозепа Борреля. *Представництво Європейського Союзу в Україні.* URL: http://surl.li/bvbcg

Булана Євгенія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

МІСЦЕ ЄС У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ В ЄВРОПІ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *європейська безпека, Європейський Союз, безпекова і оборонна політика.*
Keywords: *European security, European Union, security and defense policy.*

Європейська система безпеки після закінчення холодної війни базувалася на так званих «мирних дивідендах», що спричинило витіснення питань політики, безпеки та оборони, які були зняті з порядку денного протягом багатьох років. Проте збройна агресія Росії проти України змусила європейські національні уряди знову звернути пильну увагу на питання безпеки та оборони. До того ж стан війни у серці Європи призвів до посилення інтересу до питань стримування та територіальної оборони. Враховуючи традиційний акцент європейських лідерів на операції кризового регулювання помірної інтенсивності в Європі, варто виробити розуміння подальшого розвитку та майбутньої політики безпеки й оборони в Європі.

Метою цього повідомлення є визначення місця та ролі ЄС у питанні забезпечення безпеки на континенті через російську агресію проти України. Зазначена тема викликає доволі бурхливу дискусію у політичних, наукових і журналістських колах. Переважна більшість аналітичних досліджень присвячена оцінюванню потенціалу ЄС як безпекового актора в умовах російсько-української війни. Дослідженнями з цієї теми займаються Хільке Дейкстра, Каролін Мозер, Ганна Шелест, Густав Грессель та інші. Російська агресія ще більше актуалізувала питання спроможності ЄС виступати гарантом або контриб'ютором безпеки в регіоні.

Традиційно оборонна та безпекова політика ЄС розглядається як концепція пасивного характеру, що була встановлена в 1990-х рр. і з того часу вкрай мало змінилась. Потенціал військового втручання ЄС є незначним, а ЄС як політичний гравець значно мірою не має відношення до більшості конфліктів у сусідніх із Європою країнах. Маргінальна роль організації в європейській безпеці пояснюється відсутністю загального європейського сприйняття загрози, браком фінансових ресурсів та креативних політичних пропозицій. Натомість основою європейської безпеки та оборони є НАТО з його міжурядовими структурами прийняття рішень, гарантіями безпеки США та 360-градусним підходом до оборони [2]. Саме тому після першого вторгнення Росії до України в 2014 р. та незаконної анексії Криму європейські уряди об'єднались навколо Альянсу, відсунувши на другий план оборонні та безпекові амбіції ЄС, що перебували у зародковому стані. У 2023 р. НАТО знову стала основою для військової відповіді Європи на війну Росії, проте на рівні ЄС з 2014 р. відбулася низка змін. У наступні роки специфіка ізоляціоністської політики Дональда Трампа та вибір Великої Британії щодо Brexit відновили оборонні зусилля ЄС [2]. Столиці країн-учасників ЄС і Брюссель зобов'язалися довести актуальність та ефективність союзних зусиль, зокрема в питаннях оборони.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну стимулювало ЄС розпочати більш активне будівництво бюрократичної оборонної структури, що б використовувала регулюючі та бюджетні повноваження організації для здійснення оборонно-промислової політики. Верховний представник ЄС із закордонних справ та політики безпеки Джозеп Боррель навіть описав реакцію ЄС як «геополітичне пробудження» [5]. Німецький канцлер Олаф Шольц заявив, що це Zeitenwende («зміна парадигми») у своєму виступі у Бундестазі 5 березня 2022 р., в якому він оголосив про величезне збільшення витрат на оборону, враховуючи спеціальний фонд у 100 мільярдів євро для швидкої модернізації Бундесвера та подальшого зобов'язання досягти цільового показника витрат на оборону НАТО – 2 % [4]. Тим часом Фінляндія та Швеція значно змінили свою оборонну позицію, подавши заявку на приєднання до НАТО в липні. Більше половини держав-членів ЄС також індивідуально пообіцяли забезпечити Україну військовою технікою. На думку авторки, масштаб відповіді держав-членів ЄС у такий критичний момент європейської історії є результатом розвитку протягом понад 50 років колективної системи зовнішньої політики, політики безпеки та оборони ЄС.

Протягом багатьох років держави-члени актуалізують прагнення до колективної безпеки та оборони, зокрема у глобальній стратегії 2016 р., а останнім часом у Стратегічному компасі 2022 р., який був істотно переглянутий перед публікацією через вторгнення Росії в Україну. Розрив між амбіціями та реальністю призвів до періодичної (і часто виправданої) критики того, що зусилля ЄС у зовнішній політиці, політиці безпеки та політиці оборони були неефективними та повільними, досягали результатів лише з найменшим загальним знаменником та не мали достатньої військової ваги [6, 219]. Здійснюються дебати щодо того, як стаття 42.7 Угоди ЄС дає основу для колективного захисту в контексті ЄС [7]. Однак рішення Фінляндії та Швеції про членство в НАТО надсилає однозначний сигнал: якщо йдеться про стримування та оборону, Європейський Союз не можна порівняти з НАТО.

Досвід Європейського Союзу в галузі безпеки та оборони є відносно недавнім і зосередженим в основному на операціях із врегулювання криз низької інтенсивності за межами Європи, часто цивільних за своєю природою, а не військових [8]. ЄС не має постійних активів для військового планування, командування та контролю операцій, а також не має досвіду у сфері стримування та оборони. Ба більше, він прямо визнає першість НАТО, коли йдеться про стримування та територіальну оборону.

Незважаючи на те, що Європейський Союз визнає лідерство НАТО, він все ще може зробити критично важливий внесок у європейську стратегію стримування та оборони. Коли йдеться про промислові та технологічні інновації або розвиток військового потенціалу, такого важливого для підтримки стримування, Європейський Союз має значні конкурентні переваги. Функціонування його значного багаторічного бюджету, його великий досвід у галузях досліджень, технологій чи промисловості, та володіння конкретними інструментами, як-от Європейський оборонний фонд (EDF), Постійна структурована співпраця (PeSCo), Європейський фонд миру (EPF) або нещодавно запропонований Європейський оборонний промисловий комплекс через загальний Закон про закупівлю (EDIRPA)

підкреслюють потенціал Європейського Союзу щодо сприяння створенню технологій, можливостей та наборів навичок, необхідних для стримування [7]. Навіть якщо такі технології, можливості та набори навичок зрештою будуть спрямовані в оперативному напрямі через НАТО, Європейський Союз може відіграти вирішальну роль у їх створенні.

Для формування нової ролі ЄС як активного та важливого актора безпекової та оборонної політики, а також політики стримування, Союзу варто провести низку змін у своєму стратегічному та концептуальному баченні забезпечення безпеки в Європі. Стримування та територіальна оборона мають бути в центрі реалізації – і, зрештою, перегляду – Стратегічного компасу ЄС, документа, в якому викладено стратегічні пріоритети Європейського Союзу в галузі безпеки та оборони [1]. Європейський Союз має зосередити свої витрати на зусиллях зі зміцнення стримування. Європейська комісія має розглянути питання щодо підвищення модернізації оборони до вищого ешелону своїх політико-стратегічних пріоритетів, разом із зеленим переходом та цифровою трансформацією. На думку авторки, це може мати низку практичних і конкретних наслідків, як-от застосування можливих винятків для витрат на оборону в контексті Пакту стабільності та зростання, в якому викладаються максимальні межі державного дефіциту та боргу, а також у дебатах про майбутнє європейських фіскальних правил [3]. Такі зусилля здатні посилити оборонний та стримувальний потенціал ЄС та підтвердити його ефективність як інтеграційного об'єднання, що стоїть на сторожі європейської безпеки.

Джерела та література

1. A Strategic Compass for Security and Defence. *EEAS Website*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en
2. Besch S. EU Defense and the War in Ukraine. *Carnegie Endowment for International Peace*. URL: https://carnegieendowment.org/2022/12/21/eu-defense-and-war-in-ukraine-pub-88680
3. Blanchard O., Sapir A., Zettelmeyer J. The European Commission's fiscal rules proposal: a bold plan with flaws that can be fixed. *Bruegel. The Brussels-based economic think tank*. URL: https://www.bruegel.org/blog-post/european-commissions-fiscal-rules-proposal-bold-plan-flaws-can-be-fixed
4. Blumenau B. Breaking with convention? Zeitenwende and the traditional pillars of German foreign policy. *International Affairs*. 2022. URL: https://doi.org/10.1093/ia/iiac166
5. Borrell J. Europe in the Interregnum: our geopolitical awakening after Ukraine *Groupe d'études géopolitiques*. URL: https://geopolitique.eu/en/2022/03/24/europe-in-the-interregnum-our-geopolitical-awakening-after-ukraine/
6. Hyde-Price A. 'Normative' power Europe: a realist critique. *Journal of European Public Policy*. 2006. Vol. 13, № 2. С. 217–234. URL: https://doi.org/10.1080/13501760500451634
7. Simón L. The Ukraine War and the Future of the European Union's Security and Defense Policy. *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*. URL: https://www.csis.org/analysis/ukraine-war-and-future-european-unions-security-and-defense-policy
8. The Military Planning and Conduct Capability (MPCC). *EEAS Website*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/military-planning-and-conduct-capability-mpcc_en

Величко Ілона
Національний університет «Острозька академія»

ВІЙСЬКОВА ДОПОМОГА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: *Україна, європейські держави, військова допомога, зброя, військова техніка, війна.*
Keywords: *Ukraine, European States, military assistance, weapon, military equipment, war.*

Зовнішня військова допомога Україні у веденні війни проти Росії справляє великий вплив на її здатність протистояти збройній агресії та захищати свою територіальну цілісність. Першість у рейтингу за кількістю постачання військової допомоги Україні, беззаперечно, займають Сполучені Штати Америки з наданим озброєння сумою в десятки мільярдів доларів, відразу за ними йдуть низка європейських держав, а саме: Велика Британія, Німеччина, Польща, Нідерланди, Швеція, Словенія, Литва, Латвія, Естонія та інші. Важливий внесок зробили й Канада, Австралія та Туреччина. У цій доповіді пропонується детальний огляд військової допомоги, наданої європейськими державами Україні з часу повномасштабного російського вторгнення.

Військова співпраця України з державами Європи активізувалась лише з початком наступальних дій Росії на українській території. Зазвичай країни Європейського Союзу робили наголос на мирному та дипломатичному вирішенні конфліктів, не схиляючись до воєнних дій, однак не у випадку з ситуацією в Україні. Впродовж 2022 р. в Україну з Європи було вперше доставлено летальне та нелетальне озброєння, що не притаманно для оборонної політики більшості європейських країн, до прикладу, Німеччини чи Швеції, які виключили надання третім країнам наступальної зброї. За словами високого представника ЄС Жозепа Борреля, загальна сума військової допомоги країн-членів Євросоюзу складала 8 мільярдів євро станом на листопад 2022 р. [1]. Того ж місяця Радою ЄС була започаткована Місія ЄС з військової допомоги на підтримку України, метою якої є посилення військових спроможностей Збройних Сил України для захисту територіальної цілісності і суверенітету в межах її міжнародно визнаних кордонів. Місія також передбачає спеціалізовану підготовку 15 000 військовослужбовців ЗСУ в різних місцях на території держав-членів ЄС [3].

Європейська військова підтримка України здійснюється у різних формах та багатьма платформами. В більшості випадків це постачання потрібної зброї та техніки, проведення тренінгів для українських військових, а також надання експертної оцінки у питаннях оборони (розвідувальні дані, поради та прогнози на майбутнє). Найвідоміша платформа, створена для підтримки України, – це дипломатичні зустрічі міністрів оборони понад 40 держав світу у форматі «Рамштайн», основна ціль яких полягає в обговоренні актуальних питань та прискоренні процесу надання військової допомоги. У цьому форматі під час зустрічей були затверджені публічні та непублічні рішення про передачу військового озброєння Україні. Деякі експерти називають ці зустрічі антиросійською міжнародною коа-

ліцією, прирівнюючи їх до антигітлерівської коаліції, що існувала під час Другої Світової війни.

Сьогодні лідером у постачанні військової допомоги Україні серед європейських держав є Великобританія. У лютому та березні 2022 р. країна проводила донорські конференції для обговорення потреб України щодо летальної та нелетальної допомоги, остання з яких зібрала понад 35 країн-учасниць НАТО та ЄС. Проявом моральної та дипломатичної підтримки є особисті візити до Києва екс-прем'єра Великобританії – Бориса Джонсона. Він був одним із перших світових лідерів, що прибув до української столиці, незважаючи на небезпеку ракетних ударів по місту.

Станом на березень 2023 р. Великобританія надала Україні військову допомогу на суму 2,3 мільярда фунтів стерлінгів, а у поєднанні з гуманітарною та економічною допомогою ця сума сягає майже 4 мільярдів фунтів стерлінгів. До складу англійської допомоги входять: протитанкові ракети, артилерійські гармати, системи протиповітряної оборони, бойові броньовані машини, антиструктурні боєприпаси, реактивні системи залпового вогню великої дальності М270 та бойові танки Challenger II. Також відомо про постачання одного з трьох списаних пошуково-рятувальних гелікоптерів Sea King, безпілотних літальних комплексів, бронежилетів, шоломів, обладнання нічного бачення та багато іншого [4]. У Лондонській декларації урядів Великобританії та України зазначено, що англійський уряд пишається тим, що є найбільшим постачальником військової допомоги Україні після США, та планує продовжувати надавати потрібне озброєння у всіх сферах: земля, повітря та вода [5].

Однак не всі держави так само рішуче почали надавати військову допомогу Україні, як Великобританія. До прикладу, німецький уряд напередодні російського вторгнення відмовився постачати летальну зброю Україні як одній зі сторін конфлікту, посередником у Нормандському форматі якого вони є, та вирішення якого вони намагаються досягнути дипломатичним шляхом. Та зміни в німецькій політиці відбулися вже у перший тиждень повномасштабного російського наступу, коли Німеччина оголосила про постачання летальної зброї, враховуючи 1 000 одиниць протитанкової зброї та 500 систем протиповітряної оборони Stinger. До того ж військова німецька допомога включає надводні кораблі, зенітно-ракетні комплекси Iris-T, бронетехніку, реактивні системи залпового вогню, машини для розмінування, польові госпіталі та понад 20 мільйонів боєприпасів [4; 7].

Окремої уваги заслуговує постачання німецьких танків Leopard 2, які довгий час були блоковані Німеччиною для передачі Україні. Танки Leopard – це потужна наступальна техніка, що випереджає російську за багатьма показниками, і потрібна українським військовим задля здійснення успішних контрнаступальних операцій на запорізькому та донецькому напрямках. Першою країною, що заявила про передачу танків, стала сусідня Польща. На початку січня 2023 року Анджей Дуда з візитом до Львова заявив про рішення надання Україні танків Leopard у межах міжнародної коаліції [8]. Наприкінці січня німецький канцлер Олаф Шольц підтримав цю ініціативу та оголосив про відправлення Україні 14 танків Leopard 2A з власного інвентарю збройних сил Німеччини. А також важливим рішенням Німеччини стало надання дозволу та сприяння третім країнам

надавати Україні техніку німецького виробництва. Отже, в лютому цього року було оголошено про передачу танків Канадою, Португалією, Іспанією, Норвегією, Данією та Нідерландами. Ці події свідчать про серйозність європейського суспільства у питанні військової підтримки українського народу [4].

Ще одним важливим лідером, що підтримує Україну у війні проти РФ, є Польща. За перший рік повномасштабного вторгнення ця країна стала найближчим українським партнером та союзником, який постачає зброю, приймає біженців та надає повну дипломатичну підтримку на міжнародній арені. Польща – основний постачальник важкого озброєння в Україну, зокрема 200 танків Т-72, бойових машин піхоти та артилерії (гаубиці). Також відомо про надання польським урядом зенітних ракет, боєприпасів, мінометів, розвідувальних безпілотників та гранат. Важливість підтримки цієї держави без перебільшення важлива, зокрема й через головний транзитний вузол постачання зброї від інших країн, що проходить Польщею. Тобто більшість західного військового озброєння надходить в Україну саме через цю країну [2].

У січні 2023 р. в Естонії, у межах «Талліннської обіцянки» (*Tallinn Pledge* – англ.), 9 європейських країн зголосилися й надалі підтримувати Україну військовим способом, щоб допомогти перемогти російську агресію спільними зусиллями. До складу цих країн входять Великобританія, Данія, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина та Нідерланди. На тлі цих обіцянок було підписано спільну заяву міністрів оборони зазначених країн, де підписанти зобов'язались надавати танки, важку артилерію, засоби протиповітряної оборони, боєприпаси та інше необхідне озброєння, що допоможе у боротьбі проти Росії [6].

Проаналізувавши кількість зазначеної військової допомоги, що отримує Україна від європейських держав, можна зробити висновок, що Європа цілком розуміє важливість цього процесу та значно просунулась у ньому, порівняно з ситуацією минулих років. Деякі європейські країни роблять це, не афішуючи, вочевидь намагаючись не погіршувати відносини з Росією, а інші – навпаки відкрито та щиро допомагають Україні, розуміючи негативні наслідки для Європи у випадку поразки у війні. Зокрема, відчутну підтримку надають держави Прибалтики, Польща, Великобританія та Нідерланди. Незважаючи на поширену думку про недостатні старання Німеччини, країна теж входить до списку найщедріших держав за кількістю постачання військової допомоги Україні, поступаючись лише США та Великій Британії.

Джерела та література

1. Загальна військова допомога Україні з боку ЄС і країн-членів сягає €8 мільярдів. *Укрінформ (Мультимедійна платформа іномовлення України)*. 2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3614263-zagalna-vijskova-dopomoga-ukraini-z-boku-es-i-kraincleniv-sagae-8-milardiv-evro.html

2. Шевченко О. Арсенал європейської демократії: військова допомога Польщі для України. *Фокус*. 2022. URL: https://focus.ua/uk/amp/voennye-novosti/526055-arsenal-europeyskoy-demokratii-voennaya-pomoshch-polshi-dlya-ukrainy

3. About EU Military Assistance Mission in support of Ukraine. *EUMAM Ukraine*. 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eumam-ukraine/about-eu-military-assistance-mission-support-ukraine-eumam-ukraine_en?s=410260

4. Mills C. Military assistance to Ukraine since the Russian invasion. *House of Commons Library*. 2023. URL: https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9477/CBP-9477.pdf

5. Declaration between the government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the government of Ukraine. *GOV.UK*. 2023. URL: https://www.gov.uk/government/publications/uk-ukraine-declaration-of-unity/declaration-between-the-government-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland-and-the-government-of-ukraine

6. Joint Statement – The Tallinn Pledge. *GOV.UK*. 2023. URL: https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-the-tallinn-pledge

7. Military support for Ukraine. *The Federal Government*. 2023. URL: https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/military-support-ukraine-2054992

8. Tweet Prezydenta Polsci. *Twitter*. 2023. URL: https://twitter.com/prezydentpl/status/ 1613174589156200448?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1613174589156200448%7Ctwgr%

Tortladze Khatia
International Black Sea University
(Tbilisi, Georgia)

DID THE WESTERN SANCTIONS ON RUSSIA SUCCEED, AND HOW?

Keywords: *European Union, sanctions, war.*
Ключові слова: *Європейський Союз, санкції, війна.*

On February 24, 2022, Russia started a full-scale attack on Ukraine, starting the biggest conflict in Europe since World War II. Due to Russia's invasion, the EU, the United States, and others implemented a number of sanctions on Russia. Sanctions have included constraints on Russia's financial sector, its banking system, and its coal and oil exports, in addition to wider export laws. Meanwhile, due to their own risk assessments and, more crucially, public pressure, international businesses have willingly left the Russian market. But the major question can be asked here: did these western sanctions against Russia work?

As a means of resolving international conflicts and containing violence, international diplomats began to look for alternatives to war as a result of the brutality of modern combat that the major European nations encountered during the First World War. With the development of a liberal global economy, it is not surprising that the founders of the League of Nations considered economic techniques, particularly economic sanctions, as potential alternatives to military conflict. In modern international relations, international sanctions have emerged as a crucial component. These are coercive actions taken against states, non-state entities, or people who endanger the security and peace of the world. The goals are to alter an agent's behavior, lessen its maneuverability or undermine its standing, and publicly criticize those agents that constitute a threat to global peace and security.

Western sanctions against Russia. Now is the time to examine the specific sanctions imposed on Russia, how they differ from one another, and which one is the most significant. The bombardment of sanctions against the financial sector started with relatively high fines against Russia's central bank. In an effort to stop the bank from employing its foreign reserves to support the Russian ruble, the US effectively locked

the bank's U.S.-based investments and precluded numerous Russian banks from using SWIFT[1], an inter-bank messaging platform premised in Belgium. The selling of securities in Russia has also been blocked by sanctions imposed by the US Treasury Department on two significant Russian banks. Also, Washington has sequestered the personal assets it holds for sanctioned Russians, including President Vladimir Putin. Regarding energy, the US has also worked to limit Russia's capacity to make money from the sale of oil. Washington limited U.S. participation in the majority of Russian energy corporations in March 2022 and outlawed the importation of Russian oil products, liquefied natural gas, and coal. The United States and its Group of Seven (G7) partners reached an agreement on a cap in December of that year with the objective of keeping the price of Russian crude oil at $60 per barrel or less. The United States is still importing Russian uranium and has so far refrained from imposing sanctions on Russia's nuclear energy industry. In 2021, Russia will contribute 14 % of American uranium imports. In terms of military technology, to limit Russia's military capabilities, the United States Commerce Department has imposed limits on the transfer of high-tech goods, including semiconductors and aviation equipment, to that country. Even products made by other nations employing US technology are subject to export limitations [2].

Along with the European Union and other allies, the US has put these sanctions into effect. The EU's sanctions against Russian energy have been the most divisive, despite the bloc's own penalties against Russian banks and people, notably Putin. Almost 40 % of the gas and over a third of the oil products used by the EU were supplied by Russia at the moment of the invasion. Others of the members were much more dependent on Russian energy; Hungary imported almost 85 % of its gas and 65 % of its oil products. Because of this dependency, EU efforts to forbid the purchase of Russian gas have faltered in the face of rising energy costs and resistance from Hungary as well as other nations. Nevertheless, the EU placed a restriction on imports of the majority of Russian crude oil in 2022 and accepted the G7 price ceiling; in early 2023, it added a second ban on Russian processed petroleum products including gasoline and diesel [2].

Have Russian sanctions from the West failed, and why? Early predictions for 2022 showed that the Russian economy was in freefall and about to implode, with some experts projecting that the GDP would fall by 7–8 % in a single year. In reality, the decline was just approximately 2,5 %. The IMF projects a modest 0,3 % growth in the GDP for this year. There are obvious signs of underlying economic weakness, even though things aren't as bad as they may be: real wages are decreasing, consumer spending is declining, and inflation hit 11,5 % in January. By selling commodities like gasoline, coal, oil, etc. and collaborating with OPEC to export its oil, Russia has managed to retain commerce with other nations like China during the conflict, which has eventually aided in the survival of their economy. In contrast, when prices soared in the second quarter of 2022, Russian income from fossil fuels reached $1,08 billion per

[1] SWIFT – The Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication, often known as S.W.I.F.T. SC, is a cooperative organization based in Belgium that offers services for the implementation of financial transactions as well as payments among banks all over the globe.

day. This month, that is anticipated to drop to about $560 million per day, but it still represents a sizable source of income. Even now, several Western companies are still functioning in Russia almost a year later, and some are even helping the military effort. Consider Raiffeisen Bank International in Austria and UniCredit in Italy, both of which claim to be considering a departure despite making large profits in Russia. According to a Reuters report on February 13, they are also giving loan payment breaks to Russian military personnel fighting in Ukraine on government orders. Notwithstanding their discontent, the European Central Bank, its Ukrainian equivalent, and several investors show no signs of departing the nation [5].

Although it is clear that the sanctions have a negative effect on the Russian economy, the harm has not yet been sufficient to put a stop to the conflict. There are other reasons than only the lack of sanctions against Russian oil and gas exports in the early phases of the struggle, and we need to take a deep look for these other reasons.

As Smith et al. (2016) suggests financial sanctions make sense as an instrument for foreign policy in a very simple way. Economic hardship is imposed on the target nation in an effort to force political reform. Economic hardship may directly compel the intended nation to alter its policies. Alternately, it could cause political rifts within the administration that force changes in policy, or it might inspire the afflicted target audience to exert pressure on the government for changes in policy or even in the administration itself. These political repercussions are more likely to be felt as financial pressure increases. The problem of amplifying economic suffering is the first obstacle that sanctioners must overcome. Governments that are subject to economic sanctions may occasionally choose to work with different economic partners, even at great political and financial expense. The second concern is that, even when severe economic hardship is imposed, the intended political reforms may not always result. Sanctions, in fact, often have the opposite effect of what is intended. The application of sanctions may instead result in political integration inside the target country rather than domestic political chaos and the collapse of the target regime. The rally-around-the-flag effect is sometimes used to describe how sanctions make the people of the target nation feel more united as a result of what they perceive – or how oppositional leaders portray – as an external threat to or attack on the nation [2].

Now, we need to concentrate on the first point, according to which sanctioned governments can work with other nations, and by doing so, they can make sanctions unsuccessful. China has established itself as one of the world's major producers of goods including electronics, drones, and automobile parts and has proven to be a hugely important economic partner for Russia. Theoretically, Beijing has not sided with either side in the conflict. Yet, China has intervened to provide Russia with enormous quantities of goods that both citizens and the military forces may utilize, including raw materials, cellphones, automobiles, and computer chips, alongside nations like Turkey and certain old Soviet republics [4]. Because of this, a year into the conflict, the Russian economy remains stagnating but unharmed. Full access to sought Western consumer goods and imports of cutting-edge technology, such transistors, has been cut off for the nation. But, people and businesses from all over the globe have jumped into offering Russia cheaper knockoffs of these identical things created in Beijing or others.

With the invasion of Ukraine a year ago, Western countries put on a united front. The Russian economy has clearly been negatively impacted by broad sanctions in some respects, but in others, Moscow has been able to protect itself and withstand some of the repercussions. There are still concerns about how long this predicament may persist. There are no immediate signs that the fighting in Ukraine will end. Large-scale restrictions may eventually continue to devastate the Russian economy and make it harder for Putin to finance his armed retribution. The impacts of a rally might also fade fast. Four years in a row saw a persistent decline in support for Russian leadership following the 2014 and 2015 interventions in Syria and Crimea. The intended effects of Western sanctions may possibly become clearer if a similar pattern continues over the next years [5].

References

1. Smith S., Hadfield, A., & Dunne, T. Foreign Policy: Theories, Actors, Cases (3rd edn). Great Clarendon Street, Oxford, OX2 6DP, United Kingdom: Oxford University Press. 2016.
2. Berman, N., & Siripurapu, A. One Year of War in Ukraine: Are Sanctions Against Russia Making a Difference? *Council on Foreign Relations.* 2023.
3. Viksnins, K. Have Western Sanctions Failed in Russia? *CEPA.* 2023.
4. Swanson, A. China's Economic Support for Russia Could Elicit More Sanctions. New York: The New York Times. 2023.
5. Vigers, B. Sanctions Fail to Sour Russians' Outlook on Economy. 2023. https://news.gallup.com/

Юрчак Сергій
Донецький національний університет імені Василя Стуса

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ АНТИРОСІЙСЬКИХ САНКЦІЙ ІЗ БОКУ ФІФА

Ключові слова: *ФІФА, політика, Росія, Україна, війна.*
Keywords: *FIFA, policy, Russia, Ukraine, war.*

24 лютого 2022 р. війська РФ розпочали повномасштабний наступ на територію України. Війна зачепила всі сфери суспільного життя, не оминувши й сегмент спорту. Особливо сильно від бойових дій постраждав саме футбол, що вважається найбільш популярним видом спорту не лише в Україні, а й в усьому світі. Міжнародна федерація футболу, ФІФА (*FIFA* від фр. Fédération internationale de football association) – організація, що опікується футболом по всій земній кулі, не могла оминути таку подію, адже у своїй політиці вона часто орієнтується на позицію міжнародного політикуму, що задає тон порядку денного.

Політична діяльність ФІФА у розрізі російсько-українських відносин бере початок у 2014 р. Саме тоді анексія Криму змусила ФІФА проводити більш обережну політику відносно Росії та України. ФІФА зуміла досягти необхідного балансу, продовжуючи діалог з кожною з держав під час гібридного протистояння між ними. Попри всі геополітичні трансформації, що відбулися з того часу, як Росія вперше порушила територіальну цілісність та суверенітет України, у ФІФА не квапились запроваджувати якісь серйозні санкції щодо агресора. Вра-

ховуючи досить високий рівень лояльності до держави-агресора, на будь-які зміни у політичному векторі ФІФА не варто було сподіватися. Все обмежилося забороною на інтеграцію кримських футбольних клубів до турнірів, що проводяться під егідою Російського футбольного союзу.

У 2022 р. російсько-українські відносини досягли критичної точки, що було спричинено повномасштабним російським вторгненням. ФІФА вирішила заборонити використання прапору та гімну РФ. Внаслідок своєї половинчастості такий крок викликав хвилю обурення і, перебуваючи під тиском локальних європейських футбольних асоціацій, а саме Польщі, Чехії та Швеції, які відмовилися грати з Росією у плей-офф кваліфікації до фінальної частини чемпіонату світу, ФІФА прийняла рішення дискваліфікувати збірну Росії та заборонити їй проводити офіційні матчі. Хоча це рішення більшою мірою було продиктоване саме негативною реакцією європейського футбольного товариства та міжнародної спільноти, що засудила імперські амбіції РФ.

ФІФА не хоче повністю розривати відносини з Російським футбольним союзом (РФС), а тому кожен крок, направлений на дистанціювання від російської сторони, є дуже кволим. Доказом цього твердження є те, що ФІФА не наважилась виключити зі свого складу РФС, а в якомусь сенсі навіть закріпила його позиції, надавши російській мові статус офіційної мови організації. До того ж ФІФА не відмовилась від трансляцій в Росії чемпіонату світу 2022 р. через тамтешні пропагандистські ресурси, аргументуючи це безвідносністю футболу та політики.

Бойові дії перебувають у гарячій фазі, жодних позитивних зрушень щодо їх припинення немає, адже Росія продовжує наступати на українські землі. У ФІФА пообіцяли пильно стежити за обстановкою.

Окремої уваги заслуговує й Президент ФІФА Джанні Інфантіно, а точніше, його окремі вислови, в яких час від часу прослідковуються проросійські мотиви, коли він, констатуючи, що в Україні відбуваються жахливі події, фактично виступив проти серйозних санкцій щодо держави-винуватиці тих жахів з боку керівної міжнародної футбольної організації: «Виключення РФС із ФІФА – не варіант. Якщо ми не збиратимемо людей разом під час наших конгресів, тоді нам краще припинити нашу діяльність і піти додому» [1]. Д. Інфантіно так і не засудив діяння держави-агресорки, лише закликав до якомога швидшого досягнення миру [2].

Важкого удару по економіці українських футбольних клубів завдало нове правило призупинення контрактів, що давало легіонерам можливість покинути Україну на 1 сезон, перейшовши в оренду до іншого чемпіонату. ФІФА не узгодила дату впровадження цього правила з українською стороною, а тому деякі легіонери, яким залишився 1 рік контрактних зобов'язань, покинули українські клуби, не домовившись про пролонгацію чинної угоди чи експрес-трансфер до інших клубів з огляду на надзвичайну ситуацію. Фактично українські клуби втратили чимало коштів, які могли б принести трансфери цих легіонерів, оскільки до моменту запровадження цього нововведення велись активні переговори з іноземними клубами та агентами футболістів, що хотіли вберегти своїх клієнтів від загрози. Подібні тенденції поширились і на російські клуби, однак вони майже не постраждали від невчасної постанови ФІФА, адже бойові дії ведуться саме на

українській території, тому легіонери російського чемпіонату перебували у відносно безпечному середовищі, відповідно й втрати тамтешніх клубів були не настільки великими.

ФІФА проводить дуже обережну політику під час російсько-української війни, що вмотивовано передусім фінансовими міркуваннями. Організація виступає за деескалацію конфлікту, не наголошуючи, на яких умовах має бути досягнута мирна угода. Навіть досягнення статусу-кво з настанням миру було б вигідним для ФІФА, оскільки це зніме бар'єри для відновлення двосторонніх відносин з РФС та дасть можливість продовжувати зв'язки разом з Українською асоціацією футболу, а відповідно – стабілізувати власні прибутки.

Джерела та література

1. Варварик К. Чому ФІФА – проросійська організація. *Tribuna.com*. URL: https://ua.tribuna.com/uk/tribuna/blogs/fontsarecool/3065251-fifa-prorosijska-organizacziya-zastosovuye-sankcziyi-cherez-sy/ (дата звернення: 01.03.2023).

2. Brown O. Fifa's Russia ban is not about morality – Gianni Infantino simply had nowhere left to turn. *The Telegraph*. URL: https://www.telegraph.co.uk/football/2022/02/28/fifas-russia-ban-not-morality-gianni-infantino-simply-had/ (date of access: 01.03.2023).

3. Meissner M. FIFA has finally acted against Russia, but it doesn't undo a long history of cosying up to Putin. *The Conversation*. URL: https://theconversation.com/fifa-has-finally-acted-against-russia-but-it-doesnt-undo-a-long-history-of-cosying-up-to-putin-178035 (date of access: 01.03.2023).

4. Smith R. Soccer, Russia and a Line Drawn Too Late. *The New York Times*. URL: https://www.nytimes.com/2022/02/25/sports/soccer/fifa-russia-uefa-putin.html (date of access: 02.03.2023).

Васковець Ольга
Національний університет «Острозька академія»

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СТОСОВНО НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ В 2022 Р.

Ключові слова: *гуманітарна допомога, міжнародні гуманітарні організації, війна росії проти України, постраждале населення.*

Keywords: *humanitarian aid, international humanitarian organizations, russia's war against Ukraine, the affected population.*

Російська агресія минулого року стала причиною гуманітарної катастрофи в Україні, яка негативно вплинула на різноманітні галузі життя країни. Згідно з даними ОСНА, більше 17 мільйонів українців потребують гуманітарної допомоги, а 13,4 мільйонів були вимушені залишити свої домівки. Тривала війна терористичної росії проти України залишається невпинною, і мільйони людей з усього світу продовжують надавати допомогу [1].

У минулому році усі міжнародні організації стикнулися з викликом, як налагодити механізми ефективної гуманітарної допомоги, тому що досить багато з них виявилися необізнаними із специфікою розвитку та контекстом країни. Такі моменти перешкоджають розвитку ефективної співпраці з місцевими партнера-

ми. Однак українське громадянське суспільство допомогло заповнити ці прогалини, що стало важливим елементом у розвитку співпраці з міжнародними а́кторами [2].

Із метою реагування на різке збільшення обсягу гуманітарних потреб, що спричинено російським вторгненням, гуманітарні організації швидко розширили обсяги й географію своєї діяльності по всій території України. Кількість гуманітарних організацій, які працюють в Україні та роблять свій внесок у широкомасштабне гуманітарне реагування, збільшилася майже вшестеро з приблизно 120 на початку 2022 до 700 станом на кінець року, 60 % яких становили місцеві неурядові організації (НУО).

Для надання невідкладної гуманітарної допомоги населенню України гуманітарна спільнота доставила тисячі гуманітарних вантажів до всіх районів, що перебувають під контролем уряду. Зокрема, майже 30 міжвідомчих конвоїв доставили критично необхідні товари для понад 315 000 мешканців прифронтових районів, де потреби є найгострішими. У багатьох містах та селах гуманітарні організації отримали значну підтримку від місцевої громади та волонтерів, які здійснювали розподіл гуманітарних товарів, що були надані установами ООН та НУО.

Загалом у 2022 р. 15,8 млн людей в Україні отримали різні види гуманітарної допомоги, починаючи від розподілу продуктових наборів і предметів гігієни та закінчуючи забезпеченням місцями для проживання, медичними послугами, підтримкою в галузі освіти, юридичною допомогою, консультуванням, грошовою допомогою тощо. Минулого року 9,5 млн людей змогли отримати ліки й різноманітні медичні послуги, а 7,4 млн отримали допомогу, пов'язану з водопостачанням, включно з доступом до питної води, предметів гігієни та санітарії. Майже 6 млн людей отримали грошову допомогу на загальну суму 1,21 млрд доларів США, завдяки чому вони змогли задовольнити свої найнагальніші потреби. Приблизно 7,4 млн людей були надано різні види соціально-правових послуг (відновлення документів, психосоціальна підтримка, спеціалізована допомога людям з інвалідністю, рішення, пов'язані із забезпеченням належними місцями для проживання тощо). Зокрема, понад 3,2 млн людей отримали послуги у сфері захисту прав дітей (соціальний супровід, розшук та возз'єднання сімей, юридична допомога тощо). Понад 12,2 млн мешканців усіх 24 областей України, включно з прифронтовими районами, було надано продовольчу допомогу й засоби до існування. Агенції ООН передали понад 1 400 генераторів лікарням, притулкам, пунктам обігріву, об'єктам водопостачання, школам та місцям компактного проживання ВПО [1].

Дуже складною є ситуація в районах під російським військовим контролем. Обмеження на пересування гуманітарного персоналу в районах під російським контролем, а також блокування доставлення гуманітарної допомоги через лінію фронту створили величезні проблеми, унаслідок чого гуманітарна підтримка, яку надають у цих районах країни, мінімальна. Із моменту ескалації війни 24 лютого 2022 р., попри численні спроби та повідомлення, надіслані російській федерації, лінію фронту не вдалося перетнути жодному гуманітарному конвою. Через втручання у здійснення гуманітарної діяльності з боку призначених росією органів у

всіх районах поза контролем Уряду України виникли додаткові перешкоди для роботи незалежних гуманітарних організацій у цій частині країни.

Оцінюючи роботу зазначених вище а́кторів, неможливо оминути питання розслідування злочинів неправомірного поводження із військовополоненими та нехтування Женевською конвенцією і Міжнародним гуманітарним правом з боку росії. В останньому звіті Моніторингової місії ООН [4] акцент було зроблено на порушенні українською стороною прав російських військовополонених, що призвело до критики у суспільстві та негайної реакції Омбудсмена України Дмитра Лубінця [5]. Очільниця моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Матільда Богнер під час пресконференції 24 березня 2023 р. заявила, що як Київ, так і москва винні у порушенні прав та позасудових стратах військовополонених. Проте українська влада, на відміну від російської, надала міжнародним спостерігачам доступ до місць утримання полонених. У Міністерстві закордонних справ України подякували моніторинговій місії за фіксацію порушень росією норм міжнародного гуманітарного права, однак назвали «неприйнятним покладання відповідальності на жертву агресії». «Українська сторона розраховує, що місія ООН уникатиме будь-яких кроків, що можуть трактуватися як урівняння жертви та агресора», – наголосили у міністерстві [6].

Аналізуючи виклики та труднощі, які виникають для гуманітарних організацій під час надання допомоги в Україні, можна зробити висновок, що необхідно переглянути та модернізувати підходи до надання допомоги в кризових ситуаціях. Продовжуючи думку, слід зазначити, що національні та міжнародні гуманітарні організації повинні працювати в тісній співпраці з урядом України та місцевими органами влади для того, щоб забезпечити координацію зусиль та уникнути дублювання зусиль у наданні допомоги. Також важливо забезпечити відкритий і прозорий процес надання допомоги, щоб громадськість та міжнародне співтовариство мали можливість перевірити ефективність і прозорість використання коштів. Організації повинні розвивати свої здібності та компетенції у галузі гуманітарної допомоги в Україні, вивчаючи специфіку контексту, культурні особливості, потреби та ресурси населення. До того ж важливо сприяти розвитку місцевих організацій та зміцненню їх здатності до надання допомоги та реалізації проєктів на місцях. Україна потребує не лише гуманітарної допомоги, а й довготермінової підтримки у різних сферах, як-от економіка, розвиток інфраструктури, соціальна сфера тощо. Тому необхідно також сприяти економічному відновленню країни та залученню інвестицій, що дасть змогу забезпечити сталість і розвиток на довгу перспективу. Україна – це не лише країна, яка потерпає від війни, але й країна з великим потенціалом розвитку і талановитим населенням. Тому необхідно зосередитись на розвитку потенціалу та здібностей населення, сприяти розвитку освіти та науки.

Джерела та література

1. Покажіть докази. Україна відреагувала на звіт ООН щодо російських військовополонених. *BBC News Україна.* Березень 2023. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-65071188

2. Андрощук Б. Гуманітарний сектор в Україні: уроки, пройдені за рік повномасштабної війни. *Українська правда.* Лютий 2023. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2023/02/28/253104/

3. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. Переклад українською сигнального невідредагованого примірника. *Рада з прав людини.* Березень 2023. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf

4. Коментар МЗС України щодо доповідей Моніторингової місії ООН в Україні. *МЗС України.* Березень 2023. URL: https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-shchodo-dopovidej-monitoringovoyi-misiyi-oon-v-ukrayini

5. Україна: гуманітарне реагування у 2022 році. *United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA).* February 2023. URL: https://reports.unocha.org/uk/country/ukraine

Гринько Наталія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПОСЕРЕДНИЦТВО ТУРЕЧЧИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: *посередництво, кризова дипломатія, російсько-українська війна, Туреччина.*

Keywords: *mediation, crisis diplomacy, Russian-Ukrainian war, Turkey.*

Врегулювання міжнародних конфліктів стало пріоритетом глобального порядку денного. І посередництво є вкрай важливим інструментом дипломатії в часи криз та конфліктів. Російсько-українська війна стала справжнім викликом для сучасної дипломатії. Польща, Франція, Німеччина, Італія намагалися стати «третьою стороною», адже успіхи на цьому дипломатичному фронті принесуть не лише мир, а й дадуть змогу країні-посереднику укріпити свої позиції не лише в регіоні, а й на міжнародній арені.

Доволі неоднозначною і цікавою для аналізу є кризова дипломатія Туреччини під час російсько-української війни. Актуальність обраної теми обумовлена бажанням Туреччини до посередництва у конфлікті та високим рівнем її залученості в цей процес. Туреччина загалом підтримує суверенітет України та територіальну цілісність країни. Ердоган засудив анексію Криму Росією у 2014 р. та виступив на захист кримських татар, постраждалих від путінського режиму. Із іншого боку, держава зберегла партнерські відносини з Росією та не полишала спроб вирішити конфлікт мирним способом [9].

Мета публікації полягає у тому, щоб охарактеризувати посередницьку діяльність Туреччини, спрямовану на врегулювання російсько-української війни.

Існує кілька підходів до розуміння сутності кризової дипломатії. Єдина дефініція кризової дипломатії відсутня, проте найчастіше її визначають як взаємодію між а́кторами міжнародних відносин, спрямовану на зменшення рівня напруги під загостренням загрози системних змін або конфліктів [8].

Саме в межах кризової дипломатії активно використовується потенціал «третьої сторони» – посередника. Кейс Туреччини є класичним у цьому ключі. Лідер Туреччини – Президент Реджеп Таїп Ердоган – зберігає добрі відносини і з Москвою, і з Києвом, а в розв'язаній Росією війні Ердоган бачить шанс підняти власний авторитет у світі. Із одного боку, Туреччина продовжує тісно співпрацювати

з Москвою, відмовляється запроваджувати санкції і не скасовує рейси між країнами. Із іншого – Туреччина є членом НАТО, союзником США у справах Близького Сходу, постачає Україні безпілотники та обіграє Володимира Путіна у зерновій угоді [2]. Експерти вважають таку «дуалістичну» позицію країни традиційною для зовнішньої політики Туреччини, враховуючи її геополітичне положення й історичний фон відносин із Росією та державами Європи. Хоча держава і не визнала незаконну анексію Криму у 2014 р., проте не відмовилася від Росії як стратегічного партнера.

Із початку російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. Президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган активно просував посередництво Туреччини та намагався виступити медіатором між двома ворогуючими країнами, пропагуючи «збалансовану» позицію Туреччини, яка є членом НАТО, водночас виступаючи проти санкцій Заходу проти Росії [7].

Для більшості лідерів Заходу особисті стосунки Ердогана і Путіна принесли кілька важливих дипломатичних проривів. Миротворчі зусилля Ердогана, наприклад, призвели до того, що в березні 2022 р. Анкара провела дві російсько-українські зустрічі: спочатку – міністрів закордонних справ (10 березня), а потім – делегації обох країн (29 березня) [10].

На цих зустрічах не було прийнято рішень, які сприяли б завершенню воєнних дій, проте це була спроба встановити комунікацію між сторонами конфлікту за посередництва умовно нейтральної Туреччини. Проте є і негативна сторона таких відносин: вони стрімко протистоять зусиллям Заходу покарати російську економіку та ізолювати Путіна на світовій арені відтоді, як російські танки вперше перетнули кордон України у лютому 2022 р. [6].

Туреччина демонструє високий рівень залученості до обміну військовополоненими. Зокрема, 21 вересня 2022 р. відбувся масштабний обмін, за результатами якого вдалося звільнити 215 українських бійців, серед яких є керівники полку «Азов», які за результатами домовленостей залишатимуться у Туреччині до кінця війни [4]. Реджеп Таїп Ердоган заявив, що обмін полоненими, який відбувся за посередництва Туреччини, є важливим кроком на шляху до завершення війни, і що його зусилля щодо встановлення миру між Росією та Україною тривають [4].

Туреччина продовжує своє посередництво у цій сфері в 2023 р. Заявивши, що робота з обміну полоненими триває, Ердоган сказав, що він може зробити дипломатичний внесок у прискорення процесу щодо створення зони безпеки на Запорізькій АЕС [1]. Зазначимо, що в цьому випадку Туреччина знову захищає власні інтереси, адже якби загроза катастрофи реалізувалася, то це напряму б позначилося на ній як на територіально близькій до України державі [2].

На думку авторки, головною перемогою турецької дипломатії є укладання та збереження Чорноморської зернової ініціативи, головною метою якої є розблокування українських портів (Південний, Одеса, Чорноморськ) для безпечного експорту агропродукції під спільним контролем чотирьох сторін (Україна, Росія, Туреччина та ООН). Основною мотивацією до укладання договору всіма сторонами стала загроза світової продовольчої кризи та голоду, проте вона є дуже важливою для України з економічного погляду. Якщо для ООН це один із базових напрямів її гуманітарної діяльності, то для Президента Туреччини Ердогана це

питання його особистого престижу і авторитету у світі як регіонального лідера. Росія вийшла з угоди 29 жовтня 2022 р., проте під тиском міжнародної спільноти повернулася до неї. «Москва повернулася до "зернової угоди", завдяки активній дипломатії Гутерріша та Ердогана. У координації з Україною вони знайшли слова, які зрозумів Путін. Це була позиція сили, а не поступок», – заявив речник МЗС Олег Ніколенко [3].

Сам Ердоган навіть хвалився, що він єдиний лідер у світі, якому вдалося посадити Путіна за стіл переговорів після того, як російський Президент тимчасово відмовився від зернової угоди, а потім повернувся до неї через кілька днів завдяки умовлянням турецького лідера. «[Путін] не погоджується відкривати цей зерновий коридор через інших. Але зі мною, коли я дзвоню… він одразу відкрив зерновий коридор», – сказав Ердоган в інтерв'ю турецькому мовнику [6].

У зазначеному контексті виникає запитання: навіщо Туреччині таке посередництво? Турецький аналітик Сінан Ульген зазначає, що Туреччина хоче якнайшвидше припинити конфлікт, оскільки він зачіпає її економічні інтереси, інтереси безпеки. Інша причина полягає в тому, що Туреччина хоче отримати міжнародний авторитет як країна, яка реалізувала такі ініціативи на глобальному рівні. І по-третє, на думку С. Ульгена, допомогти країнам, які втягнуті в конфлікт, тому що «його припинення піде усім на користь» [5].

На думку авторки, подібною багатовекторною зовнішньою політикою Туреччина намагається захистити власні національні інтереси. Посередництво в конфліктах займає особливу нішу в зовнішній політиці держави, адже так Туреччина створює позитивний образ на міжнародній арені та укріплює власні позиції. На офіційному сайті МЗС Туреччини виокремлено розділ «Peaceful Resolution of Conflicts and Mediation» (Мирне вирішення конфліктів та медіація). У цьому контексті вирішення російсько-української війни є стратегічним для Туреччини з огляду на важливість для країни Чорноморського регіону та збереження позицій лідера в ньому.

Отже, Туреччина намагається стати посередником у російсько-українській війні. Ердоган уже допоміг здійснити обмін полоненими між Росією та Україною, включно з британськими та американськими громадянами, які воюють за Україну. Він також уклав угоду, яка дала змогу експорту українського зерна безпечно проходити через російську блокаду Чорного моря, щоб пом'якшити кризу, що охопила світові ринки продуктів харчування та товарів. Проте за спробами вирішення конфлікту шляхом посередництва Ердоган переслідує власні прагматичні інтереси з метою збереження власної влади в державі, позиціонування Туреччини як регіонального лідера і посилення Туреччини на міжнародній арені як глобального гравця.

Джерела та література

1. Ердоган знову запропонував Зеленському посередництво у переговорах з РФ. *Європейська правда.* 05.01.2023. URL: https://cutt.us/KpEbr

2. Османська дипломатія. Як війна в Україні зробила Ердогана сильнішим, і чому йому це не допоможе. *BBC News Україна*. 20.11.2022. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-63673915

3. Приниження Путіна та перемога Ердогана: чому Росія повернулася до «зернової угоди». *Європейська правда.* 03.11.2022. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/11/3/7149937/

4. Рощіна О. Ердоган: Обмін полоненими між Росією та Україною наближає закінчення війни. *Українська правда*. 22.09.2022. URL: https://cutt.us/MfT6n

5. Чому Туреччина прагне бути посередником у перемовинах між Росією й Україною. *Суспільне*. 28.06.2022. URL: https://suspilne.media/274977-comu-tureccina-pragne-buti-poserednikom-u-peremovinah-miz-rosieu-j-ukrainou/

6. Gramer R., Rathi A. Turkey Is NATO's Pivot Point Over Ukraine. *Foreign Policy.* 29.11.2022. URL: https://foreignpolicy.com/2022/11/29/turkey-russia-ukraine-erdogan-putin-nato-geopolitical-wild-card/

7. Kirby B. P. Turkey's Erdogan: Russia's Putin willing to end war. *BBC News*. 20.09.2022. URL: https://cutt.us/GCO7V

8. Robertson J. The limits of crisis diplomacy on the Korean peninsula. *The Strategist* / Australian Strategic Policy Institute. 2018. URL: https://cutt.us/i0T5o

9. Steven A. Cook. Where Turkey Stands on the Russia-Ukraine War. *Council on Foreign Relations*. 03.03.2022. URL: https://www.cfr.org/in-brief/where-turkey-stands-russia-ukraine-war

10. Ukraine war: Why Turkey's Erdogan wants to be the main peacemaker. *Euronews*. 17.05.2022. URL: https://cutt.us/S9lr0

Піддубний Владислав
Національний університет «Острозька академія»

ЕНЕРГЕТИЧНІ САНКЦІЇ ЄС ЩОДО РОСІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: *ЄС, санкції, російсько-українська війна, енергетика.*
Keywords: *EU, sanctions, Russian-Ukrainian war, energy.*

Відчайдушна боротьба українського народу за свою незалежність вкотре демонструє нашу відданість перемозі. Саме цей мотив та позиція українців стали поштовхом введених Європейським Союзом санкцій у відповідь на неспровоковану війну, яку розпочала Росія проти України.

Після початку повномасштабної війни О. Данилов зазначив, що українська влада знала про ймовірний наступ РФ та проводила відповідні дії. Очевидно, аналогічно дипломатія також активізувала свої зусилля та намагалася зробити все можливе, щоб змусити РФ змінити свої плани щодо нападу. Реалізувати це можна було б санкціями. Однак лідери ЄС не наважилися на потужні санкції напередодні початку повномасштабної війни.

Санкційний рух розпочався лише після того, як РФ визнала так звані «ЛНР» та «ДНР». Ця подія обурила європейських лідерів і призвела до прийняття перший пакет санкцій. Однак він прямого впливу на енергетичний складник не містив [1]. Другий пакет санкцій забороняв передачу, експорт чи постачання в Росію товарів та технологій у нафтопереробній сфері [2].

Важливу енергетичну заборону містив у собі четвертий пакет санкцій, у якому було вказано про заборону на продаж та надання для РФ будь-яким іншим шляхом товарів чи технологій, чи надання фінансової або технічної допомоги, необхідної для транспортування викопного палива, наприклад, вугілля, нафти і

природного газу [3]. Європейський Союз намагався унеможливити потрапляння інвестицій до Росії в енергетичній сфері.

П'ятий пакет санкцій забороняє імпорт, передачу чи купівлю вугілля або іншого твердого палива в ЄС, якщо воно з Росії [4]. Ця заборона фактично обмежує фінансові притоки, що відзначається в потужності армії, адже фінансові активи зменшуються.

У шостому пакеті вводиться заборона на імпорт, передачу чи купівлю сирої нафти та деяких інших нафтопродуктів, які можуть постачатися з Росії [5]. Цей пакет знову «бив» по фінансових притоках РФ, наближаючи цим нафтове ембарго.

У наступних санкціях Європейський Союз продовжив політику обмежування можливостей постачання нафти з РФ. Так, у восьмому пакеті санкцій від 6 жовтня 2022 р. розпочався процес встановлення обмеження цін на морське транспортування сирої нафти та нафтопродуктів до третіх країн [6].

Важливою подією було встановлення граничної ціни на нафту, отриману з бітумінозних мінералів, у розмірі 60 доларів США за барель [8]. 4 лютого 2023 р. ціну звичайної сирої нафти було встановлено в 45 доларів США за барель [7].

Тож санкційна політика ЄС в енергетичній сфері призвела РФ до фінансових збитків та втрати ринків збуту енергоносіїв. Цим ЄС допомагає Україні наблизитися до перемоги.

Джерела та література

1. EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region. *European Council of the European Union.* 23 February 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognition-of-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entities-eu-adopts-package-of-sanctions/

2. Russia's military aggression against Ukraine: EU imposes sanctions against President Putin and Foreign Minister Lavrov and adopts wide ranging individual and economic sanctions. *European Council of the European Union.* 25 February 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/25/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/

3. Council Regulation (EU) 2022/428 of 15 March 2022 amending Regulation (EU) № 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. *European Council of the European Union.* URL: https://eur-lex.europa.eu/TodayOJ/

4. EU adopts fifth round of sanctions against Russia over its military aggression against Ukraine. *European Council of the European Union.* 8 April 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/04/08/eu-adopts-fifth-round-of-sanctions-against-russia-over-its-military-aggression-against-ukraine/

5. Russia's aggression against Ukraine: EU adopts sixth package of sanctions. European *Council of the European Union.* 3 June 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/03/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-sixth-package-of-sanctions/

6. EU adopts its latest package of sanctions against Russia over the illegal annexation of Ukraine's Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhia and Kherson regions. European *Council of the European Union.* 6 October 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/06/eu-adopts-its-latest-package-of-sanctions-against-russia-over-the-illegal-annexation-of-ukraine-s-donetsk-luhansk-zaporizhzhia-and-kherson-regions/

7. EU agrees on level of price caps for Russian petroleum products. European *Council of the European Union.* 4 February 2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/04/eu-agrees-on-level-of-price-caps-for-russian-petroleum-products/

8. The European Commission. G7 agrees oil price cap: reducing Russia's revenues, while keeping global energy markets stable. *European Council of the European Union.* 03.12.2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_22_7468

Охмак Євгеній
Національний університет «Острозька академія»

ПІДГОТОВКА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ ДО ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: *національна безпека і оборона, Збройні Сили України, СБУ.*
Keywords: *national security and defense, Armed forces of Ukraine, SSU.*

Національна безпека містить широке коло складників, проте в умовах війни найважливішими з них є воєнний і зовнішньополітичний. Ще у 2014 р., оцінивши стан системи забезпечення національної безпеки України і її ключового елементу (сектору безпеки і оборони), керівництво держави прийняло рішення щодо їх невідкладного, кардинального, та системного реформування. Прийняття такого рішення було обумовлене необхідністю негайної акумуляції усіх державних ресурсів задля захисту територіальної цілісності держави відповідно до загроз того часу. Водночас існувало розуміння, що загрози державному суверенітету України в перспективі є значно більшими, тому підготовка системи національної безпеки і оборони до повномасштабної оборони країни бере свій початок саме від 2014 р.

Сектор безпеки і оборони є найважливішим складником системи забезпечення національної безпеки. Завданням держави є досягнення повної сумісності сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав-членів НАТО, що має забезпечити можливість набуття у майбутньому членства України в Північноатлантичному альянсі.

Очевидно, що найважливішим елементом системи національної безпеки і оборони, який потребував найбільшої уваги під час реформування, були сили оборони. 2014 р. увійшов в історію як рік відродження української армії. Тоді стало зрозуміло, що існує критична необхідність проведення реформування системи національної безпеки та оборони, докорінних змін у підходах до формування засад державної політики у сфері безпеки і оборони. Тому було скасовано позаблоковий статус України, зупинено виконання заходів Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 р., як такої, що не відповідає сучасній воєнно-політичній обстановці та не забезпечує спрямування наявних державних ресурсів на пріоритетні напрями розвитку Збройних Сил [1].

Одночасно з реалізацією АТО вище військово-політичне керівництво змушене було займатися питаннями реформування Збройних Сил, підготовкою боєздатної та оснащеної армії для захисту від потенційного повномасштабного вторгнення.

Із цього часу держава почала створювати ефективну структуру оборони та надійну армію. Відповідно до Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 р., витрати на оборону встановлювалися на рівні 3 % від загального ВВП країни [3].

Для порівняння, у 2013 р. оборонні витрати України становили менше 1 % від українського ВВП ($1,85 млрд), тоді як у 2015 р. – 2,6 % ($2,36 млрд). Але водночас збільшилася кількість військовослужбовців у ЗСУ. Якщо в 2013 р. в ЗСУ проходили військову службу 166 тисяч військовослужбовців, то в 2015 р. їх кількість становила 250 тисяч. Отже, в 2013 р. фінансування на одного військовослужбовця становило 11 144 доларів США на рік, а в 2015 – 9 440 доларів США на рік. Тобто загальне фінансування збільшилося. Водночас з урахуванням падіння економіки, зростання кількості військовослужбовців та показників фінансування на одного військового можна констатувати його зменшення.

Матеріальне забезпечення військовослужбовців, заробітні плати збільшилися, проте вимушено скоротилося фінансування на закупівлю нової техніки, натомість перевагу надали модернізації вже наявної радянської. Відчутне зростання відбувалося у наступних 2018 р. (3,4 млрд доларів), 2019 р. (4,1 млрд доларів), 2020 р. (5 млрд доларів). У 2022 р. державним бюджетом було передбачено 4,8 млрд доларів видатків (до початку повномасштабного вторгнення Росії) [6].

За основу реформування було прийнято поступовий перехід до стандартів НАТО (STANAG), що фактично означало створення нової системи логістичного забезпечення Збройних Сил; проведення разом з експертами НАТО досліджень щодо стану системи матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил; реформування та оптимізацію системи військової освіти. Завдяки цьому ЗСУ отримали цінний досвід у таких навчаннях: Об'єднані Зусилля, Репід Трайдент, Сі Бриз тощо.

Протягом 2014–2016 рр. Збройні Сили України відновили боєздатність, набули бойового досвіду, оперативної спроможності, матеріальної забезпеченості для захисту суверенітету і територіальної цілісності держави, завдяки чому стабілізували ситуацію в районі проведення бойових дій і створили підґрунтя для подальшого розвитку ефективної армії.

Сили безпеки також потребували реформування відповідно до сучасних тенденцій та викликів. Наприклад, актуальним завданням було і є реформування Служби безпеки України (далі – СБУ), Служби зовнішньої розвідки України (далі – СЗРУ) та інших розвідувальних органів нашої держави.

СБУ є єдиним контррозвідувальним органом України, який займається і політичною контррозвідкою, і воєнною. Водночас СБУ входить до розвідувального співтовариства України, відповідно до законодавства. Головним завданням реформи СБУ, яка почалася в 2019 р., є перетворення її на класичну спеціальну службу, яка не займається досудовим слідством, не розслідує економічні злочини, а сконцентрована насамперед на контррозвідувальних завданнях та боротьбі з тероризмом.

У 2020 р. було прийнято Закон України «Про розвідку», в якому приділена значна увага порядку організації та здійснення розвідувальної діяльності, право-

вого статусу співробітників розвідувальних органів України. У 2021 р., відповідно до практик країн-членів НАТО, в системі СЗРУ було ліквідовано Академію зовнішньої розвідки України, натомість створено Тренінговий центр, основним завданням якого є формування знань і навичок, необхідних для виконання завдань, поставлених перед розвідкою.

Водночас під час відновлення деяких положень Конституції, зокрема щодо призначення Голови СБУ, у 2014 р. виникла правова колізія. Конституція України в п. 14 ч. 1 ст. 106 чітко вказує, що «Президент України вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України» [3], але відповідно до чинної редакції 2229-XII Закону України «Про Службу безпеки України», Голову СБУ призначає і звільняє Президент України [5]. Така умова призначення Голови СБУ, визначена в Конституції України, перешкоджає Президенту України скористатися своїми повноваженнями гаранта національної безпеки в необхідному обсязі.

Отже, сектор безпеки і оборони нараховує велику кількість державних органів, які для ефективного виконання своїх завдань потребують тісної співпраці між собою та з іншими державними інститутами, що не входять у цей перелік. Практично весь сектор безпеки і оборони України зараз перебуває на етапі інтенсивного розвитку, який стимулює воєнна агресія Росії проти України.

Джерела та література

1. Воєнна історія. *Міністерство оборони України*. URL: https://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html (дата звернення: 01.04.2023).

2. Романенко Є. Реформування Збройних сил України за стандартами НАТО. *Публічне урядування*. 2016. № 3. С. 142–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2016_3_15 (дата звернення: 01.04.2023).

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 році: розпорядження Кабінету Міністрів від 04.03.2015 № 213. URL: https://ips.ligazakon.net/document/kr150213?an=84 (дата звернення: 01.04.2023).

5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

6. Найбільший оборонний бюджет України був у 2020 році. URL: https://www.ukrmilitary.com/2021/12/vsi-budgety-mou-1993-2022.html (дата звернення: 01.04.2023).

Рогожинський Дмитро
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
КНУ імені Тараса Шевченка

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ

Ключові слова: *зовнішня політика України, інвестиційний клімат, ринок нерухомості, світова торгівля, програми з залучення інвестицій.*
Keywords: *Ukraine's foreign policy, investment climate, real estate market, world trade, investment attraction programs.*

Війна спричинила «інфаркт» сектору української економіки. Якщо фізично країна втратила 20 % територій [1], то де-факто уся земля, що знаходилась під юрисдикцією України, опинилась у зоні потенційного терору Російської Федерації. А як результат – ускладненою для реалізації класичної бізнес-діяльності, що сконцентрована на безпеці активу та диверсифікації ризиків. Якщо взяти дані за 2020 р., що на світовому ринку є синонімом «кошмару», то ми бачимо, що ВВП України впало на 4 % [2]. Це не є гарним показником, але на фоні Королівства Британія, що втратило 11 % [3], можна вважати Українську кризову стратегію такою, що має право на існування. Враховуючи це, переходимо до показників ВВП 2022 р. і бачимо, що падіння становило 29,2 % [4]. І навіть такі неймовірні дані вважаються гарним досягненням, за словами міністра економіки України Юлії Свириденко: «Це стало можливим завдяки злагодженій роботі Уряду, парламенту, допомозі міжнародних партнерів, високій адаптивності бізнесу та населення» [4].

Гарним прикладом проблемності та водночас неймовірної жаги до життя українського бізнесу є ринок нерухомості. Як зазначає Український аналітичний центр та консалтингова компанія (ГМК центр), за 2022 р. обсяг будівництва впав на 65 %. Житлове будівництво втратило 60,3 % обсягу виконаних робіт, нежитлове – 63,6%, а інженерне – 67,1 %. Для кращого висвітлення тенденцій для закордонного інвестора до цих даних також необхідно додати інфляцію, що становить 22,6 % [5].

Але навіть за такої статистики можна знайти позитивні моменти. За даними дослідження «канал 24» у рубриці «нерухомість 24» можна прослідити тенденції росту ринку. Як приклад, до грудня 2022 р. Київський сектор нерухомості після стрімкого падіння встиг вирости на 38 %. Найменшим зріст вбачається у новобудовах бізнес-класу і становить 32 %. Зі свого боку, попит на преміум-сегмент підняв ціни аж на 69 % [6]. Ця умовна стабілізація і позитивний погляд є нічим іншим, як відображенням демографічної ситуації столиці і військових успіхів України. А головною ознакою цього є інтерес до довготривалої оренди, що встиг повністю відновитися вже у липні 2022 р. [6].

Враховуючи ці дані, можна сказати, що фундамент для популяризації країни присутній. Тепер необхідно з'ясувати, які види діяльності характерні для держапарату. У співпраці між Офісом Президента України, Міністерством економіки України, Міністерством культури та інформаційної політики України та USAID була розроблена інвестиційна ініціатива під назвою «Advantage Ukraine». Наразі

на платформі присутні понад 50 проєктів загальною сумою більш ніж 9 мільярдів доларів [7]. Задля залучення інвесторів на сайті проєкту зазначаються такі переваги українського ринку: дерегуляція та стимулювання бізнесу, сконцентровані на оптимізації взаємодії інвестора та держави; заохочення інвестицій, що наголошує на компенсаціях у розмірі 30 % щодо капітальних вкладень інвестора та скасуванні ПДВ на імпортоване обладнання; законодавство щодо ДПП (державно-приватне партнерство), яке робить акцент на вигідності концесійного партнерства, що характеризується найдешевшим та найефективнішим фінансуванням; екосистема «ДІЯ.City», що є найпотужнішим ІТ-хабом у Центральній та Східній Європі; інструменти для інвестицій в ІТ, а саме прибутковий податок у розмірі 5 % та подальші субсидіарні преференції; право інтелектуальної власності в ІТ [8].

До інвестиційного меню, зі свого боку, входять такі сфери:

– оборонно-промисловий комплекс, що є стратегічно важливою галуззю для України не лише через війну, але і через кількість робочих місць, які він створює;

– металургія та металообробка, яка є досить високотехнологічною на території України, і через великі запаси руди має серйозний потенціал;

– агропромисловий комплекс, що є обличчям Української економіки та традиційною сферою діяльності великої кількості громадян;

– енергетика, що намагається переформовуватись із просто потужної галузі на сектор відновлюваної енергетики;

– фармацевтика, що є лідером із залучення інвестицій та сферою, що відповідає усім міжнародним стандартам, і з моменту початку війни частково встигла відновити свої потужності;

– природні ресурси, логістика та інфраструктура, меблева та деревообробна промисловість, інноваційні технології, промислове виробництво [8].

І це лише одна із десятків програм, ініційованих Україною. Далі можна згадати українсько-польський економічний форум [9]. Польща відома своїм малим і середнім бізнесами, що формують приблизно 50 % ВВП країни і в умовах війни є одним із найближчих партнерів нашої держави. Співпраця з такою державою стане гарним прикладом для України [10].

Важливим також є аспект іноземних ініціатив. Бажання наших закордонних партнерів допомогти не тільки добрим словом, але і справою не може не захоплювати. Вище вже було зазначено про USAID – Агентство США з міжнародного розвитку, яке відповідає за адміністрування цивільної іноземної допомоги та допомоги в цілях розвитку. За їх ініціативи затверджена «Стратегія співпраці з питань розвитку України (2019–2024)». Якщо на початку реалізації програма фокусувалась на питаннях корупції та протидії російському впливу, то після початку повномасштабної війни – на проєктах розвитку та гуманітарної допомоги Україні, на які було виділено приблизно 10 мільярдів доларів [11].

9 червня 2022 р. на сайті Європейської комісії з’явився прес-реліз щодо програми допомоги українським стартапам. Передбачувана підтримка українського бізнесу сягає 20 мільйонів євро, що будуть виділені 200 компаніям, по 60 тис. євро на кожну. А також планується надання нефінансової допомоги на

зразок пошуку партнерів, потенційних інвесторів, або ж організація бізнес-консультацій [12].

Та на жаль, усюди є свої ризики. Зокрема, український високотехнологічний бізнес зараз активно «заманюється» в інші країни світу. Так, наприклад, Британський департамент бізнесу і торгівлі пропонує програму щодо релокації швидкозростаючих закордонних компаній на територію Англії. Пропонується допомога в усьому – від папірців для податкової до акселераторів для пошуку шляхів міжнародного зростання [13].

Підсумовуючи, можна зробити припущення, що наразі тенденцій збільшення попиту на інвестиції в Україну не спостерігається. Причиною цьому є війна. Після її завершення Україні доведеться зробити один із найважливіших виборів у своїй новітній історії та сформувати стратегію взаємовідносин зі своїми закордонними партнерами: стати жертвою, яка проситиме про допомогу небайдужих держав, або спілкуватися з позиції переможців, які спроможні забезпечити безпеку іноземних інвестицій та свого народу. І відповіді на це запитання наразі немає.

Джерела та література

1. Виступ Володимира Зеленського у парламенті Люксембургу 8 квітня 2022 року. URL: https://www.youtube.com/watch?v=GhJVDb71_ZY
2. Зануда А. Як українська економіка пережила 2022 рік. *BBC Україна.* 24 грудня 2022. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-64008306
3. U.K. GDP Growth Rate 1961–2023. URL: https://www.macrotrends.net/countries/GBR/united-kingdom/gdp-growth-rate#:~:text=U.K.%20gdp%20growth%20rate%20for%202020%20was%20%2D11.03%25%2C,a%2012.64%25%20decline%20from%202019
4. Мінекономіки: ВВП за підсумком 2022 року впав на 29,2 %. *Міністерство економіки України.* 13.03.2023. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b30e854d-b47d-4806-82ac-bb6daa87fa51&title=Minekonomiki#:~:text=%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%BE%20%D1%81%D0%B2%D0%BE%D1%8E,4%25%20%5B%C2%B12%25%5D
5. Григоренко Ю. Обсяг будівництва в Україні в 2022 році впав на 65 %. *GMK Center*. 03.04.2023. URL: https://gmk.center/ua/infographic/obsiah-budivnytstva-v-ukraini-v-2022-rotsi-vpav-na-65/
6. Бабич Ю. Падіння продажів та відсутність попиту: яким був найскладніший рік на ринку нерухомості. *24 нерухомість.* 30 грудня 2022. URL: https://realestate.24tv.ua/rinok-neruhomosti-2022-tsifrah-tsini-popit-budivnitstvo_n2227623
7. Відбудова України відкриває нові можливості для залучення іноземних інвестицій у приватний сектор. *Міністерство економіки України*. 08.02.2023. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=09fa99ee-ae7e-41ca-9788-1804029d97bb&title=Investitsii
8. Advantage Ukraine. URL: https://advantageukraine.com/ua/#investment-menu
9. Україна й Польща здатні наповнити новим безпечним і технологічним змістом увесь простір між Балтійським і Чорним морями – Президент на українсько-польському економічному форумі. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво.* 06.04.2023. URL: https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-j-polsha-zdatni-napovniti-novim-bezpechnim-i-tehnol-82133

10. Савицький Ю. Малий і середній бізнес – це секрет успіху економіки Польщі – експерти. *Радіо Свобода.* 18 січня 2017. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28241829.html
11. USAID (офіційна сторінка). URL: https://www.usaid.gov/uk/ukraine
12. EU sets up €20 million support for Ukrainian start-ups through European Innovation Council. *Official website of the European Union.* 09.06.2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3533
13. Global Entrepreneur Programme (GEP) helps high-growth overseas companies relocate to the UK. URL: https://www.great.gov.uk/international/content/investment/how-we-can-help/global-entrepreneur-program/

Заховаєва Даяна
Національний університет «Острозька академія»

ПЕРЕШКОДЖАННЯ ВІЙСЬКОВІЙ ДОПОМОЗІ УКРАЇНІ ОКРЕМИМИ КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ НАТО

Ключові слова: *НАТО, війна, співпраця, Україна, військова допомога.*
Keywords: *NATO, war, cooperation, Ukraine, military assistance.*

Перешкоджання військовій допомозі Україні з боку окремих країн-членів НАТО є серйозною проблемою на міжнародній арені. Ця обструкція значно погіршила відносини між Україною та її союзниками, а також іншими країнами регіону. Важливо зрозуміти причини, чому виникає ця перешкода, і що можна зробити, щоб її усунути. Чинники різні, зокрема це політичний тиск з боку Росії та економічні інтереси деяких членів НАТО, які призвели до цієї ситуації. Цю проблему можливо усунути за допомогою посиленої координації між державами-членами НАТО та посилення підтримки зусиль України з реформування сектору безпеки.

Країни-члени НАТО опинилися у складній ситуації щодо військової допомоги Україні. Незважаючи на те, що Україна є партнером НАТО, деякі країни блокують доставку військової допомоги. Це призвело до глухого кута в регіоні, оскільки Україна не в змозі повноцінно, без допомоги партнерів та союзників захистити себе від російської агресії. Перешкоджання військовій допомозі з боку окремих країн-членів НАТО спричинило серйозні наслідки для безпеки в усьому регіоні. Це також поставило під сумнів відданість цих країн своїм союзникам і партнерам. До того ж це послабило здатність НАТО ефективно реагувати під час кризи [8].

Прямої військової допомоги від альянсу Україні не надходить через те, що НАТО як об'єднаний союз не має наміру прямо втручатися в російсько-українську війну та запобігає розширенню воєнних дій на свої території. Тому не надаючи прямої допомоги, члени альянсу готові надавати військову допомогу Україні окремо одна від одної. Маючи власні інтереси та переконання, одні держави надають більшу допомогу, водночас інші країни-члени НАТО відмовляють у передачі важкого озброєння та навіть відмовляють у закупівлях військових одиниць.

Німеччина одна з головних країн-членів НАТО своїми рішеннями про ненадання або затягування військової допомоги, особливо важкого озброєння, викли-

кала занепокоєння серед союзників та тиск на уряд Німеччини. Німецький уряд, як демократичний, бюрократичний, діє повільно, з ретельними перевірками кожного озброєння. Ще однією причиною була залежність Німеччини від російського постачання газу [9].

Існують і інші відмови в надані важкого озброєння, наприклад, запит України на надання 100 одиниць БМП Мардер було відхилено з причин, що поставку бойових машин потрібно погоджувати в межах НАТО [1].

Наступною в наданні військової допомоги Україні від Німеччини стала відмова без обґрунтування причин. У цю допомогу входило постачання танків «Леопард», «Мардер», «Фукс», «Пума», «Боксер», БТРів та інші види озброєння, що були прописані на 48 аркушах. Після відмови Федеральним міністерством оборони озброєння було скорочене наполовину [5].

Нова схема затримки постачання Україні важкого озброєння від Німеччини – «кільцевий обмін». У межах цього обміну передбачалася передача БМП «Мардер», але не Україні, яка робила на них запит, а Греції в обмін на те, що Греція надасть Україні танки типу БМП радянського зразка в кількості 50 на 50 одиниць. І тут Греція поставила умови, що вона передасть танки Україні тоді, коли всі 50 одиниць БМП «Мардер» будуть доставлені та готовими до використання [10].

Обіцяні Бундесвером системи ПВО Iris-T та РСЗО Mars II також підпали під затягування рішучості на їх постачання Україні. Причиною затягування постачання РСЗО Mars II є їх активне використання німецькими військовими. До того ж програмне забезпечення в цій одиниці озброєння потрібно перепрограмувати на стрільбу американськими чи британськими боєприпасами. Щодо ПВО Iris-T виникло непорозуміння між урядом Німеччини та Єгипту. Єгиптом було замовлено декілька систем, які уряд Німеччини пообіцяв направити в Україну [10].

Із початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Президент Угорщини Віктор Орбан заявив, що уряд Угорщини категорично не буде надавати будь-яку військову допомогу Україні та втручатися в російсько-українську війну. Тому уряд Угорщини заборонив передачу Україні від союзників військову допомогу, а саме летальну зброю, військове обладнання через повітряні або сухопутні шляхи. У постачанні військової допомоги, окрім погодження на поставку від уряду країни, головними є способи її транспортування та територія, якою буде здійснюватися транспортування. Закриття морських портів в Україні зумовлює зменшення кількості шляхів постачання військової допомоги. Тому транзит здійснюється повітряними та сухопутними шляхами країн, що межують з Україною, а заборона від Угорщини ускладнює транзит [7].

Масові обстріли енергетичної інфраструктури були поштовхом до запитів українського уряду на передачу Україні протиповітряної оборони. Уряд Греції знайшов у цьому свою вигоду: передати Україні систему С-300, Тор-М1 та ЗРК «Оса», натомість отримати від США систему ЗРК Patriot [2].

Для знищення та закріплення оборони українським військовим необхідні американські винищувачі F-16. Президент Сполучених Штатів Джо Байден заявляв, що Україні потрібне наземне важке озброєння: танки, артилерія, протиповітряна оборона, опираючись на висновки досвідчених американських військових [6].

Для передачі американських винищувачів F-16 на озброєння Україні потрібне створення відповідної інфраструктури, що не може бути реалізовано Україною в короткі терміни. Україна має забезпечити місце, де будуть дислокуватися літаки, їх технічне обслуговування та створення льотного складу. Для навчання в експлуатації винищувачів льотним складом може знадобитися мінімум чотири місяці [4].

Уряд Великої Британії вирішив не передавати Україні західні винищувачі F-16 у якості першої країни серед союзників. Підтвердженням є слова посла Мелінди Сіммонс в ефірі телемарафону: «Ми часто були першими, хто надавав допомогу. Але з точки зору винищувачів ми вважаємо, що це довгострокова перспектива» [3].

Джерела та література

1. Берлін відмовив Києву у передачі БМП Marder. *Militarnyi.* 03.04.2022. URL: https://mil.in.ua/uk/news/berlin-vidmovyv-kyyevu-u-peredachi-bmp-marder/

2. Греція хоче ЗРК Patriot замість С-300. *Militarnyi.* 16.12.2022. URL: https://mil.in.ua/uk/news/gretsiya-hoche-zrk-patriot-zamist-s-300/

3. Горбачова А. «Довгострокова перспектива»: посол Британії прокоментувала поставку літаків в Україну. *УНІАН. Інформаційне агентство.* 15.04.2023. URL: https://www.unian.ua/weapons/dovgostrokova-perspektiva-posol-britaniji-prokomentuvala-postavku-litakiv-v-ukrajinu-12219429.html

4. Робейко О. Експерт вказав на нюанси з передачею Україні винищувачів F-16. *УНІАН. Інформаційне агентство.* 16.02.2023 URL: https://www.unian.ua/weapons/ekspert-vkazav-na-nyuansi-z-peredacheyu-ukrajini-vinishchuvachiv-f-16-12147270.html

5. Мещерук В. Німеччина викреслила зі списку постачання Україні важке озброєння, – Bild. *LB.ua.* 21.04.2022. URL: https://lb.ua/news/2022/04/21/514182_nimechchina_vikreslila_zi_spisku.html

6. США поки що виключають передачу Україні винищувачів F-16 – Байден. *Militarnyi.* 25.02.2023. URL: https://mil.in.ua/uk/news/ssha-poky-shho-vyklyuchayut-peredachu-ukrayini-vynyshhuvachiv-f-16-bajden/

7. Ерман Г. Чому в Угорщини така політика щодо України і чи можна її змінити. *BBC News Україна*. 11.08.2022. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-62472746

8. Brzezinski Z. An Agenda for NATO: Toward a Global Security Web. *Foreign Affairs. JSTOR.* 2009. Vol. 88, № 5. P. 2–20. URL: http://www.jstor.org/stable/20699640 (accessed 14 Apr. 2023).

9. The German Government's Hesitance over the War Is Angering Allies. *Spiegel International*. 08.04.2023. URL: https://cutt.ly/k5wyMij

10. Software-Probleme, Ärger mit Griechenland, lange Lieferzeiten: Wie schwierig es um die versprochenen schweren Waffen aus Deutschland steht. *Business insider.* 13.06.2022. URL: https://cutt.ly/R5wmvoT

Лаврут Ольга
Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ЖІНОЦТВО НА ЗАХИСТІ УКРАЇНИ

Ключові слова: *жінки, Україна, фемінізм, захист, Збройні Сили України.*
Keywords: *women, Ukraine, feminism, protection, Armed Forces of Ukraine.*

В Україні жіночий рух сягає XIX ст., коли у 1884 р. Наталія Кобринська заснувала «Товариство руських жінок» – першу феміністичну організацію в Україні. Її членкині акцентували на питаннях рівних виборчих, освітніх та економічних прав. Прихильницями стали Ольга Кобилянська, Леся Українка та інші. У радянські часи про них воліли забути і користалися їх іменем до певної міри, применшуючи їх роль у суспільному житті. Жінку презентували як трудівницю під прикриттям її експлуатації, материнські функції на ній також залишалися. Демонструючи турботу про сім'ю, для дітей створили розгорнуту мережу закладів освіти: ясла, садочки, школи, позашкільні заклади тощо, які не лише мали полегшувати працю жінок, а й долучати до комуністичного будення дітей. Залишалися стереотипи щодо жінок в освіті, на ринку праці, в культурі.

Сучасними вимогами жінок є справедливість, безпека та ефективність. Гібридна війна від 2014 р. і повномасштабне вторгнення російської федерації 2022 р. в Україну продемонструвало не лише надійність «тилу», а й готовність до захисту і самопожертви жінок. Вони залишаються представницями моди, культури, берегинями і захисницями.

Жіноцтво є активним і представляє значну силу у волонтерському русі, медичній галузі парамедикинь, презентує Україну на міжнародній арені. 90 % біженців – діти та жінки, більшість із яких є активними у країнах, які їх прихистили, і здійснюють потужну діяльність на підтримку міжнародної спільноти України, організовуючи мітинги, демонстрації, хаби, протидіють інформаційним маніпуляціям та фейкам, спрямовані на підвищення інтересу до України та її наболілих проблем [1].

Кількість жінок у лавах ЗСУ зростає: перед повномасштабним вторгненням ці показники сягали 57 тисяч, тобто майже 22 % від усього особового складу армії, переважна більшість яких мають бойові спеціальності танкісток, артилеристок, снайперок тощо. Зараз ці показники є найбільшими в Європі. Станом на сьогодні в лавах ЗСУ, згідно з заступницею міністра оборони Ганни Маляр, служить приблизно 50 000 жінок. Із них приблизно 10 % несуть службу безпосередньо на передовій фронту, а чверть – це цивільні жінки, які приєдналися до армії і працюють на цивільних посадах. Тому це підтверджує думку про вагомий внесок захисниць в оборону та збереження територіальної цілісності держави, їх внесок у визвольну боротьбу, що є результатом історичного та культурного досвіду, і стало складником українського менталітету [2].

Однак жінки зіштовхуються з певними проблемами в армії та на фронті. Це пов'язано із деякими стереотипами щодо них: сприйняття як «слабкої статі», як дівчини, якій треба допомогти, як жінки, якій взагалі не личить перебування в строю, а кар'єра власне військової не розглядається, а зіштовхується зі «скляною

стелею», коли нормативна база дозволяє кар'єрний рух, а фактично гальмується. Але це поступово сходить нанівець. Події останнього року продемонстрували непохитність, силу і міць українського жіноцтва. Зокрема, різні силові відомства, Державна прикордонна служба, Служба безпеки України дякують працівницям за те, що вони захищають Україну. Тобто вживання фемінітивів стало добрим тоном.

Залишається нагальним вирішення питання із жіночою формою, розміри якої не підходять їм, оскільки у державі затверджено єдиний стандарт уніформи – чоловічий, а для жінок – лише парадна форма із відповідними розмірами. Тому захисницям доводиться її перешивати, пристосовуючи до польових умов. Сьогодні вирішенням цього питання займаються громадські організації, волонтери та приватні підприємці. Нагальним залишається й питання гігієни жіноцтва [2].

Отже, попри військову агресію рф, жінки України презентували себе з новою силою, прокладаючи шлях не лише до цілісності, соборності та незалежності країни, а й зберігаючи демократичні цінності суспільного життя, що є справжнім надбанням.

Джерела та література

1. Котлюк Г. У демократії жіноче обличчя. URL: http://surl.li/fqsgm
2. Стрельник О., Дєдушева І. П'ять тез про український фемінізм під час війни: виклики та здобутки. *Гендер в деталях.* 24.04.2023. URL: https://genderindetail.org.ua/season-topic/do-svidy-viyny/pyat-tez-pro-ukrainskyi-feminizm-pid-chas-viyny.html?fbclid=IwAR2ESw8zDpRp7Og1SU_9zpK1HL7o7nHZSYxdX045dzaPNsV05l_tOh28sU4

СЕКЦІЯ 2
СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕСИ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Kuzmenko Yehor
Vasyl' Stus Donetsk National University

STUDY OF THE NEEDS OF THE UNITED STATES OF AMERICA IN RAW MATERIALS

Keywords: *foreign trade, international trade, raw materials, import, export.*
Ключові слова: *зовнішня торгівля, міжнародна торгівля, сировинні товари, імпорт, експорт.*

Over the past few centuries, the USA has developed to the level of a world economic leader. The United States is the most developed country with the world's largest, most technologically advanced, and most diverse economy in the world. Some scientists believe that the world's political map has several poles of economic development. The largest of them is American [5]. The USA has a political and economic influence on most countries of the world. But the States themselves, their economy, and development largely depend on other states, on foreign trade with these states. Therefore, the task of this study is a more detailed study of the topic of the needs of the United States in raw materials because all production, technological development, export, and import of states directly depend on their supply of raw materials. The United States is abundantly endowed with natural renewable and non-renewable resources. The country has large areas of agricultural land, a diverse climate, a long coastline, and sufficient water resources. In the ranking of the countries of the world in terms of the value of natural resources, the USA occupies the 7th position – the total value of natural resources is estimated at $45 trillion, of which 89 % is natural coal and wood.

Raw materials are natural, anthropogenic, or man-made substances and materials from which products are made. Usually, complex high-tech products for which the term "complete products" etc. are used are not called raw materials. Raw materials are divided into groups: agricultural products of plant and animal origin, mining products, forest products, and chemical products [3].

The United States mining industry has a long history and continues to be an important and active industry. Products produced through mining are the basis for all manufacturing, giving factories the raw materials, they need to produce their goods. Thus, the mining industry's value added to the US domestic economy from the 12,714 operating mines in the US as of 2020 was nearly US $57 billion. The most common commodities mined in the US are sand, gravel, stone, and coal.

Thanks to its natural resources and land conditions, the United States has always been destined to be one of the world's leading producers and suppliers of agricultural products. In 2021, the total number of farms was just over two million. The total real estate value of farmland in the United States was about $2,9 trillion. Corn, soybeans,

wheat, sugar beets, and potatoes are the major crops grown in the United States. Most of these products are intended for the food industry and domestic consumption [1].

The United States is the world's largest beef producer and second-largest beef exporter, but significant imports of lower-value processing beef also make it the world's largest beef importer. Also, the United States is the world's second-largest producer of pork and a major player in the global pork market, ranking second as both an importing and exporting country [2].

The level of the manufacturing industry in the United States is now at an all-time high. Raw materials, as obtained in the state, are used in the processing industry. The industrial sector of the USA is so powerful that the resources available in the state are not enough to ensure the operation of the entire industry. Therefore, the states import a large share of raw materials from abroad. The U.S. is the largest importer in the world, having brought in $3,4 trillion in goods and services from abroad in 2021. At the same time, the U.S. exported $2,2 trillion worth of manufactured goods around the world [3].

To a greater extent, the US imports machinery and equipment, including computers ($386,4 billion, or 14,8 % of total imports); electronic machines and equipment ($367,1 billion, or 14,0 % of the total); vehicles ($306,7 billion, or 11,7 % of the total); fuel (9,2 % of the total) [6].

The needs of the United States can be determined by studying its import structure. The goods of the raw material group that are mostly imported into the USA, as of 2021:

- Mineral fuel, petroleum products, and distillation products (223,9 million US dollars). Trade partners from this group of goods are Canada (48,6 %), Russia (8 %), Mexico (7,2 %), Saudi Arabia (5 %);
- Natural or cultured pearls, precious or semi-precious stones, and precious metals (95,9 million US dollars) Trade partners from this group of goods are India (16,5 %), Switzerland (11,6 %), South Africa (10,8 %), Mexico (8,6 %);
- Iron and steel ($38,9 million). Trade partners from this group of goods are Canada (23,4 %), Mexico (11,9 %), Brazil (10,8 %), and Russia (7%). Ukrainian steel and iron ranks 9th in US imports, selling to the States about 2,6 % of its total imports;
- Wood and articles of wood; wood charcoal (US$ 35,5 million). Trade partners from this group of goods are Canada (54,5 %), China (9,4 %), Brazil (6,6 %), and Chile (3,5 %).
- Aluminum and articles thereof (US$ 28,7 million). Trade partners from this group of goods are Canada (38,2 %), China (12,7 %), Mexico (6,3 %), and the United Arab Emirates (5 %) [4].

Ukraine is also rich in various resources, starting with fertile land that promotes the development of crop and animal husbandry, and ending with a large number of mineral resources, including coal, iron ore, oil, and gas. Despite the US experience, Ukraine increasingly exports its raw materials to other countries. The United States is the main importer of Ukrainian raw materials.

Ukraine has very active trade relations with the USA, the share of Ukraine in US imports is 0,07 %, but the beneficiary is the USA. Ukraine has a negative balance in trade with the United States because the volume of imports from Ukraine ($1,99 bil-

lion) is less than the volume of exports from the United States ($2,53 billion). Trade turnover between Ukraine and the United States in 2021 amounted to $4,52 billion.

Ukraine sells the following categories of goods to the United States, most of which are raw materials: Black metals; products from ferrous metals; electric machines, equipment, and their parts; equipment for recording or reproducing sound; fats and oils of animal or vegetable origin; their cleavage products; ready-made edible fats; animal or vegetable origin waxes; ores, slag, ash [7].

Thanks to its large areas the United States has a very large resource potential. The State can extract many ore, oil, gas, and other minerals, can grow many crops and animals, can cut thousands of hectares of forest for the industry. However, the States do not do this. For its consumer needs, the State decided to purchase raw materials abroad. The price of these raw materials will not be much higher than the price of production of their raw materials. Therefore, when importing raw materials from abroad, the USA, first, takes care of its reserves of raw materials and its environment. Canada, Mexico, China, Brazil, and Saudi Arabia are the largest partners of the United States for the purchase of raw materials. These countries sell oil, natural gas, ferrous and non-ferrous metals, and forest products the most. Ukraine also has stable trade relations with the USA and exports ferrous metals, iron ore, fats, and oil to it.

References

1. Agriculture in the United States. *Wikipedia.* URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Agriculture_in_the_United_States (date of access: 01.03.2023).

2. Animal Production. *U.S. Department of Agriculture.* URL: https://www.usda.gov/topics/animals/animal-production (date of access: 01.03.2023).

3. Countries with the most natural resources. *Worldatlas.* URL: https://www.worldatlas.com/articles/countries-with-the-mostnatural-resources.html (date of access: 01.03.2023).

4. List of products imported by United States of America. *ITC. Trade Map. Trade statistics for international business development.* URL: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c842%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (date of access: 01.03.2023).

5. Perroux F. Note on the Concept of Growth Poles. *Regional Economics: Theory and Practice* / edited by D. McKee, R. Dean, W. Leahy. New York: The Free Press, 1970. P. 93–103.

6. U.S. Imports and Exports: Components and Statistics. *The Balance.* URL: https://www.thebalancemoney.com/u-s-imports-and-exports-components-and-statistics-3306270 (date of access: 03.03.2023).

7. США. ДіяБізнес. Експортний напрям. URL: https://export.gov.ua/country/109-ssha (date of access: 06.03.2023).

Priymak Evhenii
Vasyl' Stus Donetsk National University

MODERN WORLD ORDER: TRENDS AND THREATS

Keywords: *new world order, globalization, informatization, fragmentation, localization, greening.*
Ключові слова: *новий світовий порядок, глобалізація, інформатизація, фрагментація, локалізація, екологізація.*

The world order reflects the objective current picture in international relations and has a multilateral character [2, p. 114]. The modern world order is characterized by complexity, to some extent instability, but it can also strive for a combination of main competing interests and, therefore themselves, to turn from confrontation into cooperation. The new world order is multilateral. It includes global, continental, regional, geopolitical, civilization, cultural, national and other aspects.

The aim of the research is to establish cause-and-effect relationships that determine the trends in the formation of the modern world order and to identify the threats that arise along this path. The development of the world community is characterized by such trends. Globalization, as a process of world unification and integration, remains a leading trend for human development. This trend retains its influence, although in the world there is increasingly resistance to «unification of lifestyle to America» that actively use authoritarian and totalitarian regimes of Russia, Iran, North Korea, China and others. In their anti-democratic ideological doctrines, the type of «Russian world», «Islamic Revolution», Communism and Ideas of Mao Jedun.

However, the opposite tendency of fragmentation and localization of human communities is also gaining momentum, mainly by national, religious, civilization and political-mode. From the point of view of hierarchy, the world order is considered in three concepts: multipolarity, bipolarity, and monopolarity [1, p. 61]. R. Haas acknowledged that «the period of stable unipolarity ended and the world has entered in the era of a reckless order, characterized by the role of strength and influence, an increase in the number of active players, including non-state». Such an interpretation of the modern world order implies that one pole of global decision-making is absent, but there are no several competing centers, as in multipolarity. According to many political scientists, today the prospect of collapse of globalization and the gradual appearance as a leading tendency of the world development of the phenomenon of division into regions, when macro-regions with their centers of influence (multipolar model) will appear.

Informatization and digitalization in all spheres of life (pursuit of the creation of a quantum computer, artificial intelligence is considered as a strategic goal of the future of different forms of world leadership). Demographic disproportions (crisis of natural population growth in Europe and North America and the demographic boom in Asia and Africa) are formed. Hence the settlement of the problem of land overpopulation, adjusting the migration flows of labor and solving demographic disparities are another problematic vector of the new world order.

The greening of international relations is observed when the goals of the forums within the Grand 20 are devoted to the problems of nature conservation. In addition, many countries in the world need to modernize the economy, improve energy efficien-

cy and transition from fossil fuel to pure energy. Global climate change has become a commonly recognized fact that is concerned about the governments of the countries of the world. Therefore, the need for rapid response and prevention of global climatic changes and the greening of international relations becomes a first feature of a new world order. Due to the emergence of the COVID-19 pandemic, the influence of biopolitics is expanded when biological technologies of social management are introduced, which are justified by the need for «humanity survival». Ancient and new conflicts between different states (Afghanistan, Nagorny Karabakh, Syria, Ukraine) are exacerbated. The largest international organizations such as the UN, the OSCE, the EU, NATO, which after the Second World War, were universal regulators of international relations, have been crisis and lost their efficiency. In the end the whole system of modern world collective security delved into a long and incomprehensible crisis. The nuclear blackmail of the world by the Russian Federation is a great confirmation.

The beginning of the 21st century was marked by complex processes, which are caused by the challenges of globalization, the activation of ethnic and religious factors, dramatic changes in the international environment and the security system. The military-political situation in the world has gained qualitatively new features in recent years and continues to change rapidly, forming under the influence of powerful and fleeting processes that take place in the field of international relations. The military-political situation in the world in recent years has acquired qualitatively new features and continues to change rapidly, being formed under the influence of powerful and fast-moving processes occurring in the field of international relations [7, p. 12].

The military factor, which is increasingly focused primarily, in the geopolitical schedules of new world order and some scientists and politicians is indisputable, actually acts as a way to compensate for the lack of its own soft power. For example, Russia can not offer anything from the arsenal of the 21st century: neither technologies nor innovations in the field of production, or space breakthroughs, nor any other modern achievements, but it can offer gas, oil, military aggression and nuclear blackmail instead. Therefore, unfortunately, it is necessary to state that the military-force factor gradually displaces civilization and international law factors and becomes dominant in the new world order [3].

Thus, the following conclusions can be drawn from the above. The new world order is an international system that will be formed on a global scale when the existing political and worldview crisis in international relations will be eliminated.

Considering the situation in the geopolitical way, one of the main features of the new world order is the objective division into two groups of states: privileged nuclear and non-privileged non -nuclear ones, between which equality in relations is actually impaired. The contradiction between the potential of states, their national interests and the desire to comply with the Code of Civilized International Behavior was outlined. The prospect of collapse of globalization and asserting as a leading trend of the world development of regionalization, when the world will be divided into macroregions with its centers of influence within a multipolar model is gradually formed. The problematic block of the new world order is the overpopulation of the Earth, the correction of migration flows of labor and the resolution of demographic imbalances. The decisive feature of the new world order was the need for rapid response and prevention of

global climatic changes and the greening of international relations. The spread of COVID-19 pandemics contributes to the growth of biopolitics when biological technologies of social management are introduced, which are substantiated by the need for "humanity survival". The military-force factor gradually displaces civilization and international legal factors and becomes dominant in a new world order.

The confrontation of democracy led by the US Autocracy, headed by China, is a sign of the first phase of forming a new world order.

References

1. Дашевська О. Новий світовий порядок: теоретичні концепції. *Evropský politický a právní diskurz.* 2015. Sv. 2, Vyd. 4. С. 59–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_4_10

2. Фесенко М. В. Проблеми та перспективи формування нового міжнародного порядку в умовах нестаціонарності. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2014. Вип. 120(1). С. 113–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2014_120%281%29__13

Дідук Юлія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВІДНОСИНИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ІЗ КРАЇНАМИ ЄВРОПИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ключові слова: *Велика Британія, «Глобальна Британія», Європа, ЄПС, Тристоронній союз Велика Британія–Польща–Україна.*

Keywords: *Great Britain, «Global Britain», Europe, EPC, The British–Polish–Ukrainian trilateral pact.*

Сьогодні Велика Британія залишається важливим гравцем міжнародної арени – вона є однією з найбільш потужних держав в економічній та науково-технічній сферах, впливовим членом ООН, НАТО, G7 та інших глобальних утворень. У 2021 р. уряд Великої Британії опублікував програмний документ, що визначив основні задачі сучасної зовнішньополітичної стратегії держави під назвою «Глобальна Британія». Згідно з положеннями документу, Велика Британія позиціонувала себе як світового лідера у сферах дипломатії, міжнародної безпеки та розвитку [2].

Зважаючи на значні геополітичні зміни, що відбулись у світі, британський уряд у березні 2023 р. опублікував новий програмний документ, а саме «Оновлення інтегрованого огляду 2023: Відповідь на більш суперечливий і нестабільний світ» [3]. Оновлена стратегія британського уряду пропонує більш прагматичний і жорсткий підхід до вирішення міжнародних проблем, Велика Британія робить акцент на необхідності своєї стратегічної переваги над конкурентами у пріоритетних для неї сферах. Регіон Європи завжди був одним з пріоритетів, на який спрямовувалися зусилля британської зовнішньої політики. Огляд 2023 р. визначає ключових європейських партнерів Британії в Європі – Францію, Німеччину, Італію (зокрема в оборонній співпраці в межах GCAP) та Польщу.

Після проведення політики Brexit Велику Британію та Європейський Союз почала об'єднувати низка угод, спрямованих на співробітництво у сферах торгів-

лі, інформаційної безпеки та використання ядерної енергії [5]. Важливого значення починає набирати укладена наприкінці лютого 2023 р. Віндзорська рамкова угода між Британією та ЄС, що покликана врегулювати питання проблемного товарообігу через Північну Ірландію.

Варто розглянути деякі вже реалізовані формати співпраці, що відбулися у 2022 р. Європейська політична спільнота (ЄПС) – нова платформа для співробітництва країн-членів ЄС та інших держав, зокрема Великої Британії та України, з метою консолідації Європи у боротьбі проти російського агресора. ЄПС не є міжнародною організацією, а тому конкретні узгоджені механізми співпраці та зобов'язання для країн-учасниць форуму відсутні. Створення цієї платформи можна вважати одним з інструментів, що об'єднує не лише ЄС, а і більшість інших держав європейського регіону.

Під час першого Празького саміту ЄПС у жовтні 2022 р. уряд Великої Британії зміг зробити крок вперед для налагодження відносин із Францією – на двосторонній зустрічі лідерів двох держав вдалося обговорити міграційне питання та домовитися про подальшу співпрацю у цьому напрямі. Подібна кооперація між Францією та Сполученим Королівством є показником покращення відносин між двома країнами, оскільки ще на початку осені можна було простежити певну особисту неприязнь між Президентом Франції Еммануелем Макроном та тогочасною міністеркою закордонних справ Великої Британії Ліз Трасс [8]. До того ж Сполучене Королівство заявило, що прийматиме наступний саміт ЄПС у 2024 р. – це є показом зацікавленості країни у діяльності нового форуму.

Однак у 2023 р. питання нелегальних мігрантів стає предметом суперечок між Великою Британією та ЄС. Британський уряд вже запропонував доволі жорсткий план протидії незаконному перетину кордону Сполученого Королівства через протоку Ла-Манш, що полягає у швидкій депортації нелегальних мігрантів. Нинішній прем'єр-міністр Великої Британії Ріші Сунак серйозно налаштований вирішити це питання, оскільки кількість мігрантів до країни зросла до показника, коли вільних притулків у країні майже не залишається. Європейський Союз, зі свого боку, розкритикував законопроєкт, вказуючи на те, що він потенційно суперечитиме міжнародним нормам із прав людини [12].

Зовнішня політика Великої Британії у 2022 р. також була активно зосереджена і на регіоні Центрально-Східної Європи в контексті російсько-української війни. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну – пряма загроза європейській безпеці, яку Британія як претендент на лідерство у цій частині світу не могла оминути. Протягом минулого року країна активно надавала велику кількість пакетів військової та гуманітарної допомоги Україні. Неабияку роль зіграла робота британської розвідки, яка періодично інформувала українську щодо можливого російського вторгнення напередодні війни. Важливе місце займає і особистісний фактор у випадку з Україною – в інформаційному просторі протягом 2022 року часто у позитивному ключі згадувалась особистість колишнього прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона, який, перебуваючи на своїй посаді, встиг здійснити цілих три візити до Києва.

Інтенсифікація відносин Сполученого Королівства з Центрально-Східною Європою спостерігалася ще до початку повномасштабної війни в Україні. На-

приклад, в огляді 2023 р. поверхово згадуються Об'єднані Експедиційні Сили (JEF) – проєкт, створений ще у 2015 р. за британською ініціативою, що забезпечує партнерство Великої Британії та країн Північної Європи у сфері безпеки. Створення воєнної коаліції цих держав слугує ще одним стабілізатором у регіоні Європи, оскільки головна задача JEF полягає у швидкому реагуванні на локальні загрози.

Іншою ініціативою, яка ще не встигла реалізувати себе повною мірою, стала ідея створення нового політично-безпекового альянсу на початку 2022 р. на території Європи – Тристороннього союзу Велика Британія–Польща–Україна [13]. Причин створення такого формату співпраці між трьома державами є декілька. Створення подібних невеликих альянсів на рівні з Люблінським трикутником обумовлено бажанням налагодити співпрацю між державами у політичних, торговельно-економічних, енергетичних сферах та галузі кібербезпеки. Важливим фактором для прискорення укладення Тристороннього пакту стала концентрація російських військ на кордоні з Україною.

Досліджуючи інтереси самого британського уряду в утворенні Тристороннього альянсу, можна зробити висновки, що для Британії такий формат був би цікавим і з метою співпраці з країнами Центрально-Східної Європи, і як інструмент для реалізації зовнішньополітичної стратегії «Глобальна Британія» та забезпечення лідерських позицій у регіоні. Окрім ідеї створення Тристороннього союзу, британський уряд, а зокрема колишній прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон, у травні 2022 р. запропонував ідею утворення більшого безпекового альянсу у складі його держави, України, Польщі та країн Балтії, який у риториці самого Джонсона міг би стати «альтернативою Європейському Союзу, що об'єднаний недовірою до Брюсселя» [1]. Заява була доволі гучною, однак ідею деталізовано і реалізовано не було, імовірно, через небажання запрошених до альянсу країн погіршувати відносини з ЄС.

Так само з початком повномасштабної російсько-української війни не була реалізована співпраця України, Великої Британії та Польщі саме в межах тристороннього партнерства. Пояснити таку пасивність у розвитку малого політично-безпекового об'єднання можна тим, що Британія не вважає цей формат співпраці наразі пріоритетним для себе. Країна успішно розвиває двосторонні відносини з Польщею та Україною, а тому для деяких критиків концепції тристороннього формату залишається незрозумілим, що нового принесе саме тристороннє партнерство.

Отже, сьогодні Велика Британія загалом вважає регіон Європи одним із найбільш пріоритетних у питанні забезпечення міжнародної безпеки. Сполучене Королівство використовуватиме більш жорсткий підхід до вирішення міжнародних проблем, зокрема у 2022 р. це було помітно через підтримку Великою Британією України у російсько-українській війні. Тісніші відносини між Сполученим Королівством та країнами Європи реалізуються у найближчому майбутньому з огляду на розвиток ініціатив, як-от ЄПС.

Джерела та література

1. Fubini F. Il piano segreto di Johnson per strappare l'Ucraina a Russia e Ue: il Commonwealth sovranista. *Corriere della Sera.* URL: https://www.corriere.it/economia/finanza/22_maggio_26/piano-segreto-boris-johnson-dividere-l-ucraina-russia-ue-commonwealth-europeo-02d3b232-dc6b-11ec-b480-f783b433fe60.shtml

2. Global Britain in a Competitive Age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. *Cabinet Office. GOV.UK.* URL: http://surl.li/giqsk

3. Honeycombe-Foster M., Gallardo C. Sunak 'up for the fight' on asylum clampdown as battles loom. *POLITICO.* URL: https://www.politico.eu/article/uk-clampdown-cross-channel-migration-rishi-sunak-suella-braverman/

4. Integrated Review Refresh 2023: Responding to a more contested and volatile world. *Cabinet Office. GOV.UK.* URL: http://surl.li/giqtx

5. Post-Brexit agreements. *European Council. Council of the European Union.* URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-relations-with-the-united-kingdom/post-brexit-agreements/

6. The European Political Community: A Successful Test? *Center for Strategic and International Studies.* URL: https://www.csis.org/analysis/european-political-community-successful-test

7. The Joint Expeditionary Force (JEF): brochure. 2022. URL: https://www.mil.lv/sites/mil/files/document/JEF%20Brochure%20Apr_2022.pdf

8. Tory leadership: Truss criticised for Macron 'jury is out' remark. *BBC News.* URL: https://www.bbc.com/news/uk-politics-62682448

9. Ангел С. Підсумки засідань Європейської політичної спільноти та Європейської ради в Празі 6–7 жовтня 2022 року. *Брифінг за підсумками Європейської ради. Дослідницька служба Європейського парламенту.* URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/734671/EPRS_BRI(2022)734671_XL.pdf

10. Гетьманчук А., Солодкий С. Перспективні напрямки розвитку тристоронньої співпраці у форматі Україна–Велика Британія–Польща з урахуванням національних інтересів і затверджених зовнішньополітичних пріоритетів України. *Центр «Нова Європа».* URL: https://analytics.intsecurity.org/ua-uk-pl-trilateral-cooperation/

11. ЄС і Британія підписали «Віндзорську угоду» про торгівлю у Північній Ірландії. *Укрінформ*. 2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3687102-es-i-britania-pidpisali-vindzorsku-ugodu-pro-torgivlu-u-pivnicnij-irlandii.html

12. ЄС розкритикував британський план боротьби з нелегальною міграцією. *Європейська правда.* URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/9/7157625/

13. Куренкова О. «Маленьке НАТО» для України? Яким буде новий союз з Польщею та Британією. *Суспільне. Новини.* URL: https://suspilne.media/208511-malenke-nato-dla-ukrainiakim-bude-novij-souz-z-polseu-ta-britanieu/

Hryb Anna
Vasyl' Stus Donetsk National University

REASONS AND CONSEQUENCES OF LABOR MIGRATION FOR THE DONOR COUNTRY

Keywords: *migration, United Nations, International Organization for Migration, European Union.*
Ключові слова: *міграція, Організація Об'єднаний Націй, Міжнародна організація мігрантів, Європейський Союз.*

Labor migration has always been present, as people are always looking for a better life for themselves and better earnings. Migration has become an integral part of our lives. In a broad sense, migration is the process by which one or more people move

from one place of residence, region or country to settle elsewhere. In demography, migration is defined as a movement that results in a permanent or permanent change of permanent residence. There are many reasons why people decide to change their place of residence, and this can present some difficulties. Like all processes, migration has consequences.

The main scientists who have studied the topic of migration are Maria Bartoa, Stephen Castells, Alisonn Lee Park and others. Also Emmanuel Sapper, who studied the impact of migration on social integration and multi-culturalism. Many studies on the effects of migration are also conducted within the international organizations, such as the United Nations (UN), the International Organization for Migration (IOM), the European Union and others, which focus on analyzing global migration trends and their consequences for different countries and regions of the world.

The main purpose of this study is to explore the causes of migration and identify the consequences of labor migration.

Nowadays, more and more people are probably migrating, as there are even more reasons why they want to do it. International labor migration involves not only the unemployed, but also a part of the working population. In this case, the driving motive for migration is the search for better working conditions. Labor moves from countries with low living standards and wages to countries with higher and wages to countries with higher levels. National differences in wages are an objective basis for labor migration.

The general classification of reasons for migration is as follows: economic migration is migration for career development or job search. Social migration is a move in search of a better quality of life or to be close to family and relatives. Political migration is when a person wants to avoid unfavorable scenarios, such as war or political persecution. Environmental migration occurs in the face of natural disasters [1].

The main reasons for human migration:

1. Environmental factors. Climate change is also a cause of migration, which is an ongoing force on nature. Sometimes nature strikes back, leaving people homeless and helpless. Due to natural disasters such as sudden storms, floods, and tsunamis, people have to flee and take refuge in another relatively safe environment.

2. Higher standard of living. When you move to another country, you are looking for a higher standard of living. Not just money, but a cleaner, healthier, better life.

3. Conflict or war zones. This is one of the oldest and most common reasons for immigration, when people feel the need to leave their country in order to feel safe.

4. Better healthcare and closeness to nature. Depending on financial situation, people would like to ensure that they get the best healthcare possible. Some people migrate to get better healthcare. Some countries offer free healthcare to their citizens. Also, many people change their whole life to live closer to nature, feel more peaceful, enjoy beautiful views [2].

The positive effects of international labor migration for donor countries include:

– reduction of tension in the domestic labor market due to the export of relatively surplus labor;

– increase in foreign exchange earnings due to private remittances of emigrants;

– improving the well-being of migrant families;

– improving the level of qualifications and professional skills of employees as a result of gaining best practices abroad.

The negative consequences of international labor migration for donor countries include:

– reduced opportunities for national development due to the outflow of the best, most proactive, and mobile part of the labor force, especially the departure of scientists and specialists

– reduction of budget revenues due to a decrease in the number of potential taxpayers;

– deterioration of the demographic situation, aging of the labor force due to a decrease in the share of people of working and reproductive age;

– socio-psychological consequences of the destruction of migrant families, upbringing of children left without parents for a long time; adaptation of workers returning from working abroad to local working and living conditions, etc.

Therefore, migration is a widespread and challenging process that always takes place for different reasons. It can be a better standard of living, avoidance of conflicts, better healthcare or education, or perhaps it is adventure and self-discovery. Migration is also accompanied by positive and negative consequences. One of the positive ones is improving the level of qualifications and professional skills of employees as a result of gaining best practices abroad. On the negative side, it means the loss of people from the countryside and deterioration of the demographic situation, aging of the labor force due to a decrease in the share of people of working and reproductive age.

References

1. Top 10 reasons for Migration, written by Valencia. *GetGIS.* URL: https://getgis.org/blog/top-10-reasons-for-migration

2. 14 Reasons why people emigrate, written be Daniel Montiglio. *Foreigner.bg.* URL: https://www.foreigner.bg/12-reasons-why-people-immigrate/

3. Міжнародна економіка: навчальний посібник / Г. Е. Гронтковська, О. І. Ряба, А. М. Венцурик, О. І. Красновська. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 382 с.

Shamakhia Leleanna
International Black Sea University
(Tbilisi, Georgia)

HOW DID THE RUSSIA – UKRAINE WAR AFFECT THE WORLD ECONOMY?

Keywords: *Russia-Ukraine war, economy, impacts and consequences of the war, conflict, supply and demand.*

Ключові слова: *російсько-українська війна, економіка, вплив і наслідки війни, конфлікт, попит і пропозиція.*

Over the years of human development, states have exercised various forms of governance, endured numerous disputes, lived under pressures, and learned how to deal with difficulties through negotiation and persuasion. After the birth of diplomacy,

states mastered solving problems and maximizing national interests without resorting to violence, and they even began to promote order and peace in this chaotic world. Consensus, cooperation, and negotiation are not, however, the top priorities of all states. That is why there is both hard and soft power, cohesion and dissension, war and peace in the world. Russia is one of the states that sets priorities to imperialism and appears to be a major threat for many developing and even developed states.

Russia's foreign policy has historically been aggressive, particularly towards regions like the Black Sea. The country views the Black Sea as crucial to its geo-economic strategy, allowing it to project influence, protect trade linkages, and increase reliance on Russian resources in southern Europe. Russia has a history of using aggressive means to achieve its goals, including manipulating public opinion and democratic decision-making through information operations and misinformation campaigns. This has created tensions with neighboring countries like Georgia and Ukraine, leading to repressive policies and challenges for these nations. The situation has implications for the world economy, but addressing the complexities and finding a solution is not a simple task.

Historical Overview. The situation between Russia and Ukraine is complex and has a long history. Russia has always considered Ukraine as a valuable asset due to their shared historical and cultural ties. However, tensions between the two countries have been ongoing, and the conflict escalated in 2014 when Russia seized Crimea in response to the Ukrainian revolution. Russia has also supported rebels in eastern Ukraine, leading to a prolonged conflict and loss of life.

The relationship between Russia and Ukraine has been strained, and various significant events have occurred since the 2014 Ukrainian revolution. Russia's annexation of Crimea and its support for pro-Russian separatists in eastern Ukraine further heightened tensions. The downing of Malaysia Airlines Flight MH17, allegedly by the rebels, increased international tensions.

Ukraine has also been the target of cyberattacks, which have had significant consequences. Attacks on the country's electricity infrastructure and government computer systems, attributed to Russia, have caused widespread disruptions and financial losses.

Furthermore, Russia has built up its military presence along the Ukrainian frontier and in the Black Sea, leading to increased concerns in the international community. Russia's actions, such as declaring the Kerch Strait and the Azov Sea closed to international ships, have further escalated the situation and affected Ukraine's ability to export.

Efforts to ease tensions have been made by the West through warnings and dialogue invitations, while Turkey has attempted to maintain a delicate balance between Russia and Ukraine.

Problem Analysis. The conflict between Russia and Ukraine in 2022 is an invasion rather than a conventional war, and it poses a significant threat to international peace and security. The root cause of the conflict lies in Russia's aggressive foreign policy and its history of imperialistic ambitions. Ukraine is strategically important to Russia, and gaining control over the country would further Russia's influence and undermine NATO's presence in the region. The situation has escalated due to the use of hard power, sanctions, and interference in domestic affairs. However, the problem per-

sists because the international community has not paid sufficient attention to Ukraine's plight. It requires new approaches and tools to address 21st-century imperialist movements. Efforts to change the situation have been one-sided or lacking from both parties. It is crucial for Ukraine to maintain its independence and avoid political dependence on Russia by taking necessary steps to assert its sovereignty.

Impacts on World Economy. The economic consequences of the Russian-Ukrainian war are significant. War leads to infrastructure damage, a decrease in the working population, inflation, and increased debt. While military conflict may benefit some businesses in the short term, the overall losses outweigh the gains due to opportunity cost. The resources spent on war could have been used for developmental purposes.

Inflation. When discussing the major economic impacts, I believe one of the most important aspects to mention is inflation, because war can significantly increase its levels, leading to the depletion of people's savings and a general loss of trust in the financial system. If the state is unable to meet the costs of the war, it may begin printing money to pay salaries or for other purposes. However, as more money is printed, its value falls precipitously and creates inflation. When a country is deeply affected by war and other problems, it can create hyperinflationary conditions because governments print a lot of money. For Instance, between 2004 and 2009, Zimbabwe experienced hyperinflation. The government printed money to fund the Congo war. Droughts and farm confiscation also limited the availability of food and other locally produced goods. The daily rate of inflation was 98 %, and prices doubled every 24 hours. Unfortunately, there have been countless cases where governments caused inflation as a result of a war or other type of conflict.

It's even more unfortunate that war doesn't just cause inflation. Because military crisis can threaten supplies, war can often result in high oil prices. Energy is the ability to perform work, and war requires a lot of energy. It consumes a lot of oil. These massive tanks frequently consume 10 to 20 gallons of fuel per mile. Their engines produce approximately 1,500 horsepower. The average over-the-road truck in the United States has 880 horsepower. Warships frequently have more than 100,000 horsepower. I believe it is pretty much obvious how much of conflict to start needs.

As I've mentioned above, wars typically increase demand (armies require a lot of resources) while also threatening supply because shipping oil becomes unsafe, and access to oil fields is severely restricted. Higher prices are almost always the result of increased demand combined with limited supply.

Debts and Taxes. Wars have significant financial implications for governments. They require substantial funds for advanced weaponry, military engineers, and securing resources. A strong and prosperous economy is crucial for a country's military power. Debt and war are closely intertwined, as demonstrated by the global financial crisis caused by the US intervention in Afghanistan and Iraq. Regardless of a state's development or wealth, war comes at a high cost for everyone. Another funding method is raising taxes, which helps the government avoid additional interest costs. However, high taxes are unpopular among the public, and governments often seek alternative strategies to maintain public support and stay in office during times of war. In summary, wars impact various sectors and create numerous problems. The Russian invasion has had a significant influence on these issues, exacerbating existing challenges.

The Russian-Ukrainian Case. The Russian invasion of Ukraine has had devastating economic effects, including a contraction of Russian GDP and a drop in the value of the Russian Ruble and Ukrainian Hryvnia. The war has caused food and fuel crises, leading to rising commodity prices and threats to the supply of essential goods. The European Union heavily relies on Russian energy imports, making it difficult to reduce dependence and diversify energy sources. The energy crisis has contributed to inflation and increased public debt for EU member states. These economic factors have led to a decline in the relative importance of EU economies. The United States also faces challenges, including the deterioration of the USD's legitimacy and functionality, increasing interest on debt, and constraints on military spending. Overall, the economic consequences of the war in Ukraine are severe and impact both Russia and the rest of the world.

War is not a solution, as it brings violence and negative consequences for those involved. The situation between Russia and Ukraine is increasingly tense, with detrimental effects on both countries and the rest of the world. Ukraine is suffering politically, socially, and economically, while Russia's imperialistic nature worsens its own fate. The reactions of other states are insufficient, and new approaches are needed to address imperialism in the twenty-first century. The United States and Europe struggle to effectively exercise coercive diplomacy with Russia, as it is a strong and assertive nation. Escalating tensions through coercion can lead to more aggression and war. To end the war, we must prevent further escalation, change diplomatic tactics towards Russia, and acknowledge the reality that the world is overlooking crucial factors in the conflict.

References

1. Karlsen, G. H. (2019). Divide and rule: ten lessons about Russian political influence activities in Europe. *Palgrave Commun,* 5, 19.
2. Basil Shulgin (1939). Kiev, Mother of Russian Towns. *The Slavonic and East European Review,* 19(53/54), 62–82. URL: http://www.jstor.org/stable/4203584
3. Greenberg, A. (2018). The untold story of NotPetya, the most devastating cyberattack in history. *Wired,* August, 22.
4. Bebier, A. (2015). Crimea and the Russian-Ukrainian conflict. *Romanian J. Eur*. Aff., 15, 35.
5. Coomer, J., & Gstraunthaler, T. (2011). The Hyperinflation in Zimbabwe. *Quarterly journal of Austrian economics,* 14(3).
6. Pestova, A., Mamonov, M., Ongena, S. (2022). The price of war: Macroeconomic effects of the 2022 sanctions on Russia.
7. Nezhyva, M., & Mysiuk, V. (2022). War in Ukraine: challenges for the global economy. *Foreign trade: economics, finance, law*, 121(2), 16–25.

Ohorodnyk Yelyzaveta
Vasyl' Stus Donetsk National University

INTERNATIONAL LEASING IN WORLD POLITICS

Keywords: *economy, impacts and consequences of the war, leasing.*
Ключові слова: *економіка, вплив і наслідки війни, лізинг.*

International trade is an important element of the world economy, which includes various business transactions between countries, such as exports, imports, investments and leasing. Recently, more and more companies are using leasing as a convenient way to obtain equipment and technology, especially in countries where funding and technical expertise are lacking.

In the article «Analysis of the use of international leasing in the context of increasing the efficiency of technology transfer on the example of an agro-industrial complex», the authors analyzed the mechanisms of the functioning of international leasing, and explore the possibilities of using international leasing for technology transfer in the agro-industrial sector and give examples of successful projects in this field. The relationship between the risk management system and the economic security of the leasing company is investigated in the scientific work of O. L. Mykytyuk «Risk management system as a source of ensuring the economic security of the leasing company in the conditions of European integration». Accordingly, the differences between operational and financial leasing, as well as the impact of these forms on the calculation of VAT are considered in the article «Operating and financial leasing: differences in VAT taxation».

Objective of the paper is to analyze the concept of international leasing, types of leasing operations and their features, as well as study the impact of international leasing on international relations and economic security of countries. In particular, we will examine the role of international leasing in the development of international trade, possible risks and advantages for participating countries, the impact on the level of competition, technological achievements and business practices.

International leasing is a form of international trade in which a lessor in one country leases equipment or other property to a lessee in another country. This approach to operations can be used as an economic strategy to increase export activity, competitiveness and productivity.

International leasing can take different forms, for example, financial leasing, operating leasing, leasing with the right of redemption, etc. Financial leasing provides for the transfer of the right to use equipment on the terms of payment in installments. Operational leasing usually provides the user with a full range of services related to equipment maintenance and repair. Leasing with the right of redemption allows the lessee to purchase equipment for a certain price after the expiration of the lease agreement [3].

The main advantages of international leasing are the reduction of costs for the transportation of property, the reduction of import duties on imported property, the reduction of risks in ensuring access to modern technologies and the acquisition of property on the border.

International leasing can facilitate countries, especially countries with a low level of economic development, to provide modern technologies and equipment for economic development. This helps to increase production efficiency, increase exports and stimulate the development of new sectors of the economy.

In addition, international leasing can be used to reduce the distance between countries, especially in the field of transportation and logistics. For example, international leasing of containers allows you to reduce the time of cargo delivery, thereby increasing the speed of order fulfillment and increasing the country's competitiveness [1].

International leasing can also be used to provide security and stability in areas with problematic transport and logistics networks. For example, international leasing of machinery and equipment in the oil and gas industry contributes to ensuring the safety of oil and gas pipelines and gasification systems.

Despite the advantages of international leasing, it is worth considering some possible risks, such as political and economic instability, the possibility of conflicts regarding the violation of the terms of the agreement, technical and service problems, etc. Therefore, it is important to conduct a thorough analysis before signing an international leasing agreement and conclude them with reliable partners.

With the growth of international trade and economic exchanges between countries, international leasing is becoming an increasingly popular way of doing business across borders. This can be an important tool for strengthening economic ties and increasing national competitiveness. However, experience shows that the success of international leasing depends on the effective use of resources and risk management [2].

International leasing is an important tool of world politics and economics, which has both a positive and a negative impact on international relations and the economic security of various countries. This can help increase trade volumes, increase competitiveness and increase the technological level of countries. However, risks must be considered and effectively managed to ensure maximum benefit for all parties. In general, international leasing is an important factor influencing the world economy and politics, and its role may become increasingly important in the future.

References

1. Прокопенко О. В. Аналіз використання міжнародного лізингу в контексті підвищення ефективності трансферу технологій на прикладі агропромислового комплексу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 185–199. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/32468

2. Микитюк О. Л. Система ризик-менеджменту, як джерело забезпечення економічної безпеки лізингової компанії в умовах європейської інтеграції. *Актуальні проблеми сучасної наукової думки:* матеріали Науково-практичної конференції молодих учених (Київ, 14 листопада 2014 року) / Університет економіки та права «КРОК». Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2014. С. 103–106.

3. Оперативний та фінансовий лізинг: відмінності в оподаткуванні ПДВ. Стаття від 04.01.2010 (статус: втратив чинність). *Вісник податкової служби України*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/DG100020?an=46

Лопанчук Назар
Національний університет «Острозька академія»

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН МОЛДОВА–ЄС

Ключові слова: *ЄС, Молдова, інтеграція, відносини.*
Keywords: *EU, Moldova, integration, relations.*

Республіка Молдова є невеликою країною у Східній Європі. На півночі, сході та півдні вона межує з Україною, а на заході з Румунією. У червні 1990 р., ще у складі СРСР, Молдова проголосила свій суверенітет, а через рік, 27 серпня 1991 р., здобула незалежність і вийшла з Радянського Союзу. У 1991–1992 рр. країна отримала визнання незалежності держави і стала членом Організації Об'єднаних Націй, ОБСЄ та інших міжнародних організацій [4]. Ще з другої половини 1990-х рр. Молдова висловлювала намір приєднатися до Європейського Союзу, однак незважаючи на це, історія цієї інтеграції є довгою та складною. Адже протягом багатьох років незалежності зовнішня політика країни змінювалася і не була послідовною, розриваючись між Заходом та Сходом.

Тільки з початком повномасштабної війни РФ проти України Кишинів разом з Києвом подали заявку на членство в ЄС у березні 2022 р. А вже у червні того ж року отримали статус країн-кандидатів [1]. Із одного боку, Молдова є країною з мовними, культурними та історичними зв'язками з Євросоюзом, адже її сусід та найбільший партнер – Румунія – є членом ЄС із 2007 р. Із іншого боку, – це країна, яка міцно пов'язана зі своїм радянським минулим і Росією, яка сприймає цілий пострадянський простір як сферу свого впливу. Ключовими елементами цього є: радянська ментальність і ностальгія у певної частини населення, економічна залежність від Росії, російськомовні меншини, що становлять 20–30 % населення Молдови, а також існування орієнтованого на Росію сепаратистського регіону Придністров'я, де розташовані російські війська та база. Усе це ускладнює процес європеїзації Молдови, а саме вступ до Європейського Союзу та повну інтеграцію країни у «західний світ» [2].

Ідея співпраці з Європейським Союзом просувалась урядами Молдови з моменту здобуття незалежності від Радянського Союзу в 1991 р., тоді як її інтеграційні прагнення були оголошені в другій половині 1990-х рр. Цікаво, що європейські прагнення висловлювали комуністи, які керували Молдовою протягом більшої частини 2000-х рр. А політичні еліти, які прийшли до влади в 2009 р., зробили інтеграцію з ЄС своїм головним пріоритетом.

Уперше інтеграційні прагнення висловив Президент Петро Лучинський у грудні 1996 р. [2]. Його уряд спочатку прагнув стати асоційованим партнером ЄС. Але це прагнення зустріло холодну реакцію з боку ЄС, який поставив на перше місце наголос на імплементації Угоди про партнерство та співробітництво, що набула чинності в 1998 р. До того ж із моменту запуску Пакту стабільності для Південно-Східної Європи в 1999 р. влада Молдови докладала зусиль, щоб приєднатися до цієї нової ініціативи ЄС.

Важливо те, що були сприятливі внутрішні умови для просування європейської орієнтації. Згідно з опитуванням, проведеним у першій половині 2000-х рр.,

60 % населення Молдови мали дуже або досить позитивне ставлення до ЄС, на відміну від 6 % – проти [2]. Проте лише одна третина вважала себе «європейцями». Переважна більшість підкреслила важливість хороших відносин із Росією [2]. Проєвропейський наратив рідко супроводжувався діями з боку уряду країни.

ЄС, зі свого боку, спочатку не бажав зміцнювати відносини з Молдовою, оскільки її сприймали як політично та економічно нестабільну країну, яка постраждала від придністровського конфлікту, де домінує Росія. Після започаткування Європейської політики сусідства у 2004 р. відбулися дві надзвичайно важливі події. 2 квітня 2004 р. сім нових держав, зокрема Румунія, приєдналися до НАТО, і відповідно західний кордон Молдови став кордоном з НАТО [4]. А вже через місяць внаслідок вступу десяти нових держав до Європейського Союзу Молдова наблизилася до ЄС. У той самий період Молдова, перша західна держава-член СНД, розпочала переговори щодо Плану дій, який було підписано 22 лютого 2005 р.

У період з 2000 до 2006 рр. ЄС виділив Молдові 173 мільйони євро, в основному в межах Технічної допомоги для Співдружності Незалежних Держав (TACIS) і Програми продовольчої безпеки. У 2007 р. Європейський інструмент сусідства та партнерства (ENPI) став основним джерелом європейської допомоги Молдові. Він передбачав 209,7 мільйонів євро для Молдови до 2010 р. [2; 3]. Шляхом бюджетної підтримки та технічної допомоги ENPI мав на меті підтримати: розвиток демократії та ефективне управління, регуляторну реформу та розбудову адміністративного потенціалу, а також скорочення бідності та економічне зростання. Важливо, що Молдова стала другим за величиною одержувачем допомоги ЄС на душу населення після палестинських територій [2].

Проте ПКРМ критикувала ініціативу Східного партнерства, яка стала офіційною програмою ЄС у 2009 р. Вона була спрямована на допомогу новим країнам-сусідам зі Східної Європи та Кавказу в надії наблизити їх до ЄС. Молдова прагнула глибшої Угоди про асоціацію, яка передбачала членство в ЄС. ЄС заявив про свою готовність розглянути нову та глибшу угоду, включно з лібералізацією вільної торгівлі та візового режиму, але за умови проведення прозорих та чесних виборів у 2009 р. До, під час і після кризи квітня 2009 р., спричиненої ймовірними фальсифікаціями на парламентських виборах та вуличними протестами в Кишиневі, які жорстко придушувалися поліцією, правлячі комуністи загалом отримали підтримку з боку ЄС в ім'я збереження політичної стабільності в Молдові та збереження курсу Молдови на європеїзацію.

Після провалу ПКРМ на парламентських виборах у Молдові 29 липня 2009 р. відкрилася нова сторінка у відносинах між Молдовою та Європейським Союзом. 8 серпня 2009 р. перемогу отримали: Ліберально-демократична партія Молдови (ЛДПМ), Демократична партія Молдови (ДПМ), Ліберальна партія (ПЛ) і Альянс «Наша Молдова», які домовилися створити правлячу коаліцію. Згідно з коаліційною угодою, ключовими пріоритетами зовнішньої політики були інтеграція в ЄС, зокрема підписання Угоди про асоціацію. У 2011 р. партнери по коаліції розпочали попередні переговори з офіційними особами ЄС щодо Угоди про асоціацію, а також, що мало бути найважливішим аспектом у короткостроковій перспективі, поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі [2]. Іншим важливим кроком влади Молдови було приєднання до Енергетичного співтовариства у 2010 р. Починаючи

з 2010 р., політичні радники ЄС також були призначені для допомоги молдовській державній реформі та спостереження за роботою державних установ Молдови.

Інтеграція Молдови в ЄС була особливо важливою для Румунії. Із погляду Румунії, зближення Молдови з ЄС було шансом відновити взаємні відносини, які постраждали за часів Радянського Союзу, шляхом розширення економічного та культурного співробітництва, забезпечення безпеки її східного кордону та виведення Молдови зі сфери впливу Росії.

Шість років правління проєвропейської коаліції, безумовно, наблизили Молдову до ЄС. Найбільшими успіхами країни в цей період стали, зрештою, підписання Угоди про асоціацію (включно з ПВЗВТ) та лібералізація візового режиму. Уряди, які змінювали один одного, утримували Молдову на проєвропейському курсі, незважаючи на сильний політичний та економічний тиск з боку Москви (зокрема і торгове ембарго та енергетичний шантаж). Проте багато реформ так і не було реалізовано, хоча й прийнято законодавчо.

Джерела та література

1. About: EU-Moldova relations. *Euractiv.* URL: https://www.euractiv.com/topics/eu-moldova-relations/

2. Kamil C., Kosienkowski M. Relations between Moldova and the European Union. *Centre for Eastern Studies (OSW).* 2018. URL: https://pracownik.kul.pl/files/121903/public/calus_kosienkowski_relations_between_moldova_and_the_european_union.pdf

3. The European Union and Moldova. *Official website of European Commission.* 2021. URL: https://euneighbourseast.eu/wp content/uploads/2021/12/moldova_factograph-3.pdf

4. Gheorghiu V. Moldova on the way to the European Union: distance covered and next steps to be done. *Institute for Public Policy.* URL: https://core.ac.uk/download/pdf/11870114.pdf

Лукашенко Артур
Національний університет «Острозька академія»

РОЛЬ ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ПОДОЛАННІ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ

Ключові слова: *Італія, міграційна криза, мігранти, Європейський Союз.*
Keywords: *Italy, migration crisis, migrants, European Union.*

У глобалізованому світі існує велика кількість реальних і потенційних загроз, які вимагають від держав та міжнародних організацій скоординованої відповіді. Міграційна криза постає суттєвим безпековим викликом у XXI ст. Нелегальні мігранти перетинають кордони держав не лише сухопутним, але й морським шляхом. Це чітко простежується на прикладі Європейського Союзу, міграційна політика якого перебуває у стані невизначеності та поступового реформування. У той час як ЄС успішно протидіє незаконному перетину мігрантами сухопутного кордону, контроль над морською міграцією досі залишається складним завданням. Для Іспанії, Греції, та Італії це створює додаткові безпекові виклики.

Пік міграційної кризи в Європейському Союзі припав на 2015–2016 рр. Із того часу держави-члени інтеграційного об'єднання активізували свої зусилля та

розробили низку заходів, які покликані покращити контроль над міграційними потоками. Центральний середземноморський шлях був лише одним з багатьох способів незаконних мігрантів потрапити до Європи. Використовуючи цей маршрут, мігранти з Африки та Азії потрапляли морським шляхом (переважно використовуючи Лівію як транзитну територію) до Італії та Мальти [4]. Зважаючи на своє географічне розташування, Італія опинилася в епіцентрі напливу мігрантів. Це продемонструвало італійському уряду необхідність покращити свою стратегію зовнішньої політики та довести, що Італія є куратором середземноморської політики Європейського Союзу.

За останні роки відчутний суттєвий прогрес у готовності Італії до подібних викликів. Так, кожного року Рим приймає більше біженців і шукачів притулку, ніж будь-яка інша європейська країна. Згідно зі статистичними даними неурядової організації International Rescue Committee (IRC) з 2014 до 2020 рр. до Італійської Республіки прибули більше ніж 700 тис. мігрантів та шукачів притулку [5].

Механізм прийняття Італією мігрантів, біженців та шукачів притулку регулюється законом, який містить «Термінові положення щодо імміграції, міжнародного та додаткового захисту». Незважаючи на те, що він був прийнятий наприкінці 2020 р., він і досі залишається чинним. Іноземні громадяни, що були врятовані у морі чи нелегально потрапили на територію країни, повинні бути доставлені до державних центрів. Там їм надається первинна медична допомога, після цього відбувається процес попередньої ідентифікації. Державні центри проводять перший обмін інформацією про процедури надання притулку. Якщо особа висловила бажання подати заяву на отримання притулку в Італії, то вона має відвідати перший державний приймальний центр. Там вона залишається на певний період часу, за який їй здійснюють ідентифікаційні операції (за умови, якщо такі не проводилися раніше), а потім розпочинається процедура розгляду клопотання про надання притулку. Якщо особа не висловила бажання отримати притулок в Італії, вона передається до центру утримання для репатріації з подальшим винесенням виконавчого рішення про виїзд із країни [3].

Для того, аби успішно подолати міграційну кризу та позбутися її негативних наслідків, італійське керівництво докладає чимало зусиль на практиці. Зокрема, у 2017 р. Італія уклала з лівійським Урядом національної згоди Меморандум про взаєморозуміння [8]. Документ складається з 8 статей та охоплює широке коло проблемних питань, як-ось боротьбу з незаконною міграцією, торгівлею людьми і контрабандою пального, а також посилення захисту кордонів та розвитку міждержавного співробітництва Італії і Лівії. Через підписання документа окремі експерти та неурядові організації висловили побоювання, що дотриманню прав людини і громадянина приділяється мало уваги. Наприклад, незалежна організація Médecins Sans Frontières («Лікарі без кордонів») вказує на те, що італійсько-лівійський Меморандум про взаєморозуміння ставить за мету не захист мігрантів, а недопущення їх на територію Євросоюзу. Італійська Республіка та ЄС надають підтримку лівійській береговій охороні, аби та мала більші можливості для морського спостереження. Проте фінансування лівійської берегової охорони подекуди має свої недоліки, адже мігранти та біженці, яких вона зупиняє, часто опиняються в лівійському центрі утримання [6].

Ще в своїй передвиборчій кампанії прем'єр-міністр Джорджія Мелоні досить радикально висловлювалася щодо шляхів подолання міграційної кризи. Так, в одній зі своїх промов вона запропонувала здійснити морську блокаду Лівії, що допомогло б зупинити потік мігрантів до Італії [1]. Радикальна риторика щодо боротьби з нелегальними міграційними потоками знайшла своє відображення і на законодавчому рівні Італії. Позицію Італії підтримали і європейські союзники.

Італія неодноразово наголошувала, що ЄС необхідний скоординований та більш жорсткий підхід до боротьби з міграційною кризою. Незаконна міграція виступає одним із чинників, які фактично гальмують європейські зусилля щодо реформування правил надання притулку. Рим наполягає на важливості таких реформ у якнайшвидші терміни. Прем'єр-міністр Італії Джорджія Мелоні в одній із заяв зазначила, що у 2023 р. кількість мігрантів, які прибули в Італію, різко збільшилася, порівняно з 2022 р. Нова чисельна хвиля мігрантів за прогнозами припаде на літо 2023 р. Для того, аби результативно протидіяти загрозі, у лютому 2023 р. італійський парламент ухвалив новий закон. Він передбачає, що пошуково-рятувальні судна неурядових організацій мають прямувати не до найближчого, а до чітко визначеного порту, забороняючи пошук у морі човнів з мігрантами [9].

Зміни в міжнародній системі показують, що деякі держави використовують міграцію як зброю для досягнення власних геополітичних цілей. На початку березня 2023 р. італійський уряд повідомив, що російські найманці причетні до організації транзиту мігрантів центральним середземноморським морським шляхом. Міністр оборони Італії Гвідо Крозетто в окремій заяві зауважив таке: «Я думаю, тепер можна з упевненістю сказати, що експоненціальне зростання міграції з африканських берегів також незначною мірою є частиною чіткої стратегії гібридної війни, яку реалізує підрозділ Вагнер, використовуючи свою значну присутність у деяких африканських країнах». Міністр оборони також закликав союзників по НАТО допомогти Риму і не допустити зростання кількості мігрантів [2].

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців уже тривалий час фіксує збільшення кількості мігрантів, прибулих до Італії морським шляхом. Згідно із статистичними даними Італія пройшла пік міграційної кризи у 2015–2016 рр., а з 2017 до 2019 рр. спостерігалося зменшення кількості мігрантів. Станом на 2020–2021 рр. кількість прибулих мігрантів була незначною. Варто зазначити, що у 2022 р. показники кількості мігрантів зросли [7]. Окремі політичні лідери прогнозують, що потік мігрантів може різко збільшитися влітку 2023 р., коли погодні умови дадуть змогу перетинати море. Отже, побоювання італійського керівництва про те, що Італія перебирає на себе надто важкий тягар, коли йдеться про подолання міграційної кризи, мають підстави.

Отже, Італійська Республіка відіграє важливу роль у подоланні міграційної кризи. Держава приймає більшу кількість мігрантів, порівняно з іншими європейськими країнами. Географічне розташування Італії та наявність багатьох шляхів для потрапляння в ЄС через Середземне море зумовили жорстку позицію італійського уряду щодо нелегальної міграції. На міжнародному рівні Італія постійно закликає союзників по Європейському Союзу та НАТО надавати Риму більше підтримки та не залишитися осторонь. Водночас Рим втілює ініціативи на законодавчому рівні та розвиває співробітництво з державами, з яких до Італії прибуває найбільше мігрантів.

Джерела та література

1. Бокова М. Парламентські вибори в Італії: що чекає на країну та Україну? *ADASTRA.* 16 вересня, 2022. URL: https://adastra.org.ua/blog/parlamentski-vibori-v-italiyi-sho-chekaye-na-krayinu-ta-ukrayinu (дата звернення: 31.03.2023).
2. Amante A., MacSwan A. Italy blames surge in migration on Russia's Wagner group. *Reuters.* March 13, 2023. URL: https://www.reuters.com/world/europe/italy-blames-surge-migration-russias-wagner-group-2023-03-13/ (date of access: 31.03.2023).
3. Come funziona l'accoglienza dei migranti in Italia. *Openpolis.* Marzo 17, 2023. URL: https://www.openpolis.it/parole/come-funziona-laccoglienza-dei-migranti-in-italia/ (date of access: 31.03.2023).
4. EU migration and asylum policy. *European Council and Council of the European Union.* February 9, 2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-migration-policy/ (date of access: 31.03.2023).
5. Italy. *International Rescue Committee.* URL: https://www.rescue.org/country/italy (date of access: 31.03.2023).
6. Italy-Libya agreement: Five years of EU-sponsored abuse in Libya and the central Mediterranean. *Médecins Sans Frontières.* February 2, 2022. URL: https://www.msf.org/italy-libya-agreement-five-years-eu-sponsored-abuse-libya-and-central-mediterranean (date of access: 31.03.2023).
7. Mediterranean Situation. *Operational Data Portal.* URL: https://data.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5205 (date of access: 31.03.2023).
8. Memorandum of understanding on cooperation in the fields of development, the fight against illegal immigration, human trafficking and fuel smuggling and on reinforcing the security of borders between the State of Libya and the Italian Republic. *Odysseus Network.* URL: https://eumigrationlawblog.eu/wp-content/uploads/2017/10/MEMORANDUM_translation_finalversion.doc.pdf (date of access: 31.03.2023).
9. Squires N., Barnes J., Crisp J. Giorgia Meloni warns Italy faces summer 'invasion' of migrants and refugees. *The Telegraph.* March 18, 2023. URL: https://www.telegraph.co.uk/world-news/2023/03/18/giorgia-meloni-warns-italy-faces-summer-invasion-migrants-refugees/ (date of access: 31.03.2023).

Васильєва Діана
Національний університет «Острозька академія»

ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ ФІНЛЯНДІЇ ТА ШВЕЦІЇ ДО ЧЛЕНСТВА В НАТО

Ключові слова: *вступ Фінляндії та Швеції в НАТО, перешкоди здобуттю членства, Туреччина, Угорщина.*
Keywords: *Finland and Sweden's accession to NATO, obstacles to membership, Turkey, Hungary.*

Актуальні безпекові виклики та загрози значно вплинули на трансформацію світового порядку і системи міжнародної та європейської безпеки. Основними рисами сучасного світового порядку є дестабілізація установленого після «холодної війни» балансу сил, загострення конкуренції між провідними суб'єктами міжнародних відносин за ресурси та лідерство на міжнародній арені, гібридність нових безпекових загроз, недосконаліть норм міжнародного права та зростання напруженості між найвпливовішими а́кторами. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну зруйнувало всю архітектуру європейської безпеки,

спричинивши дисбаланс сил на міжнародній арені та інтенсифікацію інтеграційних процесів.

У відповідь на збройну агресію Російської Федерації проти України Фінляндія та Швеція активізували свою інтеграційну діяльність на шляху до НАТО з метою зміцнення власної обороноздатності та отримання гарантій колективної безпеки відповідно до Статті 5 Північноатлантичного договору. Водночас Росія рішуче виступає проти членства цих країн у НАТО, аргументуючи свою позицію тим, що розширення Альянсу на північ є серйозною загрозою її безпеці. РФ відверто погрожує Фінляндії та Швеції «військовими і політичними наслідками» у разі вступу в НАТО, наголошуючи на подальшому напруженні відносин із скандинавськими країнами та розміщенні ядерної зброї в регіоні Балтійського моря у випадку створення Альянсом військової інфраструктури у країнах-кандидатах на членство. Росія переконує міжнародну спільноту в тому, що вступ Фінляндії та Швеції в НАТО дестабілізує Балтійський регіон і дозволить Альянсу реалізувати свої «загарбницькі цілі» та «агресивні наміри» щодо Росії [6].

Однак усвідомивши цинізм та жорстокість російської агресії, Фінляндія та Швеція прийняли рішення стати частиною євроатлантичної спільноти. Потенційний збройний наступ з боку РФ для Фінляндії та Швеції є більш реальною загрозою їх безпеці, ніж погрози та шантаж російського керівництва. 18 травня 2022 р. країни одночасно подали заявки на членство, а 5 липня було підписано протоколи про приєднання. Для офіційного здобуття членства усі 30 держав-членів НАТО повинні ратифікувати ці протоколи, адже рішення в Альянсі приймають шляхом консенсусу. Із липня до вересня 2022 р. 28 країн-членів Альянсу ратифікували протоколи, засвідчивши свою підтримку інтеграційним намірам Фінляндії та Швеції [5]. Проте реальними перешкодами членству північноєвропейських країн стали офіційні позиції Туреччини та Угорщини, які відмовлялися ратифікувати вступ нових членів.

Незважаючи на те, що Туреччина підтримує політику «відкритих дверей» НАТО, її керівництво все ж виступало проти вступу Фінляндії та Швеції до Альянсу. Президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган заявляв, що не підтримує приєднання північноєвропейських країн через надання ними притулку курдським бойовикам, яких він вважає загрозою для національної безпеки Туреччини. Ердоган обурений відмовою Фінляндії та Швеції видати 33 курдських бойовики, яких Туреччина пов'язує із спробою державного перевороту в країні у 2016 р. Причиною позиції Анкари є і те, що Фінляндія та Швеція запровадили ембарго на продаж військової техніки і зброї Туреччині у відповідь на її військову інтервенцію у північну Сирію в 2019 р. Також Анкара обурена рішенням поліції Швеції дозволити акцію протесту, під час якої біля посольства Туреччини в Стокгольмі крайній правий екстреміст спалив копію Корану [1]. Через низку інцидентів у відносинах Туреччини з Фінляндією та Швецією Анкара призупинила переговори про вступ цих країн до Альянсу.

На Мадридському саміті НАТО, скликаному у червні 2022 р. з метою досягнення прогресу в розгляді заявок Фінляндії та Швеції на членство, північноєвропейські країни і Туреччина підписали тристоронній Меморандум про взаєморозуміння для вирішення проблем безпеки, висунутих Туреччиною, та зняття вето

Туреччини на членство Фінляндії та Швеції в НАТО [4]. За результатами меморандуму, Фінляндія та Швеція зобов'язалися надати повну підтримку Туреччині проти загроз її національній безпеці, зокрема запобігаючи діяльності курдських груп «Загони народної оборони» / «Демократичний союз», забороненої терористичної організації РПК та організації, яку в Туреччині називають FETÖ. Усі три країни засвідчили посилення співпраці у сфері боротьби з терористичними загрозами шляхом встановлення спільного механізму діалогу на всіх рівнях влади. Фінляндія та Швеція запевнили у швидкому і ретельному розгляді запитів Туреччини щодо депортації або екстрадиції підозрюваних у тероризмі. Північноєвропейські країни також підтвердили скасування своїх обмежень на продаж зброї Туреччині [8].

Ердоган ствердно заявляє про те, що уважно стежить за виконанням обіцянок Фінляндією та Швецією, і його позиція спрямована на боротьбу з тероризмом, а не на обстоюванні власних прихованих інтересів. Однак позиція Туреччини виглядає як навмисне блокування розширення НАТО, що співпадає з офіційним зовнішньополітичним курсом РФ. Своїми діями Туреччина ніби намагається балансувати між Заходом та Росією, не погіршуючи стосунки із жодною стороною. Негласним проявом підтримки РФ є стурбованість Туреччини тим, що вступ північноєвропейських країн може спровокувати Росію та погіршити безпекову ситуацію в Україні.

Незважаючи на те, що Туреччина має більше претензій до Швеції, у жовтні 2022 р. прем'єр-міністр Фінляндії Санна Марін запевнила, що обидві країни приєднаються до НАТО пліч-о-пліч. Водночас Фінляндія, яка має сухопутний кордон з РФ протяжністю 1 272 км, зацікавлена в тому, щоб приєднатися до НАТО якомога швидше з метою посилення власної обороноздатності. Все ж згодом, у березні 2023 р., Президент Фінляндії Сайлі Ніініcтьо запевнив, що країна стане членом НАТО незалежно від прогресу Швеції. Він наголосив на тому, що «Швеція не опиниться у вразливій безпековій ситуації, якщо Фінляндія приєднається до НАТО першою» [3]. Він вважав помилкою відмовлятися від пропозиції Туреччини ратифікувати протокол про приєднання Фінляндії.

Водночас Угорщина також блокувала вступ Фінляндії та Швеції, аргументуючи свою позицію їхньою критикою політики уряду країни. Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан неодноразово засвідчував підтримку політиці розширення Альянсу та надавав обіцянки ратифікувати вступ північноєвропейських країн. Орбан звинувачує Фінляндію та Швецію у поширенні брехні про стан демократії та верховенства права в Угорщині. Проте реальними мотивами рішення Будапешту є бажання впливу на Європейський Союз, який заморозив виплату десятків млрд євро для Угорщини через проблеми із корупцією та верховенством права [7]. Насправді позиція Угорщини більше шкодить їй самій, ніж Фінляндії та Швеції, оскільки ізолює її від Альянсу. Непрозорість мотивів позиції Угорщини викликає низку запитань і сумнівів у міжнародної спільноти, адже Будапешт наразі не має правдоподібних аргументів для зволікання з ратифікацією вступу північноєвропейських країн. Намір сповільнити розширення НАТО, але не зупинити його повністю, сигналізує про те, що проросійський уряд Орбана балансує між західними союзниками та РФ.

Наприкінці березня 2023 р. Угорщина та Туреччина все ж ратифікували заявку Фінляндії на вступ до НАТО. І вже 4 квітня Фінляндія офіційно стала членом Північноатлантичного Альянсу. Однак дві країни досі відмовляються схвалити вступ Швеції, зважаючи на низку спірних питань у відносинах між країнами. Наразі ні Туреччина, ні Угорщина не запланували голосування у своїх парламентах щодо заявки Швеції [2]. Зважаючи на відмову Туреччини та Угорщини схвалити вступ Швеції до НАТО, країна перебуває у стані невизначеності та усвідомлює вразливість свого безпекового середовища.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну сприяло активізації інтеграційних намірів Фінляндії та Швеції на їх шляху до НАТО. Із метою посилення власної обороноздатності північноєвропейські країни подали заявки на вступ в Альянс. Перешкодами для здобуття членства Фінляндією та Швецією стала відмова Туреччини та Угорщини ратифікувати угоди про вступ через низку протиріч у відносинах з північноєвропейськими країнами. Шляхом дипломатичного консенсусу Туреччина та Угорщина погодили вступ Фінляндії до НАТО, проте країни досі блокують вступ Швеції. Анкара схвалить членство країни у разі виконання нею обумовлених зобов'язань. Водночас Будапешт навмисне затягує ратифікацію вступу Швеції, обстоюючи власні інтереси. В короткостроковій перспективі варто очікувати схвалення Туреччиною та Угорщиною заявки на вступ Швеції в НАТО, що сприятиме якісній трансформації безпекового середовища в Європі та посиленню єдності у євроатлантичному просторі. Інтеграційні шляхи Фінляндії та Швеції до НАТО потребують посиленої уваги наукової спільноти, оскільки можуть слугувати прецедентом для України.

Джерела та література

1. Erdoğan says Turkey may accept Finland into Nato without Sweden. *The Guardian.* January 30, 2023. URL: https://www.theguardian.com/world/2023/jan/30/erdogan-says-turkey-may-accept-finland-into-nato-without-sweden

2. Finland and Sweden's path to NATO membership explained. *Reuters.* March 31, 2023. URL: https://www.reuters.com/world/europe/steps-finnish-swedish-path-nato-membership-2023-03-30/

3. Finnish President Niinistö: Sweden's security not vulnerable if Finland joins NATO first. *Helsinki Times*. March 20, 2023. URL: https://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/politics/23199-finnish-president-niinistoe-sweden-s-security-not-vulnerable-if-finland-joins-nato-first.html

4. Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the trilateral meeting between Türkiye, Finland and Sweden. *North Atlantic Treaty Organization.* June 29, 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_197253.htm?selectedLocale=en

5. Ratification of Finald and Sweden's Accession to NATO. *NATO Parliamentary Assembly.* URL: https://www.nato-pa.int/content/finland-sweden-accession

6. Roth A. Putin issues fresh warning to Finland and Sweden on installing Nato infrastructure. *The Guardian*. June 29, 2022. URL: https://www.theguardian.com/world/2022/jun/29/russia-condemns-nato-invitation-finland-sweden

7. Spike J. Hungary pressures EU by delaying Finland, Sweden NATO vote. *Associated Press News.* March 16, 2023. URL: https://apnews.com/article/hungary-sweden-finland-eu-nato-vote-russia-war-ukraine-666c19f21c8dfa9a151834cc28f93d18

8. Trilateral memorandum between Türkiye, Finland and Sweden. June 28, 2022. Madrid. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220628-trilat-memo.pdf

Shemchyk Anastasia
Vasyl' Stus Donetsk National University

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM SPHERE IN TÜRKIYE

Keywords: *Türkiye, economics, tourism business, tourist infrastructure.*
Ключові слова: *Туреччина, економіка, туристичний бізнес, туристична інфраструктура.*

However, according to official ratings, among the countries with the largest share of tourism in 2022, Türkiye, which belongs to medium-developed countries and where this industry is a fairly important component of the economy, occupies a significant place. Tourism plays an important role in stimulating the economic development of Türkiye, brings significant benefits to the country's economy and generally helps to improve its image at the regional and national levels. The Republic of Türkiye attracts tourists with its rich history, unusually beautiful landscapes, warm climate, and extremely developed tourist infrastructure. Türkiye has been an important tourist centre for many years, this industry is quite resistant to various crises, its growth dynamics can be observed compared to its neighbouring states, whose economies are gradually collapsing, Türkiye looks like a stable and creditworthy state. Also, according to the report of the World Economic Forum, according to the index of global competitiveness, Türkiye is among the top 50 countries.

Study of the peculiarities of the development of the tourism sphere in Türkiye, its current state.

Tourism is one of the most dynamic and developing sectors of the Türkiye economy. The prosperity of unique historical monuments on the territory of Türkiye, the burgundy view of the Mediterranean beach, the mountainous terrain, the pleasant climate – all this opens great prospects for tourists. Türkiye is the best choice for tourists with different incomes, because the rest is famous for its high quality and high comfort. In an extraordinary time, Türkiye has become a major international tourist center.

The Republic of Türkiye has favorable economic-geographic conditions for the development of tourism and serves as a bridge connecting Eurasia. The Mediterranean climate dominates the south and west of the country. Türkiye is known for its diverse range of resorts for relaxation and entertainment, although two destinations – Istanbul and Antalya, also known as the «Türkiye Riviera» – dominate in terms of tourist arrivals [1].

Tourism is an important source of income for the economies of underdeveloped and developing countries. Therefore, with the development of tourism in the country, the currency deficit decreases, the competitiveness of domestic firms with their foreign competitors increases, and therefore productivity increases, the effect of scale is used, the foreign trade balance has a positive effect on increasing employment and national income. If we consider the income from tourism in Türkiye, its constant growth is observed [2].

Table 1. Dynamics of international tourist arrivals and international tourism receipts by year [3]

Year	Arrivals of international tourists, million. Income from international tourism, billion USD	International tourism receipts, billion USD
2013	1 087	1 042
2014	1 134	1 078
2015	1 186	1 260
2016	1 241	1 220
2017	1 329	1 346
2018	1 408	1 457
2019	1 458	1 478
2020	219,6	13,77
2021	247,2	14,23

Based on the data in Table 1, we can observe that international tourist arrivals and international tourism receipts significantly decreased in 2020 compared to previous years. This confirms the fact that tourism experienced a crisis in 2020 and the number of international tourist arrivals decreased by 74 %.

As the tourism sector is a service sector that includes other service networks, it has many functions that increase production and create jobs in the economy. It is also a stimulus for increasing investments. Today, tourism plays a role in eliminating the balance of payments deficit, gaining an international dimension, and providing an influx of foreign currency into the country. Tourism is an important bridge in the implementation of macroeconomic events such as production, employment, income generation, regional investments, and foreign currency income [2].

Thanks to impressive growth figures and structural reforms implemented over the past decade, Türkiye has been able to attract the attention of many international investors. If prior to 2002 the total FDI inflow to Türkiye was only $15 billion, then in the period from 2003 to 2022, this figure increased to $225 billion [4].

Next, let's look at the ranking of countries that invest the most in Türkiye, as outlined in the following table (Table 2). We can observe that the highest figure belongs to England ($1,436 billion), followed by the USA ($1,180 billion) and the Netherlands ($1,014 billion). Following closely are Sweden, UAE, Germany, Luxembourg, South Korea, Japan, and in last place in the top is Ireland ($222 million).

Table 2 – Ranking of Countries with the Highest Investment in Türkiye, million USD [5]

№	Country	Million US dollars
1	England	1,436
2	USA	1,180
3	Netherlands	1,014
4	Switzerland	540
5	UAE	495
6	Germany	466
7	Luxembourg	350
8	South Korea	345
9	Japan	259
10	Ireland	222

Based on the analysis of certain indicators, I have concluded that the role of the tourism industry in Türkiye's investment attractiveness is relatively small, but still a decent factor. However, what attracts more international investors to this country is its steadily developing economy, strategic location, city reconstruction and infrastructure development, and the bright future of the country.

The research in this paper has shown that the Türkiye Republic is a modern and developed tourist destination. The main factor in the development of recreation and tourism in the country is its geographic location. Türkiye occupies the Anatolian Peninsula, which is bordered by the Aegean, Mediterranean, and Black Seas on three sides. Additionally, the Turkey Türkiye is conveniently located in relation to the main countries and regions from which travellers mostly come, primarily from Western Europe.

References

1. Korpan, D., Monastytskyi, V. (2019). Trends in the development of international tourism in Turkey. Ivan Franko National University of Lviv. P. 1–4.
2. Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 24, Sayı 1, 2015, Sayfa. P. 203–220.
3. Atamanchuk, Z. A. (2020). Global trends in the development of international tourism in the structure of the world market of services. *Business Inform*. № 4. P. 21–27.
4. Türkiye'de uluslararasi dogrudan yatirim 2020. URL: https://www.invest.gov.tr/tr/why-turkey/sayfalar/fdi-in-turkey.aspx
5. Papadopoulos, A. (2020). World's Best Countries to invest in or do Business for Stats Gate. URL: https://ceoworld.biz/2020/02/17/worlds-best-countries-to-invest-in-or-do-business-for-2020/

Щербіна Іван
Національний технічний університет «Дніпровська Політехніка»

ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕРИТРЕЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Ключові слова: *Еритрея, міжнародні відносини.*
Keywords: *Eritrea, international relations.*

У сучасний період нестабільності міжнародної системи можна побачити, як глобальні процеси відбиваються на розвитку окремих регіонів світу, зокрема Африканському континенті. Це дослідження присвячене Еритреї – країні, яка отримала свою незалежність у 1993 р. від Ефіопії, коли більшість населення автономного регіону Еритрея підтримали шляхом голосування це рішення. Із моменту набуття незалежності Еритреї від Ефіопії в регіоні Тиграй почалася війна, яка тривала аж до 2022 р. Після закінчення конфлікту перемир'я було підписано в ПАР внаслідок інтенсивних перегорів на фоні тиску з боку Африканського союзу та США.

Із моменту проголошення незалежності і до нашого часу незмінним Президентом Еритреї є генеральний секретар Народного фронту визволення Ісайяс Афеверкі, що встановив у країні однопартійну диктатуру. Його уряд створив мілітаризоване суспільство, проводячи непопулярну програму обов'язкового заклику на національну службу, розділену на воєнну та цивільну служби, на невизначений термін [2].

Сьогодні Еритрея є країною, багатою на корисні копалини: золото, калій, цинк, мідь, сіль; можливо, нафта та природний газ [2]. Проте досі країна страждає від великої ерозії ґрунту та є однією з найбідніших країн світу.

Причиною такого становища країни є не тільки низька родючість ґрунту, але й багатолітні воєнні конфлікти, в яких Еритрея брала участь. Вони дуже негативно вплинули на розвиток економіки та навколишнього середовища. Хоча наразі вже існують методи боротьби з ерозією, наприклад, фізичними ґрунтозахисними заходами є зазвичай інженерні роботи. Вони включають будівництво фізичних земляних споруд, як-от тераси, контурні насипи, контрольні дамби та ін. [1]. Ще одним чинником негативного впливу на економіку є висока корумпованість держави.

Населення країни зіштовхується з проблемами відсутності прав людини в Еритреї. Багатолітні спостереження за ситуацією показують, що влада взагалі не звертає уваги на негативні суспільні процеси в державі, як-от торгівля людьми, відсутність свободи преси, катування та інше. Усе перелічене вище дає зрозуміти, що країна потребує допомоги ззовні, саме з боку більш розвинених держав, які можуть підштовхнути до подальшого розвитку країну та допомогти консультативно й фінансово.

Проте ідеологічні упередження не дозволяють уряду Афеверкі налагоджувати відносини з розвиненими країнами Заходу. Натомість у країні зберігається значний вплив Російської Федерації, оскільки підпільні групи Еритреї ще у період «холодної війни» та боротьби за свою незалежність мали співпрацю у воєнно-оборонній сфері з СРСР. Не тільки одна Росія інвестує в еритрейську економіку, а також ще й КНР. Саме Китай є найбільшим інвестором в Еритрею [3]. Треба нагадати, що ці три держави об'єднує те, що в них багаторазово порушуються права людей та не дотримуються демократичні принципи.

Із огляду на ці чинники з моменту вторгнення Російської Федерації до України Еритрея була однією з небагатьох країн світу, що проголосувала проти резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо засудження російської агресії проти України.

Треба загострити увагу на тому, що саме уряд Еритреї не підтримав цю резолюцію. Про думку народу цієї країни ми нічого не знаємо, оскільки відсутність свободи преси не дає чіткого розуміння того, що насправді відбувається у країні та в еритрейському суспільстві, яке вже багато років утискається жорстким режимом Президента Ісайяса Афеверкі, а також перебуває під постійним впливом пропаганди з боку РФ та КНР.

Отже, підбиваючи підсумки, можна сказати, що саме тісна співпраця з Російською Федерацією на основі спільних ідеологічних підходів з самого початку існування Еритреї дає змогу зрозуміти, чому уряд налаштований негативно до України та сучасного українського суспільства. Також сформовані обставини на території сучасної Еритреї є причиною того, що еритрейський уряд пішов на співпрацю з КНР та Російською Федерацією.

Джерела та література

1. Negassi A, Tengnas B., Bein E., Gebru K. Soil conservation in Eritrea: some case studies. 2000. *RELMA. Technical Report Series 23.* Nairobi, Kenya: Regional Land Management Unit

(RELMA), Swedish International Development Cooperation Agency (Sida). 84 p. URL: https://apps.worldagroforestry.org/downloads/Publications/PDFS/b11508.pdf

2. The World Factbook: Eritrea. *CIA.* URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/eritrea/

3. Omer M. How Eritrea Could Derail the Ethiopian Peace Deal. *Foreign Policy Magazine. FBnew*. 10.11.2022. URL: https://foreignpolicy.com/2022/11/10/how-eritrea-could-derail-the-ethiopian-peace-deal/

Соколюк Катерина
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЕКОЛОГІЧНІ ІНІЦІАТИВИ У ДЕРЖАВАХ ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ ЯК МЕХАНІЗМ РЕГІОНАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ

Ключові слова: *екологія, екологічна безпека, Латинська Америка, міжнародне співробітництво, екологічні ініціативи.*

Keywords: *ecology, environmental safety, Latin America, international cooperation, environmental initiatives.*

Латинська Америка є регіоном із значною кількістю проблем у галузі охорони довкілля та природних ресурсів. Забруднення повітря, води та ґрунту, знищення природних екосистем є звичним явищем для країн регіону. У цьому контексті екологічні ініціативи є важливим інструментом для зменшення впливу господарської діяльності на довкілля та забезпечення сталого розвитку регіону і зниження пов'язаних із цим міграційних ризиків.

Метою цього повідомлення є аналіз екологічних ініціатив, що діють у регіоні Південної Америки, і їх впливу на всесвітню та регіональну екологічну ситуацію. Питання екологічної безпеки і сталого розвитку досліджують А. Бохан [1], Л. Кислова [2], М. МакДональд [4], О. Федунь [3], проте регіон Латинської Америки не є пріоритетним для науковців. Утім саме на цю частину світу все частіше спрямовують свій погляд світові лідери. Важливим фактором економічної та політичної співпраці виступає екологічна рівновага. Індекс екологічної ефективності за 2020 рік показує, що Латинська Америка перебуває у середині світового рейтингу – розташована між країнами Центральної і Західної Європи та країнами з гіршим рейтингом, Африки на південь від Сахари, частини Азії та Близького Сходу [6]. Найкращі індивідуальні показники в Латинській Америці мають Чилі (44 місце), Колумбія (50 місце), Мексика (51 місце), Коста-Ріка (52 місце), Аргентина (54 місце), Бразилія (55 місце) [6], хоча існує явна диспропорція між окремими країнами регіону, що зовсім не дивно. Вона також підкреслює, що маркери продуктивності та порівняльні діаграми завжди мають бути враховані в контексті.

Із іншого боку, екологічні ініціативи латиноамериканських держав можуть бути корисними для післявоєнного відновлення України. Що робить Латинська Америка для боротьби зі зміною клімату? Основні ініціативи для вирішення головних екологічних проблем найбільш очевидні в Бразилії, Коста-Ріці, Колумбії, Еквадорі та Болівії – вони передбачають відновлення лісів та ключових екосис-

тем, створення відповідальних біосфер, де дотримуються практики сталого сільського господарства. У країнах регіону почали задумуватись над «чистою» енергетикою, тому інвестиції у відновлювані джерела енергії у Латинській Америці зростають. Із 2013 до 2023 р. такі інвестиції в регіоні зростуть у 27 разів: із 37 мільйонів доларів США на рік до майже 1 мільярда доларів США лише за десятиліття [5]. Це значний прогрес у цьому напрямі.

Просування екологічно чистих ініціатив уже має позитивні результати – сьогодні трохи більше 50 % споживання енергії в Латинській Америці припадає на відновлювані джерела, порівняно із середнім світовим показником, який ледве перевищує 20 % [5]. Понад 40 великих міст Латинської Америки підписали угоди про інвестування в екологічно чисті системи громадського транспорту, що робить Латинську Америку світовим лідером у цьому. Кількість країн Латинської Америки, які встановили цілі щодо відновлюваної енергетики, майже подвоїлася з 2015 р. Деякі з найбільш захоплюючих ініціатив включають:

- Богота (Колумбія): понад 80 % муніципального бюджету спрямовано на будівництво системи швидкого масового транспорту, що працює на екологічно чистій енергії, у місті, яке може похизуватися одним із найвищих показників використання громадського транспорту у світі;
- Буенос-Айрес (Аргентина): заміна 50 громадських автобусів на електричні «зелені» автобуси протягом року та оновлення системи метрополітену;
- Форталеза (Бразилія): зобов'язання скоротити викиди парникових газів на 20 % протягом наступних 10 років, створення понад 200 км велосипедних доріжок і спеціальних автобусних доріжок, щоб спонукати пасажирів повернутися на громадський транспорт.

Коста-Ріка, яка є першовідкривачем руху екологічного туризму в усьому світі, протягом багатьох років стабільно входить до 20 найзеленіших країн. Так само Колумбія і Куба входять до цього списку. Решта держав «ТОПу» здебільшого європейські [7]. Це неабияк підтверджує стурбованість держав регіону сучасними нагальними екологічними проблемами і намагання вплинути на ситуацію. Більшість рейтингів ефективності базуються не обов'язково на тому, чого досягає країна, а на тому, чого вона прагне досягти, на найближчих планах, які вона має.

Існує низка проблемних моментів в оцінці екологічних ініціатив регіону. У багатьох відношеннях Латинська Америка рухається з екологічно чистими ініціативами вперед із шаленою швидкістю, але вона також страждає від бездіяльності органів влади та громадян і колосальних невдач. Екологічні зусилля постійно порівнюються з іншими регіонами світу, які десятиліттями розвивалися та процвітали соціально й економічно. Якщо латиноамериканські країни постійно порівнюються з країнами, уряди яких мають довгу історію державних витрат (наприклад, Швеція, Норвегія, Данія, Канада і навіть Австралія), регіон ніколи не буде розглядатися як перспективний учасник. Проте цим країнам не потрібно настільки диверсифікувати свої зусилля та кошти. Країни Латинської Америки все ще розвиваються, водночас прагнучи не відставати від екологічних ініціатив [5]. Майже у кожній країні в Латинській Америці досі є регіони, де люди навіть не мають доступу до свіжої питної води та медичної допомоги, і все ж, якщо

їх поставити за шкалою ефективності захисту навколишнього середовища, їх порівнюють з країнами, чия інфраструктура вже розвинена.

Колумбія є ще одним винятковим моментом у цьому випадку, нацією, яка після десятиліть нестабільності стала великим прихильником екологічних ініціатив. Протягом усього кількох років Колумбія розробила схеми захисту лісових масивів і мешканців дикої природи та майже вдвічі збільшила площу, визначену як національні парки. До 2030 р. уряд має на меті повністю покласти край вирубці лісів [5].

Той факт, що уряд Колумбії нарешті досяг мирної угоди з FARC у 2016 р. після багатьох років переговорів, не був простою випадковістю. Країна, охоплена внутрішньополітичним конфліктом з 1960-х рр., могла нарешті відвернути свою увагу на інші важливі питання. Сьогодні уряд наймає понад 1 000 колишніх солдатів FARC, щоб повідомляти про незаконну вирубку лісу та торгівлю дикою природою і припиняти її [5].

Отже, з написаного вище можна зробити очевидні висновки. Держави регіону справді спільно працюють над забезпеченням екологічно чистого сучасного і майбутнього життя. Вводяться і нові регіональні ініціативи, і ініціативи у співпраці з глобальними гравцями, зокрема з ООН. Наразі вже можна помітити перші результати. До того ж громадянське суспільство стало відповідальнішим щодо екологічних проблем. Це найперше, що впливає на розвиток будь-яких ініціатив і нововведень: якщо люди розуміють важливість питання, вони їх підтримують. У регіоні Латинської Америки та Карибського басейну суспільство підтримує нові закони, а отже, майбутнє у них, беззаперечно, є.

Екологія України дуже постраждала внаслідок бойових дій, тому буде потреба її відновлювати. Досвід Латинської Америки може бути корисний, особливо у сенсі післявоєнної співпраці та залучення південноамериканських експертів.

Джерела та література

1. Бохан А. Міжнародна екологічна безпека: сучасні виміри та принципи реалізації. *Ефективна економіка.* 2009. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=42
2. Кислова Л. А. Історичні аспекти та концептуальні основи сталого розвитку. *Економічний аналіз*. 2014. Том 18. № 1. С. 20–24.
3. Федунь О. В. Екологізація міжнародних відносин у контексті сталого розвитку. *Вісник Львівського університету.* 2012. № 30. С. 79–86.
4. McDonald M. Climate change and security: Towards ecological security? *International Theory*. 2018. № 10. P. 153–180.
5. Pattara L. Latin America's Best Environmental Initiatives – Are They Enough? 19 Oct., 2018. URL: https://www.chimuadventures.com/blog/2018/10/latin-americas-best-environmental-initiatives-enough/
6. 2020 EPI Results. Results Overview. URL: https://epi.yale.edu/epi-results/2020/component/epi
7. 21 Greenest Countries on Earth in 2020. URL: https://www.conserve-energy-future.com/greenest-countries-earth.php

Шурман Інна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

АНТИКОРУПЦІЙНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ НА 2023–2025 РР.

Ключові слова: *корупція, антикорупційна діяльність, протидія корупції, антикорупційна програма, антикорупційні органи, євроінтеграція України.*
Keywords: *corruption, anti-corruption activities, anti-corruption program, anti-corruption bodies, anti-corruption policy, Ukrainian eurointegration.*

Україна має Угоду про асоціацію з Європейським Союзом з 2014 року. У межах процесу приєднання до ЄС Україна зобов'язувалася реалізувати широкий спектр реформ, зокрема і боротьбу з корупцією [1].

Конкретні зобов'язання щодо боротьби з корупцією включають створення антикорупційних органів, утворення національного агентства з питань запобігання корупції, запровадження ефективних механізмів контролю за деклараціями основних державних службовців, реформування судової системи та забезпечення доступу до публічної інформації.

Державна антикорупційна політика в Україні є важливим складником реформування державного управління та забезпечення ефективного функціонування правової держави. Суть державної антикорупційної політики полягає у запобіганні, виявленні та припиненні корупційних проявів у державних органах та суспільстві загалом. Вона повинна визначатися Антикорупційною стратегією, яка містить основні пріоритети та нормативні акти, на основі яких розробляється загальнодержавний план дій, що затверджується Кабінетом Міністрів України [2].

Реалізація антикорупційної стратегії здійснюється шляхом виконання плану дій, який розробляє Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та затверджує Кабінет Міністрів України. Різні сфери в Україні використовують однакові принципи в антикорупційній стратегії, як-от запобігання конфлікту між сторонами, притягнення до відповідальності та забезпечення повної прозорості діяльності [3, 7].

Головною метою цієї Антикорупційної стратегії є значний прогрес у запобіганні та боротьбі з корупцією, а також забезпечення взаємодії та системності в антикорупційній роботі всіх органів державної влади та місцевого самоврядування.

Пріоритетами впровадження державної антикорупційної політики та реалізації антикорупційної стратегії в Україні на період до 2023 р. та на подальшу перспективу є:

– Створення ефективної системи запобігання та протидії корупції в державних органах, місцевих органах влади та підприємствах державного сектору економіки.

– Підвищення прозорості та відкритості у діяльності органів влади та підприємств, зокрема шляхом публікації відкритої інформації про бюджетні кошти та закупівлі.

Посилення боротьби з корупцією є одним з основних пріоритетів державної антикорупційної політики та реалізації антикорупційної стратегії в Україні на

період до 2023 р. та на подальшу перспективу. Ефективність антикорупційної стратегії залежить від залученості громадян до боротьби з корупцією, ретельного вивчення та аналізу застосовуваних антикорупційних заходів, їх ефективності та належної обґрунтованості [4, 7].

До того ж впровадження Антикорупційної стратегії на 2023–2025 рр. залежить від багатьох факторів, як-от політична воля, реалізація заходів, залучення ресурсів, взаємодія з громадськістю та інші. Для успішної реалізації цілей антикорупційної політики необхідно впровадити ефективні механізми виявлення та запобігання корупційних проявів у державних органах, органах місцевого самоврядування та юридичних осіб. До того ж необхідно просувати стандарти доброчесної поведінки в усіх сферах діяльності. Для успішної імплементації загальнодержавної, відомчої або корпоративної політики з питань запобігання корупції необхідний кваліфікований персонал, який здатний виявляти корупційні ризики в діяльності публічних службовців та вживати ефективних заходів для їх запобігання, забезпечувати інформаційний супровід та надавати консультаційну допомогу з питань антикорупційного законодавства.

Також необхідно забезпечити ефективний механізм моніторингу й оцінки реалізації заходів програми для її подальшого вдосконалення та досягнення позитивних результатів.

Джерела та література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

2. Тіньков А. Л. Запобігання та протидія політичній корупції в системі державного управління України: дис. … канд. наук з держ. управління: 25.00.02 – механізми державного управління. Київ, 2020. 222 с.

3. Антикорупційна стратегія на 2020–2024 роки: Проєкт за результатами публічного обговорення / Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/ Antykoruptsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf

4. Брун Р. Г., Хюбнер Г. Оцінка корупції в поліції, юстиції та митниці. *Загальний дослідницький проект Федерального управління кримінальної поліції і поліцейської академії:* монографія. Вісбаден, 2019. С. 131–139.

Фечко Іван
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ СОЮЗУ ПІВДЕННОАМЕРИКАНСЬКИХ НАЦІЙ (UNASUR)

Ключові слова: *Інтеграційний процес, Латинська Америка, UNASUR.*
Keywords: *Integration process, Latin America, UNASUR.*

Інтеграційний процес у Латинській Америці є складним явищем міжнародних відносин Західної півкулі, який сягає корінням перших об’єднавчих спроб

XIX ст. та займає ключове місце у сучасних міжамериканських відносинах. Звідси випливає актуальність цього дослідження. В умовах опору російській агресії Україна переглядає свою латиноамериканську стратегію та надає цьому регіону високий рівень пріоритетності. Так, 2023 р. був проголошений «роком Латинської Америки». Для посилення відносин із цими країнами важливо розуміти специфіку їх міжнародних відносин та наявних організацій. Також варто врахувати, що після останніх виборів у більшості держав до влади прийшли ліві сили («друга рожева хвиля»), які виступають за посилення інтеграційного процесу. А Президент Бразилії Лула да Сілва взагалі стоїть біля витоків створення UNASUR, і під час своєї теперішньої каденції так само робить ставку на посилення відносин із південноамериканськими сусідами.

Ідея загального інтеграційного об'єднання для всієї Латинської Америки та Карибського басейну не увінчалась успіхом протягом низки спроб у XX ст. Після цього існували лише субрегіональні утворення, які об'єднували країни окремих частин регіону (SICA, CARICOM, CAN, MERCOSUR). Перша декада XXI ст. ознаменує початок нового етапу інтеграційного розвитку в регіоні.

Визначальним в цьому процесі було лідерство найбільшої економіки регіону – Бразилії. А із зближення між MERCOSUR та Андською Співдружністю – уся Південна Америка стала простором для об'єднання. Друга за потужністю держава Латинської Америки – Мексика, ще з 1992 р. була частиною північноамериканського об'єднання НАФТА, разом зі США та Канадою. Через систему двосторонніх угод та самітів Тукстла (Мексика) залучала центральноамериканські держави до посиленої співпраці та орієнтації на НАФТА [3]. Отже, утворення UNASUR було формою протидії північноамериканському впливу.

Передумовами до утворення загальної організації країн Південної Америки були події 90-х рр. та початку XXI ст. Першим підготовчим етапом можна виокремити період з 1993 до 1999 р., коли між державами було укладено ряд угод комерційного характеру з нечіткими контурами для розширення торговельної зони до меж материка. Другим етапом (2000–2004 рр.) стало проведення Південноамериканських самітів на початку XXI ст. На I Саміті у вересні 2000 р. було окреслено контури політичної взаємодії та економічної співпраці – створення зони вільної торгівлі між MERCOSUR та Андським співтовариством – двома основними регіональними блоками Південної Америки. На II Саміті у липні 2002 р. було зосереджено увагу на розвитку спільної інфраструктури для фізичного об'єднання регіону. Вирішальний саміт відбувся у грудні 2004 р. у перуанських містах Куско та Аякучо. Інтеграційний процес активно стимулювався тогочасними Президентами лівої орієнтації, які були при владі у більшості ключових держав регіону (перша «рожева хвиля»). Лідерство узяв Президент Бразилії Лула Ігнасіо де Сілва, який заручився підтримкою Президентів Перу Алехандро Толедо та Аргентини Едуардо Дуальде [4].

У фінальному документі «Декларації Куско» було проголошено створення Співдружності Південноамериканських держав. Головними цілями визначено консолідацію південноамериканської ідентичності, суверенність та територіальну цілісність держав, культурне різноманіття, підкреслено справедливий розподіл доходів та захист навколишнього середовища. У Декларації було окреслено

основні напрями для досягнення розвитку: політична співпраця, зближення між MERCOSUR, Андською співдружністю та Чилі, Суринамом і Гайаною, енергетична та комунікаційна співпраця, агрополітика, обмін технологіями та освітою. У Декларації Куско було визначено обов'язок продовжувати консолідацію зони південноамериканського миру, продовжено підтримку IIRSA та рух за об'єднання Південної Америки в єдину організацію [1].

Із моменту декларації Куско починається третій етап формування організації (2004–2008 рр.). Протягом 2005–2006 рр. було проведено три вирішальні у цьому контексті саміти. Зрештою саме на Першому Південноамериканському енергетичному саміті на острові Маргарита було вирішено перейменувати об'єднання на Союз південноамериканських націй – UNASUR, а місцем перебування Постійного секретаріату визначити Кіто, Еквадор [3].

23 травня 2008 р. у м. Бразиліа було схвалено Конституційний договір UNASUR. Документ підписали 12 країн-співзасновників блоку: Аргентина, Болівія, Бразилія, Чилі, Колумбія, Еквадор, Гаяна, Парагвай, Уругвай, Перу, Сурінам, і Венесуела. Метою було визначено створення інтеграційного простору у Південній Америці для об'єднання в культурній, соціальній, політичній, економічній сферах. Серед конкретних пунктів виокремлювалось подолання нерівності, розвиток освіти та викорінення неписьменності, розвиток сучасної інфраструктури для швидкого сполучення між країнами [5].

Після ратифікації у кожній зі сторін договір вступив у чинність 11 березня 2011 р. у Кіто відповідно до резолюції міністрів закордонних справ країн-учасників. Окрім бразильського Президента Лули, активно участь у процесі утворення UNASUR також взяв Президент Венесуели Уго Чавес та Президент Аргентини Нестор Кіршнер [2].

Отже, формування Союзу південноамериканських націй можна поділити на три послідовні етапи: на першому етапі (1993–1999) країни Південної Америки укладали між собою двосторонні домовленості з окресленням інтеграції в межах свого континенту, на другому етапі (2000–2004) було проведено три Південноамериканські саміти лідерів держав як спроби знайти нові шляхи в інтеграційному процесі – латиноамериканський формат інтеграції був замінений на південноамериканський і проголошено утворення Співдружності південноамериканських націй. На третьому етапі (2004–2008) було проведено ряд важливих зустрічей та сформовано ідею утворення UNASUR, що остаточно відбулось у 2008 р. Важливо зазначити, що попри занепад у подальшому конкретної ініціативи південноамериканський проєкт інтеграції поступово розширився та знову перейшов у латиноамериканський: замість Південноамериканських самітів почали відбуватись Латиноамериканські, а замість UNASUR головною об'єднавчою ініціативою став CELAC (Співдружність держав Латинської Америки та Карибського басейну).

Джерела та література

1. Declaración del Cusco sobre la Comunidad Sudamericana de Naciones III Cumbre Presidencial Sudamericana. URL: http://www.comunidadandina.org/documentos/dec_int/cusco_sudamerica.htm

2. Lima P., Christiane M. La aportación de la UNASUR para el surgimiento de América del Sur como actor global de relevancia en el escenario internacional (2004–2008): thesis. Madrid: 2010. 553 p.

3. Ruvalcaba D., Morales E., Valencia A. Construcción de la Unión de Naciones Suramericanas – UNASUR. *Yuyaykusun*. 2012. № 5. P. 31–64.

4. Sanchez F. El papel de las Cumbres Suramericanas del siglo XXI como antecedente de la UNASUR. *Miradas y perspectivas*. *El presente del regionalismo latinoamericano y europeo.* La Plara: 2014. P. 39–50.

5. Tratado Constitutivo de la Unión de Naciones Suramericanas. URL: https://web.archive.org/web/20161009121928/http://www.unasur.int/images/descargas/DOCUMENTOS%20CONSTITUTIVOS%20DE%20UNASUR/Tratado-UNASUR-solo.pdf

Кадар Мар'яна
Ужгородський національний університет

ПОДАЧА УКРАЇНОЮ ЗАЯВКИ ДО НАТО. ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Ключові слова: *НАТО, інтеграція, Україна, безпека.*
Keywords: *NATO, integration, Ukraine, security.*

Взаємини України з НАТО в умовах повномасштабного російського вторгнення мають першочергове значення. Із одного боку, євроатлантична інтеграція – це конституційно закріплений зовнішньополітичний курс. Проте з іншого – відбуваються певні коливання щодо цього курсу. Актуальність наведеної теми полягає в тому, що відносини між Україною та Росією залишаються напруженими, а російська війна проти України триває. Україна відчуває потребу в підтримці міжнародної спільноти, зокрема НАТО, щоб забезпечити свою безпеку та суверенітет. Російська агресія в Україні не тільки суттєво вплинула на стан глобальної безпеки: перед світом, і зокрема перед Організацією Північноатлантичного договору, постала проблема переосмислення сучасного міжнародного порядку.

Для наукового обґрунтування результатів досліджень співпраці України з НАТО використаний аналітичний метод, який полягає в аналізі документів, пов'язаних із політичною та військовою стратегією НАТО й України. Дослідження включає аналіз офіційних заяв, документів та звітів. Також використовується емпіричний метод, а саме збір та аналіз даних, зокрема з огляду на військові вправи, співпрацю військових підрозділів та підготовку військових кадрів.

У новій Стратегічній концепції НАТО наголошується, що сильна незалежна Україна має вирішальне значення для стабільності євроатлантичного простору. Наприкінці вересня 2022 р. було оголошено про подачу Україною заявки на вступ до НАТО. Варто нагадати, що «заявка» про вступ до НАТО не має юридичного значення.

Процедура вступу до НАТО (на відміну від ЄС) взагалі не передбачає потреби подавати заявку [1]. Процедура приєднання до Альянсу потребує передусім консенсусу серед союзників і запрошення країні-аспіранту. Відповідно до Вашингтонського договору (стаття 10) ініціатором розширення є сам Альянс. Важливо, що держава на політичному рівні прагне членства, і Альянсу про це відомо. Варто зауважити, що Київ звернувся до НАТО у момент, коли прихильність інтеграції до Альянсу серед українців сягнула 83 % [2]. Втім немає і заборони зробити такий символічний крок, який здійснила Україна. Україна подала влас-

ну заявку фактично без консультацій з Альянсом. Відповідно реакція союзників була доволі стриманою. Генсек НАТО Єнс Столтенберг та держсекретар США Ентоні Блінкен учергове повторили, що «двері НАТО відчинені для України», але констатували, що пріоритетом є допомога Україні в опорі російській інвазії.

Важливо, що керівництво держави, здається, відкинуло ідею відмови від членства в НАТО на користь інших типів гарантії. Підготовлений як тимчасовий «договір», так званий Kyiv Security Compact схожий за можливими наслідками на Будапештський меморандум. Україна вже і так є офіційно визнаним кандидатом на вступ, отримавши у 2018 році статус aspiring country, тобто «держави-аспіранта».

У березні 2023 р. Президент В. Зеленський заявив, що Україна добиватиметься гарантій безпеки від НАТО ще до вступу у Північноатлантичний альянс і саме досягненню таких гарантій буде присвячено роботу української делегації на Вільнюському саміті НАТО. Саме такі гарантії отримали Фінляндія та Швеція, коли заявили про свою готовність приєднатися до НАТО. Незважаючи на те, що процес затягнувся через протидію Туреччини та Угорщини, Фінляндія і Швеція продовжують зберігати ці гарантії. Проте ці країни отримали гарантії безпеки тоді, коли не перебували у воєнному конфлікті. Безумовно, керівники країн Заходу вважають важливим уникнути прямого конфлікту з Росією, і виходить, що і надання Україні гарантій безпеки не є досяжною метою до закінчення воєнних дій.

Річні національні програми структурно і змістовно схожі з ПДЧ, хоча не завжди РНП імплементувалися в належний спосіб. Політичний, точніше, ціннісний складник, є принципово важливим для членів НАТО. Деякі країни Альянсу вважають, що Україна не відповідає саме політичним критеріям членства, зокрема стосовно рівня дієвості демократії. І тут справа не у фейкових звинуваченнях Угорщини щодо порушення прав угорської етнічної спільноти, хоча це важливо також. Як відомо, саме через вето Угорщини вже п'ять років не відбуваються засідання Комісії Україна–НАТО [3].

Водночас принципово важливо, що в заявці йдеться про перспективу членства без ПДЧ. Із одного боку, після 1999 р. всі нові члени Альянсу проходили через виконання Плану дій щодо членства, але майбутнє членство Фінляндії та Швеції без ПДЧ творить прецедент, яким хоче скористатися Україна. І має на це підстави. Справа не лише в боєздатності ефективності збройних сил. У НАТО вступають не армії, а держави.

Звісно, загроза прямого конфлікту з Російською Федерацією є серйозною загрозою для безпеки країн НАТО. Єдиним виходом є виключно політична воля Заходу і Альянсу зокрема. Без готовності ризикувати війна, яку розпочала Росія проти України, перетвориться на перманентний багаторічний конфлікт із непередбачуваними наслідками для Європи та світу. Варто усвідомити, що загроза прямого зіткнення є головним блефом і головним козирем Путіна. Він лякає Захід і змушує його дозувати підтримку України та не надавати Україні гарантій безпеки і статусу члена НАТО. Реально важко знайти шляхи, які допоможуть водночас підтримати Україну й не опинитися у безпосередній конфронтації з Росією.

Лише повноцінна участь в Організації Північноатлантичного договору гарантуватиме незалежність і позбавить Україну російських зазіхань. Україна тепер активно боронить спільні засадничі цінності Альянсу. І країни-союзники можуть ухвалити консенсусне рішення щодо України, бо запросивши її, вони посилять власну і відновлять світову безпеку, довівши, що слова з Преамбули Північноатлантичного договору – не лише слова. Україна фактично тепер знаходиться в епіцентрі боротьби між Західною та Московською цивілізаціями.

Отже, Україна продовжує впевнено рухатися шляхом євроатлантичної інтеграції. Вона має для цього всі підстави – історичні, ментальні, психологічні та геополітичні. Масштабна агресія Росії проти України доводить, що підстав сумніватися в можливостях Альянсу як єдиної реальної безпекової організації у світі немає. Саме членство України в Організації Північноатлантичного договору могло б запобігти російській інвазії, але низка чинників завадила це зробити. Проте український вибір зроблено, євроатлантична інтеграція як мета зафіксована в Конституції України. Україна стане членом НАТО.

Джерела та література

1. Сидоренко С. Заявка до НАТО, де нас не чекали: всі деталі рішення В. Зеленського про «швидкий вступ» до Альянсу. *Європейська правда.* 20.10.2022. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/2/7147904/

2. Куренкова О. Країна та армія «натівського стандарту»: 5 питань про заявку України на вступ до НАТО. *Суспільне новини.* 13.10.2022. URL: https://suspilne.media/293800-kraina-ta-armia-nativskogo-standartu-5-pitan-pro-zaavku-ukraini-na-vstup-do-nato/

3. Орбан: треба «десять тисяч разів» подумати перед розширенням НАТО на схід. *Європейська правда.* 27.02.2023. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/27/7157033/

СЕКЦІЯ 3
ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: А́КТОРИ, ЦІЛІ ТА ЗАСОБИ

Іващенко Катерина
Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”»

ІНСТРУМЕНТИ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН У XXI СТ.

Ключові слова: *інформаційна війна, соціальні мережі, інформаційна вразливість, масова свідомість.*
Keywords: *information warfare, social media, informational vulnerability, mass awareness.*

Ми живемо в епоху, якою керує інформація.
Технологічні прориви змінюють обличчя війни
та те, як ми готуємося до неї

Вільям Перрі, міністр оборони США у 1994–1997 рр.

Інформаційна війна являє собою сферу, що швидко розвивається, а тому наразі немає абсолютно точного її визначення. Через це вона викликає щораз більший інтерес в оборонних планувальників і політиків. Джерелом як інтересу, так і неточностей у цій галузі є інформаційна революція, яка характеризується постійним стрімким розвитком кіберпростору, мікрокомп’ютерів та пов’язаних із ними інформаційних технологій. Оборонна потужність на усіх фронтах є першочерговим пріоритетом України у світлі воєнної агресії зі сторони Росії. Ворог щодня шукає нові способи використовувати глобальну інформаційну інфраструктуру і відповідні технології для військових цілей, тому ми маємо вивчати їх у режимі реального часу, аби ефективно протистояти підривній діяльності зі сторони РФ.

Наслідки, до яких потенційно може призвести ведення інформаційних воєн як у контексті України, так і в інших міжнародних конфліктах, не є до кінця визначеними (що є логічним для такої багатогранної та динамічної сфери), а отже, – нагально потребують уваги зі сторони дослідників у сфері політології. Інформаційна війна – це відносно нове поняття у воєнній справі, але має великий потенціал стати вагомим, підпорядкованим аспектом війни, у якому Україна та її союзники долають власні потенційні вразливості в кіберпросторі, а також здобувають та зберігають тактичні й стратегічні військові переваги. Зміни, спричинені інформаційною революцією, є настільки стрімкими та глобальними, що мають потенціал фундаментально змінити характер ведення воєн у майбутньому [3].

Традиційні методи збору та аналізу розвідувальних даних можуть мати обмежене застосування для вирішення завдань стратегічної розвідки в інформаційних війнах. Часто важко визначити цілі збору як такі, розподіл розвідувальних ресурсів ускладнюється через швидку зміну характеру загрози, недостатньо вивчені вразливі місця та набори цілей тощо. Можуть виникати труднощі з визна-

ченням потенційних супротивників, їхніх намірів і можливостей. Вирішення цих проблем може потребувати побудови нових організаційних відносин як всередині розвідувальних органів, так і з зовнішніми суб'єктами. Реструктуризація ролей і місій також може стати необхідним кроком.

Сучасна інформаційна війна зазвичай ведеться в умовах інформаційної прозорості, коли будь-яка інформація є у вільному доступі для населення. У цих умовах принципового значення набуває іміджева індоктринація, яка має на меті вплив на масову свідомість [2]. Природа людської психіки така, що знаючи основні принципи її функціонування, можна ефективно використовувати це задля впливу на свідомість як окремих індивідів, так і мас. Одна з цілей інформаційної війни – вплив на громадську думку за допомогою зміни психологічних особливостей суспільства в бажаному напрямі.

Інформаційна війна можлива через людську природну потребу у новій інформації (для закриття прогалин у знаннях, спростування чи підтвердження породжених сумнівів, перевірки та детального вивчення нових суперечливих фактів), тому інформаційна вразливість притаманна всім суспільним прошаркам, освіченість суспільства лише визначає, наскільки вичерпною та розгорнутою має бути альтернативна інформація, щоб здаватися правдивою. Для мінімізації критичного ставлення до нових фактів обов'язковою умовою для початку інформаційної війни є встановлення довіри до альтернативного джерела інформації, подача його як авторитетного, науково підтвердженого тощо.

За останні 20 років одним з найбільших інструментів впливу на соціальну свідомість стали соціальні мережі. Вони вже відіграли важливу роль у багатьох суспільних рухах, не раз змінюючи курс політичної ситуації. Однією з найперших відомих подій стала «Арабська весна», а у 2014 р. саме соціальні мережі дали перший поштовх протестам, що згодом закарбувалися в історії України як «Революція Гідності».

Раніше просування збройних сил, втрати, капітуляції чи підписання мирних угод висвітлювалися щонайменше через кілька годин після того, як подія відбулася – починаючи з репортажів у пресі під час мексикансько-американської війни у 1846–1848 рр., і до історії двох світових війн та численних регіональних конфліктів на радіо й телебаченні. Сьогодні ж масові заворушення, масштабні катаклізми і трагедії стають суспільним надбанням швидше, ніж ми дізнаємося про їх початок. Архіви соцмереж зберігають історії очевидців, але платформи вже не є щоденником подій – дедалі частіше вони стають їх рушієм [1].

Соціальні мережі мають істотний вплив на соціально-політичні події. Іноді цей вплив позитивний, але соціальні мережі можуть також стати інструментом поляризації і впливати на наші переконання на підсвідомому рівні. Існують цілі організації, які вивчають людську природу з ціллю використати ці знання у корисливих цілях. Не завжди, навіть знаючи, що такі тактики впливу існують, людина може їм протистояти. Наразі найдієвішим способом протистояння зловмисному впливу є заохочення розвитку навичок критичного мислення як на особистому рівні, так і на рівні освітньої системи в масштабах держави.

Джерела та література

1. Авдєєва Т. Незоряні війни: соцмережі під час збройних конфліктів. *Центр демократії та верховенства права*. 27.09.2022. URL: https://cedem.org.ua/analytics/sotsmerezhi-zbroyni-konflikty/

2. Chkopoia S. Information Warfare in the Modern Political Theory. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi. *USBED*. 2021, Cilt. Vol. 3. P. 105–116. URL: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1390641

3. Molander R. C., Riddile A., Wilson P. Strategic Information Warfare: A New Face of War. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 1996. 115 p.

Бабій Інна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ПЕРЕГОВОРІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Ключові слова: *переговори, інформаційний супровід, збройний конфлікт, Україна, Росія.*
Keywords: *negotiation, information support, armed conflict, Ukraine, Russia.*

Українсько-російський досвід сусідства впродовж останніх 30 років був наповнений низкою подій, які змушували сторони сідати за стіл переговорів, починаючи від укладення договору про «Дружбу співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією», обговорення якого було непростим хоча б через питання Чорноморського Флоту, закінчуючи сучасними перемовинами в умовах повномасштабного воєнного конфлікту. Відбувалося ще багато інших двосторонніх чи багатосторонніх діалогів. Однак до 2014 р. державам вдавалося залишатися в межах політико-дипломатичного врегулювання.

Події, пов'язані із окупацією Криму та вторгненням на Донбас, розпочали епоху російсько-українських перемовин в умовах збройного конфлікту. Тож метою цього дослідження став аналіз інформаційного супроводу переговорів заради розуміння уявлень сторін про нього. Зважаючи на те, що повномасштабна агресія Росії проти України відкрила новий етап конфлікту, фокус цього дослідження буде привернуто до першого етапу переговорів в умовах війни, а саме від переговорів 28 лютого до Стамбульського раунду переговорів 29–30 березня 2022 р. Розгляд переговорного процесу відбуватиметься через аналіз матеріалів, які спрямовані на широку публіку, тобто через промови, інтерв'ю, публікації офіційних посадових осіб. Інформаційний складник сучасних конфліктів починає відігравати все важливішу роль у їх перебігу. Він стає потужним інструментом для формування іміджу опонентів, а також засобом впливу на населення у різних куточках світу.

Переговори в умовах збройного конфлікту чи переговори «з ворогом» мають низку специфічних характеристик. Тут можемо вказати на високий рівень ворожості, відсутність довіри, концентрацію винятково на власних цілях та інтересах, ускладнене конфліктне врегулювання, відсутність достовірної інформації про опонента або ж недостатність чи неповний аналіз такої інформації. Вплив на розвиток процесу можуть чинити особливості правового процесу впровадження

рішень. На індивідуальному рівні кожен лідер звертає увагу на думку оточення задля того, щоб залишатися при владі, або щоб наступники не денонсували укладені домовленості, тому дії відповідальних за прийняття рішень можуть відзначатися ірраціональністю [3]. До того ж сторони можуть вступати у переговори без кінцевого наміру залагодження конфлікту, а робити це задля затягування часу, створення прикриття від публічної думки населення чи союзників, щоб закріпити здобутки на воєнному театрі дій чи призупинити інтенсивність бойових дій [2].

За останні 9 років російська й українська сторони намагалися вести комунікацію завдяки різним форматам. У 2014 р. першим таким форматом були Женевські зустрічі за участі представників. Наступними майданчиками стали зустрічі в рамках Тристоронньої контактної групи та Нормандської четвірки. Однак жодному із цих майданчиків не вдалося бути ефективним і досягти цілей примирення конфліктуючих сторін. Отже, коли Росія розпочала збройну агресію проти України, сторони конфлікту спробували створити двосторонній формат переговорів, без залучення посередників.

Серед перших змін, які приніс цей формат, можемо відзначити те, що автоматично завершили роботу попередні способи та механізми врегулювання конфлікту. По-друге, Росія відкрито зайняла позицію сторони конфлікту. За актуального стану справ не було намагань посадити за стіл переговорів представників невизнаних республік. Та й цілі, які визначила для себе російська сторона, були відмінними від тих, про які вони говорили, підписуючи Мінські домовленості.

Ще напередодні вторгнення на територію України В. Путін розпочав кампанію інформаційної підготовки до такого рішення, підсумовувало її оголошення про приєднання невизнаних ОРДЛО до складу Росії. Щоправда у його зверненні від 21 лютого 2022 р. були висловлені лише ті вимоги РФ, про які вона заявляла Заходу, зокрема США та НАТО, щодо нерозширення Альянсу та підписання нових гарантій безпеки для Росії. Тричі ми також почули, що Росія схильна вирішувати проблеми шляхом переговорів (2 р.) / діалогу (1 р.) [9]. У своєму телезверненні від 24 лютого 2022 р. російський Президент уже говорив про денацифікацію та демілітаризацію України, покарання для всіх тих, кого російська сторона вважає злочинцями [8]. Більшість смислових повідомлень у цьому зверненні збігалися з попередніми, але згадок про переговори не було. Також варто зазначити, що Президент був більш активним у медійному просторі саме перед початком вторгнення. У проміжку між 21 лютого та 1 березня його медійна активність зменшилася, як і зменшилася кількість прямих згадок про переговорний процес, про який він зазначив лише у 2 публічних виступах. А основними особами, що надавали коментарі, були безпосередньо представники переговорної групи. До того ж В. Путін торкався питання невиконання попередніх угод частіше, ніж коментував або інформував публіку про стан поточного діалогу. У одному зі своїх інтерв'ю глава РФ сказав: «Мінські домовленості були знищені ще задовго до вчорашнього визнання народних республік Донбасу – й не нами, не представниками цих республік, а чинною київською владою» [5].

Помічаємо, що глава Кремля покладає вину за руйнування попередніх переговорних форматів винятково на українську сторону. Із 21 лютого до 1 квітня українська сторона найчастіше характеризується В. Путіним як «націоналісти»,

«неонацисти», «радикали», а влада в державі – як «режим» [12]. Від переговорників з російської сторони можна було почути, що Україна не є суверенним суб'єктом, і дії Києва цілковито контролюються Заходом, і цитати про неонацистів [14]. До того ж висловлені в лютому-березні вимоги російської сторони зазнали мало змін. Через рік після початку агресії посол РФ у Білорусі та один із учасників весняних раундів переговорів Б. Гризлов підтвердив і відсутність довіри у сторін одне до одного, й незмінність цілей воєнної кампанії. Також під час характеристики подій за столом переговорів він звинувачував Україну у затягуванні процесу [15].

Підхід української сторони до інформаційного супроводу переговорного процесу мав інший характер. В. Зеленський одним із перших оголосив, що українська сторона готова прийняти пропозицію до вступу у переговори. У своєму зверненні від 25 лютого 2022 р. Президент заявив: «Сьогодні ми чули з Москви, що вони таки хочуть говорити. Вони хочуть говорити про нейтральний статус України» [7]. Цією фразою він також окреслив і погляд України на предмет переговорів. Хоча в подальшому було оголошено, що сторони домовилися зустрітися без попередніх вимог. Інформація про переговори в український інфопростір потрапляла переважно від Президента В. Зеленського або ж двох учасників переговорної делегації – Д. Арахамії та М. Подоляка. Президент від 24 лютого до 1 квітня мав 78 повноцінних контактів із публікою через звернення до громадян, інтерв'ю та виступи для закордонної публіки. Питання переговорів із Росією ним піднімалося 59 разів [13].

Спершу Президент використовував формулювання про необхідність «справедливих переговорів», але вже з середини березня все частіше йшлося про складний переговорний процес. Під час характеристики сторони супротивника він переважно дотримувався формально визнаних іменників, як-от «російська влада», «Росія», «Російська Федерація». Виступаючи перед населенням, він також покладає відповідальність за вчинені дії на «окупантів», «російські війська», «ворога» або ж «агресора» [13]. Примітно, що медійний термін «рашизм» Зеленський не використовує, але термін «держава-терорист» вживає. Про попередні формати переговорів згадує лише двічі, причому в контексті зустрічі Нормандського формату у 2019 р. Обмін полоненими як його результат сприймає позитивно, аспекти щодо затягування процесу називає «свинством» [10].

Предмет розмов, який українська сторона оголосила публічно, спершу включав: негайне припинення вогню, перемир'я, гуманітарні коридори. Пізніше українські представники сказали про Договір про гарантії безпеки для України, пропозиції зі врегулювання питань Криму та Донбасу, висловлені після стамбульського раунду переговорів. Яким був текст пропозицій від Росії – досі залишається невідомим, але за словами С. Лаврова, вони були представлені ще до стамбульського раунду у форматі договору. Проте, як зазначив В. Зеленський на прес-конференції 27 березня, документ мав ультимативний характер, тому опрацювання його не мало для України сенсу. Під час першого місяця війни Туреччина здійснила спробу на встановлення контактів між міністрами закордонних справ, але вони переважно вплинули на закріплення думки одне про одного як ворогів. Висновок про це робимо на основі прес-конференцій обох міністрів.

Відсутність намірів у РФ припиняти воєнні дії й завищені вимоги не дозволяли українській стороні проявляти гнучкість у політичних питаннях, до того ж формулювання про денацифікацію та демілітаризацію сприймалися як цілком неприйнятні, що підвищувало рівень ворожості. Але представники РФ продовжували їх використовувати на публіку.

Отже, аналізуючи переговорну активність та її інформаційний вимір на найвищому рівні, спостерігаємо, що Президент РФ уникав розлогих коментарів про переговори вже з березня 2022 р. Вони переважно доносилися його підлеглими із дотриманням стрижневої лінії наративів, висловлених ще 21 лютого. Президент України більш активно був залучений в інформування громадян про переговори та інформування зовнішньої аудиторії про позицію України. Низку інтерв'ю надавали члени переговорної делегації. Українська сторона більш публічно висловлювала власні пропозиції по врегулюванню, розкривала нові деталі. В цьому вочевидь була спроба інформаційний елемент переговорів використати як засіб впливу на РФ, однак успіху досягти не вдалося. Обидві сторони зазначили низьку ефективність Мінських домовленостей як інструменту, хоча у РФ захищають їх зміст. Мінський двосторонній формат і тристоронні зустрічі у Стамбулі не змогли дійти предметного вирішення ще якихось питань, окрім гуманітарних. А загальні настрої та ті слова, які сторони застосовують для опису одне одного, вказують на високий рівень недовіри. Особливо яскраво це проявляється у розумінні гарантій безпеки, обидві держави прагнуть її, але зовсім по-різному тлумачать суть неподільної безпеки.

Джерела та література

1. Åtland K. Destined for deadlock? Russia, Ukraine, and the unfulfilled Minsk agreements. *Post-Soviet Affairs*, 2020. 23 p.
2. McMillan J. Talking to the Enemy: Negotiations in Wartime. *Comparative Strategy.* Vol. 11. P 447–461.
3. Sticher V. Negotiating Peace with Your Enemy: The Problem of Costly Concessions. Journal of Global Security Studies. Vol. 6(4). 2021. 20 p.
4. Велике інтерв'ю Президента Зеленського на 8 день війни. *24 канал.* URL: https://www.youtube.com/watch?v=02F17lwMjGs
5. Владимир Путин ответил на вопросы журналистов. *Президент России.* URL: http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/67838
6. Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С. В. Лаврова по итогам переговоров с Министром иностранных дел Турции М. Чавушоглу и Министром иностранных дел Украины Д. И. Кулебой, Анталья, 10 марта 2022 года. *Министерство иностранных дел Российской Федерации.* URL: https://www.mid.ru/ru/press_service/minister_speeches/1803752/
7. Звернення Президента до українців наприкінці першого дня атак Росії. *Офіс Президента.* URL: https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayinciv-naprikinci-pershogo-dnya-73149
8. Обращение Президента Российской Федерации. 24 февраля 2022. *Президент России.* URL: http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/67838
9. Обращения Президента Российской Федерации. 21 февраля 2022. *Президент России.* URL: http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/67828
10. Первое интервью Зеленского российским журналистам после начала войны. *Meduza.* 2022. URL: https://meduza.io/feature/2022/03/27/eto-ne-prosto-voyna-vse-gorazdo-huzhe

11. Перемовини з Лавровим щодо війни Росії проти України. Брифінг Кулеби. *Суспільне. Новини.* URL: https://www.youtube.com/watch?v=NPeZ5-fky08
12. Президент России. *Стенограмы.* URL: http://kremlin.ru/events/president/transcripts
13. Президент України. Промови та звернення. URL: https://www.president.gov.ua/news/speeches
14. Телеграм-канал Слуцкий. URL: https://t.me/slutsky_l
15. Упущенный мир: статья Бориса Грызлова в «Российской газете». *Посольство Российской Федерации в Республике Беларусь.* 2023. URL: https://belarus.mid.ru/ru/press-centre/news/upushchennyy_mir_statya_borisa_gryzlova_v_rossiyskoy_gazete/

Вихристюк Вікторія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ПРОПАГАНДИ

Ключові слова: *пропаганда, інформаційна війна, інформаційні операції, ЗМІ.*
Keywords: *propaganda, information warfare, information operations, mass media.*

Той факт, що війни породжують інтенсивні пропагандистські кампанії, змусив багатьох людей вважати, що пропаганда – це щось нове і сучасне. Однак правда полягає в тому, що пропаганда має довгу історію, протягом якої вона неодноразово переосмислювалася. Битва за людські уми така ж давня, як і історія людства. Американські дослідники Г. Джоветт і В. О'Доннелл надають чудову історичну довідку пропаганди у книзі «Пропаганда і переконання»:

– Давньогрецький полководець Фемістокл у 480 році до н. е. використав дезінформаційну кампанію, щоб заманити Ксеркса у морську битву біля Саламанської протоки. Протока була настільки вузькою, що великий перський флот не міг маневрувати. Це допомогло грекам, які переважали чисельно, перемогти Ксеркса.

– Пропаганда широко використовувалася в Римській імперії, Юлій Цезар був винятково вправним у цьому.

– Папа Римський Урбан II використовував релігійну пропаганду, щоб заручитися підтримкою хрестових походів (XII–XIII ст.) [8, 47].

Термін «пропаганда» вперше увійшов у широкий вжиток у Європі завдяки місіонерській діяльності католицької церкви. У 1622 р. Папа Григорій XV створив у Римі Конгрегацію поширення віри. Це була комісія кардиналів, яка займалася поширенням віри і регулюванням церковних справ у язичницьких землях. За Папи Урбана VIII було створено Колегію Пропаганди, яка готувала священників для місій. За своїм походженням слово «пропаганда» є давнім і почесним. Релігійна діяльність, яка була пов'язана з пропагандою, викликала шанобливу увагу людей. Лише в пізніші часи це слово почало мати егоїстичну, нечесну або підривну асоціацію [6].

Варто зазначити, що слово «пропаганда» не було в широкому вжитку ще в XVIII і XIX ст. Сильним поштовхом до його застосування стала Перша світова війна (1914–1918 рр.). Більшість пропагандистського матеріалу містила в собі перебільшення і брехню. У Великої Британії було створено так зване Бюро вій-

ськової пропаганди (1914 р.), яке пізніше перейменовано в Управління військової інформації. У Франції при другому відділі Генерального штабу Міністерства оборони був створений відділ Служби військової пропаганди (1915 р.). Обидві установи займалися розповсюдженням пропаганди серед військових і цивільних осіб інших держав.

Негативне ставлення до пропаганди, характерне для XX ст., було насамперед результатом асоціації цього слова з діями, які здійснювались у воєнний час, та засуджувались як такі. Ця тенденція продовжилась і під час Другої світової війни. У Третьому Рейху, наприклад, існувало Міністерство пропаганди та громадської просвіти. В СРСР так званий агітпроп, тобто відділ агітації та пропаганди при ЦК КПРС [3, 120].

Е. Кріс та Н. Лейтес виділяють основні пункти, за якими пропаганда під час Другої світової війни відрізнялась від попередньої, що проводилась у період Першої світової війни, та зводять їх до такого:

1. Пропаганда носила більш тверезий характер, оскільки використовувалось менше слів із високим оцінним потенціалом.

2. Була менш моралістичною, акцент робився на фактичних даних на шкоду висловлювань яких-небудь переваг.

3. У ній містилось більше важливої інформації [9].

У наш час швидкі темпи глобалізації та розвитку технологій спричинили зміну природи використання пропаганди. Більшість людей навіть не усвідомлюють, коли споживають пропаганду, адже вона вже повністю інтегрована в повсякденне життя. Сучасні втілення пропаганди включають ЗМІ, соціальні мережі, рекламу, релігійні організації, зв'язки з громадськістю, виборчі кампанії тощо. За цих умов людство почало активно застосовувати інформаційно-психологічні операції. Як наслідок – виникає новий інформаційний вид протиборства, головною небезпекою якого є інформаційна війна, невід'ємною частиною якої стає пропаганда.

Один із найбільш відомих дослідників психологічної війни П. Лайнбарджер визначив пропаганду як «організоване переконання без застосування насильницьких заходів». Він уважав, що сучасні війни не можуть проводитися без пропаганди, оскільки вона є дієвим засобом ненасильницького таємного примушення людини: «пропаганда може стати дійсно зброєю психологічної війни, науковою за духом і перетвореною на мистецтво, якщо проведення пропагандистських операцій буде контролюватися на основі наукових методів» [4].

У науковій статті В. О. Василишин зазначає, що під пропагандою розуміється певна форма комунікації, яка виражається в поширенні фактів, аргументів, чуток та інших відомостей з метою впливу на стан суспільної думки чи громадської позиції та її (пере)формування в інтересах того, хто здійснює зазначену пропаганду [1].

Підсумовуючи, можемо дійти висновку, що елементами пропаганди пронизана вся світова історія. Першочергово пропаганда не мала негативної конотації, однак із часом це переросло у повноцінні інформаційні кампанії, що стало логічним результатом переходу суспільства від індустріального до постіндустріального (інформаційного), прискорення процесу глобалізації та науково-технічної

революції. Сьогодні ми можемо говорити вже про цілу систему впливу на свідомість суспільства, яку найчастіше використовують тоталітарні або авторитарні режими для досягнення своїх агресивних цілей.

Джерела та література

1. Василишин В. Основні підходи до розуміння пропаганди тероризму. *Інформація і право*. 2016. № 2(17). С. 99–105.
2. Волковский Н. Л. История информационных войн: т. 2 (XX век) / ред. И. Петрова. Санкт-Петербург: Полигон, 2003. 736 с.
3. Історія інформаційно-психологічного протиборства: підруч. / за заг. ред. Є. Скулиша. Київ: Науково-видавничий відділ Національної академії СБ України, 2012. 212 с.
4. Лайнбарджер П. Психологическая война / ред. Н. Берникова. Москва, 1962. 350 с. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/95e98e93d636e309cb14ddc4e074041d.pdf
5. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. *Юридичний журнал*. 2009. С. 122–135.
6. American Historical Association. What is propaganda? *Illinois State Library: World War II – Documents (Illinois Digital Archives), 1944. G. I. Roundtable Series, EM 2.* 47 p. URL: http://www.idaillinois.org/iiif/info/isl3/14580/manifest.jsonhttp://www.idaillinois.org/iiif/info/isl3/14580/manifest.json
7. Jowett G. Propaganda and persuasion. 4th ed. Thousand Oaks, Calif: Sage, 2006. 422 p.
8. Jowett G., O'Donnell V. Propaganda and Persuasion. 7th ed. Thousand Oaks, Calif: Sage, 2018. 416 p.
9. Kris E., Leites N. Trends in twentieth century propaganda. *Psychoanalysis and the Social Sciences*. 1947. № 1. P. 393–409.

Анісов Артур
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА АМЕРИКАНО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ

Ключові слова: *Китай, США, конфронтація, інформаційні технології, міжнародна політика.*

Keywords: *China, USA, confrontation, information technologies, international policy.*

Сучасний стан відносин між Сполученими Штатами та Китаєм характеризується відносною напруженістю. За останнє десятиліття, відколи Китай вийшов на такий рівень економічного та технологічного розвитку, що став мало поступатися, а подекуди й випереджати США, відносини між цими державами також вийшли на рівень своєрідної конфронтації, що відображає суперництво цих двох суб'єктів політики за вплив на світовому рівні. Протистояння має багато вимірів, однак у сучасну епоху, коли в найбільш розвинені держави вже прийшло становлення інформаційного суспільства, залишається важливим виявити тенденції у відносинах між США та КНР під впливом інформаційних технологій.

Мета дослідження – з'ясувати вплив інформаційних технологій на американо-китайські відносини.

Активізація інформаційно-технологічних сутичок між США та КНР припала на перші роки після приходу до влади Сі Цзіньпіна у Китаї, коли було онов-

лено китайські пріоритети у зовнішній політиці та взято курс на становлення регіонального лідерства із виходом на глобальний рівень. У 2014 р. китайські хакери зламали комп'ютерну систему Управління кадрової служби США [11], внаслідок чого було викрадено приблизно 22 мільйони кадрових записів, які оброблялися в інституції. Колишній директор ФБР Джеймс Комі заявляв, що це була дуже масштабна справа з погляду національної безпеки та контррозвідки. Фактично Китаю вдалося отримати доступ до сховища інформації про всіх, хто працював або досі працює на уряд Сполучених Штатів [8].

У жовтні 2018 р. Комітет Сенату з внутрішньої безпеки та урядових справ провів слухання щодо загрози для США з боку Китаю. Перед слуханням у «Bloomberg» було опубліковано статтю, в якій зазначалося, що Китай вбудовує технологію в мікрочіпи, які надсилаються до Америки, що дає змогу збирати дані про американських споживачів. Хоча і директор ФБР Крістофер Рей, і міністр внутрішньої безпеки Кірстен Нільсен відмовилися підтвердити цю заяву, однак все ж Нільсен заявила, що Китай став головною загрозою для США, а також ствердно прокоментувала спроби Китаю вплинути на вибори в США [3].

Вже у 2019 р. двох громадян Китаю звинуватили у викраданні медичних даних «Anthem» [4]. Приблизно 80 мільйонів записів компанії були зламані, і це викликало побоювання, що викрадені дані можуть бути використані для крадіжки особистих даних [1]. У лютому 2020 р. уряд Сполучених Штатів звинуватив членів Народно-визвольної армії Китаю в зламі американського бюро кредитної історії «Equifax» і викраденні конфіденційних даних, що містили комерційну таємницю [13]. Особисті записи понад 145 мільйонів американців були скомпрометовані під час витоку даних «Equifax» ще у 2017 р. [7]. А у квітні 2020 року телерадіоорганізація «Голос Америки» повідомляла, що за даними дослідників безпеки в інтернеті вже є ознаки того, що хакери, які є союзниками Китаю, брали участь у так званих «фішингових» атаках на американські політичні цілі напередодні виборів у Сполучених Штатах 2020 р. [9]. Станом на 7 липня 2020 р. уряд США мав намір розглядати заборону китайського застосунку потокового відео «TikTok» через проблеми національної безпеки. Держсекретар Майк Помпео заявив, що адміністрація Трампа усвідомлювала потенційну загрозу і тривалий час працювала над вирішенням цього питання [5]. Погрози адміністрації Трампа заборонити «TikTok» стали наслідком побоювання, що китайський уряд може використовувати застосунок для збору конфіденційної інформації про американських користувачів. Сама дискусія з цього питання є свідченням ширшого занепокоєння щодо ролі китайських технологічних компаній у глобальних комунікаційних мережах і потенціалу використання цих компаній як інструментів державного стеження чи пропаганди.

До того ж прояви конфронтації траплялися і в бізнес-середовищі, охопивши одну з найбільших китайських телекомунікаційних компаній «Huawei». Уряд США звинуватив «Huawei» у крадіжці комерційної таємниці, порушенні санкцій проти Ірану та створенні загрози національній безпеці через тісні зв'язки з урядом КНР. Ці звинувачення змусили США накласти санкції на «Huawei» та тиснути на інші країни, щоб виключити компанію з їхніх мереж 5G. Відтак у листопаді 2020 р. Дональд Трамп видав указ, який забороняє будь-яким американським

компаніям або особам володіти акціями компаній, які Міністерство оборони Сполучених Штатів зазначило як такі, що мають зв'язки з Народно-визвольною армією Китаю, до списку входила і «Huawei» [10]. У січні 2021 р. адміністрація Трампа відкликала ліцензії американської компанії «Intel» на постачання компанії «Huawei» продуктів і технологій [6]. А в червні 2021 р. Федеральна комісія зі зв'язку США одноголосно проголосувала за заборону схвалення обладнання «Huawei» у телекомунікаційних мережах США з міркувань національної безпеки [12]. До того ж використовуючи міжнародний вплив, адміністрація Джо Байдена почала переконувати Об'єднані Арабські Емірати видалити обладнання «Huawei» зі своєї телекомунікаційної мережі, забезпечивши водночас подальше дистанціювання від Китаю [2].

Отже, у контексті протистояння Китайської Народної Республіки зі Сполученими Штатами інформаційний простір став одним із вимірів цієї конфронтації. Розвиток інформаційних технологій презентує новітні способи дистанційної діяльності служб спеціального призначення, що включає збір даних користувачів, компрометацію комерційної чи державної таємниці, вплив на технічні процеси внутрішнього адміністрування тощо. Враховуючи і раніше наявну напруженість у відносинах між цими двома а́кторами міжнародних відносин, інформаційні технології впливають на перехід конфронтації у цифровий та кібернетичний вимір, що пришвидшує низку процесів, однак не сприяє зникненню протистояння, закладаючи підстави для його посилення.

Джерела та література

1. Abelson R., Goldstein M. Anthem Hacking Points to Security Vulnerability of Health Care Industry (Published 2015). *The New York Times.* URL: https://www.nytimes.com/2015/02/06/business/experts-suspect-lax-security-left-anthem-vulnerable-to-hackers.html
2. Biden Prods UAE to Dump Huawei, Sowing Doubts on Key F-35 Sale. *Bloomberg.* URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-06-11/biden-prods-uae-to-dump-huawei-sowing-doubts-on-key-f-35-sale
3. Chiacu D. China trying to sway U.S. vote, poses threat: officials. *Reuters.* URL: https://www.reuters.com/article/us-usa-security-china-idUSKCN1MK1SJ
4. Chinese nationals charged for Anthem hack, 'one of the worst data breaches in history'. *POLITICO.* URL: https://www.politico.com/story/2019/05/09/chinese-hackers-anthem-data-breach-1421341
5. Disis J., Hansler J. The United States is 'looking at' banning TikTok and other Chinese social media apps, Pompeo says | CNN Business. *CNN.* URL: https://edition.cnn.com/2020/07/07/tech/us-tiktok-ban/index.html
6. EXCLUSIVE Trump admin slams China's Huawei, halting shipments from Intel, others sources. *Reuters.* URL: https://www.reuters.com/world/china/exclusive-trump-admin-slams-chinas-huawei-halting-shipments-intel-others-sources-2021-01-17/
7. Miller M. FBI Director Wray warns of Chinese hacking, espionage threats against American companies. *The Hill.* URL: https://thehill.com/policy/cybersecurity/506250-fbi-director-wray-warns-of-chinese-hacking-espionage-threats-against/
8. Nakashima E. Hacks of OPM databases compromised 22.1 million people, federal authorities say. *Washington Post.* URL: https://www.washingtonpost.com/news/federal-eye/wp/2015/07/09/hack-of-security-clearance-system-affected-21-5-million-people-federal-authorities-say/
9. News V. China, Caught Meddling in Past Two US Elections, Claims 'Not Interested' in 2020 Vote. *VOA.* URL: https://www.voanews.com/a/east-asia-pacific_china-caught-meddling-past-two-us-elections-claims-not-interested-2020-vote/6188474.html

10. Pamuk H., Alper A., Ali I. Trump bans U.S. investments in companies linked to Chinese military. *Reuters.* URL: https://www.reuters.com/article/us-usa-china-securities-exclusive-idUSKBN27S2X3

11. Perez E. FBI arrests Chinese national connected to malware used in OPM data breach | CNN Politics. *CNN.* URL: https://edition.cnn.com/2017/08/24/politics/fbi-arrests-chinese-national-in-opm-data-breach/index.html

12. U.S. FCC votes to advance proposed ban on Huawei, ZTE gear. *Reuters.* URL: https://www.reuters.com/technology/us-fcc-votes-launch-further-crackdown-huawei-zte-equipment-2021-06-17/

13. Viswanatha A., Volz D., O'Keeffe K. Four Members of China's Military Indicted Over Massive Equifax Breach. *WSJ.* URL: https://www.wsj.com/articles/four-members-of-china-s-military-indicted-for-massive-equifax-breach-11581346824

Шевченко Денис
ПАТ «Вищий навчальний заклад
"Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

ВПЛИВ ПРОПАГАНДИ, ЗМІ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ НА КОНФЛІКТ МІЖ РОСІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ: В ІСТОРИЧНОМУ ТА МІЖНАРОДНИХ АСПЕКТАХ

Ключові слова: *пропаганда, методи пропаганди, маніпулювання, війна Росії проти України.*

Keywords: *propaganda, methods of propaganda, manipulation, Russia's war against Ukraine.*

Російська агресія проти України має глибокі історичні корені [1]. Одним із її інструментів є пропаганда. Коли саме вона стала зброєю російської влади, сказати складно. Водночас очевидним є те, що сучасна російська пропаганда є прямою спадкоємицею та послідовницею радянської ідеологічної політики.

Росія фактично з'явилася з брехні. Сучасний український історик В. М. В'ятрович у книзі «Наша століття. Короткі нариси про довгу війну» слушно зазначав: «Росія як така з'явилась саме після поглинання українських земель. Із поступового знищення української козацької держави розпочалося народження імперії з украденою в українців назвою «Росія» – грецьким перекладом слова «Русь» [1, 19]. У сучасних умовах розгортання воєнної агресії це твердження має особливе значення. У російській пропаганді до початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 р. завжди було чути «братський народ», що зумовлювало походження з однієї держави Русі.

Проте перша реальна згадка про Москву як про якесь містечко датується 1270 р. завдяки татарському перепису. Була ще невелика згадка 1238 р., до речі, вона цензурована московитами, тому що там написано, що москвичі тікали від татар, «нічого не бачачи», тобто в паніці [2]. Але не варто недооцінювати Кремль із його пропагандою та брехнею. У них також була теорія про те, що Москва – це третій Рим [3].

Якщо ми звернемося до радянського періоду, то ця пропаганда як була абсурдною, так і залишилася. До прикладу радянської пропаганди – національно-визвольна боротьба українців 1917–1921 рр. в Росії називається «громадянською

війною». А їх наступники спробували застосувати термін «громадянської війни» для означення подій на Донбасі, Луганщині у 2014 р., прикриваючи свою воєнну агресію в регіоні. Із огляду на їх історію пропагандою та обманом свого населення російська влада займається дуже давно, і не дивно, що сьогодні для росіян характерне переконання, що нападом на Україну вони захищаються [4].

Захист, очищення та допомога, про яку з початку війни кажуть Путін та вся кремлівська пропаганда, як ми бачимо, дуже гарно працює серед російського населення. Але як і завжди, є нюанси. Кремль, який полюбляє «запозичувати речі», сам до пропаганди не дійшов, і вдається до відомого методу багаторазового повторення («метод Геббельса»). Навіть коли вони розповідають про біолабораторії, вони це роблять багато разів, щоб спрацював метод багаторазового повторення, який діє за принципом «Брехня, повторена тисячу разів, стає правдою» [5].

Міфи про «братні народи» чи «єдиний народ» – абсолютно штучні. Концепція «братніх народів» – це хворий витвір радянської пропаганди на заміну російської імперської концепції «триєдиного народу» [6]. На початку війни на Донбасі та Луганщині, а також на початку повномасштабного вторгнення пропаганда розповідала про неонацистів, яких треба прибрати, щоб ніби то «допомогти молодшому брату», історія якого теж була вигадана.

Комуністичною пропагандою були сформовані чіткі шаблони для розгляду історії України. Передусім вона мала бути придатком російської історії. Історичні події в Україні мали дублювати російські процеси, водночас бути менш масштабними, другорядними. Але ця пропаганда не мала нічого спільного з реальністю [6].

Є якась містика в тому, що оголосивши себе правонаступницею СРСР, росія перейняла від цієї тоталітарної країни найгірше: як загалом, так і у деталях, повторивши майже всі злочини радянських військ – від згвалтування до розстрілів мирного населення [7]. Але Росія все-таки змінила дещо: цим виявилось «Ніколи більше», яке з 2000-х рр. активно змінювала пропаганда, підмінюючи поняття на «Можемо повторити» яке означає, що Росія нібито здатна до повторної перемоги над нацизмом.

Як можна перемогти те, чого росія не хоче називати? Практично з початком повномасштабного вторгнення пропаганда та уряд росії почали використовувати поняття «нацизм», але так було не завжди. Почалося це все з радянського уряду, який побоювався поняття «нацизм», бо воно складається з націонал-соціалізму і дуже схоже з комуністичним соціалізмом, і вийшло б, що вони у війні майже проти своїх. Звідси більша частина старого та частково молодого населення в росії завжди використовують поняття «фашизм».

Незважаючи на всі сили й фінанси, які росія вкладає у свою машину пропаганди, вона працює не так ефективно, як їм хотілось би. До початку повномасштабного вторгнення фінанси, які витрачала росія, були великими. До прикладу, бюджет каналу «RT» до війни складав більше 300 мільйонів доларів, мав збільшитися на 41 % і включати німецьку та французьку мови [8]. Проте незважаючи на всі старання росії, світове співтовариство не сприйняло російську пропаганду та почало її позбуватися.

Боротьба триває, і очевидно, ще буде тривати й надалі. Проте потрібно відзначити старання наших ЗМІ, державних служб та органів, які чинять супротив російській інформаційній політиці. І в умовах війни варто усвідомлювати, що вона відбувається не лише на полі бою, а й в інформаційному просторі, та критично підходити до жерел інформації.

Джерела та література

1. В'ятрович В. М. Наша століття. Короткі нариси про довгу війну. Харків: Ранок, 2023. 256 с.
2. Як пропаганда РФ спотворює історію України на свою користь – інтерв'ю з істориком Палієм. *Факти ICTV.* 22 липня 2022. URL: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220722-yak-propaganda-rf-spotvoryuye-istoriyu-ukrayiny-na-svoyu-koryst-intervyu-z-istorykom-paliyem/
3. Москва – третий Рим. *Leksika.com.ua.* URL: https://web.archive.org/web/ 20210224120353/https:/leksika.com.ua/10651009/legal/moskva_-_tretiy_rim
4. Як радянська / російська пропаганда називала війни. *Український інститут національної пам'яті.* URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/viyskovi-konflikty-za-uchastyu-srsr-rf-ta-yak-yih-nazyvala-radyanska-rosiyska-propaganda
5. 8 методів пропаганди: як люди перетворюються на зомбі. *Закон і Бізнес.* 28.03.2022. URL: https://zib.com.ua/ua/151037.html
6. Чому українці та росіяни історично – не «братні народи» (інфографіка). *Український інститут національної пам'яті.* URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/chomu-ukrayinci-ta-rosiyany-istorychno-ne-bratni-narody-infografika
7. Труш К. Можемо повторити: як радянські солдати по-звірячому і безкарно ґвалтували німецьких жінок. *ТСН.* 09.05.2022. URL: https://tsn.ua/lady/news/obschestvo/mozhemo-povtoriti-yak-radyanski-soldati-po-zviryachomu-i-bezkarno-gvaltuvali-nimeckih-zhinok-2031973.html
8. Pomerantsev P., Weiss M. The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money. New York, 2019. URL: https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev__The_Menace_of_Unreality.pdf

Вербова Валерія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЧОРНИЙ ПІАР В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: *піар, чорний піар, інформація, політика, конкуренція, образ суперника.*
Keywords: *PR, black PR, information, politics, competition, opponent's image.*

Нове століття принесло принципові зміни в характер сучасних конфліктів, що тісно пов'язується із розвитком технологій, зростанням цінності інформації як ресурсу та інструменту впливу на різних а́кторів. Інформаційний вплив може існувати у вигляді спотворення фактів, пліток, викиду дезінформації або подання інформації у вигідному для себе ключі. Спотворюючи та викривляючи історію, перекручуючи історичні факти, підміняючи поняття, пропагандисти мають досягти формування певного підґрунтя для використання у своїх цілях [9].

Підтримання образу ворога та загрози, які можуть виходити з його сторони, залякування власних громадян – це перша ціль. Друга – вплив на опосередкований прошарок населення, який здатний повірити фейкам та нісенітницям медіа-

засобів. Усе це розраховано на деморалізацію громадян, особового складу збройних сил та силових відомств країни-противника, формування спотвореного бачення подій, які відбуваються, що створює сприятливе підґрунтя для подальшого воєнного вторгнення та переходу на сторону інформаційного агресора.

Зв'язки з громадськістю (піар) відіграють важливу роль у суспільстві. Спочатку створені для інформування громадськості про ключові події в житті країни та владних структур, вони поступово стали виконувати ще одну не менш важливу функцію – вплив на свідомість своєї аудиторії з метою формування певного ставлення до фактів, явищ реальності, що повідомляються.

Отож, перейдемо до дефініції чорного піару як засобу пропаганди і державного брендингу. Чорний піар – прийом використання «брудних» технологій, що не відповідають етичним та моральним нормам суспільства, спрямовані на навмисний підрив репутації конкурента, які використовують підкуп журналістів, компромат або зібрану незаконними методами інформацію проти опонентів з метою вплинути на масову свідомість і змінити її уявлення щодо привабливості певних політичних а́кторів, політичних партій чи кандидатів.

Як показує практика політичного розвитку, вплив технологій «чорного піару» у політичних процесах має свою специфіку. По-перше, цей вплив пояснюється сукупністю різновидів політичної діяльності суб'єктів політики, які забезпечують функціонування політичної системи і спрямовані на досягнення політичних цілей, тому використання технологій «чорного піару» у цьому контексті є цілком виправданим і очікуваним. По-друге, політичний процес означає соціально-політичну дію, що забезпечує функціонування інститутів політичної системи й сприяє здійсненню процесів прийняття політичних рішень, що підіймає актуальність питання їх інформаційного супроводу та корегування реакції соціуму на їх практичне впровадження. Отже, залежність і взаємозв'язок політичного процесу від інформаційного супроводу створює умови для появи і впровадження технологій «чорного піару».

Технології сучасного «чорного піару» поступово відходять від кліше «митєвого бруду» й стають стратегією повсякденного управління масовою свідомістю, що має переваги від інших політичних технологій маніпулятивного характеру [7].

Одним із найяскравіших прикладів застосування чорного піару в історії людства доінформаційної епохи є Друга світова війна. Її особливість полягає в тому, що легітимація дій Німеччини у свідомості її громадян, а також підготовка до великої експансії, проводилася довгий час. Спершу було забезпечено ідеологічне підґрунтя, було викривлено картину сприйняття реальності у мільйонів громадян. А далі продовжувалася послідовна і системна політика дезінформування уже окупованих територій чи війська й населення супротивника. Наприклад, лише протягом 1942 р., за період із травня до грудня, до німців добровільно перейшло 79 319 червоноармійців, також значною була кількість тих, хто добровільно здався в полон.

Із розвитком суспільства і переходом до інформаційного суспільства методи та засоби змінились і модернізувались. Соціальні мережі відкрили нові канали для дезінформації за щитом анонімності, і часто саме тут закладаються зерна

чорної PR-кампанії. Сучасне різноманіття у засобах поширення інформації, а головне – без її критичного усвідомлення, – актуалізує питання маніпуляційних технологій впливу на масову свідомість.

Із появою понять інформаційних та гібридних воєн чорний піар як політичний інструмент отримав власний простір застосування, а технології, які використовуються, стають дедалі масштабнішими та складнішими.

Застосування чорного піару стає не оперативним інструментом із тимчасовою дією, а постійним в арсеналі політтехнологів сучасності для постійного утримання свідомості громадян у потрібному ключі [1].

Найвдалішим прикладом, а ще – близьким до нас, – є російсько-українська війна. Антиукраїнська пропаганда, котра поширювалася з російських каналів, набула свого розквіту під час Помаранчевої революції, де В. Ющенко був представлений ставлеником Заходу. Надалі машина російської пропаганди вмикалася у найдраматичніших випадках. Наприклад, під час конфлікту у Грузії, де сама Грузія була представлена терористичною державою, котра вбиває своїх громадян. Такої ж агресивної та масованої атаки з боку преси зазнала й Україна під час Євромайдану та АТО на Сході [4].

Отже, надзвичайна кількість чорного піару вилилась на українських солдатів та політиків. Усі сили медійного простору Росії були кинуті на те, щоб створити негативний імідж України [5]. Але світова спільнота чітко стала на сторону України, на відміну від деяких українців, що проживали на Сході та приймали закиди російського чорного піару за чисту монету. Недостатньо високий рівень політичної культури цільової аудиторії російської пропаганди є причиною високої сприйнятливості громадян до різноманітної негативної інформації, що значно підвищує результативність «брудних» технологій [3].

Російський медійний простір довгий період працює на створення негативного іміджу для України. Чорний піар виливають на українських політичних діячів, на українських військових і, зрештою, на саму Україну та її історію з метою дискредитації та заволодіння умами населення, що проживає на Сході України, та громадян Росії, котрі мають не сумніватися у професійності та величі Путіна [2]. За старою радянською звичкою головним ворогом обрали США та ЄС. Про них тиражуються байки про розгул гомосексуалізму та його активну пропаганду серед школярів. У російському медійному просторі з'явились і священнослужителі, що засуджують такі відносини і змальовують Росію чи не єдиним острівцем традиційних сімейних цінностей.

Масштаби російської пропаганди досягли такого розмаху, що переважна частина росіян змальовує диктаторський режим з ознаками тоталітаризму як найкращий, не помічаючи водночас, що більшість із них позбавлені свободи слова та не мають гідного рівня життя. Телебачення перетворило їх на агресивних зомбі з імперськими амбіціями, викривленим сприйняттям історії та дійсності. Ця інформаційна кампанія використовується як для демонізації ворога, так і для підтримання стабільності внутрішнього режиму.

Отже, чорний піар, хоч і є старим як світ явищем, але із розвитком технологій та пришвидшенням інформаційних потоків стає дедалі небезпечнішим інструментом.

Джерела та література

1. Денисова А. О. Технології «чорного піару» у політичних процесах сучасності. *Політичне життя.* 2017. № 4. С. 13–17.
2. Лазоренко О. А. Інформаційний складник гібридної війни Російської Федерації проти України: тенденції розвитку. *Стратегічні пріоритети.* Національний інститут стратегічних досліджень. 2015. Т. 36. № 3. С. 124–133.
3. Свідерська О. Цифрова пропаганда та ризики інформаційної безпеки у контексті російсько-української війни. *Політикус*. 2022. С. 60–64. URL: http://politicus.od.ua/2_2022/10.pdf
4. Ткач В. Ф. Спец пропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України. *Стратегічні пріоритети.* 2016. № 1. С. 99–109.
5. Gilles K. Handbookof Russian Information Warfare. Fellow ship Monograph 9. NATO Defense College. Roma, 2016. P. 90.
6. Richard R., Rovner B. Negative Campaigning. *Annual Review of Political Science*. 2009. Vol. 12. P. 285–306. URL: https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.polisci.10.071905.101448
7. Mark D. Goingdirty: the art of negative campaigning. Lanham, MD: Rowman&Littlefield, 2009. P. 280.
8. Mayer W. G. In Defense of Negative Campaigning. *Political Science Quarterly*. Vol. 111. № 3 (Autumn, 1996). P. 437–455.
9. Strauss B. The long history of disinformation during war. *The Washington Post.* 28.04.2022. URL: https://www.washingtonpost.com/outlook/2022/04/28/long-history-misinformation-during-war/
10. Ward M., Pierson S., Beyer J. Formative Battles: Cold War Disinformation Campaignsand Mitigation Strategies. Wilson Center. URL: https://www.wilsoncenter.org/publication/formative-battles-cold-war-disinformation-campaigns-and-mitigation-strategies

Ричка Юрій
Київський університет імені Бориса Грінченка

ІНФОРМАЦІЙНІ ФОРМИ БАСКСЬКОГО СЕПАРАТИЗМУ

Ключові слова: *націоналізм, етнонаціоналізм, сепаратизм, інформаційна політика, Країна Басків.*
Keywords: *nationalism, ethno-nationalism, separatism, information policy, Basque Country.*

У третьому тисячолітті одночасно з розвитком нових інформаційно-комунікаційних технологій, розширенням можливостей взаємодії держав у межах різноманітних інтеграційних проєктів з’явилися нові загрози та виклики для світової системи міжнародних відносин, які проявилися у затяжних економічних кризах, сепаратистських настроях у регіонах, міграційних та безпекових проблемах. Більшість сучасних держав світу є поліетнічними та багатонаціональними, що, безперечно, впливає на тенденції розвитку міжнародних відносин. Це актуалізує вивчення різноманітних проблем природи націоналізму, оскільки етнічні суперечності є основною та найпоширенішою причиною збройних конфліктів [1, 488]. Цей тип конфлікту показує, що поки різні етнічні групи відкрито або потенційно змагаються за контроль над країною або частиною її території, існуватиме небезпека для суверенітету країни. Коли територіальна цілісність держави стає безпосереднім об’єктом суперечок, етнічні конфлікти не тільки становлять особливу загрозу їх цілісності, але й небезпеку функціонуванню всієї міжнародної систе-

ми безпеки, тому інформаційне протистояння є дуже важливим фактором у цьому контексті.

Одним з осередків спалахів етнонаціоналізму в Європі є відома під назвою Країна Басків історична область, розташована в межах двох суверенних держав Іспанії та Франції. Країною Басків також називається Басконія, історико-культурний регіон на заході Піренеїв, розділений франко-іспанським кордоном, батьківщина народу басків. Іспанська частина Басконії, або іспанська Країна Басків, складається з автономної спільноти «Країна Басків» на заході і «Наварри» на сході.

Етнічна група, яка позиціонує себе як «Еускал Герріа» («баскський народ»), протягом багатьох років за допомогою як силових, так і мирних засобів веде боротьбу за своє політичне самовизначення та створення власної незалежної держави. Однак, незважаючи на помітне зростання інтересу вітчизняної політичної та історичної науки до проблем націоналізму в контексті його впливу на сучасні міжнародні відносини, проблематика баскського націоналізму залишається маловивченою, що актуалізує необхідність його комплексного дослідження як явища, що, підриваючи європейські інтеграційні процеси зсередини, ставить під загрозу майбутнє об'єднаної демократичної Європи [2, 17].

Хоча історія створення баскської ідеології бере початок наприкінці XIX ст., члени вищезгаданого товариства впроваджували досить жорстокі та радикальні методи комунікації у своїй інформаційній боротьбі аж до XXI ст. Досліджуючи проблемне поле та підґрунтя баскського конфлікту у неофіційній столиці Країни Басків – Більбао, я мав нагоду поспілкуватись зі свідками та жертвами інформаційних атак націоналістичних угруповань. На початку 2000-х рр. підприємці отримували листи-погрози від радикалів, у яких вимагалися «пожертви для боротьби за національну ідею», аргументовані тим, що «баски мають допомагати один одному незалежно від сфери діяльності». У разі відмови націоналісти обіцяли влаштовувати розплату у вигляді терактів. Такі випадки відбувалися, тому, за словами самих свідків подій, дітям та іншим членам сім'ї було заборонено перевіряти поштові скриньки та відкривати двері автомобіля без дозволу.

Слід зазначити, що баскський конфлікт фактично є збройним і політичним конфліктом в Іспанії між державою та баскськими сепаратистами, які прагнули здобути незалежність басків від Іспанії та Франції. Рух побудовано навколо сепаратистської організації ЕТА, яка з 1959 р. розпочала кампанію нападів проти іспанської адміністрації. У відповідь вона була визнана терористичною організацією, а її діяльність заборонена іспанською, англійською, французькою й американською владою. Конфлікт відбувався на етнічних територіях басків, що є частиною Іспанії, та меншою мірою на території Франції, де зазвичай був притулок для членів ЕТА. Він був найбільш тривалим насильницьким конфліктом в історії сучасної Західної Європи. Його іноді називають «найдовшою війною в Європі».

Полеміка щодо питання про незалежність Країни Басків почалася в XIX ст. Єдності іберійського католицького латерального етносу перешкоджали претензії каталонців, галісійців і басків, які спромоглися зберегти свої окремі культурні ідентичності [3, 34]. Як і чимало інших європейських етнонаціоналізмів (каталонський, шотландський, валлійський, бретонський та фламандський), баскський сягає своїх витоків 1885 р., коли була заснована Басконська національна партія.

Підґрунтя націоналізму визначали складні та суперечливі соціально-економічні й політичні чинники, серед яких головним було прийняття та скасування ліберальних конституцій, клерикальні інтриги, спалахи громадянських війн. За правління Альфонса XIII вдавалося підтримувати конституційну монархію (до 1920-х рр.). Баскський націоналізм зростав на злиднях та пригнобленні, саме тому вони вдавались до більш радикальної інформаційної боротьби [4, 351]. Вона удосконалювалася у наступні часи, і знаходить і досі свій вияв у різноманітних формах, зокрема у листах заможним підприємцям.

Джерела та література

1. Зенггаас Д. Реалії культурних битв. *Культурні цінності Європи*. Київ, 2014. 488 с.
2. Поліщук К. В. Етнонаціональний вимір конфлікту у Країні Басків: автореф. дис. … канд. політ. наук: 23.00.04. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2007. 17 с.
3. Arrieta Alberdi L. The Basque Country within Spain and Europe: Basque Nationalist Party Proposals during the Spanish Transition to Democracy (1975–1980). Bayó Belenguer S., Brady N. (eds.). *Pulling Together or Pulling Apart? Perspectives on Nationhood, Identity and Belonging in Europe*. International Academic Publishers. 2019. Vol. 21. P. 29–54.
4. Calzada I. Metropolitanising small European stateless cityregionalised nations. *Space and Polity*. 2018. Vol. 22. Iss 3. P. 342–361.
5. González J. R. Geopolítica y gobierno del territorio en España. Valencia, 2009. 78 p.

Мусіюк Інга
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗИЦІОНУВАННЯ РФ НА АФРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

Ключові слова: *Росія, країни Африки, позиціонування, вплив, зовнішня політика.*
Keywords: *Russia, African countries, positioning, influence, foreign policy.*

Активна присутність РФ в Африці останніми роками залучила значну увагу світової спільноти. Позиціонування Російської Федерації на Африканському континенті є предметом великого інтересу для науковців, політиків та експертів з міжнародних відносин. Росія розширює свої впливові дії в регіоні, розвиває дипломатичні відносини, військову співпрацю, економічне співробітництво та культурні зв'язки з країнами Африки. Це створює нові виклики та можливості для взаємодії між РФ та африканськими країнами, а також має потенційні наслідки для геополітичної ситуації в регіоні та світової політики загалом. Ця тема важлива в контексті дослідження особливостей та динаміки позиціонування РФ серед країн Африки, а також для зрозуміння стратегії та мотивації Росії у розширенні своїх відносин із країнами континенту.

Попри актуальність, тема не є поширеною в зарубіжних та вітчизняних дослідженнях і літературі. У наявних дослідженнях розглядаються різні аспекти позиціонування РФ в Африці, до яких можна віднести звіти міжнародного дискусійного клубу «Валдай», зокрема «Russia's Return to Africa: Strategy and Prospects», публікації неперіодичного видання South African Institute of International

Affairs та наукову статтю Федеріко Донеллі («Russia's engagement with Africa: Understanding mutual Russia-Africa interests in an era of global competition»). Однак кількість наукових публікацій із проблеми є обмеженою, порівняно з іншими темами у сфері міжнародних відносин, тому тема має певний потенціал для досліджень.

Мета статті полягає в аналізі основних аспектів позиціонування Російської Федерації в Африці, зокрема дипломатичного, військового, економічного та геополітичного, виявлення особливостей її стратегії та взаємодії з африканськими державами, а також оцінки впливу цього позиціонування на геополітичні та економічні процеси в регіоні.

Відносини між РФ та країнами Африканського континенту сягають віддалених періодів, коли колоніальні держави Європи розпочали завойовувати території в Африці. У XIX–XX ст. переважна більшість країн континенту були колоніями європейських держав, що призвело до встановлення дипломатичних, економічних та культурних зв'язків між Європою та Африкою. Після отримання багатьма країнами Африки незалежності у XX ст. СРСР встановив із ними дипломатичні відносини. У період холодної війни Радянський Союз активно розширював свою сферу впливу в Африці, надаючи економічну, військову та дипломатичну підтримку «дружнім» африканським країнам, що сприяло розбудові багатосторонніх відносин між СРСР і країнами Африки.

Із розпадом Радянського Союзу в 1991 р. РФ втратила свої позиції в багатьох країнах Африки через зміни у своїй зовнішній політиці та економічні обмеження. Однак із 2010-х рр. РФ знову заявляє про свої наміри зміцнювати свої позиції в Африці: Росія активно розвиває відносини з африканськими країнами на різних рівнях, зокрема зосереджуючись на розширенні економічної співпраці, насамперед в енергетичному, рудному, військово-технічному та високотехнологічному секторах [5].

РФ висуває себе в ролі партнера для країн Африки, заявляючи про намір розвивати співпрацю на так званих взаємовигідних умовах. Російська Федерація відкрито демонструє свою зацікавленість у розширенні економічних зв'язків із країнами Африканського континенту, що підтверджують офіційні заяви на вищому рівні [1]. Наприклад, РФ активно взаємодіє з Африканським Союзом (АС), який є найбільшим регіональним об'єднанням країн Африки, у рамках відносин BRICS (Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПАР) та Економічного форуму «Росія–Африка» [6]. У дослідженні Statista автори вказують на збільшення обсягів торгівлі між РФ та країнами Африки до 2018 року з частковим зниженням протягом 2019–2022 рр. [7].

До того ж РФ акцентує на своїх гуманітарних зусиллях в Африці, як-от надання гуманітарної допомоги, медична співпраця, освітні програми та культурний обмін [6]. Однак слід зазначити, що культурні відносини між РФ та країнами Африки суттєво обмежені низкою факторів, як-от різниці в мові, релігії, традиціях та культурних особливостях країн, географічна та економічна віддаленість, а також зміни в політичному та соціальному контексті.

Зовнішня політика РФ в Африці вказує на позицію поваги держави до збереження суверенітету та неперешкоджання внутрішніх справ країн континенту, що відображається в публічних заявах російських представників [2]. Із метою

налагодження політичного діалогу та розширення прагматичної співпраці Росія веде активний діалог із країнами Африки на рівні державних візитів, зустрічей на вищому рівні та участі в міжнародних форумах [2].

Співпраця Росії з країнами Африки приводить до отримання низки економічних та політичних привілеїв для російського уряду. Один з економічних аспектів співпраці між Росією та країнами Африки полягає в добуванні природних ресурсів, як-от золото та уран [3]. Росія має інтереси в добуванні золота в країнах Чад, Центральноафриканська Республіка, Судан, Малі та інших. Наприклад, російські компанії мають співпрацю з державними компаніями в Судані щодо добування золота, що дає змогу Росії отримувати значні економічні вигоди. Політичні вигоди співпраці з Африкою не менш важливі для Росії. Наприклад, під час голосування в Генеральній Асамблеї ООН щодо ситуації в Україні, де країни висловлюють свої позиції, низка африканських держав голосували «за» або утримувались від голосу. Це може бути результатом політичної підтримки Росії або навіть тиску на африканські держави з боку Росії.

Позиціонування РФ в Африці також яскраво характеризується намірами зміцнення свого впливу в регіоні, зокрема через підписання низки договорів про співпрацю та економічних угод із країнами Африки, розвиток двосторонніх та багатосторонніх відносин [3]. РФ надає військову підтримку країнам Африки шляхом поставок військової техніки, навчання та співпраці в галузі оборонної промисловості, що також сприяє розширенню впливу РФ у регіоні [3]. На додаток до цього, РФ акцентує на власній парадоксальній підтримці миротворчих та гуманітарних ініціатив на Африканському континенті, зокрема у вирішенні збройних конфліктів та боротьбі з тероризмом [3], часто фінансуючи військових, терористів, злочинців або політичних лідерів із сумнівною репутацією.

Зовнішньополітична діяльність РФ із країнами Африки стикається з багатьма викликами, серед яких слід зазначити конкуренцію з іншими, більш активними гравцями на кшталт КНР, США, країн ЄС та Індії; відсутність розгалуженої дипломатичної мережі, економічні складнощі як специфіка континенту та безпекові загрози, що може вплинути на інтереси РФ [4]. У контексті поточного стану війни проти України відносини Росії із державами Африки ускладнилися через зовнішньополітичну діяльність українських діячів, спрямовану на спростування міфів про російсько-українські відносини та наголошення на численних злочинах РФ проти українців.

У якості висновку слід зазначити, що особливості позиціонування РФ на Африканському континенті визначаються прагматичними інтересами Росії та бажанням розширювати свій вплив у регіоні, а не беззастережною підтримкою економічного, культурного та соціального розвитку країн Африки. Російська зовнішня політика в Африці зосереджена на досягненні своїх власних національних інтересів, як-от розширення економічних можливостей, забезпечення власної безпеки та розширення зони впливу. Водночас співпраця Російської Федерації з країнами Африки містить у собі багато складнощів та порожніх ділянок, про які російські високопосадовці зазвичай не згадують. Висвітлення правдивої інформації про наміри РФ у контексті свого позиціонування на Африканському континенті допоможе у залученні африканських держав до підтримки української позиції у війні проти Росії.

Джерела та література

1. Замахина Т. Владимир Путин: Россия заинтересована в сотрудничестве с Африкой. *Российская газета*. 27.07.2018. URL: https://bit.ly/3owAJSQ
2. Россия и страны Африки хотят равноправного мира без навязывания западной парадигмы сознания. *Государственная дума Федерального собрания Российской Федерации*. 19.03.2023. URL: http://duma.gov.ru/news/56645/
3. Donelli F. Russia's engagement with Africa: Understanding mutual Russia-Africa interests in an era of global competition. *TRENDS*. January 16, 2023. URL: https://bit.ly/3LnLbFD
4. Eight key challenges to the future of Russian–African relations. *World Economic Forum*. October 28, 2019. URL: https://bit.ly/41naxIW (last accessed: 19.04.2023).
5. Neethling T. Russia's Focus in Africa: Energy, Metals and Weapons. *ISPI*. October 31, 2019. URL: https://bit.ly/3Lbw7KS
6. Russia's Return to Africa: Strategy and Prospects. *Valdai Discussion Club Report*. October, 2019. URL: https://valdaiclub.com/files/27418/
7. Trade revenue between Russia and African countries from 2013 to 2020. *Statista*. URL: https://bit.ly/40lqY7A

Авраменко Максим
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

УКРАЇНСЬКА ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: *дипломатія, цифрова дипломатія, м'яка сила.*
Keywords: *diplomacy, digital diplomacy, soft power.*

Особливі та критичні умови воєнного часу, у яких перебуває сьогодні Україна, посилили увагу державних органів і громадянського суспільства до інноваційних підходів задля відстоювання національних інтересів України на міжнародній арені та проведення активного зовнішньополітичного курсу. Вагому роль у цьому продовжує відігравати традиційна дипломатична діяльність. Саме сьогодні між основними геополітичними центрами «м'якої сили» ведеться боротьба за зміст, архітектуру та наповнення майбутнього світу.

Сучасна українська дипломатія є багатоскладовою системою, кожна частина якої перебуває у стані еволюції і відіграє важливу роль як у зовнішній, так і у внутрішній політиці держави.

В умовах повномасштабної війни з Росією значного поширення набуває цифрова, або, як її ще прийнято називати, медійна дипломатія. Цю тенденцію можна аргументувати тим, що одним з основних пріоритетів є ефективне позиціонування України на міжнародній арені та застосування м'якої сили для підтримання уваги й постійного інтересу до подій, що відбуваються.

Нові правила політичної гри, що передбачають відкритість та публічність, необхідно обернути на користь за допомогою продуманої стратегії публічної дипломатії, плоди якої вимірюються не лише позитивним іміджем держави у світі, а й успіхом у просуванні зовнішньополітичних інтересів на міжнародній арені.

Дипломатичні служби багатьох країн використовують інтернет-майданчики для безпосереднього спілкування із зацікавленою аудиторією, донесення важливої інформації до якомога більшої кількості іноземців, проведення соціальних

опитувань тощо. Соціальні мережі зарекомендували себе як ефективний інструмент «м'якої сили», що долає бюрократичні бар'єри та спрощує комунікацію офіційного адресанта з колом своїх підписників.

Цифрова дипломатія органічно вбудовується у структуру традиційної дипломатії. Українська дослідниця О. Опанасюк зазначає, що нині «під новою публічною дипломатією розуміють вже не односторонні дії держави із власного позиціонування, а діалог сторін, що базується на гуманітарному та інформаційному співробітництві з використанням найновіших комунікаційних технологій» [2, с. 239].

Основними суб'єктами цифрової дипломатії є державні відомства, серед яких Адміністрація Президента, Міністерство закордонних справ, Міністерство цифрової трансформації, інші міністерства, Уряд, окремі політичні постаті. Також до суб'єктів можна віднести недержавні відомства та організації, що займаються справами міжнародного рангу.

Щодо об'єктів е-дипломатії, то ними виступають іноземні уряди та інші органи владної структури, окремі політичні сили або постаті, міжурядові та неурядові міжнародні організації, та головне – іноземна спільнота як загалом, так і окремих держав.

Інформаційні технології є досить перспективною сферою для сучасної України. Темп диджиталізації в нашій країні є досить високим: проєкти Міністерства цифрової трансформації Дія.City та Дія.Підпис отримують нагороди (Emerging Europe Awards та Ukrainian Fintech Award відповідно) за свою інноваційність і внесок у побудову світового кіберпростору.

Враховуючи це, цифрова дипломатія набуває великого значення для промоції інтересів України в умовах повномасштабної російської агресії, і у поєднанні з численними заходами дипломатичного, військового, економічного та культурного характеру є дієвим інструментом впливу на світову спільноту.

Цифрова дипломатія є одним із найбільших трендів сучасної міжнародної політики. Вона означає використання соціальних мереж офіційними органами держави для досягнення зовнішньополітичних цілей, покращення іміджу та підтримки репутації на міжнародній арені. До неї також застосовуються синонімічні назви: кібердипломатія, е-дипломатія, мережева дипломатія, нова публічна дипломатія та дипломатія 2.0.

Потужним поштовхом для її розвитку стала необхідність відповідати на інформаційні атаки Російської Федерації, яка розгорнула у кіберпросторі масштабну кампанію з легітимізації або приховування своїх злочинних дій у реальному світі. Фактор зовнішньої воєнної агресії дав імпульс для експансії дипломатії України ще й у цифрову площину. Згодом потенціал цифрової дипломатії став використовуватись і для просування позитивної риторики щодо України як ефективний інструмент розбудови іміджу України на міжнародній арені, посилення інформаційної присутності України в медійному полі закордонних аудиторій.

Війна Росії проти України стала першою повномасштабною кібервійною, однак вона є такою не лише через широке використання гакерства, але й тому, що за конфліктом можна спостерігати онлайн у режимі реального часу. Дослідження компанії *Ipsos* від квітня 2022 року демонструє, що 70 % опитаних людей (із 27 країн в усіх регіонах світу) ретельно стежать за подіями в Україні [6].

Чи не найзручнішим способом слідкувати за новинами війни Росії проти України стали соціальні мережі. На момент повномасштабного вторгнення Росії у світі було зареєстровано приблизно 4,6 млрд користувачів глобальної мережі. За даними опитування Євробарометр від березня 2022 р., понад 75 % респондентів зі Сполучених Штатів, Європейського Союзу та Великої Британії і 72 % опитаних з України слідкують за війною насамперед через соціальні мережі [4].

За нетривалий період свого стрімкого розвитку цифрова дипломатія України пройшла декілька важливих етапів. Поняття цифрової дипломатії України включено в державні документи, наприклад, Доктрину інформаційної безпеки України [1].

У Стратегії публічної дипломатії України 2021 р. цифрова дипломатія стала одним із семи пріоритетних напрямів роботи Міністерства закордонних справ у цій галузі в період із 2021 до 2025 рр. Після 24 лютого 2022 року цей вектор діяльності почав функціонувати ще активніше, спонукаючи світову громадськість співчувати українському горю та надаючи російському вторгненню дедалі ширшого розголосу [3].

Досить ефективними є прояви цифрової дипломатії з боку українських державних діячів. Президент України Володимир Зеленський заявив, що для налагодження швидкої комунікації з лідерами європейських країн та США на початку війни йому дуже допомагала iPhone-дипломатія [5].

У цьому контексті можна відзначити інформаційну роботу Міністра цифрової трансформації Михайла Федорова, який через соціальні мережі встановлює контакти з очільниками численних технологічних компаній.

Попри те, що цифрова дипломатія передбачає широке коло зусиль державних а́кторів, у контексті російсько-української війни важливо виокремити активістів та волонтерів щодо ефективності українських інформаційних кампаній. Українці об'єдналися як задля проведення DDOS-атак на російські сервіси, так і для розповсюдження реальних подій повномасштабної війни на західну авдиторію, зокрема через використання спеціалізованих гештегів, як-от #StandwithUkraine.

Соціальні мережі оприлюднюють локальні трагедії на загал світової громадськості, що допомагає українському питанню залишатися на порядку денному. «Перша світова кібервійна», як часто називають повномасштабну російсько-українську війну, має свої особливості, що відрізняють її від інших конфліктів XXI ст. та навіть російського вторгнення зразка 2014 р., і широке використання соціальних мереж є однією з них. Однак цифрова дипломатія має як позитивні, так і негативні сторони, що необхідно враховувати, плануючи або долучаючись до тієї чи іншої інформаційної кампанії.

Цифрова дипломатія є новим та неоднозначним явищем на світовій політичній арені. Із одного боку, вона дає державам нові можливості та інструменти для участі у міжнародних відносинах, проте з іншого – висуває низку особливих вимог до своїх користувачів. Завдяки соціальним мережам та інтернет-ресурсам сучасна дипломатія стає глибоко публічною, а також менш стриманою.

Безперечно, цифровізація дипломатії має велику кількість плюсів. По-перше, це значні масштаби охоплення. На відміну від війни в Сирії чи Афганістані, українці мають ширший доступ до соціальних мереж і можуть підкріплювати офіційні меседжі та запити особистими історіями та враженнями.

Широке використання соціальних мереж у військовому контексті має й суттєві недоліки. У постійному потоці інформації, що супроводжує користувачів соціальних мереж, легко піддатися на маніпуляції чи відверті фейки. Однак попри можливий фактор дезінформації, у поєднанні з традиційними методами ведення зовнішньої політики, нова публічна дипломатія, як ще називають цифрову дипломатію, стала дієвим засобом поширення інформації про російське вторгнення й інструментом позитивного моделювання громадської думки.

Цифрова, або електронна, дипломатія є технологічним інструментом держави, за допомогою якого вона може реалізовувати свої цілі та інтереси у зовнішній політиці, поліпшувати та підтримувати свій імідж, формувати своє обличчя для світу. E-diplomacy відкриває нові можливості для України у розвитку та провадженні «м'якої сили», просуванні зовнішньополітичних інтересів на міжнародній арені.

Джерела та література

1. Доктрина інформаційної безпеки України / Затверджено Указом Президента України від 25.02.2017 року № 47/2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text (дата звернення: 27.04.2023).
2. Опанасюк О. І. Особливості сучасної публічної дипломатії. *Гілея: науковий вісник.* 2017. Вип. 117. С. 238–243.
3. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 рр. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегії/public-diplomacy-strategy.pdf
4. Ковач А. Українська цифрова дипломатія: інформаційний *фронт держави в соціальних мережах. Аналітичний центр ADASTRA.* URL: https://adastra.org.ua/blog/ukrayinska-cifrova-diplomatiya-informacijnij-front-derzhavi-v-socialnih-merezhah
5. Зеленський розповів, як працювала «iPhone-дипломатія» в перші дні повномасштабної війни. *ACC Media agency*. 15.10.2022. URL: https://acc.cv.ua/news/ukraine/zelenskiy-rozpoviv-yak-pracyuvala-iphone-diplomatiya-v-pershi-dni-povnomasshtabnoyi-viyni-88724
6. Global public opinion about the war in Ukraine. Ipsos. 19.04.2022. URL: https://www.ipsos.com/en-us/news-polls/war-in-ukraine-april-2022

Мартинюк Лілія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВИКОРИСТАННЯ РОСІЄЮ ГУМОРУ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ

Ключові слова: *гумор, гумор у політиці, росія, російсько-українська війна, путін.*
Keywords: *humor, humor in politics, russia, russian-Ukrainian war, putin.*

Гумор як явище в політиці має досить довгу історію, як і, зрештою, у сфері пропаганди. Із розвитком соціальних медіа короткі саркастичні повідомлення, жарти, меми стали дієвим методом поширення внутрішньо- та зовнішньополітичних наративів. Гумор краще запам'ятовується аудиторії, тому частіше стає джерелом розповсюдження інформації. Вагомим фактором є те, що точність і правдивість тих чи інших жартів не зазнає ретельної перевірки, оскільки їх важко оскаржити. Незважаючи на те, що гумор не сприймається серйозно в суспільстві, він став важливим інструментом для донесення серйозних повідомлень [13].

Теоретичні аспекти гумору в політиці досліджують К. Ластовка, В. Самойленко і В. Самохіна. Співіснування гумору і політики розкривають у своїх роботах А. Дмітрієв, Д. Інгенхоф, С. Клейн, І. Омельчук. Використання гумору росією, особливо в контексті російсько-української війни, описується у багатьох українських та іноземних ЗМІ.

Метою повідомлення є виявити особливості використання росією гумору в інформаційній війні проти України, особливо в період російської агресії.

Протягом останніх десятиліть гумор не лише формував міжнародну та національну суспільну думку, а й застосовувався у кампаніях публічної дипломатії країн з метою захисту їх від критики, у висміюванні іншої країни або її дій, а також був інструментом поширення національних інтересів і наративів держав у міжнародному просторі [13].

Українські дипломати часто використовують гумор. До найвідоміших українських політиків та дипломатів, які жартують, можна віднести С. Кислицю, Д. Кулебу та В. Зеленського. С. Кислиця є постійним представником України в ООН, який активно відстоює інтереси України на цій міжнародній платформі. С. Кислиця серйозно налаштований проти російської сторони й регулярно намагається з них пожартувати. Один із таких випадків відбувся 29 березня 2022 р. на засіданні Ради Безпеки ООН: у момент виступу російського посла В. Небензі С. Кислиця сидів та читав книгу «Що не так з дипломатією». Цей фрагмент швидко розлетівся по усіх медіа та соціальних мережах. Більшість людей, які причетні до політики, зрозуміли це як певний натяк на рф, яка, порушивши усі міжнародні норми, здійснила повномасштабне вторгнення на територію України. Посол прокоментував цю дію тим, що йому сподобалась книга і він просто вирішив її перечитати, потім додав, що це корисніше, ніж слухати нісенітниці російського посла [4].

Міністр закордонних справ України Д. Кулеба активно використовує гумор у політиці. В одному з ефірів телемарафону «Єдині новини» Д. Кулеба жартував про пошук політичного притулку для владіміра путіна в Китаї, оскільки вважає, що скоро від того, що Президент залишиться один, він буде роздумувати про допомогу від Пекіну [5]. Окрім цього, Д. Кулеба розповідав анекдот про російське майбутнє.

Маючи за спиною багаторічний досвід коміка, В. Зеленський, продовжує використовувати гумор як інструмент публічної дипломатії. Під час спілкування з Д. Леттерманом Президент розповідав анекдот про двох одеситів, які обговорювали війну, жартував про війну, про те, як НАТО воює з росією та про втрати окупантів [1].

Невдалі жарти російських високопосадовців теж є широко відомими, і навіть у цьому виявляється колосальна різниця між українцями та росіянами. Російський політичний гумор має досить специфічний характер і погано сприймається на міжнародній арені, оскільки націлений переважно на те, щоб образити певну націю, державу або владні кола. Росія зазвичай використовує свій гумор, коментуючи свої проблемні відносини з Заходом. Ізоляція росії в західному світі, глибока недовіра, негативний образ у закордонних ЗМІ – це все виступає фоном, на якому вона намагається «зберегти обличчя» і навіть застосовувати гумор.

Своєрідні політичні жарти були популярні в радянський період, коли росіяни зверхньо жартували над іншими народами для того, щоб показати свою вищість, а також поширювали стереотипи щодо інших держав через жарти, приказки та прислів'я. Із розпадом СРСР жарти москви почали набувати більш окресленого політичного характеру та переважно були спрямовані проти Києва через прагнення України розвивати власну політику [8]. Із 2014 р. російський гумор набув ще більш гострого характеру, оскільки висміював українську владу, певні етнічні кліше та на регулярній основі українських військових, їх амуніцію та зброю. Часто з телевізійних екранів звучали коментарі про хитрих і підступних українців-русофобів [3].

Тема війни в Україні висміюється в багатьох російських телепрограмах і комедійних шоу, а саме в ток-шоу «Вечірній Ургант» до кінця лютого 2022 р., яке повністю скопійоване з американського формату, в проєкті «Прожекторперісхілтон» та КВК. Частина передач Mount Show зачіпають тему України та її начебто «агресивні плани», починаючи розмову про конкретних українських чиновників і закінчуючи повним знеціненням, приниженням України [3]. Ведучі ток-шоу «60 хвилин» постійно дозволяють принизливі жарти в бік України та її суспільства.

Проте «гумористи» не надто підіймають тему військової ситуації, оскільки їм невигідно розповідати про обстріли артилерії: краще думати, що українці захищаються ножами та палицями. Майже весь російський інформаційний простір контролюється людьми, які наближені до путіна, тому в медіа транслюється лише те, що не шкодить владі. Останнім часом російські ЗМІ продовжують підтримувати культ путіна, а також поширювати дезінформацію для того, щоб тримати своє населення під контролем, а іноземне суспільство – в страху [10].

Від подібних висловлень не відстає і влада росії, найвідомішими «гумористами» виступають владімір путін, сергей лавров, дмитрій пєсков, сергей шойгу та владімір жириновський. До початку російського вторгнення путін часто жартував про вторгнення росії на територію України. Коментарі речника путіна пєскова сповнені глузуванням із того, на який час в Україні прогнозуватимуть війну [9]. Згодом на командно-штабних навчаннях «Схід-2022» він разом із шойгу жартував про невдачі України у війні, водночас приписуючи лаври російським військовим [8]. Це не враховуючи того, як президент рф висміював В. Зеленського та Україну загалом. Наприклад, хамський жарт у бік Президента України: «подобається, не подобається – терпи, моя красуне…» [12].

Не менш недоречними є жарти міністра закордонних справ росії лаврова, які Д. Кулеба описує як «некоректні та нервові» [7], як це було у випадку привласнення Україною Дня хрещення Русі. Він викривлює історичні факти й сміється над компетентністю нашого Президента та українською державністю.

Говорячи про вже покійного жириновського, якого часто називали блазнем путіна, або російським фриком, потрібно згадати, що українське питання було головною темою його промов. Він часто жартував з того, що НАТО не потрібна Україна, а лише Крим, і наголошував на тому, що «мапу світу перелопатять» і такої держави, як Україна, не буде [11]. Власне, це жириновський і зробив, але на прикладі торта у формі мапи України [2].

Російські медіа і політичні діячі, які регулярно виступають у ток-шоу, мають великий вплив на місцеву та іноземну публіку. Навіть донесене в жартівливій формі саме слово «спецоперація», якою російська влада замінює слово «війна», та багато інших слів і словосполучень швидко засідають у свідомості росіян. Населення, не розуміючи нічого та не знаючи правди, підтримує свою криваву владу, а частина з них готова йти на поле бою заради примарної мети – обороняти «свої землі».

Отже, підкреслюючи вищесказане, потрібно зазначити, що гумор продовжує залишатися одним із найпоширеніших та найвпливовіших інструментів зовнішньої політики та публічної дипломатії загалом. Сьогодні гумор є важливим засобом у російсько-українській війні. Україна використовує жарти для боротьби з ворогом, а росія нав'язує хибні наративи своєму суспільству, створюючи тотальний контроль над ним.

Джерела та література

1. Воробей О. Зеленський «підірвав» мережу анекдотом про Росію та війну (відео). *УНІАН*. 2022. URL: http://surl.li/grsgd
2. «Все це Росія!»: Жириновський «розрізав» Україну на шматочки. *Obozrevatel*. 2019. URL: http://surl.li/gogvg
3. Гумор – ефективний захисник національного інформаційного простору, – Кияк. *Громадське радіо*. 17.04.2017. URL: http://surl.li/gogvp
4. Кислиця «потролив» російського посла в ООН книгою «Що не так із дипломатією» і обговорив це у Twitter з її автором. *Гордон*. 01.04.2022. URL: https://cutt.ly/V1h0HNd
5. Кулеба пожартував про пошук політичного притулку для путіна у Китаї. *УКРІНФОРМ*. 2022. URL: https://cutt.ly/u1h2uvf
6. Кульженко В. Новомова: як російська пропаганда намагається конструювати реальність росіян і деморалізувати українців за допомогою слів. *ms.detector.media*. 30.01.2023. URL: http://surl.li/grsgz
7. Недоречні та нервові. Кулеба прокоментував жарти Лаврова щодо Дня хрещення Русі. *Суспільне новини*. 26.08.2021. URL: http://surl.li/gogvt
8. Путін з'явився на навчаннях «Схід-2022» – посміхається і жартує попри невдачі в Україні. *BBC News Україна*. 06.09.2022. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-62810385
9. Путін іноді жартує про «вторгнення в Україну» – Пєсков. *Слово і діло*. 2022. URL: http://surl.li/gogvw
10. Снопок О. Обойти информационные когти Кремля: тысяча лиц российской пропаганды. 08.02.2023. *Українська Правда*. URL: https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2023/02/8/7388438/
11. Тепер офіційно: топ скандальних цитат Жириновського, який нарешті помер. *ТСН*. 06.04.2022. URL: http://surl.li/gsmni
12. «Терпи, моя красуне». Зеленський відреагував на репліку Путіна про Україну. *BBC News Україна*. 08.02.2022. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-60304113
13. Chernobrov D. No laughing matter? How states use humour in public diplomacy. *LSE*. 09.07.2021. URL: https://cutt.ly/uNwfQca
14. Raimondo L. «All Funny on the Eastern Front»: war humor in Russia and Ukraine. *Aspenia online*. 24.02.2023. URL: http://surl.li/grsfw

Янчук Іванна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

МЕДІЙНЕ ВІДЛУННЯ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ: УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ В ЄВРОПІ

Ключові слова: *міграційна криза, Європейський Союз, ЗМІ, біженці.*
Keywords: *migration crisis, European Union, mass media, refugees.*

Європейський Союз та Україна переживають наймасштабнішу міграційну кризу з часів Другої світової війни, кількість переселенців і їхній вплив на приймаючі країни значно перевищує масштаби 2015–2016 рр. Водночас війна ще не закінчилась, і потоки можуть тривати. Станом на 14 березня 2023 р. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) зареєструвало 8 113 170 біженців з України по всій Європі [9].

Реакція європейських країн на кризу біженців була швидкою та єдиною. Країни-члени ЄС оголосили, що вони запустять директиву про тимчасовий захист, яка не використовувалася з моменту її створення у 2001 р. і після воєн у Югославії. Проте в цьому контексті виникає екстраординарна ситуація щодо прийому біженців з України та інших країн світу, які страждають від війни, диктаторських режимів тощо: «…у певний спосіб це майже інституціоналізує різницю між реакцією на прибуття українців і іракців, сирійців чи інших груп шукачів притулку на європейських кордонах» [3], зазначив Дж. Крісп, експерт з питань міграції та гуманітарних проблем в Оксфордському університеті.

Сприйняття у Європейському Союзі біженців з різних країн залишається важливим питанням. Про українців зазвичай висловлюються позитивно. Журналіст NBC News пише: «Це не біженці з Сирії… Це християни, вони білі, вони дуже схожі на людей, які живуть у Польщі». В ефірі CBS News кореспондент, маючи на увазі Київ, зауважив: «Це відносно цивілізоване, відносно європейське… місто». Натомість біженців із близькосхідних країн чи Африки, трапляється, називають «мусульманськими загарбниками» (Віктор Орбан) [12], «людьми, в ідентичності яких ми [європейці] не були впевнені, людьми з незрозумілим минулим, які могли бути навіть терористами…» (Кирил Петков) [7].

Проте у ЗМІ також поширювалася риторика, що не кожен шукач притулку з України є європейцем і, отже, ставлення до таких людей було кардинально іншим. Тисячі африканців, які проживають в Україні (переважно студенти) намагалися в'їхати до Польщі та інших країн як біженці, і багато з них стверджують, що стикалися з расизмом з боку українських силовиків та прикордонників [7]. На просторах інтернету можна почитати багато статтей, у яких висвітлюються думки «неєвропейських» біженців, де ті розповідають свої історії на кордонах із ЄС та критикують уряди європейських країн: «Я дуже співчуваю українському народу. Ніхто не заслуговує на війну, знищення та вигнання з Батьківщини. Але різниця в ставленні дуже болюча. Кров у всіх людей одного кольору… Як це можливо, що на одному кордоні ви б'єте людей, а на іншому даєте їм суп і печиво? Хіба це не расизм? Це так принизливо!..» [4].

Із огляду на цю інформацію потрібно пам'ятати, що на ставлення до біженців впливає багато факторів. У випадку з українцями – це релігія (християнство),

вищий рівень кваліфікації [13], гуманітарні проблеми, спільна історія, переважна кількість шукачів притулку – жінки з дітьми тощо. Проте саме це і постає в якості нового виклику перед Європейським Союзом, адже потрібно врегульовувати міграційні потоки не тільки з України, реагувати на расизм та ксенофобію всередині Союзу і водночас не втрачати єдність серед держав-членів.

Отже, раніше Європейський Союз розглядав імміграцію більше як раптове вторгнення, яке посилилося в 2015 р., але знизилося, наприклад, у 2016 р. Проте фактично імміграція є постійною характеристикою ЄС і є частиною самого його сенсу існування, тому країни-члени постійно стикаються з викликами, які виникають внаслідок масової міграції. А ЗМІ відіграють важливу роль у міграційній кризі будь-яких років, адже через медіа в громадян приймаючих країн формується позитивне чи негативне ставлення до біженців, залежно від того, яку інформацію вони читають та дивляться, підкріплюється уже наявна «ієрархія біженців», бо як зазначив один із переселенців з Сирії: «Уряд і ЗМІ ставилися до нас [сирійських біженців] як до злочинців, а не як до людей, які тікають від війни в нашій рідній країні» [8], а, наприклад, українців приймають надзвичайно гостинно, навіть ті країни, які раніше займали жорстку антимігрантську позицію.

Також варто зауважити, що деякі європейські ЗМІ поширюють російські наративи, створюючи неправдиві новини та відео- / фотосюжети для «демонізації» українців за кордоном (немов громадяни України нецивілізовані, невдячні та жорстокі нацисти) [10, 11], а також активно розповсюджують гасло «Європа втомилася від українських біженців» [2] для того, щоб послабити міжнародну підтримку України.

Загалом медійне відлуння міграційної кризи зосереджене на питаннях, пов'язаних зі стражданням мігрантів та складнощами, з якими вони стикаються у процесі міграції та інтеграції в нове суспільство. ЗМІ звертали увагу на проблеми, які стосуються транспортування мігрантів, умов їхнього перебування в тимчасових притулках та можливостей працевлаштування в новій країні. Водночас деякі ЗМІ можуть зосереджуватися на негативних аспектах міграції, як-от злочинність серед мігрантів, зниження зарплат та інші економічні наслідки, що погіршують імідж українських біженців. Проте медіа також допомагають залучити увагу до проблем, пов'язаних із міграцією та інтеграцією мігрантів у суспільство, а також сприяють покращенню умов їхнього перебування в новій країні. Отже, перед Європейським Союзом стоїть непросте завдання з урегулювання міграційної кризи та недопущення розколу Союзу через брак спільної політики та солідарності, бойкот нової системи розподілу мігрантів деякими державами, спекулювання партіями на цій темі, поширення ксенофобських та расистських настроїв серед європейців та проросійських меседжів у медіа для дискредитації України.

Джерела та література

1. De Witte M. Ukrainian refugees face a more accommodating Europe, says Stanford scholar. *Stanford News*. URL: https://news.stanford.edu/2022/03/24/ukrainian-refugees-face-accommodating-europe-says-stanford-scholar/

2. «Europe is tired of Ukrainian refugees»: debunking the myth of russian propaganda. *Rubryka*. URL: https://rubryka.com/en/article/myth-refugees-europe/

3. Kelly A., Fallon K., Swash R. As 1.3 million people flee, Ukraine's refugee crisis is only just beginning. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/globaldevelopment/2022/mar/05/ukrainians-head-west-as-un-warns-refugee-crisis-is-only-just-beginning

4. Maghribi L. Europe's forgotten refugees: from the Middle East to Belarus to oblivion. *The National news*. URL: https://www.thenationalnews.com/weekend/2022/04/01/europes-forgotten-refugees-from-the-middle-east-to-belarus-to-oblivion/

5. Morris L., Oremus W. Russian disinformation is demonizing Ukrainian refugees. *The Washington Post*. URL: https://www.washingtonpost.com/technology/2022/12/08/russian-disinfo-ukrainian-refugees-germany/

6. Noack R., Kelly M., Rosenzweig-Ziff D., Bauerova L. How the E.U. has fallen short on promises to Ukrainian refugees. *The Washington Post*. URL: https://www.washingtonpost.com/world/2022/10/26/ukrainian-refugees-eu-temporary-protection/

7. Okeowo A. Europe's Other Migration Crisis. *The New Yorker*. URL: https://www.newyorker.com/news/daily-comment/europes-other-migration-crisis

8. Sharma G. What do Syrians think about the welcome for Ukrainian refugees? *Al Jazeera*. URL: https://www.aljazeera.com/news/2022/3/31/what-do-syrians-think-about-the-welcome-for-ukrainian-refugees

9. Ukraine refugee situation. *The Operational Data Portal*. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine

10. Walter J. D., Klug T. Fact check: How propaganda denigrates Ukrainian refugees. *Deutsche Welle*. URL: https://www.dw.com/en/fact-check-how-propaganda-denigrates-ukrainian-refugees/a-64731408

11. Wolowyna O. Ukrainian refugees in 2014 and 2022: An analysis and proposed solution. *The Ukrainian Weekly*. URL: https://subscription.ukrweekly.com/2022/03/ukrainian-refugees-in-2014-and-2022-an-analysis-and-proposed-solution/

12. Прем'єр-міністр Угорщини назвав біженців «мусульманськими загарбниками». *Interfax*. URL: https://ua.interfax.com.ua/news/general/475313.html

13. Українські мігранти в Європі – не тягар, а цінний людський капітал. *Економічна правда*. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/15/695056/

Берегута Віталій
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРОСУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ У РБ ООН

Ключові слова: *біолабораторія, біологічна зброя, коронавірус, російсько-українська війна, Рада Безпеки ООН.*

Keywords: *biological laboratory, biological weapons, coronavirus, Russian-Ukrainian war, UN Security Council.*

Повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну супроводжується різноманітними інформаційними операціями. Характерною рисою їх застосовування російськими політиками та дипломатами для виправдання необхідності збройної інтервенції та створення для росіян образу «зовнішнього ворога» є здійснення пропаганди та дезінформації навколо нових питань, що раніше не були предметом конфліктної взаємодії між Україною та Росією. До таких належить розробка біологічної зброї в Україні на основі проведення дослідів із коронавірусом та іншими збудниками хвороб, систематичні російські звинувачення українського уряду в чому протягом 2022–2023 рр. відомі в публічному середовищі як теорія про біологічні лабораторії США в Україні.

Згідно з нею, на території України діють таємні біолабораторії, що фінансуються США, і в яких проводяться дослідження різних патогенів та вірусів для використання у розробці біологічної та хімічної зброї для її майбутнього застосування українськими збройними силами на полі бою проти російської армії та цивільного населення. Попри те, що функціонування таких лабораторій і проведення відповідних досліджень було заперечено як США [11] та Україною [7], так і двічі спростовано Високою представницею ООН з питань роззброєння в березні [1] та жовтні 2022 р. [2], російські політики й дипломати продовжують активно поширювати такий наратив у ЗМІ, в соціальних мережах та на майданчиках міжнародних організацій, зокрема Ради Безпеки ООН. Аналіз текстів промов та діяльності Постійного представника Російської Федерації при ООН Василя Небензі є необхідним для розуміння сучасного інструментарію поширення Росією глобальних наративів про Україну.

Вперше проблему американських біолабораторій в Україні було обговорено на засіданнях Ради Безпеки ООН 11 та 18 березня 2022 р. Тоді В. Небензя розповів, що Міністерство оборони Росії під час «спеціальної військової операції» отримало докази розташування та функціонування з 2009 р. в Україні мережі з 30 лабораторій в Києві, Львові, Харкові, Одесі, Маріуполі, Вінниці та інших містах, фінансування та управління якими здійснюється Міністерством оборони США, і в яких проводяться біологічні експерименти з низкою вірусних патогенів, зокрема з чумою, сибірською язвою та коронавірусом [4; 5]. Ціллю таких експериментів є вивчення можливості поширення вірусів, що можуть передаватись людині через мігруючих птахів та кажанів [8]. До того ж, за словами російського дипломата, під приводом досліджень шляхів профілактики коронавірусної хвороби із України до США, Сполученого королівства та ФРН було вивезено тисячі зразків сироватки крові хворих слов'янського етносу, що є ознакою «створення біоагентів, здатних вибірково вражати різні етнічні групи».

Шляхом наголошення на тому, що ці дослідження проводились нібито в «безпосередній близькості до кордонів Росії», що шляхи міграції цих птахів пролягають через російську територію [3], а зараженню підлягатимуть мешканці прикордонних українських територій та самої Росії [6], В. Небензя фактично визначає проблему як таку, що загрожує російській національній безпеці, а також виправдовує необхідність вторгнення в Україну – усунення такої загрози. Це пізніше підтвердилось під час засідання Ради Безпеки ООН 13 травня 2022 р., коли В. Небензя назвав питання військово-біологічної діяльності США в Україні «реальною загрозою біобезпеці Росії», миру і безпеці всього світу, а російську «спеціальну військову операцію» – єдиним шансом «зупинити цю небезпечну активність» [5]. В. Небензя звинуватив Україну та США в порушенні Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (далі – КБТЗ) та закликав ухвалити в її межах юридично обов'язковий механізм перевірки військово-біологічної діяльності країн-підписантів за кордоном, натякаючи на США [4].

У жовтні 2022 р. у В. Небензя вчетверте скликав засідання Ради Безпеки ООН, на якому заявив про подання Росією на розгляд органу проєкту резолюції зі створення Комісії у складі 15 держав Ради Безпеки ООН для розслідування ви-

явлених Росією фактів недотримання США та Україною зобов'язань за КБТІз в контексті діяльності біологічних лабораторій в Україні [6; 9]. За результатами голосування 02 листопада резолюцію не було прийнято («За» – КНР та Росія; «Проти» – Франція, Сполучене Королівство та США; «Утримався» – Індія, Ірландія, Албанія, Норвегія, Кенія, Бразилія, ОАЕ, Гана, Габон та Мексика). Представники Франції, Сполученого Королівства та США звинуватили Росію у наданні Раді Безпеці неправдивих доказів, намаганні підірвати мирне співробітництво у біологічній сфері та зловживанні статусом постійного члена Ради Безпеки. Підтримка проєкту російської резолюції КНР обґрунтовувалась нерозкриттям США даних про біологічну діяльність закордоном, запит на які робила Росія у вересні 2022 р. Перший заступник постійного представника Росії при ООН Дмитро Полянський назвав рішення держав, що утримались або проголосували «проти», проявом «односторонніх національних оцінок» та намаганням «не розлютити Вашингтон» [10].

Отже, протягом повномасштабного вторгнення Росії в Україну Рада Безпеки ООН неодноразово ставала міжнародним майданчиком для просування Росією наративу про американські біолабораторії в Україні, а також середовищем протистояння держав-постійних членів органу. Складна епідеміологічна ситуація, спричинена пандемією COVID-19, дала можливість російським дипломатам проводити інформаційні операції, пов'язані із коронавірусом як актуальною для всіх країн проблемою. Поширення неправдивої інформації було спробою легалізувати воєнне вторгнення в Україну та виправдати його не як акт агресії, а як вимушену реакцію нібито на небезпечні дії США в Україні поблизу російського кордону, сформувати образ США як головної країни, що винна в російсько-українській війні, та продовжити формування в очах міжнародної спільноти образу України як несамостійної держави, що управляється ззовні. Однак непідтримання державами Ради Безпеки ООН проєкту російської резолюції свідчить, що міжнародна спільнота продовжує критично сприймати та спростовувати російську пропаганду.

Джерела та література

1. В ООН ничего не знают о биологическом оружии на Украине. *Новости ООН.* 2022. URL: https://news.un.org/ru/story/2022/03/1419712

2. В ООН по-прежнему ничего не знают о биологических лабораториях в Украине. *Новости ООН.* 2022. URL: https://news.un.org/ru/story/2022/10/1434042

3. Выступление и ответное слово Постоянного представителя В. А. Небензи на заседании СБ ООН по вопросу о биолабораториях на Украине. *Постоянное представительство Российской Федерации при ООН.* 2022. URL: https://russiaun.ru/ru/news/110322n_u

4. Выступление и ответное слово Постоянного представителя В. А. Небензи на заседании СБ ООН по вопросу о биолабораториях на Украине. *Постоянное представительство Российской Федерации при ООН.* 2022. URL: https://russiaun.ru/ru/news/180322n_u

5. Выступление Постоянного представителя В. А. Небензи на заседании СБ ООН по вопросу о биолабораториях на Украине (по пункту повестки дня «Угрозы международному миру и безопасности»). *Постоянное представительство Российской Федерации при ООН.* 2022. URL: https://russiaun.ru/ru/news/unsc_130522

6. Выступление Постоянного представителя В. А. Небензи на заседании СБ ООН в связи с рассмотрением жалобы по Статье VI Конвенции о запрещении биологического и токсинного оружия. *Постоянное представительство Российской Федерации при ООН.* 2022. URL: https://russiaun.ru/ru/news/271022_nb

7. Зеленський про «біолабораторії» в Україні: Це анекдот якийсь. *Українська правда.* 2022. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/27/7335091/

8. Минобороны заявило об опытах с коронавирусом в биолабораториях США на Украине. *Лента.ру.* 2022. URL: https://lenta.ru/news/2022/03/10/cornv/

9. Письмо Постоянного представителя Российской Федерации при Организации Объединенных Наций от 24 октября 2022 года на имя Председателя Совета Безопасности. *Организация Объединенных Наций.* 2022. URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/655/56/PDF/N2265556.pdf?OpenElement

10. Security Council Rejects Text to Investigate Complaint Concerning Non-Compliance of Biological Weapons Convention by Ukraine, United States. *United Nations Meetings Coverage and Press Releases*. 2022. URL: https://press.un.org/en/2022/15095.doc.htm

11. The Kremlin's Allegations of Chemical and Biological Weapons Laboratories in Ukraine. U. S. *Department of State.* 2022. URL: https://www.state.gov/the-kremlins-allegations-of-chemical-and-biological-weapons-laboratories-in-ukraine/

СЕКЦІЯ 4
ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ ТА МИРУ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Tsybuliak Daryna
Vasyl' Stus Donetsk National University

INTERNATIONAL TRADE WARS

Keywords: *trade war, embargo, import quotas.*
Ключові слова: *торгова війна, ембарго, імпортні квоти.*

Exchange within the global market is inconceivable to assume without mistaken assumptions between its members, but it is within the period of globalization and advancement of international relations that competition between them gets to be especially intense. Within the competition for the most excellent conditions for offering products, nations regularly set out on a exchange war, which is why the subject of this inquire about is greatly important. There have been almost ten exchange wars and endless exchange clashes and debate within the final five a long time alone.

To inquire about and analyze worldwide exchange wars, to characterize present day exchange clashes. To discover ways to resolve them and the reasons for their event, based on the existing showdowns of nowadays.

Considers of exchange war have as of late showed up within the works of financial specialists. Researchers who have examined the strategies of exchange wars: O. Shnypko, M. Serpukhov, M. Rachinsky, V. Khomyakov, O. Sharov, J. Perkins and others.

Worldwide exchange wars are closely connected to worldwide changes, which, in turn, are a fundamentally portion of worldwide financial relations. The battle for alter could be a budgetary strife between nations that leads to each region imposing trade protectionist rules on the other within the shape of elective limitations. These deterrents can be forced through various particular measures, counting taxes, moment shares, household appropriations, cash debasement, and embargoes. Depending on the party, these limitations are made to capture outside markets (hostile war of alter) or to halt the «career» of the national economy (cautious war of alter) [1].

Trade war between the US and China. The financial confrontation between the world's largest economies has already had bad consequences for each of them. While America and China are suffering from higher prices, a number of international locations are benefiting and finding new opportunities for export growth. Which country can be called the «new China» and what opportunities are opening up for Ukraine?

In his election campaign, the US President referred to unfavorable conditions for the exchange of family members with China. Negotiations held in 2017 and attempts to finalize a trade settlement to increase the presence of American goods on the Chinese market failed. And after the trade deficit between the two countries reached $375 billion in 2017, Trump launched his «Make America Great Again» plan.

Formally, the monetary disagreement was caused by an investigation in the United States into the robbery of elite property by American groups. As a result of this inves-

tigation, Trump initiated a WTO lawsuit against China for discriminatory licensing practices, and announced financing rules in key industries and price lists for Chinese commercial goods. The first real step was the introduction of price lists for imports of metals and aluminum, to which the Chinese side responded by introducing price lists for a huge number of American goods, including soybeans, vehicles, beef, and chemicals. Such radical steps have caused extreme damage to the Chinese financial system and American exporters [2].

Trade war between the US and the EU. After the US, Trump's policy has shifted to the EU. On March 1, 2018, Trump announced his choice to impose duties on steel and aluminum. According to the president's plan, the tariffs will allow the US steel industry to resume production at previously closed facilities and reduce the US dependence on these metals. The new tariffs – 25 % on steel and 10 % on aluminum – for the EU countries came into effect on June 1.

On June 14, the EU member states unanimously approved the imposition of import duties in response to the US. On June 20, the EU's highest governmental body, the European Commission, decided to impose import duties in response to the United States. The European Commission authorized the introduction of obligations on imports of American goods totaling 2,8 billion euros, and the decision came into force on June 22. The EU measures cover steel and aluminum products, agricultural products, and some other American goods. In addition, within 3 years, the EU has introduced plans to impose duties on American goods worth another 3,6 billion euros. On July 25, during the talks between President Donald Trump and European Commission President Jean-Claude Juncker in Washington, D. C., an agreement was reached on a compromise settlement of a number of trade issues. In particular, it was decided to «no longer introduce new price lists simultaneously with the negotiations» and to start negotiations on the abolition of mutual obligations and exchange barriers, as well as to create a working group to address problems in an alternative area and study current price lists [3].

Trade wars are fought through restrictions on change, which can take several forms. While these rules may be set in a specific way, the result is usually the same. Their goal is to reduce the amount of imports from the United States of America that you are at war with, or at least to raise the prices of American goods. Below are some of the most common methods of price warfare:

Tariffs are one of the most common measures of alternative protectionism. They include taxation of imported goods. Tariffs increase the cost of imported goods and generate additional revenue for the government. The concept behind the use of price lists as a protectionist policy is that domestic producers of taxed goods benefit from reduced competition from foreign goods. Trade wars in which price lists are used are sometimes called tariff wars or customs wars.

An import quota is an exchange restriction that sets a limit on the amount of a particular product that can be imported. Unlike tariffs, quotas do not generate revenue for the government. Quotas on a particular product reduce the opposition to domestic producers from foreign producers. A quota protects domestic producers.

The concept of domestic subsidies is that by using them, the government can allow domestic producers to reduce prices for goods from neighboring countries. This

increases the ability of domestic companies to compete with foreign markets on price. The result of lower costs for neighboring producers is a deterrent to imports and an increase in exports. Domestic subsidies are particularly powerful when they are used in international regions or industries that may be export-oriented.

Devaluation of the national currency against a foreign currency can also be used as a tactic of currency warfare. A lower exchange rate makes domestic exports more competitive in different countries. At the same time, imports from different countries become more expensive and less competitive in the domestic market.

An embargo is an intensive measure that officially bans trade in a particular product with a selected country. It can be used to completely ban imports and/or exports or to effectively restrict the commercial circulation of a product. When one of these forms of protection is used, it also includes a form of protest [1].

The global trade wars that have emerged in the period of economic globalization have a significant impact on economic ties around the world. They contribute to both progress and regression of exports and imports of the participating states. Such wars can also have an impact on diplomacy and attitudes towards the country on the world stage.

References

1. Trade Wars. *CFI Team.* 9.01.2023. URL: https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/trade-wars/

2. Chad P. Bown. Four years into the trade war, are the US and China decoupling? *Peterson institute for international economics.* 20.10.2022. URL: https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/four-years-trade-war-are-us-and-china-decoupling

3. The EU, China and strategic trade: context and priorities. *Agenda Publica.* URL: https://agendapublica.elpais.com/noticia/16660/eu-china-and-strategic-trade-context-and-priorities

Косенко Артем
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

КИТАЙ І ТАЙВАНЬ: ВИТОКИ ПРОТИСТОЯННЯ

Ключові слова: *Китайська Народна Республіка (КНР), Китайська Республіка (КР), Сполучені Штати Америки (США), Чан Кайші, Д. Ейзенхауер.*

Keywords: *People's Republic of China (PRC), Republic of China (ROC), the United States of America (USA), Chiang Kai-shek, D. Eisenhower.*

Після закінчення громадянської війни на території Республіки Китай (1927–1949 рр.) уряд Націоналістичної партії Китаю (Гоміндан) евакуювався на острів Тайвань на південному сході материкового Китаю. Комуністична партія Китаю (КПК) виграла у цій громадянській війні і відповідно отримала всю повноту влади над материковою частиною Китаю (mainland China).

Напруженість між Китайською Народною Республікою (КНР) і Китайською Республікою (КР) у 1950-х рр. призвела до збройного конфлікту через стратегічні острови в Тайванській протоці. Двічі протягом 1950-х рр. КНР бомбила острови, контрольовані КР. Сполучені Штати відповіли активним втручанням від імені КР.

Важливість островів у Тайванській протоці була зумовлена їх географічною близькістю до Китаю та Тайваню та їх роллю в громадянській війні в Китаї. Цзіньмень, що знаходиться у двох милях від міста Сямень на материковому Китаї, і Мацзу, в десяти милях від міста Фучжоу, розташовані приблизно в ста милях на захід від Тайваню. Коли націоналістичний уряд КР під керівництвом Чан Кайші визнав, що він втратив контроль над материковим Китаєм під час громадянської війни в Китаї, офіційні особи та частина націоналістичної армії втекли на острів Тайвань, розмістивши війська на цих двох островах і островах Дачен далі на північ. На початку 1950-х рр. сили Чан Кайші здійснили незначні атаки з Цзіньмень і Мацзу на узбережжя материкового Китаю. Керівництво з обох боків протоки продовжувало розглядати острови як потенційний стартовий майданчик для вторгнення КР з метою відвоювання материкової частини Китаю та було зацікавлене в контролі над островами [5].

Політика США щодо Східної Азії на початку холодної війни сприяла напруженості в Тайванській протоці. Наприкінці 1949 р. та на початку 1950 р. американські чиновники були готові дозволити військам КНР перетнути протоку та перемогти Чан Кайші, але після початку Корейської війни в червні 1950 р. Сполучені Штати направили свій Сьомий флот у Тайванську протоку, щоб запобігти поширенню корейського конфлікту на південь. Поява Сьомого флоту розлютила китайських комуністів, які перекинули свої війська, готові вторгнутися на Тайвань, на корейський фронт. Це призвело до затримки воєнного конфлікту в протоці, поки Сполучені Штати не вивели свій флот після Корейської війни.

Протягом наступних кількох років уряд США зробив кроки, які тісніше зв'язали його з урядом Республіки Китай на Тайвані. У 1954 р. Сполучені Штати очолили створення Організації договору Південно-Східної Азії, яка мала на меті об'єднання регіону проти уявної комуністичної загрози. Ба більше, офіційні особи США відкрито обговорювали можливість підписання з Чан Кайші Договору про взаємну оборону. КНР розглядала ці події як загрозу своїй національній безпеці та регіональному лідерству. В інтересах зміцнення своєї стратегічної позиції в Тайванській протоці КНР у вересні 1954 р. почала бомбардувати Цзіньмень і незабаром розширила свої цілі, включивши Мацзу та острови Дачен.

Політики США розглядали можливість відправити частину американського флоту в протоку. Обговорення зосереджувалося на тому, чи може цей маневр відновити громадянську війну в Китаї, і якщо так, то який вплив це матиме на проблеми безпеки США в регіоні. Американські політики не хотіли бути втягненими в конфлікт, але хотіли, щоб КР зберегла контроль над островами. Перехід Цзіньмень і Мацзу до КНР може означати непоправний удар по моральному духу Націоналістичної армії та легітимності режиму КР на Тайвані. На підтвердження своєї постійної підтримки цього режиму Сполучені Штати підписали Договір про взаємну оборону з КР. Хоча договір не зобов'язував Сполучені Штати захищати офшорні острови, він обіцяв підтримку, якщо КР вступить у ширший конфлікт з КНР [5].

Ситуація в протоці погіршилася наприкінці 1954 р. та на початку 1955 р., що спонукало уряд США до дій. У січні 1955 року Конгрес США прийняв «Резолюцію Формози», яка надала американському Президенту Ейзенхауеру повно-

важення захищати Тайвань і прибережні острови [4]. Тоді уряд США оголосив про свою рішучість захищати Тайвань від нападу комуністів, хоча не вказав територію, включену в його оборонний периметр. Однак в обмін на особисту обіцянку захищати Цзіньмень і Мацзу Чан Кайші погодився вивести свої війська з островів Дачен, які були стратегічно неоднозначними і їх важко було захистити.

Адміністрація Ейзенхауера розглядала багато варіантів, починаючи від переконання Чан Кайші відмовитися від островів і закінчуючи застосуванням ядерної зброї проти КНР. Перш ніж будь-який із цих варіантів став необхідним, на афро-азіатській конференції у квітні 1955 р. у Бандунгу міністр закордонних справ КНР Чжоу Еньлай оголосив про бажання вести переговори зі Сполученими Штатами [3]. Раптова поступка КНР могла бути спричинена тиском з боку Радянського Союзу, щоб послабити напруженість, занепокоєнням щодо цілком реальної можливості війни зі Сполученими Штатами або змінами у внутрішній політиці. У вересні 1955 р. КНР і Сполучені Штати почали переговори в Женеві для вирішення питання репатріації громадян, а також для обговорення запобігання ескалації майбутніх конфліктів [1].

Хоча в 1955 р. у КНР були вагомі підстави відступити, вона відновила бомбардування Цзіньмень і Мацзу в 1958 р. Цього разу КНР скористалася тим фактом, що увага міжнародної спільноти була зосереджена на втручанні США в Ліван, і завадила спробам КР поновити постачання гарнізонів до прибережних островів. КНР також прагнула протестувати проти постійної підтримки режиму КР Сполученими Штатами. Знову Президент Ейзенхауер був стурбований тим, що втрата островів зашкодить моральному духу націоналістів і може стати передвісником комуністичного завоювання Тайваню. Так США організували поповнення гарнізонів КР на Цзіньмень і Мацзу. Це призвело до раптового припинення бомбардувань і послаблення кризи.

Отже, позиція, яку зайняли США, щоб покласти край кризі, завадила Китаю «звільнити Тайвань», а Гоміньдан – напасти на материк, призвела до існування де-факто ситуації двох Китаїв. Політика «подвійного стримування», яку проводили США, фактично призвела до заморожування статус-кво, що означало умовне створення «кордону» в реальності.

Важливо зазначити, що ні Тайбей, ні Пекін не хотіли рішення «двох Китаїв». Обидва хотіли «єдиного Китаю», навіть незважаючи на те, що вони категорично не погоджувалися щодо того, хто буде здійснювати контроль. У цьому сенсі ані уряди КР, ані КНР не були задоволені статус-кво після першої кризи в Тайванській протоці. Їхнє невдоволення проклало шлях до другої кризи в 1958 р.

Джерела та література

1. Plan for the Sino-US Ambassadorial Talks in Geneva. July 18, 1955. URL: https://digital-archive.wilsoncenter.org/document/plan-sino-us-ambassadorial-talks-geneva

2. Southeast Asia Treaty Organization (SEATO), 1954. *United States of America Department of State. Office of the Historian*. URL: https://history.state.gov/milestones/1953-1960/seato

3. Bandung Conference (Asian-African Conference), 1955. United States of America Department of State. *Office of the Historian, MILESTONES: 1953–1960.* URL: https://history.state.gov/milestones/1953-1960/bandung-conf

4. The House Approval of the Formosa Resolution. *History, Art&Archives*. January 25, 1955. URL: https://history.house.gov/HistoricalHighlight/Detail/35781

5. The Taiwan Straits Crises: 1954–55 and 1958. United States of America Department of State. *Office of the Historian.* URL: https://history.state.gov/milestones/1953-1960/taiwan-strait-crises

Shymko Anna-Mariia
Vasyl' Stus Donetsk National University

THE PROBLEM OF THE STABILITY OF THE NATIONAL CURRENCY DURING THE WAR

Ключові слова: *національна валюта, курс валют, грошова емісія, війна.*
Keywords: *national currency, exchange rate, issuing money, war.*

The problem of the stability of the national currency is quite urgent. In recent years, the exchange rate of the Ukrainian hryvnia has been quite volatile, which has reduced confidence in the national currency. High interest rates on deposits and loans and a high level of dollarization hampered economic growth. With the introduction of martial law on the territory of Ukraine, this problem became even more acute. Without economic stability, the national, political, economic, ecological, etc. security of Ukraine in the world community and the commonwealth is impossible.

The goal is to analyze the stability of the national currency in wartime conditions.

For more than a year, Ukraine has been living in the conditions of a full-scale war. However, the economy is constantly developing under new limited conditions. First, the NBU issued the Resolution «On the operation of the banking system during the introduction of martial law» [2], and then amended Resolution № 18 of February 24, 2022 «On the operation of the banking system during the introduction of martial law» [3]. To prevent a possible sharp devaluation of the hryvnia at the beginning of the war, the NBU fixed the exchange rate of the hryvnia against foreign currencies as of February 24, 2022. The official exchange rate of the hryvnia to the dollar was 29,25 UAH/$, and the exchange rate of the hryvnia to the euro was 33,17 UAH/euro [1].

Restrictions on banks setting exchange rates for cash and payment card transactions were lifted on May 21 – the first step toward a return to a floating exchange rate (however, a return to a fully market rate is unlikely to happen anytime soon) [7].

Since the beginning of the war, the NBU has suspended the operation of the foreign exchange market, except for operations on the sale of foreign currency. The regulator also introduced the following changes:

1. Temporary ban on cash withdrawals in foreign currency [3]. On March 1, the regulator revised this limit and allowed foreign currency to be withdrawn from currency accounts in the amount of up to UAH 30,000 per day [8], and on March 21, it increased the limit to UAH 100,000 equivalent per day. At the same time, the limit for withdrawing cash from cards of Ukrainian banks abroad was 100,000 hryvnias per month in the equivalent of [9], and from May 20 it was temporarily reduced to 50,000 hryvnias. In a month and a half – on April 14 – the National Bank allowed banks to sell currency to the population within the balance between the total volume of currency purchase and sale. However, the final decision regarding the possibility and amount of currency sales to customers is made at the bank branch level [4].

2. Since the beginning of March, the NBU has allowed the use of payment cards abroad for calculating and receiving cash [8]. The NBU also allowed foreign currency transfers to pay pensions to Ukrainians abroad [10], and later – to pay alimony [11].

3. Temporary permission for citizens to export currency in the amount of up to 10,000 euros without providing supporting documents [12]. The requirement to provide confirmation was returned on March 13 [13]. Since the banking system proved to be resistant to the shock of a full-scale war, on April 4, the National Bank, with certain exceptions, returned the standard requirements for banks to control the currency transactions of customers [10].

4. A temporary ban on buying virtual assets for hryvnias and restrictions on the purchase of such assets for currency in the amount of up to 100,000 hryvnias per month equivalent [14]. The NBU also limited P2P transfers in hryvnia and foreign currency to the equivalent of 100,000 hryvnias per month.

5. Temporary ban on foreign payments for the purchase of securities and payment of brokerage accounts with cards of Ukrainian banks [11].

On July 21, 2022, the National Bank adjusted the official exchange rate of the hryvnia against the US dollar by 25 % to UAH 36,5686/USD. «Such a step will make it possible to increase the competitiveness of Ukrainian manufacturers, bring currency rates closer to different groups of businesses and the population, and support the stability of the economy in wartime», the NBU explained [5]. The National Bank could no longer maintain the exchange rate at the level of UAH 29,25 per dollar, as it ceased to correspond to reality and gradually lost its role as an anchor of expectations. Continuation of this policy will allow the NBU to control inflation. The highest exchange rate of the hryvnia against the dollar was observed on September 22 – 42,00/43,00 [6].

On July 29, 2022, the National Bank of Ukraine issued a resolution «On the peculiarities of regulation and supervision of cash currency trading activities under martial law» [6]. In accordance with this decision, institutions that have a license to trade currency values are prohibited from:

- To inform about the established rates of buying and selling foreign currency, about carrying out currency exchange operations in any form outside the boundaries of the institution and its branches, in buildings, structures, special temporary and stationary structures located in open areas, on the street on external surfaces of buildings, on elements of buildings, street equipment, streets and over the carriageway of roads, including pillars, floor racks, mobile currency exchange points, electronic (LED) currency exchange signs.
- Use special temporary and stationary structures, including a column, floor rack, mobile currency rack, electronic (light-emitting diode) placed in buildings, inside buildings, in open space, on external surfaces of buildings, structures, elements of street equipment, above the carriageway of streets, roads, currency exchange boards to display any digital values and symbols [6].

These institutions must provide information about the exchange rate only at the cash desks of the institutions and only in the form of a copy of the order (order) on setting exchange rates. According to the head of the NBU, Kyrylo Shevchenko, the National Bank is considering the possibility of returning to a floating exchange rate in order to increase the stability of the currency market. However, not all currency re-

strictions will be lifted. Some experts believe that when the NBU releases the exchange rate, the hryvnia will begin to fall rapidly, regardless of when it happens. The occupiers caused great damage to the Ukrainian economy. After the war, significant funds will be needed for its reconstruction, so the National Bank should increase the money supply by issuing money.

We can conclude that the devaluation of the hryvnia will continue even after the end of the war. Thanks to the NBU, the exchange rate of the national currency did not jump too high in the first weeks of the war. Currently, the National Bank keeps the hryvnia at a stable level, but due to speculators, the exchange rate is unstable and may exceed UAH 40/dollar. Ukraine is quite a strong state, and now every country is convinced of this. After we kick russia out of our territories, we will immediately start rebuilding the economy.

References

1. Національний банк України встановив на 24 лютого 2022 року офіційний курс гривні. *Мінфін.* 24.02.2022. URL: https://minfin.com.ua/ua/2022/02/24/81598063/
2. «Про роботу банківської системи та валютного ринку з 24 лютого 2022 року в умовах воєнного стану по всій території України»: Постанова від 24 лютого 2022 року. *Національний Банк України.* URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/pro-robotu-bankivskoyi-sistemi-ta-valyutnogo-rinku-z-24-lyutogo-2022-roku-za-umovi-voyennogo-stanu-po-vsiy-teritoriyi-ukrayini
3. Зміни до Постанови від 24 лютого 2022 року № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану»: Постанова від 24 лютого 2022 року. *Національний Банк України.* URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_18
4. Постанова від 14 квітня 2022 року. *Національний Банк України.* URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_14042022_71
5. Постанова від 21 липня 2022 року. *Національний Банк України.* URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_21072022_154
6. Постанова від 26 липня 2022 року. *Національний Банк України.* URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_26072022_159
7. Постанова від 20 травня 2022 року. *Національний Банк України.* URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_20052022_102

Сергушова Ірина, Осадчук Анна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ACTIVITIES OF THE UNITED NATIONS DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Keywords: *United Nations, League of Nations, Security Council, peacekeeping, military.*
Ключові слова: *Організація Об'єднаних Націй, Ліга Націй, Рада Безпеки, миротворчість, військо.*

The United Nations was created in 1945 at the end of World War II. Its predecessor was the League of Nations, which was formed in 1919. During the First World War, the idea arose to create an international organization to develop world cooperation and ensure world peace. However, bureaucracy and the lack of a clear mechanism for decision-making and concerted action led to the weakening of the League of Na-

tions and its eventual collapse. The League of Nations did not cope with its main function, and therefore ended its activity in 1946.

The first plans to create a new international organization appeared in the USA. Franklin Delano Roosevelt proposed the name «United Nations» for the allied organization. The UN conference began to operate on April 25, 1945 in San Francisco. In June 1945, Ukraine and Belarus joined the UN, because these states suffered the most during the Second World War. The United Nations officially began its activities on October 24, 1945, after the approval of the Charter by the permanent members of the Security Council – the USSR, the USA, China, France and Great Britain. The headquarters of the UN is located in New York (USA). Branches of the UN Secretariat are located in Geneva, Nairobi, and Vienna [1].

The United Nations consists of the following main bodies: the General Assembly, the UN Security Council, the UN Economic and Social Council, the UN International Court of Justice and the UN Secretariat [1]. The General Assembly is the main body of the Assembly of the United Nations. It includes all member states of the UN. The Security Council maintains peace. The Economic and Social Council (ECOSOR) deals with economic and social development. ECOSOR includes 54 UN members who are elected for three years. The International Court of Justice is the main judicial body of the UN, founded in 1945. It is located in The Hague, Netherlands (MC), located in The Hague. The Secretariat of the United Nations researches, collects funds and information that the UN needs, and also carries out various instructions.

The financing of the UN is based on the contributions of the member states. At the expense of these funds, the two-year budget of the organization is drawn up, and the contribution of each member of the UN is also calculated.

Since the UN was created to ensure peace, the organization has its own peacekeeping forces. UN peacekeeping forces are professional military personnel of UN member states whose main task is to eliminate threats to world peace in various ways. The goal of UN military forces is to stop military conflicts; creating conditions that will help resolve disputes; organization of humanitarian actions; monitoring the maintenance of law and order in the conflict zone [2].

UN peacekeeping operations have spread to the period of the «cold war», when the world was on the verge of a real armed conflict. Peacekeepers were involved if the Security Council set the task of monitoring the ceasefire. At the end of the Cold War, the UN began to radically change the nature of peacekeeping missions, including adding more non-military peacekeeping elements. UN peacekeepers helped El Salvador and Mozambique learn how to maintain peace. There have also been many failures, including allowing genocide in Rwanda and mass killings in Bosnia and Herzegovina.

One of the problems faced by the UN is the low number of people willing to participate in peacekeeping missions among countries. States do not see any interest in this, so they simply help financially.

The military offensive of the Russian Federation on Ukrainian territory violates the principles and goals defined in the UN Charter since its signing in 1945. The war has several phases – it is the illegal annexation of Crimea, the armed conflict in Donbas (2014–2022) and the full-scale war of Russia against Ukraine, which began on February 24, 2022. Therefore, the very first steps of the UN Security Council to pre-

vent a war in Ukraine should have been related to Russia's annexation of the Ukrainian Crimea in 2014. However, this UN body has not demonstrated any effectiveness in this area.

According to I. Kus, an expert on international politics of the Ukrainian Institute for the Future, the UN Security Council was not only unable, but also had no opportunity to prevent the annexation of Crimea, since the «design» of the UN did not foresee such mechanisms at all. On March 13, 2014, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted an Address to the UN, in which it was noted that the Russian Federation is trying to annex part of the territory of Ukraine and will resort to an unprovoked act of aggression. Even then it was obvious that Russia's actions contradicted not only the international norms of maintaining security, but also valid bilateral treaties, as well as the «spirit and letter» of the international guarantees to Ukraine recorded in the Budapest Memorandum [3].

In response to this appeal, the UN initiated a discussion of the issue and a resolution on the issue of Crimea in Ukraine, however, despite the fact that the majority of Security Council members (13 countries) supported the resolution, since the Russian Federation is a permanent member of the Security Council, it managed to use its right of veto and block the Council's decision Security of the UN, which was disadvantageous for them to settle the conflict. The Security Council is a collective body of the UN, which is called to ensure peace and security in the world, but which, unfortunately, does not fulfill its mission or fulfills it insufficiently. The impotence of the UN Security Council was clearly demonstrated in the situation of Russia's armed aggression against Ukraine, which began in 2014 and not only did not subside, but resulted in a full-scale war that threatens to turn into an international nuclear conflict.

It is the lack of effective actions by the world community, led by the UN, in response to Russia's annexation of the Ukrainian Crimea, Russia's armed aggression and terrorist acts in the Ukrainian Donbas since 2014 that have strengthened this terrorist country's confidence in its impunity. The result was the biggest war in Europe, the open genocide of the Ukrainian people by the Russians, many victims and destruction in Ukraine, as well as a serious threat to the security of UN member states, especially European countries. As of 2022, which has passed entirely under the auspices of Russia's criminal war and terrorism on the continent, this country is still not expelled from the membership of the United Nations, which gives it the power to promise and block any decisions of the organization to ensure the security of the world.

The reasons for such ineffectiveness of the Security Council and the UN as a whole lie in the imperfect, bureaucratized mechanism of this organization's work. We support the opinion of Ukrainian scientists and diplomats, who are convinced that the UN must either be reformed (and Ukraine has already developed initiatives in this regard), or else this organization will face the fate of the League of Nations, which ceased to exist after World War II because it could not prevent this war that left half of Europe in ruins [4].

References

1. History of the United Nations. *United Nations.* URL: https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un

2. Бані-Насер Ф. Миротворчі операції ООН: теорія і практика. *Проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 10–1. С. 24–36.
3. Усатюк К. Р. Роль ООН у врегулюванні конфлікту між Росією та Україною. *Соціально-політичні студії: науковий альманах*. 2022. Вип. 6. С. 87–92.
4. Постійне представництво України при ООН у Нью-Йорку. URL: https://ukraineun.org/ukraine-and-un/

Паламарчук Юлія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНІ КОНФЛІКТИ СУЧАСНОСТІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ТА «УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ»

Ключові слова: *європейська цивілізація, інформаційне протистояння, українське питання, Революція Гідності.*
Keywords: *European civilization, information warfare, Ukrainian question, Revolution of Dignity.*

Що таке «Європейська цивілізація» як частина історичної парадигми? Як розуміють проблематику питання «Захід – майбутнє» в Україні? Чи є Революція Гідності «революцією цивілізацій»? Як інформаційне протистояння загострює міжцивілізаційні конфлікти сучасності? Означені питання бачимо як завдання цього матеріалу.

Звертаючись до аналізу джерел і літератури щодо розуміння парадигми «Європейської цивілізації» як такої, цікавим є те, що саме ця цивілізація стала однією з найуспішніших з подібних «моделей розвитку цивілізацій». Як зазначає американський дослідник Ніл Фергюсон у своїй роботі «Цивілізація. Як Захід став успішним»: *«…ще на початку XV століття лише думка про те, що наступні п'ять століть Захід домінуватиме над рештою світу, здалася б дуже дивною. А втім це сталося…»* [1]. Спираючись на попередні слова, можна вказати, що включно до початку XV століття так звана «Європейська цивілізація» була відносно «відсталою», або «цивілізацією минулих днів». Після заглиблення у історичний дискурс одразу постає питання: «Які ж є новітні конфронтації між цивілізаціями?».

Відповідаючи на запитання про новітні міжцивілізаційні протистояння, слід згадати про найбільший у контексті «Українського питання» конфлікт сучасності – початково це були події Революції Гідності, які переросли до глибшої конфронтації представників прозахідної цивілізації (України) та контактної «путінсько-просхідної» (Російської Федерації). На думку авторки статті, найяскравішим прикладом «цивілізаційного розлому» (за Семюелом Хантінґтоном [5]), або «цивілізаційної конфронтації», є саме події Революції Гідності. Конфронтація готувалась і нагніталась зокрема і через інформаційну війну Московії проти України (з 2010-х рр. Кремль активно проводить політику «Українці насправді росіяни», «В усьому винний загниваючий Захід» у своїх ЗМІ). Тому слід зазначити ще одну статтю про події Революції Гідності, де згадано про витоки революційних подій в Україні [3]. Із початку «Євромайдану» різко загострюється інформаційне протистояння Московії та України (репрезентація подій Майдану як цивілізацій-

ної війни московитів та українців). Доказами цього є те, що, по-перше, московські ЗМІ у 2013–2014 рр. поширювали такі дезінформативні заяви: «Независимость Украины построила Россия», «Крым и Донбасс это русские земли», «Россия опять дает помощь украинцам в Крыму и на Донбассе»… Це типові апеляції до історії заради вирішення політичних завдань сучасності. Зустрічалися вони й у відносно менш проблемних українсько-польських відносинах [1]. Водночас, як зазначають українські дослідники, в добу «постправди», пропаганда щодо історії буде все більше поширюватися в інформаційному полі України [6]. Розглянувши попередні постулати «української революції», слід сказати, що саме такою є політика Москви створення пропагандистського образу України, яка є і завжди була частиною їхньої імперії та цивілізації, а Захід нібито «відриває» від Москви її «законну» частину сфери впливу, й створює та поглиблює цивілізаційне протистояння між двома державами.

Розглядаючи «Євромайдан», слід згадати, що серед інших аспектів «дурості» та «поразок Майдану» московська преса намагалася зобразити Україну країною таких собі «революционных перегибов». Щоб зрозуміти цей елемент пропаганди, звернемося до статті московського ЗМІ Gazeta.ru, де дуже яскраво обговорювали політичну боротьбу в перші роки Президентства Петра Порошенка. Згадки про каденцію Петра Олексійовича та його уряд можна прочитати на сайті Gazeta.ru: «…вони явно чекали не обміну матюками між… Арсеном Аваковим і Михайлом Саакашвілі… Тим більше на очах у Президента нової України Петра Порошенка, який виявився явно не в змозі зупинити двох своїх підлеглих, які звинувачують один одного в корупції – найстрашнішому політичному «гріху», проти якого і повстав Київ…» [2]. Звична для демократичної України конкуренція політиків в Москві здається «дурістю», «дикунством», а ідея «гріховності» корупції здається чимось унікальним для українського повстання. Внаслідок такої антиукраїнської пропаганди виходить, що в тексті подається позитивне ставлення до корупції як такої, ніби в сучасних російських реаліях життя це має бути нормальним явищем. Проаналізувавши це, слід сказати, що новітнім способом для розгортання протистояння та війн між цивілізаціями є інформація, навіть якщо її поширення може атакувати цінності власне поширювача інформації.

Отже, розгляд джерел та історіографії про поняття «Західної цивілізації» чи «Європейської цивілізації» спонукає до висновків: конфронтації цивілізаційного характеру, на жаль, нікуди не зникають, а навпаки, загострюються через бажання авторитарних лідерів розширити свій вплив на інші держави (на прикладі московсько-української війни ми можемо бачити, як московська пропаганда всіма силами висвітлює злу «західну цивілізацію», яка хоче знищити «руську цивілізацію»).

Джерела та література

1. Мєлєкєсцев К. І. Культурний та цивілізаційний аспект новітніх польсько-українських відносин (2005–2011). *Література та культура Полісся* / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 200–210.

2. Не перешли через Майдан. От редакции. *Газета.ру.* 18.12.2015. URL: https://www.gazeta.ru/comments/2015/12/18_e_7977137.shtml

3. Паламарчук Ю. Д. Революція гідності та інші події 2013–2014 рр. в мас-медіа: інформаційне протистояння, рік восьмий. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. Т. 2. № 13. С. 47–52.

4. Civilization: the West and the rest by Ferguson, Niall. *Archive.org.* URL: https://archive.org/details/civilizationwest00ferg

5. Hungtington S. P. The Clash of Civilizations? *The globalization reader. 4th edition.* / ed. by F. J. Lechner, J. Boli. West Sussex: Wiley-Blackwell; 2012. P. 37–44.

6. Mieliekiestsev K. The «Post-truth era» and its effects on public perception of Georgian and Ukrainian history. 15th International Silk Road virtual conference. Conference Proceedings (Silk Road 2020) = აბრეშუმის გზის მე-15 დისტანციური საერთაშორისო კონფერენცია. Silk Road Conferences. October 09–10. Tbilisi, Georgia, 2020. P. 24–32.

Гуляєв Іван
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ МИРОТВОРЧОСТІ

Ключові слова: *Україна, війна, миротворчість, трансформація, світове співтовариство.*
Keywords: *Ukraine, war, peacekeeping, transformation, world community.*

Російсько-українська війна призвела до трансформації миротворчої політики, відходу від традиційних підходів, які значною мірою спиралися на дипломатичні переговори та військову силу [7]. Російська анексія Криму, війна на сході України та повномасштабне вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року змусили міжнародну спільноту переглянути свій підхід до вирішення конфліктів. Війна продемонструвала, що традиційні миротворчі стратегії часто виявляються неефективними у вирішенні сучасних конфліктів, які стають дедалі складнішими, багатовимірнішими та деструктивнішими [4]. Внаслідок цього українська сторона та, як наслідок, міжнародна спільнота почали експериментувати з новими підходами, які залучають громадянське суспільство, організації різних рівнів, медіа та апеляцію до базових потреб людини. Це проявляється у десятках виступів Президента України у Парламентах дружніх та небайдужих країн, систематичні ініціативи Києва щодо справедливого врегулювання конфлікту, виявлення сильної позиції як держави, що зазнала наслідків грубого порушення міжнародного права, але яка готова відстоювати загальнолюдські та загальнодержавні цінності зі зброєю в руках, незважаючи на чисельну та технологічну перевагу агресора [2, 6].

Світова криза, яку спричинила агресія РФ, та яка сколихнула світ, що ще не оговтався після пандемії COVID-19, змусила звернути увагу до проблеми всі ланки світової спільноти: від провідних а́кторів в особі США та ЄС до найбідніших країн так званого «третього світу». Продовольча криза, масовий потік біженців, зростання цін на ринках змушують усталену модель миротворчості «ворушитися» та стрімко реагувати на виклики. Незважаючи на кволу санкційну політику щодо РФ у 2014 р., з початком повномасштабного вторгнення світ продемонстрував, що навіть велика держава може бути покарана за свої агресивні дії. Росію було відрізано від європейського енергетичного ринку, суттєво обмежені експортні та імпортні можливості, доступ до передових технологій. Мільярдні активи Москви у світових банках були заморожені. За посередництва ООН та Туреччини було розблоковано експорт українського зерна морським шляхом, що дало змогу поступово стабілізувати світові ціни на продовольство [8].

Російсько-українська війна підкреслила необхідність комплексного підходу до миротворчого процесу, спрямованого на вирішення глибинних причин конфлікту. Конфлікт в Україні стосується не лише територіальних суперечок, а й глибших проблем, пов'язаних із ідентичністю, мовою та історичними наративами [10]. Будь-які миротворчі зусилля, які не вирішують ці основні проблеми, навряд чи будуть успішними в довгостроковій перспективі. Агресія РФ не зупиниться на лінії «припинення вогню». Перегрупувавшись, Кремль знову піде в наступ, доки не поглине Україну цілком. Після цього загроза нависне над іншими країнами Центрально-східної Європи та колишнього СРСР. Отже, міжнародне співтовариство почало розуміти, що примус сторін до переговорів без досягнення справедливої переваги України на полі бою тільки заморозить конфлікт, який вже перебував у замороженому стані протягом майже десятиліття [9]. До того ж народ України готовий боротися та звільняти територію своєї держави від окупації, що демонструють неодноразові опитування суспільної думки українців [1]. Тому економічна, гуманітарна та передусім військова допомога Україні є основним компонентом наближення завершення війни.

До того ж, як показали неоднозначні дії низки великих світових гравців, як-от Індія та комуністичний Китай, ця війна є також викликом авторитету колективного «Заходу» та його погляду на розбудову світової цивілізації [3, 4]. Поразка України означатиме неспроможність трансатлантики впливати на серйозні світові виклики та протистояти диктаторським режимам. Єдиним засобом для ефективного захисту слабких держав від агресії у світлі ядерного шантажу РФ стане розробка та розповсюдження зброї масового знищення неконтрольованими темпами.

Тому однією з ключових змін у світовій політиці миротворчості, яка після завершення війни має бути інституалізована та чітко окреслена, є використання у миротворчій діяльності всіх доступних засобів, які здатні продемонструвати ефективність. Миротворчість 2.0 – це новий підхід, який використовує сукупність технологій для сприяння зусиллям з розбудови миру [7]. Активізація світових збройних концернів дає можливість стороні, що зазнала агресії, захистити себе відповідно до базових норм міжнародного права, уникнути розширення конфлікту між військово-політичними блоками, платформи соціальних медіа дають змогу налагодити діалог, залучити демократичні спільноти до вирішення конфлікту, надати розголосу порушенням законів та звичаїв війни й задокументувати їх.

Іншим важливим зрушенням є визнання того, що одних тільки мирних переговорів недостатньо для вирішення конфліктів. Мирні переговори зазвичай зосереджуються на розподілі влади та інших політичних угодах, які можуть не вирішувати глибинні проблеми, що призвели до конфлікту. Натомість миротворчі зусилля повинні стосуватися питань доступу до ресурсів, економічної нерівності і соціальної несправедливості. Так миротворчість може створити більш стійкий мир.

До того ж російсько-українська війна підкреслила важливість підтримки громадянського суспільства та зусиль з розбудови миру на основі громад. Громадянське суспільство та місцеві громади відіграють вирішальну роль у сприянні миру та примиренні. Ці організації можуть надавати важливу підтримку постраждалим громадам, сприяти діалогу та сприяти примиренню. Війна продемонструва-

ла важливість міжнародної солідарності та співпраці у встановленні миру. Світове співтовариство має працювати разом, щоб запобігти виникненню подібних конфліктів у майбутньому. Цього можна досягти за допомогою більш скоординованого та спільного підходу до встановлення миру із залученням усіх відповідних зацікавлених сторін [5].

Зрештою, перемога України у цій війні полягає не лише в тому, щоб перемогти Росію на українській території та вижити як нація, відбудована за фінансово та економічно життєздатною моделлю. Що більш фундаментально, йдеться про те, щоб країна стала успішною та процвітаючою європейською демократією. Зусилля щодо реконструкції мають працювати з цієї передумови, щоб «відбудувати краще» сучасного українця з європейським майбутнім. І над цією відбудовою світова спільнота також повинна працювати спільно.

Резюмуючи, російсько-українська війна вже призвела та призведе в майбутньому до значних трансформацій у міжнародній миротворчій політиці. Використання технологій, визнання необхідності розглядати глибинні проблеми, проактивна діяльність з покарання агресора та важливість підтримки громадянського суспільства, колективних зусиль з розбудови миру на основі справедливості – усе це стало ключовими елементами миротворчості. До того ж війна підкреслила важливість міжнародної солідарності та співпраці у встановленні миру. Незважаючи на те, що збройний конфлікт між Росією та Україною є руйнівним, кривавим та несправедливим, він також дає можливість світу переосмислити та покращити підхід до встановлення миру.

Джерела та література

1. Доцільність визволення Криму військовим шляхом: результати телефонного опитування, проведеного 22 лютого – 6 березня 2023 року. *KMIC.* URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1204&page=1

2. Україна завжди була лідером миротворчих зусиль; якщо Росія хоче закінчити цю війну, хай доведе це діями. Виступ Президента України на саміті «Групи двадцяти». *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво.* URL: https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-zavzhdi-bula-liderom-mirotvorchih-zusil-yaksho-rosi-79141

3. Aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. *United Nations. Digital Library.* URL: https://digitallibrary.un.org/record/3959039?ln=en (date of access: 15.04.2023).

4. CMI Insight: War in Ukraine – A pivotal moment in peacemaking. *CMI.* URL: https://cmi.fi/2022/11/23/cmi-insight-war-in-ukraine-a-pivotal-moment-in-peacemaking/

5. Dream of decisive victory undermines peacemaking for Ukraine war. *The Daily Sabah.* URL: https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/dream-of-decisive-victory-undermines-peacemaking-for-ukraine-war

6. Jonathan Powell on preparations for peace-making in Ukraine. *The Economist.* URL: https://www.economist.com/by-invitation/2023/04/12/jonathan-powell-on-preparations-for-peace-making-in-ukraine

7. Peacemaking 2.0: Conflict resolution after Russia's war on Ukraine. *SDG Action.* URL: https://sdg-action.org/peacemaking-2-0-conflict-resolution-after-russias-war-on-ukraine%EF%BF%BC/

8. Political and Peacebuilding Affairs. *United Nations.* URL: https://dppa.un.org/en/dicarlo-war-ukraine-is-approaching-its-one-year-anniversary-with-no-end-sight

9. Riabchuk M. War in Ukraine: peace-talking versus peace-making. *CIDOB.* URL: https://www.cidob.org/publicaciones/serie_de_publicacion/notes_internacionals_cidob/288/war_in_ukraine_peace_talking_versus_peace_making

10. War and Peace: Supporting Ukraine to Prevail, Rebuild, and Prosper. *Reliefweb*. URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/war-and-peace-supporting-ukraine-prevail-rebuild-and-prosper

Столяренко Данило
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИРОДИ ВІЙНИ В ДОБУ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ДОСВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: *війна, трансформація, гібридна війна.*
Keywords: *war, transformation, hybrid war.*

Досвід російсько-української війни, яка стала ключовим чинником змін системи міжнародної безпеки, вимагає осмислення. Повномасштабне неспровоковане вторгнення РФ в Україну, а також подальший розвиток конфлікту різко перевернули уявлення міжнародної спільноти про стабільність миру у Європі. «Якщо держави можуть досягти бажаних результатів за допомогою незначних, економічно та політично ефективних рішень замість великих і дорогих військових методів, війна відроджується в іншій формі, а парадигми, які ми знаємо, радикально змінюються» [5].

Російсько-українська війна є непередбачуваною та нетрадиційною як виклик європейській безпеці, світовій економіці тощо. Із одного боку, ми бачимо відсутність адекватного сприйняття загрози війни. Рішення Путіна вторгнутися в Україну, безсумнівно, було підкріплене сприйняттям розділеного та слабкого колективного Заходу. Із іншого боку, цілеспрямована активізація росіянами історичного аналогічного мислення і заяви, що їхньою метою є «денацифікація» українського уряду, яка має нагадати солдатам і цивільним особам про Другу світову війну. Останніми роками аналітики приділили багато уваги сучасним високотехнологічним засобам і гібридним, асиметричним та нелінійним методам війни, які применшують масштаб бойових дій, але війна Росії та України ведеться переважно традиційними військовими методами. Адже Росія вже застосовувала гібридні методи проти України впродовж багатьох років до активної фази бойових дій і збройної агресії, але вони виявились недостатньо дієвими. Як сказав генерал Крістофер Каволі, Верховний головнокомандувач об'єднаними збройними силами НАТО в Європі, «Великою незмінною рисою війни є жорстка сила… Якщо опонент з'явиться з танком, тобі теж краще мати танк» [7].

Озираючись назад, ми бачимо, що деякі військові методи і стратегії витримали випробування російсько-українською війною, а тому досі актуальні. Кожна з цих точок зору буде забарвлена минулим досвідом і поглядами окремої країни, але вони достатньо важливі, щоб відобразити цю війну. Використовуючи свою сильну національну волю та стійкість суспільства, винахідливість українських військових і динамізм на полі бою, постійне постачання та впровадження відповідних технологій ведення війни, а також забезпечуючи регулярне постачання боєприпасів і матеріально-технічного забезпечення, українці сформулювали план для ведення майбутніх воєн. Росіяни намагалися використати свій переважаючий

потенціал ведення війни для досягнення початкових цілей і завдань війни, що призводить до частої зміни військових планів і керівництва на театрі бойових дій.

Ключовий урок російсько-української війни полягає в тому, що слабші держави сьогодні можуть дозволити собі чинити опір, якщо ідеологічно чи стратегічно орієнтовані великі держави готові надати їм довгострокову підтримку. Насамперед можливість збору від союзників бюджетної підтримки, технологій, навчання кадрів та матеріально-технічного забезпечення під час війни стала важливим уроком у цій війні. У цьому випадку нейтралітет чи політика неприєднання як моделі зовнішньої політики держави цілком можуть стати згубними для ведення успішних війн у майбутньому, що й підтвердили Швеція та Фінляндія зі вступом у НАТО.

Формування після закінчення холодної війни трикутника сили, що складається зі США, Китаю та Росії, зазнало змін під час нещодавніх подій, коли Росія стала аутсайдером через розгортання повномасштабної війни проти України. А колишній ідеологічний антагонізм капіталізм–комунізм замінюється на протистояння демократія – авторитаризм. Захід, очолюваний США, продемонстрував, що загрози їх цінностям можуть об'єднати країни-однодумців, щоб створити скарбничку для бюджету витрат на війну. Сьогодні на допомогу Україні надійшло близько 50 мільярдів доларів США від низки західних країн. Загальна допомога Україні в кілька разів перевищує її внутрішні можливості витримати війну.

Масштаб російсько-української війни демонструє, як держава використовує свою політичну волю та стійкість суспільства, щоб змінити результати на полі бою. Українські військові досягли найбільшого успіху в інтеграції цивільних осіб у достатньо ефективні територіальні сили. До того ж, залучаючи своїх громадян у соціальні медіа, Україна розширила своє стратегічне охоплення та вплив, що є символом ролі суспільної культури у майбутньому війни.

Також Україна комбінує ефективні технології ведення війни, які забезпечують її збройним силам вирішальну військову перевагу. Ще важливіше те, що війна підкреслює щораз більшу важливість безпілотників у сучасному бою на суші, морі і в повітрі. У певному сенсі в битві за небо над Україною пілотовані літаки відійшли на задній план і гору взяли дистанційно керовані апарати. Українці продемонстрували надзвичайну кмітливість у поєднанні технологій, отриманих із різних джерел, з невеликою підготовкою та матеріально-технічною підтримкою на полі бою. До того ж вибір збройових платформ не був ізольованим. Військові технології завжди будуть мати значення на полі бою, але їх ефективне застосування та комбінування будуть найважливішими у майбутніх війнах.

Із іншого боку, деякі військові експерти називають повномасштабну війну Росії з Україною «війною покоління 3,5». Ідеться про те, що українці та росіяни воюють застарілою технікою третього покоління, але й мають відносно невелику кількість озброєння четвертої фази. Одним з таких сучасних типів зброї та розвідки є безпілотні літальні апарати (БПЛА), що серйозно підсилюють наземні війська. Війна в Україні продемонструвала, наскільки важливим і визначальним може бути це озброєння [1].

Економічний потенціал і розмір країни більше не є основними факторами, які впливають на авторитет країни. Натомість існує новий розподіл між тими,

хто здатний і бажає слугувати ядром архітектури безпеки, і тими, хто вагається. Відбувається перебудова світової економіки та розрив традиційних економічних ланцюгів відповідно до геополітичних інтересів, що впливає на сітку економічних контактів та мережі партнерств.

Для України постійне постачання військового обладнання у вигляді боєприпасів, запчастин і розміщення нових промислових потужностей для їх виготовлення стало ще одним вирішальним фактором переваги у війні. Той факт, що західні країни скорочують власні запаси боєприпасів, щоб підтримати Україну, у певний спосіб підкреслює величезну важливість безперебійного постачання бойових матеріалів у довготривалих війнах. Ця війна рясніє прикладами того, що відбувається, коли нація намагається вести війну, не враховуючи повністю вплив матеріально-технічного забезпечення власної армії. Боєприпаси та запчастини стали новим паливом для війни [2].

У найближчі місяці українська війна буде залежати від зміни балансу військової сили між Росією та Україною. Україна отримає переваги від впровадження на поле бою нової техніки, зокрема бойових танків, машин піхоти, систем протиповітряної оборони та боєприпасів великої дальності, які постачають Європа та США. Також можна очікувати, що Росія суттєво збільшить свої виробничі потужності та зрівняється з опонентом якщо не за якістю, то за кількістю засобів війни. Тим часом Україні доведеться впоратися з новим наступом Росії. У міру того, як кількість жертв серед цивільного населення зростає, кількість військовозобов'язаних скорочується, а бойові засоби виснажуються, стимул для пошуку стратегії перемоги в битві лише зростатиме.

Поки що робити висновки у війні Росії та України складно, але вона може нагадати країнам Заходу про необхідність докладати зусилля для підтримки миру. Політичні лідери повинні чітко усвідомити потенційну ціну великомасштабної війни. Без громадської підтримки життєво важливі військові інвестиції для підтримки миру не будуть життєздатними. Якщо є один чіткий «урок», який західні країни можуть впевнено винести з нинішньої війни – це має бути оновлене зобов'язання запобігати майбутній війні. Адже глобальний вимір російсько-української війни здатний спричинити доміно-ефект, який може призвести до зростання конфліктів у багатьох інших країнах. Сучасні війни пов'язані зі значними втратами, а в затяжній війні основне питання полягає не в тому, хто має «срібну кулю», а в тому, хто має більше набоїв.

Джерела та література

1. Гуменюк О. Про «Байрактари» ви вже чули. Ось що треба знати про інші дрони, які використовує Україна. *Заборона.* 12.10.2022. URL: https://zaborona.com/pro-bajraktary-vy-vzhechuly-os-shho-treba-znaty-pro-inshi-drony-yaki-vykorystovuye-ukrayina-ta-shho-yim-protystavlyaye-rosiya/

2. Зозуля І. Глобальний, регіональний та національний виміри російсько-української війни. *Форум Права.* 2023. № 74(1). С. 52–67.

3. Fedchenko V. Nuclear security during armed conflict: lessons from Ukraine. SIPRI Research Policy Paper. 2023. P. 15–17.

4. Koffler R. Russia-Ukraine conflict is driving a strategic transformation of our world order. *FoxNews.* 16.03.2023. URL: https://www.foxnews.com/opinion/russia-ukraine-conflict-driving-strategic-transformation-world-order

5. Lepler C. One year of War in Ukraine. CEPS: Brussels. 2023. P. 12.
6. Liang Q., Xiangsui W. Unrestricted Warfare, Beijing: Literature and Arts Publishing House. 1999. P. 44.
7. Masters J. Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia. *Council of Foreign Relations.* 14.02.2023. URL: https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia
8. Vandiver J. Get used to wielding 'hard power,' US Army general at head of NATO command tells allies. *Stars and Stripes*. 10.012023. URL: https://www.stripes.com/branches/army/2023-01-10/nato-eucom-russia-cavoli-8711246.html

Кармазіна Анна
Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
"Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

РОЛЬ США У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЄВРОПИ

Ключові слова: *безпекова стратегія, США, Європа, американо-європейські відносини, трансатлантичне співробітництво.*
Keywords: *security strategy, USA, Europe, US-European relations, transatlantic cooperation.*

Визначаючи важливість представленої теми дослідження, насамперед є сенс акцентувати та тому, що процес розвитку трансатлантичного партнерства та діяльність НАТО на глобальному і регіональному рівнях відображає процеси глобалізації та регіоналізації світової політики. Особливого значення перспективи НАТО набувають через розширення Альянсу, зміни територіальних параметрів дії, що невід'ємно пов'язані з необхідністю якісної трансформації Альянсу, яка може стати стрижнем «глобальної відповідальності» не тільки в Євроатлантичному регіоні, а й у всьому світі. Вже сьогодні дії НАТО набуває трансконтинентального характеру, параметри та масштабування якого мають стати результатом спільних зусиль США і європейських держав у справі протистояння глобальним загрозам сучасності [5].

Роль Сполучених Штатів у системі забезпечення безпеки глобального міжнародного простору важко переоцінити. Водночас усе частіше постає питання щодо ступеня узгодженості стратегій національної безпеки Америки з проблематикою глобальної міжнародної безпеки. Із одного боку, зміщення акценту на гуманітарні цінності зробило логічнішим застосування сучасних силових заходів під час вирішення проблем розповсюдження ЗМЗ чи геноцид. Із іншого – практика американських дій на Близькому Сході та в Центральній Азії продемонструвала й межі ведення силової політики шляхом використання високих технологій у межах використання традиційних структур і стратегій. Отже, є сенс проаналізувати трансформаційний аспект політики безпеки, вплив якого стає суттєвішим за технологічні інновації. Реагування на зміни має починатися від аналізування соціальних підвалин загроз, і передусім ролі соціального чинника в сучасних війнах. За невдалого застосування технологічна потужність не лише не вирішує проблему, а й посилює її соціальні корені. Подібний сценарій створює для Сполуче-

них Штатів досить небезпечну ситуацію, коли протидія може приховано кристалізуватися чи охоплювати незвичні для американців конфліктні сектори [2].

Важливо враховувати, що сучасні загрози безпеки поширюються на конкретних громадян і спільноти більше, аніж на державу як таку. Саме тому прийняття світовою спільнотою американського бачення міжнародного розвитку у сферах права та розвитку людини є дуже важливим для Америки. За справедливим твердженням, людську безпеку часто розглядають як м'яку, бо остання комбінує фізичну й матеріальну безпеку. Однак фактично вона має розглядатися як політика жорсткої безпеки, спрямована на захист індивідів від політичного насильства. Поряд із тим, що в сучасному світі безпека базується на мілітарних можливостях, її нові форми та конфігурації потребують утілення типів силового втручання, які не узгоджуються з класичними доктринами.

Сполученим Штатами в 1990–2000-х рр. вдалося реалізувати висунуту в 1960-х рр. ідею концентричних кіл «спільноти демократій», усередині кожного з яких економічна взаємозалежність буде тим вищою, чим тісніші військово-політичні та політичні зв'язки між державами, які їх утворюють. Хоча ця ідея не отримала спеціального політичного оформлення, ієрархічно організована система відносин США з країнами, які сприйняли її в якості моделі організації світоустрою, побудована на основі взаємодії кількох груп держав, пов'язаних одна з одною і з державою-лідером відносинами взаємозалежності. Учасники кожної з груп більшою чи меншою мірою обмежують свою міжнародно-політичну суб'єктність в обмін на участь у цій ієрархічно стабільній системі [3].

Взаємозв'язки США з країнами НАТО найбільш розвинені в політичному, економічному та військово-політичному відношенні, оформлені нормативно й інституційно. Відносини США з державами, не пов'язаними з ними особливими військово-політичними домовленостями, але які належать до спільноти держав, які обирають принципи обмеженої ієрархічної стабілізації, розвиваються на несистематизованій основі, що може приймати різні форми. Відсутність такої систематизації та її нормативного закріплення вигідно США, оскільки дає більшу свободу дій, ніж у відносинах з країнами, які об'єднані з Вашингтоном інституціоналізованими союзницькими зобов'язаннями.

У нейтральних держав Північної Європи взаємини з США і їх союзниками по НАТО розвиваються переважно на політичній та економічній основі, хоча й не без уваги до питань безпеки, яке починає помітно підвищуватися на тлі щораз вищої економічної і військово-політичної значущості приполярних регіонів. Відносини США з Ізраїлем будуються на переважному поєднанні економічної і військово-політичної взаємодії. Із Саудівською Аравією та ОАЕ в основному на фінансово-економічних і військово-економічних підвалинах. Подібні відносини підкріплюються обмеженим залученням еліт країн, що зробили такий вибір, де взаємодіють міжелітні соціальні зв'язки з транснаціоналізованою елітою Заходу [1].

Утім така співпраця зазвичай не дає державам другого ешелону тих інституціоналізованих політичних гарантій, які мають навіть менш значимі в економічному плані держави, наприклад, східноєвропейські «нові демократії», пов'язані зі США двосторонніми та багатосторонніми інституційно оформленими військово-політичними зобов'язаннями. Суть стратегії у цьому вимірі зовнішньої політи-

ки США полягає у недопущенні піднесення держав-конкурентів. Так стратегію «попередження загроз від терористів» США доповнюють стратегією «попередження появи конкурентів».

Джерела та література

1. Bull H. The Control of the Arms Race: Disarmament and Arms Control in the Missile Age. New York: Praeger, 2022.
2. Hammond P. Y. Organizing for Defense: The American Military Establishment in the Twentieth Century. Princeton Univ. Press, 2020.
3. Bailes A. J. K. The EU and a 'better world': What role for the European Security and Defence Policy? *International Affairs*, 2021. (84)1. P. 115–130.
4. Brown B. E. NATO and de Gaulle's ghost. *American Foreign Policy Interests*. 2021. 35. P. 288–297.
5. Bush G. Selected speeches. Retrieved. 11 April 2019.
6. Calleo D. P. Europe and America in a new century. 2022.

Іжаківський Валерій
Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОЛЬ AUKUS У РЕГІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Ключові слова: *AUKUS, АСЕАН, альянс, Індо-Тихоокеанський регіон, кібернетика, штучний інтелект, атомні підводні човни.*

Keywords: *AUKUS, ASEAN, alliance, Indo-Pacific region, cybernetics, artificial intelligence, nuclear submarines.*

В Азії вже давно сформувалась тенденція до росту економік азіатських країн. Безперечним економічним лідером стала КНР. Зі зростанням економічної потуги збільшується самовпевненість і відчуття зверхності над іншими державами. Це призводить до агресивної зовнішньої політики. Авторитарний Китай вибудовує некомпромісну позицію щодо територіальної суперечки в Південно-Китайському морі, окупувавши спірні території та оголошуючи це море своїм «внутрішнім морем». Його «планові навчання» в територіальних водах Тайваню, знищення автономії Гонконгу та Макао, сутички на індійсько-китайському кордоні, активне просування свого впливу в Центральну Азію та Росію, створення в ЄС китайського лобі й активне впровадження проєкту «Нового шовкового шляху» [3] – усе це говорить про те, що баланс сил в Індо-Тихоокеанському регіоні втрачається і зростає активність КНР.

Із огляду на зазначену вище ситуацію гравці – США, Велика Британія і Австралія, що традиційно мають значний вплив на регіон АСЕАН, – постали перед необхідністю виробити нову стратегію безпеки в регіоні. Таким новим механізмом став тристоронній оборонний альянс AUKUS. В Україні немає чіткого розуміння того, чим є цей альянс, проте недостатньо опрацьованою є його проблематика і серед науковців. Метою цієї публікації є огляд діяльності AUKUS, аналіз його ролі та перспектив у гарантуванні регіональної безпеки.

AUKUS є новим тристороннім партнерством між Сполученими Штатами Америки, Великою Британією та Австралією, створеним у 2021 р. Його основною

метою є формування флотилії атомних підводних човнів на основі американських ядерних технологій для Австралії. Він також має на меті обмін технологіями і співпрацю у сфері кібернетики, штучного інтелекту та підводних систем [3]. Ці дії спрямовані на посилення оборонної спроможності країн-учасниць AUKUS для відповідного реагування на нові виклики безпековій системі в Індо-Тихоокеанському регіоні.

Однак підводні човни є, імовірніше, приводом до активізації зусиль зазначених держав у регіоні, адже AUKUS є чимось більшим. Це новий альянс для стримування підйому авторитарного Китаю. Варто пояснити важливість AUKUS та Індо-Тихоокеанського регіону для США тим, що це перший випадок, коли США передали технології атомних човнів союзникам (після Великої Британії). Для США й адміністрації Байдена AUKUS є демонстрацією того, що виведення з Афганістану було правильним рішенням, тому що це дає змогу США зосередити час і ресурси на Індо-Тихоокеанському регіоні, оскільки ні Барак Обама, ні Дональд Трамп цього не зробили [5]. На думку автора, ймовірно, Байден мав на увазі те, що він сказав під час своєї президентської кампанії: він закінчив зобов'язання США щодо Афганістану і прагне відбудувати економіку США за допомогою інфраструктури, технологій та інвестицій, спрямованих на подолання наслідків зміни клімату та генерування економічної й технологічної сили на противагу Китаю.

Тепер Пекіну протистоїть новий сильний альянс, на який він може відреагувати посиленням власного впливу та нарощування воєнних баз в Індо-Тихоокеанському регіоні. Слід очікувати, що AUKUS буде розширюватися за рахунок нових учасників – потенційних суперників КНР (наприклад, Японія, Індія, Південна Корея та В'єтнам) [1]. Також стало зрозуміло, що після Брекзиту Велика Британія разом зі своїм союзником США почала відігравати більш глобальну роль у міжнародних відносинах.

Отже, надалі відносини між США та КНР будуть погіршуватися. AUKUS стає відповіддю на посилення агресивності авторитарного Китаю. Західний світ дедалі більше буде розділений за критерієм прихильності або співпраці з КНР. США, Велика Британія й Австралія займатимуть жорстку позицію відносно зростання впливу Китаю, тоді як Франція та Німеччина вже зараз виступають із більш нейтральної позиції, відроджуючи ідею автономної Європи, яка рухатиметься між двома великими державами [4]. Такий розкол і невизначеність є серйозним викликом для Заходу, адже він матиме негативні наслідки, зокрема й для України. Часу на зволікання немає.

На думку автора, AUKUS є чудовою противагою у стримуванні КНР від агресивної експансії. Із іншого боку, альянс створений менше двох років тому і свою ефективність ще не продемонстрував; він є менш дієвим з огляду на дискусію навколо його існування, що точиться між лідерами провідних Західних держав. Очевидно, що Захід має зберігати єдність в умовах російсько-української війни та перед загрозою нового глобального конфлікту по лінії США–КНР, а також формувати потужну прозахідну коаліцію на інших континентах.

Джерела та література

1. China says AUKUS alliance on ‘path of error and danger’ after submarine deal unveiled. *France24.* 14.03.2023. URL: http://surl.li/gpoog
2. Armstrong K., Mao F., Housden T. AUKUS deal: US, UK and Australia agree on nuclear submarine project. *BBC.* 14.03.2023. URL: https://www.bbc.com/news/world-australia-64945819
3. What is the AUKUS pact? *The Economist*. 13.03.2023. URL: http://surl.li/gporl
4. Wintour P. What is the Aukus alliance and what are its implications? *The Guardian.* 16.07.2021. URL: http://surl.li/gpomi
5. Толстов С. В. Подія вересня 2021: Створення оборонного союзу AUKUS у складі Австралії, Об’єднаного Королівства (Великобританії) та США стало знаковою подією / Інститут Всесвітньої національної академії наук України. 23.08.2021. URL: http://surl.li/gpoky

Іващук Анастасія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПІВДЕННА КОРЕЯ В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ США

Ключові слова: *США, Південна Корея, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, зовнішня політика.*
Keywords: *USA, South Korea, Asia-Pacific region, foreign policy.*

Південна Корея відіграє важливу роль у зовнішньополітичній стратегії США, зокрема в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Альянс між США та Південною Кореєю був наріжним каменем зовнішньої політики США в регіоні протягом десятиліть, даючи важливі економічні, військові та геополітичні переваги. Південна Корея є стратегічно важливою для США через своє розташування та відносини з сусідніми країнами, як-от Північна Корея, Китай і Японія. Розуміння ролі Південної Кореї у зовнішній політиці США має вирішальне значення для розуміння ширшої стратегії США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні [1].

Альянс між США та Південною Кореєю зосереджений на проєкції американських сил у Азійсько-Тихоокеанському регіоні загалом. Фінансова підтримка альянсу урядом США була вирішальною для захисту американських інтересів у цьому регіоні. По суті, альянс передбачає більше, ніж просто допомогу США Південній Кореї в запобіганні вторгненню з Північної Кореї. Альянс допомагає у прямому та непрямому стримуванні нападу Північної Кореї на США та створює розширене стримування Китаю і розміщення американських військ у Азійсько-Тихоокеанському регіоні [5].

Останніми роками члени Конгресу висловлювали зацікавленість і здійснювали нагляд за співробітництвом США та Південної Кореї щодо Північної Кореї. Робота з Північною Кореєю (офіційна Корейська Народно-Демократична Республіка, або КНДР) є домінуючою двосторонньою стратегічною проблемою, і уряди Байдена та Муна (наразі лідери держав) працювали над узгодженням своїх підходів і мінімізацією суспільних розбіжностей). Політика адміністрації Байдена, яку Мун привітав, здається, передбачає поступове часткове послаблення санкцій в обмін на часткові кроки до денуклеаризації.

Протягом останніх 70 років безпекові зв’язки Південної Кореї зі США гарантували її існування та виживання проти військової загрози, зокрема ядерної, з

Півночі. Сьогодні в Південній Кореї розміщено 28 500 військовослужбовців США, що становить третю за величиною військову присутність за межами США [2].

Китайсько-американські відносини завжди були напруженими, що ставить Азійсько-Тихоокеанський регіон у небезпечне положення, де існують дві ворогуючі наддержави. США висловлюють занепокоєння з приводу зростання економічного та військового впливу Китаю в регіоні, і вони намагаються протистояти цьому впливу шляхом створення альянсів з іншими країнами регіону, включно з Південною Кореєю.

На початку 2000-х рр. відбулося зміцнення зав'язків між Китаєм та Південною Кореєю, що призвело до натягнутих відносин зі США, а також загрози їх безпековому альянсу. У цей період Південна Корея намагалася віддалитися від будь-чого американського, що поставило її на крок до повної залежності від Китаю. Угода про вільну торгівлю зі США врятувала державу з цього складного становища та дала змогу надалі впроваджувати політику щодо зміцнення відносин не тільки у економічній сфері. Вже у 10-х рр. XXI століття Південна Корея намагалася пом'якшити стан відносин між ворогуючими державами. Було започатковано Ініціативу миру та співпраці в Північно-Східній Азії, спрямовану на сприяння співпраці всередині Північно-Східної Азії та покращення співпраці між Китаєм і США [3, 4].

Із 2017 р. конкуренція між США та Китаєм зростає. Південна Корея зазнає тиску з обох сторін, оскільки вона має позицію «уникнення вибору». США – головний партнер у сфері безпеки, а Китай – головний економічний партнер. Але можна помітити, що Південна Корея віддавала перевагу своїм економічним інтересам над довгостроковими стратегічними інтересами, а отже, – відносинам з Китаєм над відносинами зі США. Хоча останніми роками новий лідер Південної Кореї зазначає можливість більше працювати зі Сполученими Штатами та іншими партнерами, щоб конкурувати з Китаєм у наданні регіональних суспільних благ, але через внутрішні обмеження малоймовірно, що Південна Корея буде проводити політику відкритої конкуренції щодо Китаю [4, 7].

Загалом відносини Південної Кореї з Китаєм мають важливі наслідки для зовнішньої політики США в регіоні. Із одного боку, тісніші зв'язки між Південною Кореєю та Китаєм можуть підірвати зусилля США протистояти впливу Китаю в регіоні. Із іншого боку, більш збалансований підхід, який враховує економічні інтереси Південної Кореї, міг би допомогти зберегти стабільність і просувати інтереси США в регіоні.

Під час передвиборчої кампанії Д. Байден підкреслив, що організаційним принципом його зовнішньої політики є спроба згуртувати демократії світу для подолання глобальних викликів, протидіючи спробам Китаю, Росії та інших авторитарних країн розширити свій вплив в інших країнах. Південна Корея відіграє вирішальну роль у реалізації цього бачення, оскільки США та Південна Корея мають багато спільних цінностей, як-от демократія, права людини та верховенство права. Дві країни працюють разом, щоб просувати ці цінності в регіоні та в усьому світі [1].

Підсумовуючи, Південна Корея відіграє вирішальну роль у зовнішньополітичній стратегії США, особливо в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Як клю-

човий гравець у підтримці регіональної стабільності та просуванні спільних цінностей, Південна Корея є цінним партнером для США у досягненні цілей зовнішньої політики в регіоні та за його межами.

Джерела та література

1. A New Chapter in U.S.-South Korea Relations: Seoul Embraces a Broader Role in Asia. *Center for American Progress*. 25.06.2021. URL: https://www.americanprogress.org/article/new-chapter-u-s-south-korea-relations-seoul-embraces-broader-role-asia/

2. Lee H. S. J. Factbox: U.S. and South Korea's security arrangement, cost of troops. *Reuters.* 2021. URL: https://www.reuters.com/article/us-southkorea-usa-alliance-idUSKBN2AZ0S0

3. Lee S., Prins B., Wiegand K. E. The US–South Korea alliance: How the patron benefits from the protégé. *International Area Studies Review*. 2021. Vol. 24. № 2. P. 97–117. URL: https://doi.org/10.1177/22338659211018325

4. Linda M. Explaining Korea's Positioning in the US–China Strategic Competition. *SpringerLink*. 1.01.2023. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-15389-1_10

5. U.S. Relations With the Republic of Korea – United States Department of State. *United States Department of State*. 8.02.2020. URL: https://www.state.gov/u-s-relations-with-the-republic-of-korea/

6. 조성렬. KIMA 정책연구. Korea Institute for Millitary Affairs. URL: https://www.kima.re.kr/3.html?html=3-10-3.html&s=10&uid=284

7. 동아시아연구원. EAI (East Asia Institute). URL: http://www.eai.or.kr/m/research_view.asp?intSeq=20282&code=66&menu

Бабаджанян Гаяне
Державний торговельно-економічний університет /
Київський національний торговельно-економічний університет

НАГІРНИЙ КАРАБАХ. ЗАПРОВАДЖЕННЯ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ БЛОКАДИ 2022–2023 РР.

Ключові слова: *етнополітичний конфлікт, Нагірний Карабах, блокада.*
Keywords: *ethnopolitical conflict, Nagorno Karabakh, blockade.*

Нагірний Карабах (Арцах) – особлива територія Закавказзя з довгою і трагічною історією. Етнополітичний конфлікт продовжується вже понад століття й іноді переростає у повноцінні бойові дії, котрі забирають життя молодих солдатів з обох сторін.

Єдиною дорогою, що з'єднує Нагірний Карабах з Вірменією та зовнішнім світом, є Лачинський коридор. Цей коридор був заблокований екологами з Азербайджану з 12 грудня 2022 р., що, зі свого боку, порушило доступ до основних товарів і послуг, зокрема і продуктів харчування, палива, ліків для мешканців Нагорного Карабаху, фактично помістивши їх у блокаду.

Вірменсько-азербайджанська боротьба за Нагірний Карабах триває вже понад 100 років, і за останні 20 років завершити конфлікт та примирити обидві сторони не вдається, незважаючи на значну кількість досліджень із зазначеної проблеми.

На думку Ю. Пасічник, проблема Карабаху повністю ігнорується в переговорному процесі та в міжнародній політичній практиці [1, 32].

У вирішенні нагірно-карабаського конфлікту Європейський Союз має мінімальне значення. Як зазначає О. В. Алєксєйченко, Євросоюзу не вистачає далекоглядного і принципового підходу. Автор вказує, що Брюссель не задіяний в урегулюванні конфлікту, і тому не володіє необхідними інструментами для участі в процесі мирного врегулювання [2, 13].

Варто зазначити, що західні країни ніяк не впливають на події в регіоні, окрім масштабної бездіяльної стурбованості положенням, демонструючи цим свою нездатність будувати міжнародну підтримку територіям, які цього потребують.

Посередником у вирішенні етнополітичного конфлікту виступає РФ. Вона активно використовує статус країни-співголови Мінської групи ОБСЄ і впливає на сторони конфлікту під час тристоронніх зустрічей з Президентами Вірменії і Азербайджану, що проводяться під час самітів голів держав СНД. Проте активна посередницька місія Кремля одразу викликає роздуми з приводу того, чи зацікавлена держава-агресор в остаточному вирішенні нагірно-карабаського конфлікту. Після початку повномасштабного вторгнення на територію України держава-терорист не може бути ініціатором мирного вирішення питання та переговорів. Держава-агресор володіє реальними важелями впливу, проте понад вже 20 років конфлікту знайти прийнятний для усіх сторін варіант примирення не може, чим показує свою зацікавленість у захопленні нагірно-карабаської території.

Станом на зараз Азербайджан порушує міжнародні зобов'язання за підписаною тристоронньою заявою про припинення вогню від 9 листопада 2020 р., згідно з якою має гарантувати безпеку руху осіб, транспортних засобів і вантажів коридором в обидва боки. Нагірний Карабах потребує допомоги зі сторони міжнародних організацій. Направлення місії ООН або ОБСЄ були б спроможні надати оцінку ситуації та посилити гуманітарну допомогу цивільному населенню.

Отже, почавши блокаду з 12 грудня 2022 р., Азербайджан порушив міжнародні зобов'язання за тристоронньою заявою про припинення вогню, започаткувавши цим гуманітарну кризу на території Нагірного Карабаху.

Джерела та література

1. Пасічник Ю. Проблема Нагірного Карабаху. *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива.* 2013. Випуск 3. С. 32–33.

2. Алєксєйченко О. В. Участь Російської Федерації у врегулюванні проблеми Нагірного Карабаху. *International relations. Political sciences.* 2014. Випуск 3. С. 13–14.

Самохвал Олег
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ВРЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКОВОЇ СФЕРИ: ЄС–СЕРЕДНІЙ СХІД

Ключові слова: *ЄС, арабський світ, глобалізація, безпека, лідерство.*
Keywords: *EU, Arab world, globalization, security, leadership.*

Виклики сьогодення набирають тенденції загострення до стану кризи, і це спричинено багатьма факторами, які врешті-решт можна обумовити браком наявності спроможного лідера у конфліктному регіоні. Проте правила гри, які дик-

тує глобалізація, дещо спотворили та ускладнили цей процес, нівелювавши вплив кордонів. Сьогодні у кризове врегулювання та безпекові питання не просто можуть, а 100-відсотково будуть включені країни сусідніх регіонів і не тільки… Країни великої сили та країни, що вже встигли закріпити свої позиції у регіоні, також будуть протидіяти чи сприяти процесу.

Сучасний світовий порядок знецінює поняття лідерства, перетворює регіон у класичний капіталістичний простір, що націлений виключно на конкуренцію; про те саме можна сказати і на глобальному рівні, де роль США поступово зійшла до рівня інших великих держав, хоча й зі своїми перевагами. Проте це не означає, що лідерство більше не важливе, якраз навпаки – умови, де навіть середовище заважає формуванню лідера, прямо-таки кричить про його необхідність – необхідність заспокоїти, стабілізувати та врівноважити правила гри у регіоні та її суб'єктів. Дуже чутливо це відображається на регіоні Середземномор'я та Середнього Сходу, де проблема неприйняття ідей західної цивілізації не призвела до відмов арабського світу від правил гри глобалізованого світу. Однак усе сталося навіть гірше – прийнявши «гонку» глобалізації, арабський світ щоразу собі повторює тезу про підкорення західному світу. Масла у вогонь підливає зацікавленість ЄС у цьому регіоні. На саміті 2019 року Ангела Меркель заявила: «долі ЄС та країн-учасниць Ліги арабських держав є взаємопов'язаними, і тому Європа є зацікавленою в економічному процвітанні в арабському світі. Але, переконана Меркель, це є можливим лише за умови існування сильного громадянського суспільства та дотримання прав людини у цих країнах» [1]. Європейська політика сусідства чітко визначає бажання Європи жити навколо прогнозованих та стабільних сусідів, і ЄС вбачає себе тим суб'єктом, який має про це піклуватися.

Проте на практиці це не так. За відсутності лідера у регіоні ним може стати кожен з потугою та бажанням, тому така варіативність у виборі призведе до запеклої конфронтації. І врешті-решт така формула не винайде собі лідера, тому що одні просто обмежують інших. Ми говоримо про регіон Середнього Сходу, де одночасно за лідерство конкурують Туреччина, Іран, Ізраїль та Саудівська Аравія, а ЄС – це не єдина зовнішня сила у регіоні. Чого вартий лише діалог Ірану з Китаєм чи інтереси рашистів у Сирії. У внутрішніх суб'єктів регіону бачення лідерства індивідуальне, кожен бачить першим виключно себе, а сили у всіх рівні.

Дилема безпеки за таких умов розгортається вкрай гостро. Окрім постійного озброєного хаосу у регіоні, спричиненого ІДІЛом, який також можна вважати військовою одиницею, хоча й не суб'єктом політики, що насамперед буде впливати на рішення країн про озброєння, у регіоні постійно спалахує конфлікт західної та східної цивілізації: обстріли ізраїльських міст та відповідь у вигляді ракет, спрямованих на Іран. А це країни, які хоч не офіційно, але неодноразово були пов'язані з винаходженням, розробкою чи зберіганням ядерної зброї. Кожна країна має власну мету у такому беззаконні. Туреччина, наприклад, бажаючи нівелювати вплив Росії, здійснює власні військові операції, віддаляючи озброєні формування від своїх кордонів, відтісняючи їх все далі і далі у Сирію. Як каже Марк Леонард: «Нова "війна зв'язків", яку світ вперше побачив з нападом Росії на Україну, ведеться не лише за допомогою танків та артилерії, але і шляхом перетворення на зброю банків, технологій, енергії, інформації та навіть біженців» [5].

В умовах кризи системи міжнародної безпеки ці всі виклики породили новий стан міжнародних відносин, які політики прозвали «ні війною, ні миром».

У такій ситуації перед ЄС, який сам вирішив прийняти виклики цього регіону, аргументуючи це власною безпекою, повстає тяжке завдання. Воно полягає у згладжуванні усіх гострих кутів суб'єктів регіону. Однак Європа не зацікавлена у збереженні деяких режимів, наприклад, Асаду чи уряду Ірану, який уже так довго перебуває під санкціями Заходу, що інколи робить її ворогом (згадаймо про і без того не дружелюбний імідж європейців у арабів). Вагомим є спостереження Яхно: «Повернення Асада в "рукопожатний світ"». Принаймні поступовий вихід Сирії з ізоляції на Близькому Сході відбувається уже точно. Міністр закордонних справ Сирії здійснив візит у Саудівську Аравію. Як пишуть ЗМІ, обговорювалось відновлення консульських послуг та польотів, а також кроки, як повернути Сирію в арабський світ» [6]. Фактично знов повернута суб'єктність Асаду через деякий час зробить юридичне поле Європи непридатним до арабського, адже для одних він терорист, а для інших друг. Досить чітко проливає світло на ситуацію і така проблема: «Також Туніс відновив дипломатичні відносини з Сирією і призначив посла в Дамаск. Ба більше, представника Сирії (вперше за 12 років) можуть запросити на саміт "Арабської ліги", який відбудеться наступного місяця у Саудівській Аравії» [6].

В умовах постійної зміни балансу такий громіздкий суб'єкт не може проявити себе сповна. Матеуш Моравецький у своїй статті «Historical challenges and false directions – Europe at the crossroads» піднімає ряд важливих проблем європейської спільноти: «Рівність усіх країн у ньому має декларативний характер. Політична практика свідчить, що враховується передовсім голос Німеччини та Франції. Отже, ми маємо справу з формальною демократією, але фактичною олігархією, в якій повнота влади належить найсильнішим. До того ж, найсильніші припускаються помилок, але не здатні приймати критику ззовні» [2]. Нездатність ЄС відповідати викликам швидко, а й іноді навіть і послідовно, заважає слідувати чіткій політиці у інших регіонах.

Арабський світ не готовий сприймати європейців та їх наративи. Arab center Washington DC 2020 провів опитування серед представників країн арабського світу, де запитав про оцінку найбільшої зовнішньої загрози. Відсоток людей, які позначили Францію (23 %) головним ворогом, був лише на 8 % менший за Росію (31 %). За таких умов арабський світ іти на контакт буде вкрай неохоче, що вже казати про співпрацю у обмеженні рашистів [8].

Стабільність у цьому регіоні вбачали через демократизацію та відносини арабський світ–ЄС, проте цього не сталося у тих темпах, які хотів би бачити ЄС. Відомий Arab center Washington DC 2022 вже запропонував тезу арабам, яких опитував: «Моє суспільство не готове до демократії», на що 18 % опитаних повністю погодилося, ще 29 % просто погодилося, і ще 8 % – не відповіли на запитання [7]. Ті ідеали швидкої демократизації, які ЄС може нав'язувати у кейсах Косово, Україна чи, наприклад, колишній Варшавський блок у минулому, не підходять ісламській ідентичності, яка лише випробовує цю нову для них ідею.

ЄС нездатний заповнити вакуум лідерства через низку власних проблем, зокрема спричинених Росією, що заважають вийти організації за межі свого регіону.

Аналітики Deutsche Bank вважають, що у 2023 р. Німеччину чекає рецесія. У зоні ризику через залежність від імпорту енергоносіїв опиняться Італія та Австрія. У 2022 р., на думку Єврокомісії, рецесія може спіткати Естонію та Литву [3]. Тим часом ЄС заграє з політикою виведення більшого обсягу виробництва на сушу (як це зробили США та Китай, який прагне до самозабезпечення ключовими технологіями через свою політику «подвійного обігу»). Після того, як Великобританія проголосувала за вихід з ЄС, баланс сил у Союзі змістився в бік більш торгово-скептичних країн, особливо Франції [4].

Сьогодні участь ЄС у питаннях арабів навіть дестабілізує ситуацію, створює відчуття біполярності Захід–Схід, та додає більшого «безладу» у й без того регіон «без правил», проте це не була ціль ні одного політика Європи. Перезавантаження відносин ЛАД–ЄС має відбутися у найсприятливіший для революційних змін час – час, коли більшість важливих а́кторів регіону об'єднані протидією Росії. Поки цього не сталося, тому і для Європи, а не тільки для України, важливо якомога швидше та доступніше вирішувати питання глобальної безпеки одночасно у декількох регіонах.

Джерела та література

1. Губар О. Лідери ЄС та арабських держав домовились про «нову епоху». *DW.COM.* 25.02.2019. URL: https://www.dw.com/uk/лідери-єс-та-арабських-держав-домовились-про-нову-епоху-співпраці/a-47680598

2. Моравецький М. Історичні виклики й фальшиві рецепти – Європа на роздоріжжі. *LB.ua.* 08.08.2022. URL: https://lb.ua/world/2022/08/08/525577_istorichni_vikliki_y_falshivi_retsepti.html

3. Мірошниченко Б. Світ на порозі кризи. Чому всі говорять про рецесію та які є загрози для України. *Українська правда.* 22.07.2022. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2022/07/22/689486/

4. Спрінгфорд Дж. США могли впоратися з деглобалізацією. Європа не могла. *CFER.COM.* 3.08.2022. URL: https://www.cer.eu/publications/archive/bulletin-article/2022/us-could-cope-deglobalisation-europe-couldnt

5. Чурікова Н. Як війна, яку розв'язала Росія, перекреслює глобалізацію – оглядачі. *Voanews.com.* 05.08.2022. URL: https://ukrainian.voanews.com/a/rosijska-vijna-perekreslyla-globalizatsiju/6687985.html

6. Яхно О. «Демократії vs автократії». Протистояння набуває неочікуваного прояву. *Главком.* 17.04.2023. URL: https://glavcom.ua/columns/yaxno/demokratii-vs-autokratii-921143.html

7. Arab center Washington DC. Arab Opinion Index 2022: Executive Summary. *Arab center Washington DC.* URL: https://arabcenterdc.org/resource/arab-opinion-index-2022-executive-summary/

8. Arab center Washington DC. The 2019–2020 Arab Opinion Index: Main Results in Brief. *Arab center Washington DC.* URL: https://arabcenterdc.org/resource/the-2019-2020-arab-opinion-index-main-results-in-brief/#section3

Кольоса Анастасія, Прохорова Луїза
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЗБРОЙНІ СИЛИ МОЛДОВИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ЗАГРОЗ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ключові слова: *Збройні сили Молдови, техніка, озброєння, допомога.*
Keywords: *Armed Forces of Moldova, equipment, weapons, aid.*

Молдова, одна з найбідніших країн Європи, була частиною Радянського Союзу до 1991 р., коли вона проголосила незалежність. Вона має довгий кордон з Україною і приймає сотні тисяч українських біженців з початку неспровокованого вторгнення Москви в Україну. Проєвропейський уряд Президента Маї Санду прискорив свій вступ до ЄС після того, як Росія вторглася в Україну, і в червні разом з Україною отримав статус кандидата.

Росія має приблизно 1 500 військових у підтримуваному Москвою сепаратистському регіоні Молдови Придністров'я, клаптику землі, затиснутому між власне Молдовою та Україною.

Збройні сили Молдови складаються з таких компонентів:

- Сухопутні війська: включають з'єднання та частини Збройних сил, що складаються з солдатів, офіцерів та рядових військовослужбовців.
- Повітряні війська: включають авіаційні з'єднання та частини Збройних сил, які складаються з літаків, вертольотів та інших повітряних засобів.
- Війська ППО (протиповітряна оборона): включають з'єднання та частини Збройних сил, які забезпечують захист від атак повітряних сил противника.
- Морські сили: включають з'єднання та частини Збройних сил, які забезпечують захист морських кордонів Молдови.
- Збройні сили Молдови також мають резервний склад, який складається зі службовців, які можуть бути призвані до військової служби в разі потреби.

Згідно з даними на 2021 р., чисельність Збройних сил Молдови складає приблизно 7 000 осіб, зокрема це активний склад і резервний склад. Однак у разі загострення ситуації або загрози національній безпеці чисельність може бути збільшена через призов резервістів і підвищення готовності до бойових дій. Озброєння застаріле та у незадовільному стані – більшість із того, що має армія, походить з арсеналів колишніх радянських збройних сил [3].

Збройні сили Республіки Молдови не мають танків, а також літаків, і базуються лише на 7 000 активних солдатів та кількох одиницях бронетехніки. Згідно з рейтингом Global Fire Power, молдовська армія посідає 105-те місце у світі і не відповідає європейським та світовим стандартам [1].

Значна частина військової техніки Молдови походить з радянських часів і потребує термінової заміни. Гроші, виділені урядом на оборону, невеликі, але все ще важливі для сильно недофінансованої та недостатньо оснащеної армії. Міністерство оборони лише частково покриває вміст так званого «аварійного рюкзака», який солдати-контрактники, які становлять основну частину Збройних сил Молдови, повинні мати напоготові до несподіваних ситуацій [4]. «Не можна вимагати від військовослужбовця виконання своїх обов'язків, коли він не має

необхідного, коли йому холодно, не вистачає військової техніки або він змушений її купувати сам», – сказав міністр оборони Молдови А. Носатий.

Постачання обладнання невеликій армії Молдови було постійною основною проблемою, але міністерство отримало допомогу від зовнішніх партнерів Молдови. Військове спорядження, передане цього року західними партнерами Молдови, складається із засобів захисту, як-от каски, бронежилети, водонепроникний і зимовий одяг [6].

Відколи Росія розпочала війну з Україною 24 лютого, зростає занепокоєння щодо її намірів у Придністров'ї, бунтівному, проросійському регіоні Молдови, де Москва зберігає військову присутність після короткої війни на початку 1990-х рр. після розпаду Радянського Союзу.

Росія зазначила, що сподівається розчистити шлях через південну Україну до Придністров'я, додавши нової терміновості довгостроковому плану капітального ремонту та посилення Збройних сил Молдови.

«Армія повинна бути здатна ефективно відповісти на потенційну атаку ворожих сил з боку Придністров'я або російських військ», – сказав військовий аналітик і колишній міністр оборони Віталіє Марінута.

У 2020 р. План військового потенціалу Національної армії Молдови встановив кроки, які Молдова зробить протягом наступного десятиліття для модернізації своєї оборонної спроможності, переходу від радянських бойових систем до західних [2].

Міністр оборони Антолій Носатий хоче створити «мобільну, модульну, гнучку та функціональну армію», – сказав державний секретар міністерства Валеріу Мія.

Зараз Молдова витрачає на оборону близько 0,4 відсотка свого річного ВВП, або трохи більше 40 мільйонів євро, що є мізерною сумою в порівнянні з аналогами в регіоні. Гроші витрачаються в основному на виплату зарплати та поточну військову діяльність [5].

На думку уряду, армія має бути здатною захищати державу, надавати допомогу в надзвичайних ситуаціях та брати участь у міжнародних миротворчих місіях. А такі думки і тенденції, зі свого боку, яскраво показують, що Республіка Молдова не здатна допомогти Україні кількісним складом армії чи технікою.

Отже, Збройні сили Молдови мають обмежені ресурси та потужності, тому їх можливості для надання військової допомоги Україні є обмеженими. Однак Молдова може надати підтримку Україні у формі консультацій, тренінгів та інших видів співпраці, які можуть допомогти українським військовим вдосконалити свої навички та військову підготовку.

Джерела та література

1. Армія Молдови базується лише на 6 000 солдатах. *Волинські новини.* 27.04.2022. URL: https://www.volynnews.com/news/all/armiia-moldovy-bazuyetsia-lyshe-na-6000-soldatakh-zmi/

2. Armed Forces of the Republic of Moldova. *Ministry of Defense of the Republic of Moldova.* URL: http://www.army.md/?lng=3&action=show&cat=101&obj=524

3. Moldova Military Strength. Global Firepower. 2021. URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=moldova

4. Moldova: Security Sector Governance and Reform. European Union External Action. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/moldova_ssr_final.pdf

5. Moldova Weighs Mobility and Firepower in Military Overhaul. *Balkaninsight.* 13.07.2022. URL: https://balkaninsight.com/2022/07/13/moldova-weighs-mobility-and-firepower-in-military-overhaul/

6. Republic of Moldova. *NATO.* URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/nato_countries_138832.htm

Михайлюк Валентина
Національний університет біоресурсів і природокористування України

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЛАТВІЇ В КОНТЕКСТІ ПОСИЛЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Ключові слова: *Збройні сили Латвії, російська агресія, НАТО.*
Keywords: *Armed forces of Latvia, russian aggression, NATO.*

Наявне середовище міжнародної безпеки характеризується взаємозалежністю країн, важкопрогнозованими змінами середовища та різним характером викликів безпеці. Виклики безпеці виникають як від держав, так і від недержавних організацій, які використовують елементи звичайних і асиметричних бойових дій. Загалом все чіткіше починає вимальовуватися формування багатополярного світу, що рано чи пізно може призвести до змін наявного міжнародного порядку.

Латвія разом із союзниками по НАТО та ЄС зіткнулася з потрясінням європейського середовища безпеки, спричиненим агресією Росії в Україні. Змінюючи міжнародно визнані кордони та не дотримуючись прийнятих міжнародних зобов'язань, Росія підриває наявний міжнародний порядок.

Латвія, як країна регіону Балтійського моря, найбільше зазнає впливу того, що відбувається в цьому регіоні. Всупереч задекларованим цінностям і зобов'язанням, викладеним у базових документах відносин НАТО–Росія, останніми роками Росія цілеспрямовано розвивала свою військову інфраструктуру і демонструвала військову міць безпосередньо на кордоні Латвії. Росія прагне збільшити свою військову присутність у Білорусі, і це посилює можливості Росії діяти на східному кордоні НАТО. Тому Латвія почала зміцнювати свої війська.

Військовий потенціал Латвії спирається на Національні збройні сили та їх здатність гарантувати незалежність, територіальну цілісність і суверенітет країни з використанням військових засобів у разі збройного конфлікту. Пріоритетними завданнями Національних збройних сил наразі є забезпечення спроможностей сил спеціального призначення, військової інженерії, протиповітряної оборони, розвідки, управління, механізації, непрямої вогневої підтримки та інших можливостей. Середньостроковий і довгостроковий розвиток спроможності описаний у Плані розвитку Національних збройних сил.

Концепція оборони Латвії базується на мобільних професійних силах швидкого реагування та резервному сегменті, який можна відносно швидко залучити для мобілізації, якщо виникне потреба. Національні збройні сили складаються з Сухопутних військ, Військово-морських сил, Повітряних сил і Національної гвар-

дії. Їх головними завданнями є охорона території держави, участь у міжнародних військових операціях та запобігання загрозам національній безпеці [2].

Після вступу до Організації Північноатлантичного договору (НАТО) Латвія взяла на себе зобов'язання зміцнювати спільну оборону в межах своїх можливостей. Також основа системи оборони Латвії перейшла з повної територіальної оборони на колективну. Латвія отримала невеликі, але високопрофесійні військові підрозділи, які були повністю інтегровані в структури НАТО.

Військовий складник комплексної системи оборони є невід'ємною частиною самої системи, оскільки може забезпечити не лише оборону країни військовими засобами, але й дає можливість людям брати участь у процесах захисту країни. Збільшення загальної чисельності професійних військовослужбовців та військовослужбовців Національної гвардії є одним із першочергових завдань, які необхідно виконувати вже зараз. Так само слід передбачити інші механізми для залучення громадян Латвії до процесів національної оборони.

До того ж Латвія повинна розробити стратегію впровадження концепцій всебічної національної оборони та державності у вищій освіті так, щоб захоплювати та мотивувати студентів вивчати всеосяжну національну оборону та брати участь у ній. Уряд повинен регулярно замовляти дослідницькі проєкти для створення сталого дослідницького співтовариства. Дослідження на різні теми від соціальних наук до науки та техніки мають перетворитися на національну оборонну інноваційну платформу.

Ефективну підготовку майбутніх воєначальників та сильне лідерство військових офіцерів забезпечує спеціальний коледж, створений Міністерством оборони. Військова школа полковника Оскара Калпакса – це професійно-технічна школа, де студенти можуть вивчати загальноосвітні предмети і засвоювати навички та цінності, які дають змогу їм розвивати свій інтелект і стати лідерами, які володіють високим почуттям відповідальності та мають необхідний рівень фізичної підготовки, щоб витримувати важкі фізичні й розумові випробування [3].

Інтенсивність військових навчань у Латвії зросла після російської агресії проти України в 2014 р. та розгортання додаткових сил союзників у Латвії. Отже, Міністерство оборони (МО) систематично розвиває та розширює свою навчальну інфраструктуру по всій Латвії, щоб допомогти Національним збройним силам (NAF) і військам союзників покращити їх різноманітні навички.

Згідно з визначенням Міністерства оборони, одним із пріоритетів національної оборони Латвії є підтримка бойової групи посиленої передової присутності (eFP) НАТО в Латвії. Це досягається завдяки ефективній системі підтримки приймаючої країни та зобов'язанням Латвії перед іншими членами Альянсу. Щоб задовольнити потреби у навчанні зростаючих сил, які складатимуться з додаткових військ союзників, розгорнутих у Балтії відповідно до рішень Мадридського саміту та сильних амбіцій щодо найму особового складу NAF у секторі оборони, Латвії потрібно розробити новий навчальний центр. До того ж кілька членів Альянсу пообіцяли свою відданість безпеці Латвії після неспровокованої агресії Росії проти України 24 лютого та надання додаткових військ і військового обладнання, що посилює вимоги до наявної військової інфраструктури. США, Канада, Данія та Іспанія вже розгорнули додаткові війська до Латвії. Підрозділи, які при-

були, інтегровані в щоденні навчання ВВС і бойової групи eFP НАТО в Латвії, щоб підвищити їх можливості [3].

5 липня 2022 р. міністр оборони Латвії Артіс Пабрікс оголосив у Twitter, що країна Балтії запровадить програму відновлення обов'язкової військової служби. Із 2007 р. латвійські Збройні сили складалися з кадрових солдатів і добровольців, які служили неповний робочий день, а також обмеженої кількості військ НАТО [1].

Таке рішення застосовуватиметься протягом п'яти років, починаючи з 1 січня 2023 р., і стосуватиметься чоловіків віком від 18 до 27 років, які пройдуть 11 місяців військової служби. Міністерство має намір використовувати наявні бази даних для процесу призову, хоча критерії відбору потенційних призовників ще не повністю визначені. Службовий обов'язок буде складатися з чотирьох варіантів, із яких призовники зможуть вибрати: загальна військова служба, служба в Національній гвардії протягом 20 днів на рік протягом п'яти років, підготовка командира та альтернативна служба в установах Міністерства внутрішніх справ, охорони здоров'я та соціального забезпечення.

Міністерство оборони має на меті збільшити в рамках п'ятирічної програми чисельність штатних військових з нинішніх 7 500 солдатів дійсної служби до приблизно 50 000 одиниць, включаючи діючі частини (14 000), підрозділи Національної гвардії (16 000) і резерв солдатів (20 тис.) [1].

Отже, Латвія реформує та актуалізує свої Національні збройні сили відповідно до змін у міжнародному безпековому середовищі. Вона проводить ряд заходів задля покращення своєї військової спроможності, а саме збільшує кількість Збройних сил, оновлює своє законодавство та оборонні стратегії, проводить навчання військовослужбовців та розширює військову інфраструктуру.

Джерела та література

1. Ministry of Defence Republic of Latvia. Ministry Of Defence Begins to Work on Gradual Introduction of State Defence Service. *Press Division.* 11.07.2022. URL: https://www.the-defensepost.com/2022/07/06/latvia-reinstate-compulsory-military-service/

2. Military capabilities. *Ministry of Defence Republic of Latvia.* URL: https://www.mod.gov.lv/en/nozares-politika/comprehensive-defence/military-capabilities

3. Development and Operational Armed Forces. *National Armed Forces of Latvia.* URL: https://www.mil.lv/en

Гузєєва Аліса
Донецький національний університет імені Василя Стуса

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АДМІНІСТРАЦІЙ БАРАКА ОБАМИ І ДЖО БАЙДЕНА

Ключові слова: *Барак Обама, Джо Байден, безпековий вимір, зовнішня політика США, ядерна загроза, кібербезпека, тероризм, мир.*
Keywords: *Barack Obama, Joe Biden, security dimension, US foreign policy, nuclear threat, cyber security, terrorism, peace.*

Зовнішня політика і Барака Обами, і Джо Байдена значною мірою покладається на компонент безпеки. Як Президенти США, вони мали обов'язок підтримувати міжнародний мир і стабільність, а також захист і безпеку американського народу. У кожній Стратегії національної безпеки США зазначається, що глобальний світовий порядок – це особистий інтерес Вашингтона для гарантування міжнародної безпеки.

Зовнішньополітична стратегія США ставала предметом дослідження як українських, так і зарубіжних науковців, серед яких А. Годлюк, Дж. Джераті, У. Лукач, Д. Скідмор, Д. Френч. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 році поставило низку питань і ще більше актуалізувало дослідження американської безпекової політики. Метою цього повідомлення є оцінити й порівняти безпекову політику Барака Обами та Джо Байдена.

За період перебування при владі обох Президентів Сполучені Штати мали кілька ключових проблем у сфері національної безпеки. Ядром безпекової політики США є збереження світового лідерства і сфер впливу. До того ж традиційно США веде постійно боротьбу проти тероризму, розповсюдження ядерної зброї, зміни клімату; а також стикається з проблемами кібербезпеки.

Барак Обама надавав високий пріоритет захисту безпеки народу Сполучених Штатів і міжнародних союзників під час перебування на посаді Президента. *Стратегія запобігання розповсюдженню ядерної зброї та протидії тероризму* була одним із головних положень безпекової складової зовнішньої політики Обами [3]. Із метою зменшення терористичної загрози та військового протистояння він керувався лозунгом «м'якої гегемонії» – внутрішньополітичної стратегії з розумним балансом «жорсткої» та «м'якої» сили [5]. Обама досяг історичної угоди з Іраном щодо їх ядерної програми, яка зменшила напругу між сторонами та в регіоні Близького Сходу: вона передбачала скасування санкцій проти країни в обмін на скорочення ядерного потенціалу Ірану [11]. У 2010 р. відбулося укладання угоди з Росією про зменшення ядерних арсеналів, що зменшило кількість ядерної зброї світу [2]. Щодо тероризму, то Обама використовував низку стратегій і підходів, зокрема й військове втручання, економічні санкції, дипломатичний тиск і збір інформації. Смерть Усами бен Ладена та проведення значної кількості військових операцій проти ІДІЛ в Іраку та Сирії в 2014 р. були двома найбільш значними досягненнями у війні з тероризмом за адміністрації Президента [12].

Просування демократії та прав людини в усьому світі було одним з ключових компонентів зовнішньої політики Барака Обами. Посилив і розширив діяль-

ність Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), зокрема шляхом розробки нових ініціатив для боротьби з пандеміями та зміною клімату. Обама всебічно підтримував мирні ініціативи ООН та закликав світ до демократії. Він заснував ініціативу «Let Girls Learn», щоб гарантувати дівчатам доступ до освіти в країнах, що розвиваються. Обама вважав, що дотримання прав людини та боротьба з нерівністю є важливими для забезпечення глобального миру та безпеки [8].

Під час свого президентства Обама приділяв увагу *зміцненню кібербезпеки* США. Міжнародна стратегія кібербезпеки, створена в 2011 р., була спрямована на збереження вільного та відкритого інтернету, підвищення глобальної кібербезпеки та створення світових стандартів у цій сфері. У 2013 р. Б. Обама видав Указ про кібербезпеку, який встановив вимоги безпеки для життєво важливої інфраструктури, включно з транспортним, енергетичним і фінансовим секторами. До того ж було створено Національний центр кібербезпеки та координації, завданням якого є сприяння комунікації з питань кібербезпеки між державним і приватним секторами [14]. Однак у цей період відбулося кілька серйозних кібератак проти США та їх союзників. Найвідоміші з них – пов'язаний з Північною Кореєю, а саме напад на Sony Pictures у 2014 р. [6] та намагання Росії втрутитися у президентські вибори 2016 р. [1].

Одним з акцентів зовнішньої політики Б. Обами був *захист міжнародного права* та підтримка глобальної системи колективної безпеки. Обама просував ідею про те, що встановлення міцного миру та безпеки у світі залежить від дотримання всіма міжнародного права. Президент відзначався своїми демократичними цінностями та ініціативами розбудови миру. Він ратифікував Паризьку угоду про зміну клімату [9], яка мала на меті скоротити викиди парникових газів, а також працював над збереженням міжнародного права, підписавши, серед іншого, Загальну декларацію прав людини ООН і сприяючи створенню Міжнародного кримінального суду [8].

Адміністрація Джо Байдена, яка вступила на посаду в січні 2021 р., зберегла попередній підхід демократів до підтримки глобальної правової системи та співпраці з іншими країнами. Необхідність продовження попередніх методів підтримки міжнародної правової системи та співпраці з іншими державами наголошується в Стратегії національної безпеки США, яку представила адміністрація Президента в жовтні 2022 р. [13].

Президент Джо Байден продовжує зміцнювати та розширювати альянси з союзниками по НАТО, зокрема посилюючи присутність американських військ у Європі. Він також доклав багато зусиль для забезпечення безпеки в регіоні. Вашингтон зосереджується на боротьбі з тероризмом і ядерною зброєю як на двох найбільш нагальних загрозах національній і міжнародній безпеці. Д. Байден виступає за збереження та посилення наявної системи контролю над *ядерними озброєннями* в глобальному масштабі, особливо шляхом введення в дію міжнародної ядерної угоди з Іраном, останнього договору щодо ядерної зброї з Росією та просування Термінової конвенції про заборону ядерної зброї. Щодо *тероризму,* то він активізує зусилля в усьому світі щодо боротьби з радикалізацією та екстремізмом і продовжує підтримувати гуманітарні ініціативи для країн, які знаходяться під загрозою. 46-ий Президент бере активну участь у жорстоких конф-

ліктах по всьому світу, зокрема в Афганістані та Україні. До того ж він наголосив на допомозі США у сприянні мирному вирішенню конфлікту в Ємені та на Близькому Сході загалом [7].

Джо Байден продовжує підтримувати *жорсткий підхід у відносинах із Китаєм і Росією,* зокрема засуджуючи агресивну зовнішню політику обох країн і порушення прав людини. В останній стратегії національної безпеки він бачить Китай і Росію як можливі загрози. Відносини між цими двома державами та Сполученими Штатами є напруженими через низку факторів, і обидві розглядаються як конкуренти останніх у геополітичній сфері. США звинувачують Китай у порушенні прав людини, розриві торгових угод, крадіжці їх інтелектуальної власності, тому адміністрація посилює тиск на Китай, зокрема шляхом запровадження торгових санкцій та інших заходів [15].

Щодо Росії, між США та Росією зараз надзвичайно напружені відносини, вони в своїй «нижній точці» через повномасштабну агресію Росії проти України, втручання у вибори в США, погрози ядерною зброєю тощо. Вашингтон продовжує створювати стратегію санкцій та інших видів тиску на Росію, щоб відштовхуватися від спірних тем і відстоювати міжнародне право. Уряд зберігає санкції та інші обмеження щодо Росії [4].

Питання *кібербезпеки* також стали важливим питанням зовнішньої політики адміністрації Байдена. Він пішов попереднім шляхом у боротьбі з кіберзлочинністю та кібершпигунством, а також у зміцненні кіберзахисту США та їх союзників. У Стратегії національної безпеки йдеться про зміцнення кіберзахисту країни шляхом збільшення кількості кваліфікованих кіберфахівців, сприяння тіснішій співпраці з приватним сектором та іншими країнами, збільшення інвестицій у кіберзахист, а також забезпечення більшої прозорості та відкритості на місцях [13]. У червні 2021 р. Д. Байден видав указ про посилення кіберзахисту життєво важливої інфраструктури США. Указ вимагав підвищити рівень кіберзахисту в галузях зв'язку, транспорту та інших [10].

Джо Байден використовує різноманітні дипломатичні прийоми у своїй зовнішній політиці для врегулювання міжнародних суперечок і підтримки глобального закону та порядку. Водночас він продовжує фінансувати військові зусилля, коли це потрібно для захисту національних інтересів Америки та союзників [7].

Отже, у світлі швидких змін у світі гарантування національної безпеки та міжнародної стабільності були головними цілями зовнішньої політики Барака Обами та Джо Байдена. Страта Усами бен Ладена, ядерна угода з Іраном і розширення заходів кібербезпеки є лише кількома прикладами головних досягнень обох Президентів. Б. Обама та Д. Байден підкреслили важливість протистояння мінливим викликам у сфері національної безпеки та прагнули заохочувати глобальну співпрацю та стратегічні союзи, незважаючи на значні відмінності в їх підходах. Надзвичайно важливо віддавати пріоритет національній безпеці в майбутньому, водночас вирішуючи нові світові проблеми у сучасному світі, який є складним і мінливим.

Джерела та література

1. В Сенаті США представили фінальну доповідь про втручання Росії у вибори 2016 року. *Радіо Свобода.* 18.08.2020. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-vtruchannya-rosii-dopovid/30790682.html
2. Пеленська О. Президенти США і Росії підписали новий Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь. *Радіо Свобода.* 08.04.2010. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/2006641.html
3. Barack Obama: 67th Session of the United Nations General Assembly Address. *American Rhetoric.* 25.09.2012. URL: https://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamaunitednations 67.htm
4. Biden's Midterm Report Card. *Foreign Policy.* 19.01.2023. URL: https://foreignpolicy.com/2023/01/19/biden-2-year-report-card-foreign-policy/
5. Goldberg J. The Obama Doctrine. *The Atlantic.* 2016. URL: https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525/
6. Ismail M. Sony Pictur Sony Pictures and the U.S. Federal Government: A Case Study. *University of Southern Mississippi*. 2017. URL: https://aquila.usm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1360&context=masters_theses
7. Kelly A. Grieco. Hits & Strikes From Biden's First Two Years. *Stimson.* 23.01.2023. URL: https://www.stimson.org/2023/bidens-policy-record-a-mid-term-assessment/
8. Obama B. The Legacy of Barack Obama. *DigiCat.* 13.11.2022. 274 p.
9. Paris Agreement international treaty. *The Editors of Encyclopedia Britannica.* 2015. URL: https://www.britannica.com/topic/Paris-Agreement-2015
10. President Biden's Cybersecurity Executive Order: What will it mean for you? *Cloud Security Alliance.* 06.01.2021. URL: https://cloudsecurityalliance.org/blog/2021/06/01/president-biden-s-cybersecurity-executive-order-what-will-it-mean-for-you/
11. Security Council Adopts Resolution Extending Arms Embargoes Imposed on Somalia. *United Nations*. 23.10.2015. URL: https://press.un.org/en/2015/sc12094.doc.htm
12. Stern J. Obama and Terrorism: Like It or Not, the War Goes On. *Foreign Affairs*. 2015. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/obama-and-terrorism
13. The Biden-Harris Administration National Security Strategy. *The White House.* 12.10.2022. URL: https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf
14. The Comprehensive National Cybersecurity Initiative. *The White House President Barack Obama.* URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/cybersecurity/national-initiative
15. U.S. Foreign Policy Under Biden. *World Politics Review*. 22.02.2023. URL: https://www.worldpoliticsreview.com/biden-us-foreign-policy/

Шпак Олександр
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТРАНСФОРМАЦІЯ НЕЙТРАЛІТЕТУ ШВЕЦІЇ І ФІНЛЯНДІЇ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *нейтралітет, війна, Швеція, Фінляндія, Україна.*
Keywords: *neutrality, war, Sweden, Finland, Ukraine.*

Початок повномасштабної війни в Україні у 2022 р. сколихнув світ і мав далекосяжні наслідки для країн Європи. Швеція та Фінляндія, дві традиційно нейтральні країни, зіткнулися зі значним викликом через ескалацію конфлікту в Украї-

ні. Війна викликала суттєві зміни у зовнішній політиці цих країн, що призвело до перегляду ними політики нейтралітету та можливості приєднання до НАТО.

Модель європейського нейтралітету є популярним предметом наукових досліджень. Так, наприклад, дослідники Андреас Персбо [9] та Хусейн Багчі [2] зосереджують свою увагу на відмові Швеції та Фінляндії від політики нейтралітету і можливих наслідках таких рішень. Повномасштабне російське вторгнення змістило акценти на питання доцільності збереження нейтралітету в умовах агресії ядерної держави або держави-терориста, перевівши дискусію переважно в юридичну або публіцистичну площину. Мета цієї доповіді – охарактеризувати трансформацію нейтралітету Швеції та Фінляндії після початку повномасштабної війни в Україні, висвітлити фактори, які призвели до цієї трансформації та наслідки для цих країн і ширшої європейської спільноти.

Швеція та Фінляндія – дві країни, які тривалий час реалізовували політику нейтралітету. Для Швеції нейтралітет був частиною зовнішньої політики з XIX ст. Під час холодної війни Швеція дотримувалася політики неприєднання, залишаючись нейтральною перед обличчям розколу між Сходом і Заходом. Традиція нейтралітету Фінляндії сягає часів холодної війни, коли вона прагнула залишитися незалежною від суперництва наддержав. Однак останніми роками в їх зовнішній політиці відбувся зсув у бік розширення співпраці з НАТО [12]. Ця зміна була зумовлена різними чинниками, зокрема й анексією Криму Росією та повномасштабним вторгненням у лютому 2022 р., що призвело до зростання напруженості в регіоні та посилення відчуття вразливості серед північних країн. До того ж Швеції та Фінляндії стає все важче зберігати нейтралітет перед обличчям щораз більших викликів безпеці, як-от кібератаки, гібридна війна та кампанії з дезінформації [10].

Війна в Україні суттєво вплинула на позицію нейтралітету Швеції та Фінляндії. Обидві країни надали військову допомогу Україні та висловили підтримку її суверенітету. Однак деякі експерти припускають, що вступ до НАТО може затягнути конфлікт. Як повідомив Толга Сакман у коментарі для Anadolu Agency, «Росія може відчувати більшу загрозу з боку військового альянсу, що може продовжити конфлікт і ще більше ускладнити його вирішення» [2].

Незважаючи на потенційні виклики, є вагомі причини для вступу Швеції та Фінляндії в НАТО. Наприклад, як зазначено у звіті Європейського парламенту, «членство в НАТО могло б забезпечити посилені гарантії безпеки для Фінляндії та Швеції в умовах посилення наполегливості Росії». До того ж вступ до НАТО також може призвести до розширення економічної та політичної співпраці зі Сполученими Штатами та іншими членами НАТО [10].

Варто наголосити, що в 2022–2023 рр. Швеція та Фінляндія дедалі активніше залучаються до міжнародної політики, зокрема в контексті війни в Україні. Обидві країни раніше дотримувалися політики нейтралітету, але зростає переконання, що вони наближаються до НАТО. The Financial Times стверджує, що «Швеція та Фінляндія наближаються до західного альянсу», а «приєднання до НАТО стало більше питанням того, коли, а не якщо» [13]. Із іншого боку, в суспільстві й у владній верхівці обох держав все ще існують певні побоювання щодо наслідків вступу до НАТО, як-от провокація Росії та потенційне втягнення в

конфлікти за межами свого регіону, проте багато експертів стверджують, що розширення співпраці Швеції та Фінляндії з НАТО необхідно для їх власної безпеки та стабільності [12].

Однак вступ до НАТО несе в собі певні ризики. Як зазначається у звіті Ради з міжнародних відносин, «розширення НАТО може призвести до більш конфронтаційних відносин з Росією, що може збільшити ризик конфлікту». Саме тому Швеція й Фінляндія повинні ретельно розглянути потенційні ризики та переваги вступу до НАТО, перш ніж приймати рішення [12].

У березні 2022 р. Швеція офіційно оголосила про намір подати заявку на членство в НАТО, а прем'єр-міністр країни заявив, що «нам потрібно зробити чіткий вибір для нашої безпеки». Фінляндія наслідувала цей приклад у квітні, коли Президент Фінляндії зазначив, що «ситуація в нашому регіоні змінилася, і нам потрібно відповідно змінити нашу політику». Рішення про членство в НАТО було прийнято нелегко, і воно відображає щораз більшу стурбованість обох країн російською загрозою [1].

Конфлікт в Україні відіграв вирішальну роль у формуванні поглядів фінських і шведських політиків. Вторгнення Росії в Україну в 2022 р. мало глибокий вплив на обидві країни. Конфлікт розглядався як пряма загроза безпеці та стабільності регіону й викликав занепокоєння щодо можливості російської агресії проти Фінляндії та Швеції. Російська агресія в Україні знову поставила питання безпеки та оборони на стіл обох країн [12].

Окрім прямої загрози безпеці з боку Росії, є й інші фактори, які впливають на рішення обох країн вступити до НАТО. Наприклад, посилення наполегливості Китаю в регіоні та його глобальні амбіції також були визначені як важливий фактор у рішенні цих країн відмовитися від політики нейтралітету [8]. Зростання авторитаризму та націоналізму у світі в поєднанні з фрагментацією міжнародного порядку чітко показало, що принципи співпраці та багатосторонності піддаються виклику. Тому для Фінляндії та Швеції важливо об'єднатися з демократіями-однодумцями, щоб захистити свої інтереси [12].

Іншим важливим фактором, який спонукає Фінляндію та Швецію до членства в НАТО, є їх бажання зміцнити свою обороноздатність. Протягом багатьох років обидві країни інвестували значні кошти в модернізацію своїх військ і розширення оборонних бюджетів. Однак вони все ще стикаються зі значними проблемами щодо їх здатності реагувати на нові загрози безпеці. Приєднавшись до НАТО, Фінляндія та Швеція сподіваються отримати вигоду від можливостей колективної оборони альянсу та покращити свою здатність реагувати на виклики безпеці [3].

У березні 2023 р. Фінляндія офіційно приєдналася до НАТО, ставши 31-м членом альянсу. Цей крок викликав неоднозначну реакцію з боку різних гравців, зокрема й сусідньої Росії, яка висловила своє незадоволення. Туреччина, яка є членом НАТО і не одразу підтримала таке рішення Фінляндії, привітала вступ держави та навіть ратифікувала її членство у своєму парламенті [6].

Швеція, північний сусід Фінляндії, також визначилася щодо свого членства в НАТО. Згідно зі звітом Rand Corporation, вступ Швеції до НАТО залежатиме від її оцінки досвіду Фінляндії як нового члена, а також від розвитку ситуації з

безпекою в регіоні [4]. Уряд Швеції дотримувався обережного підходу до членства в НАТО в 2022 р. У заяві, опублікованій після приєднання Фінляндії до альянсу, прем'єр-міністр Швеції Магдалена Андерссон заявила, що політика безпеки Швеції залишається незмінною: «У нас немає жодних планів вступати до будь-якого військового альянсу». Однак у заяві визнається: «ми уважно стежимо за подіями в регіоні та світі і вживаємо необхідних заходів для захисту нашої національної безпеки» [5].

Дійсно, дебати навколо потенційного вступу Швеції до НАТО тривають кілька років. У 2022 р. у звіті Європейського парламенту зазначалося, що Швеція поглибила співпрацю з НАТО і навіть зміцнила військові зв'язки з Фінляндією. У доповіді також визнається, що «питання про те, чи подасть Швеція заявку на членство в НАТО, залишається предметом дискусій» [10]. Вступ Фінляндії до НАТО може мати важливі наслідки для ситуації з безпекою в регіоні. Зокрема, це може призвести до більш наполегливої присутності НАТО в Балтійському морі, яке було ключовою сферою суперечок між Росією та НАТО в останні роки. До того ж вступ Фінляндії прискорив рішення Швеції переглянути питання про вступ до НАТО [7].

Упродовж 2022 р. та на початку 2023 р. основним питанням було, чи Швеція зможе досягти згоди з Туреччиною та Угорщиною, які гальмують процес вступу до НАТО. Глава Пентагону Ллойд Остін сподівається, що це питання вирішиться до липня цього року [9].

Отже, конфлікт в Україні мав значний вплив на політику безпеки Швеції та Фінляндії, що призвело до переоцінки їх традиційної політики військового нейтралітету. Події в Україні підкреслили важливість колективної оборони та співпраці між європейськими країнами та НАТО і призвели до переходу до більш тісної співпраці та глибшої інтеграції з Альянсом. Хоча існують занепокоєння щодо наслідків вступу до НАТО, події в Україні продемонстрували необхідність сильної та єдиної відповіді на виклики безпеці в Європі та важливість співпраці між європейськими країнами та НАТО.

Джерела та література

1. Юрченко О. Швеція: вступ до НАТО, допомога Україні. «Історичне рішення» після 200 років нейтралітету. *Радіо Свобода.* 21.09.2022. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/shvetsiya-nato-ukrayina/31989172.html

2. Bagci H., Sakman T. Opinion: 2 Views: Will Sweden, Finland's NATO Membership Prolong Ukraine War? *Anadolu Agency.* 28.01.2023. URL: http://surl.li/gugvm

3. Beaumont P. Finland to formally join Nato within days, Nato announces. *The Guardian.* 31.03.2023. URL: http://surl.li/gugvo

4. Black J. Finland Joins NATO; Sweden's Accession Remains Uncertain. *RAND Corporation.* 04.04.2023. URL: http://surl.li/gugv

5. Chatterjee P. Sweden and Finland's journey from neutral to Nato. *BBC News.* 29.06.2022. URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-61397478

6. Erkoyun E., Ozkan M. Parliament of Turkey Approves Finland's NATO Accession. *Reuters.* 31.03.2023. URL: http://surl.li/gugvt

7. Hivert A. How Finland and Sweden dropped neutrality to join Nato. *Le Monde.* 19.05.2022. URL: http://surl.li/gugvu

8. Lagerkvist J. The China Nudge: Naivety, Neutrality, and Non-alignment in Sweden. *Springer.* 01.02.2023. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-15389-1_5

9. Persbo A. Beyond Neutrality: What stake if Sweden joins NATO? *Institut Montaigne.* 05.05.2022. URL: http://surl.li/gugvw

10. Russia's war on Ukraine: Reflections on European security, neutrality and strategic orientation. *European Parliament*. 2022. URL: http://surl.li/gugvz

11. Sharp A. The U.S. Really, Really Wants Sweden to Join NATO. *Foreign Policy.* 19.04.2023. URL: http://surl.li/gugwc

12. The Invasion that Shook the World. *Council of Councils.* 23.02.2023. URL: https://www.cfr.org/councilofcouncils/global-memos/invasion-shook-world

13. Ukraine crisis could transform the future of neutrality. *Financial Times.* 22.11.2022. URL: https://www.ft.com/content/2ddad5db-3500-44b9-a93e-d5ca40c7409e

СЕКЦІЯ 5
«М'ЯКА СИЛА» ТА СУЧАСНА ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ

Шулятицька Христина
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЕКОЛОГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК СКЛАДОВА «М'ЯКОЇ СИЛИ» ДЕРЖАВ ЄС

Ключові слова: *екологічна дипломатія, м'яка сила, Європейський Союз, Зелений Курс, екологічна криза.*
Keywords: *environmental diplomacy, soft power, European Union, Green Deal, environmental crisis.*

У сучасному світі питання вирішення екологічних питань є дуже важливими для кожної країни, оскільки екологічна криза має глобальний характер і впливає на здоров'я та добробут населення усієї планети. Саме тому країни Європейського Союзу визнають необхідність створення нового механізму співробітництва та розвитку екологічної дипломатії як частини своєї «м'якої сили».

Екологічна дипломатія – це серія заходів, спрямованих на поліпшення умов навколишнього середовища. Вона є невід'ємною частиною публічної дипломатії, яка спрямована на вирішення глобальних суспільних питань, як-от стан навколишнього середовища та пов'язаних із ним проблемах, на кшталт зміни клімату, втрати біорізноманіття тощо [5]. Це особлива галузь міжнародної діяльності, що сприяє превентивній, конструктивній та поступовій співпраці між країнами для поліпшення стану навколишнього середовища. Вона також приділяє увагу захисту навколишнього середовища та сталому розвитку і забезпечує співпрацю між країни для вирішення екологічних проблем. Ця галузь базується на спільних зусиллях країн, організацій і міжнародних угод щодо зменшення впливу на навколишнє середовище і пошуку найкращих способів для усунення речей, які негативно впливають на стан довкілля. Країни Європейського Союзу використовують екологічну дипломатію, щоб підтримувати статус міжнародних екологічних угод, сприяти обміну знаннями та технологіями, а також впливати на інші країни регіону та світу з метою прийняття екологічно відповідальної політики.

Для ЄС екологічна дипломатія стала важливою частиною зовнішньої політики. Це стало ще більш важливим після прийняття Рамкової конвенції ООН про зміну клімату в 2007 р., яка закликала всі країни вжити заходів для скорочення викидів парникових газів [7]. Міжнародні угоди та конвенції є одним із основних інструментів екологічної дипломатії. Головною з них є Паризька угода про зміну клімату 2015 р. Було досягнуто домовленості про обмеження підвищення глобальної середньої температури не більше ніж на 2 або 1,5 градуси за Цельсієм вище до індустріального рівня [6]. До того ж важливим є також Кіотський протокол, прийнятий у 1997 р. Обидві угоди встановлюють національні цілі щодо скорочення викидів парникових газів і підтримки процесів сталого розвитку.

ЄС також активно співпрацює з іншими країнами та регіонами для вирішення екологічних проблем. Наприклад, ЄС і США обговорили у 2021 р. спіль-

ну мету у скороченні викидів метану на 30 % до 2030 р. [1]. ЄС також має плани співпраці з Африкою для забезпечення сталого розвитку та боротьби зі зміною клімату.

Оскільки йдеться про м'яку силу та екологічну дипломатію ЄС, варто згадати про таку стратегію «Європейський Зелений Курс» (European Green Deal). Це план дій, спрямований на досягнення цілей, пов'язаних із кліматичними діями, а також для укладання нових міжнародних угод, які потрібні для співпраці зі стратегічними партнерами у галузі екологічної політики [3].

Зелений курс ЄС був оголошений 11 грудня 2019 р. Президенткою Європейської Комісії Урсулою фон дер Ляєн у Європарламенті, і він є ключовим елементом планування діяльності ЄС на період до 2030 р. і має на меті організувати допомогу ЄС досягти кліматичних цілей Паризької угоди, зокрема зменшення викидів парникових газів та досягнення нульових викидів до 2050 р., тобто перетворити Європу на перший у світі кліматично нейтральний континент [2].

Основними заходами Європейського Зеленого Курсу є:

- збільшення використання відновлюваної енергії;
- скорочення використання вугілля та інших видів викопного палива;
- запровадження енергоефективності та енергозбереження;
- розвиток будівництва електротранспорту та інфраструктури як альтернативи шкідливим викидам;
- створення сталого та конкурентоспроможного економічного середовища для забезпечення екологічного, соціального та економічного прогресу;
- посилення ініціативи у сільськогосподарській сфері, що допоможе збільшити рівень підходу до стійкості екології [2; 3].

Однак екологічна дипломатія має свої виклики та обмеження. Найбільшим викликом є те, що країни можуть бути не готові до виробничих та енергетичних перетворень, необхідних для досягнення цілей сталого розвитку. До того ж багатьом країнам бракує достатнього розвитку інфраструктури та знань для посилення рівня відновлюваної енергетики та скорочення викидів парникових газів. Також одним із викликів, що став на перешкоді розвитку «Зеленого Курсу», є пандемія COVID-19. Падіння рівня розвитку екологічної стійкості, що було викликано кризою COVID, посилює тиск на здатність нових держав-членів здійснювати збільшення фінансування та прагнення у боротьбі із екологічними проблемами, які виникли за період пандемії. Ковідна криза лише підкреслила важливість інвестування у зелену політику, щоб уникнути втрати активів із особливо серйозними наслідками для держав та громадських діячів [4].

Отже, екологічна дипломатія є важливим інструментом для забезпечення екологічної стійкості та збереження біорізноманіття на міжнародному рівні. Держави-члени Європейського Союзу успішно використовували та продовжують розвивати екологічну дипломатію як частину своєї «м'якої сили», розробляючи та впроваджуючи стратегії на кшталт «Європейського Зеленого Курсу», що спрямовані на зменшення впливу економіки та промисловості на навколишнє середовище, а також просуваючи міжнародні угоди та співпрацю для вирішення глобальних екологічних проблем. Однак екологічна дипломатія має свої виклики та обмеження, і країни повинні знайти шляхи подолання цих перешкод для сталого розвитку.

Джерела та література

1. Губар О., Дельфінов О. США і ЄС мають намір скоротити викиди метану на 30 відсотків. DW. 14.09.2021. *dw.com.* URL: https://www.dw.com/uk/ssha-i-yes-maiut-namir-skorotyty-vykydy-metanu-na-30-vidsotkiv/a-59174092

2. Представництво України при Європейському Союзі. *Європейський Зелений Курс.* 15.04.2021. URL: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda

3. Clara Volintiru. EU's Soft Power in Green Diplomacy: Scaling-up Consensus from Subnational and National Initiatives. Institute of European Democrats. 15.12.2020. URL: https://www.iedonline.eu/download/geopolitics-values/19-Volintiru-Scaling-up_Consensus_from_Subnational_and_National_Initiatives_revised.pdf

4. Tänzler D., Ivleva D., Hausotter T. EU climate change diplomacy in a post-COVID-19 world. *European Parliament.* July 2021. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653643/EXPO_STU(2021)653643_EN.pdf

5. Sebastiao S. P., Soares I. Environmental diplomacy: from transnational policies to the role of ambassadors – the contribution of David Attenborough (2018–2020). *Journal of Communication Management.* 2022. URL: https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JCOM-04-2022-0030/full/pdf?title=environmental-diplomacy-from-transnational-policies-to-the-role-of-ambassadors-the-contribution-of-david-attenborough-2018-2020

6. The Paris Agreement. UNFCCC. URL: https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement

7. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. *Department of Economic and Social Affairs. Home. Sustainable Development.* 2015. URL: https://sdgs.un.org/2030agenda

Сушко Ірина
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ НА КУЛЬТУРНУ ДИПЛОМАТІЮ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Ключові слова: *Велика Британія, креативні індустрії, культурна дипломатія, креативна економіка, культурна стратегія.*

Keywords: *UK, the Great Britain, creative industries, cultural diplomacy, creative economy, cultural strategy.*

Зародження культурних та креативних індустрій тісно пов'язане з виникненням нового типу економіки, що спирається на знання та креативність, форма яких стає все більш інформаційною та глобальною. Креативна економіка розглядає культурні процеси як такі, що мають значний вплив на всі сфери життя, технології та способи виробництва товарів і послуг, а також формують майбутній спосіб життя. Отже, саме поняття культури розширюється і видозмінюється: тепер воно означає не просто художнє виробництво, а особливу сферу суспільного життя, щось, що пронизує все – засоби зв'язку та містобудування, державну політику та зв'язки з громадськістю, а також те, як формуються і виявляються особистісна та групова самоідентифікація [1].

Мета цього повідомлення – визначити роль креативних індустрій у культурній дипломатії Великої Британії, оцінити рівень і потенціал їх впливу на цю сфе-

ру. Серед науковців, які досліджували культурну дипломатію Сполученого Королівства, варто виділити Ніколаса Ґарнема, Марка Леонарда, Елізу Істон та Меліссу Нісбетт, проте через брекзіт і пандемію виникла потреба глибше проаналізувати потенціал креативних індустрій як одного з інструментів брендингу й публічної дипломатії.

Перша спроба виміряти цінність творчих індустрій була зроблена 1997 р. у Великій Британії. Уряд опублікував Creative Industries – Mapping Document 1998, в якому перераховані 13 сфер діяльності, включно з рекламою, архітектурою, дизайном та ін. У дослідженні також відзначено загальний факт, що вони «походять з індивідуальної творчості, навичок та таланту і мають потенціал для створення багатства за рахунок створення інтелектуальної власності» [6]. Через двадцять років поняття «креативні індустрії» та їх значення визнаються більшістю урядів світу і починають йти у ширшу «креативну економіку». Креативна економіка створює робочі місця, які не можуть замінити машини та технології, тому що вони залежать від людської творчості та емоційного інтелекту.

Сьогодні креативна індустрія є інструментом інновацій і може бути впроваджена в інші галузі, створюючи з ними синергію. Наприклад, вона сприяє широкому спектру галузей та професій від реклами до туризму і є свідченням того, що навички та стилі роботи у творчому секторі почали впливати на інші галузі економіки. До того ж креативна економіка є одним із секторів світової економіки, що зростає надзвичайно швидкими темпами, тому вона має бути важливою частиною стратегії кожної країни.

Діяльність Ради Великого Лондона (далі – РВЛ) у період з 1979 до 1986 рр. можна розглядати як приклад першої стратегії культурних індустрій на місцевому рівні і водночас важливу спробу проводити сучасну демократичну культурну політику [3]. Ніколас Ґарнем, радник РВЛ, запропонував більш змістовний спосіб визначення культурних індустрій як «інститутів нашого суспільства, які використовують характерні способи виробництва та організації промислових корпорацій для створення та поширення символів у формі продукції та послуг культурного значення, як правило, хоч і не обов'язково, як товари» [3]. Основне завдання, на його думку, полягало у розвитку демократичної культурної політики, заснованої на попиті освіченої та поінформованої аудиторії. Було важливо зрозуміти та зіставити реальні відносини між попитом та пропозицією у сфері культури, між творчими прагненнями тих, хто створює культурну продукцію, й уподобаннями та очікуваннями тих, хто її споживає [3]. Одним із найважливіших аспектів креативної індустрії є те, що вони не просто роблять істотний внесок у валову додану вартість, експорт та створення нових робочих місць, а й демонструють стабільне зростання, яке часом перевищує показники в інших галузях економіки.

У березні 2021 р. британський уряд оприлюднив документ під назвою «Інтегрований огляд», у який включив зобов'язання домагатися економічної та політичної відкритості, виступати як поборник дій проти зміни клімату, зміцнювати оборонну стратегію, діяти на благо Союзу, відстоювати вільну торгівлю та розвиватися як наукова наддержава [5]. Щодо творчих індустрій, то цей огляд не тільки говорить про силу Великої Британії з погляду її наукової доблесті, але та-

кож визнає Велику Британію як наддержаву м'якої сили, зокрема завдяки її творчим і культурним індустріям [2].

«Інтегрований огляд» підкреслює силу культурних і креативних індустрій Великої Британії та визнає, що це не можна сприймати як належне, оскільки «ті, хто кидає виклик цінностям відкритих і демократичних суспільств, все частіше роблять це через культуру: системні конкуренти, як-от Китай, вкладають значні кошти у глобальній проєкції культурної влади та інформаційних операціях» [5]. Огляд містить зобов'язання продовжувати підтримувати творчий та культурний сектори Великої Британії, зокрема шляхом: інвестування 150 мільйонів фунтів стерлінгів в угоду з сектором креативної індустрії, збільшення загальноекономічних інвестицій у дослідження та розробки до 2,4 % ВВП до 2027 р., надання фінансування в розмірі 1,7 мільярда фунтів стерлінгів на рік 45 органам, які підтримують культурну та спортивну досконалість Великої Британії та інші [5].

За результатами досліджень Центру політики та доказів креативної індустрії, креативна дипломатія має вагомий вплив і на торгівлю Великої Британії. У 2019 р., до виходу Великої Британії з ЄС та пандемії COVID-19, креативні індустрії експортували 37,9 млрд фунтів стерлінгів послуг (11,9 % експорту послуг Великої Британії у 2019 р. та збільшення з 9,4 % у 2015 р.) і 20,1 млрд фунтів стерлінгів товарів (на 33,0 % більше, ніж у 2015 р.) [2]. Креативні експортери зазвичай у минулому вводили більше інновацій і у продукти / послуги, і у процеси, і вони також частіше планують інновації продуктів у наступні 12 місяців [2]. Ці дані свідчать про важливість галузевих стратегій зростання, які водночас здатні підтримувати як інновації, так і торгівлю. Україна також може перейняти досвід Сполученого Королівства та запроваджувати більше інновацій у культурну сферу, урізноманітнюючи цим її та провокуючи галузеві зростання.

Культурні індустрії покладаються на людський капітал і талант для створення своєї доданої вартості, і враховуючи важливість експорту послуг до культурних індустрій, не дивно, що здатність людей переїжджати в країну та виїжджати з неї має велике значення. У деяких випадках вплив міграційної політики на торговий баланс креативних індустрій є дуже прямим. Для музиканта, який хоче гастролювати, його здатність експортувати свій продукт залежить від можливості в'їжджати до країн, у яких він хоче грати (а візові обмеження можуть підвищити витрати на гастролі або взагалі скасувати поїздку).

В інших випадках взаємозв'язок між торгівлею та міграцією може бути менш очевидним: наприклад, творчий сектор часто вимагає знання тих країн, до яких експортуються послуги. Наприкінці 2021 р. британський уряд оголосив про додаткові зміни в імміграційній системі Великої Британії, зокрема про запровадження до березня 2022 р. «візи на основі елітних балів» та реформу Глобальної візи для талантів [4]. Важливість цих реформ згадується в Інтегрованому огляді. Обидві ці політики спрямовані на залучення та утримання «найбільш висококваліфікованих, мобільних талантів – зокрема в академічних колах, науці, дослідженнях і технологіях – з усього світу». Залежно від того, як розроблені ці реформи, вони могли б подолати розрив між наявним забезпеченням та системою, яка б базувалась на талантах. Такий підхід дає вкрай необхідну можливість повернутися до питання про те, як творчі працівники можуть продовжувати використовувати Велику Британію як один із найбільших творчих центрів світу [4].

Отже, креативні індустрії – одна з найбільш вагомих сфер культурної дипломатії. Креативні індустрії тісно пов'язані з виникненням нового типу економіки, тому це одна з індустрій, яка приносить найбільший дохід у культурному секторі Великої Британії. До того ж креативний сектор має вплив і на міграційну політику. Тому не варто недооцінювати можливості культурних індустрій у сучасному світі.

Джерела та література

1. Влияние культуры на экономическое развитие: зарождение культурных индустрий и «кластеров» креативной экономики. *Culture and Creativity.* URL: https://cutt.ly/1DSQhQV
2. Easton E. Insights for policymakers. *Creative Industries Policy & Evidence Centre*. 2021. URL: https://cutt.ly/gGLMEns
3. Garnham N. Concepts of culture: public policy and the cultural industries. *Cultural studies.* 1987. Т. 1. № 1. P. 23–37.
4. Glynn B. P. EU blames UK after outcry over end to visa-free touring for musicians. *BBC News*. 14.01.2021. URL: https://www.bbc.co.uk/news/entertainment-arts-55654386
5. The Integrated Review 2021. *GOV.UK*. URL: https://www.gov.uk/government/collections/the-integrated-review-2021
6. What is the value of the creative economy? *Culture and Creativity.* URL: https://www.culturepartnership.eu/en/article/value-of-the-creative-economy

Хоменко Аліна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: *Україна, війна, культурна дипломатія, російська агресія, імідж держави.*
Keywords: *Ukraine, war, cultural diplomacy, Russian aggression, state image.*

Після повномасштабного вторгнення Росії культурна дипломатія України відходить на другий план. Адже в умовах гарячої фази війни публічна дипломатія працює в іншому напрямі – формування антиросійської коаліції, надання Україні допомоги, інформаційне протистояння. Культурна дипломатія в умовах війни зазнає кризи майже у всіх напрямах, водночас створюються нові можливості. Через культуру можна наголошувати на проблемах в Україні та надавати чітку достовірну інформацію для аудиторії за кордоном.

Метою повідомлення є актуалізація питання культурної дипломатії в умовах російсько-української війни та пошук потенціалу для просування позитивних наративів про Україну через культуру в зазначених умовах. Ця проблема не є новою у контексті сучасної зовнішньої політики України. Ще з 2014 р., на початку збройного наступу на українську територію, виникає питання актуальності культурної дипломатії загалом. Українські науковці й експерти (Д. Долотова, К. Савон, Н. Ржевська) детально описували проблеми, перспективи і здобутки культурної дипломатії загалом і Українського Інституту зокрема в 2015–2021 рр., проте повномасштабне вторгнення змінює акценти досліджень.

Після Революції Гідності на передній план вийшли проблеми безпеки й економіки, а публічній дипломатії як інструменту покращення міжнародного іміджу не одразу було приділено достатньо уваги. Україна зіткнулась із проблемами влади, корупції, переосмислення свого місця у світі та стратегування зовнішньої політики загалом. Публічна дипломатія, а разом із нею культурна, стають важливим механізмом розповсюдження інформації про здобутки.

Саме політичні кризи спричинили те, що культурна дипломатія не була пріоритетом зовнішньополітичної стратегії України. Навіть за наявності сильної культурної спадщини не вдалося побудувати сучасний привабливий образ нашої держави. Культури виявилось недостатньо для того, щоб Україна досягла позитивного іміджу. Україна – єдина держава у Європі, в якій ведуться воєнні дії, країна з нечітко визначеною та неприйнятною для частини суспільства національною ідеєю, країна з високим рівнем бідності населення та іноді незрозумілими й застарілими для європейців цінностями у представників політичної еліти [5].

У період конфліктів і напруженості мистецтво зазвичай відходить на задній план. Проте творчість властива людям як у мирний, так і в обтяжений конфліктами час. Після масштабних конфліктів і катастроф культурна спадщина стає символом та інструментом для відновлення суспільства. Отже, за наявності кризових моментів з'являється новий поштовх до створення чогось саме українського. Поява нових фільмів, актуальних книг, живопису й образотворчого мистецтва формують інтерес у суспільства. Саме такими способами і можна донести до зарубіжної аудиторії проблеми України, адже культурна дипломатія спрямована на широку громадськість. За дослідженнями платформи Brand Finance, у 2022 р. за рівнем репутації Україна посіла 70 місце у світі [1], що є доволі низьким показником. Утім українська публічна дипломатія має в собі низку здобутків за останній рік. Це участь у кінофестивалях (до прикладу, Каннський, де було показано відразу дві стрічки українських режисерів – «Бачення метелика» М. Наконечного та «Памфір» Д. Сухолиткого-Собчука). Варто також вказати і участь у музичному фестивалі «Євробачення», де Україна посіла перше місце. Подібні відомі події у сфері культури дають змогу привертати увагу до проблеми та просувати українську культуру.

В умовах політичних криз рівень фінансування певних сфер національної економіки знижується. Більша частина бюджету йде на забезпечення безпеки чи покращення рівня життя населення. Сфери публічної дипломатії, зокрема і культурна, фінансуються недостатньо, що знижує рівень їх розвитку. Приватних ініціатив і волонтерських програм недостатньо для того, щоб створювати та розповсюджувати потрібний продукт. Реалізація проєктів вимагає залучення партнерів. В Україні категорично бракує фінансування культури. Зокрема, у зведеному бюджеті України на 2023 р. видатки на культуру та мистецтво зменшено фактично на 39,43 %, порівняно з 2021 р. (передбачені видатки на культуру в бюджеті 2022 р. скорочені урядом в умовах війни) [3].

В умовах збройного конфлікту проблеми культури цікавлять суспільство найменше. Із іншого боку, культура підіймає народний дух та створює імідж серед іноземної аудиторії. Саме з 2014 р. активніше почали з'являтися продукти, які демонструють Україну всьому світу, руйнують стереотипи та допомагають

формувати позитивний імідж. Українська культура, на жаль, ще не досягла достатнього рівня зацікавленості серед іноземців, що також є проблемою в цьому контексті, але тренд на все українське, наприклад, у Європі, США і Японії, в 2023 р. зберігається.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну понесло за собою і повномасштабне знищення культурної спадщини, вбивства українців, мародерство та переписування історії. На тимчасово окупованих територіях одразу ж розпочалася русифікація закладів освіти, заборона викладання українською та вилучення окремих предметів, що підкреслюють національну ідентичність населення. Війська російських окупантів масово знищують культурні та історичні пам'ятки, заклади освіти та навіть книги. Також загарбники примусово намагаються інтегрувати тимчасово окуповані території до російської системи освіти. Культурним амбасадорам важливо доносити цю інформацію до широкої громадськості за кордоном, щоб продовжувати спільне протистояння агресору.

Під час війни креативні індустрії зазнали відтоку талантів, скорочення фінансування, зниження попиту на культурні продукти та послуги, негативних наслідків розірваних ланцюгів постачання. Державні кошти, які в мирний час виділялися на культуру, в умовах воєнного стану спрямовані на підтримку Збройних Сил України. Водночас українські дизайнери подорожують світом і презентують свої колекції, розповсюджують інформацію про Україну та наш культурний код. До того ж креативні індустрії мають шанс стати двигуном відновлення України після війни.

На думку авторки, важливо знаходити нові засоби для просування культури на міжнародній арені і наголошувати на актуальності такої політики. Потрібно, щоб культурна дипломатія стала на захист національних інтересів та безпеки й змогла відповідати на зовнішні виклики та загрози. В час, коли Україна захищається не лише від російської зброї, але й знищення мистецтва та культурної спадщини, є важливим говорити про себе ще активніше. Водночас культурна дипломатія як інструмент зовнішньої політики не повинна обмежуватися роботою виключно у сфері дипломатичних відносин. Саме тому важливо забезпечувати підтримку культурної дипломатії на державному рівні задля того, щоб продовжувати розвивати українську культуру в Україні та за кордоном.

Джерела та література

1. Global Soft Power Index 2022. URL: https://brandirectory.com/softpower/nation?country=158&rRegion=1&rCountry=0

2. Долотова Д. Як Росія впродовж століть намагалася знищувати українців та нашу культуру. *Вікна.* 19.11.2022. URL: http://surl.li/gmwub

3. Княжицький М. Навіщо воюємо, якщо не фінансуємо культуру? *Espresso.TV.* 25.09.2022. URL: https://espreso.tv/navishcho-voyuemo-yakshcho-ne-finansuemo-kulturu

4. Культура в часі війни: дипломатичний фронт. *Cultural Strategy Institute.* 2022. URL: https://isc.lviv.ua/en/blog/dyplomatiia-v-chasi-vijny/

5. Савон К. Міжнародний імідж України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми політики.* 2019. № 64. С. 180–193.

6. Стан культури та креативних індустрій під час війни – результати дослідження від Українського культурного фонду та МКІП України. *Український культурний фонд*. 11.08.2022. URL: https://ucf.in.ua/news/11082022

7. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України 2021–2025. URL: http://surl.li/bgpmb

8. Ржевська Н. Культурна дипломатія України: сучасний стан та перспективи. *Міжнародні відносини. Серія Політичні науки.* 2018. № 18–19. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3377

9. Українське мистецтво треба активно просувати за кордоном. *Укрінформ*. 08.05.2022. URL: http://surl.li/gmwxk

10. Черненко Т. Сучасний вимір публічної дипломатії в системі стратегічних комунікацій. *Стратегічні пріоритети.* 2016. № 4. С. 64–71.

Шостак Катерина
Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”»

«М’ЯКА СИЛА» І СУЧАСНА ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ

Ключові слова: *м’яка сила, публічна дипломатія, інформаційний простір.*
Keywords: *soft power, public diplomacy, information space.*

Розвиток сучасних міжнародних відносин має тенденцію до збільшення ролі «м’якої сили». Дослідивши еволюцію світової спільноти, відносин між племенами, общинами, первісними політичними та державними утвореннями, і врешті, між державами та іншими а́кторами сучасних міжнародних відносин, можна прослідкувати закономірність поступового посилення ролі інформаційного вектора їх зовнішньої політики. Така ж закономірність прослідковується під час виникнення конфліктів між державами. Якщо раніше успіх держави у конфлікті залежав найбільше від її військової могутності, то сьогодні дії в інформаційному та кіберпросторі відграють таку ж важливу роль, як і воєнні дії. На прикладі війни, яка відбувається у нашій країні, ми можемо побачити, наскільки важливими сьогодні є інформаційна грамотність, уміння протидіяти пропаганді та ефективно і якісно розповсюджувати інформацію, яку необхідно донести до світової спільноти. Також не менш важливо розвивати сферу кібербезпеки задля ефективного захисту приватної державної інформації. Отже, «м’яка сила» сьогодні є важливим напрямом державної діяльності, який необхідно розвивати.

«М’яка сила» – це концепт у галузі міжнародних відносин, який вперше був введений політологом Джозефом Найєм у 1990-х рр. Джозеф Най вважав, що держава може досягти власних інтересів на державній арені або за допомогою «жорсткої сили», або за допомогою «м’якої сили». Якщо «жорсткою силою» він вважав військову та економічну могутність держави, то під «м’якою силою» науковець розумів формування культурної привабливості країни як способу досягнення певних цілей. Він вважав, що така привабливість допомагає легітимізувати ідеали та політику країни, посилювати її вплив на міжнародній арені [1, 307]. Трьома китами «м’якої сили» Най вважав:

1) культуру країни, зокрема ті її елементи, які можуть бути привабливими для інших;

2) політичні цінності, за якими живе ця країна;

3) закордонну політику країни – коли інші сприймають країну як носія певного морального авторитету [2, 84].

«М'яка сила» може бути використана для досягнення політичних цілей, якот налагодження дружніх відносин з іншими країнами, підтримка демократичних змін, розвиток гуманітарної допомоги та культурних відносин, підвищення рівня довіри між країнами та багато іншого.

Інструментами «м'якої сили» можуть бути, наприклад, дипломатія, міжнародні договори та угоди, наукова та культурна співпраця, рекламні й інформаційні кампанії, гуманітарна допомога та інші дії, які допомагають відкривати двері для співпраці між країнами.

Одним із ефективних інструментів «м'якої сили» є публічна дипломатія. Вона є комплексом заходів, спрямованих на підтримку державних інтересів, презентацію та підвищення репутації країни за кордоном шляхом взаємодії з громадськістю, активної комунікації та впливу на глобальне суспільство. Головна мета публічної дипломатії полягає у встановленні та зміцненні довіри до країни, її культури, наукових досягнень та бізнес-потенціалу. Публічна дипломатія орієнтується на підвищення міжнародної привабливості країни, що сприяє розвитку зовнішньої торгівлі, приваблюванню іноземних інвестицій та залученню міжнародної допомоги.

В Україні основні засади та цілі сучасної публічної дипломатії викладені у документі «Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 рр.». Згідно з цим документом публічна дипломатія України базується на таких принципах:

1) Проєктний менеджмент: уся діяльність у сфері публічної дипломатії побудована відповідно до принципів проєктного управління, серед яких – доцільність, лідерство, взаємодія, динамічне планування, результативність, оцінка ефективності, підзвітність, підконтрольність;

2) Інноваційність: суб'єкти публічної дипломатії підтримують інноваційний розвиток, вивчають і використовують нові технології і підходи для підвищення ефективності своєї діяльності;

3) Повага до культурного розмаїття: суб'єкти публічної дипломатії у своїй діяльності враховують культурні особливості різних народів світу з метою збереження і розвитку культурного розмаїття та протидії будь-яким формам дискримінації, ворожнечі та іншим формам ерозії єдності спільнот людей;

4) Людиноцентричність: людина, її життя та права мають найвищу цінність;

5) Відповідальність: суб'єкти публічної дипломатії дотримуються законів України та країн перебування, норм міжнародного права, загальновизнаних етичних норм [3, с. 15].

Також у цьому документі визначені цілі української публічної дипломатії, а саме:

Ціль 1. Про Україну більше знають у світі.

Ціль 2. Україну сприймають у світі як демократичну європейську країну, яка рухається до повномасштабного членства в ЄС та НАТО в умовах зовнішньої агресії.

Ціль 3. Україна у своїй зовнішньополітичний діяльності покладається на дієву систему протидії шкідливим наративам, спрямованим проти неї [3, 17].

Отже, можемо зробити висновок, що «м'яка сила» – один із методів здійснення політичної діяльності у міжнародному просторі, який сьогодні набуває все більшої популярності. Здійснення ефективної діяльності в інформаційній сфері сьогодні є не менш важливим, ніж військова могутність країни. Чи не найбільш важливим інструментом здійснення «м'якої сили» є публічна дипломатія. В Україні публічна дипломатія є досить розвинутою. Є неабиякі перспективи і цілі її розвитку майбутньому. Тому можемо сказати, що «м'яка сила» і публічна дипломатія як інструмент її здійснення є однією із запорук подальшого успішного розвитку нашої країни та ще більшої її привабливості у міжнародному просторі.

Джерела та література

1. Nye J. S. Bound of Lead: The Changing Nature of American Power. New-York: Basic Book. 1990. 307 p.

2. Nye J. S. Future of Power. New-York: PublicAffairs. 2021. 298 p.

3. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 рр. 2021. URL: https://mfa.gov.ua

Коцюба Владлена
Волинський національний університет імені Лесі Українки

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕДІАДИПЛОМАТІЇ В ДЕМОКРАТИЧНИХ КРАЇНАХ

Ключові слова: *медіа, дипломатія, демократія, медіадипломатія, механізми.*
Keywords: *media, diplomacy, democracy, media diplomacy, mechanisms.*

Сьогодні медіадипломатія є одним із головних інструментів реалізації зовнішньої політики держави. Цифрова дипломатія стала відігравати не допоміжну, а головну роль в історії традиційної дипломатії. Використання інтернету, соціальних мереж, радіо, телебачення, електронних засобів масової інформації стало не лише невід'ємною частиною щоденного життя, а й основним елементом глобальних політичних процесів та сучасних міжнародних відносин. Завдяки сучасним медіа а́ктори цифрової дипломатії можуть безпосередньо впливати на події та людей як у своїй країні, так і поза її межами. Механізми реалізації медіадипломатії поєднали у собі дві протилежності: чітко формалізовану дипломатичну діяльність, з одного боку, та вільний простір міжкультурної та міжособистісної комунікації, – з іншого. Це відповідно дало можливість окремим особам, певним верствам суспільства, засобам масової інформації стати активними учасниками процесу формування іміджу своєї країни [9, 4–8].

У різних країнах термін «медіадипломатія» може мати такі взаємозамінні терміни: «кібердипломатія» *(cyber diplomacy)*, «віртуальна дипломатія» *(virtual diplomacy)*, «електронна дипломатія» *(e-diplomacy)*, «цифрова дипломатія» *(digital diplomacy)*, «мережева дипломатія» *(net diplomacy)*. Так, наприклад, у Німеч-

чині та Польщі – це цифрова дипломатія, у Великій Британії – електронна дипломатія, у США – мережева дипломатія, у Канаді – кібердипломатія, а у Інституті миру США – віртуальна дипломатія. Проте незважаючи на відмінність назв у термінологічному аспекті, механізми реалізації медіадипломатії у демократичних країнах є спільними. Найчастіше цифрова дипломатія реалізується за допомогою сучасних засобів інформації, інформаційних та соціальних мереж. Інтернет у сучасних міжнародних відносинах виступає своєрідним майданчиком для забезпечення завдань цифрової дипломатії та простором для міжкультурної комунікації, а соціальні мережі – своєрідними дипломатами-посередниками.

Основним механізмом здійснення цифрової дипломатії є соціальні мережі. Їх перевагою є те, що вони дають можливість охопити громадян інших країн у режимі реального часу. Соціальні мережі активно використовуються не тільки в розрізі суб'єктивних цілей на особистісному рівні, але й на міжнародному. Для просування національних інтересів, дослідження громадської думки чи вирішення суспільних проблем шляхом роботи з цільовими групами часто використовується так звана *Facebook-дипломатія* та *Twitter-дипломатія* [8, 1–3]. Унікальність їх полягає у тому, що власники аккаунтів одночасно стають постачальниками, споживачами, а також розповсюджувачами інформації. Соціальні мережі стали не тільки інформаційно-комунікаційною платформою для розміщення інформативного контенту для цільової аудиторії, але й інструментом політичної влади [7, 5–10].

На прикладі Польщі можемо побачити на практиці дію механізмів медіадипломатії. Зовнішньополітична діяльність цієї країни постійно розширює діапазон механізмів та інструментів у своїй дипломатичній діяльності. У Польщі нові медіа (як-от соціальні мережі чи мікроблоги) є найпоширенішими інструментами, що використовуються дипломатичною службою у реалізації зовнішньої політики держави. Це відповідно дає змогу збільшити свій вплив на громадську думку за кордоном з урахуванням національних інтересів країни. МЗС Республіки Польща проводить активну роботу в соціальних мережах завдяки створенню офіційних профілів Міністерства на *YouTube* (дає можливість публікувати та дивитися відеоматеріали, вести прямі трансляції) [6], *Twitter* [2], *Flickr* (використовується для збору та обміну фотографіями) [5], *Instagram* [3], *Facebook* [4]. Схожим інструментом реалізації цифрової дипломатії у демократичних країнах є створення власних блогів дипломатами, експертами міністерств (де розміщені власні думки та судження з приводу різних міжнародних подій та питань, які не обов'язково повинні збігатися з позицією МЗС). Це свідчить про наявність трьох рівнів медіакомунікації, як-от: між дипломатами, серед дипломатів і ЗМІ, а також між дипломатами і користувачами соціальних мереж [9, 2–4].

У Франції ж одним із головних цифрових дипломатичних механізмів є офіційний вебсайт Міністерства закордонних справ (повна назва – Міністерство Європи та закордонних справ) – France Diplomatie. Це своєрідний інформаційний портал, через який у численних соціальних мережах поширюється інформація. Сайт було створено ще у 1995 р., а у 2021 р. там було зареєстровано приблизно 9 млн відвідувань за місяць, тобто понад 100 млн відвідувань у рік. Міністерство Європи та закордонних справ Франції присутнє на різних платформах різними

мовами: французькою, арабською, іспанською, німецькою та російською мовами. Метою використання такого механізму є інформування широкого загалу у Франції та за її межами про основні напрями французької зовнішньої політики, а також просування іміджу країни, захист її інтересів в економічній, лінгвістичній та культурній сферах в умовах взаємодії з іноземними державами та в рамках міжнародних організацій [1].

Подібно у США, механізмом реалізації цифрової дипломатії стало використання дипломатами, політиками, громадськими діячами чи державними відомствами соціальних мереж *Twitter* та *Facebook,* відеоканалів *YouTube* чи програмного забезпечення для інтернет-телефонії *Skype*. Метою використання цих механізмів є підвищення ефективності, відкритості дипломатії та залучення в неї громадян за допомогою публікації відповідних твітів. Тобто якщо говорити конкретно про застосування *Twitter,* то він є не інструментом вирішення проблем, а платформою, яка дає змогу залучити аудиторію до певної політичної події. Це дає можливість створити позитивний та привабливий імідж країни на міжнародній арені; масово охопити всю цільову аудиторію за допомогою онлайн-технологій; вести політичну діяльність за межами країни та встановлювати міцний зв'язок із діаспорою [7, 27–30].

Отже, використовуючи доступні мережеві технології, можна проводити дипломатичні переговори, розробляти медіастратегії, розповсюджувати офіційні заяви та прес-релізи. Створюючи блоги у соціальних мережах, можна публікувати інформаційні пости, звертатись до громадськості інших країн або підтримувати зв'язок із громадянами своєї країни. Цифрові технології не замінять повністю вироблені століттями правила дипломатії, проте їх адаптація під цілі сучасних міжнародних відносин буде позитивно впливати на шляхи реалізації завдань дипломатичної діяльності та підвищувати рівень її ефективності. Незважаючи на постійні зміни світового порядку, головними завданнями зовнішньополітичної діяльності кожної країни є просування та захист власних інтересів усіма засобами. У сучасному ж світі медіадипломатія і є тим активним інструментом формування іміджу країни на локальному, та глобальному рівнях. А використання цифрових технологій, інтернету й різноманітних засобів масової інформації як механізму реалізації медіадипломатії набирають все більшої популярності та ефективності у сучасних міжнародних відносинах. Соціальні мережі та медіа стали тими найпотужнішими інструментами комунікації, які використовують сьогодні політичні еліти, уряди та міністерства закордонних справ.

Джерела та література

1. France Diplomacy. *Офіційна сторінка Міністерства Європи та закордонних справ.* URL: https://www.diplomatie.gouv.fr/en/

2. Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP. *Twitter: official page.* URL: https://twitter.com/MSZ_RP

3. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Instagram: official page.* URL: https://www.instagram.com/explore/locations/12473235/ministerstwo-spraw-zagranicznych/?hl=en

4. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland. *Facebook: official page.* URL: https://www.facebook.com/profile.php?id=132635100107681&paipv=0&eav=AfaUXpVzh7RsCxvb1KJYvUXXnBLV2WWEIGZrfrDt1v6DqxFOhB0Y_DHh9t43pmyd0Q4&_rdr

5. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland. *Flickr: official page.* URL: https://www.flickr.com/photos/polandmfa/

6. The official YouTube channel for the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland. *YouTube: official page.* URL: https://www.youtube.com/user/polandmfa

7. Батюкова Н. О. Цифрова дипломатія як забезпечення інтернет-комунікації у сфері зовнішньої політики: дипломна робота. Київ: Національний авіаційний університет. 2021. 97 с. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53967/1/%d0%91%d0%b0%d1%82%d1%8e%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%9d.%20%d0%9e%20%284%29.pdf

8. Окладна М., Стеценко В. Роль цифрової дипломатії в сучасній зовнішній політиці держави. *Право та інноваційне суспільство.* 2020. № 2(15). С. 1–3. URL: https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Okladna_Stetsenko15.pdf

9. Поплавський М. Культурні проєкти як інструменти цифрової дипломатії. *Український Інформаційний Простір.* 2020. № 6. С. 4–8. URL: http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/219752/219637

10. Тихоненко І., Рудюк А. Використання соціальних мереж дипломатичною службою Республіки Польща. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2018. Вип. 4(40). С. 2–4. URL: http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2018/4/11.pdf

Зленко Сергій
Національний університет «Острозька академія»

УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ «М'ЯКОЇ СИЛИ» У ПРОТИСТОЯННІ ІЗ ВОРОГОМ

Ключові слова: *«м'яка сила», Україна, війна, суспільна думка.*
Keywords: *«soft power», Ukraine, war, public opinion.*

Після 24 лютого 2022 р. Україна змінилась. Реальністю стала нова динаміка усіх процесів, і сфера міжнародного співробітництва не стала винятком. Події зазначеного періоду призвели до встановлення нових координат нашого буття. В загальних рисах виглядають вони так: Росія – ворог, у країні війна, вороги Росії – наші друзі, Україна бореться за своє майбутнє у вільному світі, і право на своє існування їй потрібно відстояти у збройній боротьбі. Головне і принципове у цій конфігурації те, що реальну присутність війни усвідомили майже всі в Україні, і так само переважна більшість чітко і однозначно ідентифікує ворога, чого, справедливості заради варто зазначити, не проглядалось протягом останніх 9 років. До 24 лютого 2022 р. для більшості українців війна була десь далеко і в телевізорі. Для більшості країн світу війна в Україні була внутрішньодержавним конфліктом. Не таємниця, що у певній кількості країн Заходу суспільна думка була далеко не монолітною.

Ворог увесь цей час активно працював з аудиторією зарубіжних країн. Його «м'яка сила» застосовувалась доречно, часто у сукупності з іншими «прийомами», і забезпечувала бажаний для ворога результат. Суспільні авторитети, політичні діячі у багатьох країнах світу у своїй публічній поведінці демонстрували прихильність до погляду Росії щодо подій в Україні. Із часом ця позиція отримувала все більше і більше прихильників, а голос України ставав все непомітнішим.

Такий розвиток подій однозначно послаблював позиції України на міжнародній арені та шкодив її іміджу, що, зі свого боку, звужувало можливості для співпраці з країнами світу та досягнення реальних позитивних результатів у протистоянні з набагато потужнішим ворогом. Очевидно, позиція останнього була привабливішою для аудиторії, хоча б тому, що його знають скрізь у світі. Водночас нам необхідно було постійно і гучно про себе заявляти, пропонувати себе іншим як надійного і порядного партнера.

Відсутність необхідної кількості засобів протиборства з Росією природно спонукали українську владу до пошуку потенційних партнерів, здатних сприяти вирішенню цього питання. І хоча уряди більшості демократичних країн розуміли реальний стан справ, суспільна думка не завжди була на нашому боці.

Отже, завойовування розуму громадян зарубіжних країн – завдання особливо важливе для України. Реальні оцінки фінансових можливостей української держави пропонують не так багато варіантів для досягнення бажаного.

Пропонування себе, особисті зв'язки, підвищення впізнаваності країни завдяки відомим діячам культури і спорту – це найдешевший доступний інструментарій, наявний в України.

За іронією долі, трагічні події небаченого в історії незалежної України масштабу значно спростили задачу для української влади. Як тільки російські танки опинились на українській землі, а російські літаки опинились в українському небі, про Україну почули всі. Буквально за добу була досягнута стовідсоткова впізнаваність України в усьому світі.

У цьому контексті окремо хочу зазначити про «послугу» українській дипломатії з боку ворога. Його дії зафіксували статуси жертви і нападника для сторін.

Отриманий козир миттєво був введений в дію. Українська дипломатія, справедливо апелюючи до принципів західної цивілізації, почала і продовжує вимагати захисту, але не себе, а саме тих принципів, які ними неодноразово проголошувались із високих трибун та фіксувались у міжнародно-правових актах.

Ефективність дипломатичної служби у цей період важко переоцінити. Постачання зброї пришвидшеними темпами, фінансування видатків державного бюджету, гуманітарна допомога невійськового характеру, навчання військового персоналу, підтримка ресурсами в натурі, надання іноземними державами та неурядовими організаціями прихистку і підтримки особам, що втікають від війни або постраждали від її наслідків тощо – результат застосування «м'якої сили» в роботі української дипломатії.

Сплеск інтересу до України та українського у світі відкрив шлях до культурної експансії. Українська музика, українське кіно, література, мистецтво інших напрямів, символіка, мова, історія, кулінарія сьогодні активніше популяризуються у світі, аніж півтора роки тому. Мабуть, найбільш яскравим прикладом сказаного вище був результат пісенного конкурсу «Євробачення 2022» – неочікувана перемога України на фоні війни і всупереч прогнозам музичних критиків. На додачу до цього можна згадати численні виступи українських музикантів за кордоном.

Також вельми ефективною є практика залучення всесвітньо відомих особистостей до пропагування ідеї необхідності допомоги Україні усіма можливими

засобами. Присутність людей з такою позицією у інформаційному просторі зарубіжних країн спонукає суспільство приділяти більше уваги проблематиці війни в Україні, сприяє формуванню вигідного для нас бачення ситуації. Як наслідок такі тенденції можуть у перспективі забезпечити формування стійкої суспільної думки, а вона, зі свого боку, – політичний контекст у відповідних країнах.

Підсумовуючи, слід відмітити як сучасні реалії те, що Україну у світі знають, Україну поважають, Україною захоплюються, Україні співчувають і щиро бажають допомогти. Таким неймовірно вигідним поєднанням необхідно максимально швидко і ефективно скористатися, створивши передумови для того, аби у подальшому втримати та закріпити позитивний імідж України у світі. Очевидно, у повоєнний період це завдання ускладниться, оскільки чорно-біла картина розмиється і почнуть проявлятися відтінки, на фоні яких сама лише «м'яка сила» може не спрацювати.

Загалом сьогодні «м'яка сила» як здатність приваблювати свою функцію виконує і більшість із критично важливих задач вирішила. Україна отримала майже все, щоби держава трималась «на плаву» і стримувала ворога.

Джерела та література

1. Бікір К. Ю. «М'яка сила» як дієвий інструмент формування іміджевої політики України. *Регіональні студії.* 2019. № 19. С. 35–40. URL: http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/19/8.pdf

2. Коротков Д. С. Концепція «м'якої сили» в контексті зовнішньополітичної стратегії України. *Grani.* 2018. № 21(9). С. 131–136. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/20141/1/2.%20%d0%9a%d0%be%d1%80%d0%be%d1%82%d0%ba%d0%be%d0%b2%20%d0%94.%20%d0%a1.%20%d0%93%d1%80%d0%b0%d0%bd%d1%96%2c%202018.pdf

Мартинюк Назар
Національний університет «Острозька академія»

ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ СВІТОВОГО КОНҐРЕСУ УКРАЇНЦІВ ЯК ЧИННИК ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ В СВІТІ

Ключові слова: *Світовий Конгрес Українців (СКУ), цифрова дипломатія, соціальні мережі.*

Keywords: *the Ukrainian World Congress (UWC), digital diplomacy, social networks.*

Відповідно «Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки» одним із чільних напрямів її реалізації є використання ресурсів і можливостей цифрової дипломатії. Відповідно до документа українська цифрова дипломатія полягає у: 1) взаємодії з міжнародними цифровими платформами задля просування позитивного іміджу України в світі, захисті її національних інтересів; 2) застосуванні цифрових інструментів під час реалізації проєктів публічної дипломатії; 3) використанні потенціалу соціальних мереж / онлайн-спільнот для покращення іміджу України на міжнародній арені [6, 15].

Цифрова дипломатія займає важливе місце в процесах переходу України до європейських стандартів публічної дипломатії, а світова практика використання

цифрових технологій у роботі дипломатичних установ свідчить про її ефективність у зовнішній політиці та обстоюванні інтересів держави [2, 166]. Через соціальні мережі можна оперативно поширювати актуальні новини міжнародних відносин і світової політики, цифрові технології також допомагають спрощувати дипломатичні переговори, медійні платформи сприяють формуванню уявлень про країну [2, 169–171].

Діаспора є недержавним учасником міжнародних відносин і також може реалізовувати власну дипломатію в співпраці з державою свого походження або ж без такої. У цьому контексті йдеться вже про діаспорну (діаспоральну) дипломатію / дипломатію діаспори, про яку в наукових працях західних науковців йдеться більше десятиліття, а в Україні ця тематика стає дедалі частіше предметом уваги вчених [1, 80–81]. Цифрова дипломатія діаспори сприяє підтримці контактів із державою свого походження та формуванню її бренду на міжнародній арені.

Світовий Конґрес Українців (СКУ) є найбільшою координаційною надбудовою українських громад у діаспорі, сприяє консолідації українців зарубіжжя. Серед стратегічних цілей СКУ є піднесення іміджу України в світі, підтримка її євроінтеграційних і євроатлантичних прагнень, протидія російській дезінформації, зміцнення зв'язків закордонних українців із Україною та ін. [3, 2].

СКУ використовує свій офіційний сайт, соціальні мережі та медійні платформи для інформування про Україну, пам'ятні дати її історії, особливості культури, про події російсько-української війни тощо. Важливо, що інформація подається не лише українською мовою, але й іноземними, переважно англійською. Це робить опубліковані дописи доступними для розуміння ширшому колу читачів, зокрема зарубіжній аудиторії. СКУ має досить велику та розгалужену мережу організацій у країнах світу, більшість із яких теж мають власні сторінки / групи / онлайн-спільноти в соціальних мережах та на різних віртуальних інформаційних майданчиках. Публікація новин про Україну сприяє поліпшенню її впізнаваності в світі та формуванню поглядів неукраїнської аудиторії на події в Україні, особливо російсько-української війни. До того ж аналіз розміщеної на е-сторінках інформації про проведені українськими громадами заходи показує, що до них долучаються не лише українські дипломати, але і представники дипломатичної служби країн проживання / перебування українців, а також громадяни тих держав, а цифровізація цих повідомлень розширює коло тих, хто може зацікавитись і долучитись до майбутніх подій.

Особливо активно пожвавився напрям роботи СКУ у віртуальному просторі в час пандемії COVID-19. Повномасштабне російське воєнне вторгнення до України також стало каталізатором активнішої роботи в соціальних мережах. Саме в цей час інтернет-публікації почали дедалі частіше подаватися в двомовному вигляді.

У соціальних мережах СКУ ініціював, організував і провів або ж підтримав низку онлайн-кампаній / віртуальних марафонів, флешмобів: #StandWithUkraine, #UniteWithUkraine, #Поборемо, #SaveUkrainianCulture, #RussiaIsATerroristState, #ArmUkraineNOW, #365DaysSupport, #WeRemember тощо.

Швидкість дії цифрової дипломатії в діяльності Конґресу доводить випадок, коли британське видання «The Independent» процитувало заяву і Twitter СКУ до

Американської Кіноакадемії із закликом зняти фільм «Top Gun: Maverick», профінансований російським олігархом, із участі у 95-й церемонії вручення премії Оскар [5].

На офіційному сайті СКУ є функція підписки на інформаційний дайджест, який після повномасштабного російського вторгнення до України розсилається щоденно українською та англійською мовами на електронні адреси підписників. Кількома роками раніше ці інформаційні вісники СКУ розсилалися також систематично, приблизно один раз на місяць усім, хто оформив підписку.

Цифрові технології, зокрема можливості відеозв'язку та відеотрансляції, часто використовуються представниками Проводу СКУ та його мережі для участі в різноманітних заходах і публічних виступах.

Інструментом цифрової дипломатії СКУ також можна вважати глобальний віртуальний форум «Єднаємось Україною», який був започаткований Конґресом у жовтні 2020 р. У тому ж році форум транслювався для всіх областей України, включно з Кримом і рештою українських територій, окупованих російським агресором. Перший віртуальний форум об'єднав понад чверть мільйона глядачів в Україні та світі [3, 16]. У серпні 2021 р. відбувся другий форум, який також згуртував чисельну аудиторію з багатьох країн світу. Під час цих заходів глядачів було ознайомлено з роллю і напрямами роботи СКУ й українських закордонних організацій у процесах відновлення незалежності України [3, 16].

СКУ започаткував масштабну глобальну акцію #UniteWithUkraine. Вона дає змогу будь-кому підтримати Україну в її боротьбі за свободу та незалежність. Розгорнуті в межах цієї акції інформаційні кампанії та нявні новинні платформи можна розглядати як прояв цифрової дипломатії. На цих медійних майданчиках йдеться про потреби України, надану допомогу, висвітлюються події російсько-української війни, доступні можливості для підписки на розсилання новинних дайджестів та встановлення ділових контактів, наведено відомості з реквізитами для фінансової підтримки ЗСУ. 13 березня 2023 р. сайт акції було атаковано російськими хакерами, але її було відбито командою #UniteWithUkraine [4].

Отже, цифрова дипломатія займає важливе місце в діяльності Світового Конґресу Українців і виступає чинником підтримки України та поширення знань про неї серед світової спільноти. До того ж цифрова дипломатія СКУ тісно пов'язана з іншими видами публічної дипломатії, яку він реалізовує: науковою, освітньою, культурною, спортивною та ін. Отже, СКУ напрацював цілісний механізм, який уможливлює формування позитивного іміджу України в світі. Однак питання ефективності цифрової дипломатії СКУ та шляхів її вдосконалення потребує подальших досліджень.

Джерела та література

1. Атаманенко А., Матвійчук Н. Публічна дипломатія закордонних українців як прояв дипломатії діаспор. *Публічна дипломатія:* навчальний посібник / за загальною редакцією Ірини Матяш; Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, Національний університет «Острозька академія». Київ; Острог: Горобець, 2021. С. 80–94.

2. Корнійчук Л., Рибченко А. Цифрова дипломатія. *Публічна дипломатія:* навчальний посібник / за загальною редакцією Ірини Матяш; Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, Національний університет «Острозька академія». Київ; Острог: Горобець, 2021. С. 165–181.

3. Річний звіт Світового Конгресу Українців – 2021. Торонто; Київ; Брюссель; Нью-Йорк, 2021. 23 с. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2022/06/uwc-2021-annual-report-ua-23-pages-rev16-1.pdf

4. Сайт Unite With Ukraine витримав атаку російських хакерів. *Офіційний сайт Світового Конгресу Українців*. 13 березня 2023 р. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/sajt-unite-with-ukraine-vitrimav-ataku-rosijskih-hakeriv/

5. Світові медіа відреагували на лист СКУ напередодні церемонії Оскар. *Офіційний сайт Світового Конгресу Українців*. 10 березня 2023 р. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitovi-media-vidreaguvali-na-list-sku-naperedodni-czeremoni%d1%97-oskar/

6. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. 32 с. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf

Бондаренко Анна
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

МЕТОДИ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ НАТО ТА ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЬ

Ключові слова: *публічна дипломатія, НАТО, принципи публічної дипломатії.*
Keywords: *public diplomacy, NATO, principles of public diplomacy.*

На тлі сучасних подій публічна дипломатія є важливою структурною компонентою стратегії центральних а́кторів світової політики, до яких належить Організація Північноатлантичного договору (НАТО).

Внаслідок регулярних змін, які зазнає останніми роками стратегія і організаційна структура Альянсу, організація є об'єктом досліджень у вітчизняній і зарубіжній науковій думці.

Основними інструментами публічної дипломатії можна назвати спільні публічні заходи (візити, конференції, громадські дебати, дослідження тощо) метою яких є донесення необхідної інформації до світової громадськості.

Мета комунікаційної діяльності НАТО полягає у веденні діалогу з громадськістю та внесенні ясності у важливі політичні та безпекові питання. Не менш важливе значення має підвищення обізнаності населення шляхом заохочення до обговорення провідних питань безпеки – стратегічна комунікація.

Основна місія НАТО полягає в гарантуванні свободи і безпеки для своїх громадян.

Сьогодні Альянс використовує інтернет-ЗМІ, соціальні медіаплатформи для залучення громадськості разом з традиційними засобами масової інформації, щоб збільшити обізнаність і підтримку мети та завдань НАТО. Тобто Альянс обрав багатогранну та інтегровану стратегію у спілкуванні та взаємодії з широким загалом [4].

Співпрацюючи зі ЗМІ, НАТО займається розробкою комунікаційних програм та програм публічної дипломатії для окремих груп, як-то: академічні та парламентські групи, молодіжні кола та лідери думок. Пресслужби та речники Альянсу прагнуть донести точку зору НАТО до широкої громадськості через ЗМІ, а також намагаються впливати на висвітлення подій у засобах масової інформації.

Ключовими принципами, на яких базується мислення НАТО щодо підходу до публічної дипломатії, є: важливість вміння слухати, зв'язок публічної дипло-

матії з політикою, довіра – ключ до ефективності публічної дипломатії, а також необхідні належне планування, навчання та ресурси.

НАТО здійснює комунікацію і розробляє програми, спрямовані на підвищення обізнаності і розуміння Альянсу і, в кінцевому підсумку, на зміцнення підтримки і довіри до Організації. Оскільки НАТО є міжурядовою організацією, уряди окремих країн-членів також несуть відповідальність за роз'яснення своєї національної політики оборони і безпеки, а також своєї ролі як членів Альянсу своїй громадськості.

Колишній помічник Генерального секретаря НАТО з питань публічної дипломатії, Такан Ілдем, підкреслював важливість співпраці ЄС та НАТО у питаннях спільної оборони, розвитку потенціалу та розподілу навантаження [2, 111]. Відповідно публічна дипломатія розглядається як довгостроковий процес створення довіри, зацікавленості та прихильності громадськості. Всі ці комунікаційні механізми демонструють, що Альянс вважає спілкування з громадськістю та вплив на неї дуже важливими.

В умовах швидкого комунікаційного і технологічного розвитку, спричиненого глобалізацією, усі учасники міжнародної системи шукають нові способи «самовираження». Із цією метою НАТО почала впроваджувати багато комунікаційних стратегій, зокрема у сфері публічної дипломатії.

Що важливо, безпека на основі співробітництва була запроваджена Стратегічною концепцією 2010 р. і передбачає розбудову відносин з державами, що не є членами НАТО, з метою збереження безпеки Альянсу [1]. Нова Стратегічна концепція НАТО 2022 також наголошує на необхідності зміцнення зв'язків з партнерами, які поділяють цінності Альянсу, підсилення діалогу та співпраці для захисту заснованого на правилах міжнародного порядку, відстоювання цінностей, що сприятиме зміцненню взаємної безпеки [5, 44].

Вагомим і унікальним прикладом публічної дипломатії НАТО та її ефективності в країнах-партнерах є Представництво НАТО в Україні, засноване 2016 р. – перше й єдине дипломатичне представництво в країні-партнері, яка має особливий статус. Представництво НАТО в Україні поєднує в собі дві діючі організації НАТО в Україні: Центр інформації та документації НАТО (1997 р.) та Офіс зв'язку НАТО (1999 р.). Подібний перехід на «нову» структуру під єдиним дахом уособлює еволюцію відношення НАТО до України, а також незмінну відданість забезпеченню довготривалого успіху.

Центр інформації і документації НАТО є структурним підрозділом Управління громадської дипломатії НАТО і був першим інформаційним закладом НАТО в країні-партнері, що забезпечує відкритий доступ до інформації широкій громадськості. Центр відіграє чільну роль щодо підвищення обізнаності населення України із основними завданнями і пріоритетами НАТО, роз'яснює переваги співробітництва між Україною і НАТО, водночас надаючи підтримку українській владі у галузі інформування громадськості і стратегічних комунікацій [6].

Заохочення до дебатів на теми, проблеми НАТО може допомогти зміцнити розуміння цілей і завдань Альянсу. Зазвичай інформаційні заходи НАТО мають інтерактивний та двосторонній характер, що дає змогу організації слухати свою аудиторію та вчитися у неї. Наприклад, НАТО має інформаційні пункти та офіси

в країнах-партнерах, а також «контактні посольства», які є посольствами країн-членів НАТО, розташованими в країнах-партнерах. Вони дають змогу НАТО взаємодіяти з місцевими громадами та посилювати вплив своєї роботи [3].

Сьогодні НАТО активно використовує технології публічної дипломатії в усіх сферах. Експерти Альянсу проводять багато дослідницьких та аналітичних робіт, моніторять національні та міжнародні опитування, щоб краще уявляти картину процесів, що відбуваються у світі. Альянс активно використовує багатогранний та інтегрований підхід до комунікації та взаємодії з широкими колами.

Наступальний характер публічної дипломатії НАТО в сучасному дещо хаотичному світі визначається гостротою протиріч між окремими державами та Альянсом. Цей фактор робить публічну дипломатію важливим інструментом впливу на міжнародні відносини, політику, діалог між сторонами з неадекватними національними інтересами, а також тими, чиїм завданням є налагодження та ведення такого діалогу – дипломатами, політиками, військовими, засобами масової інформації.

Публічна дипломатія є ефективним інструментом, оскільки дає можливість впливати на тих, хто в демократичних суспільствах вирішує майбутнє своєї держави: людей, які обирають ту чи іншу владу. Отже, можна взаємодіяти з владою іншої країни не тільки безпосередньо, але й опосередковано, формуючи необхідні питання в публічному дискурсі іноземного суспільства.

Підсумовуючи, ефективність методів публічної дипломатії НАТО залишається предметом дискусій і подальших досліджень. Незважаючи на певні помітні успіхи, існують також сфери для вдосконалення й пошук відповідей на постійні виклики, охоплення й залучення різноманітних аудиторій. Програми та політика Альянсу щодо комунікативної діяльності постійно адаптуються до змін у стратегічному безпековому середовищі, а також до технічних інновацій, різноманітних потреб інформаційного середовища та цільової авдиторії. Проте мета залишається єдиною – сприяти діалогу та взаєморозумінню, обізнаності громадськості з питань безпеки та залучення громадськості до безперервного процесу обговорення питань безпеки.

Джерела та література

1. Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation. NATO. 1.01.2010. URL: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm

2. Güleç C. NATO and Public Diplomacy: Opportunities and Constraints of 21st century. Perceptoins. 2021. Vol. XXVI, Number 1. P. 100–120. URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1905361

3. Communications and public diplomacy. NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/ natohq/topics_69275.htm

4. Committee on Public Diplomacy (CPD). NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/ natolive/topics_69272.htm

5. NATO 2022 Strategic Concept. NATO. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf

6. Представництво НАТО в Україні. URL: https://www.nato.int/cps/uk/ natohq/172885.htm

7. Яковенко Н. Л., Піскорська Г. Трансформація публічної дипломатії Північноатлантичного альянсу. URL: http://www.americanstudies.history. knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/24-Yakovenko-Piskorska-197-206.pdf

Пунько Алла
Навчально-науковий інститут журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

«М'ЯКА» СИЛА ФУТБОЛУ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Ключові слова: *футбол, благодійність, міжнародний, Україна.*
Keywords: *football, charity, international, Ukraine.*

Для справжніх фанатів футбол завжди був більше, ніж грою. Це не просто вид спорту, розвага чи хобі. Це пристрасть, емоції, переживання, а найголовніше – єдність! Недарма футбольна команда вважається сім'єю: підтримка, взаємодопомога й розуміння – невід'ємна частина її життя. У такий складний для України час цей вид спорту став не лише способом єдності людей з усього світу, а й чудовим, у фінансовому плані, способом підтримати нашу державу у боротьбі проти агресора, тому футбол по праву можна вважати «м'якою» силою боротьби на міжнародній арені.

У той час, як росію повністю відсторонили від міжнародного футболу рішенням ФІФА та УЄФА, збірна України продовжувала боротьбу за місце на чемпіонаті світу в Катарі, а українські клуби продовжують боротьбу на благодійному фронті. Розглянемо декілька прикладів, які демонструють – футбол змінює світ!

Починаючи з 12 квітня, київське «Динамо» проводить серію благодійних ігор під гаслом «Match for peace». Під час благодійного турне Європою, станом на квітень, «біло-синім» вдалося зібрати понад 22 мільйони гривень. Виручені в межах заходів кошти клуб направив на вирішення гострих гуманітарних проблем, спричинених повномасштабним вторгненням рф на територію України. Варто згадати не лише фінансову, а й інформаційну підтримку з боку динамівців. 13 травня в столиці Естонії відбувся фінальний матч першої серії «Match for peace». На глядачів чекала серія виступів українських артистів, які зверталися до міжнародної спільноти з проханням врятувати місто-герой Маріуполь, застосувавши процедуру екстракції для «Азовців». Футболісти ж, зі свого боку, вийшли на матч у футболках із зображенням Богородиці Оранти з Софії Київської. Такі дії були символічними, адже Маріуполь названо на честь Діви Марії.

Не можна не відзначити й інший гранд українського футболу – ФК «Шахтар». Осторонь він не залишився й зібрав понад 13,2 млн гривень у рамках благодійного туру «Shakhtar Global Tour for Peace» й понад 7,2 млн гривень, провівши спільні благодійні аукціони з компаніями «Sorare» та «Binance», а ще 4 млн гривень «гірники» вклали в організацію та облаштування Shelter Centre на «Арені Львів». Інформаційний фронт футболісти теж не оминули: 19 квітня «Шахтар» вийшов на матч проти «Фенербахче» у футболках із зображенням чотирирічної дівчинки Аліси, яка усі дні війни, до евакуації, перебувала в бомбосховищі Маріуполя, чекаючи порятунку, а 25 квітня у матчі з «Антальяспор» на полі «гірники» з'явилися в футболках із зображенням руки 3-місячної Кіри, яка загинула 23 квітня в Одесі внаслідок потрапляння в її будинок ворожої ракети.

Українські клуби-благодійники зі своєю місією справляються успішно, а як щодо закордонних? 27 лютого гравці «Вест Хему» вийшли на поєдинок АПЛ у

формі з прізвищем Андрія Ярмоленка на спинах, а на футболках їхнього суперника, «Вулвергемптона», був напис «Ні війні». До речі, сам же колишній лідер «Динамо» й нинішній найбільш високооплачуваний вінгер «Вест Хему» Ярмоленко ще на початку війни пожертвував на потреби української армії 3 мільйони гривень. Загалом українські футболісти-легіонери, серед яких Руслан Малиновський, Олександр Зінченко, Роман Яремчук, Віталій Миколенко, Віктор Коваленко та інші зробили грошовий внесок в українську армію в розмірі близько 16,5 млн гривень – ця сума збільшується щоденно. Наступний клуб – англійський «Евертон», за який виступає захисник збірної України Віталій Миколенко, пожертвує Україні 250 тисяч фунтів. Також «іриски» запускають масштабну благодійну кампанію, яка має на меті зібрати 500 тисяч фунтів для Комітету з надзвичайних ситуацій в Україні, створеному в Англії. Не можна не згадати й про колишню легенду футболу, власника клубу «Інтер Маямі», Девіда Бекхема, який разом із дружиною пожертвував 1 млн фунтів на допомогу Україні. Пара направила кошти фонду UNICEF, який допомагає українським дітям, постраждалим від війни.

Щоденно сума благодійних внесків від гравців, президентів клубів, футбольних фанів збільшується. Це означає лише одне – футбол є невід'ємною частиною боротьби й ще однією ареною для знищення ворога, він єднає і зближує, шкода тільки, що за таких обставин. Та за такої глобальної підтримки – немає сумнівів – вистоїмо, зможемо, переможемо!

Джерела та література

1. Сайт ФК «Динамо». URL: https://fcdynamo.com/
2. Сайт ФК «Шахтар». URL: https://shakhtar.com/
4. Бойко І. Футболіст Девід Бекхем і його дружина пожертвували $1,3 млн на допомогу українським дітям. *УНІАН*. 09.03.2022. URL: https://www.unian.ua/lite/stars/futbolist-devid-bekhem-i-yogo-druzhina-pozhertvuvali-1-3-mln-na-dopomogu-ukrajinskim-dityam-11735707.html
5. Гравці «Вест Гема» та «Вулвергемптона» підтримали Україну. *Укрінформ*. 27.02.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-sports/3414905-gravci-vest-gema-ta-vulvergemptona-pidtrimali-ukrainu.html
5. «Евертон» Миколенка пожертвує Україні 250 тисяч фунтів. *Укрінформ*. 13.03.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-sports/3427889-everton-mikolenka-pozertvue-ukraini-250-tisac-funtiv.html
6. Українські футболісти-легіонери зібрали понад 16 мільйонів гривень для армії. *Укрінформ*. 28.02.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-sports/3415841-ukrainski-futbolistile-gioneri-zibrali-ponad-16-miljoniv-griven-dla-armii.html

Коннова Віталіна
Запорізький національний університет

ДИПЛОМАТІЯ ЗНАМЕНИТОСТЕЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ «М'ЯКОЇ СИЛИ» ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ

Ключові слова: *м'яка сила, дипломатія знаменитостей, публічна дипломатія, Південна Корея.*
Keywords: *soft power, celebrity diplomacy, public diplomacy, South Korea.*

Останнім часом Південна Корея на міжнародній арені виступає як надійний глобальний партнер завдяки розвитку і просуванню нових технологій, а також застосуванню м'якої сили. Піднесення останньої з початку 1990-х років було настільки потужним, що отримало назву «Корейська хвиля», або ж «Халлю». Цей термін був придуманий і введений в обіг китайцями, коли корейські шоу почали набувати популярності в КНР.

Оскільки урядом Південної Кореї була обрана стратегія просування національної культури через телевізійні шоу, музику та кіно, це призвело до появи великої кількості «селебріті», вони ж «айдоли» або просто знаменитості. Приблизно з 2017 р. все частіше ми бачимо цих зірок не в кадрі розважальних шоу, а як ті виступають на подіях політичного значення чи говорять промови для організацій.

Тож у цьому дослідженні буде розглянуто феномен наймання відомих осіб з галузі культури для оприлюднення міжнародних справ і залучення їх до зовнішньополітичних кіл на прикладі Південної Кореї. І хоча ця тема набула популярності в США та країнах Західної Європи, але в Україні і країнах Центральної та Східної Європи джерельна база представлена переважно статтями й тезами авторів напряму прикладних культурологічних досліджень. Це зумовлює актуальність цієї роботи.

Наукова концепція дипломатії знаменитостей була введена канадським політологом Е. Ф. Купером задля опису активної діяльності відомих осіб з галузі культури, спорту, шоубізнесу або релігії на міжнародній арені в інтересах окремих а́кторів світової політики [5]. Варто зазначити, що саме явище не нове й існувало ще задовго до запровадження терміна. Наприклад, у 1919 р. під час Версальської мирної конференції Лоуренс Аравійський, британський мандрівник та активіст, намагався скасувати таємну угоду Сайкса-Піко 1916 р., за допомогою якої Британія та Франція, союзники у війні, домовилися розділити Близький Схід після війни [8].

Із огляду на з вищезазначене виникає питання, з якого часу саме Південна Корея почала просувати своїх знаменитостей не тільки на культурну арену світу, а ще й політичну? На нашу думку, цей період починається приблизно з 2017 року. Це пов'язано, по-перше, з ухваленням закону Південної Кореї «Про публічну дипломатію» [9]; по-друге, приблизно в цей час шанувальники корейської попмузики починають спрацьовуватись як сила для політичної активності [7]. Також на цей рік приходиться вперше за 13 років візит культурної делегації Південної Кореї до Північної Кореї в складі деяких корейських поплегенд та жіночої музич-

ної групи Red Velvet. Вони виступили на концерті, який мав символічну назву «Весна йде» з піснею «Ми хочемо об'єднання» [4]. Якщо оцінювати цю подію за її результатом, то ми можемо побачити тимчасове потепління у двосторонніх відносинах і надії з боку Південної Кореї на просування власного іміджу на територію Північної Кореї через знаменитостей. Як писала Цзеун Бек, докторантка Оксфордського університету з публічної політики та авторка книги «Прихована революція Північної Кореї»: «це частина шармового наступу, щоб зробити її (Північну Корею) справді нормальною країною» [10]. Станом на початок 2023 р. можемо сказати, що надія залучити дипломатію знаменитостей для налагоджування відносин з Північною Кореєю – не дала бажаних результатів. Окрім згаданого концерту у 2018 р., більше ніяких культурних заходів не відбувалось.

29 червня 2019 р. корейським урядом було запрошено відому K-pop-групу EXO на зустріч з тогочасним Президентом США Дональдом Трампом та його донькою Іванкою після Саміту G20 в Японії. Під час зустрічі запрошеним подарували примірники останнього альбому Exo Love Shot [11]. Гурт було запрошено оскільки Корейська туристична організація обрала EXO громадськими послами «Вибору нації» у 2018 р. Та друга причина це продемонструвати дружні наміри й взаємну зацікавленість, оскільки Іванка Трамп була прихильницею гурту. На нашу думку, ця зустріч не принесла ніяких дипломатичних чи політичних досягнень, лише була актом демонстрування прихильності.

25 лютого 2022 р. учасниці BLACKPINK відвідали офіційну церемонію призначення в резиденції британського посла в Сеулі, де вони отримали особистого листа від прем'єр-міністра Бориса Джонсона [1]. В ньому зазначалося, що гурт привернув увагу до глобальних екологічних проблем, тож був призначений послами доброї волі на 26-тій Конференції ООН зі зміни клімату. Метою було донести повідомлення до вже згрупованої аудиторії, так званого «фан-дому», та перетворити здобутий у культурі вплив і авторитет на соціально-політичний.

Настав час поговорити про групу, яка пройшла шлях від просто відомих людей до знаменитостей у галузі публічної дипломатії, а саме BTS. Безсумнівно, це не перша історія успіху корейської попгрупи, яка здобула популярність у всьому світі, але є безпрецедентною з огляду на їхній потенціал стати інструментом для публічної дипломатії Південної Кореї.

У 2017 р. кампанія гурту «LOVE MYSELF» успішно зібрала 2,98 мільйона доларів США в усьому світі для роботи ЮНІСЕФ із припинення насильства щодо дітей та молодих людей, тому BTS було запрошено виступити з промовою на 75-ту Генеральну Асамблею ООН [2].

У вересні 2021 р. адміністрація Мун Чже Іна призначила BTS «Спеціальним посланником Президента» для участі в 76-й Генеральній Асамблеї, де вони виконали свою останню пісню «Permission to Dance» і виступили з доповідями [3]. По-перше, включення музичної групи до складу офіційної делегації на багатосторонній платформі як ООН, свідчить про те, що k-pop став серйозним інструментом у плані публічної дипломатії. На відміну від традиційної публічної дипломатії, яка базується на двосторонніх відносинах, зараз BTS можуть здійснювати різні рівні впливу на численні зацікавлені сторони: міжурядові організації, держави та іноземну громадськість.

Використання дипломатії знаменитостей виглядає більш ніж привабливо, оскільки є вже готова цільова аудиторія, а відсоток того, що певний «меседж» буде донесено, пропорційний популярності персони, яка з ним виступає. Однак велика ставка на цей інструмент публічної дипломатії може не зіграти через певні ризики. Наприклад, репутація і популярність знаменитості не є стабільними величинами. До того ж відомі люди не сковані у своїх висловлюваннях, на відміну від дипломатів, і можуть через необізнаність чи необережне висловлювання в певній політичній темі спровокувати конфлікт. Наприклад, ті ж BTS, маючи вже досвід роботи на міжнародній арені, у 2020 р. потрапили в конфліктну ситуацію з Китаєм. Під час отримання нагороди від Корейського товариства імені Джеймса А. Ван Фліта, яка відзначає роль групи у розвитку добросусідських відносин між Південною Кореєю та Сполученими Штатами, лідер гурту Кім Нам Джун, більш відомий як RM, прокоментував трагедії Корейської війни, сказавши, що «ми завжди повинні пам'ятати історію болю, яку розділили обидві нації, і жертви багатьох чоловіків і жінок…» [6]. Цей вислів викликав образу у китайців, оскільки не було жодної згадки про життя китайців під час війни, які воювали на стороні Північної Кореї. Державні ЗМІ заповнили Weibo, WeChat і Twitter дезінформацією, засуджуючи BTS, що змусило бренди FILA та Samsung видалити зображення групи зі своїх китайських сайтів.

Однак навіть незважаючи на об'єктивні недоліки, на наш погляд, «дипломатія знаменитостей» продовжує залишатися надзвичайно важливим напрямом публічної дипломатії. Здатність відомих осіб формувати позитивний імідж держави за кордоном – основна мета цього інструменту. Але бути авторитетом для молоді, просувати ідеї і цінності на широкий загал і залучати значну аудиторію до екологічних, соціальних чи політичних заходів – є не менш важливим.

Джерела та література

1. BLACKPINK named advocates for UN climate change conference. *NME*. 26.02.2021. URL: https://www.nme.com/news/music/blackpink-advocates-un-climate-change-conference-2889749
2. BTS and Big Hit renew commitment to «LOVE MYSELF» campaign to support UNICEF in ending violence and neglect as well as promoting self-esteem and well-being. *UNICEF*. 04.03.2021. URL: https://www.unicef.org/press-releases/bts-and-big-hit-renew-commitment-love-myself-campaign-support-unicef-ending-violence
3. BTS appointed as special presidential envoy; to attend UN General Assembly. *Manila Bulletin.* 21.07.2021. URL: https://mb.com.ph/2021/7/21/bts-appointed-as-special-presidential-envoy-to-attend-un-general-assembly
4. Can North Korea Handle a K-Pop Invasion? *The New York Times.* 30.03.2018. URL: https://www.nytimes.com/2018/03/30/world/asia/north-korea-k-pop-red-velvet.html
5. Celebrity Diplomacy: Challenges and Opportunities. 25.09.2007. *Wilson Center*. URL: https://www.wilsoncenter.org/event/celebrity-diplomacy-challenges-and-opportunities
6. China went up against a K-pop giant and lost. *The Washington Post.* 20.10.2020. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/10/26/bts-china-spat-korean-war/
7. How K-Pop Fans Actually Work as a Force for Political Activism in 2020. *Time.* 25.07.2020. URL: https://time.com/5866955/k-pop-political/
8. Parise Peace Conference. *Clio Visualizing History.* URL: https://www.cliohistory.org/thomas-lawrence/paris
9. Public Diplomacy of Korea. *Ministry of Foreign Affairs Republic of Korea.* URL: https://www.mofa.go.kr/eng/wpge/m_22841/contents.do

10. The Opening of the North Korean Mind. *Foreign Affairs.* 28.11.2016. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/north-korea/2016-11-28/opening-north-korean-mind
11. Trump and Ivanka met K-Pop boy band EXO on a visit to South Korea's presidential palace. *Insider*. 29.06.2019. URL: https://www.insider.com/trump-and-ivanka-met-k-pop-band-exo-south-korea-2019-6

Міщук Євгенія
Криворізький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВИРОБЛЕННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У ПУБЛІЧНІЙ ДИПЛОМАТІЇ

Ключові слова: *дипломатія, проблема, системний підхід, управлінські рішення.*
Keywords: *diplomacy, problem, systemic approach, managerial decisions.*

Прийняття рішень у публічній дипломатії має свої особливості. Їх необхідно враховувати для того, щоб вирішення проблеми було найефективнішим.

Під час прийняття рішень у публічній дипломатії необхідно розглядати ширший контекст і дивитися на проблему як на систему. Необхідно враховувати різні аспекти проблеми, їх взаємозв'язки та можливі наслідки рішення. Наприклад, країни, які розвиваються, мають свої унікальні проблеми, як-от бідність, нерівність, забруднення довкілля, відсутність доступу до освіти та медичних послуг. Для підтримки цих країн необхідно дивитися на них як на систему, яка включає в себе багато аспектів: економіку, політику, соціальну сферу та довкілля. Рішення, прийняте в одному аспекті, може мати негативний вплив на інші аспекти розвитку країни. Тому підтримка країн, які розвиваються, потребує комплексного підходу, який враховує всі аспекти системи. Ще одним яскравим прикладом у цьому контексті є криза біженців. Вона є складною системною проблемою, що вимагає комплексного підходу для її вирішення. Це не просто проблема зміщених осіб, але також і соціально-економічна проблема, яка впливає на безпеку та стабільність країн, що приймають біженців. Для початку варто визнати, що причини кризи біженців можуть бути різними, від конфліктів та війн до кліматичних змін і економічної нестабільності. Тому, щоб вирішити цю проблему, потрібен широкий аналіз її причин та наслідків. Далі варто звернути увагу на те, що криза біженців має глобальний характер та вимагає координації зусиль на рівні міжнародної спільноти. Країни-приймачі потребують допомоги та ресурсів для забезпечення відповідних умов для біженців, а країни-виникнення потребують допомоги для розв'язання проблем, які змусили людей покидати свої домівки.

До того ж варто розглянути питання прав людини та захисту біженців. Потрібно забезпечити належний захист прав біженців та боротися з дискримінацією, яка може стати причиною їх незахищеності. Нарешті, важливо звернути увагу на те, що криза біженців має довготривалий характер та вимагає стійких і довготривалих рішень. Потрібно розробляти стратегії та плани дій для розв'язання проблеми у довгостроковій перспективі [1].

Публічна дипломатія включає в себе широкий спектр інформаційних технологій, які можуть допомогти в прийнятті рішень. Наприклад, моніторинг соціаль-

них медіа може допомогти відслідковувати реакції громадськості на певні події або рішення. Дипломатичні місії використовують соціальні мережі, як-от Facebook, Twitter та Instagram для спілкування з громадськістю та іншими зацікавленими сторонами. Наприклад, дипломатична місія США в Україні веде активну діяльність у соціальних мережах, де оприлюднює інформацію про свою роботу та спілкується зі своїми підписниками. До того ж дипломатичні місії використовують відео- та вебконференції для спілкування з громадськістю й іншими зацікавленими сторонами в режимі реального часу. Наприклад, Посольство Японії в Україні організувало віртуальний візит до Японії для українських студентів, де вони мали змогу ознайомитися з культурою та традиціями Японії.

Важливим елементом інформаційних технологій є вебсайти та додатки, які уряди та дипломатичні місії використовують задля забезпечення доступу громадськості до інформації про свою роботу, культуру та інші аспекти свого життя. Наприклад, Посольство Канади в Україні має свій вебсайт, де публікує новини, інформацію про свою діяльність, а також додаток «Канада в Україні», який дає змогу отримати інформацію про Канаду та канадську культуру.

Геополітичні ігри, як-от «MUN» (модель ООН) або «Crisis Management Exercise» (вправа з кризового управління) допомагають студентам, політикам та дипломатам зрозуміти складні політичні ситуації та виробляти стратегії для їх вирішення. Такі ігри можуть включати в себе використання інформаційних технологій, як-от відеоконференції або електронні таблиці. Інтерактивні медіапроєкти, як-от документальні фільми, мультимедійні презентації та ігри, допомагають підвищити інтерес до тем, пов'язаних із публічною дипломатією, та забезпечують доступ до складних політичних проблем. Наприклад, інтерактивний медіапроєкт «Global Diplomacy Simulation» дає змогу студентам з усього світу брати участь у симуляції міжнародних переговорів та дізнаватися про складні політичні процеси [3].

У публічній дипломатії необхідно бути гнучким та здатним швидко реагувати на зміни ситуації. Часто прийняття рішення потребує швидкої комунікації з іншими державами або організаціями. Приклади прийняття рішень у публічній дипломатії, коли необхідно бути гнучким та здатним швидко реагувати на зміни ситуації, можуть включати такі сценарії:

1. Кризова ситуація: під час кризової ситуації, як-от природні катастрофи, терористичні напади або воєнні конфлікти, дипломати повинні швидко реагувати на події та приймати рішення, які відповідають інтересам їх країни.

2. Неочікувана поведінка інших країн: коли інша країна вчиняє щось несподіване або негативне для інтересів вашої країни, дипломати повинні швидко реагувати та приймати рішення про те, як відреагувати на ці дії.

3. Співпраця з міжнародними організаціями: прийняття рішень у публічній дипломатії може також вимагати співпраці з міжнародними організаціями, як-от ООН або НАТО. Дипломати повинні бути готові до швидкої комунікації з представниками цих організацій та приймати рішення, які враховують інтереси країни та її партнерів.

4. Візити глав держав: прийняття рішень може вимагати зустрічей глав держав. Дипломати повинні бути гнучкими та здатними швидко організувати зустрічі, які відповідають дипломатичним протоколам та інтересам країни.

5. Співпраця зі ЗМІ: дипломати повинні бути готові до швидкої комунікації зі ЗМІ, яка допомагає приймати рішення в умовах нестабільності та несподіванок. Гнучкість у співпраці зі ЗМІ передбачає готовність швидко реагувати на новини, відповідати на запити журналістів, а також здатність пояснити складні міжнародні процеси простою та доступною мовою. Для того, щоб бути гнучким у співпраці зі ЗМІ, дипломат повинен бути готовим до швидкої комунікації, володіти високою ерудицією та вміти аналізувати складну інформацію в короткі терміни. Додатково важливо розуміти основні принципи роботи ЗМІ, їх потреби та очікування, а також бути готовим до співпраці з журналістами різних форматів і масштабів – від локальних до глобальних медіа.

Гнучкість у співпраці зі ЗМІ може допомогти дипломатам ефективно коментувати міжнародну політику своєї країни, роз'яснювати складні ситуації, а також залучати широку аудиторію до підтримки своїх ініціатив. Отже, співпраця зі ЗМІ може стати важливим інструментом у роботі дипломата, особливо в умовах швидких змін та несподіванок [2].

Прийняття рішень у публічній дипломатії повинно ґрунтуватися на відкритій та активній комунікації з громадськістю. Громадськість може допомогти в ідентифікації проблем, запропонувати рішення та оцінку їх ефективності. Залучення громадськості у процес прийняття рішень дає змогу враховувати різні погляди, інтереси та потреби різних груп населення, що може сприяти досягненню більш загальновизнаних та прийнятних рішень. До того ж відкрита й активна комунікація з громадськістю забезпечує прозорість та відкритість процесу прийняття рішень, що збільшує довіру громадськості до влади та зменшує можливість корупції й недовіри до державних інституцій. У залученні громадськості до процесу прийняття рішень важливо використовувати різні формати комунікації та співпраці, як-от публічні зустрічі, онлайн-консультації, громадські слухання, опитування тощо.

Джерела та література

1. Висоцький О. Ю. Електронна дипломатія як інструмент пропаганди. *Політологічний вісник.* 2018. Вип. 81. С. 51–59.

2. Опанасюк О. І. Особливості сучасної публічної дипломатії. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 117. С. 238–243.

3. Manor I. The digitalization of public diplomacy. Palgrave Macmillan series in global public diplomacy. 2019. 364 p.

СЕКЦІЯ 6
ІСТОРІЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ

Заболотний Євгеній
Донецький національний університет імені Василя Стуса

НАРАТИВИ ПРО ПРАВИТЕЛІВ РУСІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ

Ключові слова: *Володимир Святий, король Данило, Русь, інформаційне протистояння.*
Keywords: *St. Volodymyr, King Danylo, Ruthenia, information warfare.*

Історія української державності справедливо виводиться з Русі раннього і високого Середньовіччя. Саме навколо цього періоду роками будувалося ядро концепції «братніх народів», що часто підкріплювалося і в площині культурно-просвітницькій, зокрема й медійній сфері. Московські експансіоністські амбіції за доби «постправди» включають і експансію московських наративів про історію Східної Європи у світі [10]. Тематика Русі, ідентифікація із середньовічною державою задля затвердження «тяглості» власної історії вкрай важлива для націоналізмів як України, так і Московщини [3].

Яскравим прикладом цього є День Хрещення України-Русі як державне свято, яке почали відзначати від 2008 року за указом Президента Віктора Ющенка. На Московщині ж таке свято з'явилося після запровадження в Україні – у 2010-му. Відтоді сучасна Москва щороку гучно святкує Хрещення Русі і навіть звела пам'ятник Володимирові Великому біля самого Кремля. А у 2013 р., за президентства Віктора Януковича, на святкування 1025-ї річниці Хрещення приїхали Президенти Московщини, Молдови і Сербії, а очолив богослужіння Московський патріарх Кирило. Він дякував кремлівському ватажку за організацію святкування і закликав молитися за «Святу Русь» [2]. Водночас варто було б згадати і про скандал, викликаний намаганням Москви вкрасти нашу історію. Наприкінці травня 2017 р. під час візиту до Франції кремлівський керманич на спільній прес-конференції із Президентом Франції сказав таке: «Освічена французька публіка знає про російську Анну – королеву Франції. Молодша дочка нашого великого князя Ярослава Мудрого» [7]. Проте Президент Франції прокоментував це інакше: «Ви знаєте, що між Україною та Францією дуже давні історичні стосунки. Я хотів нагадати, що Президент України поїде відвідати місце, де похована Анна Київська, яка була королевою франків, і це дуже важливо у контексті нашої тисячолітньої спільної історії» [7].

У контексті інформаційного, ідеологічного протистояння дозволимо собі акцентувати на постатях, які мають виняткове символічне значення для протиборчих сторін. Першість доцільно було б віддати хрестителю – Володимиру Святому, що став символом тяглості української державності, фактично заклав її цивілізаційний шлях, символом якого сьогодні є княжий знак – Тризуб – державний герб України, якому було присвячено одну із циклу програм Володимира В'ятровича – «Істфакт» [1].

Слід згадати сюжет, розміщений на ресурсі «Історична правда» під назвою «Росія привласнила історію Київської Русі: Історична правда в деталях», де автори спростовують такі тези: «Україна – окраїна російських земель. Українці і росіяни – «братні народи». А українська мова – діалект російської. Як створювали імперські міфи? Як Московія стала Росією? Чи все руське є російським? Ведучий: Вахтанг Кіпіані. Герой програми: кандидат історичних наук Кирило Галушко» [4]. Ще одним проєктом ресурсу з цієї тематики є програма «Чий Володимир Великий та як хрестив Русь?» [8].

Саме навколо його постаті московська пропаганда знайшла апеляцію до окупації АР Крим, згадавши, що за однією із версій у Криму князь прийняв віру Христову. Це є одним із фундаментальних догматів московського історичного наративу, одним із основних міфів якого лишається позиціонування себе як збирача православних земель. Пропаганда побудувала навколо цієї тези потужне інформаційне поле, спрямоване на поглиблення міфологеми. Варто згадати найяскравіші приклади московської кіноіндустрії, серед них найвідомішим став «Вікінг» (2016). Фільм має чітко виражений ідеологічний характер, здебільшого сюжет позбавлений ознак документального фільму, проте дає змогу певною мірою візуалізувати епоху у викривленому вигляді, зображаючи давній Київ як брудне язичницьке лігво, а не описане сучасниками велике місто з сотнями церков і кількома ринками [11].

Якщо Володимира Великого ворожа історична доктрина намагається привласнити, то король Данило в московську концепцію вписується слабо, – тільки хіба у вигляді антагоніста, якого протиставляють міфологізованій версії Олександра Невського [9, 137]. Водночас образ Данила має виняткову цінність для українського державницького міфу, що мусить відкинути кліше імперських істориків – мов, якщо він «Галицький», то був правителем лише Галичини, а не Королем Русі. Цьому присвячена остання серія документально-історичного циклу «Таємниці великих українців» Акіма Галімова. Автор разом з істориками висунули гіпотезу, як би виглядав замок Данила, і вперше за 700 років здійснили його графічну реконструкцію: «Ми хотіли створити нову, сучасну, популярну енциклопедію видатних героїв нашої історії. В такому форматі, в якому вона буде зрозумілою, цікавою і головне доступною для якомога більшої кількості людей» [6]. Окремо варто згадати і про новітні відкриття українських істориків щодо корони Русі. Нині королівський вінець втрачений, але вченим вдалося розробити 3D-модель головного убору. Із цього приводу висловився Олександр Алфьоров, кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України: «Ми не можемо впевнено сказати, який монарх тут зображений – Данило Галицький чи його син, Лев Данилович, але ми впевнено знаємо, що зображена тут корона є атрибутом державності тодішньої. Вона не перероблювалася, вона виглядала саме такою, як вона була надана один раз Папою Римським Данилові Галицькому» [5].

Тривалий час у московських наративах розповсюджувалась ідея про Олександра Невського як «Сонце Землі Руської». Огляд оригінальних джерел показує, що цитата є викривленою (в оригіналі йдеться про «Сонце в землі Суздальстей»), але епітет виявився таким поширеним, що повторюється навіть українськими та зарубіжними істориками, ніби загальновідомий факт [9].

Загалом інформаційна боротьба за руський спадок як частину питомо української ідентичності, важлива не тільки в контексті її сприйняття всередині нашого суспільства, а й міжнародної спільноти.

Джерела та література

1. ІстФакт. Історія Тризуба. *Ukrainian Institute of National Remembrance / YouTube*. URL: https://youtu.be/m3n70kgNIgw

2. Комарова О. Як Росія намагається присвоїти історію хрещення України-Русі. *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/khreshchennya-rus-volodymyr-velikyi-rosija/30739775.html

3. Мєлєкєсцев К. І. «Мала Росія» та українська контратака в інформаційному протистоянні навколо історії. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень–травень 2021 р.).* Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. С. 19–20.

4. Росія привласнила історію Київської Русі: Історична правда в деталях. *Історична правда / YouTube*. URL: https://youtu.be/xvx3nx4KzmA

5. Скарб нації: українські науковці відтворять втрачену корону Данила Галицького. *Podrobnosti*. URL: https://podrobnosti.ua/2415741-skarb-nats-ukransk-naukovts-vdtvorjat-vtrachenu-koronu-danila-galitskogo.html

6. Таємниці великих Українців. Данило Галицький. *YouTube*. URL: https://youtu.be/TUtEGekni-E

7. У Парижі відкинули московські претензії на королеву Анну Київську. *Радіо «Свобода».* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28588396.html

8. Чий Володимир Великий та як хрестив Русь? *Історична правда / YouTube*. URL: https://youtu.be/CxIdaZmJBiE9

9. Mieliekiestsev K. From «fake news» to «fake history»:»the sun of ruthenian land» and information warfare. *Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences*. 2021. P. 135–139.

10. Mieliekiestsev K. The «Post-truth era» and its effects on public perception of Georgian and Ukrainian history. *15th International Silk Road virtual conference. Conference Proceedings (Silk Road 2020) = ᲐᲠᲔᲛᲣᲓᲘᲡ ᲒᲖᲘᲡ ᲛᲔ-15 ᲓᲘᲡᲢᲐᲜᲪᲘᲣᲠᲘ ᲡᲐᲔᲠᲗᲐᲨᲝᲠᲘᲡᲝ ᲙᲝᲜᲤᲔᲠᲔᲜᲪᲘᲐ. Silk Road Conferences. October 09–10.* Tbilisi, Georgia, 2020. P. 24–32.

11. Muchnik A. Russian Historical Revisionism Goes to the Movies. *The Moscow Times*. URL: https://www.themoscowtimes.com/2017/01/16/russian-historical-revisionism-goes-to-the-movies-a56828

Шмигун Анастасія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЧОМУ ДАНИЛО НЕ ГАЛИЦЬКИЙ?

Ключові слова: *Данило, «Галицький», постать, король, Русь.*
Keywords: *Danylo, «Halytskyi», figure, king, Rus.*

Перед нами – одна з найбільш знакових постатей історії Русі – князь Галицько-Волинської держави, у 1239–1241 рр. Великий князь Київський, а від 1253 р. – король Русі. Протягом понад чверть століття, у 1238–1264 рр. він стояв на чолі однієї з найбільших європейських держав, яка займала понад 300 тис. км^2. Землі, підвладні Данилові Романовичу, виходили далеко за межі історичних Галицької

і Волинської земель, це і Київ, і терени сучасної Білорусі, Польщі, українського Закарпаття тощо. Це була держава Романовичів, які свій родовід вели від Рюриковичів.

Намагаючись заручитися підтримкою Папи Римського у протистоянні Монгольській Орді, у 1253 р. у місті Дорогочин Данило прийняв корону і відповідний титул. Він став королем Русі. І саме так він називається у Галицько-Волинському літописі, європейських хроніках, інших свідченнях. У тому ж році Папа Римський оголосив Хрестовий похід проти татар, проте через низку причин ці плани залишилися нездійсненими. Не відчувши реальної допомоги з боку папської курії, Данило вступив у відкриту боротьбу із Монгольською Ордою.

Постать Данила протягом багатьох століть асоціювалась і нині супроводжується означенням «Галицький». Проте у тогочасних історичних документах цей діяч так не називався. «Князь Данило Галицький» – таким штампом користувались російські історики. Бо не міг бути Данило королем, коли в Московсько-Суздальському та в інших сусідніх князівствах були князі [6, 8].

Сам термін «Галицький» не є дійсним, бо насправді галицьким князем Данило був лише 9 років (за 63 роки життя та за 52 роки володарювання). Його титул від 1253 р. – «король Русі», але, за тенденцією російських істориків, він не міг бути королем Русі, бо володарями Русі могли бути великі московські князі та царі. В Росії є маленьке містечко Галич недалеко від Костроми, ще одна причина додавання епітету «Галицький», щоб зробити могутню постать Данила Романовича провінційною [3, 34].

Означення Данила Романовича як «Галицький» відоме з початку XIX ст. [1]. Утворення такої форми пригадування діяча мало більш політичний характер, ніж історичний. Адже Галицька земля завжди характеризувалася своєю самостійністю відносно решти земель Русі, а утвердження дефініції «Галицький» сприяло інтеграції Галичини до простору так званого «русского мира».

Недоречність означення «Галицький» підтверджується тією обставиною, що Галич виступав столицею держави Данила Романовича короткий проміжок часу: з осені 1238 р. до зими 1240 р. Із джерел відомо про неприязнь Данила до Галича через конфлікти із місцевою боярською верхівкою. Тому галицько-волинський володар переніс столицю своєї держави до міста Холм (нині Хелм, Республіка Польща), яке прагнув перетворити на один із великих центрів тогочасної Східної Європи.

Немає сумнівів, що Данило Романович був королем. Основним джерелом, яке розповідає про його коронацію легатом римського папи Інокентія IV у Дорогичині, виступає Галицько-Волинський літопис. У його тексті, зокрема, йдеться: «У той же час прислав папа послів достойних, що принесли [Данилові] вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: «Сину! Прийми од нас вінець королівства». … Прийняв же Данило од бога вінець у городі Дорогичині, коли він ішов на війну [проти ятвягів] із сином Львом і з Сомовитом, князем лядським» [2]. У «Дорученні папському легатові навернути вище духовенство і руських вельмож до римської церкви» так розповідається про акт коронації: «… наш найдорожчий у Христі син Данило, найясніший король Русі, якого просвітив Господь своїм милосердям, воліючи не смерті грішникам, а свого воскре-

сіння і життя, просив нас із належною поштивістю у спеціальному листі і через недавно присланих з цією метою послів, щоб ми з властивою нам добросердістю удостоїли прийняти його самого і весь народ його Королівства, досі відірваний від єдиної віри, до спільності й обітниці римської церкви, голови й наставниці усім іншим» [4, 93]. В іншому творі – польського автора Яна Длугоша «Аннали Польщі» розповідається про смерть Данила Романовича, якого він кваліфікує як «відступника, князя Данила, короля Русі», який «обіцяв разом зі своїм народом покинути руське визнання і перейти до правдивої віри та єдності з римським костелом». Проте після коронування він відступився від католицтва і повернувся до руської віри [5, 118].

Задля формування меншовартісного образу князя в російськоімперській, а згодом і в радянській традиції спостерігалося применшення європейського спрямування політики Данила Романовича. Водночас у джерелах зустрічаємо найменування «Данило», «король Данило», «Данило-король», «король Русі».

Отже, як показують дослідження сучасних науковців, Короля Данила не коректно називати Галицьким ні з історичного, ні з політичного погляду. Таке означення применшує вагу цього діяча, перетворює на провінційного князя однієї з провінцій великоросійського простору. У такий спосіб українцям відмовляється у величній сторінці історії, коли Галицько-Волинська держава була серед найпотужніших у Європі і стримувала тиск монголо-татар, виступаючи «Брамою Європи». Данило Романович для свого часу був видатним політиком, найменування ж «Галицький» навмисне применшує його значущість.

Джерела та література

1. Волощук М. Король Данило Романович. *Локальна історія.* 2 січня 2020. URL: https://localhistory.org.ua/texts/statti/korol-danilo-romanovich/

3. Літопис руський / переклад Л. Махновця. Київ: Дніпро, 1989. 590 с. URL: http://litopys.org.ua/links/galvol.htm

4. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ / Літературна агенція «Піраміда», 2007. 808 с.

5. Із доручення папському легатові навернути вище духовенство і руських вельмож до римської церкви. Історія України. Хрестоматія. Київ: Наукова думка, 2013. С. 93–94.

6. Затилюк Я., Кириченко К. Повідомлення «Анналів» Яна Длугоша про коронацію Данила Романовича та їх походження. *Ruthenica.* 2016. Т. 13. С. 108–136.

7. Христан Н. Данило Романович у радянській історичній уяві: князь чи король. *Науковий вісник Чернівецького національного університет імені Юрія Федьковича. Історія*. 2017. № 1(45). С. 613.

Дейнека Михайло
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМАТИКА ОСОБИСТОСТІ ЕМІЛІАНО САПАТИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ

Ключові слова: *свобода, земля, народ, революція.*
Keywords: *liberty, ground, nation, revolution.*

Вороги вважали його простим мародером, але Сапату боготворили селяни та городяни як революційного реформатора і героя, його життя надихнуло покоління молодих революціонерів та утворило незліченні легенди про цю неоднозначну постать.

Лідер Мексиканської революції Еміліано Сапата народився 8 серпня 1879 р. в Сан-Мігелі Аненекуїлько, в районі Вілла-де-Аяла в прекрасному штаті Морелос. Він був сином Клеофас Гертруди Салазар та Габріеля Сапати. Еміліано був неспокійним молодим чоловіком, як і всі інші, з раннього віку в школі він цікавився історію своєї країни. Він запитував свого вчителя про факти незалежності та про все, що було пов'язано з боротьбою, яка відбувалася в його країні. У віці 17 років він осиротів. Злидні і несправедливість, що його оточували, спонукали його боротися за захист землі. Еміліано бачив, як батько плакав від безсилля, коли його несправедливо позбавляли землі начальники міста, і бачив, як ставилась влада до селян того часу. У такий момент Еміліано, сповнений мужності, вигукував: «Коли я виросту, я поверну їх до вас». Згодом у нього з'явилась така можливість.

У 1906 р. він взяв участь у зустрічі в Куаутлі задля захисту селянської землі штату Морелос від ненажерливості землевласників Порфірісти. 12 вересня 1909 р. він був обраний президентом ради оборони земель Аненекуїлько. Основним підходом Сапати був захист права людей на землю, що означало право на існування селянських громад. Еміліано був готовий боротися з усім і всіма, розраховуючи лише на довіру та підтримку свого народу. Як селянин, захищаючи права свого народу на землі («земля належить тим, хто її обробляє»), завербував армію пеонів, здебільшого корінних жителів міст і фазенд Морелоса, і з військовим гаслом «Земля і Свобода», приєднався до Мексиканської революції Франциско Ігнасіо Мадеро в 1910 р., метою якої було повалення режиму Порфіріо Діаса.

Коли вибухнула революція, Сапата як селянин приєднався до сил Франциско Ігнасіо Мадери, завербував армію пеонів, здебільшого корінних жителів міст і фазенд Морелоса, і з військовим гаслом «Земля і Свобода», залучених аграрними вимогами плану Сан-Луїса, розпочав боротьбу з урядом. Але незважаючи на успіх Мадери, розподіл землі не відбувся. Поміщики, скориставшись тим, що порфірістська армія залишилася стояти, наполягали на роззброєнні селянських військ і задумали зраду, яка майже коштувала Сапаті життя. За цих умов Сапата реорганізував свою армію і взяв Яутепек, Куаутлу та Куернаваку. Під час торжества революції мадерістів він відмовився скласти зброю, поки розподіл землі не набув чинності. Таке ставлення збереже її до кінця життя, що призвело до сутичок з тими, хто тримав владу, демонструючи свою вірність принципам плану

Аяли, аграрної ідеології, в якій відображалися бажання селян, синтезовані у фразі «Земля і свобода». Повернення земель, відібраних у селян, було їхньою основною метою.

Сапата більше не довіряв Мадері, який обійняв пост Президента в 1911 р., і він виступив проти, формулюючи власну програму аграрних реформ, відому як План Аяла, за допомогою якої він мав намір перерозподілити землю серед селян. Під час президентств диктатора Вікторіано Уерти (1913–1914) та Президента конституціоналізму Венустіано Карранса (1914–1920) Сапата продовжував підтримувати свою партизанську діяльність проти уряду, поширюючи свою владу на півдні Мексики. Разом з Франциско (Панчо) Віллою, який прийняв План Аяла, він увійшов до Мехіко в 1914 р.

Із моменту проголошення плану Аяла сапатисти мужньо захищались проти урядів Мадеро, Вікторіано Уерти та Венустіано Каррансі. Вони ліквідували латифундизм і розподілили землю. Вони конфіскували млини та велику паперову компанію і влаштували їх працювати на благо населення, вони заснували сільськогосподарський банк і відкрили численні початкові школи, зокрема для дорослих. Прихильники Сапати реорганізували політичне життя муніципалітетів, давши поштовх традиційній організації селян, і створили комітети пильності. Після розгрому армії Вілли в 1915 р. лише сапатизм був перешкодою для консолідації нового уряду. Проти Сапати були спрямовані численні сили, які практично спустошили штат Морелос. Жінки також відіграли дуже важливу роль у житті Еміліано, починаючи від його матері, яка була жінкою чудового характеру, і закінчуючи його вірними революціонерами, які безумовно підтримували його до дня його смерті.

Наступного року Сапата відійшов до Морелоса, де продовжував захищати свої позиції проти військ конституціоналістів. У 1919 р. він був убитий в засідці, організованій агентом Каррансі, на фазенді Чінамека, там же, де вісім років тому йому схиляли до тієї самої зради. Його вбивство спровокувало рішуче засудження громадської думки та значної частини самих конституціоналістів. Рух сапатистів зазнав воєнної поразки, але не його ідеали справедливості. Популярність його була такою великою, що ще довго селяни Морелоса відмовлялись вірити у загибель лідера.

Із плином часу Сапата став героєм; дефекти каудільйо були розмиті, забуті, перетворені пером поета, рукою мураліста або красномовними словами політика на заманливий образ повстанця. У Мексиці його називали «Ель Атіла дель Сур». Сапата сьогодні – мученик аграризму, символ соціального викуплення в Мексиці. Вороги вважали його простим мародером, але Сапату боготворили селяни та городяни як революційного реформатора і героя, його життя надихнуло покоління молодих революціонерів та утворило незліченні легенди про цю неоднозначну постать. Хтось і нині вважає його бандитом, хтось – більше схожим на недобросовісну людину, яка знала, як скористатися нагодою, але певне те, що цей унікальний персонаж допоміг багатьом людям, які боролись за його ідеали, ідеали багатьох мексиканців, котрі вже втомилися від жорстокого поводження, зарозумілості та експлуатації своїх лідерів.

Отже, Еміліано Сапата залишив великий слід в історії Мексики, все свідоме життя був мужній, і як велика людина свого часу, захищав народну власність

землі. «Земля і свобода» – його девіз; навіть сьогодні суспільство визнає: «Земля призначена для тих, хто на ній працює». Ідеали Сапати і нині доволі популярні серед мексиканського населення, хоча і близькі до екстремізму. Сапату можна вважати селянським лідером на кшталт Жака Простака періоду Жакерії. Водночас Сапата негативно ставився до консервативного життя мексиканців та ідеологічно був близький до комуністичних рухів. У листі до Панчо Вілли Сапата писав: «Невігластво і затемнення часом не дали нічого, крім стада рабів для тиранії». Однак якими б не були дії Сапати за його життя, після смерті він став кумиром регіону, і над ним завше буде витати образ визволителя і борця за права народу.

Джерела та література

1. Knight A. The Mexican Revolution, Porfirians, Liberals, and Peasants. Cambridge: Cambridge University Press. Vol. 1. 1986. 190 p.
2. Espinosa A., Arturo F. Guerra y política contra el cuartelazo. La revolución zapatista durante el régimen de Huerta. *Estudios de Historia Moderna y Contemporánea de México*. México: Instituto de Investigaciones Históricas. 2006. 138 p.
3. Krauze E. Mexico: Biography of Power. New York: Harper Collins, 1997. 278 p.
4. Álvarez S. P. Cronología de la Revolución (1906–1917). México: Instituto Nacional de Estudios Históricos de las Revoluciones de México. 2011. 224 p.

Бойко Ірина
Донецький національний університет імені Василя Стуса

КОНТРОВЕРСІЙНІСТЬ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Ключові слова: *Українська революція 1917–1921 рр., Гетьманат, Павло Скоропадський, Українська Держава.*
Keywords: *Ukrainian Revolution 1917–1921, Hetmanate, Pavlo Skoropadskyi, Ukrainian State.*

Історія України налічує немало і гірких, і переможних подій. Кожний її етап складає той фундамент української державності, що ми маємо наразі. Одним з таких важливих етапів є період Української революції 1917–1921 рр. Особливу увагу і неоднозначність оцінок викликає правління Гетьманату Павла Скоропадського. Ця постать до сьогодні складає доволі контроверсійну позицію у світовій історіографії. На сучасному етапі важливо вивчити особливості оцінок діяльності гетьмана для формування об'єктивного ставлення до його історичної постаті.

Контроверсійність оцінок історичної постаті Павла Скоропадського насамперед полягає у його біографії. «Патріот обох держав», як називав себе сам гетьман, вивчав історію України, сам походив зі знаменитого козацького роду. У його домі співали українські пісні та читали книжки українських авторів. Але одночасно з цим він побудував військову кар'єру в російській імперській системі [5, 14–15].

Незважаючи на це, П. Скоропадський не був «улюбленцем» російського уряду. Як зазначає Д. Левчук: «Маючи всі підстави перебувати в найвищих сферах московсько-петербурзького суспільства, і знаючи, як колоніяльна політика російського уряду завжди намагалась "інородців" висувати на вищі становища, Скоропадський не був у милості царедворців, на нього дивилися косо» [4, 3].

Одним зі спірних питань у діяльності гетьмана виступає його грамота від 14 листопада 1918 р. «Про федерацію з Росією». Цей документ викликав масу емоцій та непорозумінь, а в деяких дослідницьких роботах його зміст був продиктований обірвано, грубо та некоректно щодо оригіналу.

Важливо розуміти, яке міжнародне політичне становище тоді існувало [2, 50]. П. Скоропадський розумів, що для держави, яка не має великої надійної військової сили, важливо було мати союзників, коли до українських кордонів наближалися більшовики. Особливої гостроти це питання набуло після програшу Німеччини у Першій світовій, унаслідок чого німецькі війська повинні були відступати до своїх кордонів. Тоді, шукаючи контакти з Антантою, П. Скоропадський був вимушений декларувати грамоту, адже та хотіла «Єдиної Неділимої Росії» та не сприймала Українську Державу як щось окреме від неї.

Такий політичний маневр мав на меті отримати прихильність майбутнього ймовірного союзника, а значить – і військову допомогу. Варто зазначити, що дефакто, самий договір був фіктивним, адже угода передбачала «укладення з царською Росією», якої на той момент не існувало. На історико-політичній мапі зустрічаємо Росію саме під більшовицькими настроями, і як уже відомо, Скоропадський би ніколи не погодився на такий союз [1, 8]. Критики Гетьманату говорять, що цей політичний крок був зрадою, а сам гетьман був затятим федералістом. Одним із популярних тлумачень сучасників (В. Винниченко, М. Грушевський тощо) було те, що він був російською / німецькою маріонеткою, прагнув відновлення Російської імперії. Але чи було це так?

За А. Кущинським, цілком доречно виділити такі пункти гетьманської політики:

1. Ратифікація Берестейського мирного договору з Центральними державами, що визнали самостійність України.

2. Приєднання територій до Української Держави (Крим – на автономних правах, Бессарабія, Холмщина, Підляшшя – переговори про об'єднання з Кубанською Народною Республікою).

3. Визнання Української Держави 30-ма країнами світу.

4. Розвиток освіти. Заснування університетів, відкриття до 150 українських гімназій, військових шкіл, українізація попередніх вищих навчальних закладів. Заснування Українських національних музею, архіву, бібліотеки, Української академії наук [3, 18–20].

Власне, варто додати те, що сам гетьман виділяв себе «Гетьманом всієї України», підкреслюючи ідеї соборної, вільної, незалежної Української держави. У своїх спомнах він доводив, що «Україна в тій чи іншій формі буде» [5, 48–50].

Після свого зречення, у період еміграції, П. Скоропадський не полишав українських настроїв. Він заснував у Берліні Український науково-дослідний інститут, очолював Українську громаду, здійснював захист українського народу [4, 14].

Історик повинен ставити собі мету – бути об'єктивним, не переходити межу ідеалізації або надмірної критики якоїсь події чи особистості. А тим паче – контроверсій, як у випадку з історичною постаттю П. Скоропадського. Адже такий вибірковий аналіз робить історію скривленою та неповною. П. Скоропадський не був ідеальним героєм [6, 11]. Насамперед він був людиною, яка вклала свої

сили в розбудову української державності і культури. Оцінювати його політику складно ще й через те, що термін його гетьманування досить короткий. Імовірно, сучасні історики потребують більше часу, щоб підійти до оцінки діяльності П. Скоропадського більш об'єктивно та неупереджено. Водночас з абсолютною впевненістю можна говорити, що П. Скоропадський був важливим складником української історії та процесу державотворення, про який ми не маємо забувати.

Джерела та література

1. Самостійник чи федераліст? Правда про Гетьмана Павла Скоропадського. Чікаго: Видання Союзу гетьманців державників Америки, 1935. 12 с.
2. Гай-Нижник П. П. Грамота про федерацію 1918 р.: вимушений тактичний крок задля порятунку Української Держави чи завбачлива стратегія на відновлення єдиної Росії. *Гілея*. 2018. Вип. 138 (№ 11). Ч. 3. Політичні науки. С. 40–57.
3. Кущинський А. Патріот і державний муж України. Чикаго: Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка, 1974. 17 с.
4. Левчук Д. Гетьман Павло Скоропадський в світлі історичних фактів. Торонто: «Наша Держава», 1952. 15 с.
5. Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918. Київ: Філадельфія, 1995. 492 с.
6. Калакура Я. С. Нові підходи до висвітлення Гетьманату Павла Скоропадського в сучасній українській та зарубіжній історіографії. *Архіви України.* 2011, № 2–3. С. 262–274.

Кошельнік Владислава
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ВЕРСАЛЬСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Ключові слова: *шкільний підручник, Версальський мирний договір, Веймарська республіка.*
Keywords: *school textbook, the Treaty of Versailles, Weimar Republic.*

Шкільні підручники виступають джерелом інформації для великої кількості людей, переважно молодшого віку, та містять у собі вибрані факти про події минулого. Як певного роду «гібридний носій» історії держави, шкільний підручник піддається впливу з боку не тільки наукових чи освітніх, а й політичних тенденцій. Водночас ті, хто обговорює та формулює зміст підручників, перебувають під впливом суспільного дискурсу та культури пам'яті їх власного минулого та сьогодення. За допомогою аналізу підручника можна виявити численні шари, які впливають на формування наративів та пам'яті про події минулого.

Однією зі значних і водночас доволі негативних сторінок у німецькій історії стала Перша світова війна та прийнятий за її результатами Версальський мирний договір. Ці події уже на початку 1920-х рр. увійшли до нових шкільних підручників Веймарської республіки. Розгляд змісту обраних підручників відображає моделі сприйняття та інтерпретації визначеної події. На прикладі Версальського договору можна показати, як «тема миру та мирних угод» загалом і Версальський договір зокрема представлені в підручниках переможеної держави, у якому ключі вони описуються і яку функцію виконують у формуванні пам'яті.

У той час, коли Версальський мирний договір викликав серед німців обурення та бажання негайного перегляду умов угоди, особливо через наявність статті 231, яка покладала провину у розв'язуванні війни на Німеччину, для сфери «освіти та шкіл» у новій конституції Веймарської республіки від 1 серпня 1919 р. була закладена цілком пацифістська мета: «У всіх школах слід прагнути до морального виховання, громадянських почуттів, особистих і професійних здібностей у дусі німецької національності та міжнародного примирення» [5].

Однак у шкільних підручниках німецькі наративи зводилися до спроб спростувати статтю 231 договору. Автори визначали причиною війни те, що Німеччина знаходиться в «оточенні» держав Антанти, які переслідували єдину мету – знищення Німецької імперії. І хоча деякі автори визнавали провину Німеччини, то тільки за те, що німецька політика була надто пацифістською, чим провокувала опонентів на напад. Договір також визначався як засіб продовжувати війну проти Німеччини невійськовими засобами [1, 296].

У підручнику 1928 року авторства відомого педагога Германа Пінова зміст зосереджений виключно на німецькому баченні війни, а держави-переможниці, їхні представники та цілі не названі [4, 142]. Це показує перспективу, яка панувала в Німеччині в 1920–1930-х рр. Замість того, щоб розглядати погляди інших договірних сторін і обґрунтовувати їх позиції на переговорах, Версальський договір зазвичай розглядався суто як «диктат» і «насильницький мир», який нав'язали Німеччині держави-переможниці. Власне іменники «покарання», «помста», «диктат» супроводжували опис мирного договору у підручниках. Щодо образу держав-переможниць Францію та Англію визначали як антинімецькі нації. В один ряд із ними також ставали Польща, яка отримала східні території колишньої Німецької імперії, та США. У підручнику держави-переможниці називаються, серед іншого, «нашими колишніми ворогами», присвійний займенник «наші» має на увазі, що німці тримаються разом і відрізняють «своїх» від «ворогів» [3, 60]. Створюється інсценований образ хороброго, згуртованого німецького народу, який захищається від ворожих держав і виступає за успішне майбутнє після спільної відбудови. Розділи про втрату території передають картину того, що німецьке населення стояло разом, незважаючи на суворі умови, і голосувало на користь Рейху, тоді як сусідні держави намагалися застосувати силу та недипломатично зберегти якомога більше німецької території [2, 235].

Також доволі часто у підручниках проводяться паралелі між 1871 р., коли у Версалі було проголошено Німецьку імперію, та 1919 р., коли у тому ж таки Версалі було підписано «принизливий» для німців мирний договір [6, 148]. Наприклад, у німецькому шкільному підручнику 1928 р. для опису процесу виплати репарацій ситуація 1871 року слугує точкою відліку: «(Загальна) вартість поставок і платежів, здійснених Рейхом лише до осені 1924 р., була, згідно з надійними підрахунками, приблизно в п'ятнадцять разів більше французької військової контрибуції 1871 р.». Отже, звинувачення в «каліченні, пограбуванні та затисканні рота Німеччини» звучать саме у бік та «старого» ворога-Франції, яка прагнула «компенсації» за «несправедливість 1871 р.». Формулювання в лапках свідчить про те, що події 1871 р. не сприймаються Німеччиною як несправедливість щодо Франції [4, 144]. Із наступного опису положень уже Версальського догово-

ру стає зрозуміло, що Німеччина, з іншого боку, вважала себе жертвою «несправедливості 1919 р.».

Отже, у шкільних підручниках Веймарської республіки в контексті опису та трактування Версальського мирного договору домінували негативні оцінки цього документа. Зберігався створений ще під час Першої світової війни образ ворога в особі держав-переможниць, які й після завершення конфлікту прагнули помститися німцям. Особливо виділялася роль французів у цьому процесі, які виступали в якості певного «давнього історичного ворога» німецького народу. Такий стиль, безумовно, не сприяв позитивному ставленню німецьких школярів до держав-переможниць та їх населення, що, на наш погляд, стане одним із факторів подальших політичних та воєнних подій 1930-х – першої половини 1940-хх рр.

Джерела та література

1. Bendick R. Die Schulbücher der Feinde Wahrnehmung und Wirkung in Deutschland und Frankreich vor und nach 1918. *Internationale Schulbuchforschung. Erster Weltkrieg und Versailler Vertrag / The First World War and the Treaty of Versailles*. 2000. Vol. 22. № 3. S. 301–314.
2. Lehrbuch der Geschichte für die oberen Klassen der Gymnasien. 3. *Die Neuzeit.* Bamberg, 1928. 328 p. URL: https://www.bavarikon.de/object/bav:UBAHSB00000BAV 80060574?cq="Historische+Darstellungen%2C+Schulbücher+und+Lehrwerke+für+den+Geschichtsunterricht"&p=1&lang=de
3. Mörike L. Nationale Geschichtspolitik: Der Versailler Friedensvertrag in der 100-jährigen Erinnerung in Schulbüchern aus vier Nationen. Transcript Verlag, 2022. 278 s.
4. Teubners Geschichtliches Unterrichtswerk für höhere Lehranstalten, Lehrbuch der Geschichte für die Mittelstufe, Teil III: Geschichte des deutschen Volkes von 1648 bis zur Gegenwart / hg. v. H. Pinow. Leipzig / Berlin: Teubner, 1928.
5. The Constitution of the German Federation of August 11, 1919 (The Weimar Constitution). URL: https://web.archive.org/web/20050308140018/http://web.jjay.cuny.edu/~jobriej/reference/ob13.html
6. Timm Heinrich. Geschichte des deutschen Volkes. Der mecklenburgischen Jugend erzählt. Langensalza: Beltz, 1923. 156 s.

Буран Анна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМА ВИЗНАННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ ГЕНОЦИДОМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Ключові слова: *Голодомор, геноцид, світове визнання.*
Keywords: *Holodomor, genocide, world recognition.*

Голодомор 1932–1933 рр. в Україні є однією з найтрагічніших сторінок її історії. За деякими оцінками, його наслідком стала смерть від 3 до 7 млн українців. Проте визнання Голодомору геноцидом українського народу було відкладено на десятиліття, хоча цей акт є важливим кроком для встановлення справедливості за мільйонні жертви цивільного населення. Це має важливе значення для українського народу, оскільки дає можливість визнати страждання та жертви, яких він зазнав, а також привертає увагу світової спільноти до злочинів проти

людства, здійснених радянською владою, та які продовжує вчиняти влада сучасної росії.

Вперше термін «геноцид» з'явився у 1944 р. в книзі польського юриста Р. Лемкіна [6, 12]. 1948 р. його зафіксовано у «Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього», яку ратифікована УРСР у 1954 р. У документі геноцид визначається як будь-які дії, що мають на меті знищення, повністю або частково, національної, етнічної, расової або релігійної групи, що включає вбивства та багато інших чинників, що можуть нашкодити людям, як фізично, так і морально [5].

Щодо першовживання терміна «Голодомор», то специфічно до українського голоду він був ужитий 17 серпня 1933 р. у статті «Hladomor v SSSR» у празькому часописі «Vecernik P. L.». У 1968 р. слово «Голодомор» вжито у творі Павла Штепи «Московство» [3]. У Радянській Україні вперше прозвучало у виступі Івана Драча на IX з'їзді письменників України у 1986 р. Надруковано це слово було вперше у 1988 р. у газеті «Літературна Україна», яка передрукувала доповідь українського прозаїка Олекси Мусієнка [9].

Питання визнання Голодомору геноцидом виникло в Україні вже в часи СРСР. Проте радянська влада, яка контролювала всі аспекти життя, замовчувала цю подію, зумовлюючи її винятково несприятливими природними умовами. Поширення інформації про цю трагедію було неможливим, а будь-які повідомлення, що проникали через «залізну завісу», маркувалися як «буржуазні фальсифікації» [6].

Після розпаду СРСР проблема Голодомору вийшла на загальні кола та почала активно досліджуватися. У 2006 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», де було визначено тогочасний голод як акт геноциду проти українського народу [8]. Це був важливий крок для України, що дав можливість народу оприлюднити свої страждання та втрати.

Після цього важливого акту розпочався непростий процес визнання Голодомору геноцидом світовою спільнотою. Сьогодні відповідні рішення прийняли двадцять чотири держави: Австралія, Естонія, Угорщина, Польща, Грузія, Канада та інші. Дві організації визнали на міждержавному рівні: Балтійська Асамблея та Європейський парламент. Три держави (Ватикан, Бразилія та Румунія) зробили свої заяви: Декларація щодо засудження навмисного голоду (Голодомору) в Україні (Румунія), Компендіум соціальної доктрини Церкви від 02.04.2004 (Ватикан) та Рішення Федерального Сенату Бразилії від 26.04.2022 р. (Бразилія) щодо Голодомору [2]. Ще одинадцять держав ухвалили декларацію про його засудження та вшанування пам'яті жертв. Потужним імпульсом до визнання Голодомору геноцидом стала відкрита воєнна агресія рф проти України. У 2022 – на початку 2023 р. такий крок здійснили ще десять держав [4]. Проте, далеко не всі держави світу погоджуються з тим, що це було навмисне винищення саме українського народу, посилаючись на поширення голоду і в інших регіонах СРСР: на Кубані, Кавказі, у Молдові, росії та інших [7].

Російська федерація як «спадкоємиця Радянського Союзу» не визнає геноцидного характеру голоду початку 1930-х рр., до того ж чинить системний опір політично-правовому визнанню його геноцидом, спростовуючи будь-які докази

та прикриваючись терміном «всесоюзний голод», хоча нині оприлюднено багато доказів, що саме радянський уряд відповідає за створення голоду та навмисного його розповсюдження на території України [7, 3]. Показовою була відмова у 2008 р. президента рф Д. Медведєва взяти участь у меморіальних заходах у Києві з нагоди 75-х роковин трагедії.

Україна та світова спільнота вважають, що Голодомор був акцією знищення Сталіна, націленою на український народ, що включала штучне створення голоду, заборону експорту харчових продуктів з України, а також конфіскацію зерна та інших продуктів харчування, яку створив Радянський Союз, щоб придушити будь-які спроби протистояння комуністичній владі.

Отже, визнання цієї трагедії геноцидом у світі є складним і довготривалим процесом. Головна проблема полягає в гібридності поглядів, тобто не всі країни та організації визнають його як навмисний геноцид [1]. Проблема полягає також у небажанні деяких країн іти проти політики росії. Але незважаючи на це, українські громадські організації та державні структури продовжують працювати над тим, щоб домогтися визнання Голодомору як геноциду українського народу всіма державами світу.

Отже, визнання Голодомору 1932–1933 рр. світовими державами є важливим для України. Адже кожен злочин проти людяності та його виконавець повинні бути засудженими та покараними задля недопущення подібного у майбутньому. Сьогодні ми бачимо, що підтримка держав щодо визнання Голодомору геноцидом збільшилася, і це неабияка перемога у відновленні справедливості. Наслідки Голодомору відчуваються й досі. Це не тільки мільйонні людські жертви, а й втрата традиційної української культури та підрив ментальних основ українства. Дослідження історії Голодомору та досягнення його визнання на міжнародному рівні – важливий крок на шляху до збереження пам’яті про жертв цієї трагедії та забезпечення захисту прав людини у подальшому.

Джерела та література

1. Бондарчук А. Гібридність Голодомору – основна перешкода визнання його геноцидом. Чому у світі гальмується визнання великого Голодомору України геноцидом. *Матеріали Міжнародної конференції «Штучні голоди в Україні XX століття». (Київ, 16 травня 2018 року).* Київ–Дрогобич: Видавництво «Коло», 2018. С. 85–88.

2. Визнання Голодомору актом геноциду в світі. *Національний музей Голодомору-геноциду.* URL: https://holodomormuseum.org.ua/vyznannia-v-sviti-holodomoru-aktom-henotsydu/

3. Грицак Я. Хто і коли вперше вжив слово «Голодомор». *Україна модерна.* 24.11.2017. URL: https://uamoderna.com/blogy/yaroslav-griczak/etymology-holodomor

4. Заступник міністра Андрій Мельник доповів про розширення кола держав, які визнали Голодомор 1932–1933 років в Україні геноцидом. *Міністерство Закордонних Справ України.* URL: https://mfa.gov.ua/news/zastupnik-ministra-andrij-melnik-dopoviv-pro-rozshirennya-kola-derzhav-yaki-viznali-golodomor-1932-1933-rokiv-v-ukrayini-genocidom

5. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. *Інститут дослідження Голодомору.* URL: https://holodomorinstitute.org.ua/documents/konvencziya-oon-pro-zapobigannya-zlochynu-genoczydu-i-pokarannya-za-nogo/

6. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: мовою документів, очима свідків. Київ: Наш час, 2008. 237 с.

7. Марочко В. І. Територія Голодомору 1932–1933 рр. Київ, 2014. 64 с.

8. Про Голодомор 1932–1933 років в Україні. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text
9. Що таке Голодомор? Звідки походить ця назва? *УІНП.* URL: https://www.facebook.com/uinp.gov.ua/photos/a.332393123581995/1113671948787438/?type=3

Кузьменко Едуард
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІСТОРІОГРАФІЧНІ ПРОТИРІЧЧЯ ЩОДО РОЛІ ТА СПАДЩИНИ ІІ БРИТАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Ключові слова: *історіографія, Британська імперія, Велика Британія.*
Keywords: *historiography, British empire, Great Britain.*

Постбрекзитна Велика Британія активно намагається втілювати концепцію «Global Britain» на фоні переформатування відносин із ЄС. До 2020 р. для Великої Британії Європейський Союз був найбільшим ринком товарів та послуг. Експорт до ЄС протягом 1999–2007 рр. був на рівні 50–55 %, тоді як у 2022 р. становив уже 42 % – 340 млрд фунтів стерлінгів. Водночас імпорт із ЄС становив 48 %, тобто 432 млрд фунтів стерлінгів [3]. Стратегія Глобальної Британії передбачає просування інтересів Великої Британії у країнах Глобального Півдня, зближення з країнами англосаксонського світу (поглиблення «особливих відносин» зі США), створення нових партнерств і союзів (наприклад, AUKUS), реалізацію «Turing Scheme» [4; 2].

Ці зміни впливають на життя британців. Зокрема, простежується зниження рівня життя британців з моменту Брекзиту, зменшення індексу щастя населення [5], закриття можливостей, які пропонувалися в рамках ЄС. Подібні зміни мають суспільний резонанс, який активно використовується опозиційними політичними силами у внутрішньополітичному житті держави. Критицизм, порівняння стратегії «Глобальної Британії» з ресентиментом консерваторів за імперськими часами Великої Британії активно просувається через ЗМІ. Ба більше, важливим є і соціальний активізм політичного характеру (лівого за своєю сутністю спрямування) проти расизму, колоніалізму, дискримінації, кампанії «Rhodes Must Fall», «Black Lives Matter» у Великій Британії. Вони впливають на поширення закликів деколонізувати шкільну та університетську програму, музеї та публічний простір, підняття питань щодо реституції культурних цінностей, репарацій за колоніальний період залежним у минулому територіям.

Зважаючи на глибокі академічні традиції Великої Британії, тісний зв'язок академічних кіл із політичною та державною сферою, одну з ключових ролей британських університетів, особливо Оксбриджу, у створенні концептів, трендів, що мають науковий, суспільний резонанс та вплив світового рівня, необхідним є з'ясувати роль історіографії Британської імперії у цих процесах. Звернення до проблеми зумовлено активним використанням у цих суспільних і політичних процесах аспектів історичної пам'яті, історії імперського та колоніального минулого Великої Британії, метафори «Британської імперії».

Історіографія Британської імперії включає низку етапів та широкий спектр тенденцій, що відійшли від практики та логіки історіописання імперських істориків. Наприкінці XX ст. декілька провідних дослідників намагались резюмувати, що історія Британської імперії як поле досліджень та дисципліна вже вичерпала себе. Так, у 1984 р. такі висновки робив Роберт Вінкс та Девід Філдхауз, зважаючи на фрагментування та розпад імперського минулого як єдиного наративу, а також активну історіографічну традицію національних шкіл постколоніальних держав, що перебували у процесі націєтворення та розвитку [1; 6].

У 1999 р. вийшла багатотомна Оксфордська історія Британської імперії (серед яких 5 том присвячений історіографії Британської імперії), що мала резюмувати та представити узгоджену історію Британської імперії. Незважаючи на фундаментальний характер цієї праці, вона хоч і подала менш тенденційну версію історії імперії (оновивши цим низку моментів Кембриджської історії Британської імперії), проте мала низку лакун (наприклад, стосовно работоргівлі).

Намагання резюмування імперської історії у дослідженнях підіймали дебати в історіографічній традиції. Активно досліджувались нові аспекти та напрями історії Великої Британії. Розкривались питання комунікацій у імперії, урбаністики, ландшафту, впливу на екологію, взаємозв'язок імперії та спорту тощо. На заміну текстовим джерелам приходили візуальні, архітектура, фото-, кіномистецтво. Особливо гостро сприймались феміністичні, расові питання, аспекти спадщини імперії, що до сьогодні викликають активні дискусії [7].

Новою інтенцією було і те, що у США на фоні глобального лідерства наприкінці XX – початку XXI ст. тема Британської імперії почала вивчатись у школах і університетах як частина або підготовка до вивчення глобальної історії. Створювались нові дослідницькі інституції (центри при університетах, асоціації) з дослідження проблематики. Активна діяльність яких продовжується і сьогодні. Ба більше, системну роботу виконує заснована ще у 1950 р. при Американській історичній Асоціації The North American Conference on British Studies, яка видає Journal on British Studies.

У британських політичних колах, що були при владі на початку XXI ст., активно (на фоні і висловлення regrets, apologies під час візитів до постколоніальних держав) артикулювалися тези про переважно позитивні наслідки присутності британців та спадщину, що мала імперія, і навіть про те, що британці мають бути гордими за своє минуле. Такі тези висловлював і Тоні Блер, і Гордон Браун, і Девід Кемерон. Активно на початку 2010-х рр. до написання шкільних підручників, створення телевізійних сюжетів у аспекті імперії долучається Найл Фергюссон, який позитивно оцінює роль імперії для світу. Брекзит, започаткований Д. Кемероном та запущений референдумом у 2016 р., який був практично реалізований при Борисі Джонсоні у 2020 році, демонструє пошук британцями нового місця та ролі у світі, де Британська імперія все ще є важливим складником історичної пам'яті та певною реперною точкою. У цих складних соціальних, політичних, історіографічних процесах саме від стійкості перспективних концептів майбутнього Великої Британії, підкріпленої реальними кроками з покращення життя британців, залежатиме цілісність, подальші вектори і орієнтири стабільного розвитку Великої Британії.

Джерела та література

1. Fieldhouse D. Can Humpty-Dumpty Be Put Together Again? Imperial History in the 1980s. *Journal of Imperial and Commonwealth History*. 1984. Vol. 12, № 2. P. 9–23.
2. New Turing scheme to support thousands of students to study and work abroad. Department for Education. *Gov.UK*. 20.12.2020. URL: https://www.gov.uk/government/news/new-turing-scheme-to-support-thousands-of-students-to-study-and-work-abroad
3. Statistics on UK–EU trade. House of Commons Library. 10.05.2023. URL: https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7851/
4. Truss L. Global Britain is planting its flag on the world stage. Foreign, Common wealth & Development Office. *Gov.UK*. 20.09.2021. URL: https://www.gov.uk/government/speeches/global-britain-is-planting-its-flag-on-the-world-stage-article-by-liz-truss
5. United Kingdom: Happiness index. The Global Ecomomy. 2023. URL: https://www.theglobaleconomy.com/United-Kingdom/happiness/
6. Winks R. Problem Child of British History: The British Empire-Commonwealth. Recent Views on British History: Essays on Historical Writing Since 1966. New Brunswic: New Jersey, 1984. P. 451–92.
7. Кузьменко Е. Тенденції розвитку британської історіографії Британської імперії 1990-х – 2000-х років. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії.* Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. Випуск 34 (том 1). С. 134–139.

Новосел Наталія
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІСТОРІЯ ЛИСИЧАНСЬКА В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Ключові слова: *історія, пропаганда, інформаційна війна Лисичанськ.*
Keywords: *history, propaganda, information war, Lisichansk.*

Відомо, що невід'ємною частиною війни є протистояння в інформаційному полі. Намагання Росії знищити Україну триває вже не одне десятиліття і навіть століття. Зокрема, для цього вона застосовує переписування української історії, нав'язуючи думку українцям про власну меншовартість, відсутність історії і неможливість створити власну міцну державу.

Першими українськими територіями, які зазнали російської агресії, були Крим, Донецька та Луганська області. Власне про історію міста з Луганської області буде далі йтися.

Росія намагається переконати, що існує якийсь окремий народ Донбасу. Вона стверджує, що нічого українського тут не було. Будь-яка людина, що має здоровий глузд, розуміє, що це маячня. Досить подивитися статистику останнього перепису та статистку референдуму 1991 р. У 2001 р. 57,96 % населення Луганської області назвали себе українцями [3]. У 1991 р. 83,86 % населення області підтримали незалежність України [1]. Не змінилася ситуація і в 2014 р. 4 травня 2014 р. місцевий осередок «Просвіти» провів науково-соціологічні дослідження стосовно того, як населення краю реагує на те, що відбувається. З'ясувалося, дві третини, тобто понад 70 % опитаних, ситуацію розуміють, деякі негаразди в державі бачать, але підтримують єдину Україну, єдину Луганщину. Лише 23 % опи-

таних заявили, що ототожнюють себе з колишнім СРСР і хочуть, щоб Луганщина була у складі Росії [5].

Та не завжди пропаганда така груба й помітна. Протягом десятиліть Росія руками своїх маріонеток перетворювала Донбас на пустелю України. Одним із засобів здійснення цього було спотворення історії краю, нав'язування російської ідентичності. Музеї, створені тут у радянський період, історію подавали за концепцією, що спочатку тут було Дике поле, де бігали якісь кочівники і де-не-де були стоянки перших людей, потім відразу стрибок – і заселення краю завдяки Російській імперії. Принаймні така виставка була в краєзнавчому музеї м. Лисичанська. Але чомусь не розповідалося, що задовго до того на території Донбасу з'явився Г. Капустін (і то деякі дослідники піддають сумніву той факт, що він взагалі тут був), тут стояла низка козацьких поселень [6].

У Радянському Союзі любили казати, що вони створили промисловість Донбасу. Але важливу роль у будівництві місцевих заводів відіграв іноземний капітал. У тому ж Лисичанську в 1890 р. було розпочато будівництво содового заводу бельгійцем Ернестом Сольве.

Для потреб службовців і робітників бельгійці створили цілий комплекс споруд, серед яких двоповерхові житлові будинки (на першому поверсі були господарчі кімнати, на другому – спальні). Були збудовані котеджі, гуртожитки, чотириповерхова лікарня, школа, церква, будинок приїжджих (готель). Була створена їдальня для робітників. У її приміщенні влаштовувалися спектаклі, існував духовий оркестр із робітників, який грав тричі на тиждень у заводському парку, а взимку – в їдальні. Також було створено найдовшу в Європі та другу за протяжністю у світі повітряно-канатну дорогу. Вона зв'язувала содовий завод із Лисичанськими шахтами. Цією дорогою доставляли вугілля на содовий завод на відстань 4 версти (4,3 км) [2].

Чимало будівель використовуються й досі. Вони розташовані на горбистій місцевості, однак є стійкими. Це пов'язано з технологіями, привезеними бельгійцями зі своєї батьківщини, яка має подібний рельєф. Саме бельгійці винайшли спосіб зробити фундамент, який не реагував на зсуви [2]. І якщо порівнювати якість збудованого бельгійцями та «совєтами», перші будували краще, і й споруди їхні мали більш естетичний вигляд. До окупації в Лисичанську був район, де можна було милуватися бельгійською спадщиною – в частині їхніх будинків досі жили люди, будівля гуртожитку стала будівлею гімназії, а лікарня працювала до 2010 р. – тоді до влади прийшов Янукович, відомий своєю «дружбою» з Кремлем, – і лікарню закрили.

Згадувана лікарня мала 3 поверхи. Проєкт цієї будівлі створив український архітектор латвійського походження Юлій Цауне. Науковці Лисичанського музею дослідили, що 1918 р. тут установили бельгійський рентген-апарат, а згодом – англійський. У будівлі збереглася шахта ліфта, який возив персонал і пацієнтів на третій поверх. Це був початок XX ст., а лікарня Лисичанська, більше схожого тоді на селище міського типу, аніж на місто, мала свій рентген-апарат і ліфт на 3 поверх.

Бельгійські фабриканти першими запровадили в місті так званий соціальний пакет, який сьогодні став основою цивілізованих трудових відносин між ро-

бітниками та роботодавцями. І працювати було тоді легше, ніж у Радянському Союзі [2]. Якщо розповідати про це більше, то руйнується міф про СРСР, який усе збудував, та про «погану» Європу, про що так любила розповідати російська пропаганда.

Про події періоду Української революції мало де розповідалося, хоча варто б було, адже це важливий етап українського державотворення. Його події торкалися й Лисичанська. На середину 1917 р. стають українськими 24, 25 і 26 полки колишньої царської армії. У містах їх квартирування – Маріуполі, Бахмуті, Луганську – утворюються перші загони «Вільного козацтва». Поступово рух «вільних козаків» поширюється за лінією Бахмут–Лисичанськ–Луганськ. У Лисичанську діяли українські партії [4].

Взагалі однією з тез російської пропаганди є те, що на Луганщині не було українського руху, що ці території не є українськими і Україну тут не підтримують. Але це не так. Найяскравішою сторінкою боротьби за незалежність України ХХ ст. є рух ОУН-УПА. Хоч кремлівська пропаганда намагалася подати його як явище, притаманне тільки західним регіонам України, насправді ОУН діяла по всій території України. Оцифрованими є документи, пов'язані з діяльністю ОУН у Луганську та Попасній. Є мапа, де позначені всі осередки ОУН у межах області; позначений там і Лисичанськ. Цю мапу розмістив І. К. Патриляк у своїй книзі «Визвольна боротьба ОУН і УПА (1939–1960)». Тож можливо, в майбутньому вдасться відкрити ще одну цікаву сторінку історії.

Отже, важливо розповідати справжню історію України на прикладі історії конкретних міст. Так можна розвінчати російські міфи й здійснити культурну реінтеграцію краю.

Джерела та література

1. Відомість про результати Всеукраїнського референдуму, 1 грудня 1991 р. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 28. Спр. 144. Арк. 6. URL: https://web.archive.org/web/20131203032951/http://www.archives.gov.ua/Sections/15r-V_Ref/index.php?11

2. Воронцов В. Бельгійські мотиви у нашому Лисичанську. Голос України. 5.05.2018. URL: http://www.golos.com.ua/article/302660

3. Всеукраїнський перепис населення за 2001 р. Державний комітет статистики України. URL: https://web.archive.org/web/20191024043444/http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/

4. Добровольський О. Б. Українське відродження на Донеччині й Луганщині в 1917–22 роках. *Релігія в Україні*. 07.02.2011. URL: https://www.religion.in.ua/8174-ukrayinske-vidrodzhennya-na-donechchini-j-luganshhini-v-1917-22-rokax.html

5. Міщенко І. Володимир Семистяга. На Луганщині є чимало таємних героїв, які чинили спротив російській агресії. *Урядовий кур'єр*. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/volodimir-semistyaga-na-luganshini-ye-chimalo-taye/

6. Подов В. И. Открытие Донбасса. *Исторический очерк. Документы.* Рубежное: Рубеж. гор. типография. 1992. 120 с.

Кирилюк Владислав
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПОЛІТИКА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ: ЇЇ ОСНОВИ ТА ЦІЛІ

Ключові слова: *історична пам'ять, декомунізація, історія України, охорона пам'яток історії.*

Keywords: *historical memory, decommunization, history of Ukraine, protection of historical heritage.*

Агресія Москви проти України відбувається не лише на реальних фронтах, але й в інформаційному полі, ставлячи саму історію України «під питання». Це як ніколи актуалізує дискусію щодо змісту та наповнення політики пам'яті в українській державі.

Отже, мета статті – проаналізувати теоретичну та законодавчу базу політики пам'яті в Україні на основі літератури українських дослідників та першоджерел: законів і матеріалів ЗМІ.

У дослідженнях останніх років в Україні наголошується на тому, що політика щодо історичної пам'яті є питанням національної безпеки країни та впливає на її місце на міжнародній арені [5; 7; 8]. Українські дослідники зазначають, що політика пам'яті включає в себе повторення історичного досвіду, який іноді є дуже травматичним. Через це існує «зона замовчування» найбільш трагічних для суспільства сторінок, яка свідомо актуалізується і використовується для запобігання повторної травматизації народу [2].

Згідно з українською історіографією, політика пам'яті віддзеркалює:

- досвід суспільства;
- сучасний стан його основних інститутів;
- соціально-політичні структури, баланс суспільної влади, довіру та оцінку держави і політичних лідерів.

Історична пам'ять являє собою репрезентації минулого країни у вигляді різних практик:

- усних (промови політичних лідерів, підручники, розповіді тощо);
- візуальних (державна символіка, пам'ятники, музеї тощо);
- церемоніальних (паради, фестивалі, святкування тощо).

Політика пам'яті також реалізується через охорону місць пам'яті. На цьому варто звернути увагу дослідження, адже питання охорони місць пам'яті мають офіційне трактування у законодавстві України. 28 листопада 2006 р. Верховна Рада України ухвалила закон «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», який визнав Голодомор геноцидом українського народу. Станом на 12 грудня 2022 р. Голодомор визнали актом геноциду проти громадян України 21 іноземна держава та Україна [3].

Підставою для вшанування пам'яті Небесної Сотні стали масові розстріли демонстрантів під час Революції Гідності – трагічна подія, ще «свіжа» у пам'яті українців, яка вимагала офіційного трактування держави, яке б відповідало історичній правді. Більшість активістів Майдану, 48 осіб, були вбиті 20 лютого 2014 р. Їх назвали Героями Небесної Сотні, разом із ще 54 мирними протестувальника-

ми, які загинули взимку 2013–2014 рр. Усі герої залишаються в пам'яті суспільства і стають джерелом гордості та натхнення для майбутніх поколінь. Загалом 104 Герої Сотні були посмертно удостоєні звання Героя України, а троє іноземців (білорус Михайло Жижневський та грузини Зураб Курція і Давид Кіпіані) посмертно нагороджені Орденом Небесної Сотні. 17 лютого 2021 р. Верховна Рада визнала Революцію Гідності одним із ключових моментів становлення України як держави та вираженням національної ідеї свободи. 20 лютого по всій Україні проходять пам'ятні заходи, присвячені загиблим учасникам Революції Гідності. Паперових янголів розвішують на гілках дерев і запалюють «промені гідності» [6; 1].

Декомунізація в Україні – це процес ліквідації наслідків комуністичної ідеології, який розпочався з розпадом Радянського Союзу і стихійно загострився під час революцій на Майдані (2004 р.) та Євромайдані (2014 р.). Процес декомунізації був затверджений пакетом законів, прийнятих Верховною Радою України 9 квітня 2015 р.; 15 травня 2015 р. закони були підписані Президентом України Петром Порошенком. Закон був опублікований 20 травня 2015 р. і набув чинності 21 травня 2015 р. 16 грудня 2015 р. Київський окружний адміністративний суд заборонив діяльність Комуністичної партії України за позовом Міністерства юстиції України до Комуністичної партії України за участі Комітету з прав людини Верховної Ради України. Закон стверджує, що будь-який тоталітарний підхід є неприйнятним для української держави. Обидва режими вбили від 14 до 16 мільйонів людей в Україні. Навіщо потрібно перейменовувати вулиці? Цього вимагає український закон «Про заборону засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та пропаганди їхньої символіки» [4].

Отже, політика пам'яті в Україні, як і в багатьох інших країнах, базується на дихотомії між травмою / трагедією і «тріумфом нації». Травматичні образи минулого концептуалізують політику пам'яті країни, а перемога її «прикрашає», символізуючи досягнення у подоланні результатів трагедій. Українська політика пам'яті має на меті підвести населення до думки про те, що тоталітаризм і процвітання несумісні, тому символи і меморіали тоталітарних режимів мають бути видалені з публічного простору. І це лише частина зусиль задля подолання тоталітарного минулого. Україна потребує потужної модернізації, яка не має ґрунтуватися на тоталітарних цінностях, щоб не пояснювати дітям, чому вулиці носять ім'я вбивць і ворогів України. Для того, щоб реформа була успішною, вона повинна охопити всі сфери життя людей і призвести до зміни та переосмислення цінностей суспільства загалом.

Джерела та література

1. Дядюк К. Паперові янголи і світло 107 квіток: у Вінниці вшанували пам'ять Героїв Небесної Сотні. Фоторепортаж. *Вежа*. 18.02. 2022 р. URL: https://vezha.ua/paperovi-yangoly-i-svitlo-107-kvitok-u-vinnytsi-vshanuvaly-pam-yat-geroyiv-nebesnoyi-sotni-fotoreportazh/

2. Кулик В. Націоналістичне проти радянського: історична пам'ять у незалежній Україні. *Historians.in.ua*. 20.09.2012. URL: https://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/379-volodymyr-kulyk-natsionalistychne-proty-radianskoho-istorychna-pamiat-u-nezalezhnii-ukraini

3. Про Голодомор 1932–1933 років в Україні. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16

4. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text

5. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналітична доповідь / ред. Яблонський В. М.; Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін. Київ: НІСД, 2019. 144 с.

6. Штогрін І. Події, які сформували і зміцнюють Незалежність України. *Радіо Свобода*. 24.08.2022. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/podii-shcho-formuyut-nezalezhnist/31405953.html

7. Mieliekiestsev K. On the Ukrainian-Polish forum of historians and related insights on policy making and international relations in Central and Eastern Europe. *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. Issue 4(1). 2022/3/31. Wydawnictwo Adam Marszałek.

8. Mieliekiestsev K. The «Post-truth era» and its effects on public perception of Georgian and Ukrainian history. *15th International Silk Road virtual conference. Conference Proceedings (Silk Road 2020) = ამრეზუმის გზის მე-15 დისტანციური საერთაშორისო კონფერენცია. Silk Road Conferences*. October 09–10. Tbilisi, Georgia, 2020. P. 24–32.

Дзюба Ельвіра
Горлівський інститут іноземних мов
державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ У 1991–2004 РР.

Ключові слова: *мова, українська мова, мовна політика, закон, мовна ситуація, державна мова.*

Keywords: *language, Ukrainian language, language policy, law, language situation, state language.*

Мовна політика є частиною національної політики кожної держави, відображає її принципи та відповідає панівній ідеології. Мова є важливим інструментом державотворення та підтвердження обраного шляху незалежного розвитку. Саме тому ця тема є актуальною і має велике значення для розуміння історії та сучасності України. У пропонованій розвідці зосереджено увагу на роках президентства Л. Кравчука та Л. Кучми, нижня межа пов'язана із Помаранчевою революцією, яка накреслила зміни у державній мовній політиці. Дослідженням мовної політики у 1991–2004 рр. займалися низка дослідників: М. Коцюбинський [3], І. Курас [4], Ю. Макарець [5], О. Пономарів [7], О. Руда [9].

Після розпаду СРСР у 1991 р. Україна отримала незалежність і стала самостійною державою з власними правилами та законами, зокрема й мовними. На початку 90-х рр. на хвилі національного піднесення в державі здійснювалися заходи, спрямовані на зміцнення позицій української мови в культурі, освіті та науці. У 1991 р. напередодні відновлення незалежності була прийнята Державна програма розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 р. [5, 84–85]. Ця програма поступово втілювалася.

У 1996 р. була прийнята Конституція України, в якій стаття 10 приділяла увагу питанню мови, а саме: державною мовою в Україні є українська мова; держа-

ва забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України; держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування; застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом [2, 10].

Однак наприкінці 1990-х рр. під впливом проросійських політичних віянь почалася дискусія про надання російській мові статусу другої державної. Це суперечило нормі ст. 10 Конституції України, що обумовило появу маніпуляції навколо штучного розмежування понять державної й офіційної мов [5, 85]. І. Макарець звертає увагу, що у дискусіях про статусне співвідношення української мови та російської поширеною маніпуляцією стала спроба розмежувати терміни офіційна й державна мова. На цьому базувалися пропозиції надати російській мові статус офіційної, залишивши за українською мовою статус державної, що нібито конституційної норми не порушує.

Загалом у 1991–2004 рр. були спроби встановити двомовний статус окремих регіонів України, зокрема Криму та Донецької області. У Криму між українцями та росіянами виникли розбіжності щодо статусу російської мови і співвідношення української та кримськотатарської мов. У 1998 р. Верховна Рада Криму прийняла закон «Про мови народів Криму», яким закріпила двомовність російської та української мов у державних установах та органах місцевого самоврядування [6, 73–74].

У 1999 р. Конституційний Суд України постановив, що єдиною державною мовою в Україні є українська, а зміст понять «офіційна» й «державна» мови фактично тотожний, тому надання російській мові статусу офіційної суперечило б нормі Конституції [8].

Також у 2001 р. Верховна Рада України скасувала закон «Про мови народів Криму». У Донецькій області були спроби встановити двомовний статус. У 2002 р. Донецька обласна рада прийняла рішення про встановлення двомовного статусу, але це рішення було скасовано вищими органами влади.

Реакція українців на мовну політику в Україні в 1991–2004 рр. була дуже різною і залежала від різних факторів: від місця проживання, національної структури, соціального статусу і політичних уподобань. Із одного боку, багато українців підтримували мовну політику держави, спрямовану на зміцнення позицій української мови як державної та культурної мови нації. Цю підтримку особливо відчула молодь, яка сприймає знання української мови як елемент національної впевненості та патріотизму.

Із іншого боку, в цей період існували певні проблеми у сфері мовної політики. Так, російськомовні громадяни Сходу та Півдня України, під впливом проросійської політики регіональних політичних еліт, скаржилися на те, що їхні права недостатньо захищені.

На мовну ситуацію в Українській державі впливав фактор тривалого панування Російської імперії й Радянського Союзу та їхня русифікаційна політика, особливо наслідки позначилися на громадянах Сходу і Півдня України. Звернемося до статистичних даних. За даними Всеукраїнського перепису населення

2001 р., рідною українську мову назвала більшість мешканців 22-х із 27 регіонів України – від 98,3 % населення Тернопільської області до 50,1 % Запорізької. Водночас у п'яти регіонах України українську мову вважають рідною меншість громадян: Одеська (46,3 %), Луганська (30 %), Донецька (24,1 %) області, а також Крим (10,1 %) та місто Севастополь (6,8 %) [10, 3]. У чотирьох із п'яти названих регіонів (за винятком Одеської області) більшість людей назвали рідною мовою російську.

До того ж історично складене домінування російської мови не давало змоги українській нормально розвиватися й функціонувати, всіляко перешкоджаючи формуванню необхідних рис, притаманних справжній державній мові [9, 14]. Розуміючи історичні корені проблеми, українське суспільство та проукраїнськи налаштовані політики гостро реагували на спроби встановлення двомовного статусу, були занепокоєні порушенням принципу державної мови та загрозою для єдності країни.

Спрямований на зміцнення статусу української мови як державної в Україні та забезпечення її функціонування на всіх рівнях суспільного життя був закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», прийнятий у 2003 р. Основними принципами закону є забезпечення права громадян на вільний вибір мови в особистому житті та міжособистісному спілкуванні, а також функціонування української мови як державної в усіх сферах життя. Закон передбачає обов'язкове використання української мови в офіційному спілкуванні в усіх державних органах, установах, організаціях та навчальних закладах. Закон також передбачає створення умов для збереження та розвитку української мови, сприяння вивченню та використанню української мови в засобах масової інформації, наукових дослідженнях, культурних заходах та інших сферах. Закон також містить положення щодо відповідальності за порушення Закону про державну мову (наприклад, використання іноземної мови в офіційних документах без відповідного перекладу українською, а за повторне порушення можуть бути накладені штрафи – санкції вищого суду). Загалом закон передбачає зміцнення статусу державної української мови та забезпечення її повноцінної функціональності [1].

Отже, Україна, яка здобула незалежність, однак повністю не позбулася політичного та культурного тиску Росії – колишньої метрополії, постала перед необхідністю будувати оптимальну державну мовну політику. У період із 1991 до 2004 рр. було прийнято низку законів, які закріпили державний статус української мови та були покликані врегулювати функціонування мов національних меншин у державі.

Джерела та література

1. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ: «Знання» України, 1991. 178 с.

2. Конституція України Розд. I. № 10. URL: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i

3. Коцюбинський М. Сміх. Київ: Мультимедийное издательство Стрельбиц, 1923. 19 с.

4. Курас І. Ф. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Київ: НАН України, 2008. 398 с.

5. Макарець Ю. С. Статус і стан української мови в незалежній Україні: соціолінгвістичний вимір. Київ: ЛАТ&К, 2019. 209 с.

6. Матета О. А. Мовна політика в Україні: національна консолідація чи політичний ризик. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2013. 168 с.

7. Пономарів О. Лексика грецького походження в українській мові. Київ: Просвіта, 2005. 128 с.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови). № v010p710-99 від 14.12.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99

9. Руда О. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі. Київ: НАН України, Ін-т укр. мови, 2012. 232 с.

10. Становище української мови в 2011 році: аналітичний огляд / підгот. Рух добровольців «Простір свободи». 09.11.2011. 36 с.

11. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941) / авт. вступу Л. Масенко. Чернівці, 1998. 207 с.

Білоус Євген
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУЧАСНА УКРАЇНА ТА РОСІЙСЬКО-РАДЯНСЬКА СПАДЩИНА: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: *спадщина, міфологія, проєкт.*
Keywords: *heritage, national mythology, project.*

Фактично пострадянську епоху деякою мірою можна вважати продовженням агонії радянської системи, що принесла свої пережитки та відповідні наслідки на багатьох галузях, зокрема й на культурно-соціальному аспекті. Таке явище часто просто відносять до слова «спадщина», або ж більш детальніше – «історична спадщина». Цим терміном називають сукупність матеріальних та нематеріальних об'єктів, що дає змогу зберегти спогади про певні історичні події, розвиток культури загалом. Вона є важливою складовою національної ідентичності та сприяє збереженню культурної спадщини для майбутніх поколінь [2].

Оскільки значний відсоток українських земель знаходився під російською владою, причому частка осіб українського походження брала участь у формуванні імперії та більшовицької держави, з'являється термін «україножери» – назва людей, що здійснювали агресивну політику щодо українців. Наприклад, такою особою можна назвати Михайла Юзефовича, який сприяв виходу у світ Валуєвського циркуляру та був основним автором Емського указу [3].

Після відновлення незалежності України перед державними керманичами постала основна задача: як будувати державне майбутнє, маючи колоніальне минуле та розчленовування загальної території етнічного поширення? Так, власні державні інститути збереглися такі, як і в УРСР, лише злегка перейменувавшись та модернізувавшись, що залишається до сьогодні. До того ж значна частка владних осіб була з різношарових політичних спрямувань, де парламентська більшість належала нелюстрованим представникам ліквідованої партії КПРС. А проте,

з'явившись на карті світу, Україна формує дипломатичні зв'язки і поступово виходить на міжнародний ринок, особливо з країнами Заходу, намагаючись не відходити від власного радянського минулого, зберігаючи економічні та дипломатичні зв'язки. Отже, у новий період відбувалось лавірування між процесом національної українізації і старими реаліями радянщини.

Через політичну та економічну невдоволеність серед суспільства виникає співчуття та ностальгія за радянським минулим, що відображається навіть у повсякденні. Візьмемо до прикладу пресу. Так, газета Верховної Ради «Голос України» до березня 2000 р. носила гасло «Влада – Радам», що символічно телепортує в минуле. Це яскравий приклад, як обрана влада відображає суспільство [1].

Значною часткою серед українців набуло поширення місцевих міфів щодо власного минулого, самоідентифікації, території проживання, і навіть стереотипне бачення різних куточків України. Наприклад, жителів західних областей України називають «фашистами», «бандерівцями», а жителів Східних та Південних областей звинувачують у проросійськості. Проблема таких «найменувань» є не тільки в нав'язуванні з боку Росії, а й у психологічній прив'язаності до таких моментів, відсутності критичного ставлення до такого. Тому російській владі було легше маніпулювати тезами саме в тих регіонах, де суто проукраїнський вимір історії відігравав відносно меншу роль. Унаслідок такої міфологізації та початку відновлення власної держави формується пласт різношарової національної міфології, однак не без проблем.

Проте що ми можемо назвати «суто проукраїнським виміром історії»? Це питання досі є дискусійним, хоча сьогодні ставка робиться здебільшого на національно-державний проєкт – це УНР, ЗУНР, Українська Держава, а не Донецько-Криворізька Радянська Республіка, Українська Народна Республіка Рад, і навіть не Українська Радянська Соціалістична Республіка. Отже, через так званий «національний проєкт» формується відповідна міфологія, де певні події та особистості наділяються певними характеристиками. Це яскраво простежується в освіті та суспільній декламації, причому суперечливі моменти здебільшого не згадуються, а деякі речі, на кшталт України як УРСР, розповідаються як вимушена міра, адже викреслити Радянську Україну технічно неможливо. Та й фактично Україна до повномасштабного вторгнення – це здебільшого продукт спадщини УРСР, а не УНР чи Української Держави, хоча деякою мірою в зовнішньо-символічних рисах тяжіє до останніх.

Якщо говорити про Україну як УРСР, то вона мала елементи, необхідні для існування держави, однак фактично національний елемент був зміщений та існував у підпіллі. Радянська Україна являла собою неоднорідну конструкцію, де радянізація країни проводилась у жорстких межах. До того ж на території УРСР численні області, цілі міста та підрозділи військово-промислового комплексу становили радянсько-російські анклави зі «всесоюзним», а не «республіканським» статусом. Так, Донецька та Луганська області (до речі, які помилково називають єдиним словом «Донбас») – «союзним промисловим осередком», західні області України – «визволеним краєм», Крим був «всесоюзним курортом» тощо. Сакральною роллю наділялися міста. Беручи до уваги символічні традиції ще Російської імперії, радянська система переносить та доповнює це своєю «міфологією». Київ

був символом серця регіонального православного світу; Харків та Одеса – фланкували Петербург у культурній сфері, однак уже у радянські часи Харків став знаменуватись «як перша столиця України». Полтава та Севастополь – це були міста військової слави в Російській імперії. Отже, Київ, Севастополь та Одеса доповнилися статусами всесоюзних міст-героїв. Слід зауважити, що козацька міфологія, яку часто уособлюють як частину національної, продовжувала своє існування, однак вона розглядалась як складник малоросійськості. Тому, для прикладу, місто Хмельницький отримало таку назву в 1954 р. на честь Богдана Хмельницького та 500-річчя Переяславської ради [4]. До речі, Лівобережжя і частково регіони Правобережжя зображувалися як просто малоросійські регіони. Елементи минулого можна побачити на гербах міст.

Отже, коли розпався СРСР, єдиною фактичною альтернативою радянському комунізму став націоналізм, наприклад, той, що зображався у формі «Української національної революції». Слід зазначити, що міфологічний потенціал такої концепції досить обмежений. Як наслідок, це породжує більше питань, ніж дає відповідей. Фактично політичний хаос, у який потрапили українські землі після розпаду імперії, неможливо охопити єдиним цілісним процесом. Деструктивні тенденції постійно брали гору над конструктивними, аж до перемоги більшовиків майже над усією УНР у 1921 р., хоча в деяких регіонах, зокрема в Холодноярській республіці, боротьба тривала і надалі. Із іншого боку, різноманітна взаємодія національних, етнічних і соціальних чинників в Україні дає змогу побачити навіть діаметрально протилежні інтерпретації подій.

Український національно-революційний процес розвивався в контексті політичного та збройного конфлікту між різними проєктами української державності, з різними політичними орієнтаціями та сприйняттям нації. Тому досить вагомим кроком стане деконструкція штампів та національної парадигми «Української національної революції» з акцентом на її соціально-регіональних аспектах і спростуванням твердження про цілісність українського національного руху в цей період.

Так, через призму сучасного бачення візьмемо той факт, що пантеон видатних українських ідеологів і засновників національної державності складається з глибоко суперечливих політиків. Наприклад, М. Грушевський та В. Винниченко були лівими соціалістами, причому поміркованими у власному ставленні до ленінської Росії; П. Скоропадського багато хто вважав німецькою маріонеткою; С. Петлюру звинувачували в антисемітизмі та зраді українців ЗУНР заради польського союзу; а західноукраїнських лідерів звинувачували у зраді загального проєкту «Єдиної України» заради своєї політичної автономії тощо.

За часів розпаду Російської імперії та Громадянської війни територія сучасної України лише частково була втягнута в події Української національної революції. У Києві та Львові, де відбувалися основні події, актуальні ініціативи щодо вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність могли використати ще збережені місцеві історичні матеріали. Водночас це набагато складніше зробити в Харкові, який був під владою України лише дуже короткий час. Така ж тенденція відбувалась і в Одесі, Донецьку, Луганську, Севастополі, де українська революція хоч і була, але короткий час, і була витіснена конкуруючими російськими

та радянськими політичними проєктами відносно швидко. Ці регіони ще мають бути інкорпоровані в український національний наратив. Із цією метою парадигма «Української національної революції» не може бути повноформатно застосована, однак може бути оновлена національною версією парадигми модернізації, яка розкриває різні аспекти минулого України, що дає змогу не лише синтезувати конструктивні елементи історичної спадщини, а й переорієнтувати суспільну свідомість в Україні з минулого на майбутнє та звільнити її від тягаря вічних страждань і боротьби.

Джерела та література

1. Голос України Архів випусків газети. *Голос України*. URL: http://www.golos.com.ua/edition_archive

2. Про охорону культурної спадщини. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text

3. Юзефович М. В. Каталоги. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?S21CNR=20&S21STN=1&S21REF=2&C21COM=S&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21All=%3C.%3EID=ref0012146%3C.%3E&&S21FMT=fullwebr

4. Покотило О. Як змінювався адміністративно-територіальний устрій у Хмельницькій області. *День за днем*. 28.07.2020. URL: https://denzadnem.com.ua/khmelnychchyna/62287

Кашуба Лілія, Дмитренко Катерина
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

КУЛЬТУРНА АПРОПРІАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: *культурна апропріація, історія України, пропаганда, фальсифікація, ідентичність, культура.*
Keywords: *cultural appropriation, history of Ukraine, propagation, falsification, identity, culture.*

Культура – це спосіб самопізнання, свічадо мислення та поведінки певної нації, певного народу. У публічному просторі все частіше зустрічається привласнення культури, так звана апропріація. Культурна апропріація є серйозною проблемою, що може призвести до руйнування культурної спадщини та пошкодження ідентичності українського народу.

Упродовж століть російська влада проводить історичну політику, використовуючи апропріацію історії та культури України. Поширення інформаційної війни у її зовнішній та внутрішній політиці є звичайним явищем, що дає змогу вирішувати пропагандистські завдання.

Головною метою російської політики після розпаду Радянського Союзу та поразки у «холодній війні» є «збирання земель» та спадщини для створення власного пострадянського світу.

Впроваджуючи різні комісії для «виявлення фальсифікації, яка шкодить історії Росії», російська влада постійно піднімала питання про роль Радянського Союзу у Другій світовій війні, яка нібито відважно рятувала Європу від нацизму та стояла на варті її безпеки.

Щоб отримати образ багатовікової держави, колиски православної віри, Росія почала переписувати та поширювати власну версію існування Київської Русі та «братніх народів» – російського, українського та білоруського, на що вони опираються, пояснюючи виникнення східнослов'янських народів.

Російська історична пропаганда, спираючись на спорідненість слів «Русь» та «русский», наголошує на праві називати себе спадкоємцями Київської Русі та згадує міфи сталінського режиму про «давньоруську народність» і спільну культуру та територію.

Теорія російських представників щодо єдиного народу почала порушуватися з часом, коли багато досліджень показали справжнє походження росіян. Наприклад, північна частина Росії має фіно-угро-татарське походження, значна частина має тюрське походження, і лише представники центральної частини європейської Росії мають схожість із популяціями центрально-східної Європи [1].

Пропагуючи власну ідеологію, Російська імперія, Радянський Союз, а тепер і сучасна Російська Федерація трактують, що всі східні слов'яни – «единый русский народ». З опертям на ці міфологеми було впроваджено закон про громадянство РФ, коли кожен російськомовний громадянин України і Білорусі може отримати російське громадянство, що позитивно вплинуло на поширення «русского мира» на теренах інших країн і призвело до розбіжностей думок, і в подальшому – до анексії Криму, бойових дій на Сході України та повномасштабного вторгнення армії Російської Федерації.

Розкрадання, знищення, привласнення об'єктів культурного надбання України споконвічно мало на меті позбавити країну права мати власну ідентичність. Тому зараз українська культура й історія переживає етап відродження та вдосконалення.

Упродовж тривалого часу сусідня ворожа держава займалась апропріацією української культури, а саме переконувала світ, що багато українських письменників, художників, музикантів насправді є російськими митцями, як-то Микола Гоголь, Казимир Малевич, Ілля Рєпін, навіть Тарас Шевченко. Стираючи українські кордони, створювала власний ідеологічний конструкт, найпрогресивніші здобутки якого привласнювала і розвивала культурну війну. Зауважимо, що століттями головним інструментом Росії виступало маніпулювання історією, атаки на мову, знецінення звичаїв, маргіналізація здобутків і досягнень українського народу.

Із відновленням незалежності України і до теперішнього часу країна-агресор не зупиняє свій культурний наступ: анексуючи Крим, вона поширює міфи про древній Херсонес – купіль хрещення Русі, священну територію, яка належала їм, але через волюнтаризм Микити Хрущова була передана Україні у 1954 р.; це стосується і «споконвічних територій Росії» на Сході України.

Із початку повномасштабного вторгнення Міністерство культури та інформаційної політики України зафіксувало мінімум 1 275 випадків руйнування та пошкодження об'єктів культурної інфраструктури, третина з яких повністю знищена, і більш ніж 500 випадків воєнних злочинів росіян проти культурної спадщини України. Приклади вандалізму, розкрадання країною-агресором дедалі частіше починають зустрічатися на деокупованих територіях і в зонах бойових дій [2].

Маючи на меті відновити і зберегти українську культуру та її спадщину, Міністерство культури та інформаційної політики відкриває благодійні рахунки для підтримки української культури та медіа. За підтримки міжнародних партнерів українські представники створюють програми підтримки культурних проєктів.

Лише завдяки відповідальному та комплексному підходу, міжнародній підтримці та згуртованості українського народу можлива подальша робота задля збереження та відновлення української культурної спадщини та історії. Культурні цінності мають надзвичайне значення для держави та її громадян, адже це фактично є сполучною ланкою поколінь та має важливе історичне значення.

Джерела та література

1. Альтернативна історія: як Росія прагне анексувати Київську Русь. *Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Укрінформ.* 12.07.2021. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3279397-alternativna-istoria-ak-rosia-pragne-aneksuvati-kiivsku-rus.html

2. Через російську агресію в Україні постраждав вже 1 271 об'єкт культурної інфраструктури. *Міністерство культури та інформаційної політики України.* 03.02.2023. URL: https://mkip.gov.ua/news/8542.html?fbclid=IwAR2pigG3PwpUf4FamDdzMFQQnY1iCi1xfX8jLJFO8_OpYf8RyiPNDNUzroI

Балан Альона
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІСТОРІЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ: ЯК УКРАЇНА ВЕДЕ ІНФОРМАЦІЙНУ ВІЙНУ ІЗ РОСІЄЮ

Ключові слова: *історія, інформаційна війна, Україна, Росія, наративи, культура.*
Keywords: *history, information war, Ukraine, russia, narratives, culture.*

Останніми роками через розвиток соціальних мереж та технологій інформаційна війна стала невід'ємною частиною будь-яких сучасних конфліктів. Україна, яка з 2014 р. перебуває у стані війни з Росією, змушена також активно воювати на інформаційному фронті, а велична історія України та дещо збідніла історія країни-агресора стали головною зброєю цього фронту.

Отже, ця робота присвячена ролі історії в інформаційному протистоянні України з Росією від 2014 р. Тут досліджується, як Україна використовує історичні наративи та символи для протидії російській пропаганді, як ця інформаційна війна впливає на національну ідентичність країни.

Історичні наративи та символи є потужними інструментами формування громадської думки. Україна, яка має багату та складну історію, використовує свої історичні наративи й символи, наголошує на своїй ідентичності, незважаючи на напади російської пропаганди.

Україна висвітлює досягнення своїх історичних діячів, які ведуть боротьбу за незалежність і суверенітет держави, що є посланням для своїх громадян і світу.

Наприклад, восени 2019 р. вийшла пісня «Не дожив», що написана на вірш поета-шістдесятника Василя Стуса. Композиція стала саундтреком документального фільму про поета «Ваш Василь» [1]. Пісня Степана Бурбана, документалка

від UM-Group Production та збірки документів публіциста й історика Вахтанга Кіпіані «Справа Василя Стуса» привернули увагу до людини, яка мала честь, жагу до боротьби та нескоренність вище від страху до «совєтів» та смерті [2].

Окрім історичних постатей, Україна використовує історичні події для протидії російській пропаганді. Однією з найвизначніших подій новітньої історії України є Євромайдан та Революція гідності, які відбулися у 2014 р. [3]. Для України Революція гідності є боротьбою за демократію та європейські цінності і відмовою від впливу Росії.

До прикладу, часто для поширення інформації про Революцію Гідності використовують спочатку російськомовну пісню «Родина», а згодом перекладену українською «Вітчизна» Шурова, яка зараз стала простором для рефлексії на поняття любові до власного дому, країни. Випущену за два місяці до Революції Гідності, пісню відчувають досі тисячі українців [4].

Ще одна композиція, присвячена цим подіям, є, імовірніше, рефлексією на зміни, які відбулися після Євромайдану. Текст Андрія Хливнюка резонує завжди – і врешті пісня «Злива», спільна робота Андрія Хливнюка, Джамали та Дмитра Шурова, стала саундтреком до циклу документальних фільмів – «Зима, що нас змінила» [5].

Згадані вище пісні та документальний фільм не дають забувати, що українці пройшли, чого хотіли, як за це боролись, і хто у чому винний. Це відіграє безпосередньо важливу роль у формуванні громадської думки, бо народ, який пам'ятає свою історію, нізащо не повернеться назад, та не дозволить іншим ігнорувати жертви, які були покладені.

Україна також приділяє увагу у ЗМІ події Голодомору, штучного голоду, який убив мільйони українців у 1930-х рр. Країна використовує Голодомор, щоб привернути увагу до агресії Росії ще у ті часи, і підкреслює важливість незалежності України.

Не залишається поза увагою Чорнобильська трагедія. Музичний проєкт «Звуки Чорнобиля», вихід якого відбувся напередодні 35-х роковин трагедії, нагадав про два теплові вибухи з подальшим руйнуванням четвертого енергоблока, про те, як радянська влада приховувала кількість жертв, а за два тижні вивела своїх громадян на парад до Дня Перемоги, що також підкреслює важливість незалежності [6].

Ще один злочин радянського режиму, спрямований на витіснення культурного коду, а саме сталінська депортація корінного народу України, кримських татар, у віддалені райони Центральної Азії та Сибіру, зображений у пісні, що перемогла на Євробаченні – «1944» [7]. Саме тоді, після депортації, кримськотатарські та грецькі назви міст, сіл, гір отримали нові російські імена, знищувалися пам'ятники, книги, архітектура, а у мечетях відкривали кінотеатри, просуваючи наратив, що «Крим завжди був російським». Згадані вище події дають зрозуміти, чому ми не «адІн народ», не «брАтІя», і показують, як «добре» було в Союзі.

Інформаційна війна з Росією суттєво вплинула на національну ідентичність України. Вона сформована саме історією, культурою та мовою. Російська пропаганда нападає на ідентичність України, зображуючи її як штучну державу та заперечуючи її історичне коріння. Це призвело до почуття незахищеності серед українців і підкреслило важливість національної ідентичності України.

Як висновок, можна сказати, що інформаційна війна з Росією підкреслила важливість історії у формуванні національної ідентичності та протидії пропаганді. Україна використовує свої історичні наративи та символи, щоб протистояти російській пропаганді та зміцнювати свою національну ідентичність. Ми живемо в оточенні низки наративів, серед яких українські наративи виявилися сильнішими. Проти «можем повторить» вийшли разом Давид, фримени та спартанці. Ми перемогли у війні наративів просто тому, що наші – про битву за майбутнє, а «можем повторить» – про минуле.

Джерела та література

1. Касій М. Львівський репер написав композицію «Не дожив» на вірш Василя Стуса: промовисте відео. URL: https://showbiz.24tv.ua/lvivskiy-reper-napisav-kompozitsiyu-ne-dozhiv-novini-ukrayini_n1440567

2. «Справа Василя Стуса». Книга про перемогу духу над КГБ. *Історична правда.* URL: https://web.archive.org/web/20191012203055/https://www.istpravda.com.ua/columns/2019/08/7/156064/

3. Євромайдан: як все починалося. *BBC News Україна.* 2017. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-42050834

4. Прем'єра: Pianoboy представив українську версію хіта «Батьківщина». *VOGUE.* 2017. URL*:* http://vak.in.ua/do.php

5. Джамала, Хливнюк і Шуров присвятили пісню річниці Євромайдану. *Відео. Таблоїд.* 2014. URL: https://tabloid.pravda.com.ua/lounge/546f078c73037/

6. Звуки Чорнобиля. SoundsOfChernobyl. URL*:* https://soundsofchernobyl.org/

7. Джамала – переможець «Євробачення». Пісня «1944» увійшла в історію Європи. *Голос Америки.* 2016. URL: https://www.holosameryky.com/a/jamala-ukraina-evrobachennya-peremoga/3330933.html

СЕКЦІЯ 7
УКРАЇНА ТА ПОЛЬЩА: ДОСВІДИ СУСІДСТВА

Havrysh Ivan
Vasyl' Stus Donetsk National University

BILATERAL RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND POLAND

Keywords: *collective memory, typical problems, common vision.*
Ключові слова: *колективна пам'ять, типові проблеми, спільне бачення.*

The relations between Poland and Ukraine began many years ago. When one thinks of Polish-Ukrainian relations, history immediately comes to mind. It is a long record which impacts current policies of both countries in numerous ways. On the one hand, turbulent and complicated history of both nations in the XX century is a part of collective memory in both countries, something witnessed by people at the distance of two-three generations. Epochal events at the end of World War I have been interconnected with struggle for independence of both Poland and Ukraine on the remnants of former large European empires. The results were different, for a number of reasons, but along the way several dramatic episodes – like clashes over Lviv or joint struggle against Soviet Russia, ended with the Riga Agreement in 1921 – took place, and they continue to shape mutual perception of Poles and Ukrainians.

Events of the interwar period and especially during the Second World War II gave rise to a new round of complications, involving deep emotional reactions over tragedies that happened along the way. This history is close. It still brings back memories and thus is a part of political processes in both countries and a factor of policies of them towards each other. They share common vision of Eastern European security concerns, enjoy mutual support on a number of issues, and consider each other strategic partners. Already in 1992 Poland and Ukraine signed a Treaty on good neighborhood, friendship and cooperation. After events of Euromaidan relations between Poland and Ukraine regained some optimism. Long-term implications of Kremlin's steps in Ukraine have been clearly felt both in Kyiv and Warsaw. A strategic partnership required modification of the agenda.

The relevance of this topic is quite high. What about current situation, I'd say that durability of current strategic partnership between Poland and Ukraine rests on shared understanding of security challenges in Eastern Europe. Despite the fact that Poland and Ukraine find themselves in quite different strategic settings – Poland is a member to EU and NATO, while Ukraine is not – they both perceive Russian revisionism as a considerable threat. Common history of being victims to powerful neighbors contributes into this. Already before 2014 both countries were aware of significance of reliable, stable, and predictable cooperation. Poland was the key initiator of the Eastern Partnership project in 2008, aimed at securing EU's eastern neighborhood and brining six target countries closer to European standards. Much has changed since then: in 2008 soft security issues seemed dominant, and normative power of the EU was designed to handle them best. Today hard power and military force play bigger role in

regional security arrangements and EU's normative power is not enough to tackle new risks. Diversification of natural gas supplies, securing transit of Russian gas through Ukraine's territory, opening of European markets for LNG from the US seem to be in both countries' interests. In 2016 Poland has completed an LNG terminal and by 2022 it is planning to set the Baltic Pipe, opening access to Norwegian gas, operational. Polish energy company PGNiG has also arranged natural gas supplies to Ukraine at a level of 200 million cubic meters in 2018–2019.

Political dimension of historical clashes is going to remain or even get stronger in bilateral relations. So far it doesn't look like any side is ready for another reconciliation. Moreover, it might be even politically profitable for both elites to engage into quarrels over narratives and national symbols. But in the long run a certain level of trust and readiness to accept different views on history would let both states be better off. Focusing on more pragmatic issues and making concessions over history whenever possible can be a good starting point. Security should be kept in focus. Poland and Ukraine should realistically assess interests of each other, and Ukrainians must understand the differences in perceiving challenges. Poland is in a much better position than Ukraine, and has a different security agenda. Ukraine should seek for pragmatic partnership rather than ideologically driven friendship. There's a huge space for that: both countries readily accept each other as strategic partners and friends and have no reasons for major confrontations. Ukraine may help Poland increase the importance of Eastern neighborhood in EU's common policies, while Poland may further support Ukraine on its way to EU and NATO membership. Regional security initiatives may also become platforms for bilateral cooperation. Putting Ukraine higher on the agenda of Visegrad Group and Three Seas Initiative might be mutually beneficial. Diversification of natural gas supplies, expanding opportunities for liquefied natural gas deliveries, and improving energy efficiency are priorities for both countries.

To conclude, I'd like to say that Poland and Ukraine have enough potential combined to impact regional political developments and put forward a new security agenda. This agenda should be realistic and take into account current political and geopolitical realities. Effective containment of the Russian threat, more attention from the EU and NATO to Eastern Europe, more infrastructural capabilities, and less mistrust or historical speculations could bring about a more secure neighborhood. At the same time, issues connected to national identities, including conflicts over history, are not likely to disappear. Rising nationalism will be a political trend in Eastern Europe for several years to come, and Poland and Ukraine should learn to live with it. Counterweighing identity issues with mutually beneficial cooperation in various spheres, introducing regional projects which would enhance joint efforts, concentrating on multilateral regional formats would help minimize risks of another wave of nationalism in the Eastern Europe. Attention should also be paid to improving democratic institutions. More democracy would mean less internal conflicts, more power-sharing, and better protection for minorities – benefits, which any state of the region would welcome.

References

1. Посольство України в Республіці Польща. URL: https://poland.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/228-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-polyshheju

2. Відносини України та Польщі перейшли на найвищий рівень. *Урядовий кур'єр.* URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vidnosini-ukrayini-ta-polshi-perejshli-na-najvishi/

3. Україна і Польща відкривають нову сторінку у спільній історії – дипломати. *Укрінформ.* 08.05.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3477945-ukraina-i-polsa-vidkrivaut-novu-storinku-u-spilnij-istorii-diplomati.html

Макаренко Антон
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

УКРАЇНА ТА ПОЛЬЩА: ДОСВІДИ СУСІДСТВА

Ключові слова: *Україна, Польща, історія відносин.*
Keywords: *Ukraine, Poland, history of relations.*

Історія відносин між Україною та Польщею – багатогранна і часто складна. Ще за часів Русі польські королі неодноразово втручались у місцеві міжусобиці. Із падінням Галицько-Волинського князівства вплив Польщі на території України поступово зростав. Зрештою, спільні інтереси та тісні династичні зв'язки між Великим князівством Литовським і Польщею, закріплені Кревською унією 1385 р., призвели до затвердження Люблінської унії 1569 р., що проголошувала утворення Речі Посполитої. За положеннями унії українські землі, що були частиною ВКЛ, були приєднані до Польщі. Король обіцяв рівні права католикам і православним, рівноправ'я мов та інші гарантії місцевій православній шляхті, проте це залишилося лише на папері. Люблінська унія мала значні соціально-економічні та політичні наслідки для України. У 1569 р. було проведено перепис вільних земель у трьох українських воєводствах, і король почав роздавати їх польській шляхті. Це призвело до інтенсивної полонізації південної Київщини і Полтавщини. Польська шляхта встановлювала тут фільваркові господарства та панщину.

З іншого боку, після унії на українських землях почали розвиватися урбанізаційні процеси, які були посилені створенням нових міст і містечок, що мали самоврядування на засадах магдебурзького права. Також було характерне культурне піднесення, яке Михайло Грушевський назвав українським національним відродженням. Цю думку підтвердило заснування Острозької академії, Києво-Могилянського колегіуму, братських шкіл, реформи у шкільній освіті, поява друкарень та масове поширення літератури, а також просвітницька діяльність українських інтелектуалів [1, 65].

Однак напруженість між українським і польським населенням посилювалася, призводячи до повстань, які очолювало козацтво. Берестейська унія 1596 р., що мала на меті об'єднати православних із католиками і ще більше пов'язати Україну з Польщею, лише поглибила протиріччя у суспільстві Речі Посполитої [2, 262].

Ігнорування прав руської шляхти, гноблення селянства та тиск на православну церкву зрештою призвели до повстання під проводом Богдана Хмельницького. Під час Хмельниччини була утворена українська козацька держава – Гетьманщина, або Військо Запорозьке, а сама Річ Посполита була значно послаблена

через війни з козаками та їх союзниками. Однак результати боротьби не були однозначно позитивними для жодної зі сторін. Гетьманщина стала ареною боротьби для Речі Посполитої, Османської імперії та Московського царства, і внаслідок цього стала залежною від останньої. Річ Посполита, попри свої спроби повернути контроль над втраченими територіями, зазнала краху, і з часом почала також здавати свої позиції великої європейської держави на користь сусідньої Австрії і Пруссії. Внутрішня боротьба між польською шляхтою лише пришвидшила ці процеси, і внаслідок трьох поділів Речі Посполитої (1772, 1793, 1795) ця держава перестала існувати [3, 311]. Отже, на кінець XVIII ст. українська та польська держави втратили свою незалежність і були розділені між Пруссією, Австрією та Московією.

На кінець Першої світової війни, із початком розпаду Російської імперії та Австро-Угорщини, були утворені Українська Народна Республіка, Західноукраїнська Народна Республіка та Польська Республіка. Остання почала війну із ЗУНР, вважаючи її території своїми [4, 276]. 22 січня 1919 р. було проголошено Акт Злуки ЗУНР і УНР. УНР не могла надати повну підтримку ЗУНР через боротьбу з більшовиками. Пізніше УНР була вимушена переглянути свою позицію щодо ЗУНР і Польщі зі збільшенням натиску сил більшовиків. Польська Республіка та УНР почали спільні бойові дії проти комуністів, однак бажаних результатів досягти не вдалося. Територія, раніше підконтрольна УНР, була повністю окупована більшовиками, а Східна Галичина, Холмщина та частина Волині – Польщею. Польщею було проігноровано рекомендації Ради послів держав Антанти надати автономію етнічним українським землям [5].

Школи національних меншин у масовому порядку закривалися, а суспільне життя підлягало стрімкій полонізації. Польська влада вдавалася до акцій «умиротворення» українців, що супроводжувалися масовими арештами, побиттям та вбивствами людей, закриттям і руйнуванням українських установ у Галичині. Наслідком акції стала подальша значна радикалізація українського руху опору на західноукраїнських землях, що, зі свого боку, пізніше призвело до обопільних етнічних чисток під час Другої світової війни, зокрема Волинської різанини.

Після закінчення Другої світової війни західноукраїнські землі було приєднано до УРСР. Польське населення з території УРСР було депортовано на територію Польщі, а українське – з Польщі до УРСР. Отже, Польща фактично відмовилась від подальших зазіхань на території України.

У вересні 1989 р. група польських парламентарів прибула до Києва, незабаром після того, як демократичні сили, очолювані «Солідарністю», прийшли до влади у Варшаві. Парламентарі підтримали бажання національно-демократичних сил України та взяли участь у з'їзді Народного Руху України. Саме тоді були закладені основи нової моделі польсько-українських відносин [6, 62]. 2 грудня 1991 року Республіка Польща першою серед зарубіжних країн визнала державну незалежність України. 8 січня 1992 року між двома країнами встановлено дипломатичні відносини.

Стратегічне партнерство між Україною і Польщею відповідає національним інтересам обох держав, і сьогодні воно є дуже важливим. Польща є значущим союзником України в міжнародних та регіональних організаціях. Як держава-

член Європейського Союзу та НАТО, Польща підтримує євроінтеграційні та євроатлантичні процеси в Україні, і активно виступає за політику «відкритих дверей» для нових країн-членів. До того ж із початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Московії в Україну Польща активно надає підтримку українським біженцям і є другим найбільшим постачальником зброї для України, поступаючись лише США [7].

Джерела та література

1. Білоус Н. О. Люблінська унія 1569 р.: історіографічні погляди та інтерпретації (до 440-річчя Люблінської унії). *Український історичний журнал*. 2010. № 1. С. 65–83.
2. Історія України-Руси. Т. 6 / М. С. Грушевський; редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1991. 667 с.
3. Українська дипломатична енциклопедія. Т. 2 / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. 797 с.
4. Україна в міжнародних відносинах. *Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 4. Предметно-тематична частина: П–Я* / відп. ред. М. М. Варварцев. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2013. С. 357.
5. Соляр І. Я. Ради послів рішення від 15 березня 1923 про Східну Галичину. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Rady_posliv
6. Головченко В. І., Тамм А. Є. Міжнародні відносини і зовнішня політика країн Центральної та Східної Європи (середина 40-х – середина 90-х рр. XX століття). Харків: ІСМВ «Харківський колегіум», 2001. С. 62–63.
7. Жарикова А. Україна торік стала третім імпортером зброї в світі, Росія – скорочує експорт – SIPR. *Економічна правда.* 13.03.2023. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/13/697981/

Дроботюк Марина
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

УКРАЇНА ТА ПОЛЬЩА: ДОСВІДИ СУСІДСТВА

Ключові слова: *польсько-українські відносини, «українське питання», міжвоєнний період.*
Keywords: *Polish-Ukrainian relations, Ukrainian question, interwar period.*

Україна та Польща – це дві країни, які мають спільний кордон та довгу історію співіснування. Зі збереженням культурної спадщини та взаємоповаги одне до одного вони змогли побудувати дружні та плідні відносини. Однак досвід сусідства між Україною та Польщею не завжди був легким та безпроблемним. Сьогодні важливо проаналізувати цей досвід і зробити висновки для майбутнього співробітництва між двома державами. Визначимо деякі віхи історії відносин між Україною та Польщею, проаналізуємо сучасний стан сусідства і розглянемо перспективи розвитку відносин між цими державами.

Сусідство між Україною та Польщею має довгу історію, яка охоплює багато віх. Основні з них можна визначити так:

– Середньовіччя – у цей період на території, яка зараз належить до України та Польщі, існували різні князівства, зокрема Київська Русь та Польське королівство. Із часом, наслідком війн та політичних змін, ці території стали окремими державами;

– Розділ Польщі – у XVIII ст. територія Польської держави була розділена між росією, Австрією та Пруссією. Частина території, на якій знаходилася Україна, була під владою росії;

– Перша Світова війна – Україна та Польща були захоплені німецькою й австро-угорською арміями, що призвело до руйнування інфраструктури та загибелі людей;

– міжвоєнний період – відновлення незалежності України та Польщі відбулось у 1918 р., проте ці держави зіткнулися з низкою політичних і територіальних конфліктів;

– Друга Світова війна – Україна і Польща зазнали значних втрат під час війни, що призвело до масового переселення населення та зміни меж між державами;

– незалежність України – після розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності у 1991 році відбулося покращення відносин між цими державами, зокрема у сферах економіки, культури та науки.

На цьому тлі визначимо три постаті, які внесли суттєвий вплив на стосунки наших країн.

Август II Сигізмунд, король польський, великий князь литовський, володар і спадкоємець Русі (1548–1572), перший монарх Речі Посполитої. За його правління на території Польщі поширилась релігійна толерантність, що дало змогу отримати вільне служіння церквам різних конфесій. Територія максимально поширилась на землі, які можна віднести до сучасної України. Українські козаки брали участь у низці війн і прикордонних конфліктів із московським царством. На острові Мала Хортиця, що знаходиться в пониззі Дніпра на території України-Русі, було споруджено замок з метою зміцнити оборону південних кордонів Речі Посполитої від нападів татар і контролювати діяльність Запорізької Січі, яка в той час виступала незалежно від Речі Посполитої. Цей замок мав велике стратегічне значення і став символом відваги та боротьби за незалежність і свободу народу. Знаменним є те, що саме за його наказом підписано універсал про необхідність побудувати в урочищі Кременчук фортецю для охорони Придніпров'я.

Лех Бальцерович – польський політик, який здійснював значний вплив на розвиток відносин між Україною та Польщею. Під час свого перебування на посаді міністра фінансів (1989–1991) у Польщі Бальцерович увів реформи, спрямовані на перехід до ринкової економіки. Ці реформи, що стали відомі як «шокова терапія», допомогли Польщі швидко перейти до ринкової економіки та покращити свої економічні показники. Це стало прикладом для України, а також стимулювало співробітництво наших країн.

Бальцерович також брав безпосередню участь у розробці та прийнятті угоди між Україною й Польщею про співпрацю та дружні відносини в 1992 р., яка стала важливим кроком у зміцненні відносин між цими двома країнами. Він брав активну участь у роботі політичних та економічних форумів, Помаранчевій революції, що сприяло збільшенню контактів та зближенню між польськими та українськими владами.

Третьою постаттю відзначаємо Анджея Дуду як символ польської підтримки українського супротиву агресії з боку росії. Із його боку були висловлені сильні та рішучі заяви щодо підтримки суверенітету та територіальної цілісності України, а також підтримки української нації в боротьбі за свободу та незалежність.

Ще у квітні 2021 р., під час загострення конфлікту на Сході України, Анджей Дуда заявив про готовність Польщі надавати військову допомогу Україні та висловив протест проти російської агресії. Він також зазначив, що Польща підтримує український народ у його боротьбі за свободу та незалежність і вважає неприпустимим будь-яке порушення територіальної цілісності України.

Анджей Дуда став одним з найвідоміших політиків світу, який публічно висловлює підтримку України в її боротьбі проти агресії з боку росії. Він символізує дружбу та партнерство між Польщею й Україною, а його підтримка є важливою опорою для українського народу в цей важкий час. Польща стала найбільшим помічником України у зброї, фінансовій підтримці, забезпеченні логістики та українських біженців прихистком.

Сучасний стан наших відносин є найбільш теплим за всю історію. І висловлена ідея до початку війни про утворення нового троїстого політично-військового союзу України, Польщі та Великої Британії за час війни набула максимального осмислення та перспективи на десятиліття.

Джерела та література

1. Кононьчук В. У пошуках української «доктрини Ґедройця». *Політика України щодо Польщі. Погляд з Варшави. Українська призма.* Фонд імені Фрідріха Еберта. Листопад 2018. С. 6. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2019/01/14966.pdf

2. Моцик О. Ф. Україна і Польща – стратегічні партнери. *Політика і час.* 2006. № 5. С. 4–9.

3. Моцик О. Ф. Розвиток українсько-польських відносин в умовах зовнішньої політики розширення Європейського Союзу. Історико-політичні проблеми сучасного світу: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2013. Т. 25–26. С. 177–182.

Слєпих Катерина
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

ЗМІНА ПАРАДИГМИ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ В XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

Ключові слова: *Україна, Польща, українсько-польські відносини.*
Keywords: *Ukraine, Poland, Ukrainian-Polish relations.*

Українсько-польські відносини характеризуються доволі змінною принциповістю. І тоді, і сьогодні вони переживають не одні випробування на міцність. Початок українсько-польських взаємозв'язків тягнеться в сиву давнину. Протистояння змінювалися сусідськими відносинами, а примирення – новими викликами для обох держав.

У минулому України і Польщі є багато чого спільного, нерідко навіть взаємозв'язаного та нероздільного. Із самого початку появи цих країн на політичній арені Європи історичні долі двох народів міцно сплелися та поєдналися. Проте взаємна боротьба, що з'явилася з чималих протистоянь і непорозумінь, врешті-решт призвели до втрати незалежності обома народами та до їх поневолення сильнішими сусідами. Однак у процесі становлення України як незалежної держави почали зміцнюватися відносини з історичними сусідами, зокрема і з Республікою Польща. Безперервно збільшується інтерес до минулого поляків та власного народу. Історія Польщі, міжнародні відносини польської держави, українсько-польські відносини викликають щодалі більше зацікавлення спеціалістів.

Безумовно, особливо складними й суперечливими були українсько-польські відносини на теренах Галичини у ХХ ст. Довгі роки польського панування важким тягарем лягали на галицьке українство, стримували його національно-культурний розвиток. Події 20-х років, часів Другої світової війни, боротьби УПА, виселення українців із їхніх споконвічних земель (операція «Вісла») надавали цим відносинам нової гостроти й гіркоти. Чимало образ і взаємних докорів було висловлено, і не все ще перегоріло й відстоялося донині.

Численні заборони української преси, підпорядкування шкільництва польському міністерству освіти, заборона української мови в державних та самоврядних установах Західної України, а також проведення поляками репресивних акцій проти українського населення в Західній Україні залишили помітний слід у формуванні українсько-польських відносин.

Новий етап українсько-польських відносин відкрився після одержання Україною омріяної, вибореної в тяжких муках незалежності. Польща однією з перших країн визнала молоду державу. Український народ схвально зустрічає успіхи близького сусіда в економічному поступі, у вивільненні від пут ідеології тоталітаризму. Між нашими країнами поглиблюються дружні зв'язки, що поширюються на всі сфери життя – політику, економіку, науку, освіту й культуру.

Зі вступом Польщі до НАТО та набуттям членства в ЄС остаточно формується роль Варшави як одного з найважливіших партнерів України на міжнародній арені, «провідника» євроатлантичних і європейських інтеграційних прагнень нашої держави. На цьому етапі неоціненними є досвід і підтримка Республіки Польща на шляху України до європейської та євроатлантичної інтеграції. Польща фактично взяла на себе відповідальність за українське просування до членства в НАТО і ЄС. Саме вона підтримувала Україну в найскладніший період її політичної ізоляції на світовій арені.

Поступове розширення торговельно-економічних та науково-технічних українсько-польських зв'язків привело до того, що Польща стала найважливішим економічним партнером у Центральній Європі.

Із 2014 р. на усіх міжнародних майданчиках Республіка Польща рішуче відстоює необхідність посилення тиску на російську сторону з метою відновлення територіальної цілісності України у міжнародно визнаних кордонах.

Війна Російської Федерації проти України (24 лютого 2022 року) ще більше консолідувала представників усіх політичних партій та сил Польської держави і польського суспільства на всебічну підтримку України.

На міжнародній арені Республіка Польща відстоює необхідність посилення міжнародною спільнотою тиску на РФ для негайного припинення війни проти України та відновлення територіальної цілісності нашої держави у міжнародно визнаних кордонах. Тому офіційна Варшава надзвичайно активно використовує наявний дво- та багатосторонній інструментарій впливів на міжнародній арені для підтримки України. Керівництво Польської держави під час двосторонніх зустрічей, зокрема в рамках ЄС і НАТО, міжнародних організацій постійно наголошує на необхідності посилення санкцій проти РФ, а також надання нашій державі військової, фінансової та гуманітарної допомоги. Також офіційна Варшава проводить активну кампанію на підтримку членства України в Європейському Союзі.

Отож, ми можемо спостерігати досить змінну систему українсько-польських відносин у XX – на початку XXI столітті. Вони характеризуються низкою конфліктів та непорозумінь між Україною та Польщею на міжнародній арені. Проте нова ера співпраці надає цим відносинам характеристику взаємодії, стратегічного співробітництва, економічного та політичного партнерства, що дає змогу Україні вважати Польщу надійним партнером та вивіреним союзником.

Джерела та література

1. Сучасні українсько-польські відносини: погляд експертів: зб. аналітичних матеріалів / упоряд. В. Бусленко. Вип. 2. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 108 с.

2. Сінкевич Є. Г. Українсько-польські відносини (1918–2020): навчальний посібник. Вид. 3, виправлене і доповнене. Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 145 с.

3. Сивіцький М. К. Історія польсько-українських конфліктів / пер. з пол. Є. Петренка. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. Т. 1. 344 с.; Т. 2. 360 с.

Зеленська Ольга
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Ключові слова: *Україна, Польща, відносини.*
Keywords: *Ukraine, Poland, relations.*

Відносини України та Польщі почалися з моменту визнання незалежності України 2 грудня 1991 р. Польща стала першою країною у світі, яка визнала нашу державу незалежною та суверенною. Пізніше, 18 травня 1992 р., у Варшаві був підписаний договір між країнами про добросусідство, дружбу та співробітництво. Договір передбачає співпрацю в різних галузях: політичній, культурній, торговельній, гуманітарній, безпековій, військовій та низці інших. Це був успіх для обох сторін, і пізніше польсько-українські відносини стали зразком у діапазоні регіону. Керівні органи Польщі заявили, що партнерство з Україною є одним із пріоритетів зовнішньої політики Польщі.

Відносини України та Польщі можна умовно поділити на три етапи:

– Перший (1992–1993 рр.). Цей період характеризується підписанням перших договорів між державами-сусідами.

– Другий (1993–1999 рр.). Характерним є розвиток співпраці через врегулювання відносин із НАТО, ЄС.

– Третій (1999–2023 рр.). Період характеризується подальшим посиленням українсько-польських міждержавних відносин.

Польща стає одним із головних партнерів України на шляху її євроінтеграції. У 1999 р. Польща вступила до НАТО, а пізніше і до ЄС, і почала відігравати значну роль для України та подальшого вступу до Альянсу і Європейського Союзу. Починаючи з 2014 р., після того, як Росія анексувала Крим, Польща на всіх міжнародних референдумах та конференціях відстоює територіальну цілісність і суверенітет України. 24 лютого 2022 р. відносини України та Польщі зміцнилися проти спільного ворога. Головна ціль Росії – це знищення України та українського народу, свого часу Польща пройшла через це. Польща неодноразово нагадує ЄС про мету забезпечення миру в Європі.

Від початку агресії Польща стала важливим партнером для надання Україні гуманітарної допомоги, матеріальної, військової допомоги та міжнародної підтримки. Польща прийняла на власній території більше 2 мільйонів українських біженців, переважно – жінок і дітей, вимушених рятуватися від російських бомб.

Із 24 лютого 2022 р. Президент України Володимир Зеленський та Президент Польщі Анджей Дуда постійно підтримують контакт. 13 квітня 2022 року після деокупації Київщини Президент Польщі разом із лідерами країн Балтії відвідали Бородянку та Бучу, зруйновану під час тимчасової окупації.

У травні 2022 р. Володимир Зеленський провів зустріч із Президентом Польщі, на якому обговорювалося, що Україна захищає права, свободи не тільки свої, а й кожної європейської країни та всього Європейського Союзу. Сьогодні Польща відіграє важливу роль у просуванні України до членства у Європейському Союзі, тому що розуміє, що наша країна фактично давно є частиною Європи.

Напередодні 31-ї річниці до Дня Незалежності України, 23 серпня, до Києва приїздив Президент Польщі Анджей Дуда, він узяв участь у відкритті Алеї сміливості на площі Конституції в Києві. Анджей Дуда відіграв особливо важливу роль у зміцненні обороноздатності нашої держави в перші дні повномасштабної агресії Російської Федерації. Він прибув до охопленої війною України, назвав дії Росії безпрецедентним порушенням міжнародного права та наголосив, що цим Росія виключає себе з міжнародної спільноти.

5 квітня 2023 р. Президент України разом з першою леді відвідали Польщу, де В. Зеленського нагородили Орденом Білого Орла. Його вручають видатним людям, які своїм життям зробили винятковий внесок для Республіки Польща.

За весь період українсько-польських відносин країни продовжують розширювати сфери плідної взаємодії. Перспективи для співпраці широкі й взаємовигідні. Насамперед такий союз сприятиме зміцненню відносин між країнами-сусідами, що об'єднані спільними інтересами, а також пришвидшить економічне відновлення України через реалізацію конкретних проєктів у різних галузях, які наразі є важливими й перспективними для обох країн.

Джерела та література

1. Політичні відносини між Україною та Польщею. *Посольство України в Республіці Польща.* URL: https://poland.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/228-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinojuta-polyshheju

2. Договір про співробітництво Центрального статистичного управління Республіки Польща та Міністерства статистики України. 22.02.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_038#Text

3. Мякушко С., Мирончук А. Стан та перспективи українсько-польського міжакадемічного співробітництва. *Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє.* Київ: Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 2002. С. 258–264.

Стеценко Сергій
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

УКРАЇНА ТА ПОЛЬЩА: ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ВОЛИНСЬКА ТРАГЕДІЯ

Ключові слова: *співпраця, історичне минуле, національна пам'ять, добросусідські відносини, Волинська трагедія.*

Keywords: *cooperation, historical past, national memory, good neighborly relations, Volyn tragedy.*

Після початку російсько-української війни Польська Республіка стала одним із найбільших партнерів України у світі. Польські друзі допомагають нам як військовими методами, постачаючи зброю [3], так і економічними, забезпечуючи наших біженців [5] та формуючи надійний тил. Із моменту початку нашої співпраці і до сьогодні Польща лишалась нашим вірним союзником. Польща – перша країна, яка визнала незалежність України.

Та незважаючи на те, що відносини наших двох країн надзвичайно поліпшились, питання національної свідомості досі залишається гострим і таким, яке має розглядатись на найвищих рівнях. Ці тези не мають на меті поглибити ворожнечу між нашими народами, лише навпаки – закликати обидві сторони до співпраці та взаєморозуміння з болючих для нас питань, адже лише так ми можемо досягти міжнаціонального порозуміння та миру.

Мирон Сич, єдиний представник української нації в Сеймі Польщі, ще у 2011 році казав: «Польща і Україна могли б разом утворити дуже потужну, дуже важливу силу, яка могла би стати елементом стабілізації європейської політики взагалі, а також безпеки у цій частині Європи» [1]. Його позиція ознаменовується дуже влучними та актуальними словами: «Україна не може писати польську історію, а Польща – українську» [1]. Саме в цій невеликій тезі й викладається відповідь на питання про те, в який спосіб має формуватися польсько-українська співпраця у питаннях національної пам'яті. Так само, як ми, українці, не можемо переконати Польщу в тому, що Армія Крайова була загрозою та злочинною структурою, так і поляки не зможуть переконати нас у тому, що УПА – це виключно негативна структура, яка має бути забутою, а її спадок – нівельованим.

Водночас цей самий діяч піднімає питання польсько-українського національного конфлікту 1942–1947 рр. Він не називає ті події різаниною саме через те, що вони мали двосторонній характер. Серед загиблих величезна кількість поляків, проте так само гинули й українці. Важко назвати односторонніми події, в яких серед цивільного населення гинули представники обох націй [8].

Обговорюючи Волинську трагедію, також варто згадати слова Володимира В'ятровича, який розглядав ці події, як «Другу польсько-українську війну». Аргументував він це тим, що головні суб'єкти протистояння у вигляді АК та УПА мали свої організації та навіть вели фронтові бої, а на переговорах 1942–1945 рр. визнавали один одного воюючими сторонами [7].

Проте йдеться про події не лише Волинської трагедії, а і про всю українсько-польську співпрацю у національних питаннях. Наприклад, в українському Тернополі головний стадіон назвали на честь Романа Шухевича [4], персони, яка була командиром УПА та причетна до вбивства польського населення [2]. Водночас у польських містах Грубешов і Томашов Любельський існують вулиці на честь Станіслава Басая та Зенона Яхимека, які причетні до масових убивств українського населення [6].

Суть полягає у тому, що ми, українці, вважаємо Романа Шухевича своїм національним героєм, і так само поляки вважають Станіслава Басая та Зенона Яхименка своїми героями. Ми маємо засуджувати ті злочини проти людяності, які відбулись у нашій спільній історії, і не допускати їх повторення в жодному разі, але не маємо права забувати про те, що ці криваві та жорстокі злочини відбувалися з обох боків у нашій історії сусідства. Однобічний перегляд та аналіз жахливих трагедій минулого – неприпустимий і з української сторони, і з польської. Закликаємо наші інститути національної пам'яті до співпраці та розуміння цінностей національної пам'яті й життів людей по обидва боки.

Із поваги до тих, хто загинув, і тих, хто живе зараз, для нашого спільного блага, я звертаюсь до чи не єдиної методики вирішення складних для нас питань: «Я пробачаю та прошу пробачення» [9]. Я, як українець, пробачаю та прошу пробачення, сподіваючись на те саме зі сторони польської, будуючи добросусідські рівні відносини та мирно вирішуючи наші спільні трагедії та історію на рівні інститутів національної пам'яті. Адже, як казав видатний польський громадський діяч Єжи Гедройць: «Без незалежної України немає незалежної Польщі».

Джерела та література

1. Мирон Сич: Україна не може писати польську історію, а Польща – українську. *Zaxid.net*. 31.03.2011. URL: https://zaxid.net/miron_sich_ukrayina_ne_mozhe_pisati_polsku_istoriyu_a_polshha__ukrayinsku_n1126008

2. Літопис УПА. Том 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріяли. Кн. 4. Торонто–Львів, 2001. 490 с.

3. Żak K. Błaszczak: Przekazaliśmy kolejnych 10 czołgów Ukrainie. *RMF 24.* 10.03.2023. URL: https://www.rmf24.pl/raporty/raport-wojna-z-rosja/news-blaszczak-przekazalismy-kolejnych-10-czolgow-ukrainie,nId,6644420#crp_state=1

4. Пиріг В. Головний стадіон Тернополя назвали іменем Романа Шухевича. *Zaxid.net.* 05.03.2021. URL: https://zaxid.net/na_chest_romana_shuhevicha_u_ternopoli_nazvali_golovniy_miskiy_stadion_n1515395

5. Поляки витратили на допомогу біженцям з України близько 2 мілярдів доларів. *Економічна правда.* 27.07.2022. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/27/689681/

6. Бака В. Сагринь. Злочин без терміну давнини. *Історична правда*. 12.03.2019. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/03/12/153807/

7. Переклад книги В'ятровича про польсько-українську війну видали в Канаді. *Історична правда*. 12.03.2021. URL: https://www.istpravda.com.ua/short/2021/03/12/159132/

8. Депутат Сейму Мирон Сич: «Зараз не 1943-ій, ми заслужили на примирення» *Історична правда*. 16.05.2013. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/05/16/124176/view_print/

9. Просимо пробачення і самі пробачаємо, цій формулі немає іншої здорової альтернативи – голова УІНП Антон Дробович. *Український інститут національної пам'яті.* 09.07.2021. URL: https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/prosymo-probachennya-i-sami-probachayemo-ciy-formuli-nemaye-inshoyi-zdorovoyi-alternatyvy-golova-uinp-anton-drobovych

Сорокін Андрій
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЖУРНАЛ РЕЄСТРАЦІЇ РОЗПОРЯДЖЕНЬ ТА НАКАЗІВ ГОЛОВИ КИЇВМІСЬКРАДИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ КОНТАКТІВ 1990–1991 РР.

Ключові слова: *Київ, Варшава, столиця, зв'язки, контакти.*
Keywords: *Kyiv, Warsaw, capital, links, contacts.*

В умовах активного розвитку сучасних українсько-польських відносин актуальності набуває дослідження процесу їх становлення впродовж 1990–1991 рр., зокрема на рівні контактів владних та самоврядних столичних міських органів [1, 12–13].

Названі контакти дотично відображено в українській та польській історіографії. Зокрема, І. Бабій та І. Богінська окреслили тенденції співпраці між містами України та Польщі, зокрема активізацію зв'язків на поч. 1990-х рр. [1, 13]. У дослідженнях О. Богородецької також зазначено вказану тенденцію та згадано укладення міжміських угод Києва з Краковом та Варшавою протягом 1993–1994 рр. [2, 74; 9, 168]. Український контекст міжміських зв'язків Варшави як столиці Польщі розкрито у статті С. Фалінського [10], зокрема також згадано про укладення договору між містами Варшавою та Києвом у 1994 р. [10, 149, 152], доповненим аналогічною угодою між Мокотувом як районом Варшави та Печерським районом м. Києва [10, 155]. Передумови формування зв'язків Києва як столичного міста із містами Польщі було досліджено у роботах О. Кийкова [5] та І. Матяш [6, 91, 93]. До того ж О. Дронова та Є. Макарчук із підкресленням означених передумов описали становлення сучасних зовнішніх контактів Києва як столиці України із Краковом та Варшавою [4, 51].

Попри значущість перерахованих праць їм властива незначна увага саме до періоду 1990–1991 рр. Для заповнення названої прогалини слід звернутися до малодосліджених джерел, якими в умовах збереження наголосу на документах із центральних та галузевих державних архівів України [6, 89–91] є документи Київміськради у складі фонду 1697 Державного архіву м. Києва [8, 133], зокрема журнал реєстрації розпоряджень та наказів голови Київміськради [8, 135].

Мета доповіді – розкрити значення відомостей зазначеного документа для дослідження українсько-польських контактів впродовж 1990–1991 рр.

Частина журналу реєстрації розпоряджень та наказів голови Київміськради за наведені роки [3, арк. 1зв.–27] відзначається наявністю переважно прізвищ та імен осіб за назвами розпоряджень [8, 135] без розкриття змісту останніх [3, арк. 1зв.–27], що ускладнює відповідну дослідницьку роботу.

Утім записи в журналі за 1990–1991 рр. [3, арк. 1зв.–27] містять фрагментарну інформацію стосовно українсько-польських контактів, що виявилося у згадках про датовані серединою серпня 1990 р. три розпорядження [3, арк. 9–9зв.]. У першому випадку згадано розпорядження № 36с від 15 серпня 1990 р. «Про відрядження Мосіюка О. М. до м. Варшави» [3, арк. 9], що важливо з огляду на статус згаданої особи як заступника голови Київміськради [7, с. 25, 29]. Надалі ж у записах від 16 серпня 1990 р. було наведено назву розпорядження № 38с «Про відрядження до м. Варшави» [3, арк. 9] без згадки певної особи, а на звороті відповідної сторінки записано номер та назву наступного розпорядження № 39с «Про відрядження до Варшави Горбаля М. А.» [3, арк. 9зв.], що важливо з огляду на вказівку на депутата Київміськради від 188 виборчого округу [7, с. 39] у тогочасному Мінському районі м. Києва [7, 38–39]. Згадки наведених назв розпоряджень важливі через відсутність у складі фонду 1697 Державного архіву м. Києва самих розпоряджень за 1990 р. [8, 135], хоч самі по собі створюють обмежені можливості для дослідників через відсутність інформації про мету відповідних відряджень. Водночас вивчені записи в будь-якому разі дають змогу стверджувати про формування підстав для взаємних контактів столиць двох країн уже з серпня 1990 р., тогочасні особливості яких потребують подальших досліджень.

Отже, досліджені записи містять хоч і обмежену, але значущу інформацію про налагодження Київміськрадою контактів із Варшавою вже у 1990 р. Надалі важливим є дослідження інших джерел з історії обопільних зв'язків.

Джерела та література

1. Бабій І. Р., Богінська І. В. Потенціал «дипломатії міста» в українсько-польських відносинах: механізми та форми реалізації. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2020. Вип. 12. Т. 2. С. 11–16. URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9167/9114
2. Богородецька О. І. Співробітництво між містами-побратимами України і Польщі у контексті європейської інтеграції: дис. … канд. політ. наук: 23.00.04. Луцьк, 2015. 232 с. URL: http://specrada.chnu.edu.ua/res/specrada/3/bogorodycka.pdf
3. Державний архів м. Києва. Ф. 1697. Оп. 1. Спр. 9. 63 арк.
4. Дронова О. Л., Макарчук Є. Є. «Чи ти брат мені, Мінськ?»: зміна векторів у системі зв'язків міст-побратимів Києва. *Географічна наука та освіта: перспектива й інновації:* зб. матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ., конф., Переяслав, 19–20 жовт. 2022 р. Переяслав, 2022. С. 50–54. URL: https://igu.org.ua/sites/default/files/igu-files/files-news/34204202244102220.pdf#page=50
5. Кийков О. Регіональна дипломатія міста Києва (1950–1980). *Зовнішні справи.* 2013. № 9. С. 50–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zovsp_2013_9_15
6. Матяш І. Діяльність консульських установ соціалістичних країн у Києві (кінець 1940-х–1980-ті рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* 2021. № 30. URL: https://mzu.history.org.ua/index.php/MZU/article/view/158/126
7. Мужилко О. Влада міста Києва (1990–2011 роки). Київ: Бужани, 2011. 146 с.

8. Сорокін А. Документи фонду 1697 Державного архіву міста Києва як джерело з історії українсько-литовських зв'язків у 1990–1991 рр. *Етнічна історія народів Європи.* 2018. Вип. 56. С. 133–137. URL: http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2018/56/articles/21.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

9. Bogorodetska O. Pecularities of Polish-Ukrainian partner cities' cooperation in the context of Poland's public diplomacy. *Politeja.* 2021. № 5(74). P. 163–175.

10. Faliński S. Aktywność międzynarodowa Warszawy. *Kwartalnik naukowy uczelni Vistula*. 2015. № 3(45). P. 145–160.

Хижняк Владислав
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

УКРАЇНА ТА ПОЛЬЩА: ДОСВІДИ СУСІДСТВА

Ключові слова: *відносини, партнерство, союз, розвиток.*
Keywords: *reletionships, partnership, union, development.*

Україна та Польща з давніх часів ділили спільний кордон, проте суперечки різного характеру відбувалися повсякчас. У багатій історії обох країн місце знайшлось і збройним конфліктам. Першим із таких конфліктів стала війна, яка розгорнулася на теренах Східної Галичини відразу після розпаду Австро-Угорщини та завершення Першої світової війни.

Цілі визвольних рухів українців та поляків у Другій світовій війні були тотожними (здобуття незалежності), але через територіальні непорозуміння – взаємозаперечними. Поляки боролися за відновлення своєї держави у довоєнних кордонах, українці – за «обнуління» ситуації та проведення кордону між Польщею й Україною за етнічним принципом. Жодна сторона не бажала поступатися іншій, тож неодноразові спроби порозумітись не дали результату. Олії у вогонь додавали треті сили – нацисти та «совєти», які усіляко роздмухували протиріччя між поляками та українцями, аби не дати їм об'єднатися у боротьбі проти спільного ворога – тоталітарних режимів. Боротьба обох народів за звільнення від окупації, здобуття незалежності та контроль над Волинню, Галичиною і Холмщиною вилилася у повномасштабну війну між польським та українським підпіллям і повстанськими загонами. Крім них, до конфлікту долучилися також нацистська окупаційна адміністрація та її силові структури, радянські партизани, дезертири й кримінальні банди, а також цивільне населення [2].

Із того часу багато чого змінилося, і після здобуття незалежності українсько-польські відносини отримали зовсім інший вектор розвитку. Із емпіричного погляду тенденція щодо співпраці в міжнародній політиці стала більш прийнятною. Попри всю повагу до елегантності реалістичних дедуктивних міркувань, заснованих на відсутності міжнародної наднаціональної сили (Power), тоді, коли конфлікт усе ще широко проявляється по всьому світу, світова політика змінилася: змінилися методи її ведення, адже стимулів до вдавання у масштабне насильство стало менше через стримуючі фактори, як-от ядерна зброя [1, 9].

Економічне співробітництво між Україною та Польщею, підґрунтя якого було закладено у період перебування двох держав у складі соціалістичного табору,

зокрема й членства у Раді економічної взаємодопомоги, підстави для активізації та поглиблення отримало зі здобуттям ними політичної незалежності. Значний вплив на відносини сторін справив вступ до Євросоюзу (ЄС) Польщі (1 травня 2004 р.): відтоді, співпрацюючи з сусідом на своєму західному кордоні, Україна мусить зважати на його приналежність до спільноти та союзні вимоги й правила. Інтеграція до Європейського Союзу як один із головних пріоритетів зовнішньої політики України актуалізує проблему економічного співробітництва з державами-членами євроспільноти, чільне місце серед яких із повним правом посідає Республіка Польща (РП).

На користь співпраці з Польською державою вплинули усталені політичні, соціальні та господарські зв'язки, спільність кордону, а також політика сприяння, що її стосовно євроінтеграційних устремлінь нашої держави демонструє урядова Варшава. З-поміж понад двадцяти стратегічних партнерів, що їх має Україна, відносини з Польщею, на загальне переконання експертів, найбільше відповідають заявленому формату та є стратегічними де-факто. Проте якщо відповідність політичного складника співпраці рівню стратегічного партнерства не піддають сумніву, адекватність співпраці в економічній сфері – питання дискусійне [3, 31–32]. На прикладі сучасних українсько-польських відносин можна помітити, що вони розвиваються під впливом міркувань безпеки та обопільного прагнення до більш тісної співпраці, і належать до категорії стратегічного партнерства. Але і їм не вдалося уникнути низки непорозумінь та конфліктів.

Сусідство залишається вразливим через зміни регіонального середовища, внутрішні політичні процеси і через частково невдале комбінування інтересів та ідеалів обох сторін. Для української зовнішньої політики періоду першого десятиріччя незалежності характерне декларування значної кількості стратегічних партнерів, що не відповідало реаліям відносин. Глибина стратегічного партнерства між Польщею та Україною походить від спільного розуміння безпекових викликів та загроз у Східній Європі. Незважаючи на те, що Польща й Україна знаходяться у різних стратегічних умовах – Польща, на відміну від України, є членом ЄС та НАТО, – обидві вони розглядають питання безпеки як найважливіші на порядку денному двосторонніх відносин.

Також важливо оцінити міцність економічного співробітництва обох країн, адже Польща є другим найбільшим торговельним партнером України. Зі свого боку, Україна посідає чотирнадцяте місце серед найбільших торговельних партнерів Польщі. Потенціал розвитку двосторонньої торгівлі залишається величезним і може стати основою поглиблення взаємозалежності. Угода про асоціацію, укладена між Україною та ЄС, надає додаткових імпульсів та простору для двосторонньої торгівлі, а кількість української робочої сили сприяє розвитку польської економіки [1, 10].

Підсумувавши все вищесказане, можна впевнено заявити, що сьогодні Польща для України є найціннішим серед усіх союзників, особливо на фоні війни з Росією. Найкращим прогнозом будуть такі ж тісні відносини між обома державами та їх розвиток у інших галузях.

Джерела та література

1. Столяренко Д. Актуальність принципів Вестфалю на прикладі україно-польських відносин. *Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини»* / за ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Вип. 5. С. 9–10.

2. Матеріали проєкту «Сто років сусідства» у публікації *Збруч. Сюжет 3.* Український інститут національної пам'яті. URL: HTTPS://OLD.UINP.GOV.UA/NEWS/MATERIALI-PROEKTU-UKRAINA-I-POLSHCHA-STO-ROKIV-SUSIDSTVA-U-PUBLIKATSII-ZBRUCH-SYUZHET-3

3. Чорна Н. Україно-польське економічне співробітництво. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2016. № 2. С. 31–42. URL: http://zt.knute.edu.ua/files/2016/2(85)/4.pdf

Огребчук Павло
Волинський національний університет імені Лесі Українки

НОВА ГЕОПОЛІТИЧНА РОЛЬ У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНЦІВ ТА ПОЛЯКІВ

Ключові слова: *протиборство, трагедія, примирення, міграція, війна.*
Keywords: *confrontation, tragedy, reconciliation, migration, war.*

Драматична історія польського та українського народів у XVI–XVIII ст. сповнена особливо жорстокими селянськими бунтами й козацькими повстаннями, що придушувалися в потоках крові й залишили у свідомості багатьох поколінь давні незабуті взаємні кривди та почуття соціальної несправедливості [1, 112].

Українсько-польське протиборство 1939–1945 рр. на Волині й Галичині в історії наших етнополітичних відносин за своїми масштабами і наслідками було одним із найкривавіших. За кількістю людських жертв воно, можливо, не поступається періоду національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Польські історики наводять різні цифри стосовно поляків, які загинули унаслідок цього протиборства: на Волині – до 50–60 тис. поляків (Є. Туровський і В. Семашко, В. Філяр та ін.), у Галичині – 20–25 тис. ос. (Г. Грицюк). Українські жертви протиборства, на думку польських істориків, є порівняно незначними, мовляв, тисячі на Волині та 1–2 тис. на Галичині. Усі названі цифри є дуже сумнівними.

Ще одною трагічною сторінкою в історії обох народів став обмін населенням. Це було вигнання польського населення із західноукраїнських земель та українського – з українсько-польського пограниччя. Вирішальне значення мала угода між ПКНВ і урядом Української РСР від 9 вересня 1944 р. Немає сумніву в тому, що її основний зміст був визначений не в Києві чи Любліні, а в Москві. Взаємне переселення (так званий трансфер) польського й українського населення трагічно позначилося на долях сотень тисяч сімей і залишилося в пам'яті обох народів як важка сторінка їх історії [3, 142].

Сучасні й майбутні відносини між українським та польським народами можуть і повинні розвиватися як взаємовигідні і дружні за умови врахування обома сторонами гіркого досвіду Другої світової війни, його об'єктивного аналізу.

Приємно відзначити, що і в польській історіографії з'являється усе більше праць, у яких вина за гостре українсько-польське протиборство в роки Другої світової війни покладається як на українську, так і на польську сторони. Бо як пише Ришард Тожецький: «Взаємне закидання оскарженнями веде в нікуди. Зрозуміло, що подальші наукові дослідження проблеми не звільнять нас, а тим більше ще живих сьогодні жертв, тих, хто зазнав вигнання з рідних країв, від емоційного сприйняття подій 1939–1945 рр. Так само жодні наукові висновки, побудовані на найширшій науковій базі, не зітруть з пам'яті людей пережитих ними особисто трагедій» [4, 139].

Новітня історія дала українцям і полякам новий шанс на побудову двосторонніх відносин, які були б побудовані на довірі й приносили спільну користь. Польща й Україна скористалися цими шансом. У них спільне бачення проблем безпеки у Східній Європі, вони підтримують одна одну з цілої низки питань і вважать одна одну стратегічними партнерами.

Після розпаду Радянського Союзу та здобуття українцями незалежності, у 1992 р., Польща й Україна підписали Угоду про добросусідство, дружбу та співробітництво. Через два роки було підписано декларацію принципів взаємовідносин, що підкреслила стратегічне значення країн одна для одної. Увага у двосторонніх відносинах періоду 1990-х років в основному зосереджувалася на проблемах економіки, торгівлі та історичних питаннях. Сторонам вдалося значною мірою досягти примирення, що базувалося на формулі «пам'ятаємо минуле, але думаємо про майбутнє». Такі економічні та культурно-історичні принципи були продовженні двома країнами і в наступні десятиліття [2, 32].

Останнім часом питання українських мігрантів до Польщі набуло великого резонансу. Наприклад, у 2017 р. українці отримали приблизно 81 % усіх польських робочих віз, а загальна кількість українців, що працюють у Польщі, досягла, за деякими оцінками, двох мільйонів. Динамічна економіка Польщі виграє від притоку української робочої сили, а українці, зі свого боку, мають змогу отримувати вищі зарплати в Польщі. Загальний обсяг коштів, що були направлені працівниками з Польщі в Україну, оцінюється на рівні 3 мільярдів доларів щорічно. Завдяки мовній, культурній та соціальній близькості, а також ліберальному польському законодавству Польща стала головним напрямом для українських трудових мігрантів [5, 86].

Ситуація з міграцією кардинально змінилася після 24 лютого 2022 р. із початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України. Рятуючись від війни, в Польщу з України виїхало приблизно 5,5 мільйонів біженців, яким поляки надали допомогу і притулок. Війна консолідувала представників усіх політичних партій та сил Польської держави й польського суспільства на всебічну підтримку України.

Джерела та література

1. Коновалець Е. Відносини між Україною та Польщею. Львів: Видавничий дім «Каменяр», 2011. 184 с.

2. Мельник В. Польсько-українські відносини: історія та сучасність. Київ: Фенікс, 2008. 336 с.

3. Скрипник І. Україна та Польща: спільна історія та сучасність. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 268 с.
4. Хом'як О. Україна та Польща: історія взаємовідносин. Київ: Критика, 2006. 224 с.
5. Чубатий Р. Україна та Польща: від становлення до сьогодення. Львів: Видавництво Львівської національної академії мистецтв, 2017. 240 с.

СЕКЦІЯ 8
АРХЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Прончук Ольга, Ткаченко Марина
Відокремлений структурний підрозділ
«Боярський фаховий коледж НУБіП України»

НЕОЛІТ В ІСТОРІЇ

Ключові слова: *неоліт, неолітична революція, неолітичні культури, землеробство.*
Keywords: *Neolithic, Neolithic revolution, Neolithic cultures, agriculture.*

Неолітична революція – це перехід від первісного привласнюючого господарства, заснованого на полюванні і збиральництві, до виробничого, за якого головну роль в економічному розвитку відіграють землеробство і тваринництво.

Поняття «неолітична революція» ввів у науковий обіг уродженець Австралії Вірд Гордон Чайлд, видатний історик і археолог XX ст. Для визначення критеріїв неолітизації вчений розглядав не тільки специфіку виробничого господарства, а й цілу низку факторів, що впливають на весь спосіб життя людини того часу.

Завершення доби мезоліту (епіпалеоліту) знаменується поступовим переходом людства до відтворюючих форм господарства – землеробства і скотарства, а отже, – й до завершальної стадії кам'яного віку – неоліту. Цей перехід викликав низку кардинальних змін, що охопили майже усі сфери життя, які у науковій літературі, з легкої руки Г. Чайлда, прийнято називати «неолітичною революцією». Головним наслідком цього процесу став поступовий перехід від традиційного на той час привласнюючого господарства до відтворюючого, тобто до землеробства і скотарства. Процес становлення відтворюючого господарства як основної форми господарства у світі відбувався неодночасно і проходив довгий етап становлення. Особливо це стосується Європи й території України загалом.

Річ у тім, що проникнення на територію України нових форм господарювання у сучасній науковій літературі викликає низку дискусій щодо часу, місця, міграцій неолітичного люду з території Близького Сходу та можливості самостійного (автохтонного) зародження відтворюючого господарства на території Європи й України. Особливо у цьому слід виокремити доробок В. М. Даниленка, Л. Л. Залізняка, Н. С. Котова, М. Гімбутас, М. С. Грушевського та ін.

Ці концепції проникнення неолітичних культур на територію України можна умовно розділити на три групи:

- автохтоністська;
- Південно-Східна;
- Південно-Західна, або Балкано-Дунайська.

Автохтоністька версія. За висловом Л. Л. Залізняка, цієї версії дотримуються патріотично налаштовані аматори, які вірять у те, що первинна доместикація рослин і тварин відбувалася на території України, а звідси вже землеробство, скотарство поширилися на інші території Старого Світу [4, 4]. Ця версія має низку недоліків: по-перше, перші землеробські культури й поселення фік-

суються у Передній Азії наприкінці X–IX тис. до н. е., тобто виникають набагато раніше, ніж на території Європи й України. По-друге, кліматичні умови на території Європи в умовах раннього голоцену й поступового відходу льодовика на північ ще не дозволяли місцевому люду перейти до відтворюючих форм господарства. Зауважимо, що на ранніх етапах проникнення неоліту на територію Європи перші відтворюючі господарства, імовірніше, мали субнеолітичний характер, тобто спочатку спостерігалося домінування привласнюючих форм, зокрема мисливства над землеробством. Отже, ідея про те, що землеробство самостійно виникло і розвинулося на території України, сьогодні не розглядається як така, що має наукове підґрунтя.

Південно-Східна версія. Основоположниками цієї версії є В. М. Даниленко, який її обґрунтував у своїй монографії 1969 р. [2]. Він запропонував першу концепцію «неолітичної революції» на території України, в якій поєднав як послідовні фази південно-східну та південно-західну версії неолітизації України. Водночас визначальним він вважав так званий «східний скотарський імпульс», тобто згідно з автором, мисливські колективи з Прикаспію та Передкавказзя внаслідок кризи мисливсько-збиральницького господарства були змушені приручити таких диких тварин – овець, кіз, турів – і почали рухатися на захід у Північне Причорномор'я й Крим, принісши на ці терени нову форму господарювання. Наслідком цього руху стало формування Дніпро-Донецької культури.

Н. С. Котова активно розвиває теорію, що землеробство на терени України було принесено з Південного Заходу, зокрема з Подунав'я, під впливом культури Криш, на другому етапі, що призвело до формування Буго-Дністровської культури. Н. С. Котова, яка вказує на те, що разом з одомашненням тварин населення Північного Надазов'я та Передкавказзя дометистикувало тварин і культурні рослини, які згодом були запозичені у них іншими мешканцями України, а не Балкано-Карпатського регіону [5].

Водночас згідно з Л. Л. Залізняком, дивує і бентежить той факт, що немає слідів вирощування культурних злаків на стоянках Буго-Дністровської культури Побужжя. Адже це ключова культура в неоліті України, що безпосередньо контактувала із розвинутими землеробами Подунав'я (культура Криш, культура лінійно-стрічкової кераміки) і була провідником неолітичних новацій на північ у лісове Подніпров'я та Полісся. Після цього не дивує брак ознак відтворювального господарства на стоянках Дніпро-Донецької культури, культури ямково-гребінцевої кераміки Подніпров'я, Полісся та Подесення. Брак відбитків зернівок культурних злаків на кераміці лісового неоліту України, як і решток зерен у культурних шарах пам'яток, ставить під сумність і наявність скотарства у населення Буго-Дністровської та Дніпро-Донецької культур. Адже найдавніше скотарство відоме лише в комплексі з раннім землеробством [4, 8]. Як наслідок, наведене ставить під сумнів не лише можливість походження скотарства у Східній Європі з Передкавказзя та Надазов'я, а й саму ідею «східного імпульсу» як каталізатора неолітизації України, або ж вимагає додаткової аргументації.

Зазначені хвилі неолітизації України значною мірою корелюються з фазами неолітизації Європи найдавнішими землеробами та скотарями Близького Сходу, головними з яких є такі:

1. Поширення спочатку відтискної техніки обробки кременю, а потім неолітичного пакету разом з керамікою «імпрессо» на узбережжях Середземного моря, зокрема Балканського півострова, шляхом каботажного плавання уздовж узбереж – VIII–VI тис. ВС (cal.);

2. Колонізація Балканського півострова з Анатолії у VII тис. ВС (cal.);

3. Колонізація Середнього Подунав'я носіями культури Старчеве-Кереш-Криш – перша половина VI тис. ВС (cal.);

4. Колонізація півдня Центральної Європи людністю культури лінійно-стрічкової кераміки у другій половині VI тис. ВС (cal.);

5. Колонізація лісової зони Центральної Європи людністю лендельської культури в енеоліті у V–IV тис. ВС (cal.) [4, 9].

На користь цієї версії свідчить і той факт, що основні неолітичні культури Правобережжя України, зокрема Буго-Дністровська, культура лінійно-стрічкової кераміки, а згодом Кукутені-Трипілля, ведуть своє коріння з Балкано-Дунайського регіону.

Отже, сьогодні в археології відбулася зміна концепцій. Так, на зміну старій південно-східній версії приходить південно-західна, або Балкано-Дунайська, що відповідає загальноєвропейському баченню неолітичної революції в Центральній Європі шляхом її колонізації неолітичними землеробами з Балкан через Подунав'я.

Джерела та література

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 1. Київ, 1913. 648 с.

2. Даниленко В. Н. Неолит Украины. Київ, 1969. 260 с.

3. Залізняк Л. Л. Неолітизація України. Від «східного імпульсу» до «балканізації». *Магістеріум*. 2018. № 70. С. 4–16.

4. Залізняк Л. Л., Панченко Ю. В. Неолітизація Правобережної України: балканізація чи «східний імпульс»? *Матеріали та дослідження з археології Східної України.* № 7. С. 6–14.

5. Котова Н. С. Неолитизация Украины. Луганск: Шлях, 2002. 268 с.

Касьян Валентина
Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТАТЕВО-ВІКОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЯМНОЇ СПІЛЬНОТИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ СЮЖЕТ

Ключові слова: *Східна Європа, ранній бронзовий вік, ямна культура, статевовікова диференціація, історіографія.*

Keywords: *Eastern Europe, Early Bronze Age, Yamna (Pit-grave) culture, gender and age differentiation, historiography.*

XX ст. стало справжньою революцією в археологічній науці. Зі зміною підходів до розуміння завдань археологічної науки виник напрям соціоархеології, який дає змогу археологам не тільки знаходити та зберігати матеріальні рештки, а й зазирати значно глибше – у духовний світ традиційних племен. Бронзовий вік півдня Східної Європи пов'язаний з унікальними спільнотами, які залишили по собі придатний для проведення соціоархеологічних досліджень матеріал. Ак-

туальність обраної теми пояснюється посиленим інтересом сучасної науки до вивчення соціальних інститутів доісторичних часів, одним з аспектів яких є статево-вікова диференціація. Метою є висвітлення напрацювань, здійснених науковцями під час вивчення статево-вікової диференціації у племен ямної культурної області.

На початку XX ст. В. Городцовим була відкрита та сама археологічна «тріада», до якої входили представники ямної культури (згодом культурної області). Ще тоді разом з Н. Веселовським вони звернули увагу на можливий зв'язок між покладом та покладенням небіжчика [1, гл. 1]. Із того часу і аж до 1960-х рр. подібним напрямам не надавали необхідної уваги. Г. Коробкова, досліджуючи матеріали поселення Михайлівка III, дійшла висновку, що ямна спільнота була першою серед степових культур, у яких проявилися складна внутрішня структура та статево-вікова диференціація [9, 370–372].

Вивчаючи ямну спільноту, археологи вступали на шлях дискусії щодо її етногенезу. У 1974 р. М. Мерпет вперше виділив ямну культурно-історичну область, пов'язуючи її витоки з Волго-Уральським регіоном [4, 18–23]. Дослідник розглядав курганні поховання як ознаку патріархального суспільства. Ю. Рассамкін зазначав, що, розтягнувшись від Приуралля до Тиси, спільнота характеризувалася уніфікованим ритуалом та культурною деградацією, яка відбилася у курганних похованнях [2]. Українська дослідниця С. Іванова у статті «Ямная культурно-историческая общность: парадокс культуры» зазначає, що під впливом низки факторів представники спільноти дотримувалися різних похоронних традицій і досить стійких канонів, що, на думку дослідниці, свідчить «не лише про етнокультурні особливості, а й про різницю в духовній культурі, світосприйнятті окремих племен», які відбилися не тільки на різноманітності матеріальної культури, а й на побуті, етнокультурних зв'язках та антропологічних типах [2]. Дослідниця відстоює думку про некоректність використання терміну «ямна культурно-історична область» і концепцій навали, міграцій і переселень у ямному етногенезі [4, 18–23].

Незважаючи на те, що кожну дискретну та локальну групи, які територіально відносили до ямної культурно-історичної області, слід досліджувати окремо, для виведення статево-вікових показників можна послуговуватись деякими загальними даними.

До них, наприклад, належать антропологічні розвідки С. Курц, яка у 1984 р. на основі аналізу 252 скелетів (15–20 % від кількості розкопаних на той час поховань степної зони Подніпров'я) вивела середній вік тогочасного населення (31,5 рік) і започатковувала краніологічні дослідження небіжчиків ямної культури. За її підрахунками, чоловічі черепи більш масивні, з товстими стінками, часто «дисгармонійні», доліхокранні, з широкою нижньою щелепою. Жіночі – грацильні, мезокранні, зі скошеними, високими лобами та слаборозвинутим надпереніссям, нижня щелепа середнього розміру. Чоловіки й жінки мали середньо широкий ніс, у жінок скуловий діаметр менший від чоловічого. За підрахунками дослідниці, чоловіки були трохи вищі за жінок: їх зріст становив у середньому (з огляду на різні формули) 172,5 см, жіночий зріст становив 158,2 см [7, 3–22].

Дослідження П. Кузнецова та О. Хохлова на матеріалах Волго-Уралля (56 визначень) дали змогу отримати показники середньої тривалості життя на рівні

33,2 роки, зокрема для чоловіків – 39,9 років, для жінок – 36,9 років, зріст для чоловіків становив за середніми показниками серій 169,0–172,0 см, для жінок 161,0–164,0 см. Дослідники наголосили, що ці показники ідентичні з раніше встановленими за матеріалами ямної культури Нижнього й частково Середнього Поволжя та близькі до населення Подніпров'я [5, 5–6].

В аналізі статево-вікової диференціації найважливішим є аналіз наявного ременанту. У ранніх ямних похованнях, які належали до енеолітичного часу, поховальне придане було або дуже скромним, або взагалі відсутнім. У період ранньої бронзи розширюється кількість та види інвентарю, з'являються так звані «маркери», які допомагають встановити антропологічну приналежність кістяків. В. Алєкшин, наприклад, виділяв стандартні інвентарні набори для різних статево-вікових груп та соціальних верств. Цікавим різновидом інвентарю є молоточковидні булавки, які І. Ковальова пов'язувала зі служителями культу, а О. Бритюк уточнював, що вони належать до поховань жінок, які були причетні до культу змії [1, гл. 1].

Традиційно наявність прикрас асоціюють переважно з жінками, але ямна культура демонструє поклад прикрас до чоловічих і навіть хлоп'ячих поховань. І. Ковальова у праці «Мир детства ямных племен Предстепья» зазначає, що велика кількість дитячих поховань – багатоінвентарна, хоча серед ременанту майже відсутні знаряддя праці і фактично відсутні воїнські атрибути. Надзвичайно цікавими є її висновки щодо використання альчиків або гальки в ямних похованнях у якості дитячих іграшок [6, 37–47]. А. Файзулін пише про успадкування дітьми соціального статусу батьків у ямній культурі [8, 118].

С. Іванова зазначає, що основу соціуму складали люди, зайняті у господарсько-промисловій сфері. Особливо важливі її висновки щодо статевої диференціації, згідно з якими жіноча господарська діяльність не знайшла відображення в ритуальному покладі, ба більше, з підвищенням віку з жіночих поховань зникають жіночі маркери, зокрема прикраси [1, гл. 1]. В. Цимиданов із С. Івановою доводять, що у ямній спільноті, ймовірно, була відсутня військова знать [3, 23–24].

Отже, попередні дослідження науковців дають змогу інтегрувати ременант ямних поховань раннього бронзового віку в соціоархеологічну площину і констатувати наявність яскраво вираженої статево-вікової диференціації та розгалуженої соціальної системи в обраному архаїчному соціумі.

Джерела та література

1. Иванова С. В. Социальная структура населения ямной культуры Северо-Западного Причерноморья. Одесса: Друк, 2001. 244 с.

2. Иванова С. В. Ямная культурно-историческая общность: парадокс культуры / Eurasian Prehistoric Studies. Reports of Prehistoric Research Projects 8. 2008–2010. URL: http://www.iianthropology.org/rprponline2008contentsvol8.html

3. Иванова С. В., Цимиданов В. В. О социологической интерпретации погребений с повозками ямной культурно-исторической общности. *Археологический альманах*. 1993. № 2. С. 23–34.

4. Іванова С., Нікітін А. Ямна культура: Походження та міграції в контексті теорії фронтиру. *Записки історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2020, № 31. С. 17–38.

5. Ковалева И. Ф. Мир детства ямных племен Предстепья. *Проблеми археології Подніпров'я:* зб. наук. праць. 1998. Вип. 1. С. 37–47.

6. Кузнецов П. Ф., Хохлов О. О. Етнокультурні зв'язки степового населення східної європи за доби ранньої бронзи. *Археологія*. 2011. № 1. С. 3–11.

7. Круц С. И. Палеоантропологические исследования степного Приднепровья (эпоха бронзы). Київ: Наукова думка, 1984. 208 с.

8. Фаизулин А. А. К вопросу о роли детей и подростков в ямном обществе Волго-Уралья. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Исторические науки*. 2019. С. 117–126.

9. Файзулин А. А. История изучения социальной структуры населения ямной культуры. Древний тургай и великаястепь: часть и целое. Сборник научных статей, посвященный 70-летнему юбилею Виктора Николаевича Логвина. Костанай–Алматы. 2015. С. 369–374.

Зборовська Анна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТАТУЮВАННЯ У НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОГО СИБІРУ РАННЬОГО ЗАЛІЗНОГО ВІКУ

Ключові слова: *Алтай, ранній залізний вік, пазирицька культура, поховання, татуювання, семантика.*
Keywords: *Altay, Early Iron Age, Pazyryk culture, burial, tattoos, semantics.*

Одним із давніх народів, що активно використовував татуювання, були споріднені зі скіфами племена раннього залізного віку, які проживали протягом VII–II ст. до р. х. в Центральній Євразії – на Алтаї, пов'язувані в науці з носіями пазирицької культури. Яскравими пам'ятками цієї культури виступають курганні могильники, серед яких найбільш відомими є Пазирицький, Берельський, Ак-Алаха III та Верх-Кальджин II. Про поширення практики татуювань у скіфоїдних племен Південного Сибіру відомо завдяки особливостям тамтешнього клімату, а саме наявності зон зледеніння ґрунту, в умовах якого добре зберігається органіка, зокрема й рештки небіжчиків, що доходять до нашого часу у муміфікованому стані. Сьогодні відома презентабельна серія таких знахідок, аналіз яких дає змогу здійснити певні узагальнення.

Хімічний аналіз татуювань, виявлених на пазирицьких муміях, засвідчує використання натуральної сажі як барвника для нанесення зображень. Також було досліджено, що пігмент вводився у шкіру за допомогою голки або заточеної кістки. Тату наносилися на видних місцях, з урахуванням покрою одягу. Наприклад, пазирикці носили шуби, які підперезували, тому можна було приспустити плече і показати татуювання, або оголити торс, так продемонструвавши малюнком на тілі свою ідентичність. Утім С. Руденко вважає, що деякі татуювання пазирикці носили з лікувальною метою, наприклад, знайдена особа чоловічої статі з II Пазирицького кургану мала татуювання в формі цяток по обидва боки хребта, а також на гомілкостопах [3, 98]. Оскільки зазвичай у давній алтайській культурі були шаманські практики, то це є цілком імовірним.

Дані розкопок середини XX ст. давали підстави стверджувати, що татуювання наносили тільки представники найвищої соціальної верхівки: вожді, воїни, жерці. Наприклад, у 1948 р. у II Пазирицькому кургані археологом Сергієм Ру-

денком було знайдено мумію чоловіка з характерними татуюваннями, цей чоловік був представником еліти, тому група вчених зробила такі висновки. Але в 1993 р. під час розкопок кургану Ак-Аллаха III була виявлена особа жіночої статі, яка була представницею так званої середньої знаті (більш відома як принцеса Укока), а вже в 1991 р., коли було знайдене татуювання на тілі чоловіка в рядовому похованні, тобто це була абсолютно звичайна людина за своїм соціальним становищем, тоді вже твердження про носіння тату виключно елітами та виключно чоловіками було спростоване. Натомість можна стверджувати таке: що вищий соціальний стан мала людина, то більш фантастичні малюнки (в більшості тварини) були зображені на її тілі. Це можна побачити на прикладі знайденого у 1948 р. пазирицького вождя, у якого були татуювання по всьому тілу (рис. 1).

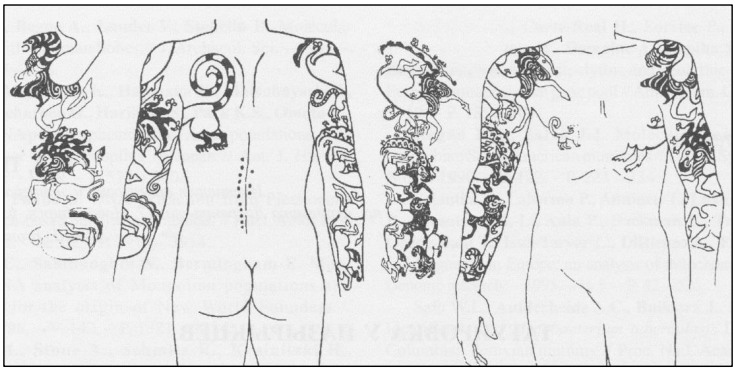

Рис. 1. Татуювання чоловіка з кургану II могильника Пазирик. Графічна реконструкція Е. В. Шумакової [4]

На його плечах були зображення грифо-оленів, тигрів, барсів. Під серцем він мав зображення оленя з перекрученим тулубом, з дзьобом грифона і довгим котячим хвостом. Фантастичні звірі та їхнє розташування на тілі були не випадковістю, вони свідчили про поважний статус особи, а також в уявленні тогочасних людей наділяли силою, спритністю, відвагою носія таких зображень.

Також у вождя татуюванням були покриті обидві ноги, на одній було зображення п’яти копитних тварин, що йдуть у ряд, а на іншій – риба.

Часто на мумієх трапляються зображення півня на великих пальцях, таке зображення було і у скіфського вождя. Великий палець для татуювання, знову ж таки, був вибраний невипадково: по-перше, в уявленні шаманів великий палець був ніби втіленням усього організму, тотожний людині, а також у давніх людей великий палець викликав фалічні асоціації. Щодо зображення півня – то півень у багатьох культурах і мовах є символом дітородження, шлюбних зв’язків і под. [2].

Можна стверджувати й про те, що кількість татуювань переважно залежала від віку особи: що старша, то більше татуювань; перші татуювання у пазирикців були складником обряду ініціації, про що натякає наявність татуювань на тілі молодих людей (тобто тих, що померли молодими).

Загалом у стародавньому світі татуювання наносилися згідно з певними релігійними переконаннями і практикувалися далеко не всіма народами. Напри-

клад, в античній культурі про татуювання не могло йтися, оскільки ідеалом краси у греків та римлян вважався баланс чистого розуму та чистого тіла [1, 20–21]. Натомість у скіфів, навпаки, татуювання були ознакою сили, навіть якоїсь магічної чи енергетичної (оскільки в тих регіонах існували шаманські практики). Пазирицьке мистецтво, зокрема татуювання, – унікальне явище для відповідного хронологічного періоду. Наприклад, у сусідній і синхронній пазирицьким старожитностям культурі Сінцьзян теж зафіксовані мумії з татуюваннями. Але ці тату покривають менші ділянки тіла, а зображення мають характер геометричних візерунків за відсутності подібних пазирицьким фігуративних образів. Відтак татуювання культури Сінцьзян поступаються пазирицьким у сенсі майстерності.

Джерела та література

1. Кастеллані А. Соціальна історія татуювань / пер. з італ. Г. Залевської. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2022, 184 с.
2. Козак В. Готи, арії, гуни, скіфи та інші предки: історія скіфських татуювань. Пазирикські мумії. URL: http://predky.blogspot.com/2016/03/blog-post_19.html
3. Полосьмак Н. Татуировка у пазырыкцев. *Археология, антропология и этнография Евразии*. 2000. № 4(4). С. 95–102. URL: http://old.archaeology.nsc.ru/ru/publish/journal/doc/2000/4/2000_044_095-102.pdf
4. Руденко С. Культура населения горного Алтая в скифское время. Москва; Ленинград: Изд-во АН СРСР, 1953. 402 с. URL: http://kronk.spb.ru/library/rudenko-si-1953.htm
5. Татуировки в пазырыкской культуре. URL: https://youtu.be/QDxbxFIeIGA

Забавін В'ячеслав[1]
Інститут археології Словацької академії наук
Небрат Сергій
Маріупольський державний університет

СЕРЕДНЬОВІЧНІ КАЗАНИ ІЗ КУРГАНІВ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я

Ключові слова: *Північно-Східне Приазов'я, кургани, середньовічні кочівники, казани.*
Keywords: *North-Eastern Azov Sea region, mounds, medieval nomads, cauldrons.*

Під час розвідок археологічної експедиції Маріупольського державного університету на півдні Донецької області у 2021 р. було обстежено декілька десятків пам'яток археології, переважна більшість із яких – це кургани [3]. На відміну від поселенських пам'яток, випадкові знахідки (підйомний матеріал) на курганах трапляються досить рідко, але попри це, заслуговують уваги. Так, однією з категорій таких знахідок були уламки металевого посуду[2]. У авторів є всі підстави стверджувати, що під час розвідок були знайдені уламки казанів середньовічних

[1] Робота виконана за підтримки Інституту археології Словацької академії наук та Плану відновлення Словаччини. This work was supported by the Institute of Archaeology, SAS and Recovery plan Slovakia, call code 09/03-03-V01.

[2] Усі металеві артефакти були знайдені шляхом візуального обстеження без допомоги металодетектора.

кочовиків. Фрагментарність цих знахідок пов'язана з тим, що насипи курганів були пошкоджені оранкою, а самі казани було розміщено не у могилах, а на поверхні кургану або на незначній глибині у якомусь культовому місці.

1. Богатир (Великоновосілківська громада, Волноваський район). На поверхні насипу кургану № 0403623 було виявлено фрагменти (4 шт.) казана, виготовленого з листової міді[3]. Збереглася одна заклепка. Розміри фрагментів: від 4,5 × 3,0 до 1,5 × 1,0 см, товщина 0,06 см. Діаметр отвору для заклепки 0,12 см. Уламки зім'яті та пошкоджені корозією (рис. 1, 1).

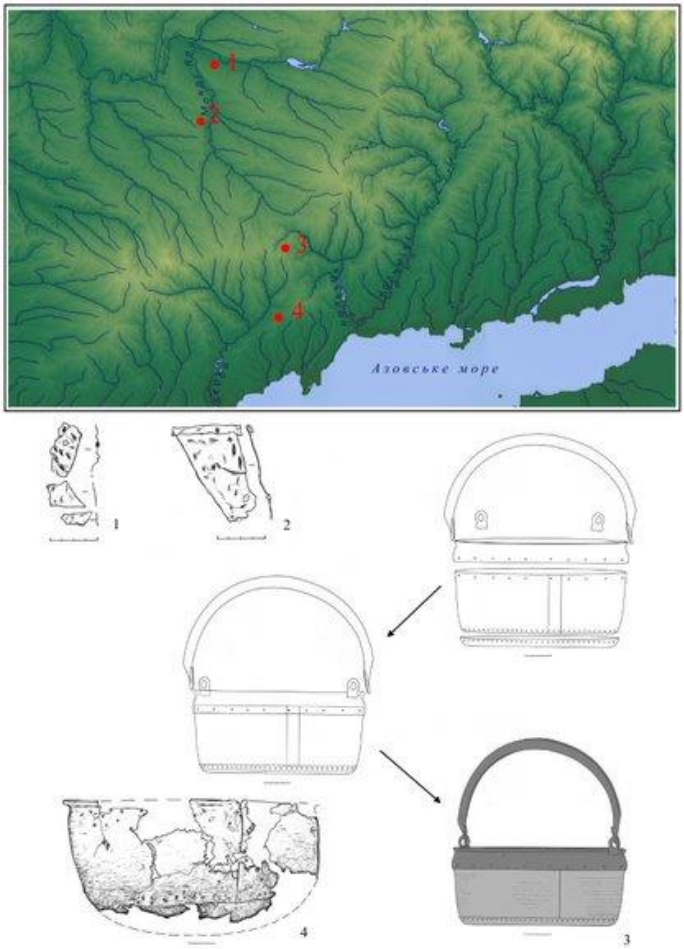

Рис. 1: 1 – Богатир; 2 – Старомайорське; 3 – Малоянисоль; 4 – Комишувате

[3] Металогрфічні аналізи знахідок не проводились, тому визначення матеріалу дещо умовне. Припускається, що це мідь або сплав на основі міді.

2. Старомайорське (Великоновосілківська громада, Волноваський район). На поверхні насипу кургану № 0414005 виявлено фрагмент виробу (казан), виготовленого з листової міді. Збереглася одна заклепка. Розміри фрагмента, що збереглися: 8,5 × 6,0 см, товщина 0,08 см. Діаметр отвору для заклепки 0,15 см. Уламки зім'яті та пошкоджені корозією (рис. 1, 2).

3. Малоянисоль (Кальчицька громада, Маріупольський район). Під час обстеження ділянки орного поля біля с. Малоянисоль між курганами № 0607035 та № 0607036 було виявлено пошкоджений казан. Його було виготовлено з листової міді. Шийка з вінцями казана виготовлена окремо із залізної пластини. Вушка виготовлені із заліза окремо та приєднані до вінець заклепками. Ручка залізна. Казан клепаний: заклепками було з'єднано зігнутий лист, який утворював тулуб казана. Дно єдналося з тулубом також за допомогою заклепок. Було знайдено майже всі фрагменти казана. Стан знахідки незадовільний: усі мідні деталі зім'яті, залізні фрагменти пошкоджено корозією. Попри це, ретельні заміри деформованих фрагментів дали змогу встановити його розміри та зробити графічну реконструкцію. Розміри, що реконструюються: діаметр дна – 34–35 см; вінець – 35–36 см; отворів для заклепок – 0,2 см. Висота – 15,0 см. Товщинна стінок – 0,05 см (рис. 1, 3).

4. Комишувате (Мангушська громада, Маріупольський район). Заслуговує на увагу ще одна знахідка, зроблена у 1989 р. Маріупольською археологічною експедицією під керівництвом В. Кульбаки під час дослідження кургану біля с. Комишувате (Мангушська громада, Маріупольський район) [4].

Уламки металевого казана було виявлено в І Західній траншеї під Центральною бровкою в заповненні кротовини на глибині 1,8 м. Казан виготовлений із тонких кованих листів металу завтовшки 0,1 см. Листи скріплені між собою маленькими нерівними пластинками за допомогою заклепок. Вінця котла фігурно зігнуті та нависають над стінками. Стінки прямі, злегка звужуються до дна. Котел мав округле дно. Висота казана – 21,5 см; діаметр по вінцях – 42,5 см; діаметр по боках – 40 см (рис. 1, 4).

Із певною вірогідністю цю знахідку можна пов'язати з кочівницьким похованням 1 з кургану 2 цієї групи. За типологією М. Швецова, комишуватський казан можна віднести до типу 2, підтипу 2 (казани циліндричної форми, стінки з'єднані між собою та дном за допомогою заклепок) [8, 198]. Щоправда, казани з аналогічними вінцями в цій групі відсутні. Казани типу 2, підтипу 2 походять із Придніпров'я та Приазов'я. Дослідники неодноразово звертали увагу на знахідки казанів, які входили до складу поховального супроводу половців та кочівників золотоординського часу. Більша кількість подібних комплексів належить до XIII–XIV ст. [2, 111; 6, 280–281; 7, 97].

Подібні знахідки, на нашу думку, можна пов'язувати із курганними святилищами. Так, у кургані біля с. Первомаївка на Херсонщині було відкрито половецьке святилище, в якому було знайдено металевий казан [10, 265]. Ще одне святилище половецького часу, в якому було знайдено металевий казан, було відкрито у кургані біля хутора Нового на Лівому березі Дону [1, 101–103]. Під час дослідження Орликової Могили біля с. Богданівка на Кіровоградщині на вершині насипу було виявлено різноманітні речі доби Середньовіччя: уламки литого ча-

вунного казана, залізний ніж, вістря стріли, цвяхи. Знахідки датуються XIII–XIV ст. Щодо цих знахідок автори дослідження висловили припущення, що на вершині кургану стояла юрта кочівника [5].

Усе це може вказувати на те, що казан міг не тільки входити до складу поховального супроводу небіжчика, але й бути застосованим як предмет, необхідний під час ритуально-культових дій у святилищі. Ймовірно, ми зіштовхнулися зі слідами прояву обряду годування предків. Подібні обставини знахідок казанів не менш цікаві з точки зору дослідження духовної культури середньовічного населення Приазов'я.

Джерела та література

1. Гуркин С. В. Половецкие святилища с деревянными изваяниями на Нижнем Дону. *Советская археология.* 1987. № 4. С. 100–109.

2. Евглевский А. В. Погребения золотоордынского времени из раскопок новостроечной экспедиции Донецкого университета. *Донецкий археологический сборник.* 1992. № 1. С. 107–116.

3. Забавін В. О., Булик М. В., Небрат С. Г. Полідович Ю. Б. Звіт про розвідки на півдні Донецької області у 2021 році. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Ф. 64. Спр. 2021.

4. Кульбака В. К., Гнатко И. И. Отчет об исследованиях курганов в зонах новостроек: у с. Калиновка Новоазовского р-на, у с. Раздольное Старобешевского р-на, у с. Камышеватое Першотравневого р-на, у с. Кондратьевка Константиновского р-на и г. Мариуполя Донецкой обл. в 1989 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Ф. 64. Спр. 1989/87.

5. Скорий С., Орлик О., Зимовець Р., Каравайко Д. Дослідження на півдні Кіровоградщини. *АДУ 2018.* 2020. С. 103–104.

6. Чхаидзе В. Н. Котлы из погребений кочевников степного Предкавказья XI–XIV вв. *Краткие сообщения Института археологии*. 2015. № 237. С. 280–291.

7. Швецов М. Л. Багате кочівницьке поховання з Донбасу. *Археологія*. 1974. № 13. С. 93–98.

8. Швецов М. Л. Половецкие святилища. *Советская археология*. 1979. № 1. С. 199–209.

9. Швецов М. Л. Котлы из погребений средневековых кочевников. *Советская археология.* 1980. № 2. С. 192–202.

10. Toločko P. P., Murzin Vjačeslav Ju. *Gold der Steppe Archäologie der Ukrain*e. Київ–Шлезвіг: Інститут археології НАН України, Археологічний земельний музей Університету Крістіана-Альбрехта, 1991. 440 с.

Небрат Сергій
Маріупольський державний університет

ПЕРЕКРИТТЯ ВХОДУ ДО КАМЕРИ КАТАКОМБИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОХОВАЛЬНОГО ОБРЯДУ ІНГУЛЬСЬКОЇ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРИ

Ключові слова: *катакомба, камера, перекриття, заслон, інгульська катакомбна культура.*
Keywords: *catacomb, chamber, overlap, barrier, ingul catacomb culture.*

Поховальні споруди інгульської катакомбної культури (ІКК), як відомо, представлені катакомбами. Конструктивні елементи останніх представлені вхідними шахтами та камерами, які іноді поєднані за допомогою невеликих вузьких лазів (дромосів). Після здійснення поховання вхід до камери катакомби перекривався.

Ця дія, що була одним зі складників поховального обряду, мала практичну та ритуальну мету.

Дослідники неодноразово звертали увагу на цей аспект обрядовості, але в контексті регіональних досліджень, або різних катакомбних культур загалом [6, 34–38]. Наразі є можливість зробити певні спостереження та попередні висновки, враховуючи більш значний матеріал. Для аналізу нами були використані матеріали 1 478 поховань ІКК Північного Причорномор'я (переважна кількість була досліджена на теренах сучасної України). Наявність заслону достеменно вдалося простежити у 183 випадках. Умовно їх можна поділити на кілька груп.

Кам'яні заклади – 85 випадків. Ці показники дещо завищені, оскільки деякі камені, імовірніше, знаходились на рівні впуску шахти, де були перекриттям шахти, або позначали місце поховання, а з часом «просіли» в порожнину могили разом із ґрунтом. Безпосередньо вхід до камери затулявся однією або кількома пласкими необробленими плитами, кам'яними брилами – безформними шматками каменю різних розмірів. Додатково могла використовуватися глина або чорнозем, якими «запечатувався» вхід (Калинівка, к. 1, п. 9, Донецька обл.; Мала Лаурка, к. 22, п. 14, Дніпропетровська обл.) [3, 25; 8, 34–35]. Окремі екземпляри плит дослідниками трактуються як антропоморфні стели (Прибужани, к. 1, п. 5, Миколаївська обл.) [9]. В одному випадку зернотерка була використана як перекриття (Каушани, к. 1, п. 8, Молдова) [7, 79–80].

Дерев'яні заслони достеменно простежені у 41 випадку, але цей показник насправді був набагато вищим, враховуючи стан збереженості, якість дослідження та фіксації. Дерев'яний заслін робився з плах або жердин, іноді в поєднанні з глиняною «пробкою» або обмазкою. Поєднання каменю та дерева як комбінації, що утворювали заслін, – доволі рідкісне явище.

Глиняні / ґрунтові «пробки» достеменно простежені у 17 випадках, зокрема у поєднанні з дерев'яними та кам'яними заслонами. Відомі переважно з комплексів із Придніпров'я та Північно-Західного Приазов'я.

Дерев'яні колеса – 15 випадків. Використання колеса транспортного засобу – один із найбільш оригінальних засобів перекриття входу до камери. Переважна більшість поховань походить із курганів Північно-Західного Приазов'я.

Тіло людини. Знахідки кістяків небіжчиків або окремих людських решток (за винятком тих випадків, коли здійснювалося дозахоронення та окремі кістки небіжчика могли бути переміщені з камери до шахти), на нашу думку, можна трактувати як ритуальний спосіб перекриття входу до камери. Яскравим прикладом є поховання Войкове, к. 1, п. 13, Дніпропетровська обл. [4, 406]. Доречно згадати й поховання з рештками небіжчиків у заповненні шахт: Новокам'янка, к. 1, п. 30, Херсонська обл.; Трапівка, к. 10, п. 7, Одеська обл. [2, 14–15; 5, 59].

У більшості випадків, імовірно, вхід у камеру закривала перепона, що мала органічний склад (очерет, рогожа, деревина тощо), і тому не збереглася. Так, в одному похованні з Криму (Краснопартизанське, к. 1, п. 7) глиною було замазано очерет. Останній зітлів, але залишив відбитки [1, 118]. Додатковим елементом, який слугував перетинкою до входу у камеру катакомби, була лопатка тварини.

Отже, можна зробити висновок, що процес перекриття входу до камери катакомби у контексті поховального обряду мав як практичну, так і ритуальну ме-

ту. Подекуди складається враження, що носії ІКК намагалися надійно ізолювати після смерті деяких своїх співплемінників від світу живих. Отвір, який поєднував камеру та шахту, був тим порталом, який мав бути надійно зачинений.

Джерела та література

1. Андреев В. Н. Курган эпохи бронзы в Крыму. *Древности степного Причерноморья и Крыма.* 1992. № 3. С. 115–122.
2. Генинг В. В., Кубышев А. И. Черная Долина в эпоху бронзы. Киев: ИА НАН УССР, 1990. Ч. 1. 57 с.
3. Кульбака В. К., Небрат С. Г. Катакомбные погребения бронзового века у села Калиновка. *Літопис Донбасу*. 2010. № 18. С. 22–36.
4. Мельник О. О., Стеблина І. О. Кургани Криворіжжя. Кривий Ріг, 2012. 474 с.
5. Субботин Л. В., Островерхов А. С., Дзиговский А. Н. Археологические древности Буджака (курганы восточного побережья озера Сасык). Одесса: Гермес, 1995. 134 с.
6. Фещенко Е. Л. Захоронения во входных шахтах как элемент погребальной обрядности катакомбной культуры. *Проблеми археології Подніпров'я*. Дніпропетровськ, 2012. С. 32–40.
7. Чеботаренко Г. Ф., Яровой Е. В., Тельнов Н. П. Курганы Буджакской степи. Кишинев: Штиица, 1989. 210 с.
8. Черных Л. А., Дараган М. Н. Курганы эпохи энеолита-бронзы междуречья Базавлука, Соленой, Чертомлыка. Киев, 2014. 568 с.
9. Шапошникова О. Г., Балушкин Л. М., Гребенников Ю. С., Елисеев В. Ф., Клюшинцев В. Н., Ребедайло Г. Н., Товкайло Н. Т., Фоменко В. Н. Отчет о работе Николаевской экспедиции за 1982 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Ф. 64. Спр. 1982/3.

СЕКЦІЯ 9
ІСТОРИЧНІ ВИМІРИ ЗАРУБІЖНОГО СВІТУ

Палєєва Анастасія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗАРОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В КИТАЇ

Ключові слова: *Китайська опера, музика, пісня, танець, бойове мистецтво, драма.*
Keywords: *Chinese opera, music, song, dance, martial arts, drama.*

Китайська опера, поряд із грецькими п'єсами та індійською оперою, є одним із найстаріших видів драматичного мистецтва у світі. Перегляд вистави китайської опери є дуже корисним досвідом, оскільки мистецтво включає музику, пісню, танець, бойові мистецтва, акробатику та художню майстерність костюмів, зібрані в одному. Китайська вистава може не лише чомусь навчити, але і збагатити внутрішній світ глядачів новими барвами. Китайські оперні виконавці талановиті, і це проявляється у кожному їхньому виступі [1].

Як і в усьому світі, у Китаї витоки театрального мистецтва лежать у ранніх релігійних ритуалах, і насамперед у шаманських обрядах [4]. Китай завжди відрізнявся винятковою усвідомленістю і глибокою історією та культурою з тривалим спадкоємством. Китайська система письма була винайдена дуже рано, тому нічого дивного в тому, що порівняно значна кількість письмових свідчень про театральну традицію існує з ранніх періодів. Це дає фрагментарну інформацію про розвиток традицій раннього виконання.

Загалом у роботі використані статті, книги зарубіжних дослідників, оскільки українською та російською мовами дуже мало літератури про китайську оперу. Джерела можна поділити на кілька груп: загальні книги по китайську оперу, де викладена інформація про історію та символізм; статті з символізму; статті про внесення змін за династіями. Усі використані джерела опубліковані.

Витоки китайського театру сягають династії Шан (приблизно 1766–1066 рр. до н. е.), коли виконувалися мисливські танці, а також танці, що імітували тварин. Можна сказати, що танці, у яких використовуються так звані «рухи тварин», були поширеними в більшості культур. Насправді рухи тварин і сьогодні є невід'ємною частиною багатьох традицій бойових мистецтв, танців та театру.

Можна згадати хорові танці, які були популярні за часів династії Чжоу (приблизно 1066–221 рр. до н. е.). Такі танці були розділені на дві групи: танці в виконанні чоловіків і танці в виконанні жінок. Окрім релігійних ритуалів, менш поширеними були церемоніальні типи вистав, як-от комічні номери. Комічні номери виконувались клоунами та карликами з елементами акробатичних рухів.

До перших популярних драматичних вистав належать демонстрації або шоу, що представляли бойове мистецтво. В Азії та в самому Китаї багато рухів, що використовуються в танцях, походять від технік бойових мистецтв. Системи бойових мистецтв лягли в основу вистав. Багаті традиції китайських бойових опер і їх акробатичні бойові сцени лягли в основу формування подальшого театру.

Період активного становлення китайської опери бере свій початок від імперії Цинь (221–206 рр. до н. е.). Взагалі опера – це традиційна форма драми в Китаї, і це один із художніх стилів із найбільш масштабними характеристиками та стилями в цій азійській державі. Це можна простежити у первісній пісні і танці, що використовувались для розваги богів у давнину. У книзі «Шан Шу» було сказано: «Ю! Цзі вдарився об камінь, Бай Лу вів танець», а у «Чунь-цю», одній із п'яти конфуціанських книг, було сказано: «Музики і трьох людей, які грають на бичачому хвості, достатньо для співу. Вісім вад: перша – «нести людей», друга – «Сюаньяо», третя – «Успішна трава і дерева», четверта – «Фен Угу», п'ята – «Повага до неба», шоста – «Да ді Гонг», а сьома – «Йі Ді Де», а восьомою називається «абсолютна тварина до крайності».

У багатьох давніх сільських районах також підтримується пісня і танцювальна традиція, яка має давню історію, таку як «Нуо опера», яка має свої риси, що відрізняють її від інших, а саме виразні маски та костюми. Метою Нуо опери є вигнання демонів та хвороб. «Ода» у «Книзі пісень» та «Дев'ять пісень» у «Чу Ци» – це тексти пісень, що використовуються для співу та танцю, коли приносять жертви богам. Від весни, осені та воюючих держав до династії Хань пісня і танець розважальних богів поступово переросли в пісню і танець розважальних людей. Від династії Хань та Вей до династії середини Тан існували «Цзяо Да», «Вступ до армії», виконаний за допомогою запитань та відповідей, і «Та Яо Ніанг», які зіграли невеликі життєві історії і под. Це все було зачатками драми.

Під час династії Тан (618–907 рр. н. е.), відбувся період формування китайської опери. Після середини Тан китайська драма набула швидкого розвитку, і драматичне мистецтво поступово почало своє формування [2]. Піднесений розквіт літератури та мистецтва в династії Тан відбувся завдяки бурхливому розвитку економічної сфери Китаю. У період правління цієї династії відбувалося пропагування незалежності оперного мистецтва та збагачувалось оперне мистецтво. Процвітання музики й танців забезпечує найбільш міцну основу для виступу та співу китайської опери. Професійні дослідження та регулярне навчання Лі Юана, першого імператора династії Тан, покращили художній рівень художника, пришвидшили процес драматизації пісні й танцю та створили низку оперних репертуарів, які використовують пісню й танець для розігрування історій.

Час правління північної династії Сун (960–1279 рр.), та династії Цзінь (1115–1234 рр.) називають періодом розробки китайського театрального мистецтва. Розвиток «Драми» та пісень. Витоки розмови та співу у формі «ЧжугонгДяо», що заглиблюється у структуру та зміст самої пісні.

Династії Юань (1271–1368 рр.) приписують зрілий період китайського театрального мистецтва [3]. «Дзадзю», який забезпечував розвагу завдяки синтезу прози і поезії, танцю, співу й пантоміми з певним акцентом на комедії, сильно розвинувся на початковій основі і став новим типом драми. Він володіє основними характеристиками драми і позначає етап зрілості китайської драми. Із середини XII до початку XIII століття поступово випускалися професійні колективи художнього та комерційного перформансу, а також видання «Юань Цзаджу» і «Цзинь Юань», що відображають життя та погляди громадян, як-от «Несправедливість Доу Е» Гуаня Ханькіна та «Осінь палацу Хань» Ма Чжіюаня, твори на

кшталт «Велика помста сиротам Чжао». Цей період був періодом процвітання для оперної сцени.

Китайська опера увібрала в себе найкращі риси з кожного періоду, з кожної династії, характерні умови та положення ще з давніх часів. Наприклад, із династії Цинь гумористичні форми, з династії Хань акробатичний характер, із династії Тан армію та драму, використання династичних пісень та збирання виразних, динамічних і нединамічних форм подачі виступу [5].

Отже, театральне мистецтво Китаю почало зароджуватися ще до нашої ери. Витоки Китайської опери лежать у ранніх релігійних ритуалах і шаманських обрядах. Китайська цивілізація має багату історію та виділяється серед інших винятковою усвідомленістю; техніка письма була винайдена дуже рано, внаслідок чого ми маємо значну кількість письмових свідчень, фрагментарної інформації, яка висвітлює театральну традицію з початку її зародження. У Китаї, де комуністичний режим послідовно знищував форми культури, які розглядалися як феодалістичні, вже не існує жодних архаїчних театральних форм. Якщо хтось хоче отримати уявлення про ранні китайські форми виступу, слід звернутися до сусідніх культур Кореї та Японії, які зберегли традиції з ранніх періодів, коли вони мали тісні контакти з імперським Китаєм і зазнали глибокого впливу з його сторони.

Джерела та література

1. Ху Яньли. Китайская опера как нематериальное культурное наследие Китая. *Общество: философия, история, культура*. 2015. № 4. С. 25.

2. «The Tang Dynasty (618–907)». Asian Traditional Theatre and Dance. URL: https://disco.teak.fi/asia/the-tang-dynasty-618-907/

3. Chinese Opera (en). URL: onlinechinatours.com

4. 时芹主编；陈奕瑾，孟庆涛，穆向阳副主编．《艺术欣赏》：北京师范大学出版社. 2012. 170–201.

5. 郭梅编著．《图说中国戏曲： 吉林人民出版社，2009.

Мельник Валерія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1789–1799 РР. У ТВОРАХ ЖАКА-ЛУЇ ДАВИДА

Ключові слова: *Жак-Луї Давид, революційний класицизм, живопис, революційне мистецтво, Французька революція.*

Keywords: *Jacques-Louis David, revolutionary classicism, painting, revolutionary art, French Revolution.*

Французького художника другої половини XVIII ст. Жака-Луї Давида іменують «живописцем французької революції». Епохальні події Франції, зміни в суспільстві через революцію 1789 року знайшли втілення на полотнах Давида. Через це науковий інтерес являє аналіз висвітлення подій Французької революції в роботах Ж.-Л. Давида. Дослідження цієї теми дасть змогу краще зрозуміти не

лише період Французької революції, а й напрям революційного класицизму та історію культури Франції, що робить зазначену тему міждисциплінарною.

Мета дослідження – аналіз висвітлення періоду Французької революції 1789–1799 рр. в роботах художника Жака-Луї Давида.

Жак-Луї Давид – один із провідних майстрів революційного класицизму в образотворчому мистецтві Франції XVIII ст. Він втілював ідеал прекрасного у своєму мистецтві, до якого тяжіла естетика революційного класицизму. Жак-Луї Давид більш ніж його сучасники висловив революційний пафос у мистецтві, вбачаючи в історичній картині могутній засіб виховання в дусі громадянства та патріотизму. Давид спирався на творчість Рафаеля та Пусена, відстоюючи в живописі строгий рисунок, чіткий контур та розвинуту пластичну форму [2, 371].

У творчості Жака-Луї Давида зустрічаються елементи античної традиції та класицизму з елементами політичної боротьби і революції, саме це і створило так званий революційний класицизм. У період революційних подій Давид відігравав активну роль у мистецтві та культурі, займаючись організацією масових святкувань, націоналізацією творів мистецтва і перетворенням Лувру на національний музей. Ці національні святкування проводилися з нагоди важливих історичних подій, як-от взяття Бастилії, проголошення Франції республікою та ін.

Картина Ж.-Л. Давида «Клятва Горацiїв» стала однією з найбільш впливових творів некласичного мистецтва. Картина стала символом патріотизму та національної єдності. Вона відображала ідеї республіканської Франції, які прагнули до національної єдності та боротьби за свободу і незалежність [1, 2].

Одна з найбільш відомих робіт Жака-Луї Давида – картина «Ліктори приносять Бруту тіла його синів». Вона внесла значний внесок у розвиток французького неокласичного мистецтва. Картина показала, що Давид був відданий класичним ідеалам грецького та римського мистецтва, використовуючи античні мотиви та символіку у своїх роботах. Також вона відображає мистецький та історичний контекст Французької революції, коли було важливо звернути увагу на моральні аспекти влади і справедливості.

Ще одним із впливових творів французького революційного мистецтва, що зробив значний внесок у розвиток неокласичного стилю, стала картина «Смерть Марата». Картина зображує смерть Жана-Поля Марата – видатного політика часів Французької революції, вбитого у його ванні. Картина стала символом революції та мала популярність у той час, коли революційні настрої були на висоті. Перш ніж вирушати на фронт, революційні батальйони приходили подивитися на цю картину [3].

Символом революції та перехідного періоду в історії Франції стала картина «Клятва в залі для гри у м’яч», на якій зображена клятва депутатів третього стану на користь конституції. Художник представив на полотні також видатних діячів того часу: графа Мірабо, Дюбуа-Крансе Робесп’єра. Ця робота Давида вважається одним із найважливіших полотен революції та одним із піонерських творів французького неокласицизму. Вона є прикладом того, як мистецтво може відображати важливі історичні події та символіку [4, 4].

Картина «Смерть Лепелетьє де Сен-Фаржо» зображає видатного політика, який підтримував національну конституцію та знаходився на стороні народу.

Проте на його шляху став офіцер Франції, який здійснив напад, під час якого Лепелетьє було смертельно поранено. Давид використав цю трагічну подію, щоб зобразити революційну боротьбу нації проти старих порядків [4, 7]. Його картина відображає момент, коли Лепелетьє де Сен-Фаржо перебуває на підлозі, покритий кров'ю, з руками, простягнутими вгору. Вона також відображає рішучість революціонерів, які рухаються вперед, щоб продовжити боротьбу за свободу та правду. Ця картина стала символом революційної боротьби та прагнення до свободи і демократії. «Смерть Лепелетьє де Сен-Фаржо» не тільки відображає важливу історичну подію, але й відображає силу і значення культури та мистецтва в боротьбі за свободу та демократію [4, 8].

Отже, Жак-Луї Давид – видатний французький художник періоду неокласицизму, який зробив значний внесок у мистецтво. Він став одним із найвідоміших художників революційної Франції, відзначився як ідеолог, що використовував свої картини, щоб передати революційну та політичну атмосферу свого часу.

Отже, внесок Жака-Луї Давида полягає у створені численних шедеврів, які продемонстрували його художній талант, точність у деталях і глибоку ідеологічну спрямованість.

Джерела та література

1. Мистецтво Західної Європи кінця XVIII – початку XIX століття. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/174635/mod_resource/content/3/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%209.pdf

2. Недошовенко Т. Ф. Реалізм як основа образотворчості. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2018. № 40. С. 367–377.

3. Хоменко О. Римські канікули французької революції. URL: https://vpered.wordpress.com/2010/12/23/khomenko-david/

4. Щевелеева Е. В. Зерцало эпохи: Великая французская революция в творчестве Жака Луи Давида. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского.* 2019. № 3. С. 1–17.

Сторожук Сергій
Донецький національний університет імені Василя Стуса

СИМВОЛІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ ЄВРОПИ ВІД СЕРЕДИНИ XIII ДО КІНЦЯ XVIII СТ.

Ключові слова: *історія архітектури, готика, Європа.*
Keywords: *history of architecture, gothic, Europe.*

Готична архітектура дуже добре збереглася до сьогодні і добре демонструє сильне спонукання людей дійти до божественного просвітління, досягання ідеалу, що відобразилося в готичній храмовій архітектурі. Готична храмова архітектура дуже детальна, витончена і стримана, в ній прихована велика кількість символів. Найпомітніший символ, який часто впадає в око під час споглядання готичного собору, – це «Готична троянда». Троянда в архітектурі готичного стилю – це прикрашене вікно круглої форми, засклене вітражним склом. Воно викорис-

товувалося у стінах нефу, що звернений на захід, а також у кінці поперекових нефів. Уведення складного радіального узору з перекладин у XIII ст. надало малюнку троянди особливої виразності. Розповсюдженою схемою розташування радіального узору на площі круглого вікна є серія розхідних від центру узорів, кожний із яких стикається з випуклою частиною дуг, що розташовані з зовнішньої сторони кола. Промені, розташовані між цими узорами, з'єднуються в центрі кільцевою рамкою, вони вироблені з каменю й проходять крізь неї.

Світло завжди використовувалось як засіб естетичного впливу на глядача: світло змальовувало образ епохи, відтворювало її філософські й ідеологічні пріоритети. Через глибоке інтуїтивне розуміння використання зодчими природного світла, яке регулюється формою, величиною та розміщенням світлових прорізів, глядачі мали шанс усвідомити Одкровення: «...і не знали ми, чи на небі були, чи на землі» [1, 155]. Світло сприймалося як елемент архітектури, й водночас відтворювало Небесний Космос, світ ідей Творця. Сакрального значення набував і відображений сонячний промінь, коли він освітлював скло. Прямий сонячний промінь призвів би до зорового відчуття «полиску», що засліплює зображення, дає ефект ввігнутості зображень. Динамічність сприйняття загалом, різні відтінки поєднувалися з інтенсивністю обробки каменю, мармуру, шиферу. Стовпи, переломлюючи світло по вертикалі, виділялися на глибокому фоні, як на чорному полі, даючи можливість внутрішнього споглядання, таїну духовного світла, коли світ природний закриває світ невидимих сутностей.

а) ***б)***

Рис. 1: а) готична троянда – вікно церкви (храму) Святих Ольги і Єлизавети у Львові (Україна); б) вікно-троянда верхньої базиліки Сан-Франческо в Ассізі (Італія)

Вертикальний простір видається безкінечним: магія світла і кольору. Класичним вираженням готичного стилю є собор Паризької Богоматері, будівництво якого почалося в XI, а закінчилося в XIII ст. Можна уявити собі, як переконливо виглядав собор Паризької Богоматері в середньовічному Парижі з його ламаними вуличками і маленькими двориками уздовж берегів Сени, якщо й у наші дні архітектура собору змушує зблякнути стилі бароко, ампір, класицизм. У минулі часи собор був чимось більшим за місце церковної служби. Разом із ратушею це був центр громадського життя міста.

Якщо ратуша була центром ділової діяльності, то в соборі, крім богослужіння, відбувалися реальні вистави, читалися університетські лекції. Іноді засі-

дав парламент і навіть укладалися дрібні торговельні угоди. Деякі міські собори були настільки великими, що все міське населення, яке збиралося в одному соборі, не могло його заповнити. Біля собору зазвичай розташовувалися торговельні ряди. Ще готичний храм відіграв роль монументальної Біблії, де вітражі та розписи стін зображують біблійні сюжети, тобто мають освітнє значення.

Архітектура готики має обширний обсяг символів, що добре показує тодішнє уявлення людей про навколишній світ. Готична троянда і загалом готична архітектура мала своє значення у суспільстві як місце споглядання естетичного й надприродного, а оскільки на вітражах та стінах храмів часто зображувалися біблійні сюжети, то важливість готичного храму як місця для виховання душі теж має своє значення.

Джерела та література

1. Тимофієнко В. І. Готична троянда в архітектурі. *Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття* / Академія мистецтв України; Інститут проблем сучасного мистецтва. Київ: Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва, 2002. 472 с.

2. Panofsky E. Gothic Architecture and Scholasticism. Latrobe, Pennsylvania: The Archabbey Press, 1951. 174 p.

Головченко Яна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІСТОРІЯ ЖІНОЧОГО РУХУ ЗА ПРАВА: ОЛІМПІЯ ДЕ ГУЖ

Ключові слова: *Олімпія де Гуж, боротьба за права жінок, ідея рівності, Декларація прав жінки і громадянки 1791 р.*

Keywords: *Olympe de Gouges, the struggle for women's rights, the idea of equality, the Declaration of the Rights of Women and of the Female Citizens of 1791.*

Вплив епохи Просвітництва глибоко закарбувався у французькому суспільстві. Відомі письменники та філософи – Вольтер, Жан-Жак Руссо, Дені Дідро – своїми творами поширювали ідеї рівності, гуманізму, раціоналізму, панування розуму над релігією, критики деспотизму. Прагнення до суспільної освіти широко приймались як французькими інтелектуалами, так і простим народом, створюючи нову систему цінностей. Центральним елементом цієї системи стали природні права людини, отримані від народження, невід'ємні права на життя, свободу слова, віросповідання, власність. Під час Французької революції 1789–1799 рр. природні права стали основою для правових актів, як-от Декларація прав людини і громадянина 1789 р. та першої французької Конституції 1791 р. Боротьба за забезпечення існування цих прав стала провідним гаслом революції, вони вбачалися фундаментом до подальшого розвитку держави.

Незважаючи на стрімке поширення ідей революції, її принципи стосувалися далеко не всіх. Статус жіночої половини суспільства був дуже низьким, жінки не мали права голосу, не могли займати посад в уряді, не мали рівноцінної чоловікам освіти та рівних умов праці. Більшість жінок залежали від своїх чоловіків чи родини. Водночас участь жінок у буржуазній революції відслідковується ще на

початку революційних заворушень. Варто зазначити, що революція в очах невдоволеного суспільства означала можливість покращення свого становища, побудованого за новими принципами, і жінки не становили винятку. У жовтні 1789 р. понад 8 000 жінок, вимагаючи хліба, попрямували до Версалю. Жінки чи не вперше усвідомили себе силою, здатною захистити своє життя й життя своїх дітей [4, 18]. Після прийняття Декларації жінки вимагали свого представництва в парламенті, проте їхні вимоги залишились нереалізованими, а Конституція 1791 р. зарахувала їх до «пасивних» громадян, залишивши без права голосу [3, 169].

Такий розвиток подій викликав обурення та бажання діяти серед освічених жінок. Одна з них, Олімпія де Гуж, присвятила своє життя боротьбі за рівні жіночі права та можливості для жінок стати повноправними громадянками своєї країни. Олімпія почала свою письменницьку діяльність із 1770-х рр., видавши п'єсу «Поневолення негрів», де засуджувала рабство та дотримувалась аболіціонізму – руху за скасування рабства [1]. У своїх надзвичайно сміливих поглядах вона дотримувалась чітких принципів, засуджувала жорстокість революції, виступала проти смертної кари. Останнє особливо зашкодило її діяльності: як представниця жирондистської партії, вона не схвалювала рішення про страту короля Людовика XVI, чим нажила собі ворогів серед революціонерів. Олімпія була учасницею «Соціального клубу» Софі де Кондорсе, де познайомилася з багатьма інтелектуалами того часу, і сама мала змогу висвітлювати свої погляди.

Найвідоміша праця Олімпії – Декларація прав жінки і громадянки 1791 р., що стала відповіддю на Декларацію прав людини і громадянина. У гаслі «Усі люди народжуються і залишаються вільними і рівними в правах» її обурило слово «люди», що звучить французькою як *«les hommes»,* тобто «чоловіки». Вона кинула виклик патріархальному суспільству, проголосивши, що жінка – *«femme»* – теж людина, а тому і вона має право на повноту цивільних прав і свобод нарівні з чоловіком [2, 148]. Вперше в історії була озвучена ідея рівності жінок і чоловіків перед законом. Цей твір мав іронічний характер, аби викрити усі недоліки Французької революції, а точніше, її наслідки, які мали би забезпечувати гендерну рівність. У ньому говориться, що: «Ця революція вступить в силу тільки тоді, коли всі жінки стануть повністю обізнані про їх жалюгідний стан, а також права, які вони втратили в суспільстві». Де Гуж розширила шосту статтю Декларації прав людини і громадянина, що проголосила права громадян брати участь у формуванні законів, щоб: «Усі громадяни, включаючи жінок в рівній мірі мають бути допущені до усіх державних установ, офісів і занять залежно від їх потенціалу, а також без будь-яких інших відмінностей, ніж їх чесноти і здібності» [6, 34].

Декларація справила неабияке враження на суспільство, особливо підняті в документі питання стосовно шкоди від ігнорування і недопущення жінок до майже всіх сфер політичного та суспільного життя та чоловічий шовінізм, який «є причиною національного нещастя і морального розкладання». Саме Олімпії де Гуж належить відомий вислів: «якщо жінка має право зійти на ешафот, то вона повинна мати право піднятися і на трибуну» [5, 192].

Діяльність де Гуж була припинена у 1793 р. після публікації нею памфлету «Три урни», в якому вона описала своє невдоволення репресіями якобінців проти жирондистів. Ця публікація призвела до її арешту та страти. Перед тим Олім-

пія була змушена самостійно захищати себе в суді, оскільки їй навіть не дали дозволу мати адвоката. Однак боротьба Олімпії де Гуж не була марною.

На жаль, жінкам-революціонеркам не вдалось отримати бажані права та рівності, проте, їхня боротьба за реалізацію власних свобод свідчить про глибокий рівень розуміння свого становища і бажання розвитку революційних принципів, які були б дійсно рівними для обох статей. Постать Олімпії де Гуж є надзвичайно важливою, її роботи досі залишаються актуальними, а їх вплив пробудив дискусію та став поштовхом до змін становища і розуміння жінки в суспільстві.

Джерела та література

1. Видиборець В. Авторка «Декларації прав жінки громадянки». *Гендер в деталях.* URL: https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/vplyvovi_svit/avtorka-deklaratsii-prav-zhinki-i-gromadyanki-134982.html
2. Гордєєва І. В. Проблема гендерної рівності в модерну добу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 07 Релігієзнавство*. 2016. Вип. 36(49). С. 143–152.
3. Євтушенко О. С. Олімпія де Гуж і боротьба жінок за свої права у Франції XVIII століття. *Від громадянського суспільства – до правової держави:* тези VII Міжнародної наукової Internet-конференції студентів та молодих вчених. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 168–170.
4. Заїка А. А. Ідея рівності жінки і чоловіка: історичний аналіз (новий час – новітня історія). *Jurnalul Juridic naţional: Teorie şi Practică*. 2022. Вип. 1(3). С. 17–20.
5. Погоріла Л. Гендерний аспект політичної діяльності. *Studia politologica Ucraino-Polona. Політична культура та ідеологія.* 2012. Вип. 2. С. 191–195.
6. Ціпцюра Т. М. Боротьба за рівність та права жінок: історичний розвиток і сучасність. *Електронний репозитарій НАВС. Матеріали наукових заходів. Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти*. 2015. С. 33–36.

Ахновський Денис
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВІДОБРАЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО СПОРЯДЖЕННЯ ТА ОЗБРОЄННЯ НА КАРТИНІ ЯНА МАТЕЙКО «БІТВА ПІД ВАРНОЮ»

Ключові слова: *живопис, військове спорядження, Матейко, Варна.*
Keywords: *painting, military equipment, Mateyko, Varna.*

Вивчення творів батального жанру є дуже важливим, оскільки картини відображають ставлення людства до важливих історичних подій і великих битв минулого. Ян Матейко є яскравим представником польської інтелігенції дев'ятнадцятого сторіччя, одним із найталановитіших майстрів пензля, автором багатьох батальних полотен. Найчастіше в його картинах представлені сюжети з історії Речі Посполитої.

Дослідження було виконане за допомогою візуального аналізу художнього полотна та зіставлення намальованих предметів екіпірування з їх реальними прототипами. Під час проведення дослідження головним джерелом була безпосередньо картина Яна Матейка, але також були використані й наукові праці до-

слідників, які вивчали озброєння та військове спорядження великого князівства Литовського [1–5].

Картина Яна Матейка «Битва під Варною» зображує події невдалого хрестового походу короля Угорщини і Польщі Владислава III Вареничка. Сама битва відбулася 10 листопада 1444 р. Владислав III вдягнений у повний пластинчатий багато оздоблений обладунок. На бойовому коні короля також є панцир. Добре вишколений лицарський кінь коштував дуже дорого, до того ж поранення коня могло призвести до падіння вершника та його травмування. Тому у Середньовіччі було звичайною практикою надягати броню на бойових коней.

Рисунок 1 – Репродукція з картини Яна Матейка «Битва під Варною» [6]

Османські війська на картині зображені в здебільшого простій кірасі, без захисту рук. На відміну від Владислава Третього, серед османських вояків трапляються шоломи (щоправда, без захисту обличчя, але цей захист був нехарактерним для турецької обладункової справи), але більшість із них все одно носять на головах чалми. За спинами в османських лучників ми можемо бачити колчани, наповнені стрілами. Елементи військового спорядження та обладунки, з технічної точки зору виконані на притаманному Яну Матейку достатньо високому рівні, але як і на попередній картині цього автора, ми можемо бачити майже повну відсутність шоломів серед головних дійових осіб. Причина цього досить проста – це свідоме художнє рішення, зроблене для передання емоцій персонажів полотна. Та ж сама ситуація спостерігається і на іншій картині цього автора – «Битві під Грюнвальдом» [1].

Під час аналізу картини Яна Матейка «Битва під Варною» одразу впадає в очі те, що король Владислав скаче на османські війська, озброєний лише мечем. Таке озброєння нетипове і непрактичне для вершника тих часів. Османи на кар-

тині озброєні списами, короткими ножами та луками зі стрілами. Довгі списи займали головну нішу на полях битв Середньовіччя та раннього Нового часу. Вони були майже єдиним видом зброї, який давав змогу ефективно протистояти важкій лицарській кінноті. Але на картині ми бачимо короткі списи, за конструкцією більш схожі на дротики. Дротики – це короткі списи (1–1,5 метри), вони були широко розповсюджені в античні часи, але майже зникли в Середньовіччі і ненадовго повернулись на європейські поля битв лише після тринадцятого сторіччя. Також серед османських вояків трапляються озброєнні короткими загнутими кинджалами. Зображення мусульман, озброєних короткими луками, є досить типовим для польських художників-баталістів XIX–XX ст. У цьому є певна доля реалістичності. Справді, багато народів використовували луки досить довгий час уже після закінчення Середньовіччя, наприклад, кримські татари.

Отже, можна зробити висновок, що батальним картинам Яна Матейка притаманне якісне з технічної точки зору відображення озброєння і його історична достовірність. Іноді трапляється невеликі неточності, пов'язані з нетиповим озброєнням, але вони зроблені автором свідомо. Ян Матейко добре знав історію, але був яскравим представником романтичного жанру. Із обладунками та іншим захисним спорядженням ситуація двояка: з одного боку, вони на картині «Битва під Варною» виконані на достатньо високому рівні, з іншого, – трапляються різноманітні історичні неточності, які здебільшого зроблені навмисно, під впливом романтизму та символізму (наприклад, майже повна відсутність шоломів серед обладунків головних дійових осіб картини).

Джерела та література

1. Ахновський Д., Петрова І. Аналіз відображення військового спорядження, обладунків та уніформи у польському батальному живописі XIX–XX століття. *Вісник науки та освіти*. 2022. № 1(1). С. 238–251. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/1929

2. Бітаєва О. Становлення історичної концепції живопису Яна Матейка. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2014. Вип. 32. С. 275–283. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apitphk_2014_32_39

3. Бохан Ю. М. Структура войска Вялікага княства Літоўскага ў другой палове XIV–XV ст. *Castrum, urbis et bellum*. 2002. С. 79–89.

4. Бохан Ю. М. Узбраенне войска ВКЛ другой паловы XIV – канца XVI ст. Мінск, 2002. 336 с.

5. Бохан Ю. М. Зброя Вялікага княства Літоўскага 1385–1576. Мінск, 2003. 88 с.

6. Jan Matejko. URL: http://www.pinakoteka.zascianek.pl/Matejko/Matejko_4.htm

Малишев Віталій
Маріупольський державний університет

СТАНОВЛЕННЯ ГОЛОВНИХ ІДЕЙ ФІНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (1917–1939 РР.)

Ключові слова: *ідеї фінського державотворення, демократія, реконсолідація, підготовка до відбиття агресії.*
Keywords: *ideas of Finnish state formation, democracy, reconsolidation, preparation for repelling aggression.*

Із проголошенням незалежності, 6 грудня 1917 р., перед Фінляндією постало питання формування ідейної основи державотворення, яке до того мало два основні прояви – відстоювання представниками поміркованих політичних сил автономних прав Великого князівства Фінляндського та боротьбу руху активізму за незалежність. Актуальність теми полягає в тому, що ідеї фінської державності, сформовані протягом перших двох десятиліть її незалежного розвитку, й досі мають значний вплив на розвиток країни. Саме в цей період відбулося зародження ідей фінської демократії та консолідації фінського суспільства в боротьбі з загрозами незалежності країни.

Мета нашого розгляду – вивчення характерних рис становлення головних ідеї фінського державотворення в 1917–1939 рр. та їх вплив на розвиток країни.

Першочерговим питанням, що постало під час оформлення фінської держави, був вибір форми державного устрою країни, який став каталізатором активного політичного протистояння між прихильниками республіканського і монархічного устрою. Мирну політичну боротьбу в розв'язанні цього питання було перервано в січні 1918 р. спробою радикальних фінських соціал-демократів захопити владу збройним шляхом за підтримки та активної участі більшовицької Росії [1, 309]. Так у Фінляндії виникла громадянська війна, що тривала з січня до травня 1918 р. й завершилась перемогою «білих» – захисників легітимного фінського уряду. Саме події громадянської війни стали підґрунтям, на якому далі поставали провідні ідеї фінської державності.

Перша з ідей була безпосередньо пов'язана з питанням вибору форми державного устрою, яке так і не було остаточно вирішено до громадянського конфлікту. Фінське суспільство загартувалось у протистоянні спробам російського царату обмежити автономію Великого князівства та міцніше прив'язати його до Російської імперії. Суспільну витривалість зміцнювала перемога в громадянській війні легітимної влади й короткостроковий та умовний етап монархії, а також успішна війна з більшовицькою Росією. Подолання цих перепон затвердили у фінському суспільстві світоглядне переконання в тому, що тільки демократично обраний та підзвітний уряд може бути опорою в подальшому розвитку фінської держави.

Саме тому ще в період формального монархічного ладу за регентства генерала Маннергейма розпочався процес закріплення республіканської форми влади. Остаточне оформлення ідеї фінської демократії відбулося 17 і 25 червня 1919 р. із затвердженням конституції, яка проголошувала країну демократичною парла-

ментською республікою, та проведенням перших президентських виборів, перемогу на яких здобув Каарло Столберґ [4].

Наступна ідея актуальна для Фінляндії до 40-х рр. XX ст. – реконсолідація фінського суспільства, яке було роз'єднане під час громадянської війни [2, 335]. Початкові кроки до цього відбулися у перші повоєнні роки. Здійснювалась поступова нормалізація відносин фінських політичних партій з поміркованими соціал-демократами, що не підтримали спробу перевороту; провадилась амністія та перегляд справ низки фінських «червоних». У 1923 р. була заборонена діяльність фінської комуністичної партії, яка виступала в якості основного рупора поширення ідей розбрату та недовіри в суспільстві. Основні зусилля як народу, так і держави протягом перших років були направлені на модернізацію й економічну розбудову країни. Попри ефективність вказаних заходів, остаточне загоєння ран громадянської війни відбулося лише у 1939 р., коли все фінське суспільство, навіть носії вкрай лівих ідей, об'єдналися в захисті країни від «совєтської» агресії.

Зазнавши нападів з боку як російського імперіалізму, так і більшовицьких гібридних спроб захоплення країни, фіни виробили ідею готовності до агресії, яка виявилась у декількох варіаціях. По-перше, в 1918–1922 рр. Фінляндія вела активну боротьбу проти поширення більшовизму – фінські добровольці брали участь у війні за незалежність Естонії та підтримували Карельських повстанців (Друга радянсько-фінська війна). По-друге, здійснювалась підготовка до війни – розбудовувалась лінія укріплень на Карельському перешийку, яка отримала назву «Лінії Маннергейма». Водночас запроваджувалась підготовка системи резервістів за допомогою спеціалізованих військових училищ та закладів для спортивної стрільби тощо [3, 283]. Утім після підписання радянсько-фінського договору про ненапад у 1932 р. поступово зменшувалась пильність фінської влади до «совєтської» загрози, відбувалося скорочення військового бюджету. Проте ефективні заходи минулих років підготовки дали змогу Фінляндії вистояти й захистити свою незалежність під час радянсько-фінської війни 1939–1940 рр. [5].

Отже, становлення головних ідей фінського державотворення в 1917–1939 рр. було безпосередньо пов'язане з історичним досвідом фінського народу. Розбудова демократії у країні випливала з бажання недопущення повторення утисків прав, які відбувалися за часів Російської імперії. Зі свого боку, ідеї реконсолідації та підготовки до відбиття потенційної загрози з боку СРСР зумовлювалися досвідом громадянської війни 1918 р. Ідеї готовності та об'єднання суспільства виправдали себе під час Радянсько-фінської війни 1939–1940 рр., давши змогу Фінляндії зберегти свою незалежність.

Джерела та література

1. Ковальов Д. Озерний край у 1918-му: «фінляндський меч» під «німецьким щитом». *Питання німецької історії*. 2016. С. 304–319.

2. Маннергейм К. Спогади. Том І. Київ: Наш Формат, 2020. 376 с.

3. Юссіла О., Гентіля С., Неваківі Ю. Від Великого Князівства до сучасної держави: Політична історія Фінляндії від 1809 року. Київ: Унісерв, 2002. 407 с.

4. Constitution Act of Finland. 17 July 1919. URL: servat.unibe.ch/icl/fi01000_.html#S001

5. Northern Theatre: Sisu. *The Time magazine.* 1940. January 8. P. 25. URL: time.com/vault/issue/1940-01-08/page/29/

Погонець Іван
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СРСР У 1920-Х РР.

Ключові слова: *церква, антирелігійна політика, репресії.*
Keywords: *church, anti-religious policy, repression.*

Антирелігійна політика радянського уряду протягом існування СРСР неодноразово ставала предметом дослідження істориків. Водночас період 1920-х рр. – затвердження більшовицької влади, – один із найменш досліджуваних періодів Радянського Союзу, зокрема в напрямі релігійної політики. Особливої актуальності набуває вивчення перших організацій, комісій та органів, які розпочали боротьбу з релігією у 1920-х рр.

Мета дослідження полягає у визначенні головних органів більшовицької влади, які причетні до організації антирелігійної кампанії в СРСР у 1920-х рр.

Радянській владі не подобалося, яку роль церква має в суспільстві, тому після приходу до влади вони намагалися її викорінювати. Більшовики вважали, що релігія – це «опіум для народу», який перешкоджає розвитку пролетарської свідомості та світової революції. Взагалі можна сказати, що антирелігійна політика була однією з важливих ліній партії більшовиків, яка робилася з метою поширення атеїстичних думок. І простору для цього у них було багато, адже Російська імперія налічувала більш ніж 100 тисяч різних церковних споруд, приблизно тисячу монастирів та майже пів тисячі духовних навчальних закладів [1].

На початках антирелігійна політика спиналась більше на звинувачення духовенства в контрреволюційній діяльності, які проходили у форматі знущань, арештів та розстрілів. Разом із репресіями більшовики використовували агітаційно-пропагандистський формат. Існувала організація антирелігійних диспутів та лекцій, яка орієнтувалась в основному на робітників, селянську молодь, солдатів червоної армії та інтелігенцію. Вони часто займались організацією антирелігійних демонстрацій та «комсомольських Пасх», де роздавали листівки з закликами, що християнство – це лише непорозуміння світу, а не якась там виняткова релігія [1].

Головним дорученням, яке ставили собі за мету більшовики під час репресивно-каральних дій проти церкви, було розповсюдження політичних та філософських ідей, які мали змінити думку суспільства й затвердити марксистсько-ленінську концепцію світогляду. Центральними фігурами антирелігійної боротьби були В. Ленін, О. Луначарський, І. Скворцов-Степанов та О. Ярославський. Тому для виконання поставлених задач було створено особливий державний орган, який називався Антирелігійною комісією політбюро ЦК ВКП(б). Прикладом для неї стає антицерковна комісія при агітпромі, про яку з'являються відомості, починаючи з літа 1921 р. Антирелігійна комісія займалася своєю діяльністю по всій території СРСР і мала таємничий характер; досить довго влада заперечувала її існування. Зрештою вона виходить на рівень керівного органу з антирелігійної роботи [5, 130].

Визначення ролі, курсу та лінії щодо церковного питання робила партійна ланка, а саме Антирелігійна комісія, а от за реалізацію бралось ДПУ. Якраз вони стали основним важелем впливу держави щодо справ ліквідації церкви. Ось як зазначав Ф. Дзержинський у грудні 1921 р. роль каральних загонів у завданні репресій проти церков: «…Церковну політику розвалу повинна вести ВЧК, а не хтось інший. Офіційні чи напівофіційні зносини партії з попами неприпустимі. Наша ставка на комунізм, а не на релігію…» [4, 230].

Важливим фактом також є те, що ДПУ займалась секретно-оперативним контролем діяльності релігійних громад і церковних установ і мала широку структуру в обласному рівні. Із цим органом потрібно було узгоджувати всі нюанси, які були пов'язані із реєстрацією релігійних громад, проте офіційно цим займалась міжвідомча комісія з питань товариств і спілок. Публікувалися щоденно, щомісячно зведення, які зафіксовували головні події і настрої суспільства [4, 232–233]. Із метою виконання запланованих завдань відповідні підрозділи територіальних відділів ДПУ НКВС формували мережу інформаторів та розвідувачів. Також для вербування нових агентів чекісти застосовували шантаж, погрози та вимагали матеріальні блага [4, 235].

На місцях тривалий час антирелігійну роботу виконували гуртки та осередки, які не були організовані за єдиним зразком: гуртки безбожників, атеїстів, навіть природознавчі та краєзнавчі. Програм, підручників і посібників для налагоджування діяльності гуртків та осередків спочатку взагалі не було. Оскільки антирелігійна робота не була спершу в СРСР скоординована, то назрівала необхідність згуртувати членів розрізнених атеїстичних гуртків та осередків. Усе це подавалось як ініціатива знизу і бажання об'єднатись самих учасників антирелігійного руху. Центром об'єднання став центральний друкований антирелігійний орган: газета «Безбожник», що виникла у 1923 році в Москві. Оргбюро ЦК РКП(б) підтримало створення антирелігійного громадського об'єднання Друзів газети «Безбожник», давши доручення агітаційно-пропагандистському відділу ЦК РКП(б) обговорити спільно з представниками Московського і Ленінградського комітетів партії основні положення статуту цієї організації та питання створення подібних об'єднань.

Друзі газети «Безбожник» у квітні 1925 р. під керівництвом голови Антирелігійної комісії ЦК ВКП(б) О. Ярославського об'єдналися в Товариство друзів газети «Безбожник», яке отримало ще одну назву – Союз безбожників, що невдовзі за ним міцно закріпилася. Обговорюючи рішення Першого з'їзду товариства, секретаріат ЦК КРП(б) 21 травня 1925 р. затвердив його статут і запропонував партійним комітетам об'єднати в мережу Союзу безбожників усі інші організації, що проводили антирелігійну пропаганду в СРСР. Згодом осередки Союзу безбожників почали з'являтись у республіках, діючи на обласному, регіональному рівнях, у містах та селах.

Проте атеїстичні гуртки, що ввійшли до складу Союзу безбожників, мали відмінні напрями діяльності й лише частково вели антирелігійну роботу, а тому не забезпечували єдиного фронту боротьби з церквою. До того ж спостерігалася відсутність широкої підтримки антирелігійних гасел серед населення, тому партійне керівництво все більше схилялося до централізації масового антирелігій-

ного руху. У квітні 1926 р. відбулася Всесоюзна нарада з антирелігійної пропаганди, яка розробила єдине розуміння завдань і методів антирелігійної роботи у вимірах СРСР і поєднання зусиль парторганізації та Союзу безбожників. Осередки Союзу насамперед проводили антирелігійну роботу: створення куточка безбожника, читальні, організацію антирелігійного музею, навіть організацію відповідних концертів, вистав тощо [3, 18–19, 24].

Ключовим та за багатьма параметрами переломним у відносинах радянської влади та церкви став 1929 р. Враховуючи зміну тональності антирелігійної роботи у бік активізації, рішучості, жорсткості та нетерпимості, Спілка безбожників була перейменована у Спілку войовничих безбожників (СВБ), що загалом відповідало меті та завданням антирелігійної роботи – остаточному знищенню релігії, церкви, повній атеїзації населення [2, 52].

Отже, відразу зі встановленням радянської влади розпочався наступ на релігію. Протягом 1920-х рр. уряд займався організаційним оформленням антирелігійної політики: створенням комісій, організацій, гуртків. Виявлено, що на чолі антирелігійної політики стояли вищі партійні більшовицькі чиновники. За визначення ролі, курсу, лінії щодо церковного питання відповідала Антирелігійна комісія, а за реалізацію бралось ДПУ. Не менш важливу роль відігравав Союз безбожників, який відповідав за агітаційно-пропагандистську роботу. Встановлено, що вже з початку 1920-х рр. уряд вдавався не лише до агітації, а й до репресивних методів боротьби.

Джерела та література

1. Буняк О. Матеріали Національного музею історії України про антирелігійну політику в Україні 1920–1930 рр. *Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти церкви:* матеріали Міжнарод. науково-практ. конф. (м. Київ, 11 червня 2015 р.). Київ, 2015. С. 71–78.
2. Дудка Л. Спілка безвірників у контексті антирелігійної пропаганди в Україні: питання хронології та періодизації. *Емінак.* 2016. № 1(2). С. 48–55.
3. Журба М., Потильчак О., Жолоб М. Спілка безвірників України (друга половина 1920-х років): становлення та структура. *Світ Кліо*. 2021. № 3(2). С. 16–27.
4. Киридон А. «…Церковну політику розвалу повинна вести ВНК…»: релігійний напрямок діяльності органів державної безпеки в Україні (1920–1930-ті рр.). *Радянські органи державної безпеки в Україні (1918–1991 рр.): історія, структура, функції:* матеріали круглого столу (19 грудня 2013 р., м. Київ). 2014. С. 229–240.
5. Фесенко А. М. Організаційне оформлення радянських органів антирелігійної пропаганди в Донбасі. *Наука. Релігія. Суспільство.* 2010. № 3. С. 129–134.

Дерев'янко Антон
Донецький національний університет імені Василя Стуса

НАЗЕМНА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ТЕХНІКА ВЕРМАХТУ

Ключові слова: *танк, літак, техніка, експерименти.*
Keywords: *tank, plane, technique, experiments.*

Упродовж Другої світової війни Вермахт зосередився на створенні і вдосконаленні новітніх зразків військової техніки, багато з цих розробок відзначалися високим рівнем технічної складності та інноваційністю, і стали науковим проривом. Експериментальна техніка Вермахту охоплювала широкий спектр різноманітних зразків, які використовувалися для тестування та розробки нових технологій у галузі зброї протягом війни: вертольоти, літаки, ракетні системи, наземна техніка.

Через це науковий інтерес становить вивчення наземної експериментальної техніки Німеччини в роки Другої світової війни. Дослідження цієї теми сприятиме кращому розумінню перебігу воєнних дій, результатів та наслідків війни, розвитку військової техніки протягом війни та другої половини XX ст.

Мета – аналіз бойових характеристик наземної експериментальної техніки Вермахту, використання зразків техніки протягом Другої світової війни.

Наземна експериментальна техніка Вермахту включала танки, самохідні гармати, розвідувальні та бойові машини, артилерійські системи. Велика увага в Німеччині приділялась розробці танкової техніки, саме тому насамперед заслуговують на увагу танки-прототипи, які тестувалися на полігонах та в бойових умовах:

- E-50 та E-75 – прототипи важких танків, які були призначені для бою проти новітніх американських танків M26 Pershing та британських Centurion. Вони мали складати основну силу, принаймні в уявленнях шанувальників альтернативної історії. Історія з цими танками набагато складніша, оскільки роботи зупинилися на ранній стадії, а добра половина доступної інформації про ці танки – це, в кращому випадку, ворожіння. Проте вони сприяли розвитку інших танків, як-от «Тигр II» та «Пантера» [3];
- Maus – неможливо розглядати Maus і не бути враженим цією машиною як подвигом інженерії. Вагою 188 тонн, це найважчий оперативний танк, який коли-небудь виготовлявся будь-якою нацією, в будь-який час, у будь-якій війні, і був виготовлений, незважаючи на брак сировини, промислових потужностей і робочої сили у нацистській Німеччині. Маус як зброя виявився недієздатним, але уроки, отримані під час його розробки, знайшли застосування в інших програмах [4];
- E-100 – суперважкий танк, який також мав вагу понад 100 тонн та був розроблений для знищення фортифікацій. У липні 1944 р. Гітлер наказав припинити розробку надважких танків. Робота над E-100 тривала з дуже низьким пріоритетом, лише троє співробітників Adler були готові зібрати прототип. Перший прототип так і не був повністю завершений і був знайдений 751-м батальйоном польової артилерії американських Збройних сил у квітні 1945 р. У процесі подальших випробувань з'ясувалося, що танк навіть без установки вежі і деяких інших еле-

ментів конструкції має дуже низьку прохідність і максимальну швидкість, яка не перевищує 20 км/год. Частково завершена машина була взята британською армією для оцінки, а потім утилізована у 1950-х рр. [6, 298–299];

- P.1000 Ratte – незважаючи на найоптимістичніші прогнози, проєкту «Ратте» ніколи не судилося втілитися в реальність, оскільки ця машина теоретично мала такі жахливі розміри, що жодному танковому заводу не під силу було впоратися зі складальними роботами, для проведення яких, імовірно, знадобилися б технології кораблебудування. Цілком можливо, що навіть будівництво лише одного досвідченого зразка поглинуло б колосальну частку ресурсів кораблебудування за кілька місяців. Вогнева міць цього танка була б вражаючою – його головна 28-сантиметрова зброя здатна була пробити більш ніж 450-міліметровий шар броні на максимально ефективній дистанції ведення вогню, що становила приблизно 5 км. Під час максимального підняття ствола до 40 градусів дальність стрілянини збільшувалася майже до 41 км. Однак практичне ведення вогню було вже зовсім іншою справою – стрілянина різко обмежувала мобільність танка, а у разі якихось неполадок для їх усунення знадобилася б ціла бригада механіків. Імовірно, для буксирування танка знадобився б як мінімум ще один «Ратте». Проблема була і в тому, що кожен із наведених вище танків був величезною, повільною і неповороткою машиною. Зокрема, хоча броня «Ратте» була досить надійною, щоб витримати обстріл із більшості наземних знарядь, помітна перевага союзників у повітрі означала, що він легко став би об'єктом для регулярних повітряних атак. Броня вежі та верхньої частини корпусу «Ратте» не змогла б протистояти важким бронебійним бомбам;
- Один із найвідоміших експериментальних танків Вермахту – це танк «Тигр II» (PzKpfw II Ausf. B), останній серійний важкий танк Німеччини. Завдяки потужній 88-мм гарматі був здатний вражати у лобовій проєкції всі танки антигітлерівської коаліції періоду Другої світової війни на дистанціях понад 2,5 км, що значно перевищувало ефективну дальність стрілянини танкових гармат союзних військ.

Серед експериментальної техніки Вермахту на землі варто відзначити розвідувальні та бойові галузеві автомобілі, як-от: «Кюбельваген» (Kübelwagen) та «Швімваген» (Schwimmwagen), які використовувалися у війні для перевезення військової техніки та військовослужбовців.

Варті уваги зразки самохідної артилерії, серед яких артилерійські системи, які були розроблені для забезпечення вогневої підтримки піхоти та танків на полі бою. Один із найбільш відомих зразків – це 88-міліметрова гармата Flak 36, яка спочатку використовувалася для знищення повітряних цілей, а потім була адаптована для знищення танків. Також до цієї категорії техніки варто віднести: самохідні гармати, які були розроблені для знищення танків та іншої броньованої техніки противника, серед них – «Ягдпантер» (Jagdpanther), «Фердинанд» (Ferdinand) та «Елефант» (Elefant); Jagdtiger – експериментальна протитанкова самохідна артилерійська установка, що була розроблена для знищення важкої броньованої техніки [2, 150–153]; Flakpanzer IV «Kugelblitz» – експериментальний зразок протиповітряної гармати на шасі танка Panzer IV, який мав високу мобільність і

ефективність проти повітряних цілей, для установки вежі спеціальної конструкції, що обертається, був використаний погон танка «Тигр» [1, 35].

Найважчим мобільним артилерійським знаряддям, створеним будь-коли, із найбільшим калібром нарізної зброї, якою будь-коли стріляли в бою, став Schwerer Gustav. Він важив майже 1 350 тонн і міг стріляти 7-тонними снарядами на відстань до 47 кілометрів. Спочатку ця гармата була розроблена для використання проти французької лінії Мажино, але не була готова до кінця 1941 р. Єдина звістка про її використання була в 1942 р. під час облоги Севастополя, коли вона випустила 47 пострілів, і зокрема, знищила магазин боєприпасів. Schwerer Gustav потім був переміщений під Ленінград, де він провів зиму 1942–1943 рр., не використовувавшись. Ближче до кінця війни гармата була знищена німцями, щоб вона не потрапила до рук ворога, хоча зрештою її частини були знайдені та вивчені союзниками [5].

Наземна експериментальна техніка Вермахту давала змогу тестувати нові технології, розробляти більш ефективну зброю та військову техніку. Проте більшість із цих зразків мали проблеми з надійністю та були дуже складні в експлуатації, що обмежувало їх застосування на практиці, частина не була вироблена у великих кількостях або взагалі не поступила на озброєння. Однак незважаючи на зазначені складнощі, велика частина з цих експериментальних зразків мала значний вплив на розвиток військової техніки, дала поштовх для розвитку авіації та космонавтики (наприклад, ракетні системи та установки). Важливо також зазначити, що багато з цих технологій було створено за умови воєнного конфлікту, і вони не відзначалися етикою мирного часу. Більшість із цих технологій використовувалася проти цивільного населення, тож вплив експериментальної техніки Вермахту на історію залишається дискутабельним.

Джерела та література

1. Наумов В. Г. Немецкая самоходная зенитная установка Кугельблитц. *Вестник танковой промышленности: Ежемесячный научно-технический журнал*. 1945. № 10–11. С. 35. URL: https://btvtinfo.blogspot.com/2018/03/blog-post_12.html

2. Портер Д. Секретное оружие Гитлера. 1933–1945 / пер. А. Корчаков. Ростов. 2011. 208 с.

3. E-50 and E-75: A Story of Failed Unification. URL: https://www.tankarchives.ca/2017/04/e-50-and-e-75-story-of-failed.html

4. Hills A. Panzerkampfwagen VIII Maus. URL: https://tanks-encyclopedia.com/ww2/nazi_germany/panzer_maus.php

5. Schwerer Gustav railway gun at Sevastopol. URL: https://ww2historybook.com/schwerer-gustav-railway-gun-sevastopol/

6. White B. T. Tanks and other Armored Fighting Vehicles of World War II. New York: Exeter Books. 1983. 327 p. URL: https://archive.org/details/tanksotherarmour00btwh/page/298/mode/2up

Бачинська Юлія
Запорізький національний університет

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СПІВПРАЦІ РЕЖИМУ Ф. ФРАНКО ІЗ НІМЕЧЧИНОЮ ТА ІТАЛІЄЮ У 1936–1945 РР.

Ключові слова: *режим Ф. Франко, «Іспанська Фаланга», «Жіноча секція», Німеччина, Італія.*
Keywords: *regime of F. Franco, «Spanish Phalanx», «Women's section», Germany, Italy.*

Від початку Громадянської війни в Іспанії у 1936 р. Італія та Німеччина були залучені до тісної співпраці з повстанською стороною. Співробітництво «Іспанської Фаланги» та «Жіночої секції» із аналогічними організаціями Німеччини та Італії було важливою частиною зовнішньополітичної стратегії режиму Ф. Франко. Аналіз гендерного аспекту співпраці режиму Ф. Франко із тоталітарними режимами Німеччини та Італії до завершення Другої світової війни дасть змогу виявити ступінь залучення франкістським режимом тоталітарних практик для реалізації власної гендерної політики.

Дослідженням цієї проблеми займалися Д. Брайден [1], Морант і А. Аріньо [2, 3], М. Пеналба Соторріо [4], С. Родрігес Лопес [5].

Нацистська Німеччина активно підтримувала повстанців під час Громадянської війни 1936–1939 рр. в Іспанії, надаючи їм військову та матеріально-технічну допомогу. Але двосторонні відносини цих держав не обмежувались лише військовою сферою. Як зазначає дослідник Девід Брайден, у січні 1939 р. між Німеччиною та урядом повстанців було підписано двосторонній договір про культурні взаємини [1, 29].

Ідеологічна близькість, антикомунізм та антидемократичність зазначених режимів були підґрунтям співпраці в соціокультурній сфері, що обумовлювало партнерство «Жіночої секції» з аналогічними організаціями Італії та Німеччини. Результатом цих відносин стало щонайменше 49 візитів між 1937 і 1943 рр., зокрема 12 високопоставлених візитів іспанських, німецьких та італійських жіноклідерів [3, 835]. У квітні 1938 р. керівниця «Жіночої секції» Пілар Прімо де Рівера здійснила перший офіційний візит до Німеччини. Німецька преса дещо конкретизувала й ідентифікувала інтерес фалангістів до системи підготовки жіноккомандувачів (дорослих і молоді) в структурі «Ліги німецьких дівчат» [2, 414].

У жовтні 1936 р. представники Відділу преси та пропаганди «Жіночої секції» звернулися до секретаря Національної фашистської партії в Римі з метою отримання матеріалів щодо «організації та діяльності фашистської жіночої молоді в Італії» [2, 324]. Фалангістів цікавив італійський досвід налагодження діяльності жіночих організацій, координації їх діяльності, розподілу сфер відповідальності. Функціонери «Іспанської Фаланги» та «Жіночої секції» просили надати доступ до публікацій фашистського уряду, присвячених ідеології, материнству, пропаганді. Повстанцям необхідно було випрацювати ефективну модель діяльності жіночих організацій, які б допомогли ефективно використати потенціал жінок для досягнення перемоги у Громадянській війні.

Хоча Іспанія дотримувалась нейтралітету у Другій світовій війні, франкістський режим надавав допомогу Німеччині. Із початком німецько-радянської вій-

ни у 1941 р. в Іспанії було сформовано добровольчу «Блакитну дивізію», водночас до відправлення на Східний фронт було підготовлено групи представниць «Жіночої секції» (загалом було 6 таких експедицій із 1941 до 1943 р.) [5, 554].

Перелом у перебігу Другої світової війни 1943 р. на користь Антигітлерівської коаліції змусив франкістський режим дистанціюватися від активної співпраці із Німеччиною та змінити риторику. У зовнішній політиці франкістський режим зайняв позицію нейтралітету, натомість у внутрішній політиці Іспанії відбувся поворот до посилення релігійної риторики. Ці зміни торкнулись і діяльності «Жіночої секції» – її національна делегація активно видавала циркуляри, у яких закликала молитися за мир [5, 555].

Результати здійсненого аналізу дають змогу зробити висновок про активну співпрацю «Іспанської Фаланги» та «Жіночої секції» з відповідними організаціями Німеччини та Італії для запозичення досвіду діяльності жіночих організацій, практичної реалізації моделей гендерної політики тоталітарних режимів. Однак тісні контакти продовжувались із 1936 до 1943 р., допоки не стало очевидно що «Держави осі» програють у Другій світовій війні. Із міркувань власного виживання режим Ф. Франко відмежувався від Німеччини та Італії, заперечуючи власну підтримку нацистського та фашистського режимів. У контексті цих процесів відбулося припинення контактів між «Жіночою секцією» та жіночими організаціями Німеччини та Італії.

Джерела та література

1. Brydan D. Franco's internationalists: Social experts and Spain's search for legitimacy. Oxford: Oxford University Press, 2019. 224 p.

2. Morant i Ariño A. Mujeres para una «Nueva Europa»: las relaciones y visitas entre la Sección Femenina de Falange y las organizaciones femeninas nazis: tesis doctoral. València, 2013. 1197 p.

3. Morant i Ariño T. Spanish Fascist Women's Transnational Relations during the Second World War: Between Ideology and Realpolitik. *Journal of Contemporary History.* 2019. Vol. 54(4). P. 834–857.

4. Peñalba-Sotorrío M. Introduction: Spanish-German Relations during the Second World War. *Journal of Contemporary History.* 2019. № 54(4). P. 825–833.

5. Rodríguez López S. Mujeres, agencia política y violencia contrarrevolucionaria en España (1934–1944). *Hispania: Revista española de historia.* 2020. Vol. 80, № 265. P. 531–561.

Акімов Михайло
Національна академія внутрішніх справ

МАСОВЕ ВБИВСТВО У ЛЕ-ПАРАДІ 27 ТРАВНЯ 1940 РОКУ: ІСТОРІЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НЬОГО

Ключові слова: *воєнний злочин, військовополонений, вбивство, покарання.*
Keywords: *war crime, prisoner of war, murder, punishment.*

За рік збройної агресії проти України, що триває, не було, здається, жодного закону війни, що його не порушив би агресор. Ракетно-артилерійські обстріли та повітряні бомбардування захищених міжнародним правом об'єктів, розграбування приватної власності та культурних цінностей, масові вбивства, зґвалтування

та позбавлення свободи мешканців окупованих територій – на превеликий жаль, цей список можна продовжувати.

Одним із найбільш кричущих воєнних злочинів є вбивство військовополонених; красномовними прикладами є загибель захисників «Азовсталі» в Оленівці та розстріл Олександра Маційовського. Утім навіть суспільний резонанс із закликами до негайної відплати не відкидає того факту, що кожен злочин сьогодні, у цивілізованому суспільстві (принаймні якщо ми говоримо про євроінтеграційні прагнення України), повинен мати своїм наслідком правосуддя і покарання, а не просто відплату. За таких умов зусилля правоохоронних органів України слід зосередити саме на ідентифікації підозрюваних у вчиненні злочину та доведенні їх вини у встановленому порядку. Прикладом цього можуть бути деякі події Другої світової війни та післявоєнного часу, коли воєнні злочинці були встановлені та понесли заслужене покарання.

Наприкінці травня 1940 р., під час боїв у Франції, коли Британський експедиційний корпус отримав наказ евакуюватися через Дюнкерк, його відступ до узбережжя Ла-Маншу прикривали частини 2-ї піхотної дивізії, зокрема 4-а піхотна бригада. Німці, затримані на деякий час контрударом англійців біля Аррасу, продовжували наступ, форсували канал Ла Бассе, і 26 травня після вуличних боїв захопили місто Бетюн. Підрозділи 4-ї піхотної бригади – 2-й батальйон Королівського Норфолкського полку, 1-й батальйон Королівського Шотландського полку та 8-й батальйон полку Ланкаширських Стрільців – продовжували утримувати лінію Р'є-дю-Вінаж – Ле-Корне-Мало – Ле-Параді [4, 94].

На вістрі німецького наступу була дивізія СС «Мертва голова», сформована з особового складу охорони концентраційних таборів восени 1939 р. Фанатично налаштовані есесівці вперше вступили в бій лише 17 травня, і прагнули за будь-яку ціну довести свої бойові якості. Уранці 27 травня «мертвоголові» атакували Ле-Корне-Мало, і до середини дня зайняли селище, втративши понад 150 офіцерів та солдатів убитими та майже 500 пораненими [6, 179]. Британські частини відійшли до Ле-Параді, переслідувані есесівцями.

Залишки 2-го батальйону Королівського Норфолкського полку закріпилися на фермі Корне на околиці Ле-Параді; зі штабу 4-ї бригади у містечку Л'Епінетт надійшла радіограма про те, що батальйон відрізаний і підтримки не буде. Однак британці трималися до вечора, відбиваючи атаки есесівців під мінометно-артилерійським вогнем та обстрілом із танків; водночас, намагаючись особисто очолити наступ, загинув командир одного з полків «мертвоголових» штандартенфюрер СС Ганс Фрідман Гьотце [4, 95].

О 17:15, залишившись без боєприпасів, 99 уцілілих британців, багато з яких були поранені, за командою майора Райдера вийшли з ферми під білим прапором та здалися солдатам оберштурмфюрера СС Фріца Кнохляйна. Есесівці знезброїли полонених, відвели дорогою убік та вишикували біля амбару, де вже стояли готові до стрільби два кулемети. За наказом Кнохляйна кулеметники відкрили вогонь по полонених і стріляли доти, доки не впав останній британець; після цього «мертвоголові» багнетами добили всіх, хто ще подавав ознаки життя [6, 181].

Наступного дня німці-есесівці наказали мешканцям Ле-Параді поховати мертвих. Ніхто не знав, що рядовий Вільям О'Каллаган уцілів, удавши мертвого, та

витяг з купи трупів іншого пораненого – рядового Альберта Пулі. Три дні вони переховувались від есесівців у свинарнику, харчувалися сирою картоплею, пили воду з калюж, перш ніж на них натрапили власниця ферми та її син. Ризикуючи власним життям, вони переховували у себе британців, поки обидва трохи оклигали; згодом останніх узяли в полон солдати 251-ї піхотної дивізії Вермахту [4, 95].

Чутки про масове вбивство розповсюдились майже одразу. Генерал Еріх Гьопнер, командувач 16-го армійського корпусу, до якого входила дивізія СС «Мертва голова», зажадав негайного розслідування події та відсторонення від посади командира «мертвоголових» группенфюрера СС Теодора Ейке. Проте Ейке особисто звернувся до рейхсфюрера СС Генріха Гіммлера, заявив, що британців розстріляли у порядку репресалій за нібито використання ними розривних куль (забороненого засобу ведення війни); Гіммлер наказав зам'яти справу [3, 143]. Навіть у лавах СС знайшлися ті, хто висловив своє відверте незадоволення різаниною; Кнохляйн навіть отримав декілька викликів на дуель, проте жодного з'ясування стосунків так і не сталося [6, 182].

Однак союзники нічого не знали про події у Ле-Параді. Солдати та офіцери 4-ї піхотної бригади 2-ї піхотної дивізії вважалися зниклими безвісти, але у 1943 р. рядовий Альберт Пулі, визнаний за станом здоров'я непридатним до військової служби, у порядку обміну військовополоненими повернувся до Британії. Він негайно дав свідчення військовим прокурорам, але йому ніхто не повірив: навіть через чотири роки війни британці не вірили у те, що німці могли вчинити подібні звірства [5, 123]. Тільки у 1945 р., коли наприкінці війни війська союзників почали звільняти концентраційні табори, коли з полону був звільнений рядовий Вільям О'Каллаган, який підтвердив свідчення Пулі, розпочалося офіційне розслідування.

Співробітники Комісії з розслідування воєнних злочинів на чолі з підполковником Александером Патерсоном Скотландом протягом трьох років установлювали, розшукували та допитували свідків подій у Ле-Параді – французів та німців (насамперед есесівців зі складу дивізії «Мертва голова»). Фріц Кнохляйн (тепер уже оберштурмбанфюрер СС та кавалер Лицарського Хреста Залізного Хреста) був розшуканий у серпні 1948 р., заарештований та в жовтні того ж року постав перед судом [3, 152].

Захисник підсудного, не заперечуючи факту масового вбивства, намагався довести, що Фріц Кнохляйн був відсутній на місці події у той час, коли вона трапилась, а тому не міг зупинити солдатів, розгніваних тим, що британці стріляли по них розривними кулями. Проте і Вільям О'Каллаган, і Альберат Пулі упізнали підсудного і підтвердили, що він був на місці злочину та віддав наказ відкрити вогонь, а потім добити ще живих; упізнали есесівського офіцера і власниці ферми, й інші свідки з французів [5, 211]. Факт застосування британцями розривних куль так і не був доведений; утім обвинувачення справедливо вказало, а суд підтвердив, що жодне порушення законів та звичаїв війни не дає права на подібні репресалії. Відповідно до статті 4 Положення про закони та звичаї сухопутної війни (затвердженого Гаазькою конвенцією від 18 жовтня 1907 р.) військовополонені перебувають під владою ворожого уряду, а не військової частини чи людини, яка їх захопила; із ними потрібно поводитись гуманно [1]. Згідно зі стат-

тями 2, 3 та 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 27 липня 1929 р., військовополонений має право на повагу до його особи та честі, обов'язок піклуватись про нього покладається на державу, що його захопила, а будь-які репресалії щодо військовополонених заборонені [2].

Процес закінчився рівно за два тижні – Фріца Кнохляйна визнали винним у воєнних злочинах та засудили до смертної кари. Клопотання про помилування було відхилене, вирок привели у виконання у січні 1949 р.

Джерела та література

1. Convention on Laws and Customs of War on Land: adopted on October 18th, 1907. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp

2. Convention relative to the Treatment of Prisoners of War: adopted on July 27th, 1929. URL: https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/305

3. Fry H. The London Cage: the secret history of Britain's World War II interrogation centre. Yale University Press, 2018. 256 p.

4. Jackson J. The fall of France: the Nazi invasion of 1940. Oxford University Press, 2004. 296 p.

5. Jolly C. The SS massacre at Le Paradis, 27 May 1940: the vengeance of Private Pooley. Pen&Sword, 2020. 256 p.

6. Lane R. Last stand in Le Paradis: the events leading to SS massacrce of the Norfolks 1940. Pen&Sword Military, 2009. 229 p.

Ткач Тетяна
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

«КРИМСЬКИЙ СЦЕНАРІЙ» 1945 РОКУ: ЯК СРСР ОКУПУВАВ КАРАФУТО

Ключові слова: *окупація, Карафуто, депортація, СРСР, Японія.*
Keywords: *occupation, Karafuto, deportation, USSR, Japan.*

Карафуто – адміністративно-територіальна одиниця Японської імперії 1907–1945 рр., що розташована на південному Сахаліні. Для періоду радянської окупації характерним є процес винищення та депортації місцевого населення, знищення ідентичності місцевих жителів. Вивчення теми є актуальним, тому що у статті порівнюється експансійна політика СРСР у 1945 р. та ідентичне її повторення Росією у 2014 р. щодо суверенної частини України – Автономної Республіки Крим.

Після програшу Російської імперії в російсько-японській війні 1904–1905 рр. розпочався довготривалий відступ росіян в Азії, який тривав подальші 40 років. Радянський режим повернувся знову в цей регіон уже в період Другої світової війни, щоб узяти на себе роль, дуже схожу на ту, з якою не зміг упоратися його царистський попередник [2, 291].

11 лютого 1945 р. на Ялтинській конференції СРСР заприсягнувся вступити у війну проти Японії. Отже, 8 серпня 1945 р. Радянський Союз, порушивши російсько-японський договір про нейтралітет, оголошує війну Японії. Нарком за-

кордонних справ СРСР Молотов оголосив японському послу: «…вірний своєму союзницькому обов'язку Радянський уряд приєднався до декларації союзних держав від 26 липня. Радянський уряд вважає, що ця політика є єдиним засобом, здатним наблизити мир, звільнити народ від подальших жертв і страждань і дати японському народу можливість уникнути небезпек і руйнувань…» [3, 790].

За типовим сценарієм відбувалась російська експансія Криму. Формальним приводом до введення російських військ стало начебто звернення 1 березня 2014 р. нелегітимного нового глави уряду Криму С. Аксьонова «…до президента Російської Федерації Володимира Путіна про сприяння в забезпеченні миру й спокою на території АР Крим» [1, 208]. Відповідь Кремля на звернення, яке вони ж самі ініціювали, була миттєвою, і вже того ж дня було прийняте рішення вводити війська.

Порівнюючи дві заяви, оголошені на перших етапах реалізації плану окупації, з відривом у 69 років, отримуємо чітке уявлення про ідентичну стратегію захоплення територій. Наративи про «необхідність допомоги людям» та початок агресії задля «встановлення миру» характерні для обох випадків і всієї політики Росії загалом.

9 серпня радянські війська атакували японські позиції на кордоні Карафуто. Червона армія три дні бомбардувала прикордонну заставу Хандензава. Бої в портах Маока, Есуторо і Таро були запеклими й супроводжувались великими втратами з обох сторін. 15 серпня 1945 р. японський імператор, не маючи вибору, оголосив рескрипт про капітуляцію. Але бойові дії тривали ще щонайменше сім днів. 25 серпня радянська армія остаточно захопила столицю Карафуто, Тойохару.

Ще 10 серпня розпочалась евакуація мирних жителів, однак тільки 76 618 осіб було успішно евакуйовано. У російському стилі ведення війни 22 серпня три кораблі, які перевозили мирних жителів, були атаковані радянськими підводними човнами, внаслідок чого загинуло 17 тисяч мирних жителів.

Найперше, до чого вдається Росія під час остаточного захоплення територій, – це встановлення своєї маріонеткової влади. Такий показовий сценарій був у Криму 17 березня 2014 р., коли В. Путін підписав так званий договір між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів [1, 110].

Така сама доля чекала і Карафуто: відразу після радянської окупації Тойохари війська створили військовий уряд під керівництвом генерал-майора І. Алімова, який почував себе господарем на японській території та поступово проводив заходи, які сприяли посиленню контролю над територією, її господарством, промисловістю і населенням. Радянська влада встановила комендантську годину і заборонила будь-які зв'язки з материковою Японією, закрила острів від зовнішнього світу, в такий спосіб створивши умови для укріплення тоталітарного режиму. Автоматично розпочався наступ на людські свободи, закривалися всі японські видання і відкривалися нові, радянські, що є прикладом росіянізації області. Військових відправляли у трудові табори; така сама доля спіткала і керівників громад та простих мирних жителів.

У період 1945–1946 рр. радянське керівництво було зайняте встановленням своєї адміністрації, заселенням території жителями СРСР, переважно росіянами.

Острів готувався до перейменування, а вся минула історія Карафуто була стерта або ж переписана. Це найулюбленіший метод радянського тоталітарного режиму, завдяки якому знищується національна пам'ять та ідентичність цілих націй. У січні 1947 р. Південно-Сахалінський округ було розширено і перейменовано в Сахалінську область.

В «Українській енциклопедії ім. М. П. Бажана» термін «депортація» пояснюється, як примус, виселення з місця постійного проживання особи, групи осіб чи народу. Депортація народу – це інструмент, який найчастіше використовував СРСР і його наступниця Росія для проведення демографічної та національної політики на окупованих територіях. Депортація – це завжди жахливі сторінки історії, адже окремі люди або цілі нації піддаються насильному переселенню зі свого постійного місця проживання.

Окупація Карафуто супроводжувалась депортацією японців, корейців та айнів. Корінне населення Кримського півострова відчуло на собі цей геноцид ще в 1944 р., за даними самоперепису, проведеного Національним рухом кримських татар: 423 тисячі 100 осіб було депортовано до віддалених регіонів СРСР. А вже у 2014 р., не зумівши схилити на свій бік кримських татар, російська влада вдалась до репресій: переслідування, утримання у СІЗО, жорстоких вбивств, засудження та запровадження обмежень. Багато сімей змушені були покинути рідний дім, зважаючи на смертельну небезпеку для їхнього життя.

Депортація японських цивільних розпочалася в жовтні 1946 р. Із весни 1947 р. до літа 1948 р. 357 000 японців, переважно цивільних, а також деякі айни та корейці, повернулось до Японії. Радянська окупаційна влада забороняла брати японцям особисте майно, а також радянську валюту або японську. Радянський Союз перерізав усі шляхи сполучення між Сахаліном і Японією, тому багато людей повністю втратили зв'язок зі своїми сім'ями, які залишилися на радянському Сахаліні.

Із острова було три маршрути репатріації. Першим маршрутом стала екстрена евакуація в серпні 1945 р. Другим маршрутом була «контрабанда», спроба дістатися до Хоккайдо, перетнувши протоку Соя, яка була заблокована Радянським Союзом і де-факто стала «кордоном» між Японією та Радянським Союзом [5, 9].

Третім маршрутом стала офіційна репатріація, яка здійснювалася відповідно до угоди, підписаної між США і СРСР 27 листопада 1946 р. Із корінних жителів, які проживали в японському Карафуто, майже всі 1 254 айни були змушені знову покинути острів [4, 473].

Отже, спираючись на розглянуті питання, можна, на наш погляд, виділити такі спільні риси процесів окупації й анексії Карафуто та Криму: 1) виправдання початку агресії метою встановлення «миру»; 2) встановлення маріонеткового уряду на захоплених територіях; 3) проведення політики асиміляції, росіянізації, використання насильницьких методів щодо місцевого населення; 4) наступ на історію та культуру краю; 5) виселення місцевого населення та заповнення її росіянами, лояльними до політики влади людьми.

Джерела та література

1. Гулима О. Про сценарії анексії Криму пострадянською Росією. *Військово-історичний меридіан: електронний науковий фаховий журнал*. 2017. № 4. С. 67–81.
2. Російський імперіалізм / пер. з англ. Т. Цимбала. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 395 с.
3. Bull J. «Karafuto Repatriates and the Work of the Hakodate Regional Repatriation Centre, 1945–50». *Journal of Contemporary History.* 2018. № 4. P. 788–810.
4. Masato T. «Karafuto ainu no 'hikiage'» in Nihonteikoku wo meguru jinkō idō no kokusai shakaigaku, ed. Sinzo Araragi. Tokyo: Bensei shuppan, 2008. P. 463–502.
5. Yumi Kimura «Dasshutsu toiu hikiage no houhou» Hokkaido Tōhoku-shi kenkyū. 2013. № 9. P. 5–23.

Заводяк Яна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ ПІДПІЛЬНОГО РУХУ ЧАСІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: *жінка, війна, підпілля, гендерні проблеми.*
Keywords: *woman, war, underground, gender problems.*

Активна участь радянських жінок у Другій світовій війні проявлялася не тільки в якості медсестр, санітарок чи працівниць тилу, а також як бійців у лавах Червоної армії та активних партизанок і підпільниць. Це було наслідком гендерної політики СРСР попередніх десятиліть. Становлення радянської державності у 1920–1930-ті рр. відбувалося під гаслом виховання «нової» радянської людини, і зокрема «нової» жінки. Важливою ланкою державної політики стала емансипація жінок, зокрема позбавлення економічної залежності від чоловіків. К. Кобченко зазначає, що гендерна політика більшовиків була тісно пов'язана з розпочатими ними соціально-економічними перетвореннями, і була не стільки наслідком власне жіночого руху, скільки впроваджувалася «згори» у межах реалізації радянського модернізаційного проєкту, коригуючись відповідно до державних потреб і політичних реалій [3, 61]. Емансипація жіноцтва, зокрема мобілізація жіночих ресурсів у соціальній та економічній сферах, у подальшому спричинила масову участь радянських жінок у подіях Другої світової війни.

Героїчній, показовій стороні участі жінок у партизанському та підпільному радянському русі та русі ОУН і УПА присвячено чимало уваги. Водночас у сучасних дослідженнях, зокрема О. Кісь, В. Гінди, К. Кобченко, наголошується на існуванні низки гендерних проблем, пов'язаних із перебуванням жінок у партизанських загонах і підпільних групах [2; 3; 4].

Серед радянських партизанів поширеним явищем був інститут «похідно-польових дружин», що характерним було за наявності у суто чоловічому середовищі декількох жінок. Зазвичай весь керівний склад партизанських з'єднань, за наявності офіційних родин, мав «похідно-польових дружин» (ППД). Рядовим партизанам чоловікам не доводилося розраховувати на такі привілеї, і це спонукало їх до пошуку жінок поза загонами, в основному в розташованих неподалік селах [2, 159].

Партизанки ставали ППД командирів з різних причин: у такий спосіб намагалися полегшити свій побут у лісі, здобути відповідний соціальний статус у партизанській ієрархії або знайти захист від постійних домагань, у когось було взаємне кохання. «Похідно-польові дружини» мали окреме житло (землянки), де жили зі своїми чоловіками, не ходили на бойові завдання, у дозор, не виконували господарської роботи, не працювали на кухні, у пральнях чи польових шпиталях, під час рейдів практично завжди їхали на підводах, а не йшли пішки. За першої ж потреби їх відправляли в радянський тил – для лікування чи народження дитини. ППД часто були першими у списках представлених до нагород, оскільки ці подання формували їхні чоловіки. Завдяки впливу на чоловіка-командира «дружина» мала більше влади, ніж це передбачала її офіційна посада, чим користувалися досить часто [2, 160–163].

Іншою стороною «партизанського буття» жінок було те, що вони нерідко ставали об'єктами сексуальних домагань з боку командирів. Чоловіки, наділені владними повноваженнями, до того ж перебуваючи в ізольованих колективах, далеко від керівних і контролюючих центрів, не відрізнялися стриманою поведінкою, зокрема щодо підлеглих партизанок. Однією зі спокус було бажання мати сексуальний контакт із жінкою, яка подобалася, навіть без її згоди. Додавалося відчуття безкарності та вседозволеності на підконтрольній території. Відмова могла коштувати жінці життя. Довести причетність до її загибелі командира, який отримав відмову, було вкрай важко або практично неможливо. Сексуальної агресивності партизанам додавало вживання спиртних напоїв, адже більшість зґвалтувань вони скоювали у нетверезому стані. Зазвичай ображені командири діяли за напрацьованою схемою: найбільш «правильних» посилали на найскладніші завдання, понижували у званнях за найменшу провину, могли розстріляти за звинуваченням у співпраці з ворогом або шпигунстві [3, 597].

В. Гінда у своєму дослідженні щодо взаємин жінок і чоловіків у радянських партизанських загонах наводить декілька прикладів. Рядовий боєць П. Брайко у рапорті на ім'я С. Ковпака писав, що командир одного із загонів В. Кудрявський вів себе не по-партизанськи: постійно займався власним збагаченням, пиячив, забирав у партизанів речі, які йому подобалися, а також: «Приставав до жінок, домагався мінера-інструктора Л. Нікольську. В. Кудрявський із перших днів після її приїзду вирішив використати її у своїх цілях, вважаючи, що командир має пробувати всіх прибулих дівчат, як це він особисто робив. Але Нікольська відмовила, тоді він обеззброїв її та відправив рядовим бійцем у роту, сподіваючись, що вона відступить, але прогадав. Вона героїчно загинула в бою…» [2, 164–165]. Один з ветеранів Вінницького з'єднання Я. Мельника свідчив, що комісар загону «За Батьківщину» М. Єхалов «брав [жінок] силою». Намагаючись уникнути таких ситуацій, партизанки знаходили собі одного хлопця, який захищав від постійних домагань з боку інших чоловіків. Ніна Жидкова, згадуючи про нестатутні відносини в загоні, зауважувала, що у багатьох командирів були свої ППД, і хоча молоді хлопці часто приставали до дівчат, та її оминали, бо мала за покровителя командира відділення. У жовтні 1943 р. Олексій Федоров надіслав на ім'я М. Хрущова доповідну записку «Про злочинні дії ряду командирів і бійців партизанських загонів з'єднання Антона Бринського», в якій ретельно перерахував

усі факти аморальної поведінки в загонах колеги, хоча сам також не відрізнявся стриманістю щодо жінок [2, 166].

Ще однією «жіночою» (і не тільки) проблемою у партизанських загонах було народження дітей. Брак контрацептивних засобів сприяв вагітності не тільки заміжніх партизанок, а й коханок командирів. У загонах вагітним жінкам було найважче. До того ж діти, народжені в польових умовах, зазвичай гинули. У з'єднанні О. Федорова дружина командира одного з загонів Г. Балицького 12 травня 1942 р. народила хлопчика. У день перед пологами жінка разом із іншими партизанами здійснила перехід у 70 км. Дитині приділяли багато уваги, що не дивно, сам О. Федоров був кумом, але через декілька місяців, під час важких боїв та оточення, в яке потрапив загін, хлопчик помер [3, 598].

Отже, участь жіноцтва у партизанському русі часів Другої Світової війни – складна дослідницька проблема. Потребують вивчення не тільки героїчні сторінки, але й повсякденне життя партизанських загонів, «нестатутні відносин» між жінками і чоловіками, які справляли чималий вплив на моральний і бойовий дух партизанів, а також подальшу долю жінок.

Джерела та література

1. Білівненко С., Молдавський Н., Соляник Н. Радянська жінка в умовах другої світової війни. *Наукові праці факультету Запорізького національного університету.* 2012. Вип. XXXII. С. 256–263.
2. Гінда В. Чоловіки й жінки у партизанських загонах. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць* / за наук. ред. Г. Грінченко. Київ: ТОВ «Арт Книгп», 2015. С. 157–171.
3. Кісь О. Між особистим і політичним: гендерні особливості досвіду жінок-учасниць національно-визвольних змагань на західно-українських землях у 1940–1950-х роках. *Народознавчі зошити.* 2013. № 4(112). С. 592–599.
4. Кобченко К. Жінки як військовий ресурс тоталітарної влади: радянські гендерні стратегії перед воєнного часу гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць* / за наук. ред. Г. Грінченко. Київ: ТОВ «Арт Книга», 2015. С. 61–79.

Гіберт Михайло
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЛАНУ МАРШАЛЛА: ОСОБЛИВОСТІ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Ключові слова: *План Маршалла, відбудова, допомога, Друга світова війна, Джордж Маршалл, економіка, Західна Європа, Конгрес, неурядові організації, програма, інфраструктура.*

Keywords: *Marshall Plan, reconstruction, aid, World War II, George Marshall, economy, Western Europe, Congress, non-governmental organizations, programme, infrastructure.*

Після Другої світової війни Сполучені Штати відіграли значну роль у відбудові Західної Європи через різні організації та інституції. Найбільш вагомим внеском США у відбудову західних держав була реалізація Плану Маршалла.

План Маршалла, офіційно відомий як Європейська програма відновлення (ЄПВ), був програмою економічної допомоги Західній Європі з боку США після Другої світової війни. Він був запропонований державним секретарем США Джорджем Маршаллом у промові в Гарвардському університеті 5 червня 1947 р.

Метою Плану Маршалла було допомогти відновити економіку Західної Європи, зруйновану війною. План пропонував економічну допомогу у вигляді грантів і кредитів 16 країнам, зокрема Великій Британії, Франції, Італії та Західній Німеччині. План Маршалла був мотивований бажанням сприяти політичній стабільності та запобігти поширенню комунізму в Європі. Сполучені Штати були стурбовані зростанням впливу Радянського Союзу у Східній Європі і побоювалися, що економічні труднощі в Західній Європі зроблять її більш вразливою до комуністичної пропаганди.

План Маршалла був схвалений Конгресом у 1948 р. і реалізовувався з 1948 до 1952 рр. За цей період Сполучені Штати надали Західній Європі понад 13 мільярдів доларів (еквівалент – понад 130 мільярдів доларів у 2021 р.) економічної допомоги. Допомога була спрямована на фінансування широкого спектру проєктів, включно з розвитком інфраструктури, модернізацією сільського господарства та промисловою реконструкцією.

Практична реалізація Плану Маршалла полягала в комплексному підході урядових та неурядових організацій у кооперації з волонтерськими рухами та приватним сектором. Наступні американські організації та установи відігравали значну роль у реалізації Плану Маршалла:

- Адміністрація економічного співробітництва (Economic Cooperation Administration, ECA): була головною установою США, відповідальною за адміністрування плану Маршалла. Вона була створена в 1948 р. і очолювалася Полом Хоффманом.
- Державний департамент: Державний секретар Джордж Маршалл був архітектором плану, а Державний департамент відповідав за переговори з європейськими країнами та координацію політики США.
- Об'єднаний економічний комітет (Joint Economic Committee, JEC): це комітет Конгресу, створений у 1946 р. для вивчення та надання рекомендацій щодо економічної політики. Він відігравав важливу роль у формуванні політики США щодо Європи та здійснював нагляд за виконанням Плану Маршалла.
- Рада економічних радників (Council of Economic Advisers, CEA): була створена в 1946 р. для надання президенту економічних порад та аналізу. Вона відіграла важливу роль у розробці політики США щодо Європи та внесла свій вклад у розробку Плану Маршалла.
- Американські компанії приватного сектору: General Motors, Ford і Standard Oil відіграли важливу роль у реалізації Плану Маршалла, надаючи технічну допомогу і матеріали для відбудови європейської інфраструктури.
- Американські неурядові організації (Non-Governmental Organizations in USA, NGOs) значно вплинули на відбудову Західної Європи після Другої світової війни. Ці організації надавали гуманітарну допомогу, як-от їжа, одяг і медикаменти, а також сприяли відновленню інфраструктури та розвитку соціальних програм.

Адміністрація економічного співробітництва (Economic Cooperation Administration, ECA) була урядовою установою США, яка відігравала центральну роль у реалізації Плану Маршалла. ECA була створена у квітні 1948 року і відповідала за адміністрування допомоги Європі в рамках Плану Маршалла. Загалом ECA відіграла вирішальну роль у реалізації Плану Маршалла, розподіляючи допомогу, керуючи програмами, надаючи технічну допомогу та забезпечуючи підзвітність.

Об'єднаний економічний комітет (Joint Economic Committee, JEC) був двопартійним комітетом Конгресу США, створеним у 1946 році для вивчення та надання рекомендацій щодо економічної політики. Комітет відіграв важливу роль у розробці та впровадженні Плану Маршалла, консультуючи з питань політики, забезпечуючи нагляд, інформуючи громадськість та виступаючи за його продовження.

Рада економічних радників (Council of Economic Advisers, CEA) – це група з трьох економістів, які консультували Президента США з питань економічної політики. CEA відстежувала перебіг виконання Плану Маршалла, щоб переконатися, що він досягає поставлених цілей. Рада надавала регулярні звіти Президенту про ефективність програми та рекомендувала внести необхідні корективи. Також CEA проводила економічний аналіз на підтримку реалізації Плану Маршалла. Наприклад, група радників давала оцінки обсягу необхідної допомоги та ймовірного економічного впливу програми.

Американські приватні компанії надавали технічну допомогу європейським країнам для відновлення їх інфраструктури. Наприклад, General Electric допомогла відновити електромережу у Франції, а International Business Machines (IBM) надала технічну допомогу для модернізації європейської промисловості. Американські компанії інвестували в європейські підприємства та галузі, щоб допомогти стимулювати економічне зростання. Наприклад, Coca-Cola і PepsiCo заснували заводи з розливу напоїв у Європі, а DuPont інвестувала в європейську текстильну і хімічну промисловість.

Американські неурядові організації (Non-Governmental Organizations in USA, NGOs) відіграли важливу роль у відбудові Західної Європи після Другої світової війни. Ці організації надавали гуманітарну допомогу, як-от їжа, одяг і медикаменти, а також сприяли відновленню інфраструктури та розвитку соціальних програм. Наприклад, Міжнародна волонтерська служба (IVS) відправляла американських волонтерів для допомоги у відновленні громад у Франції, Німеччині та інших європейських країнах. Американські NGOs підтримували розвиток соціальних програм у Європі у сфері освіти та охорони здоров'я. Програма Фулбрайта надавала стипендії європейським студентам для навчання в США, а Міжнародний комітет порятунку засновував школи та медичні заклади в Європі.

Як бачимо, процес відбудови західних держав після Другої світової війни мав комплексний та ґрунтовний підхід, зосереджений на ефективній підтримці держав на шляху до побудови фундаменту для післявоєнного розвитку. Власне, План Маршалла складався з декількох основних напрямів: урядова підтримка з боку Президента, Конгресу та Державного департаменту на чолі з Джорджем Маршаллом; американські приватні компанії, котрі допомагали відновлювати

інфраструктуру, інвестували та створювали нові робочі місця у західних державах; неурядові організації та волонтерські рухи, які допомагали відбудовувати західні міста, готували їжу для місцевого населення та всебічно створювали місцеві волонтерські осередки, які допомагали західним державам на шляху до активізації європейської молоді та будівництва громадянського суспільства у повоєнний час. Загалом План Маршалла заклав основи для будівництва сучасної концепції міжнародної допомоги, в межах якої працюють міжнародні організації по всьому світу й сьогодні.

Джерела та література

1. Agnew J. The Marshall Plan Today: Model and Metaphor. Routledge, 2004. 304 p.
2. Annual Reports – United States Joint Economic Committee. *United States Joint Economic Committee.* URL: https://www.jec.senate.gov/public/index.cfm/annual-reports?page=8
3. USAID. Development Experience Clearinghouse (DEC) – Search Results. URL: https://dec.usaid.gov/dec/search/SearchResults.aspx?q=KERvY3VtZW50cy5JbnN0aXR1dGlvbl9vcl9VU0FJRF9CdXJlYXVfQXV0aG9yOigiMDA0MTc4IC0gVS5TLiBFY29ub21pYyBDb29wZXJhdGlvbiBBZG1pbmlzdHJhdGlvbiAoRUNBKSIpKSBPUiAoRG9jdW1lbnRzLkluc3RpdHV0aW9uX29yX1VTQUlEX1Nwb25zb3I6KCIwMDQxNzggLSBVLlMuIEVjb25vbWljIENvb3BlcmF0aW9uIEFkbWluaXN0cmF0aW9uIChFQ0EpIkp
4. Wend H. B. Recovery and restoration: U.S. foreign policy and the politics of reconstruction of West Germany's shipbuilding industry, 1945–1955. Westport, Conn: Praeger, 2001. 255 p.
5. William F. Sanford Jr. The Marshall Plan: Origins and Implementation. URL: http://www.marshallfoundation.org/wp-content/uploads/2014/05/The_Marshall_Plan_Origins_and_Implementation_000.pdf

Тулінова Дарія
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНДО-ПАКИСТАНСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1947 Р. – НАШ ЧАС

Ключові слова: *Конфлікт, Індія, Пакистан, Кашмір.*
Keywords: *Conflict, India, Pakistan, Kashmir.*

На початку XXI ст. загострився конфлікт між Індією та Пакистаном, які мають ядерну зброю і прагнуть посилити свою військову силу. Зараз США надають військову допомогу Пакистану, а Росія постачає зброю Індії. Проте Пакистан виявляє все більший інтерес до можливого військово-технічного співробітництва з Росією, яку США намагаються витіснити з ринку озброєнь Індії [3].

Щодо причин конфлікту та можливих шляхів його вирішення думки розходяться. Одні експерти вважають джерелом конфлікту взаємну недовіру та історичні розбіжності, а інші вважають джерелом конфлікту політичну боротьбу за владу та ресурси.

Постійні воєнні зіткнення, напруженість на кордоні та тероризм проблемами, які виникають через тривалий конфлікт між Індією та Пакистаном. У центрі конфлікту знаходиться Кашмір, регіон на північному заході Індії, що межує з Пакистаном. Обидві країни претендують на цю стратегічно важливу територію, і перша війна за неї спалахнула в 1947 р. Сусідські амбіції взаємовиключні й не-

припустимі за жодних обставин. Проте ці країни мають ядерну зброю та сильніших союзників. Причина цього конфлікту також криється в суперечності релігійних переконань [2].

Суперечки між Пакистаном та Індією в регіоні Кашміру не припинялися після 1947 р. і призвели до другої індійсько-пакистанської війни (серпень–вересень 1965 р.), яка закінчилася під тиском ООН і не дала жодній зі сторін реальних вигод. Одним із результатів війни стало тісне співробітництво Індії з СРСР, а з іншого боку – співпраця Пакистану з Китаєм, у якого загострювалися серйозні конфлікти з Індією через спірну територію в Тибеті [5].

Протягом шести років гімалайський регіон Кашмір був гарячою точкою між Індією та Пакистаном. Сьогодні це один із найбільш мілітаризованих регіонів світу. Населення Кашміру з давньою історією поділяється приблизно на 10 мільйонів осіб у Кашмірі, що знаходиться під управлінням Індії, та приблизно 4,5 мільйони осіб у Кашмірі, що знаходиться під управлінням Пакистану. Ще 1,8 мільйона людей проживає в автономному регіоні Гілгіт-Балтистан, яким Пакистан у 1970 р. поступився від північного Кашміру і крихітних князівських штатів Хунза та Нагар [4].

Індо-Пакистанський конфлікт не обмежується лише Кашміром, а поширюється також на Сіачен і Качч. Ці розбіжності виникають через релігійну та етнічну напруженість між індуїстським і мусульманським населенням, особливо поширену у прикордонних регіонах.

Багато експертів вважають, що конфлікт може бути вирішений лише мирним шляхом через діалог і компроміс між двома сторонами.

Незважаючи на тривалий конфлікт, Індія та Пакистан є основними торговельними партнерами і мають міцні економічні зв’язки. Мирне вирішення конфлікту в інтересах обох країн.

Насправді Кашмірський конфлікт є одним із найтриваліших у світі. Багато політичних лідерів, які прийшли до влади, пообіцяли вирішити цю проблему. Серед них, наприклад, Барак Обама. Але проблема так і не вирішувалась.

Сучасний стародавній Кашмір поділений між двома країнами і не єдиний у власних політичних пріоритетах. Як пише дослідник Чітралеха Зутші, частина, яка зараз знаходиться під контролем Пакистану, прагне стати повноцінною провінцією Пакистану, щоб отримати більшу політичну автономію над внутрішньою політикою. Решта регіону знаходиться під контролем Індії з різними політичними устремліннями: населення Джамму та Ладакха хоче залишитися частиною Індії, тоді як переважно мусульманська долина Кашмір хоче незалежності.

Саме це останнє бажання викликало численні рухи за незалежність і протести в регіоні. Кашмір також є високомілітаризованою територією. Там зосереджені не тільки індійські війська, а й, наприклад, Пакистан також таємно підтримує діяльність терористичних угруповань, як-от «Джейш-е-Мухаммад». Саме це угруповання було відповідальним за теракти, які призвели до загострення поточної ситуації в регіоні [1].

Щоб досягти вирішення конфлікту, необхідно здійснювати постійний діалог між сторонами, дотримуватися міжнародного права та вживати заходів для зменшення напруги в регіоні. До того ж міжнародна спільнота може сприяти ви-

рішенню конфлікту, надаючи дипломатичну підтримку та міжнародну допомогу для забезпечення стабільності й миру в регіоні.

Індо-пакистанський конфлікт має значний вплив на політику, економіку й соціальні справи не тільки в Індії та Пакистані, але й у всьому регіоні Південної Азії. Тому вирішення цього конфлікту є важливою міжнародною проблемою, яка потребує серйозної уваги та зусиль для забезпечення стабільності та миру в регіоні.

Джерела та література

1. Індія vs Пакистан: історія конфлікту. *Український тиждень.* URL: https://tyzhden.ua/indiia-vs-pakystan-istoriia-konfliktu/
2. Індо-пакистанська війна: історія конфлікту та найвідоміші бої. *24 Канал.* URL: https://24tv.ua/indo_pakistanska_viyna_istoriya_konfliktu_ta_nayvidomishi_boyi_n1150886
3. Учасники проектів Вікімедіа. Індо-пакистанський конфлікт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Індо-пакистанський_конфлікт
4. Kashmir profile. *BBC News.* URL: https://www.bbc.com/news/world-south-asia-11693674
5. Щупак І. Я. Індія і Пакистан у другій половині XX – на початку XXI ст. *Всесвітня історія (рівень стандарту):* підручник для 11 класу / І. Я. Щупак. Київ: УОВЦ «Оріон». 2019. URL: https://uahistory.co/pidruchniki/sshypak-2019-world-history-11-class-standard-level/22.php

Богуцька Оксана
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВІДПОВІДЬ НЕСКОРЕНОГО НАРОДУ: НОРИЛЬСЬКЕ ПОВСТАННЯ 1953 Р.

Ключові слова: *повстання, Норильськ, в'язні, табір, українці.*
Keywords: *uprising, Norilsk, prisoners, camp, Ukrainians.*

Завершення війни в Європі не закінчило поневірянь українців. Не скінчилося знищення українців іншим тоталітарним режимом – комуністичним. На жаль, не зник ГУЛАГ, який навпаки, після 1945 р. набирав ще більших обертів, і через нього загалом пройшло понад 20 млн людей, і більше половини з них були українцями. Радянський Союз завжди стежив передовсім за українською інтелігенцією, адже вони для НКВС були невигідними, небезпечними. Місцем розправи над українцями були табори, де катували, знищували натхненно-ідейних людей. Для СРСР концтабори – усталена норма. Саме одним із цих місць став Норильськ, у якому відбулося відоме повстання. Ретельне вивчення джерельної бази, передовсім спогадів очевидців, сприятиме кращому розумінню становища ув'язнених, форм і методів боротьби зі сталінським режимом, і врешті допоможе пролити світло на роль українців у боротьбі за знищення «імперії ГУЛАГу».

Норильське повстання тривало від 26 травня до 4 серпня 1953 р. Це був спротив в'язнів проти системи, вони намагалися захистити свої права, честь і гідність [3]. Передумовами до повстання стало прибуття в ГОРЛАГ (Гірський табір) ув'язнених із Казахстану, достатня кількість була й українців. Приводом була раптова смерть Йосипа Сталіна. Тоді в'язні сподівалися на пом'якшення умов, а то й визволення з таборів. Та амністія торкнулася тільки тих, хто був засуджений до 5-ти років. Звісно, що інших заручників це тільки підбурювало.

Ввечері 25 березня 1953 р. було вбито декількох людей під час переводу з зон непокірних в'язнів, було очевидно, що їх чекає розстріл. Цю страшну подію описує Євген Грицяк у своїх спогадах: «Початок був такий: у 5-й зоні квапно відгородили кілька бараків під штрафний лагпункт і так же квапно почали звозити туди всіх підозрілих і непокірних в'язнів. Водночас у кількох зонах проведено серію розстрілів…» [3].

В'язні працювали на мідно-нікелевому руднику, вугільних шахтах та заводах і розбудовували місто Норильськ, тобто виконували примусові роботи. Саме 25 травня 1953 р. вони виходять на роботу, але половина з них не розпочинають свою справу. Біля 5-ї зони пролунали звуки автомата, і в'язні все зрозуміли, та більше не працювали. У спогадах Є. Грицяка згадується той день, коли в'язні почали викрикувати: «Нас убивають! Не будемо працювати! Викликаємо з Москви комісію!»

Саме на мітингу виступив Євген Грицяк – керівник повстання 4-ї зони. Та варто зазначити, що не кожен в'язень підтримав повстання, адже були ті, які в наступні дні далі поверталися до роботи. Так продовжувалося три дні, а потім до в'язнів підійшли підполковник та старші офіцери, які хотіли, щоб ті вийшли на роботу, та заручники відмовились, згадує Є. Грицяк: «Приступимо до роботи тільки тоді, коли з Москви до Норильська прибуде урядова комісія» [3]. Тобто ув'язнені продовжували стояти на своїх позиціях, незважаючи на залякування адміністрації табору та інших вищих органів радянського режиму.

Протягом певного часу ув'язнені отримали те, за що влаштували страйки, а саме приїзд урядової комісії з Москви. Українські в'язні чекали цього приїзду і заздалегідь усе для себе підготували – ті вимоги, які їм були потрібні. Делегацію з Москви представляв М. Кузнєцов. Саме Євген Грицяк висловив усі їхні вимоги до влади – їх було 11 – основні з них: припинити розстріли ув'язнених, замінити керівництво ГОРЛАГу, поліпшити харчування в'язнів та інші умови.

Внаслідок переговорів адміністрація табору таки погодилась на певні вимоги повсталих, наприклад, було скорочено робочий день до 9 годин, введено один вихідний – неділю, дозволено листування два рази на місяць із рідними. Хотілося б вірити, що повсталі справді отримали те, чого вимагали. Та на жаль, усе це було оголошено назагал, а насправді ніхто нічого не змінював [2].

Життя ув'язнених не покращувалось, а навпаки – ставало дедалі важче там перебувати. Адже Кузнєцов наказав не завозити продукти в зони, перекрити воду. Отже, створювався голод для заручників. Та в'язні не здались, і почали вести інформаційну боротьбу, створюючи листівки для розповсюдження правди по місту про те, що в'язнів морять голодом. Євген Грицяк описує ці події у своїх спогадах: «Листівки розкидалися по місту в дуже оригінальний спосіб. Для цього було виготовлено сім паперових зміїв, які, підіймаючись угору, несли з собою до 300 листівок кожний…». Отже, було випущено приблизно 40 тисяч листівок [2]. І це, зі свого боку, допомогло, адже влада почала завозити продукти та пустила воду, але повстання досі продовжувалось.

22 червня розпочалися розправи над в'язнями, які повставали, відповідно адміністрація табору хотіла придушити ці повстання. У спогадах Грицяка ця подія описується так: «Та що б там нам не загрожувало, ми вирішили боротися,

скільки вистачить у нас сил. Першим кроком було проголошення жалоби по всіх тих, кого забрано від нас на розправу. На відзначення цієї події виставили два чорні прапори на найвищих бараках нашої зони…» [3].

В'язні продовжували боротись, хоча вони добре розуміли, що їх чекає один шлях – розстріл, катування. 1 липня відбулися розстріли у 5-й зоні, що призвело до припинення повстання. Це була чоловіча зона, яка була розташована поряд із 6-ю – жіночою, коли розстрілювали людей з 5-ї, жінки кричали: «Не стріляйте в них, стріляйте в нас».

Із 5 та 4 зонами вони змогли розібратись розстрілом і придушити в такий спосіб повстання. Одними з найвитриваліших були жінки, які до останнього чинили опір, та й це було ненадовго. Як згадує Грицяк: «У жінок не стріляли, а обливали їх водою із пожежної машини». Та згодом вони таки здались, так завершився сильний опір жінок проти керівництва табору.

Найбільш витривалою стала 3-я зона, вона складалася з українських та прибалтійських націоналістів. Та на жаль, адміністрація їх також не оминула: 4 серпня зранку в'їхала вантажна машина, у якій були солдати, як згадує це Є. Грицак: «…в зону в'їжджають на автомашинах озброєні автоматами п'яні солдати» [3]. По в'язнях відкрили вогонь, було багато вбитих та поранених. Після масового обстрілу зайшли офіцери, дострілювали важкопоранених і шукали тих в'язнів, яких ще не розстріляти. Тих, хто залишився серед ув'язнених, кидали в яму та просто товкли, били.

За офіційними документами, загальна кількість загиблих становила 150 осіб, які полягли в момент придушення повстання. Тіла померлих поховали на кладовищі під горою імені Шмідта, куди в'язнів неодноразово водили, і вони розуміли, що тут їх чекатиме кінець.

Основне місце серед учасників повстання посідали українці. Варто зазначити те, що вони були й керівниками повстань у деяких зонах, до прикладу, згадуваний уже Євген Грицяк. Також у 3-й зоні очільниками були українці – дисидент Данило Шумук та член ОУН-УПА Степан Семенюк.

Це повстання позитивно вплинуло на свідомість в'язнів, адже важливим його наслідком стало те, що воно надихнуло й інших в'язнів у таборах до проведення повстань. Усі почали між собою згуртовуватись та ламати систему таборів ГУЛАГу. Їм таки вдалось досягти виконання певних своїх вимог. До 1956 р. більшість учасників опинилася на свободі, було ліквідовано Особливу Нараду, переглянуто справи в'язнів.

Повстання в Норильську – один із найсміливіших антибільшовицьких виступів, перший після смерті Сталіна масовий протест в'язнів проти створеної ним системи гноблення й винищення людей. У повстанні взяли участь десятки людей. Такого масштабу табірна система раніше не знала. Повстання, разом із кількома іншими подібними великими акціями протесту, нанесло відчутний удар по системі підневільної праці в СРСР, змусило кремлівське керівництво до певних поступок, чим похитнуло віру в могутність і непереможність радянської системи. Норильське повстання стало «початком кінця» радянської тоталітарної системи.

Джерела та література

1. Бондарук Л. В. Роль українського руху опору в організації Норильського повстання. Миколаїв: Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили. 2010. Вип. 4. С. 132–146.
2. Грицяк Є. Короткий запис спогадів. Історії Норильського повстання. Балтимор–Торонто: Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1980. 117 с.
3. Грицяк Є. Норильське повстання. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. 79 с.
4. Макарова А. Норильское восстание. *Воля*. 1993. № 1. С. 68–108.
5. Чура О. В. Чура В. І. Окремі аспекти норильського повстання 1953. *Україна у світовому історичному просторі*. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 130–134.

Цецульніков Єгор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИЧНІ РЕФОРМИ ІСПАНСЬКОГО УРЯДУ АДОЛЬФО СУАРЕСА (ЛИПЕНЬ 1976 Р. – ЧЕРВЕНЬ 1977 Р.)

Ключові слова: *Іспанія, внутрішня політика, уряд А. Суареса, політичні реформи, парламентські вибори, амністія.*

Keywords: *Spain, internal politics, the government of A. Suarez, political reforms, parliamentary elections, amnesty.*

Перехід від авторитаризму до демократії в Іспанії став одним зі зразкових прикладів корінних інституціональних змін «згори». Успішний мирний перехід від авторитарної диктатури до ліберально-демократичного ладу в Іспанії пов'язують із діяльністю уряду Адольфо Суареса.

За перший рік його керівництва відбулися глибинні політичні трансформації: проголошення демократичних свобод, легалізація політичних партій, загальна амністія, перші за 40 років вільні вибори до парламенту. Такий досвід залишається актуальним для інших країн, які здійснюють перехід від авторитарних до демократичних форм правління, тож потребує окремого вивчення.

В історіографії найбільш повно досліджувана нами проблематика представлена у працях іспанських вчених, опублікованих у збірнику наукових статей під редакцією М. Клауде-Чапут і Х. Перес-Серрано «Іспанський транзит. Нові підходи до старої дискусії» [11] та дослідженні А. Дурана «Від закону до закону. Політична реформа в Іспанії 1976–1978» [8]. Окремі аспекти переходу Іспанії від авторитаризму до демократії розкрито у працях С. Бебі [6], Е. Кайеха [7], А. Андраде [5], Х. Лінца і А. Степана [16], А. Магальді [17; 18], Е. Суарес-Іньїгеса [26], П. Престона [21], К. Максвела [19], Р. Зугасті [27], а також у публікаціях сучасних українських істориків О. Іваницької [3] і В. Годлевської [2]. Загалом в українській історіографії відсутні праці, які б повною мірою, цілісно висвітлювали перший рік урядування А. Суареса.

Джерельну базу дослідження складають офіційні документи, газетні публікації і джерела особистого походження. Серед них – «Закон про політичну реформу», «Органічний закон» 1967 р. та інші законодавчі акти [13; 14; 15; 22; 23; 24]. Серед джерел особистого походження важливими для дослідження були мемуари провідних політиків, зокрема короля Хуана Карлоса [1].

За 36 років свого існування франкістський авторитарний режим створив всеосяжну систему корпоративістських інститутів. За 36 років свого існування франкістський авторитарний режим створив всеосяжну систему корпоративістських інститутів. До них належали: законодавчі Кортеси, яких призначав голова держави з представників професійних організацій (корпорацій); Іспанська Фаланга (національний рух) як єдина партія, покликана забезпечити соціальну і політичну інтеграцію іспанського суспільства; вертикальні профспілки як монопольний офіційно визнаний канал соціального представництва робітників. Із початку 1970-х рр. фізичне старіння каудильйо (вождя) супроводжувалося невідворотним послабленням та зношуванням інститутів франкізму [16, 88].

Окремим фактором, що сприяв упровадженню інституційних змін, стало оголошення 22 липня 1969 р. надзвичайною сесією кортесів наступником Франко Хуана Карлоса Бурбона, що відбулося з ініціативи каудильйо [15]. Ф. Франко помер 20 листопада 1975 р. 22 листопада того ж року Хуан Карлос де Бурбон став королем Іспанії – головою держави. Іспанську політику почали очолювати кадри, які прагнули реформувати режим.

Майбутній творець демократичного переходу в Іспанії А. Суарес зробив політичну кар'єру в Фаланзі. Його найвищою адміністративною посадою за франкізму була посада генерального директора радіомовлення і телебачення у 1969–1973 рр. Наприкінці франкізму, у квітні 1975 р., Суареса було призначено заступником генерального секретаря Національного руху, а відразу після смерті Франко у грудні того ж року він обійняв посаду міністра – генерального секретаря Руху. Іншими словами, у першому пост-франкістському кабінеті Карлоса Аріаса Наварро Суарес був представником Фаланги [8, 38]. Однак на відміну від своїх старших колег по партії та Кортесах, також юристів за освітою, Суарес не мав контактів із «бункером» – найконсервативнішою частиною правлячої сили.

Після відставки К. Аріаса Наварро 1 липня 1976 р. король доручив Адольфо Суаресу сформувати новий уряд. На посаду голови уряду його рекомендував голова Кортесів Міранда [5, 253]. Уряд Суареса приступив до виконання своїх обов'язків 3 липня 1976 р. Його першою ініціативою було проведення загальних виборів до Кортесів. 14 липня 1976 р. Кортеси проголосували за зміни до Кримінального кодексу щодо законного статусу політичних об'єднань. Вони отримали 245 голосів «за», 175 «проти» і 57 членів утрималися [23].

Для створення законодавчої бази переходу до демократії необхідно було прийняття нового Органічного закону. Він передбачав загальне виборче право, необхідність ліквідації основних франкістських інститутів, обрання двопалатного парламенту. Однак його затвердження здійснювалося, як і раніше, корпоративними Кортесами та всенародним референдумом. Закон про Політичну реформу не містив норм, які скасовували попереднє законодавство. За своєю формою він був виконаний як восьмий Органічний закон Франко [8, 51].

23 серпня 1976 р. голова Кортесів Міранда передав Суаресу проєкт закону. Рада міністрів схвалила його 10 вересня 1976 р., після чого направила його до Національної ради Руху, а згодом до Кортесів. Після зустрічі міністрів того ж дня Суарес надіслав повідомлення іспанському суспільству. У ньому він підкреслив, що демократія мала бути справою всіх громадян, і тому необхідно, щоб у ній брала участь максимальна кількість політичних сил [12].

14 вересня Національна рада руху офіційно отримала законопроєкт про політичну реформу. За нього проголосували 81 % директорів, лише 13 % проголосували проти і 6 % утрималися. Тож законопроєкт зустрів мінімальну опозицію серед прихильників Франко, переконаних у необхідності реформи. Він надійшов до Кортесів 21 жовтня 1976 р. Було відкрито період для представлення поправок до проєкту та проведено кілька зустрічей, щоб звітувати про проєкт і обговорити поправки [8, 46]. Згідно з законопроєктом, замість Кортесів мав бути створений двопалатний парламент у складі Палати депутатів і Сенату.

Серед ключових завдань уряду Суарес виділив три напрями: полегшення транзиту влади з уникненням вуличного насилля; розв'язання соціально-економічних питань на основі політичних рішень; організація національних дебатів щодо майбутнього іспанців [5, 407].

Дебати щодо закону в Кортесах відбувалися 16–18 листопада, однак їм передували широкі контакти урядовців з прокурадорами в пошуках голосів. 18 листопада 1976 р. Кортеси прийняли цей законопроєкт. Із 497 присутніх на голосуванні депутатів 425 проголосували «за», 59 «проти», 13 утримались. Із затвердженням Закону про політичну реформу Кортеси проголосували за саморозпуск, а також за ліквідацію в подальшому інших франкістських установ, як-от Національна Фаланга. Після голосування за саморозпуск зал поринув у довгі овації [10, 180].

15 грудня 1976 р. відбувся запланований референдум про ратифікацію закону. Заклики лівої та правої опозиції утриматися від голосування не були успішними, і текст законопроєкту підтримали 94 % виборців [25]. Незначний відсоток голосів «проти» дав зрозуміти Суаресу і його кабінету міністрів, наскільки слабким виявився супротив реформам курсу. Закон про політичну реформу набув чинності 5 січня 1977 р., коли він з'явився в Офіційному державному віснику [26, 173].

Протягом лютого–квітня 1977 р. уряд ініціював прийняття законів про розширення реєстру політичних асоціацій [24], трудові відносини, розширення амністії, виборчу систему і закон, який дозволяв об'єднання робітників у самостійні профспілки. У країні була відновлена багатопартійна система. 111 партій подали запит на реєстрацію, з них було легалізовано 78. 1 квітня 1977 р. Національний рух оголосив про самоліквідацію [8, 51].

Після легалізації партій і схвалення виборчого регламенту сформувались усі складники для проведення виборів. Перші після громадянської війни вільні загальні вибори відбулися 15 червня 1977 р. У них узяли участь 92 партії [20].

Відносну більшість у Конгресі за результатами виборів отримав Союз демократичного центру під головуванням А. Суареса, і він став першим демократично обраним Президентом іспанського уряду після смерті Франко. Другою за кількістю голосів була Соціалістична робітнича партія Феліпе Гонсалеса, третьою – комуністи Сантьяго Каррільо [9].

Отже, діяльність уряду А. Суареса призвела до корінної зміни державного устрою в Іспанії. Закон про політичну реформу дав змогу позбутися політичних структур доби Франко. Замість корпоративних Іспанських Кортесів формувалися Генеральні Кортеси: двопалатний парламент, який складався з Палати депутатів та Сенату. Подібне значення мала ліквідація контрольованих владою «вертикальних» франкістських профспілок і дозвіл на діяльність незалежних проф-

об'єднань. Діалог із представниками демократичної опозиції, амністія та легалізація партій, зокрема Комуністичної, дала змогу створити у країні реальний плюралізм. Унаслідок цього після десятиліть диктатури утворилася багатопартійна система як із представників попереднього режиму правоцентристської орієнтації, так і з лівих сил.

Джерела та література

1. Вилальонга Х. Л. Король. Беседы с королём Испании доном Хуаном Карлосом I. Москва: Диопринт, 2003. 302 с.
2. Годлевська В. Ю. Перехід від авторитаризму до демократичного суспільства в Іспанії (1960–1982 роки). Вінниця: ВНТУ, 2009. 138 с.
3. Іваницька О. П. Інститут монархії як гарант демократичного транзиту в Іспанії. *Політичне життя*. 2021. № 2. С. 16–25.
4. Adolfo Suárez: Reforma Política (10/9/1976). URL: https://www.youtube.com/watch?v=67Vn59D8D_k&t=331s
5. Andrade A. F. Los empresarios y la transición a la democracia en España. *Estudios Sociológicos*. 2000. № 18. P. 695–726.
6. Baby S. El mito de la transición pacífica. Violencia y política en España (1975–1982). Madrid: Ediciones Akal, 2018. 736 p.
7. Calleja E. G. La movilización y la protesta estudiantil en el tardofranquismo y la democracia. *Historia de la Educación*. 2018. № 37. P. 223–255.
8. Durán A. M. De la ley a la ley: la reforma política en España (1976–1978): Grado en Historia. UCA. Cadiz, 2016. 66 p.
9. Elecciones Generales 15 de junio de 1977. URL: http://www.historiaelectoral.com/e1977.html
10. Fernando N. G. El PCE: De La Clandestinidad A La Legalidad. *Cuadernos de Pensamiento Político*. 2013. № 40. P. 159–192.
11. González M. C. Sindicatos y Transición-1977 / La transición española: Nuevos enfoques para un viejo debate. Madrid: Biblioteca Nueva, 2015. P. 149–162.
12. Las Cortes Españolas aprueban la Ley de Reforma Política. URL: https://www.youtube.com/watch?v=olvLhXyHAXs&list=PLivvP_WB-Rk0OLtzdNZ17NNk6ECZpXC5k&index=16
13. Ley 1/1977, de 4 de enero, para la Reforma Política. URL: https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1977-165
14. Ley 21/1976, de 14 de junio, sobre el Derecho de Asociación Política. URL: https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1976-11502
15. Ley 62/1969, de 22 de julio, por lo que se provee lo concerniente o lo sucesión en lo Jefatura del Estado. URL: https://www.boe.es/boe/dias/1969/07/23/pdfs/A11607-11608.pdf
16. Linz J. Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996. 504 p.
17. Magaldi A. Alfonso Osorio y la Unión Democrática Española (UDE): un proyecto democristiano en transición. *Revista de Historia Contemporánea*. 2018. № 97. P. 233–266.
18. Magaldi A. La idea de España de Alfonso Osorio: un «proyecto neoforalista» en los primeros gobiernos de la transición. *Revista de Historia Contemporánea*. 2019. № 37. P. 319–345.
19. Maxwell K. Spain's Transition to Democracy: A Model for Eastern Europe? *The Academy of Political Science*. 1991. № 1. P. 35–49.
20. Ortiz M. H. Un partido político para la reforma La UCD de Adolfo Suárez (1976–1982) / Los partidos en la Transición: las organizaciones políticas en la construcción de la democracia española. Madrid: Biblioteca Nueva, 2013. P. 185–200.
21. Preston P. Juan Carlos, el rey de un pueblo: Dos volúmenes. *ABC*. 2003. Vol. 2. P. 372.
22. Real Decreto 1561/1976, de 3 de julio, por el que se designa Presidente del Gobierno a don Adolfo Suárez González. URL: https://www.boe.es/boe/dias/1976/07/05/pdfs/A13129-13129.pdf
23. Real Decreto-ley 10/1976, de 30 de julio, sobre amnistía. URL: https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1976-14963

24. Real Decreto-Ley, 12/1977, de 8 de febrero, sobre el derecho de asociación política. URL: https://www.boe.es/boe/dias/1977/02/10/pdfs/A03223-03223.pdf
25. Referéndum sobre el Proyecto de Ley para la Reforma Política 15 de diciembre de 1976. URL: http://www.juntaelectoralcentral.es/cs/jec/documentos/Referendum_1976_Resultados.pdf
26. Suárez-Iñiguez E. La transición a la democracia en España. Adolfo Suárez y la ruptura pactada. *Estudios políticos*. 2011. № 23. P. 161–177.
27. Zugasti R. El papel de la prensa en la construcción de la democracia española. *Confines de Relaciones Internacionales y Ciencia Política*. 2008. № 7. P. 53–68.

Костюк Сергій
Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ЄГИПЕТІ ЗА ПРАВЛІННЯ ХОСНІ МУБАРАКА

Ключові слова: *Хосні Мубарак, Єгипет, туризм, ВВП, уряд.*
Keywords: *Hosni Mubarak, Egypt, tourism, GDP, Government.*

Галузь туризму завжди відігравала значну роль в економічному житті Єгипту за часів незалежності. В основному новоприбулі туристи поповнюють державну скарбницю значними коштами, що, зі свого боку, дає можливість уряду розпоряджатись цими фінансами на власний розсуд. Туризм є головним джерелом ВВП країни, розвиток цієї галузі відіграє вирішальне значення у стабілізації економічного становища Єгипту, адже через наявність багатьох факторів країна потерпає від економічної кризи, яку намагається зупинити уряд.

До революції, у 2010 р., загальний внесок подорожей і туризму в зайнятість зріс на 1,8 %, порівняно з 2009 р. [4, 20]. Загалом цей сектор економіки має свою цікаву історичну ретроспективу, яка пройшла нелегкий шлях становлення сучасного стану. В основному туризм розвинувся за часів раннього правління Хосні Мубарака, але поступово почав спадати під кінець його президентського терміну.

До 2011 р. єгипетський туризм перебував у центрі економічного розвитку, частка доходів від галузі становила 20 %, але після повстання 2011 р. приплив туристів зменшився на 4,8 % [2, 62]. Звичайно, заворушення аж ніяк не могли поліпшити економічну ситуацію, а навпаки, – підірвали її. Також до негативних явищ, які вплинули на економічний сектор, можна віднести: теракти, релігійні секти, протистояння між громадянами та силовиками, корупцію в державному апараті та панібратство між чиновниками, військову диктатуру тощо. Однак Президент сприяв модернізації туризму і розумів його значення для свого народу.

Проте потрібно також зазначити сприятливі явища, що передували зростанню кількості туристів. Насамперед на це вплинуло: територіально-географічне положення, клімат, наявність грандіозного археологічного спадку, що зберігається в різних державних установах (Каїрський музей), різні типи архітектурних споруд (піраміди, храми, палацові комплекси), вихід до моря, що приваблює любителів пляжу (альтернативний варіант – Туреччина) і под. Єгипет після проголошення незалежності почав себе позиціонувати як центр мусульманського світу на африканському континенті. Політику гегемонії розпочав Президент Гамаль Абдель Насер, що проводив ряд політичних та економічних реформ. Тому не

слід виключати, що модернізація туризму також входила у плани цієї політики. Намагання стати лідером серед свого континенту також проводиться урядом Туреччини, яка позиціонує себе гегемоном між Сходом та Заходом.

У 2010 р. приблизно 14,7 мільйонів туристів відвідали Єгипет, влада отримала з цього 12,5 мільярдів доларів прибутку [1]. Варто відмітити, що такому інтересу насамперед передували великі археологічні відкриття, що були здійснені ще до Другої світової війни, як-от відкриття гробниці Тутанхамона у 1922 р., а також розкопки в Долині царів. Великий потенціал Каїрського музею, що зберігає рештки фараонів та стародавніх артефактів Єгипту різних періодів, і досі приваблює безліч туристів із різних країн світу, що позитивно відображається на економічному стані країни. Готельний бізнес також отримав свій прибуток із відвідувачів.

Туризм також зазнав певних негативних аспектів за каденції Мубарака. Сумнозвісна різанина в Лускорі у 1997 р., під час якої терористи вбили 58 туристів і 4 єгиптян, негативно відобразилась на цій галузі, а серія бомбових атак на туристичні курорти на Синаї з 2004 до 2006 р. призвели до тимчасового зменшення кількості іноземних відвідувачів [3]. Поразку відчув не тільки Президент, а й силові структури, що не змогли забезпечити належного захисту іноземних громадян. Страх за особисте життя перевищив цікавість до чужої території, тому на певний термін розпочався спад туристичної активності, який помітно вдарив по єгипетській економіці. Економічна ситуація була і без того вкрай складна через зовнішній борг країни, що досі залишається актуальною проблемою в Єгипті.

Приблизно 50 % туристів із Європи – відвідувачі з п'яти країн: Великобританія, Німеччина, Італія, Франція та рф [2, 66]. Наявність російських туристів також відповідає зміні в риториці єгипетських правителів після вбивства Анвара Садата. Оскільки Президент Садат проводив прозахідну політику, після його смерті Президенти Хосні та Абдель Ас-Сісі розпочали кардинальну зміну зовнішньої політики країни і переорієнтування її знову на Схід. Зі свого боку, така ініціатива залишилась проігнорованою західним світом в особі США, що погіршило відносини між колишніми союзниками.

Попри усі обставини, туризм у Єгипті сьогодні продовжує посідати чільне місце серед багатогалузевого економічного середовища. Багато відвідувачів з різних країн світу і надалі продовжують поповнювати єгипетську скарбницю своїми прибутками, відвідуючи різні екзотичні місця, пляжі, музеї, історично-архітектурні пам'ятки тощо. Тому подальша перспектива відновлення надприбуткової галузі в економіці Єгипту залишається й на сучасному етапі однією з головних задач теперішнього уряду, що може допомогти в ліквідації економічної кризи та зовнішнього боргу держави.

Джерела та література

1. Bakr A. Egypt expects tourism to rebound this year to pre-revolution levels. 2012. URL: https://www.reuters.com/article/egypt-tourism-idAFL5E8FT1L220120429

2. Ramzy Y. Managing egyptian tourism through tourism governance. *The 2016 WEI International Academic Conference Proceedings Barcelona, Spain. Journal of Social Sciences.* 2016. P. 62–72.

3. Reuters Staff. Factbox – Protests and Egypt's tourism industry. URL: https://www.reuters.com/article/uk-egypt-tourism-idUKTRE70P84L20110126

4. Shoukry H. M. The tourism crisis in post January 25th Egypt. Master's thesis: American University in Cairo. 2014. P. 1–78.

Прончук Ольга, Радченко Людмила
Відокремлений структурний підрозділ
«Боярський фаховий коледж НУБіП України»

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ключові слова: *методика, освіта, глобалізація, кваліфікований фахівець, міжнародні організації, війна.*
Keywords: *method, education, globalization, qualified specialist, international organizations, war.*

Слово «методика» походить від давньогрецького methodike, що означає «шлях дослідження», «спосіб пізнання». Метод – спосіб досягнення мети, розв'язання конкретного завдання, система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства і мислення.

Від початку повномасштабного вторгнення росії українська освіта зазнала багатьох трансформацій. Діти навчаються в перервах між повітряними тривогами та стресують у бомбосховищах, на ТОТ окупанти погрожують педагогам і змушують їх навчати здобувачів освіти за російськими освітніми програмами. А українські студенти за кордоном поєднують навчання в іноземних та українських закладах.

З огляду на нові реалії відбулися зміни в підходах до викладання історії, зокрема підвищення ролі національної свідомості та патріотизму [5].

Російське вторгнення в Україну 2022 р. було подією, що суттєво вплинула на вивчення історії України. Через анексію Криму в 2014 р. та продовженням збройної агресії на Сході України вивчення історії України набуло особливої актуальності, оскільки здобувачам освіти стало важливо знати про минулі події для кращого розуміння сучасної ситуації. Важливість знань про історичний контекст вторгнення та воєнних дій зростає в міру розвитку подій, що формують історію України.

Люди в росії не витримали спокуси віддати відповідальність за державу «сильній руці». Науковиця та викладачка історії України Леся Хлипавка зазначає: *«Важливо розуміти це, щоб ми самі не пішли цим шляхом, таким спокусливим, таким гарним на перший погляд. Бо зараз можна почути, що, можливо, треба, щоб військові взяли владу у свої руки, навели лад в Україні. Але ж цей наш опір – це наслідки зрілого громадянського суспільства. Його чинять люди з активною громадською позицією. А "сильна рука" завжди призводить до того, що відбулося в росії»* [3].

Історична наука переживає черговий період глибоких трансформацій та пошуку самоідентифікацій, викликаний глобальними змінами в світі. В Україні звільнення від ідеологічного контролю, плюралізм думок, широкий доступ до інформації привели до певної диверсифікації висвітлення подій та історичних епох. Проте поруч із позитивними тенденціями з появою нових сюжетів спостеріга-

ються вади у вигляді сурогатів, а інколи компілятивних навчальних матеріалів. Отже, проблема якісних підручників зі всесвітньої історії, особливо періоду після Другої світової війни, їх відповідності новим освітнім стандартам все ще залишається актуальною [1].

Ірина Матковська та Наталія Добрянська є учасницями руху ***EdCamp Ukraine*** – найбільшої в Україні незалежної освітянської спільноти. Зараз вона налічує 40 000 учасників і учасниць. Засновник руху EdCamp в Україні Олександр Елькін погоджується з колегами в тому, що сьогодні в освіті потрібно відійти від знаннєвого підходу і фактів, особливо у викладанні історії: *«Справді, важливо не викривляти історичних фактів і подій, адже навколо цього й точиться ця війна, і головне – навчитися робити висновки з минулого. Це вимагає від викладання багато рефлексії, багато осмислення, моделювання. Ми маємо навчити молоде покоління випрацьовувати власну позицію і будувати своє рішення на всебічному аналізі, ціннісній базі та інформації з перевірених джерел. Коли я навчався, мені цього бракувало»* [3].

Окремо слід приділити увагу розвитку громадянських компетентностей здобувачів освіти. Під час занять і розмов слід формувати свідому громадянську позицію молоді. Взаємодопомога, волонтерство, протидія ворожій пропаганді, підтримання власного емоційного ресурсу є важливими складниками успіху в боротьбі з російськими загарбниками [4].

Історикиня Леся Хлипавка пояснює це так: *«…треба йти шляхом не викидування з програм усього "російського", а пояснення. Бо коли історія викликає недовіру? Коли ми з неї щось витягуємо або щось закриваємо. Що більше ми закриваємо, то більше це стає цікавим. Тому щоб не вийшло так, що діти собі щось десь додумують, ми маємо пояснювати це на прикладі літератури, на прикладі історії, мистецтва, спорту, культури».*

Враховуючи нові реалії, відбулися зміни в підходах до викладання історії, зокрема підвищення ролі національної свідомості та патріотизму. На практиці вивчення історії в умовах війни передбачає врахування специфіки регіонів, де відбуваються воєнні дії. Студентам пропонуються навчальні матеріали, що відображають історичний досвід регіонів, зокрема розгляд подій на локальному рівні. Такий підхід сприяє розвитку розуміння регіональної ідентичності та сприйняттю історії України як єдиної і цілісної.

У сучасному інформаційному суспільстві надзвичайно виросла роль віртуальних комунікацій. Обсяги інформації, що надходять до індивіда віртуальними комунікаціями, у багато разів перевищують обсяги інформації, що надходить у межах природної комунікації. Змінюється вся технологія отримання інформації та роботи з нею [2].

Отже, застосовувані сьогодні мультимедійні технології дуже різноманітні й використовуються в усіх сферах життя. Вони є елементами реального та віртуального світів і породжені віртуальними комунікаціями. Представлення інформації мультимедійними засобами забезпечується як у межах усвідомленої дії, так і на рівні підсвідомості. Сьогодні розвивається ще один напрям засобів мультиме-

діа – це подання інформації на рівні підсвідомості. Женевська Декларація Принципів розбудови інформаційного суспільства поставила завдання переходу до орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх і спрямованого на розвиток інформаційного суспільства, «…в якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися й обмінюватися ними, даючи змогу окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвиткові і підвищуючи якість свого життя на основі цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй і поважаючи в повному обсязі та підтримуючи Загальну декларацію прав людини…».

І під час війни, і після її завершення головним завданням освітньої галузі є і буде забезпечення якості освіти на всіх рівнях. Тому цілком закономірним є проведення наукових досліджень та втілення їх результатів у практику роботи в освіті, впровадження інноваційних технологій, забезпечення закладів освіти новими засобами навчання, науково-методичною та навчальною літературою [2, 8].

Джерела та література

1. На допомогу вчителю історії в умовах воєнного стану. *Знайшов. Учням. Батькам. Вчителям.* 08.05.2022. URL: https://znayshov.com/News/Details/na_dopomohu_vchyteliu_istorii_v_umovakh_voiennoho_stanu

2. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: науково-методичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ–Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

3. Учити історію, щоб не бути, як росіяни. Як під час війни школярі полюбили історію України. *LB.ua.* 08.09.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/09/08/528734_uchiti_istoriyu_shchob_buti_yak.html

4. Як організувати викладання навчальних предметів в умовах воєнного стану: рекомендації Державної служби якості освіти. Державна служба якості освіти України. 29.03.2022. URL: https://sqe.gov.ua/yak-organizuvati-vikladannya-navchaln/

5. Declaration of Principles. Building the Information Society: a global challenge in the new Millennium. World Summit on the Information Society, Geneva 2003 – Tunis 2005. URL: https://digitallibrary.un.org/record/533621

СЕКЦІЯ 10
ІСТОРИЧНІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Бардіна Алла
Горлівський інститут іноземних мов
державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

ЖІНКИ КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА СВЯТОСЛАВИЧА: АНАЛІЗ ЖІНОЧОГО ДОСВІДУ

Ключові слова: *гендерний підхід, жіночий досвід, Київська держава, Володимир Великий, Рогнеда, Анна Візантійська.*
Keywords: *gender approach, women's experience, Kievan state, Volodymyr the Great, Rogneda, Anna Byzantine.*

Розвиток історичної науки потребує розширення фокусу досліджень, сьогодні в Україні активно розвивається методологічний підхід гендерної історії. Гендерна історія – це напрям історичних досліджень, присвячений гендеру, відносинам статей, впливу ідентичності на повсякденне життя, соціальним ролям людей у різні історичні епохи та цивілізації; уявленню про жіночність та мужність, сексуальність. Гендерний підхід дає змогу проаналізувати жіночий досвід княжих осіб у добу існування Київської Русі. Тому метою наукової роботи є висвітлення життєпису жінок Володимира Великого з позиції не тільки політичної ситуації, але й як органічних особистостей.

Одразу зазначимо, що жінки у часи Київської держави (IX–XIII ст.) були обмежені у правовій сфері, тому існує мала кількість згадок про них у тодішніх джерелах. Це обумовлює певні складнощі у вивченні жіночого феномену. Є низка праць, зокрема І. Чугуєва [4], І. Шелюг [1], де висвітлено роль жінки у Києворуську добу зі спробою реконструювати життєпис особистості. А. Лукашенко зробила спробу порівняння прав та соціальних ролей жінок Київської Русі й Візантії [9]. Л. Войтович дослідив та описав життя, роль і внесок у державу всіх еліт за часи існування династії Рюриковичів та Гедиміновичів [3]. Відомості про жінок Володимира Великого містяться у працях ширшого характеру, але наразі відсутнє наукове дослідження, яке аналізує життєві стратегії осіб із погляду гендерного підходу. Із життєвої біографії князя візьмемо до аналізу лінії, пов'язані з Рогнедою, Анною та третьою жінкою, ім'я якої достеменно невідомо науці [3, 222–226].

Є свідчення, що князь мав три законні жінки, чиї життєві історії є трагічними і мають спільні риси через належність до тодішніх соціальних норм у середовищі правлячої верхівки. Першою жінкою була Рогнеда Рогволодна. Її історію можна проаналізувати на базі тодішніх джерел, як-от «Повість минулих літ», «Лаврентийський літопис XIV століття» [8]. Дівчина народилася приблизно у 960 р. та мала полоцьке походження. Батько Рогнеди – це Рогволод, із яким вона разом жила у Полоцьку [9, 21].

Рогнеда була нареченою Ярополка Святославича, водночас брат Ярополка Володимир зробив їй пропозицію, але вона не лише була безрезультатною, а ще й зустріла насмішку з боку Рогнеди через позашлюбне його походження від рабині-ключниці [3, 223]. Історики на основі цих літописних згадок припускають, що це образило й породило лють у серці Володимира до жінки. Водночас існує думка серед історичних фахівців, що причиною відмови був політичний фактор [5, 37]. Батько дівчини підтримував Ярополка у веденні війни проти Новгородської землі, де панував Володимир.

Пізніше, під час воєнних дій у Полоцьку Володимир з військом штурмували місто [10, 98]. Ймовірно, про особисту образу від Рогнеди він не забув, тому, узявши місто у 978 році, на очах родини згвалтував її. Вочевидь, це була помста за «рабичича» та відмову від пропозиції [8, 148]. Після скоєного Володимир забрав Рогнеду до себе й одружився з нею. Ярополк, за якого дівчина хотіла вийти заміж, помер у боротьбі за княже місце.

Літописець подає біографічні подробиці про невдалу спробу Рогнеди здійснити замах на чоловіка. Унаслідок цього Володимир хотів убити жінку, але її захистив син, нагадавши про звичай кровної помсти [5, 51]. Подробиці, які подає літопис щодо цього епізоду, свідчить, певно, що Рогнеда відчувала ненависть через пережите насилля і жорстокість щодо її родини [9, 21]. Врешті князь вирішив залишити жінку у спокої та відправити разом із сином у рідний Полоцьк правити.

Їх син Ізяслав був неповнолітнім, тому мати виконувала роль регента. Ці обставини відкрили можливість для Рогнеди реалізувати себе намісницею князя (фактично правителькою) у князівстві, з якого походила родом і яке лише формально визнавало залежність від Києва, зберігаючи самостійність. Приблизно у 997 р. вона покинула державні справи. Про це свідчить пізній Никонівський літопис, який містить опис її постригу в черниці. У 1000 р., ймовірно, Рогнеда померла.

Ще одна відома з джерел жінка князя-хрестителя – це спільна дружина Ярополка та Володимира Святославичів. Вона є загадковою постаттю через брак інформації. Її точне ім'я невідоме, однак серед істориків є версія, що її звали Ірина [5, 39]. Також існує думка, що дівчину звали Юлія або Предислава. Так само нічого не відомо про рік її народження, але «Повість минулих літ» описує знатний рід жіночої особи з акцентом на грецькому походженні [8, 185].

Її поява на теренах Київської Русі пов'язана з батьком двох братів – Святославом Ігоревичем. У пізньому Переяславсько-Суздальському літописі описується, що Святослав у 968 році вивіз дівчину, яка була черницею [7, 40]. А інші джерела спираються на візантійське походження. Леонтію Войтовичу близька перша гіпотеза. Саме її він доповнив та окреслив наявність родових зв'язків із можновладними особами. Тому, на думку дослідника, князь і вирішив її одружити зі своїм сином Ярополком.

Є відомості, що вона вже була вагітною від старшого сина Святослава. Потрібно взяти до уваги, що події навколо одруження з Іриною відбувалися під час міжусобної війни за владу між усіма нащадками київського князя.

11 червня 978 р. Ярополк був убитий Володимиром. За схожим сценарієм княжий переможець насильно забрав собі братову вагітну дружину. Згодом була

народжена дитина на ім'я Святополк. Існують дискусії з приводу генетичної спорідненості новонародженого з воюючими синами Святослава Ігоровича. Літописи свідчать, що Володимир Великий не відрікся від Святополка, а прийняв як рідного [7, 104]. А його мати після народження, ймовірно, відселив до селища Берестове. Достовірної інформації немає, і подальша доля жінки невідома.

Анна Візантійська – третя законна дружина Володимира Великого. Життєвий шлях Анни описаний у вітчизняних і зарубіжних джерелах. Її походження є візантійським, батько Роман II був імператором Візантії [2, 262]. У літописах німецького хроніста Тітмара є інформація, що дівчина була нареченою Оттона III, який незабаром повинен був зайняти імператорське місце Священної імперії. Через внутрішні проблеми візантійський імператор Василь III попросив військової допомоги у Володимира. Взамін князю виплатив гроші та пообіцяв йому свою сестру за дружину. Оскільки отримавши військову підтримку, імператор відмовився виконати умови договору, Володимир захопив Корсунь і погрожував нападом на Константинополь. Унаслідок цього брати Анни Візантійської віддали жінку до київського князя за умови охрещення його і всього населення Русі [9, 25]. У джерелах є згадки про плач і горювання Анни щодо участі, яка її спіткала [8, 197].

У Києві Анна активно займалася місіонерською діяльністю, а саме сприяла охрещенню населення Київської Русі, будуванню церков, монастирів, храмів. «Церковний Устав Володимира» свідчить, що князь радився з жінкою та прислуховувався до її порад [9, 21].

Анна померла раніше, ніж Володимир, у 1011 р. Похована була у Десятинній церкві. Через 4 роки біля її мармурового саркофагу, за свідченням Тітмара, похований був і Володимир Великий. Сьогодні питання канонізації Анни є білою плямою.

Отже, життя жінок Володимира Великого мали спільні риси, характерні для становища жінки знатного походження доби Середньовіччя: їхній шлюб був пов'язаний зі ставленням до них як до товару у сфері дипломатії, що обумовило досвід фізичного і морального насилля, невзаємного кохання, поламані попередні плани щодо майбутнього претендента на шлюб та вивезення з рідного дому до інших земель. Незважаючи на такі життєві перепони, кожна з жінок зробила певний, більший або менший, внесок у суспільно-політичне життя Київської держави.

Специфічними рисами життєвих обставин Рогнеди є такі: по-перше, Володимиром Святославич як нащадок великого князя київського сприймав полоцьке князівство як підпорядковане імперському центру, по-друге, мав язичницькі погляди, що керуються родоплемінними нормами, і по-третє, шлюб із Рогнедою співпав із періодом боротьби за владу, що посилювало агресивність у поведінці. Подібні обставини, можливо, характерні й для Ірини, яка спочатку була дружиною Ярополка. Натомість життєвий досвід Анни – це доля дружини князя, який, з одного боку, вже тримав верховну владу, а з іншого, – ще нещодавно був язичником, одружився з представницею правлячого роду, по-перше, християнської країни, по-друге, наймогутнішої на той час держави, і по-третє, одружився з тою, яка належала до багрянородних. Вона була дружиною князя, який був щойно навернений у християнство, і принаймні формально мусив відтворювати об-

раз правителя-християнина. Названі обставини значно підвищували соціальний статус Анни у шлюбі з Володимиром і обумовили те, що вона виступала суб'єктом культурних і релігійних перетворень у Київській державі, не була відсунута на периферію, вірогідно, отримувала відповідні почесті у ставленні до її особи.

Джерела та література

1. Видатні жінки Київської Русі / І. Шелюг. Харків, 2015. 47 с.
2. Історія Візантії. Вступ до візантиністики. Львів: Апріорі, 2011. 880 с.
3. Княжа доба: портрети еліти: монографія / Л. В. Войтович; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. 782 с.
4. Чугаєва І. Князь Володимир Святий і його жінки: легенди та реальність. *Сіверянський літопис*. 2015. № 6. С. 18–22.
5. Котляр М. Ф. Історія України в особах. *Давньоруська держава*. Київ: Україна, 1996. 238 с.
6. Лукашенко А. І. Дуалістичні релігійні уявлення в соціокультурному житті Європи (IV – сер. XVII ст.). Київ, 2018. 420 с.
7. Мономах В. Літопис Руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. Київ: Дніпро, 1989. 591 с.
8. Повість врем'яних літ: літопис (за Іпатським списком) / пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. Київ: Рад. письменник, 1990. 558 с.
9. Пушкарьова Н. Л. Женщины Древней Руси. Москва: Мысль, 1989. 319 с.
10. Толочко П. Київська Русь. Київ, 1996. 360 с.

Костельнюк Дар'я
Донецький національний університет імені Василя Стуса

КУЛЬТУРА ПЕРІОДУ РУСІ-УКРАЇНИ

Ключові слова: *культура, літописання, література, період Русі-України.*
Keywords: *culture, chronicles, literature, the Rus-Ukraine period.*

Культурна ідентичність України – це поєднання корінної спадщини та відбитку інших культур з усього світу. Визнання цієї унікальної культурної спадщини протягом багатьох років приховувалася, але останнім часом вона повертається. Спираючись на глибокі традиції українського населення, культурне відродження набирає обертів.

Із часів Київської держави існувала ціла когорта далекоглядних особистостей: літописців, філософів, ораторів, письменників, а також церковних і державних діячів, які були налаштовані сприяти потребам держави та розвитку культури. Це було суспільство, якому вдалося зберегти багатовікові традиції землеробства, культурні надбання.

У міру розвитку письма з'явилося нове захоплення естетикою. Серед його основних понять – краса, образ, символ і канон. Прихід християнства зміцнив функцію письменства як пізнавального та культурного засобу, що контрастує з поверхневими естетичними принципами язичницької доби.

У давній Русі школи були полігоном для багатьох світил літописання, писемності, богослов'я, філософії та публічного мовлення. У цих установах відточу-

вали свою майстерність Никон Великий, Нестор, Сильвестр, митрополит Іларіон, єпископ Кирило Турівський, митрополит Клим Смолатич, Данило Заточник.

Літописання на Русі має давню історію з часів Аскольда кінця IX ст. Найдавніше київське зведення, назване на честь Софійського собору, є літописним твором, що датується 1039 р. Десятинна церква Києво-Печерського монастиря стала сховищем літописів у 70–80-х роках того ж століття. У 1078 р. ігумен Никон уклав самостійний літописний збірник, який він редагував і писав, охоплюючи період із 1039 до 1078 р. Літопис 1095 р. приписується Іоанну, ігумену Києво-Печерського монастиря.

У XII ст. у стінах Києво-Печерської лаври Нестором був створений літописний звід «Повість врем'яних літ». Цей шедевр увібрав у себе накопичений історичний досвід минулого, досягнення європейської думки та традиції візантійської культури. У вступі Нестор описав світову історію, Київську державу і становище слов'ян у його сучасному світі. Він також підтримував концепцію взаємозв'язку та взаємозалежності історії, засуджуючи ворогуючих князів.

Нестор був освіченим, часто цитував Біблію як найважливіший історичний ресурс Середньовіччя та численні візантійські хроніки. Літопис, про який ідеться, датується 1110 р., він двічі редагувався: спочатку Сильвестром (ігуменом Видубицького монастиря) у 1116 р., а потім Мстиславом Володимировичем або за його наказом у 1118 р. На жаль, ці редагування призвели до поширення норманського погляду на давньоруську історію, який не узгоджувався з історичними записами.

Київ був не єдиним містом, де велося літописання. Інші міста, як-от Новгород, Чернігів, Переяслав, Галич, Володимир-Волинський також були батьківщиною подібних історичних записів.

У XII–XIII ст. з'явилася нова хвиля історичної літератури – оповідання, військові повісті, біографії князів, сімейні хроніки. Примітно, що літописи в цю епоху феодального поділу були географічно обмежені відповідними територіями, а хроністи мали мало знань за межами своїх безпосередніх князівств. Однак київський літопис був винятком, зберігаючи загальноруський характер навіть у вузькій спрямованості сучасників.

Крім літописної історії, на Русі з'явилася і вітчизняна література, а саме: біографічні розповіді про святих, відомі як агіографії, поєднання елементів філософії та журналістики, легенди.

Шановне місце займали билини київського та новгородського циклів, були відомими легендарні богатирі Ілля Муромець, Добриня Никитич, Альоша Попович, Микула Селянинович, Садко, Василь Буслаєв.

Хоча збереглося дуже мало літературних творів часів Русі-України, ті, що збереглися, є свідченням видатного літературного розвитку цього періоду. Ці твори, що збереглися, зокрема «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, «Читання (Чтеніє) про життя й погублення блаженних страстотерпців Бориса і Гліба» та «Житіє Феодосія Печерського» Нестора Літописця, «Повчання» Володимира Мономаха та ін., визнані одними з найвидатніших пам'яток цієї епохи. Серед інших визначних творів – проповіді та повчання єпископа Турівського Кирила та «Слово о полку Ігоревім» і «Слово Данила Заточника».

У 1050 р. «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона пролунало по всій Софії Київській, сповіщаючи про самосвідомість руського народу. У маніфесті видатні діяння Ольги та Володимира Святославичів прирівнювалися до діянь Костянтина Великого та Олени Візантійської. Ярослав, спадкоємець свого батька, отримав похвалу за свої містобудівні здібності, його часто порівнювали з царем Соломоном. Свідченням його величі є шановані Київ і Софія Київська.

Звертаючись до фундаментального дослідження людської природи, Ізборник 1076 р. визнав існування соціальних відмінностей. Висвітлювалася заможна меншість проти бідної більшості, що підкреслювало різкий контраст у їх способах життя. Чесні та бідні люди ледве живуть, тоді як заможні десятиліттями живуть у достатку. Отже, Ізборник благав про загальну любов і взаємне прощення як про єдиний спосіб подолати прірву між заможними і бідними.

У центрі «Повчання» Володимира Мономаха – опис добробуту Русі, заклики до читачів бути відповідальними за свій край і народ. Послання підкреслює важливість турботи про менш щасливих, запобігання гнобленню слабких і уникнення гордості та зарозумілості. Автор нагадує нам, що людське життя швидкоплинне, і заохочує нас поважати старших як батьків, а молодих як братів.

З-поміж інших релігійних текстів виділяється «Читання (Чтеніє) про життя й погублення блаженних страстотерпців Бориса і Гліба» Нестора Печерського. У ньому розповідається про молодших Ярославичів та їхнє мученицьке прийняття своєї долі як прецедент християнської скромності.

«Слово о полку Ігоревім», шедевр давньоруської художньої літератури, було написано наприкінці XII ст. Трагедію на Каялі письменник пов'язував із роз'єднаністю князів, підкреслюючи важливість єдності Руської землі.

Значну роль у формуванні наукового знання відіграли трактати Козьми Індикоплова. Згідно з його уявленнями, Земля є чотирикутником, оточеним океаном, що містить два моря – Середземне і Каспійське, а також дві затоки – Перську й Аравійську. За океаном була відгороджена земля, яка простягалася в небо. Нестор, автор «Повісті временних літ», дотримувався іншого погляду на Землю. Він ретельно задокументував усі країни Європи, Азії та Північної Африки разом із відповідними морями, річками й островами. Описуючи шлях «з варяг у греки», він припустив, що можна було б пройти від Варязького моря до Риму, а потім далі до Чорного моря (Понтійського), де протікав Дніпро. Ця річка була з'єднана з Варязьким морем через ряд річок і озер.

Отже, українська культура може пишатися унікальною та багатою спадщиною, хоча вона довгий час була не помічена суспільством. Сьогодні відбувається заплутаний і парадоксальний зсув у напрямі відновлення культурної ідентичності українського суспільства.

Хоча ми не можемо передбачити майбутнє, одне залишається певним: ніщо не перевершить мистецтво як засіб особистого вираження та міжособистісних зв'язків. Воно становить впливову активну спадщину духовних і практичних аспектів нашого існування. Зрештою, це спадщина, яка личить кожній людині на цій планеті.

Джерела та література

1. Вишневський О. Ще раз про народження громадянина: національне і громадянське у сучасному українському вихованні. *Освіта*. 2012. 6–13 лютого.
2. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ: Либідь, 1994. 384 с.
3. Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки: за станом червень 2008 р. *Офіційний вісний України*. № 43. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2008-%D1%80#Text
4. Теорія та історія світової і вітчизняної культури. Курс лекцій. Київ, 2005. 164 с. URL: http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-84.html
5. Шевнюк О. Л. Культурологія: навч. посіб. Київ: Знання Прес, 2004. 354 с.

Вєшкін Валерій
Горлівський інститут іноземних мов
державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

ЗАНЕПАД ЮВЕЛІРНОГО РЕМЕСЛА КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ВНАСЛІДОК МОНГОЛЬСЬКОЇ НАВАЛИ

Ключові слова: *Київська держава, монгольська навала, ювелірне ремесло.*
Keywords: *Kievan state, mongol invasion, jewelry craft.*

Доба Київської держави (IX–XIII ст.) ознаменувалася розквітом художніх ремесел, особливе місце серед яких займала обробка металів, зокрема ювелірна справа. Основним центром розвитку ювелірного ремесла було місто Київ. У першій половині XIII ст. до самої Батиєвої навали економічний та культурний розвиток столиці Київської держави продовжував розвиватись. У культурі Київської Русі ювелірне мистецтво посідало провідне місце. Саме тому важливим є питання впливу монгольської навали на розвиток ювелірного ремесла як важливого складника економічного життя Русі. Ювелірна справа досліджувалася вченими радянських років та сучасними українськими дослідниками в контексті праць, присвячених загалом Київській державі [2; 3], і таких, що висвітлювали розвиток ремесла або мистецтва києворуських часів [1; 8; 9], а також окремих розвідок [4; 5; 6; 7].

Для того, щоб показати рівень втрат у ювелірній справі Київської держави внаслідок монгольської навали, слід для початку охарактеризувати рівень розвитку ювелірного ремесла напередодні руйнувань, учинених монголами. Про високу майстерність ремісників ювелірної справи Київської держави свідчить німецький вчений монах Теофіл, який у «Трактаті про різні види мистецтва» (XI ст.) ставить києворуських ювелірів на друге місце після візантійських [4]. Водночас грецькі майстри відіграли помітну роль у становленні нових видів ремесел, зокрема ювелірного, у створенні й організації виробництва емалювальної справи, техніки філіграні, зерні. Зокрема, про це свідчать знахідки, виявлені під час досліджень міст Русі, наприклад, колти з черню [8, с. 124].

Розвиток ремісничого виробництва у II половині XIII ст. стимулював розквіт декоративно-ужиткового мистецтва. Відбувалося вдосконалення виробничих

процесів, особливо посадськими майстрами. Карбування поступово замінювалося тисненням на матрицях, на зміну гравіюванню приходило ливарництво. Кропітка техніка зерні (напаювання зерняток) поступилася місцем застосовуванню відливання у спеціально зроблених формах (із використанням штампів та ливарних форм) [1, 202–203].

Більшість ювелірних виробів києворуські майстри виготовляли, застосовуючи техніку філіграні. Ремісники оздоблювали вироби зерню, черню, емаллю. Відомою пам'яткою тих часів є золота гривна з села Кам'яний Брід на Житомирщині. Це була деталь парадного князівського вбрання. Зроблена гривна була у техніці перегородчастих емалей на золоті. На медальйонах гривні були зображені Деісус та святі [1, 203].

Також видатних успіхів майстри досягли у виготовленні срібних виробів у техніці скань, що означає звивання кількох пасм в одне. У Київській Русі XII–XIII ст. скань переживала свій розквіт, стала характерною ознакою ювелірних виробів. Для скані використовувалися найрізноманітніші матеріали: дорогоцінні метали, каміння, кістка та дерево [5, 92–95].

Монгольська навала завдала удару по всіх сферах життя Київської держави. Монгольське військо захоплювало і руйнувало усі більш-менш помітні центри земель Русі. Практично всі південноруські міста зазнали однакової долі. Вони були спалені, люди вбиті або забрані в полон. Однак монгольська навала не була поодиноким актом. Це був безперервний процес, що впродовж XIII ст. виснажував землі Київської Русі. Це відповідно позначилося на ремеслі, зокрема ювелірному. Його розвиток було припинено. Цей період в історії розвитку ювелірного ремесла Київської держави можна справедливо назвати періодом занепаду.

Розкопки в містах Київської держави виявляють безліч ремісничих майстерень. Вони загинули під час монгольської навали. Більшість відомих кількох тисяч творів декоративно-ужиткового мистецтва походить зі скарбів, які були заховані у роки навали [1, 202].

Особливості монгольської політики на завойованих територіях найсильніше позначилися на ремісниках, серед яких важливе місце займали ювеліри. Руйнуванням міст монголи завдавали особливо чутливого удару ремісничій промисловості Київської держави, передусім найбільш цінному його складнику – міському ремеслу.

Якщо землеробське населення татарам іноді було вигідно залишати в селах, щоб ті виступали у ролі збирачів ресурсів для них, то щодо ремісників діяв свій розрахунок: майстрів потрібно було вилучити з завойованих міст, оскільки вони становили силу небезпечнішу, ніж золото та гроші в руках князів.

До того ж ремісників захоплювали та відправляли на невільницькі ринки. Центром работоргівлі стали кримські міста Кафа (Феодосія) та Гезлеве (Євпаторія). Причому захоплення і вивезення ремісників не було разовою подією в момент найпершої навали. Загарбники перетворили це на систему, тобто періодично вилучали зі складу населення міст дедалі нові покоління ремісників [7, 155–170].

Привертає увагу знакова історія відкриття мідного хреста-складеня з круглими медальйонами, що був прикладом високої майстерності київських ювелі-

рів. Обидва боки хреста було знайдено в різних місцях на дорозі, яка вела з Києва на південь. Дослідник радянських часів Ю. Асєєв припускає, що його міг загубити бранець-ремісник, якого гнали в рабство татари. На його думку, хрест був зроблений майстром для себе: матеріал – не коштовний метал, а мідь, однак емалеві зображення виконані з високою майстерністю. Із одного боку, у п'яти медальйонах був зображений «Деісусний чин», а з другого – Козьма і Дем'ян (ці святі вважалися покровителями ремісників) та Семен, Олена і Настасья (поширені серед простолюдинів імена) [1, 203].

Дослідники дійшли висновку, що монгольська навала і подальший період панування значно загальмували розвиток ремесел, оскільки часто переривався поколіннєвий зв'язок між досвідченими майстрами, уведеними в полон, та їхніми учнями. Адже загарбники цілеспрямовано забирали найкращих виробників. Чим майстерніший і талановитіший був майстер, тим вищим був ризик стати бранцем і потім рабом. Цей період дослідники характеризують як «інформаційну катастрофу», «інформаційний розрив» [3, 192–245; 10].

Історик Г. Івакін зазначає, що відбувся «інформаційний розрив» між генераціями київських ремісників. Нові ремісники не пройшли відповідної школи, виробничі секрети, що передавалися з покоління у покоління, були втрачені. Ряди нових майстрів комплектувалися здебільшого вихідцями з сільської місцевості периферійних невеличких міст, вони стояли на значно нижчому професійному рівні. Також важливим фактором нижчого рівня була відсутність належної матеріальної бази [3, 192–245].

В аспекті розгляду становища ремісників як соціальної верстви монгольське панування призвело до того, що міські ремісники практично повсюдно втратили найважливіше право людини – на свободу. Вони стали товаром. Внаслідок цього їхнє правове становище погіршилося навіть порівняно з феодально-залежними селянами, які ще не знали кріпосного права.

На сільських ремісників татари звертали менше уваги, залишаючи іноді їх на місці, але обов'язково вживаючи заходів щодо їх роззброєння. Вільгельм де Рубрук, перерахувавши народи, що платили данину татарам, додає: «…і навіть понад обумовлену данину вони брали в нещодавно минулі роки з кожного будинку по одній сокирі і все залізо, яке знаходили в злитку» [7, 526]. Природно, що за таких умов і сільські ковалі мали працювати в основному на татар. Надлишки сировини у них відбиралися, але цього вистачало, щоб принаймні вміння працювати з залізом не зникло повністю.

У ситуації з ювелірною справою гибель та полон ремісників призвів до зникнення багатьох технік та секретів ювелірного ремесла [6, 120–125]. Деякі ремісничі традиції часів Київської держави були безповоротно втрачені після навали монголів. Так, назавжди зникли ювелірні вироби з перегородчастою емаллю, скляні браслети тощо [10, 242]. Ювелірна справа почала відроджуватися тільки у XV ст.

Отже, вплив монгольської навали на Київську державу можна назвати справжньою кризою мистецтва, причому ювелірне мистецтво зазнало неоціненних втрат. Але незважаючи на перешкоди, ювелірне ремесло на теренах сучасної Української держави не зникло, воно пройшло шлях відновлення та знову зайняло почесне місце серед інших видів мистецтва, досягнувши європейського рівня.

Джерела та література

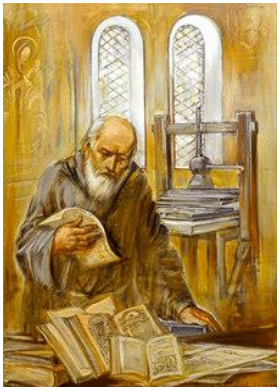
1. Асєєв Ю. С. Джерела. Мистецтво Київської Русі. Київ: Мистецтво, 1980. 213 с.
2. Давня історія України: в 3 т. / ред. кол. П. П. Толочко та ін.; НАН України, Ін-т археол. Киев: Наукова думка, 1997. Т. 3: Слов'яно-Руська доба / Ю. С. Асєєв та ін.; ред. П. П. Толочко [Б. м.]: [Б. в.], 2000. С. 581. URL: https://www.rulit.me/books/davnya-istoriya-ukraini-v-troh-tomah-tom-3-slov-yano-ruska-doba-read-521858-1.html
3. Івакін Г. Історичний розвиток Києва XIII – середина XVI ст. (історико-топографічні нариси). Київ: Наукова думка, 1996. 272 с. Розділ IV. С. 192–245. URL: http://litopys.org.ua/ivakin/ivak05.htm
4. Максименко Т. Ювелірна справа як ремесло Київської Русі. *Руська земля.* Сайт «Львівський медієвістичний клуб». URL: https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2021/09/19/juvelirna_sprava_jak_remeslo_kyjivskoi_rusi/
5. Макарова Т. И. Перегородчатые эмали Древней Руси. Москва: Наука, 1975. 135 с.
6. Макарова Т. И. Черневое дело Древней Руси. Москва: Наука, 1986. 156 с.
7. Марченко В. И. Ювелирное дело. Москва: Высшая школа, 1984. 190 с.
8. Пеняк П. С. Про ремісничі об'єднання Русі та Візантії. *Український історичний журнал.* 1995. № 1. С. 122–125 с.
9. Рибаков Б. А. Ремесло Древней Руси. Москва: Изд-во АН СССР, 1948. 803 с.
10. Русина О. В. Україна під татарами і Литвою / за заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. Київ: Альтернативи, 1999. 320 с.

Архіпова Євгенія
Національний університет біоресурсів та природокористування України

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОДРУКУВАННЯ ДО ІВАНА ФЕДОРОВА

Ключові слова: *Степан Дропан, книгодрукування, Іван Федоров, монастир, архів.*
Keywords: *Stepan Dropan, typography, Ivan Fedorov, monastery, archive.*

Традиційно початок історії книгодрукування в Україні пов'язують із московським друкарем Іваном Федоровим, який емігрував до Львова у 1572 р. [7], заснувавши там першу друкарню на українській землі. Цю усталену думку активно використовує російська федерація в інформаційній війні, яка доповнює збройний напад на культурному рівні. Теза росії полягає в тому, що саме московський діяч «подарував» тодішній Україні книгодрук. Проте як і більшість російських ідей, особливо тих, які піддають сумніву самобутність України та її культури, вона є сумнівною під час аналізу.

Внесок Івана Федорова в українське книгодрукування, беззаперечно, значущий. Тут і далі йтиметься винятково про першість започаткування друкарства та негативний бік суто сучасної інформаційної політики російської федерації, яка приписує Івану Федорову виняткову першість у книгодрукуванні. Цій версії насамперед суперечать архівні документи. І найбільший інтерес становлять докази існування друкарні Степана

Дропана, подарованої Онуфріївському монастирю у Львові 1460 р. [4], тобто за 114 років до виходу «Апостола» Івана Федорова у 1574 р. Насамперед це записи монахів цього монастиря, які в 1791 р. звернулися до фіскальної колегії щодо повернення рухомого та нерухомого майна, серед якого значилась друкарня, на яку Степан Дропан зробив пожертвування у 1460 р., до того ж відомо, що польський король Казимир IV дав власний привілей у 1469 р. Записи про друкарню та королівський привілей зустрічаються ще в деяких джерелах.

Вони є в монастирській хроніці 1771 р., зібраній Модестом Гриневецьким. Ще один документ – це пояснювальна записка від 20 жовтня 1792 р., в якій вказані деталі тривалого процесу щодо повернення майна монастирю, у якому згадується друкарня від 1460-ого року. Також відома люстрація 1663 р. у Львові, під час якої міщани згадували привілей 1469 р. [5].

Конкретні книги, надруковані до часів Івана Федорова, перелічені в інвентарному списку Словітського монастиря, який знайшов Орест Мацюк в історичному архіві Львова. Серед книг Новий тестамент (Почаїв, 1511); Тріодь (Київ, 1527); Тріодь (Київ, 1540); Анфологіон (Львів, 1542); Служебник (Львів, 1546).

На жаль, речових доказів існування тогочасного друкарства немає. Друкарня Степана Дропана згоріла у 1518 р. Самих друкованих книг також немає на руках. До того ж у Метриці Коронній немає записів за 1469 р., але за словами О. Мацюка, це не є причиною заперечувати існування привілеїв за згаданий рік. Єдиний речовий натяк – це давніша ксилографія [3] віднайдена Ф. П. Максименком, яку можна вважати попередницею інкунабул [1]. Суть припущення полягає в тому, що наявність ксилографії підтверджує темпи розвитку технологій, які закономірно могли привести до першодруку в 1460 р.

Однак сукупність архівних даних дає змогу стверджувати про тодішнє українське книгодрукування попри відсутність речових доказів. Серед них є фіскальна тяжба, яка є складним офіційним процесом, що передбачає звернення до фактів, зокрема історичних.

Маючи на руках архівні свідчення на користь самобутності українського друкарства на рівні з європейськими країнами, звернемося до відомостей московського друкаря як до головної постаті протилежної версії. Історичні згадки Івана Федорова також свідчать про існування українського друкарства до його імміграції. Це, зокрема, історична постать Лаврентія Пилиповича – відомого маляра та гравюрника [2], до якого Іван Федоров відправив вчитися Гриня Івановича друкарській справі [6, 81], оскільки виготовлення друкарських кліше у ті часи були пов’язані із працею малярів та гравюрників.

Після смерті сучасники вшанували Івана Федорова за відновлення українського друкарства, а не його започаткування. Речовий доказ полягає в могильній епітафії Івана Федоровича, в якій зазначено, що він «друкованіє занедбалое обновил». Оскільки Іван Федоров упродовж усього життя на території України займався друком («Апостол» 1574, «Буквар» 1574 р., «Новий завіт і Псалтир»

1580 р., «Острозька Біблія» 1580–1581 рр., «Хронологія» 1581 р.) та два роки перед смертю був у ділових поїздках Європою, то він міг відновити лише друкарство, яке існувало тут і до нього.

На жаль, про самого Степана Дропана відомо мало. Він був українцем, львів'янином, мав немалі статки, а його тесть – Ян Зоммерштайн, – тодішній власник землеволодінь Галичини. Водночас у Львові жив інтролігатор Михайло Дропан, який міг бути родичем Степана Дропана через збіг прізвищ та перетин роду занять. Львів був відомим культурним, торговельним та церковним осередком, який мав потребу в палітурниках, і очевидно, був зацікавлений у книгодрукуванні та культурній і фінансовій вигоді цієї технологіїї.

Отже, історичні свідчення про діяльність ключових постатей протилежних тез однаково приводять до висновку першості Степана Дропана перед Іваном Федоровим. Варто зазначити, що у згаданих джерелах згадуються інші друкарі, можливо, ранішого періоду, проте основна мета цієї публікації – привернення уваги до самостійності українського друкарства від російського, а не пошук найпершого друкаря на території сучасної України. Тому ми звертаємося до Степана Дропана як до фігури дофедорівських часів, про яку є змога знайти найбільше історичних свідчень із різних джерел.

Відновлення правдивих уявлень про самобутність української культури відіграє важливу роль у війні з російською федерацією, яка обґрунтовує свої злочини проти людства нібито історичною першістю, що є вигаданою, зокрема, на прикладі Степана Дропана та староукраїнського друкарства.

Джерела та література

1. Зворський С. Л. Інкунабули. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: https://esu.com.ua/article-12313
2. Крвавич Д. П., Овсійчук В. А., Черепанова С. О. Українське мистецтво: навч. посіб.: у 3 ч. Ч. І. Львів: Світ. 2003. 256 с.
3. Нестеренко П. В. Ксилографія. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. URL: https://esu.com.ua/article-492
4. Бойко О. Г., Слободян В. М. Львівський монастир Святого Онуфрія. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. URL: https://esu.com.ua/article-59658
5. Мацюк О. Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 1. С. 3–14.
6. Огієнко І. І. Історія українського друкарства / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Либідь, 1994. 448 с.
7. Ліщук Д. С., Шилюк О. І. Степан Дропан: загадкова постать в історії українського книгодрукування. Чернівці. 2021. 20 с.

Грушко Віталій
Донецький національний університет імені Василя Стуса

РУСЬКО-УКРАЇНСЬКА ШЛЯХТА У ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА XV–XVI СТ.: ЗМІНА НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ

Ключові слова: *українська шляхта, історіографія, Річ Посполита.*
Keywords: *Ukrainian nobility, historiography, Rzeczpospolita.*

Протягом понад тридцяти років української незалежності невпинно розвивалась історична наука, виявом чого стало питання про зміну погляду на різні події й процеси минулого, зокрема й на часи XV–XVI ст., коли українські землі здебільшого входили до складу спочатку Великого Князівства Литовського і Польського королівства, а потім Речі Посполитої. То був час великих змін у культурному, економічному й суспільному житті. Науковий інтерес становить не лише еліта тогочасного суспільства, яка мала руське походження, а й погляди представників різних поколінь істориків на цю верству.

На теренах України у XVIII–XIX ст. розгорнулося національно-культурне відродження. Вже у тодішній національній пам'яті міцно закарбувався стан у житті суспільства, коли Україна залишилась без своєї еліти, бо стара руська знать була вже давно спольщена, а колишня козацька старшина перетворилася на нове російське дворянство. Станом на XIX ст. здавалося, що козацькі часи минули, а української культури трималися лише низи, тобто селянство, до того ж загнане в кріпацтво. До нього й були звернуті погляди тогочасних українських науковців, внаслідок чого у вітчизняній історіографії панувала народницька течія. Народники привертали увагу до протистояння шляхти і простого українського населення, що було пригнічене та прагнуло прав і демократичного ладу, який реалізувався в козацькі часи.

В. Антонович наголосив на такому антагонізмі народу і шляхти, що навіть можливість своєї ж руської шляхти вплинути на умови Люблінської унії не мала б значення, бо жодні їх поправки все одно не принесли б користь простому народу, який завжди прагнув до самоврядування, що втілилося в козацтві [1, 82–84].

На погляд М. Грушевського, шляхта не була за духом рідною українцям, особливо у такому вигляді, як у Польщі, водночас важливим є те, що вона в нас була. У своїх працях автор показав важливість відстоювання української культури та описав боротьбу руcько-української шляхти за збереження руської мови, традиції та віри [2, 136–140].

У радянські часи позиція історіографії в УРСР стала тотожною партійній ідеології, з огляду на що вона зосереджувалась винятково на «класовій боротьбі» бідних верств населення проти панів, і байдуже, що то за шляхта, польська чи українська, все одно вона ворог народу. Паралельно в українській еміграції з розвитком консервативних і націоналістичних політичних напрямів сформувався державницький напрям в історіографії, що акцентував уже не на народі, а на державних інститутах і політичній еліті. І взагалі діяльність істориків-емігрантів у подальшому допоможе становленню вже сучасної історичної думки.

Після здобуття Україною незалежності перед українськими істориками відкрився величезний об'єм матеріалів для опрацювання, відбувалося переосмислен-

ня історичних подій, з'являлися науковці, які спеціалізуються на вивчені цього питання. Зокрема, Наталія Яковенко опублікувала монографію «Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна», в якій пролила світло на історію української еліти як провідного суспільного стану, рушійну силу державотворчих процесів, що не заважав власному народові, а забезпечував цілісність, збереження українського етносу і його традицій у бездержавні часи [4, 295–299]. Згодом Наталя Старченко написала, що саме шляхетський стан формував політичний руський народ, хоча Річ Посполита була чужою для українців державою [3, 42].

Отже, за довгий час становлення й розвитку української історичної науки розвивались і уявлення про значення української аристократії для нашої історії. Протягом XIX – початку XXI ст. змінювалось саме уявлення науковців про значення еліти для народу й держави. Обставини склалися так, що з самої появи професійної української історичної науки і до сучасності поступово зростало й бачення істориками її значущості. Тільки сучасне покоління дослідників усвідомило важливу місію в розбудові української державності.

Джерела та література

1. Антонович В. Моя сповідь: вибрані історичні та публіцистичні твори. Київ: Либідь, 1995. 813 с.

2. Грушевський М. Твори: у 50 т. Том 14. Львів: Видавництво «Світ», 2008. 392 с.

3. Старченко Н. Люблінська унія як ресурс формування концепту політичного «народу руського» (1569–1648 рр.). *Український історичний журнал.* 2019. № 2. С. 4–45.

4. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Київ: Критика, 2008. 469 с.

Сауляк Анастасія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВНЕСОК ЯХНЕНКІВ-СИМЕРЕНКІВ У РОЗВИТОК БЛАГОДІЙНИЦТВА

Ключові слова: *благодійність, бізнес, родинна справа.*
Keywords: *charity, business, family business.*

Перша половина XIX ст. позначилася розвитком капіталістичних відносин, поширенням аграрного підприємництва, що зумовило поширення благодійницьких практик. Серед найвідоміших доброчинців і меценатів – родина Яхненків-Симиренків, які стали піонерами цукроваріння. Біля витоків сімейного проєкту стояли брати Степан, Кіндрат, Терентій Яхненки та Федір Симиренко, який одружився на їхній сестрі Анастасії. Яхненки походили зі Сміли, їхній батько Михайло шив чоботи, торгував кожухами. Щоб викупити з кріпацтва себе, дружину, трьох синів і двох доньок, витратив усі заощадження, за розповідями, довелося продати навіть намисто дружини. Федір був родом із Городища, перебував у кріпацтві князя Воронцова, але його сім'я змогла накопичити кошти, щоб позбавитися неволі [4, 72].

Здобувши особисту свободу, Федір з тестем Михайлом Яхненком вдалися до оренди землі над річкою Вільшанкою, згодом там почали будуватися перші

заводи з виробництва цукру. Своїх синів, Платона та Василя, Федір направив навчатися до Політехнічного університету у Парижі. Досить швидко сини зарекомендували себе гарними фахівцями у цукровій промисловості. Платон Симиренко захоплювався ще й садівництвом. А його брат Василь згодом заповів своє майно на фінансування української культури. Своїх дітей Василь Федорович не мав, тому всі кошти він передавав на культурний та освітній розвиток майбутнього покоління [1, 18].

У сім'ї панували дружні відносини. Менші з повагою ставилися до старших, звертаючись на «ви», а старші до менших – на «ти». Такий самий лад був перенесений уже пізніше на робітників підприємства. У фірмі були шанобливі відносини, адже якщо внутрішніх суперечок не виникало, то й підприємство працювало злагоджено. Між жителями містечка та самими підприємцями також складалися доволі дружні стосунки [3, 3].

Довкола ще панувало кріпацтво, але на цукрових заводах допускалася лише вільнонаймана робоча праця. Родинне підприємство працювало доволі успішно, що дало змогу отримувати міжнародні нагороди на промислових виставках. Склади і торгові будинки Яхненки-Симиренки мали у Києві, Кременчуці, Єлисаветграді, Харкові, Одесі, Москві, Нижньому Новгороді. Валовий дохід підприємства сягав 3,4 млн руб. на рік, чистий прибуток становив близько 300 тис. руб. сріблом [3, 3–4].

Як у будь-якому великому підприємстві, траплялися й певні невдачі, особливо це стосувалося різних поломок, але потрібних запчастин у наявності не було, тому їх доводилося замовляти за кордоном. Це стало поштовхом до будівництва першого машинобудівного заводу, який забезпечував не тільки свої потреби у матеріалах і запчастинах, але й інші підприємства. Тут побудували перші на Дніпрі металеві пароплави «Українець» і «Святослав». При заводі працювало близько 4-х тис. людей, що дало змогу працевлаштовувати людей [4, 99–100].

Довкола промислового підприємства у Млієві почало виростати містечко, спланованe за французьким зразком. Тут працювали магазини, де продавалися предмети щоденного вжитку без торговельних націнок. У 1852 р. була відкрита безкоштовна лікарня, аптека. Підтримувалося культурне життя міста, де діяли театр, бібліотека. Повсюдно було газове освітлення [1, 19; 2, 4].

Особливу увагу приділяли освіті, медицині, культурі. Для дітей службовців і робітників було збудовано 7-класне училище, діяльність якого охоплювала весь Черкаський повіт. У закладі навчалися 150 учнів, працювали 7 викладачів, майже всі з вищою освітою, а два педагоги – Патлаєвський і Васильєв – згодом стали професорами університетів. Навчання здійснювалося за програмою технічних училищ. Симиренки утримували й недільну школу для дорослих. Вірогідно, що цю ідею запропонував Тарас Шевченко [6, 308].

Яхненки-Симиренки, маючи успішний бізнес, підтримували діячів української культури. Повернувшись із заслання, Т. Шевченко навідався до підприємців. Письменника зустріли тепло, в Городищі він провів 8 днів. Як зауважував поет, то були освічені та доброзичливі люди. Шевченкові подобалася така компанія однодумців, у якій можна було вільно розповідати анекдоти, читати вірші. Тарас Григорович був приємно здивований дбайливим ставленням до людей.

Нерідко навіть робітники могли заходити до господарів додому. Симиренки допомагали поету в опублікуванні віршів. Навіть коли той перебував не в Україні, вони не переривали з ним зв'язок через листування.

Відвідували Городище й інші українські діячі культури – Олександр і Федір Кістяківські, Дмитро Григорович-Барський, Микола Костомаров, вчений Михайло Драгоманов; чільні Громадівці, народники – народоволець Андрій Желябов, організатори та керівники Чигиринського повстання та багато інших суспільно активних людей. У маєтку Симиренків працював і Павло Чубинський. Саме тут він підготував до друку 7 томів «Праць етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край». У передмові зазначив місце написання – Городищенський цукровий завод. А Платон Симиренко підписував свої листи так: «Городищенський завод – богоспасаємий». Підприємці підтримували Михайла Грушевського, Михайла Коцюбинського, Миколу Лисенка. Василь Симиренко говорив: «Якщо вони тямляться на громадських справах, то нехай їх роблять, а я в свою чергу буду допомагати фінансово» [5, 102].

Серед найпотужніших благодійників свого часу був Василь Симиренко, який на розвиток української справи щорічно виділяв 10 % прибутку. Він матеріально підтримував практично всі тогочасні українські видання, надавав допомогу НТШ, спонсорував видання праць М. Драгоманова, М. Коцюбинського, П. Чубинського та інших діячів, фінансував хор Миколи Лисенка [4, 69].

Успішна робота підприємств Яхненків-Симиренків припинилась через смерть засновників, несприятливу економічну кон'юнктуру, загострення конкуренції, тому було прийнято рішення продати підприємство, доки воно перебувало на плаву [5, 111]. Завод припинив існування 1887 р., через два роки виробничі споруди придбали землевласники Балашови. Згодом приміщення перебудували під казарми, які здали в оренду артилерійській бригаді. Сьогодні важко знайти місце, де колись розквітало Городище славних підприємців і меценатів [5,119].

Отже, підприємці Яхненки-Симиренки стояли біля витоків соціально орієнтованого підприємництва. Люди, які мали істотні статки, демонстрували повагу до людяності, підтримуючи розвиток культури та освіти. Вони опікувалися своїми підлеглими та їхніми сім'ями, приймали в себе дома видатних людей, надавали підтримку їхнім творчим проєктам. У такий спосіб вони трудитися на майбутнє, що є прикладом для сучасних підприємців у справі відновлення економіки України після російської навали й подальшого її розвитку.

Джерела та література

1. Казакевич О. Українська мова та ідентичність соціально-економічної еліти України другої половини XIX – на початку XX століття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія. Історія.* 2017. № 133(2). С. 17–22.

2. Карпенко В. Т. Г. Шевченко і меценатська діяльність родини Симиренків. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* 2014. Вип. 1(1). С. 3–7.

3. Клебановський П. Спогади про фірму Яхненко і Симиренко. *Київська старовина.* 1896. № 1−3. URL: http://zdibrova.narod.ru/base/annousements/spfsym.pdf

4. Кріпацька інтелігенція: український вимір (XVIII – початок XX ст.). Бібліографічний словник. Київ: Інститут історії України, 2013. 110 с.

5. Лазанська Т. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.). Київ: Інститут історії України, 1999. 282 с.
6. Чалий М. Відвідання Т. Г. Шевченком цукрового заводу Яхненка і Симиренка. *Спогади про Тараса Шевченка.* Київ: Дніпро, 1982. С. 305–308.

Кулакова Анастасія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПЛАКАТИ ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

Ключові слова: *Українська революція 1917–1921 рр., зображальні джерела, плакат.*
Keywords: *The Ukrainian War of Independence 1917–1921, image sources, poster.*

Українська революція 1917–1921 рр. сповнена важливих подій, і плакат, як історичне джерело, може надати ще більше інформації для відновлення повної та зрозумілої картини цього історичного періоду. Створюючи плакати, художники на перший план ставили практичну та комунікативну функцію, тож плакати відбивають цілі, завдання та засоби боротьби різних сил, які діяли в ті буремні часи.

Метою дослідження є аналіз різних груп плакатів, які були актуальними на території України в період Української національної революції 1917–1921 рр.

Плакат є різновидом графіки як виду образотворчого мистецтва й одночасно історичним зображальним джерелом. Саме тому під час вивчення плакату важливо звертатися як до праць мистецтвознавців, так і до доробку істориків. В історичному плані важливо визначити період і події, які впливали на створення плакату, та яку мету переслідували його замовники. Статті Б. Андрусишина, Н. Опольської та О. Донець допоможуть прослідкувати цей взаємозв'язок [1; 5]. Художники, які малювали плакат, спиралися на певні правила й «тренди» свого часу. Ця інформація не завжди може бути очевидною, і деякі мистецькі прийоми діють на сприйняття глядача непомітно для нього. Розгляд мистецьких джерел можна назвати неповним, якщо не проаналізувати думки мистецтвознавців. У цьому дослідженні взяті до уваги статті Л. Берната та М. Шкандрія [2; 8].

Рубіж XIX–XX ст. дослідники визначають як переломний і масштабний: технічні винаходи істотно вплинули на розвиток графічного дизайну, і це стало поштовхом для комерціалізації плакатного мистецтва. Візуальна мова плаката тих років активно розвивалась відповідно до стилів, у яких працювали художники-графіки. Серед найбільш популярних були стилі модерн та авангард [3, 119]. Модернізм виник наприкінці XIX ст. як міжнародний рух у мистецтвах, що наголошував на ідеї радикального розриву з минулим і можливості виникнення нового, зміненого світу. Хвилю модернізму, яка тривала від 1914 до 1930 рр., пов'язують із футуризмом, конструктивізмом, експресіонізмом та сюрреалізмом і часто ідентифікують з авангардом, адже чимало її представників зазнали впливу радикальної політики, а тому подекуди вважали себе її культурною передовою, що готує шлях до революційних змін.

1917–1923 рр. – період народження та розквіту мистецтва українського плаката, який розвивався надзвичайно динамічно. Характерними ознаками його одразу стали гострота і пафос відгуку на актуальні події того часу, широта тематики, сміливі формальні шукання, які дуже швидко привели до вражаючої стильової різноманітності. Авторами плакатів були художники різного фахового рівня, але загальний стан розвитку цього мистецтва, його стилістику визначали майстри високо обдаровані й ґрунтовно підготовлені [7, 18].

Становлення українського плаката в умовах революції проходило, серед іншого, під впливом більшовицької ідеї соціального перетворення світу. Радянська влада залучала до агітації й пропаганди своїх ідей найталановитіших художників того часу. Основною відмінною рисою українського плаката стала національна ідея, що яскраво простежується як у своєрідній «українізації» відомих російських плакатів, так і в активному використанні художниками традицій національного мистецтва: характерні національні риси в зображенні типажу (плакати «Робітники землі» 1923 р., «Орися ж ти, моя ниво» 1921 р.), мотиви орнаментів стародруків та рукописної книги, і народного декоративно-прикладного мистецтва [7, 19].

Водночас український авангард необов'язково ідентифікується з більшовицькою революцією. Він їй передував, часто кидав їй виклик і був знищений нею [8, 12–13]. Українські творці опинилися у складному становищі через те, що переважна їх більшість сповідували загальнодемократичні принципи, прагнули свободи слова, свободи творчості, вони були вільними у своїх переконаннях і висловлюваннях. Відбувся переворот в естетичній свідомості. Українська творчість за змістом і формами, під гаслами свободи, духовного оновлення, національного відродження стала наближеною до європейського рівня. Цьому сприяло те, що культурна розбудова більшовицького режиму спочатку підтримала розпочату УНР і Гетьманатом П. Скоропадського українізацію і начебто об'єдналася з культурною революцією [1, 28].

Водночас для більшовицької влади плакат перетворився в могутній засіб комуністичної пропаганди, правильного способу життя та ідеології. Залежно від історичного часу, соціально-політичних і культурних передумов плакат змінював свої стильові та ідеологічні особливості. У роки революції метою агітаційно-пропагандистської роботи стала в основному мобілізація мас на боротьбу з ворогом (З. Толкачов «Робоча молодь в ряди Червоної армії. Всі на захист світової революції» (1919 р.); О. Хвостенко-Хвостов «Геть пана з України») та голодом і розрухою (О. Маренков «Голод загрожує радянським республікам» (1921 р.), «Виконано продподаток», «Геть руїну, хай живе праця» (1920 р.)). Під впливом більшовицької ідеї соціального перетворення світу проходили й інші значимі соціальні та культурні гасла доби: «Учітеся, брати мої…» (1918 р.); «Заводьте хати-читальні» (1920 р.). У радянський період розвитку мистецтва плаката як засобу виховання та ідеологічного впливу активно використовувалась соціальна тематика. Спектр її проблем коригувався й просувався з боку держави та був нерозривно пов'язаний з політикою [2, 112–113].

Поряд з українським і більшовицьким плакатом у роки Української революції був розповсюджений польський плакат. Польсько-більшовицька війна велася не лише на фронті. Надзвичайно важливим елементом у ній стала пропагандист-

ська боротьба, в якій з обох сторін брали участь талановиті митці. Такі плакати можна умовно поділити на дві основні категорії: плакати польською мовою, розраховані на поляків, і плакати українською та російською мовами, що налаштовували проти «панської Польщі». Радянська пропаганда «демонізувала» всіх, хто ніс загрозу тогочасному режиму. Вона також розпалювала антипольські настрої, ототожнюючи напад на радянську Україну з вторгненням до Росії. Суспільство потрібно було мобілізувати на боротьбу, негативно показуючи дії поляків. Підкреслюючи класовий характер боротьби (пролетаріат проти капіталістів і буржуїв), негативний герой зазвичай поставав в образі вусатого огрядного шляхтича у старопольському строї із шаблею [5, 134].

Більшість плакатів цього періоду є анонімними, авторство деяких аркушів зазначено псевдонімами, не всі з них розкриті й понині. Мистецтвознавець Ю. В. Белічко пов'язував це з тією обставиною, що художники ставилися до плаката як до суто утилітарного явища, призначеного «відгукнутися на завдання моменту й відтак зійти зі сцени». І через це вони не надто переймалися тим, чи буде засвідчене їхнє авторство на аркуші. Тут на перший план виходила суто комунікативна, а не художня функція. До того ж «в умовах воєнно-політичної неусталеності, коли фронт неодноразово відкочувався і мінялася влада, було небезпечним ставити своє ім'я на політичному плакаті» [5, 131]. Тогочасні плакати були розраховані не лише на різні соціальні прошарки населення, а й на різні вікові категорії, що є свідченням потужної централізованої пропагандистської кампанії [5, 132].

У період польсько-радянської війни існували також польські плакати, в яких була закладена ідея боротьби з більшовиками. Одним із найяскравіших прикладів пропагандистської діяльності були масово друковані призовні плакати із закликами вступати до лав Добровольчої армії або фінансово підтримувати військову діяльність. Переконливість плакатів полягала не лише в посиланні на патріотичний обов'язок поляків, а й у демонізації образу ворога. На плакатах з'явилися емоційні гасла: «Nam twierdzą będzie każdy próg» («Кожен поріг буде нашою фортецею»), «Do broni! Ojczyzna was wzywa!» («До зброї! Батьківщина кличе вас!») [6].

Художнє об'єднання «Польські формісти», що оформилося у 1917 р., було основним провідником новітніх стильових особливостей – кубізму та експресіонізму. Групи формістів виникли не тільки у Кракові та Варшаві, але й у Львові. Хоча їхні гуртки розпалися ще у 20-х рр. XX ст., вплив ідей формізму залишився визначальним і надалі: вони заперечували завоювання реалістичного мистецтва XIX ст. і покладалися на раціональне конструювання за допомогою геометричних площин та ліній, що було своєрідною формою соціального протесту, пошуком нових творчих засобів [4, 197].

Отже, плакат 1917–1921 рр. активно розвивався під впливами різних сил та викликів. Культура та світосприйняття кожної сторони впливали на перебудову суспільства, і плакат одночасно був одним з інструментів для досягнення цілей, віддзеркалював епоху та події, в яких він створювався. Агітаційні політичні плакати виконували функцію заохочення широких мас сповідувати ті ідеї, що пропонувалися різними силами. Завдяки цим збереженим джерелам ми бачимо різноманітність політичних сил та їх гасла, за допомогою яких ці сили шукали більшої

підтримки серед населення. Водночас плакати дають можливість вивчити й інші сфери життя людей того часу, наприклад, культурно-освітницьку та соціальну.

Джерела та література

1. Андрусишин Б. І., Опольська Н. М. Обмеження права на свободу творчості на етапі утвердження тоталітарного режиму в Україні (1917–1939 рр.). *Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах: Матеріали другої науково-практичної конференції. 21 травня 2020 р.* Київ: НАПН, 2020. С. 28–36.
2. Бернат Л. А. Плакат як носії соціально-культурного змісту (соціальний плакат). *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціалізація молоді у XXI сторіччі».* Краматорськ, 2017. С. 110–118.
3. Гладун О. Український плакат: етапи розвитку візуально-пластичної мови. *Сучасне мистецтво:* зб. ст. 2018. Вип. 14. С. 115–122.
4. Горбачевський Т. Польське образотворче мистецтво у Львові в міжвоєнний період XX ст.: осередки та їх виставкова діяльність, митці. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2012. Вип. 2. С. 197–201.
5. Донець О. М, Селівачов М. Р. Полоніка в українському друкованому плакаті XX століття із зібрання відділу образотворчих мистецтв інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України.* 2022. Вип. 29. С. 127–150.
6. Пам'ять про Польщу. База даних оцифрованих архівних документів. URL: https://pamiecpolski.archiwa.gov.pl/plakaty-z-okresu-wojny-polsko-bolszewickiej/
7. Фоменко Д., Цинковська І., Юхимець Г. Аркушеві образотворчі видання у фондах НБУВ (1904–1923):бібліографічний покажчик. Київ: НБУВ, 2002. 191 с.
8. Шкандрій М. Авангардне мистецтво в Україні. Київ: «Фабула», 2021. 224 с.

Хромова Вікторія
Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка

ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТИСКУ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ДУХОВЕНСТВО ЧЕРНІГІВЩИНИ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.

Ключові слова: *Революційний трибунал, священник, вирок.*
Keywords: *Revolutionary tribunal, priest, sentence.*

Початок 1920-х рр. ознаменувався остаточним встановленням радянської влади на всіх теренах сучасної України, зокрема і на Чернігівщині. Радянська влада суттєво змінила увесь суспільно-політичний лад.

Особливу роль у тотальному контролі держави над суспільством відігравало судочинство. Відповідно до декрету харківського радянського уряду від 4 січня 1918 р. в Україні були запроваджені революційні трибунали. Їм були надані функції боротьби проти контрреволюційних сил, а також мародерів, спекулянтів та зловживань чиновників [5, 68]. У Чернігівській губернії Революційний трибунал був утворений у 1919 р., у якому, зокрема, розглядалися справи стосовно духовенства.

Вищевказані справи, які розслідував Революційний трибунал, висвітлювалися в окремих біографічних дослідженнях істориків та релігійних діячів сучасності:

О. Ф. Тарасенко, О. Д. Гуга [10; 1], а описані кримінальні справи у науково-документальній серії книг «Реабілітовані історією» [9] стосувалися лише священиків, у яких вилучали церковне майно або вони були обвинуваченні у приховуванні церковного майна від влади. Комплексна робота, яка б відображала загальну картину соціально-політичного тиску на духовенство Чернігівщини за матеріалами кримінальних справ Революційного трибуналу, відсутня.

Зі встановленням радянської влади на теренах сучасної Чернігівщини у 1919 р. все без винятку духовенство потерпало від надмірної уваги органів безпеки та правопорядку. Аналізуючи справи, ми встановили, що деякі священники відчували загрозу і страх за власне положення в суспільстві або навіть життя. Так, Дмитро Михайлович Введенський священник с. Шептаки Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії, надав хабар у сумі 2 000 руб. військовому слідчому Рипацькому (у справі не зазначається ім'я слідчого), щоб у майбутньому його не заарештовували і не притягнули до кримінальної відповідальності [3, арк. 21]. Священника все ж таки заарештували за наданий хабар, але відпустили за зобов'язання не покидати своє місце проживання до проведення суду [3, арк. 9]. Остаточне покарання у справі не було зазначене.

Ретельно перевірялася платоспроможність населення, особлива увага приділялась духовенству. Завдяки поширеній на той час системі доносів можна було визначити майновий стан односельця. У справі священника Андрія Фененко із м. Глухів, мешканка того ж міста Меланія Антонівна Котенкова вказала, що останній мав корову та трьох свиней, наявність яких приховував від влади [4, арк. 5]. У протоколі допиту священник пояснив, що за корову заплатив податок, а свині були вбиті [4, арк. 8]. Згідно з матеріалами справи, священник дотримався встановлених економічних норм і був відпущений. Майже всі священники намагалися сплачувати податки, оскільки боялися каральних заходів щодо їх майна.

У 1922 р. розгорнулася широкомасштабна акція з вилучення церковних цінностей, через що відбулися численні судові процеси над служителями культу зі смертними вироками, ув'язненнями, висилками, адміністративними покараннями [9]. Так, наприклад, архімандрита Рихлівського монастиря на Чернігівщині Євгенія Матвєєва та священника Митрофана Радченка звинувачували у переховуванні церковного інвентарю, за що спочатку засудили до розстрілу, а потім змінили покарання на 3 роки ув'язнення [2].

Тиск на духовенство у суспільстві проявлявся також за допомогою антирелігійної пропаганди. У 1923 р. в газеті «Красное знамя» вийшла стаття «Священний гарем». У статті було зазначено, що ігумен Аліпій у с. Свинь поблизу м. Чернігова збирав навколо себе монахинь і займався їх розбещенням. Кримінальна справа проти ігумена Аліпія була закрита у 1924 р. за відсутністю доказів, однак надруковані неправдиві факти принижували гідність самого ігумена та духовенства загалом [6, арк. 21].

Окрім суспільного осуду духовенство змушували виконувати примусові виправні роботи. Так, до 1 року виправних робіт у 1922 р. був засуджений священник Володимир Дмитрович Богоявленський, житель м. Ніжина Чернігівської губернії. У вироку зазначалося, що останній здійснював обряд панахиди у храмі, куди прихожани приносили хліб і зерно різних культур [7].

Духовенство, за поглядами радянської влади, мало бути абсолютно аполітичним, до того ж підтримувати ідеї влади та допомагати впроваджувати їх у життя, тому політична позиція служителів культу під час Громадянської війни 1917–1921 рр. досконало вивчалася. Священника Василя Михайловича Григоренка із с. Рожівки Остерського повіту Чернігівської губернії визнали винним у співпраці з денікінськими каральними органами. Під час слідства В. М. Григоренко 5 місяців пробув під арештом [8]. Вважаємо, що такі дії примушували священників приховувати власні політичні погляди для власної безпеки.

На основі ґрунтовного аналізу вищевказаних кримінальних справ ми дійшли висновку, що посилений суспільно-політичний тиск з боку органів безпеки та самоврядування до представників духовенства був спричинений антирелігійною кампанією самого радянського уряду, економічною розрухою після Громадянської війни 1917–1921 рр. Служителів культу, так само, як і селян, обмежували у триманні худоби і вимагали сплати податків. Через це деякі священники були вимушені змінити професію і працювати, щоб прогодувати себе і сім'ю. Настоятелів храмів і монастирів підозрювали у постійному зловживанні службовим становищем і приховуванні церковного майна. Дійсно, є факти, які підтверджують, що священники переховували церковний інвентар, оскільки не довіряли радянській владі. Окрім економічного тиску, духовенство було приниженим у суспільстві різними антирелігійними кампаніями, через що деякі священники зреклися свого сану. Політичний тиск включав заборону бути учасниками різних організацій чи партій, а також висловлювати власну політичну позицію, тому на початку 1920-х рр. становище духовенства різко погіршилося, а їх авторитет серед місцевого населення був штучно спаплюжений.

Джерела та література

1. Гуга О. Д. Священномученик Феоктист Смельницький пресвітер Лосинівський (1937). Ніжин. 2016. 51 с.
2. Дело Архимандрита Рыхловского монастыря Матвеева Евгения, священника того же монастыря Радченко Митрофана и др. в сокрытии церковных ценностей. *Державний архів Чернігівської області.* Ф. Р.-4609, Оп. 1, спр. 5970. 82 арк.
3. Дело священника Виденского в контрреволюции и даче взятки. *Державний архів Чернігівської області.* Ф. Р.-4609, Оп. 1, Т. 1, спр. 291. 34 арк.
4. Дело священника г. Глухов Фененко Андрея в уклонении от налога внесения продналога. *Державний архів Чернігівської області.* Ф. Р.-4609, Оп. 1, спр. 2594. 34 арк.
5. Еткіна І. І. Чернігівський губернський революційний трибунал: «справа Ляховичів». *Сіверянський літопис.* 2021. № 5. С. 67–74.
6. Кримінальна справа. *Державний архів Чернігівської області.* Ф. Р.-326, оп. 1, Т. 1, спр. 1116, 99 арк.
7. Кримінальна справа. Держархів Чернігівської обл., Ф. Р-4609, оп. 1, спр. 6026, 256 арк.
8. Кримінальна справа. Держархів Чернігівської обл., Ф. Р-4609, оп. 1, спр. 2906. 159 арк.
9. Реабілітовані історією. Чернігівська область: у 6 кн. / редкол.: В. М. Хоменко та ін. Чернігів: Десна Поліграф, 2011. Кн. 2. 600 с.
10. Тарасенко О. Ф. Чернігівський архієпископ Пахомій (Кедров) (1876–1937). *Сіверянський літопис.* 2008. № 3. С. 43–51.

Коцюруба Микола
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗАСАДНИЧІ ПРИНЦИПИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬК УПА

Ключові слова: *УПА, бойові дії, Україна.*
Keywords: *UPA, hostilities, Ukraine.*

Питання структурної організації військ українського підпілля сьогодні є як ніколи актуальним. Проте, на сучасному етапі воно перебуває на етапі активного дослідження. Зокрема, над проблемою працюють Центр досліджень визвольного руху та Український інститут національної пам'яті [1].

Українська Повстанська Армія (УПА) була однією з найбільших підпільних структур, що діяли в Україні під час Другої світової війни. Вона виступала проти німецької та радянської окупації, а також мала деякі сутички з польськими підпільним рухом.

Загалом територія активної діяльності військ поділялась на чотири частини:

1-УПА-Північ (Волинська, Рівненська і частина Житомирської та Київської областей). Загальна чисельність яких коливається на думку різних істориків від 12 до 16 тис. вояків.

2-УПА-Захід (Дрогобицька, Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська та частини Закарпатської і Чернівецької областей), з окремою воєнною округою «Сян» (Перемищина, Холмщина, Лемківщина, Надсяння). Загальна їх чисельність сягала 17–18 тис. осіб.

3-УПА-Південь (територія Вінницької і Хмельницької областей, північна частина Тернопільської та південна Рівненської областей).Чисельність їх була в різний період від 150 до 1 500 осіб.

4-УПА-Схід (частини Київської і Чернігівської областей), частково сформована. Окремого командування для УПА-Схід не було створено. На цьому терені діяли лише поодинокі повстанські частини. Точна чисельність їх не відома.

Групи поділялися на воєнні округи, а округи на сотні. Територіальні штаби зазвичай мали такі відділи: оперативний, розвідчий, вишкільний, політично-виховний, організаційно-персональний та тиловий. Тактичною одиницею УПА була чота – сотня або курінь. Організаційно-особовий склад сотні передбачає 150–200 бійців. Ці підрозділи були озброєні легким піхотним озброєнням, включно з кулеметами, дульнозарядними гарматами, протитанковими рушницями, а в деяких місцях і легкими гарматами.

Субординація в загонах виглядала доволі цікаво. На чолі стояв командир, потім: бунчужний, політичний вихователь, санітар (деколи лікар), начальник розвідки й польової жандармерії. Також через релігійність бійців у багатьох підрозділах були присутні капелани.

Головним завданням УПА був захист національних інтересів українського народу. В армії розроблялася доктрина «самостійної України», яка передбачала створення на території України суверенної держави [3]. Захист національних інтересів був головною мотивацією вступу до УПА.

Ще однією важливою традицією УПА було дотримання звичаїв у військовій сфері, особливо кодексу честі. Кожен боєць УПА мав виконати свій обов'язок перед Богом і народом, тому немає жодних відомостей про грабежі серед них [5].

Тактика партизанської боротьби для них була основною. Невеликі об'єднання УПА здійснювали високомобільні удари по ворогу, особливо по його мережах зв'язку, складах боєприпасів, командних пунктах тощо. Але величезне бажання як радянської, так і німецької сторони знищити повстанців змушували нерідко вступати і в відкриті бойові сутички.

До того ж УПА використовувала диверсійно-розвідувальну, військово-політичну пропагандистську діяльність. Повстанці УПА також брали участь у бойових діях з метою перехоплення ворожої зброї та військової техніки, організації відповідних диверсійних дій, зокрема в тилу ворога. Воїни УПА використовували мобільні групи та формування, що давало змогу поширювати її вплив на величезні території, не даючи спокою ворогу ні на хвилину [1].

Важливим напрямом діяльності УПА було створення та підтримка підпільних структур Української державної адміністрації, які діють на території, контрольованій УПА. Вони виконували функції органів державної влади, зокрема видавали дозволи на роботу, бойові накази тощо.

У війську проводилася робота, спрямована на формування національної свідомості та підтримку військового опору народу проти ворога. До боротьби УПА активно включалися українські громадсько-політичні організації, особливо ОУН, Спілка української молоді (СУМ), Український народно-визвольний комітет та інші [6].

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що традиції та методи ведення бойових дій УПА визначалися національними інтересами та звичаями у військовій сфері. УПА використовувала партизанську боротьбу, диверсії, розвідку, політичну та військову пропаганду для визволення територій та досягнення національної незалежності.

Джерела та література

1. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович (відп. ред.), Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, А. Сова, П. Содоль. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. 352 с.

2. Бутковський І. Організаційна структура УПА. УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942–1950 рр.: збірка документів. І. Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. 1957. С. 3–16.

3. В'ятрович В. Війна і міф. Невідома Друга світова. Київ: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 272 с.

4. Черченко Ю. А. Самостійна Україна. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 437.

5. Антинацистський фронт УПА. Електронний архів Українського визвольного руху. URL: http://avr.org.ua/index.php/ROZDILY_RES?idUpCat=1127

6. Організація українських націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / В. В. Дзьобак, І. І. Ільюшин, Г. В. Касьянов, І. К. Патриляк та ін. Київ: Наукова думка, 2005. 494 с.

Данилів Микола
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СУЧАСНІСТЬ У МИНУЛОМУ: БІЙ ПІД ГУРБАМИ 21–25 КВІТНЯ 1944 Р.

Ключові слова: *Гурби, УПА, НКВС, боротьба, 1944 рік.*
Keywords: *Gurby, UPA, NKVD, struggle, 1944 year.*

Сьогодні продовжується боротьба українського народу проти російського загарбника. На жаль, мотиви та методи війни й терору залишилися ті ж самі, що і були у XX ст., тому вивчення історії УПА є яскравою можливістю зрозуміти, хто ж такі росіяни та як із ними боротись. Тематика бою під Гурбами 21–25 квітня 1944 р. надалі залишається малодослідженою. Через політику замовчування в СРСР фактів відкритої боротьби українських повстанців з радянськими військами робота зі встановлення особистих даних загиблих бійців Української Повстанської Армії та місцевостей, із яких вони походять, розпочалася лише на початку 90-х рр. XX ст. [6, 69]. З огляду на це ретельне прочитання джерел, їх аналіз та систематизація дасть нові вектори у вивченні боротьби УПА проти сталінського режиму.

На початку 1944 р. відділи УПА контролювали значну частину сіл Волині та Полісся, робили часті напади на важливі транспортні магістралі, блокували райцентри, де відсиджувався радянський партійний актив під прикриттям гарнізонів [7, 304].

В «Огляді бойових дій УПА-Південь за січень–серпень 1944 р.» під пунктом 27 зазначено: «З початком квітня УПА провела мобілізацію воєннозідбних чоловік серед українського населення. Мобілізація була проведена в небезпечних теренах (прифронтова полоса і підрайонні центри), внаслідок чого відділи сильно збільшились» [8]. ОУН та УПА на Волині на той час мали багато необхідних засобів і важелів впливу, щоб провести власну мобілізацію [6, 42].

Зростання чисельності та бойової активності УПА в тилу Червоної армії спричинило декілька великих оперативно-військових операцій ВВ НКВС із застосуванням усіх видів зброї. Так, 21–27 квітня 1944 р. проведено операцію з оточення і прочісування великого масиву кременецьких лісів [1, 627].

Сили Внутрішніх військ НКВС, за повідомленнями УПА, були в декілька разів більшими і нараховували 35 000 активних «багнетів». До складу цього угруповання безпосередньо входило 4 бригади ВВ НКВС, полк кінноти, 15 легких танків, до того ж використовувалась авіація (6-ий штурмовий авіаполк НКВС), бронепоїзд, залучалися фронтові частини (у складі лише згаданих чотирьох бригад нараховувалось 15 000 бійців) [2, 127].

Головною ударною силою енкаведистів під час бою виступала мотострілецька бригада, яка чисельно значно перевищувала фронтовий армійський еквівалент. За штатом вона нараховувала 5 батальйонів (чисельність кожного – 713 «багнетів»). У бригаді загалом мало нараховуватися за штатом 4 025 бійців, які на озброєнні, крім гвинтівок і автоматів, мали додатково 45 мінометів, 30 станкових кулеметів. Кожна бригада була забезпечена окремим саперним підрозділом і

значною кількістю бронеавтомобілів та автомашин. Отже, червонопогонники мали семикратну перевагу [6, 47].

Згідно з архівними даними, 30-тисячне з'єднання Червоної армії і військ НКВС зійшлися у протиборстві з 5-ма тисячами українських повстанців, які пішли в бій за державний суверенітет України добровільно, без примусової мобілізації [10, 107].

Видання Закордонних Частин ОУН під назвою «УПА. Бойові дії УПА за 1943–1950 рр.» в другій частині бібліотеки Українського Підпільника за 1960 р. також може внести ясність у масштаби та кількість жертв бою: «24 квітня 1944 р. о год. 7-ій ранку більшовики розпочали генеральний наступ проти з'єднань УПА в Кременецьких лісах. На далеких відтинках енкаведистам пощастило відкинути українських повстанців з їх висхідних позицій. Головний бій розгорівся у Гурбах. Після сильного гранатометного вогню та за умови співдії всіх видів зброї ворог кілька разів зривався до атаки. Завзятий бій тривав весь день безупину, і щойно ніч принесла передишку. Уночі українські повстанці прорвалися з ворожого оточення в Суразькі ліси, а головні сили взяли напрям на Полісся [3].

Під час операції повстанські підрозділи були змушені вести важкі фронтальні оборонні бої, що проходили зі змінним успіхом [1, 628]. Кульмінацією стали бої 24 квітня в районі села Гурби. Незважаючи на застосування кавалерії, танків і артилерії, не вдалося вибити повстанців із їхніх позицій і видавити з лісу на відкритий простір, у тили фронтових військ Червоної армії в районі м. Кременця. Вранці 25 квітня 1944 р. підрозділи УПА, покинувши обози та шпиталі, провівши один великий бій у селі Буща, змогли трьома колонами вийти з оточення. Основну частину загиблих у Кременецькій операції з боку УПА становили новобранці, поранені та цивільне населення [4].

Після виходу частин УПА з оточення ще більше двох діб (до 27 квітня) Внутрішні війська НКВС продовжували прочісування в Кременецьких лісах. Більшість мобілізованих, які перебували в лісі, були вбиті або заарештовані. Серед убитих («помордованих») – близько 100 поранених повстанців зі шпиталю, який не вдалося евакуювати [2, 133–134].

«Повстанців втратили 80 чоловік убитими, 100 чоловік зазнали поранень, 200 вбитих новозмобілізованих чоловіків та німців, близько 400 вбитих та близько 300 зловлених із мобілізованих і цивільних. Більшовики втратили 800 чоловік убитими», – згадує командир «Ясен» [5].

Вважаємо, що більш об'єктивна інформація про результати бою є у звіті Тернопільського обкому КП(б)У: «Маючи дані, які отримано шляхом слідства про те, що в Кременецьких лісах дислокується курінь Кропиви і ряд інших бандформувань УПА оперативно-військова група шляхом прочісування лісових масивів Шумського і Кременецького районів виявила розташування бандгруп і нав'язала їм бій. За час бойових дій з 22 по 27 квітня цього року було знищено більше тисячі (якщо точніше, то 1 076) бандитів і чотириста бандитів захоплено в полон» [9].

Стосовно жертв під час величезного за масштабами протистояння українського визвольного руху регулярним частинам Червоної армії, Внутрішнім військам НКВС, Прикордонним військам НКВС, військам Охорони тилу 1-го Українського фронту та збройним частинам радянських партизанських загонів під час

Гурбенської битви, то їх підрахунок є справою доволі суперечливою. Ні та, ні інша сторона не оприлюднювала детальних даних кількості загиблих чи якесь їх аргументоване узагальнення. Інформація про жертви у звітах як з одного, так і з іншого боку має пропагандистський і необ'єктивний характер [6, 63].

Підсумовуючи наслідки найбільшої битви УПА з Внутрішніми військами НКВС у Кременецьких лісах 21–25 квітня 1944 р., можемо стверджувати, що для Української Повстанської Армії цей пекельний двобій виявився переможним [6, 69].

Відділи УПА не лише дали бій досвідченим регулярним частинам Червоної армії та НКВС, гідний подиву і слави, але й зберегли основні збройні сили. Командири частин УПА-Північ та УПА-Південь зуміли врятувати найбільш досвідчений елемент повстанської армії, вивівши його з «Гурбенського котла», і двома великими групами з боями пройти сотні кілометрів однією колоною аж до Полісся, іншою – в напрямку Сходу. Цими битвою та рейдом було вписано абсолютно нову сторінку в історії українського народу. Сторінку звитяги, боротьби та жертовності простих українських чоловіків, жінок та юнацтва [6, 4].

Для воїнів УПА бій під Гурбами виявився найбільшим в історії їхнього існування. Він став прикладом для наслідування майбутніми антикомуністичними рухами другої половини XX ст., адже за відсутності найменшого шансу перемогти повстанці не здалися і продовжили боротьбу.

Джерела та література

1. Внутренние войска в Великой Отечественной войне. 1941–1945. Москва, 1975. 728 с.
2. Вовк О. До питання про найбільшу битву УПА під Гурбами. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2002. С. 127–133.
3. ГАРФ. Ф. Р-9401, Оп. 2, Д. 65, Л. 8.
4. Государственный архив Российской Федерации. Ф. 9401. Д. 65. Л. 8.
5. ДА СБУ, Ф. 13. Спр. 376. Т. 66, Арк. 71–73; 50–51.
6. Марчук І., Тищенко О. Гурби. Квітень 1944-го. Видання п'яте, оновлене. Рівне: видавець Олег Зень, 2009. 204 с.
7. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України / С. В. Кульчицький (відп. ред.). Київ: Наукова думка, 2005. 495 с.
8. ЦДАВО України, Ф. 3837, Оп. 1, Спр. 2, Арк. 5–6.
9. ЦДАГО України, Ф. 1, Оп. 23, Спр. 930, Арк. 196.
10. Чорномаз Б. Д. Гурби і Уманщина. *Уманська старовина*. 2017. Вип. 3. С. 106–109.

Пушка Денис
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВІЙСЬКОВІ ДІЇ В М. РОЖИЩЕ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (1941–1945 РР.)

Ключові слова: *окупація м. Рожище, Луцько-Рівненська наступальна операція, оборонні дії, форсування р. Стир.*
Keywords: *occupation of Rozhyshche, Lutsk-Rivne offensive operation, defensive actions, the Styr River forcing operation.*

Незважаючи на німецько-радянські домовленості, А. Гітлер прагнув утілити в життя свій план із домінування над світовим порядком. Й. Сталін, генеральний секретар ЦК ВКП(б) СРСР, не міг залишатися осторонь під час розподілу сфер світового впливу. План нападу Німеччини на СРСР був затверджений у грудні 1940 р. і мав кодову назву – план «Барбаросса». Початок операції припав на неділю 22 червня 1941 р. Офіційно прийнято вважати, що німецька армія перейшла радянський кордон о 04.00 ранку.

Згідно зі спогадами Кирила Москаленка, командира 1-ї артилерійської протитанкової бригади, його частина о 4 годині ранку 25 червня 1941 р. прибула в район Рожища. Оборону довелося зайняти на західному березі Стиру, оскільки міст, який був призначений для автомобільного та гужового транспорту, підірвано за наказом командира 27-го стрілецького корпусу генерала Артеменка. Артилеристи Москаленка зайняли позиції біля залізничного мосту, через який стали наводити переправу. Усе це відбувалося під артилерійським і мінометним вогнем противника. До ранку 26 червня бригада перейшла на східний берег Стиру, а залізничний міст підірвали за наказом Москаленка [8, 39–41].

У ніч на 26 червня на східний берег Стиру переправилися також частини 135-ї стрілецької й 19-ї танкової дивізій. У розпорядженні останньої нараховувалося лише чотири танки, чотирнадцять гармат і два батальйони мотопіхоти. Згідно з цими даними, під ударами противника саме в ніч на 26 червня розпочалася паніка, яка охопила підрозділи 131-ї механізованої, 135-ї стрілецької, 19-ї танкової дивізій та 460-го артилерійського полку 27-го корпусу. Деякі частини стали хаотично відступати в напрямку Рівного. Панічний відступ удалося зупинити лише генерал-майору Потапову й офіцерам його штабу.

28 червня на цю ділянку фронту підійшов 648-й стрілецький полк під командуванням майора Л. Алєксєєнкова, який входив до складу 200-ї дивізії полковника Івана Людникова. Він мав змінити частини 27-го стрілецького корпусу. За словами Людникова, у цей день у районі Рожища противник силами до двох батальйонів піхоти зайняв плацдарм на східному березі Стиру, поблизу залізничного мосту. Вирішено атакувати ворога й знищити його плацдарм. Коли солдати противника наблизилися до 648-го полку на відстань 350–400 м, по них відкрили вогонь гаубиці бригади Москаленка. Після цього в контратаку піднявся й полк Алєксєєнкова. Зазнавши втрат, гітлерівці були змушені покинути східний берег Стиру [7, 30–31; 8, 41].

Ця перемога була, імовірно, винятком із серії невдач, яких зазнавала Червона армія в цей час. Навіть успішна атака 648-го полку коштувала солдатських

життів. Відомо, що в бою 28 червня 1941 р. поблизу згадуваного залізничного мосту загинув двадцятирічний Коте Шилокадзе – уродженець населеного пункту Ецері Самтредського району Грузії. Слід завдячувати Йосипу Хомичу Воробйову, який поховав тіло Шилокадзе після бою [5, 35–36; 6, 76–80].

Звільнення Волинської області від німецької окупації започатковано під час Луцько-Рівненської наступальної операції військ Червоної армії. Вона тривала з 27 січня до 13 лютого 1944 р. [1, 126]. Здійснювалася ця операція силами правого крила 1-го Українського фронту. Основні завдання покладалися на 13-ту (командувач – генерал-лейтенант М. П. Пухов) та 60-ту (командувач – генерал-лейтенант І. Д. Черняховський) армії [3, 272].

Бої за Рожище, так само, як і в Першу світову війну, були особливо запеклими. Уперше від німецької окупації місто звільнено 2 лютого 1944 р. У цей день противника відкинули за Стир і в обласному центрі. Лише 5 лютого 1944 р. у район Дубища і Рожища підійшли передові загони 288-го стрілецького полку 181-ї дивізії військ НКВС. Як повідомляє журнал бойових дій цього формування, починаючи з 8 лютого, противник удавався до контратак, однак відкинути червоноармійців назад за Стир йому не вдавалось. Станом на 22 лютого першу лінію оборони в Рожищі займав 2-й батальйон 288-го полку, 1-й і 3-й батальйони контролювали залізничну дорогу, Дубище й Вовнянку [2, 3].

Згідно із журналом бойових дій 181-ї дивізії, противник 23 лютого атакував силами до полку піхоти, 30–35 легкими танками й бронемашинами. Упродовж дня його авіація бомбардувала позиції дивізії. О 13.00 німці зайняли Рожище, форсували Стир. 25 лютого о 17.00 61-й танковий батальйон разом із 292-м стрілецьким полком атакували противника в Рудні, але зазнали великих утрат і змушені були відступити. Червона армія продовжувала оборонятися та атакувати аж до 17 березня 1944 р. У цей день радянські війська вкотре форсують Стир і завдають удару по Рожищу. Атака дала результат, але вибити противника з міста так і не вдалося навіть попри вранішню артпідготовку. Переломного удару противнику завдав 1-й Гвардійський кавалерійський полк 15–16 березня 1944 р. [2, с. 7].

Радянські війська зламали опір противника 20 березня. Станом на 13.00 288-й стрілецький полк підполковника Пономаренка силами двох батальйонів узяв Рожище. Одним із перших вступили до міста підрозділи старшого лейтенанта Богданова, капітана Чумакова, капітана Єфремова та інших. Місто було в суцільних руїнах, і лише де-не-де стояли вцілілі будинки. Очевидно, що так командування Червоної армії вирішило остаточно розправитись із противником силами артилерії. Питання про те, яким залишиться місто після цього, вочевидь, узагалі не порушувалось. Командир мінометної батареї 288-го полку П. Черевиков пригадує, що жителі Рожища Антон Степанюк та Андрій Мичик надавали цінну інформацію про розташування військ противника [9].

Незважаючи на те, що 20 березня вважається офіційною датою звільнення Рожища, окремі дані містять протилежну інформацію. Так, 5 березня 1945 р. у листі до начальника обласного архіву УНКВС Штельмаха, який підписали завідувач Рожищенського районного архіву Шевчук, голова райвиконкому Бокій і секретар Кіян, ідеться про те, що німці почали відступати з міста в неділю 25 березня о 09.00 ранку. Війська Червоної армії зайняли Рожище 26 березня о 03.00 ночі. Противник уже більше не повертався до міста [4].

Отже, м. Рожище, у якому було безліч стратегічних місць (залізниця, міст, великий ліс та р. Стир), було важливою точкою бойових дій як для німецьких військ, так і радянських. Досі існують суперечки про те, коли саме було звільнено м. Рожище. Тому з огляду на всю вищезазначену інформацію, можна припустити, що місто було остаточно звільнено не 20, а 26 березня. І це доволі логічно, адже радянська історіографія має безліч «підводних каменів», що збивають з пантелику багатьох істориків, які досліджують історію певного населеного пункту. Головне завдання істориків-краєзнавців – це насамперед зацікавити в дискусії та подальшому дослідженні тих проблем, які є недостатньо висвітлені у краєзнавстві Волині та України загалом.

Джерела та література

1. Белкин И. М. 13-я армия в Луцко-Ровенской операции 1944 г. Москва: Военное издательство Министерства обороны Союза ССР, 1960. 158 с.
2. Выписка из журнала боевых действий 181-й дивизии за период с 24.1. по 28.4.1944 г. Машинопис. Матеріали з музею Бойової слави СШ № 1 м. Рожище). 14 с.
3. Грицюк В. Рівненсько-Луцька наступальна операція – складова стратегічної операції радянських військ на Правобережній Україні 1944 року. Минуле і сучасне Волині та Полісся. *Сторінки воєнної історії краю:* наук. збірник Вип. 30: матеріали XXX Всеукраїнської науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 24–25 берез. 2009 р. Луцьк, 2009. С. 271–274.
4. Державний архів Волинської області, Р-66, оп. 4, спр. 15, арк. 121.
5. Засядчук В. Син Рожища, родом із Ецері. *Пам'ятники України.* Випуск № 3. 1977. С. 35–36.
6. Книга Пам'яті України: Волинська область: у 3 т. Т. 3: Ратнівський р-н, Рожищенський р-н, Старовижівський р-н. Львів: Каменяр, 1995. 487 с.
7. Людников И. И. Дорога длиною в жизнь. Москва: Высшая школа, 1985. 168 с.
8. Москаленко К. С. На юго-западном направлении 1941–1943. Воспоминания командира. Кн. 1. Москва: Военное издание Министерства обороны СССР, 1979. 476 с.
9. Черевиков П. Полк іде на штурм. *Молодий Ленінець*. 1969. 25 березня.

Слонська Марія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЖІНКИ У ДИСИДЕНТСЬКОМУ РУСІ

Ключові слова: *дисиденти, шістдесятництво, національний рух, інтелігенція, жінки.*
Keywords: *dissidents, sixties, national movement, intelligentsia, women.*

Сучасна історія України, свідками якої ми є, спонукає до глибинного вивчення попередніх її етапів, зокрема і рухів, пов'язаних із національними прагненнями українців. Одним із таких рухів став дисидентський, який завдяки місткості та ідейності є надзвичайно цінною частиною української історії. Дисидентство прийняло у свої лави безліч діячів української інтелігенції, яка стала на захист культури та збереження української спадщини. Дисидентський рух пройшов довгий процес еволюції, врешті оформившись у низку етапів, й одним із найважливіших стало шістдесятництво. Неабияку роль у плеяді шістдесятників відігравали жінки, котрі були не менш активними учасницями руху, ніж чоловіки. Діяльність останніх зазвичай краще окреслена та висвітлена в літературі.

Зважаючи на вищесказане, метою нашого дослідження є огляд діяльності жінок-шістдесятниць, їх участі в дисидентському русі.

Серед найбільш містких праць з історії дисидентського руху варто згадати «Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років» Г. Касьянова [3]. Автор чимало уваги приділив насамперед внеску шістдесятників. Не менш цікавими є роботи А. Русначенка «Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років» [6] та дослідниці з діаспори Л. Алексєєвої «История инакомыслия в СССР» [2]. Автори згаданих праць серед іншого приділяють увагу різним аспектам жіночої активності у складі дисидентських організацій. Окремим проблемам дисидентського руху та постатям присвячені статті Н. Онищенко, Н. Авер'янової, А. Кузьмича [5; 1; 4].

Український опір періоду радянської України, зокрема 60–70-х рр. XX ст., – явище багатогранне та надзвичайно цікаве, адже воно поєднує в собі різні методи боротьби та безліч векторів руху за збереження власної національності й ідентичності [3, 5].

Початкова стадія цього руху отримала характерну для свого часу назву «шістдесятництво». Варто зауважити, що термін «шістдесятництво» вперше вживається вже у 60-х роках XX ст., як визначення, що поєднало та проголосило спільні мотиви із діячами періоду 60-х років XIX ст. Саме така назва відображала моральне та життєве кредо нового покоління, що формувалося у часи найменшої заангажованості радянського життя суворими ідеологічними мотивами [3, 14].

Висвітлення внеску жінок у діяльність шістдесятництва варто почати із згадки імен провідних учасниць цього руху. Серед найвизначніших: Люба Гайовська («Рута»), Галина Дидик, Леся Коцюба, Алла Горська, Ірина Калинець, Ліна Костенко, Оксана Мешко, Надія і Леоніда Світличні, Надія Суровцева, Марта Чорна («Медея»), Наталя Шухевич. Усі вони зробили неоціненний внесок у творення українського руху опору, працюючи у різних сферах культури: від художньої до літературної, від театральної до оформлення політичних ідей [5, 254].

Менш згадуване серед пересічних українців, але не менш важливе за інших, – ім'я Лесі Коцюби. Як одна з учасниць українського руху опору, жінка залишила помітний і вагомий слід у історії дисидентства. Леся Йосипівна Коцюба – літературознавець і педагог. Працюючи у Ніжинському університеті, вона згуртувала навколо себе плеяду слухачів, зацікавлених у процвітанні української культури, серед яких найбільш активними були М. Вінграновський, І. Драч та Г. Тютюнник. Одне із зібрань гуртка було викрито й викликало низку репресивних дій.

Леся Коцюба стала на захист українського питання, зробивши рішучий крок: передала трактат «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби за кордон. Саме їй Україна завдячує успішною організацією цієї справи, яка дала змогу заявити про нещадність процесів, які буквально знесилюють Україну та нищать її культурну спадщину. Коцюба взяла на себе провину за скоєне, відвернувши увагу від усіх причетних, аби дозволити їм надалі працювати на ниві руху опору. Із цього моменту жінка стала об'єктом переслідувань, була звільнена з роботи [5, 254].

Не менш важливою учасницею шістдесятництва була Алла Горська, ім'я якої широко відоме завдяки скандалу з вітражем із зображенням Т. Шевченка. Значен-

ня мисткині у русі опору її колеги відзначали ще під час активної діяльності, адже за словами сучасників, саме вона стала центром об'єднання київського творчого осередку, а її квартира була місцем, де збиралися шістдесятники. Незважаючи на те, що художниця відома передусім своєю творчою діяльністю, саме їй належить оформлення політичної зрілості та національного бачення української культури, адже Горська стала справжньою представницею опору нищівній тоталітарній системі, що так чи інакше намагалася підпорядкувати культуру та знищити будь-які прояви національного самовираження та самоідентифікації української творчої молоді [1, 57–59].

Алла Горська створила портрети провідних діячів дисидентського руху, серед яких Іван Світличний, Василь Симоненко, Євген Сверстюк тощо. Художні образи Горської – справжнє вираження української національної спадщини, поєднання споконвічних символів та сучасних тенденцій, які доводили світу, що українська культура існує, вона жива та має надзвичайно великий потенціал. Протидія Горської радянському уряду була настільки активною та цінною, що її смерть принесла смуток усьому колу шістдесятників, котрі відчули втрату одного із своїх ідейних натхненників [1, 57–59].

Ще одна жінка, котрій український рух опору завдячує своєму розвитку, – Ліна Костенко, котра досі працює у площині української культури. Ім'я цієї письменниці тісно пов'язане з поняттям «людиноцентризму», сподіваннями Л. Костенко на розквіт епохи гуманізму, адже тоталітарна система намагалася всіляко «придушити» значимість людини, нехтувала поняттям особистості. Л. Костенко намагалася повернути значущість людського «Я» та право на самоідентифікацію, адже саме людина є центром творіння культури, а культурні аспекти, як вже згадувались раніше, були панівними у діяльності шістдесятників. Ліна Костенко була активним борцем за вираження української національної ідентичності, її твори були сповнені мотивів піднесення національного духу та самовираження, що неабияк вплинуло на становлення світогляду дисидентів та поширення такого бачення на широкі маси населення [4, 142–147].

Отже, діяльність жіноцтва в українському дисидентському русі була надзвичайно широка та активна, а вагомість їхнього вкладу неоціненна. Імена А. Горської, Л. Коцюби та Л. Костенко – лише невеличка частка жіночої опозиції, котра потребує ширшого висвітлення та повного розкриття їхнього вкладу в український рух опору радянського періоду. Незважаючи на репресивні заходи, жінки-шістдесятниці творили у різних галузях української культури, а художня, літературна та громадська активність стали невід'ємними аспектами їхнього життя.

Джерела та література

1. Авер'янова Н. Мистецька еліта України: Алла Горська в когорті шістдесятників. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 1. С. 57–59.

2. Алексєєва Л. История инакомыслия в СССР. Москва: Московская Хельсинкская группа, 2012. 384 с.

3. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. Київ: Либідь, 1995. 224 с.

4. Кузьмич А. Людиноцентризм у поетичних текстах Ліни Костенко: комунікативний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія журн*. 2011. Вип. 34. С. 142–148.

5. Онищенко Н. Шістдесятництво в літературних та ідеологічно-політичних аспектах: Леся Коцюба. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Філологічна»: зб. наук. пр. Острог: Вид. НУ «Острозька академія», 2014. Вип. 41. С. 254–256.
6. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. Київ: Видавництво Олени Теліги, 1998.720 с.

Казаков Генадій
Вища школа публічного управління
Точиліна Ірина
Запорізький національний університет

ЖІНКИ У ТРУДОВОМУ ПРОСТОРІ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Ключові слова: *«нова радянська жінка», трудові відносини, усноісторичні джерела.*
Keywords: *«New Soviet woman», labor relations, oral history sources.*

Українська жінка ніколи не цуралась важкої праці, але тривалий час її робота була менш оплачуваною, і у багатьох професіях не визнавалось рівноправності між жінкою та чоловіком. В умовах формування «нової радянської жінки» відбувається переорієнтація трудових відносин. Із формуванням образу жінки-робітниці вона стає невід'ємним гвинтиком усього радянського механізму, що з одного боку, надавало їй рівних із чоловіками прав, а з іншого – не давало змоги до самовираження. В умовах сьогодення, коли жінка має право займатися будь-якою професією, актуальним є вивчення саме радянського досвіду залучення жінок до трудових відносин, де акцент робиться на усні спогади, які раніше не були опубліковані та знаходяться в особистих архівах, і на вже опубліковані.

Мета розвідки – на основі усних свідчень сучасників подій охарактеризувати основні вектори жіночої праці у 20-х рр. ХХ ст.

Жіночу працю поданого періоду досліджували: О. Сапицька, Н. Земзюліна, О. Коханова. Однак акцент на трудовий простір крізь призму усних свідчень не робилося, так само, як і вивчення цього питання по Запорізькій області.

Не можна однозначно стверджувати, що до становлення радянського режиму жінка була відмежована від трудових відносин. Якщо ми звернемо увагу на Перепис 1897 р., то можемо констатувати, що жінки були залучені до різних сфер зайнятості [8, с. 140–141]. Унікальністю ж радянського зразка постала масовість і у більшості випадків зрівняння жіночої праці з чоловічою в питанні її оплати. З одного боку, це стало суттєвим кроком вперед у плані гендерних відносин, з іншого ж – відбувається ідеологічна заангажованість жіноцтва, і праця стає однією з головних життєвих цінностей, подеколи навіть важливішою за родину.

Жінка-робітниця була характерна для міського соціуму. Період 20-х рр. ХХ ст. характеризується тим, що українське суспільство увійшло у новий динамічний трудовий режим, який був створений радянською владою – загальна трудова повинність, мілітаризація праці, масове залучення жінок у суспільне виробництво. Ще за умови ведення воєнних дій поширюються агітаційні гасла, які називали робітниць і селянок «Червоною Армією тилу», своєрідною паралельною

силою до «чоловічої» Червоної Армії, а в пресі навіть підіймалися питання стосовно залучення жіноцтва до армії з метою звільнення професійних робітників для виконання трудової роботи: «залучення жінок до військової справи, на захист пролетарської революції і планомірної підготовки глибоких резервів буде мати велике значення, як політичне, так і виховне, і дасть економію сил, з однієї сторони, звільнюючи певну частину кваліфікованих робітників із певних галузей воєнної справи і ставлячи їх на трудовий фронт, а з іншої сторони, замінюючи пролетарською, натхненною, чесною жіночою службою» [1, 3].

У мирний період головними заходами в трудовій сфері стали: квотування місць на виробництві за гендерним принципом; створення жіночих бригад поряд із чоловічими, навіть у суто чоловічих професіях; скликання жіночих виробничих нарад при сільрадах тощо. До того ж ми вважаємо, що існували певні відмінності у радянській трудовій гендерній політиці на території України та в інших регіонах СРСР, адже жінки унаслідок воєнних дій 1914–1921 рр., неодноразової зміни влади та низки інших несприятливих умов були змушені очолити родину і нести на собі подвійний тягар.

Подана відмінність сприяла збільшенню зусиль радянської влади щодо реалізації гендерних перетворень у трудовій сфері в Україні. Російські революціонерки А. Колонтай і В. Більшай тлумачили залежність соціального статусу жінки від її ролі в трудових відносинах. На думку вказаних ідеологинь, загальне усуспільнення, масове залучення жінок у виробництво і було їхнім автоматичним звільненням від «домашнього рабства» [4, с. 35–39].

Загалом у радянському суспільстві було сформовано два типи робочої жінки: жінка-робітниця та жінка-колгоспниця. Ключову різницю між ними становив регіон, у якому здійснювалася трудова діяльність.

В умовах радянізації українських земель жінки починають долучатися до всіх трудових сфер: на заводах та фабриках, у сфері транспортного обслуговування, до того ж не лише у якості водіїв, кондукторів, але і як механіки [12, с. 2]. Вагоме місце посідали жінки у сфері громадського харчування і в місті, і у сільській місцевості. Зокрема, на них покладалося питання організації громадських їдалень (у закладах освіти, в межах заводів та фабрик). Що цікаво, на жінку лягали не тільки питання, які пов’язані зі створенням меню та приготуванням їжі, але й роль управлінця. Як наслідок, жінки мусили займатися пошуком фінансування, постачальників харчів, організацією робочого місця тощо [7, 4].

Незалежно від сфери зайнятості, якщо звернемо увагу на усноісторичні свідчення, майже усі підкреслювали свою любов до праці. Для них було характерним сумлінне виконання професійних обов’язків. Г. Колончак [3, 2] казала: «Я дуже любила роботу, я дуже любила колектив, прийдеш додому, настрій є…» Н. Бєлашкурко зазначає: «Дуже подобалося працювати на машинці «Тасіба», пальчики на ній плавають…, вона стоїть з одного боку, речі з іншого, зошит посередині, ми рахуємо і пишемо. Дуже мені подобалося рахувати на цій машинці» [11, 59]. А описуючи ставлення до роботи, респонденти зазначали: «Дуже відповідально, ось у нас була керівниця, і вона каже: «Ось, коли Ніна Іванівна піде у відпустку, у неї в документах все можна знайти, у неї все так до купи, все розкладено по

поличкам, а її немає, без неї не можуть зробити звіт, вона така акуратна у роботі, і все у неї добре» [14].

Жінка у сільському просторі на початку становлення радянської держави була зосереджена здебільшого на роботі по дому та на присадибній ділянці, характер якої залежав від сезону. Однак у процесі розкуркулення та колективізації жінка активно долучається до радянського способу життя. Зокрема, у пресі писали, що «кожна кухарка мусить активно долучатись до усіх сфер виробництва» [6, 3].

Як пише О. Сапицька, ступінь зайнятості жінок у сфері сільськогосподарського виробництва визначала низка чинників: 1) регіональні особливості сільського господарства; 2) характер праці; 3) культурно-освітній рівень; 4) соціально-професійний склад кадрів [10, 9–10].

Загалом же відбувається певне перенавчання жінок, унаслідок чого найбільш поширеним заняттям жінок стає доярство [11, 75, 120; 9, 1], проте у відповідний сезон жінок залучали і до збору врожаю [13, 93]. Респонденти щодо роботи в колгоспі згадують: «Мама теж працювати ходила. До колгоспу. На биках їздила. На грядину. Заробляли трудодні тоді… і на ці трудодні отримували ж хліб, інші речі…» [11, 120]. Діти, зокрема дівчата, досить часто допомагали своїм матерям у роботі в колгоспі, особливо у період збору (посадки) врожаю: «…Ось і я ж там бігала [на грядку – автор], допомагала» [11, 76].

Найбільш специфічним напрямом використання жіночої праці у виробничому секторі сільського господарства була робота жінок у якості механізаторів [14, 205], проте у цій сфері не була поширена жіноча праця.

Отже, в умовах становлення радянського режиму відбувається переорієнтація жіночої ролі та її активне залучення до трудової сфери. Аналіз спогадів очевидців дає змогу констатувати практично повне скасування розмежування праці на чоловічу та жіночу. Залучення жіноцтва до усіх трудових сфер не виключало існування і таких галузей, де жіноча праця була панівною. Як результат, жінка стає невід'ємним елементом трудових відносин.

Джерела та література

1. Жінка й армія. *Червоний шлях*. 1922. 22 січня. С. 3.
2. Земзюліна Н. І. Соціально-правовий статус жінки в радянському селі 1920-х–1930-х рр.: історіографічний огляд. *Український селянин:* зб. наук. пр. Черкаси, 2008. Вип. 11. С. 62–68.
3. Колончак Г. Інтерв'ю щодо умов життя 1920-ті – 1930-ті рр. (особистий архів автора). Бердянськ, 2012. 4 с.
4. Коллонтай А. М. Дипломатические дневники: 1922–1940: в 2 т. Москва: Academia, 2001. Т. 1. 528 с.
5. Коханова О. О. Формування образу «нової радянської жінки» в УСРР (1920–1930-ті рр.): вимога часу чи ідеологія радянської влади. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Історія та географія»*. 2012. Вип. 46. С. 20–23.
6. Мужчины против женщин в сельсовете. *Думка*. 1924. № 260. 19 листопада. С. 3.
7. На управительских должностях. *Рабоче-селянское слово*. 1924. № 66. 21 августа. С. 4.
8. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897 г. XIII. Екатеринославская губерния. Санкт-Петербург, 1904. 234 с.

9. Пришва В. Інтерв'ю щодо умов життя 1920-ті – 1930-ті рр. (особистий архів автора). Бердянськ, 2012. 6 с.
10. Сапицька О. М. Сільські жінки України в період підготовки та проведення суцільної колективізації (1928 – середина 1933 рр.): автореф. дис. … канд. іст. наук. – спец. 07.00.01. Історія України; Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. Луганськ, 2007. 22 с.
11. Селяни і місто: феномен сприйняття урбанізаційних процесів у селянській традиції (матеріали історико-археографічних експедицій Північним Приазов'ям) / упор. В. М. Константінова. Київ, 2012. 416 с.
12. У рабкоров на собрании. Женщина, в ряды! *Думка.* 1924. № 228. 10 жовтня. С. 2.
13. Усна історія Голодомору 1932–1933 років у Північному Приазов'ї: матеріали історико-археографічних експедицій / упор. В. М. Константінова. Запоріжжя: АА Тандем, 2009. 532 с.
14. Усна історія Степової України: Запорізький край. Запоріжжя: АА Тандем, 2012. Т. 10. 532 с.

Кратюк Юлія
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ – ЮРИДИЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: *незалежність, суверенітет, референдум, визнання.*
Keywords: *proclamation, independence, sovereignty, referendum, recognition.*

Незалежність і державність нашої держави формувалась протягом цілих століть. Державотворчі процеси не припинялися навіть у періоди, коли Україна не мала своєї державності та перебувала під національно-соціальним гнітом інших імперій. Актуальність цієї роботи полягає в дослідженні прийняття 24 серпня 1991 р. «Акту проголошення незалежності України», проведення всенародного референдуму 1 грудня 1991 р. на підтвердження Акту, що дало змогу розпочати конституційний процес та реформування правового поля України й закріпити її державність на правовому рівні.

Період початку 1990 р. характеризується як період розгортання соціально-політичних суперечок та дискусій. У цей час активно розгорталася передвиборна компанія до Верховної Ради УРСР і місцевих рад. Національні організації отримали контроль у міській раді Києва попри наявність значних перешкод. 16 липня 1990 р. Верховною Радою було прийнято «Декларацію про державний суверенітет УРСР», що ознаменувало початок шляху нашої держави до закріплення незалежності у правовому значенні. Декларацією було закріплено «державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» [2].

Прийняття Акту проголошення незалежності України відбувалося за умов, які загрожували суверенітету України. Основними питаннями позачергової сесії ВРУ УРСР були: визначення та створення всіх структур суверенітету й механізмів його практичної реалізації, надійної обороноздатної системи, прийняття законів про статус військ, що були розміщенні в Україні, вирішення питання щодо деполітизації правоохоронних органів республіки, вжиття заходів, які передба-

чають забезпечення економічного суверенітету. І. Юхновським було запропоновано здійснити проголошення акту, який би зафіксував незалежність України, абсолютне верховенство її Конституції, законів та урядових установ. Авторами тексту були Л. Лук'яненко, С. Петрович, М. Горинь, В. Чорновіл. З огляду на рішення позачергової сесії ВРУ УРСР 24 серпня 1991 р. було проголошено «Акт проголошення незалежності України» з таким текстом [1]:

«Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 р., – продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, – виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, – здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує: Незалежність України та створення самостійної української держави – України. Територія України є неподільною і недоторканною. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України. Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення».

Після поразки «серпневого путчу», перевороту 24 серпня 1991 р. Верховною Радою було прийнято «Акт проголошення незалежності України».

Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України та Конституція України є взаємозумовленими, адже прийняття Декларації про державний суверенітет України зумовило прийняття Акту проголошення незалежності України та в подальшому Конституції України. Так, у Конституції України [3] вказано: «керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., схваленим 1 грудня 1991 р. всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України». Положення про суверенну та незалежну державу Україну, що висвітлено в Акті проголошення незалежності України, закріплено в ст. 1 Конституції України [3]: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава».

Положення про неподільність та недоторканість територій держави, що висвітлено в Акті проголошення незалежності України, закріплено в ст. 2 Конституції України [3]: «Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною». Положення щодо виключної чинності Конституції України та законів України на території України знайшли своє відображення у ст. 8 Конституції України [3]: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй».

Після проголошення незалежності України міжнародні відносини «будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи» [2]. Україна почала налагодження міждержавних зв'язків та створення консульств в інших державах. Першими країнами, котрі визнали незалежність і суверенітет України, є Польща, Канада, Угорщина, Болгарія, Румунія, Чехословаччина, Австрія, Німеччина, США.

Джерела та література

1. Акт проголошення незалежності України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T142700?an=19
2. Декларація про державний суверенітет УРСР: Декларація Української РСР від 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text
3. Конституція України: нормативно-правовий акт від 1996 року, № 254/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
4. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель. Монографія. Харків. Право. 2009. 597 с.
5. Омарова А. А. Розбудова Української держави після прийняття Акту проголошення незалежності України. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 24–28.

Салагуб Людмила
Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України;
ГО «Центр освітніх ініціатив «Толока»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАКТИК У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ЕКОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА (ПОСТАТЬ ГЕТЬМАНА П. ПОЛУБОТКА, СПОГАДИ ІНОЗЕМЦІВ ТА ЕКОЛОГІЧНІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ)

Ключові слова: *екологічна проблематика, трансформація практик, П. Полуботок, спогади іноземців, екологічні реалії сьогодення.*
Keywords: *the environmental problems, transformation of practices, P. Polubotok, memories of foreigners, the ecological realities of today.*

Aut inveniam viam, aut faciam.
Або знайду шлях, або зроблю.

Зважаючи на реалії сьогодення, важливим є питання щодо формування в учнів старших класів екологічної компетентності. Сучасне зростаюче покоління має усвідомлювати рівень екологічних проблем через призму історичних наративів, участь у цікавих форматах занять / заходів, що передбачають використання інноваційних практик. Трендовою є інтеграція широкого спектру знань у контексті екологічної тематики та історичної ретроспективи (у межах продукування низки «красномовних» прикладів з історії України: політичні активності наказного гетьмана П. Полуботка, спогади іноземців про гостинність та «екологічну свідомість» українців тощо).

До вивчення окремих питань екологічного виховання долучилося багато дослідників. Серед них: С. Грінь, Н. Довбишова, В. Мананкова [2]. Історичні аспекти проблематики дослідження висвітлені в доробку цілої плеяди науковців (В. Горобець [1], С. Плохій [3], В. Січинський [4] та ін.). Однак доцільним є проведення інтегрованих змістових ліній між суто екологічною проблематикою та історичними перипетіями XVIII ст., що відбувалися на теренах Гетьманщини (Лівобережної України), адже російський царат і тоді здійснював форсований і нестрим-

ний наступ на українські території. *У фокусі уваги – осучаснення методів, прийомів і технологій у межах виховних та навчальних процесів* (семантично поєднані в понятті «освітній процес») задля реалізації сучасних підходів до продукування знаннєвих та практико-орієнтованих парадигм у закладах загальної середньої освіти та закладах вищої освіти.

У тернистій історії українського державотворення – «феєрія» незламних особистостей, які *завдяки своїй силі волі та моральній принциповості* спромоглися здійснили значний внесок у розвиток України. Знаковою постаттю є наказний гетьман П. Полуботок, який володіє такими особистісними якостями:

– нестримність на шляху до мети;

– «залізна» незламність духу та хоробрість у контексті відстоювання принципів;

– активність (попри всі несприятливі фактори та кулуарні інтриги) тощо.

Такі люди – у надзвичайному пієтеті, адже переконані: «Людина без життєвого “фарватеру” є “хамелеоном”!». Задля реалізації ефективних активностей доцільно популяризувати таких особистостей. Водночас ця робота має інтегруватися з іншими нагальними орієнтирами-викликами, зважаючи на війну. А саме: поєднання діяльностей на шляху до формування екологічної компетентності та патріотичних лейтмотивів, що сприятиме чіткому усвідомленню самоідентифікації та причинно-наслідкових сенсів екологічних проблем, переважну більшість із яких ми отримали внаслідок страшних воєнних перипетій. Для того, аби сприяти реалізації намірів, зазначених вище, варто осучаснити підходи, методи, прийоми та технології в контексті формування екологічної компетентності; інтегрувати їх зі стрижневими концептами національно-патріотичних світоглядних парадигм задля «оживлення» екологічної тематики.

Вагоме значення має поєднання традиційних та сучасних елементів у контексті проведення занять / заходів із освітньої тематики загалом та з екологічних питань зокрема. Чільне місце – візуалізації, використанню «модних» сервісів / застосунків (для створення ефективних фідбеків, формування візуальних асоціацій, конвертування «матеріалів» у різні формати тощо) та активним (діяльнісним) практикам (сприятимуть підвищенню рівня взаємодії й підтримки, реалізованої на засадах паритету та толерантності).

Доцільно використовувати цікаву інформацію, розміщену на віртуальних шпальтах онлайн-бібліотек. Подорожувати – дуже просто! Музеї просто неба – цікава та надзвичайно ефективна (якісна) допомога на шляху до продукування виховних та навчальних практик, зважаючи на домінування «кліпового» мислення у здобувачів освіти [5]. Під час формування екологічної компетентності у старшокласників непересічне місце посідає використання аудіовізуальних джерел (документальні фільми, інтерв’ю (спогади / свідчення очевидців подій) тощо).

Історичній пам’яті – одне з чільних місць у світоглядних наративах кожного індивідуума. Як не дивно, але зважаючи на інтегровані підходи до реалізації навчальних і виховних процесів, доцільно популяризувати поєднання історичної пам’яті з екологічною проблематикою. Варто звернути увагу на «екологічну ментальність» населення українських теренів протягом історичної ретроспективи. Спогади іноземних мандрівників, дипломатів та інших непересічних особистос-

тей, які на різних етапах свого життєвого шляху відвідували українські містечка й села, є дуже «красномовними». Так, знаковою є праця В. Січинського «Чужинці про Україну…» [4]. Бінарне зіставлення українців із росіянами (контроверсійні лейтмотиви) – не на користь «других». Зокрема, один із данських державних діячів так описав мешканців Чернігівщини: «…як взагалі усе населення Козацької України, відзначаються великою ввічливістю і охайністю, вдягаються чисто і чисто утримують доми… українські козаки *"у всіх відношеннях чистіші й чепурніші від росіян"*» [4, 45].

Отже, трансформація практик у навчанні та вихованні старшокласників (із акцентом на екологічній проблематиці) є можливою завдяки впровадженню низки практико-орієнтованих «векторів». Серед них:

– осучаснення методів, прийомів і технологій у контексті реалізації виховних і навчальних процесів (завдяки створенню авторських «творчих лайфхаків»);

– використання візуального, аудіального / аудіовізуального інформаційного контенту;

– імплементація активних (діяльнісних) підходів до виховання та навчання (реалізація освітнього процесу) тощо.

Джерела та література

1. Горобець В. М. Павло Полуботок. Серія: Гетьмани. Київ: ПП Наталія Брехуненко, 2009. 64 с.

2. Грінь С. О., Довбишова Н. О., Мананкова В. Л. Екологічне виховання дітей як внесок у майбутнє планети. *Молодий вчений*. 2016. Груд. № 12(39). С. 412–416.

3. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Клочка. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 496 с.

4. Січинський В. Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожів по Україні та ін. писань чужинців про Україну за десять ст. 5-е вид. Авгсбург: Павлович, 1946. 118 с. / Перевидання: Львів: Слово, 1991.

5. Віртуальний тур українськими музеями просто неба. URL: https://museums.authentic-ukraine.com.ua/ua/

СЕКЦІЯ 11
ОСОБИСТІСТЬ В ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Зінчук Анастасія
Волинський національний університет імені Лесі Українки

КОРОЛЕВА ФРАНЦІЇ АННА ЯРОСЛАВНА

Ключові слова: *Анна, князівна, королева, правління, особисте життя.*
Keywords: *Anna, princess, queen, reign, personal life.*

Королева Анна назавжди ввійшла в історію Франції. Це наша співвітчизниця, якою ми маємо пишатися, як пишаємося багатьма славними українськими жінками. Київська Русь – одна з наймогутніших держав, розквіт якої припадає на кінець X – початок XI ст. Князь Ярослав Мудрий допоміг цьому статися. За його правління зміцнилося християнство, будувалися школи, відкривалися бібліотеки, розвивався іконопис та перекладалися книги на церковнослов'янську мову. Саме в цей період піднесення народилася одна з найвідоміших жіночих постатей української історії – королева Анна, або ж, які її ще називають, Анна Київська. Це одна з чотирьох дочок вищезгаданого князя. Разом з братами та сестрами дівчинка змалечку отримувала хороше виховання та освіту. Дітей навчали грамоті, читанню, писанню, лічбі, історії, співу, малюванню. Приватні вчителі допомагали їм із вивченням теології, філософії, математики та з іноземними мовами. Нащадки могутньої Русі знали також рідну мову своєї мами, яку згадують як шведську принцесу Інгігерду, княгиню Ірину Київську, черницю Анну Новгородську. Вона, як допускають дослідники, поділилася з дочкою своєю скандинавською вродою, а з нею в подарунок пішло і світле волосся [5, 26].

Гарна освіта, привабливість, і звичайно, походження привертало увагу кавалерів з усього світу. Винятком не став і Генріх I. На той момент він потребував допомоги, адже Франція була роздроблена, і багато інших земель йому не належали. Король не мав спадкоємця. Через це все потребував могутнього союзника. Останні надії були на Русь, але її правитель, Ярослав Мудрий, не захотів віддавати свою доньку у руки неосвіченого варвара.

1048 р. до Києва прибуло друге посольство на чолі з єпископом Готьє Савояром, яке після тривалого чекання дістало згоду великого князя на шлюб із престарілим французьким королем. Їй тоді було 21, а чоловіку – 43 роки. Саме під час підпису шлюбного контракту Анна поставила підпис, а Генріх хрестик. Це не дивно, бо на той час у Франції були грамотні лише священнослужителі. Часто недоброзичливці називали її через це відьмою. Придане Анни вагомо поповнило держану казну. Київська княжна привезла до французької столиці давньоруське Євангеліє, написане кирилицею та глаголицею. Згодом Євангеліє передали до Реймського собору, назвавши Реймським. На цій книзі усі королі Франції до XVIII ст., вступаючи на престол, давали клятву під час коронації на вірність Франції.

4 травня Анна Ярославна, здійснивши тривалу подорож через Краків, Прагу та Регенсбург, опинилася в резиденції короля в місті Санлісі. 14 травня 1049 р. у

стародавній французькій столиці Реймсі, у день Трійці, у Реймському кафедральному соборі відбулося вінчання. Вінчав молодих архієпископ Рейнський Гі де Шатільйон. Анна як королева Франції прийняла католицьку віру [4, 18].

Французи любили її і називали Агнеса Руда. Опоненти Генріха не розуміли, як королева змогла народити йому аж 3 синів. Старший син, Філіп I, був королем Франції протягом 48 років. Роберт помер у дитинстві, а син Гуго став графом і очолив Перший Хрестовий похід. Королева Анна навчила своїх дітей грамоті, мов, арифметики, історії. На відміну від батька, Філіп I став найосвіченішим монархом свого часу. До цього всі діти короля помирали при народженні або в ранньому дитинстві. Мало хто знає, але у Анни та Генріха, окрім синів, була і дочка Едігна [3].

Королева брала активну участь у політиці і правила разом зі своїм чоловіком. Курія Регіс – це таємна рада наймогутніших людей королівства. У ній брали участь лише чоловіки. На одному з документів написано, що на такому засіданні були присутні король та його королева. Є свідчення, що на раді Анна показала свій норов, і це не сподобалось іншим присутнім, особливо, коли вирішувалося, кому віддати одну із земель: церкві чи Раулю де Крепі-і-Валуа. Остаточне рішення було за королем, а воно відповідало інтересам Анни. Відтоді вона отримала надійного союзника і могутнього ворога – церкву. Відтоді вона стала першою жінкою, до якої писав Папа Римський Микола II, який просив її одуматись. Анна через свій характер відмовляє йому. Вона надіється, що з чоловіком вони все вистоять, але Генріх раптово помирає. У цей час сину Філіпу лише 8 років. Він не може правити до повноліття, і його регентом стає далекий родич і потужний магнат – граф Будуен [2, 23]. У XI ст. після смерті королів їх дружини змушені були йти в монастир. Анна порушує цю традицію.

Вона дуже любила коней та верхову їзду. Це вподобання ще в Києві прищепили батьки королеви. Під час однієї з таких прогулянок її було викрадено. Люди Рауля де Валуа зробили це, коли вона була далеко від Парижу, але імовірно, Анна просто дозволила це зробити. Між ними був сильний зв'язок, який пояснює, чому вона пішла на перекір усьому. Валуа очолював феодальну опозицію до її чоловіка. Оскільки Рауль уже мав на той час законну дружину, церква не визнала його новий шлюб, і Папа Олександр II відлучив його від церкви. Це було найстрашніше на той час. Гордий феодал не звернув на таку «дрібницю» уваги і щасливо прожив з нею 12 років. Саму Анну побоялися відлучати від церкви, бо вона досі залишалася королевою.

Багато хто спекулює на тому, що Агнеса Руда зраджувала короля, але ніяких підтверджень цьому немає. Отже, можна зробити висновок, що королева була вірна чоловіку до кінця його днів [1].

Анна, Рауль і Філіп стали однією сім'єю. На багатьох документах їхні підписи стоять разом. У Валуа був великий військовий і політичний досвід, водночас у нового короля Франції не було жодного. Попри всі складності, вона лишилася люблячою мамою, жінкою та королевою [6, 106].

Отже, підводячи підсумок, можна констатувати: постать Анни Ярославни унікальна тим, що вона однаково є своєю для французького і вітчизняного суспільства. Анна подарувала Генріху не тільки спадкоємця корони – Філіппа, а й

значною мірою змінила перебіг французької історії. Сміливa, розумна й освічена королева поступово стає співправителькою Генріха. Її підписи стоять поруч із підписами короля на важливих державних указах. Владна і мудра, вона розуміла свою роль в управлінні країною. Франція стала її державою, а французи назавжди запам'ятали її як королеву Франції – Анну Київську. Образ цієї жінки є тією сполучною ланкою, що виступає в якості чинника до зближення двох націй, розташованих у різних кінцях Європи.

Джерела та література

1. Борщак І. Анна Ярославна, королева Франції. *Стара Україна*. Львів. 1925. Т. 6. С. 99–104.
2. Висоцький С. О. Княгиня Ольга і Анна Ярославна – славні жінки Київської Русі. Київ: Наукова думка, 2015. 125 с.
3. Делорм Ф. Анна Київська. Дружина Генріха І. Київ: Laurus, 2016. 208 с.
4. Луняк Є. М. Анна Руська – королева Франції в світлі історичних джерел. Київ–Ніжин: Мілан, 2010. 96 с.
5. Де Сент-Емур К. Анна Русинка, королева Франції і графиня Валуа / з фр. пер. І. Франко. Львів, 1999. 31 с.
6. Толочко П. П. Давньоруські літописи і літописці X–XIII ст. Київ: Наукова думка, 2005. 85 с.

Піддубна Ольга
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЖІНКИ В ЖИТТІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Ключові слова: *жінка, гетьман, Богдан Хмельницький.*
Keywords: *woman, hetman, Bohdan Khmelnytsky.*

У суспільстві закріпилося уявлення проте, що жінки в політикумі починають себе реалізовувати лише з XIX ст., виборюючи рівні права з чоловіками. Проте жінки і раніше опосередковано або безпосередньо вирішували долі країн та народів. Історія України має безліч таких прикладів, серед них і дружини гетьмана Богдана Хмельницького, які були різні за походженням, світоглядом, життєвим досвідом, мали різні характери.

Мета цієї розвідки – визначити вплив жінок на життя гетьмана Богдана Хмельницького та політичну ситуацію в Українській козацькій державі.

У різний час дружинами Богдана Хмельницького були Ганна Сомко, Мотрона Хмельницька та Ганна Золотаренко [2, 160].

Ганна Сомко було першою дружиною Б. Хмельницького, з якою гетьман узяв шлюб у середині 20-х рр. XVII ст. Жінка була з родини Семена Сомка, який мешкав у Переяславі та був заможним козаком. За свідченням джерел, її виповнилося 17 років, коли вона вступала у шлюб. Після смерті батька, як тоді було заведено, опіку над нею взяв її брат – Яким Сомко [2, 161].

На відміну від Богдана Хмельницького, у якого був запальний характер, Ганна мала спокійний, тихий характер і не втручалася в справи гетьмана. Жінка

була матір'ю всіх дітей Хмельницького. До наших днів не збереглися дані про всіх дітей. Відомо про трьох чи чотирьох синів – Тиміша, Юрія, і ймовірно, Григорія, який помер ще немовлям. Щодо четвертого сина, який не дожив до 1651 р., деякі історики допускають, що можливо, його ім'я було Остап. Однак інформація є сумнівною. Зі згаданих синів історія реально знає лише про двох – Тимоша, якого зазвичай ідеалізують, та Юрія, якого здебільшого засуджують історики [1, 102, 103]. Також у подружжя були доньки: Стефанида, Катерина, Олена. Були і інші, однак їхні іменна невідомі.

Ганна Сомко була берегинею сімейного вогнища, виховувала дітей та доглядала за домашнім господарством, водночас гетьман дбав про матеріальне благополуччя сім'ї та був занурений у козацькі справи. Через певний проміжок часу жінка занедужала. Немає одностайності щодо точної причини погіршення стану Ганни. Можливими причинами недуги можуть бути тогочасні хвороби, постійна домашня робота, яка підірвала здоров'я жінки, або постійне народжування дітей, яке також могло позначитись на її здоров'ї [2, 162].

Згодом у домі гетьмана з'явилась помічниця, яка була сиротою, на ім'я Мотрона. Вона допомагала Ганні доглядати за дітьми та господарством, а після смерті Ганни допомагала гетьманові [2, 162]. Цю жінку згадують як фатальну постать в історії [3, 62]. Молода Мотрона подобалась гетьману. Ймовірно, Богдан Хмельницький вперше обвінчався з Мотроною в липні 1648 р. в Чигирині [1, 101].

Мотрона була юною вродливою дівчиною. Серед прихильників дівчини був Данило Чаплинський, який мав земельні претензії на Суботів [3, 62]. Під час неочікуваного візиту Данила Чаплинського до Суботова за відсутності Богдана Хмельницького він побачив Мотрону і був вражений її красою. Одного разу Чаплинський здійснив наїзд на маєток гетьмана за його відсутності. Підданці Чаплинського спалили млин, пограбували тік і нанесли руйнації хатам поселенців. Також нападники жорстко повелися з малолітнім сином гетьмана та викрали Мотрону [2, 163].

Богдан Хмельницький так просто цього не залишив і почав скаржитись, дійшовши згодом до короля та сенату. Чаплинський, щоб уникнути звинувачень у збезчещенні Мотрони, вирішив одружитись із нею за римо-католицьким обрядом. Досі залишається невідомим, як до цього поставилась дівчина. Ймовірно, бажання Мотрони та віросповідання нікого не цікавили в Речі Посполитій. Жінка після вінчання взяла прізвище Чаплинська [3, 63].

Богдан Хмельницький не домігся від польської влади справедливого суду, до того ж він був заарештований, йому загрожувала смертельна небезпека. Однак завдяки заступництву Мотрони гетьману вдалося побачити волю. Досі залишається невідомим, як жінка змогла переконати свого чоловіка Чаплинського, який не любив козаків, відпустити гетьмана. Дивлячись на цей вчинок, ми можемо зрозуміти, що Мотроні був небайдужий Богдан Хмельницький [2, 165].

У списку кривд, завданих гетьману Хмельницькому Данилом Чаплинським, не згадується про викрадення дружини. Однак це можна пояснити тим, що магнати та сенатори просто покепкували б із нього, як вони зробили з вимогами гетьмана відшкодувати збитки та повернути Суботів [3, 63].

Згодом гетьман підняв повстання. Розгромивши польські війська під Жовтими Водами та Корсунем, дістався до звільненого від Данила Чаплинського Чигирина, який там залишив свою дружину.

Офіційне узаконення шлюбу між гетьманом та Мотроною відбулося у грудні 1648 р. Вінчання проходило заочно через те, що жінка в цей час була в Чигирині і не встигла б доїхати вчасно до Києва. Вінчання здійснював константинопольський патріарх Паїсій. Він наполягав на поспішному вінчанні, адже хотів перетворити Хмельницького на лідера православного руху та зберегти морально чистим обличчя гетьмана [3, 63].

Щодо впливу жінки на гетьмана побутує дві протилежні думки. За свідченнями Антонія Роллє, жінка після укладання шлюбу не змогла належним чином усвідомити впливовість свого статусу. Мотрона здебільшого була обмежена домашніми справами та не втручалась у громадське життя. Однак аналіз джерел вказує на те, що Мотрона у статусі дружини мала вплив на деякі рішення власного чоловіка, утримуючись від участі в заходах, які відбувалися в гетьманській резиденції [2, 167].

Згодом у родині гетьмана сталась родинна драма, внаслідок якої Мотрону стратили. Точну причину страти достеменно невідомо [3, 71], проте М. Костомаров у своїй праці зазначає, що Мотрона зрадила Хмельницькому. Неочікуваним було те, що коли настав час платити татарам, було виявлено зникнення однієї діжечки з червінцями. Перші підозри впали на Тиміша, однак він не був причетний до цього. Гетьман звелів допитати дворецького. Допитом із тортурами займався Тиміш. Під час допиту дворецький зізнався і в перелюбі з Мотроною, про що було негайно проінформовано гетьмана. У люті Богдан Хмельницький, у якого був вибуховий характер, наказав стратити дружину та дворецького. Тиміш, який недолюблював мачуху, негайно виконав наказ батька. Однак згодом гетьман сильно жалкував про свої слова і не вірив, що син виконав його прохання. Страта Мотрони сильно позначилась на його емоційному стані. У душі чоловіка не затихала тривога, яка, можливо, була однією з причин невдалого закінчення війни [4, 488].

Зменшив смуток і додав радощів у життя гетьмана третій шлюб. Обраницею Хмельницького стала Ганна Золотаренко, що походила із заможної родини та була двічі вдовою. Від попередніх шлюбів у Ганни було чотири сини, яких усиновив Хмельницький, що може свідчити про повагу та теплі взаємини між подружжям [5, 69].

Ганна мала позитивний вплив на свого чоловіка. Вона змогла порозумітись із дітьми гетьмана та здобути повагу серед гетьманської старшини. Також вона була умілою господинею та вміло розпоряджалась коштами. Гетьманський двір у цей час почав нагадувати резиденції європейських правителів. Завдяки Ганні було зведено придворний штат жінок, гайдуків, пажів, також був власний писар.

Поява власного писаря була пов'язана з тим, що дружина Хмельницького видавала універсали від власного імені, які стосувалися культурно-релігійної сфери [2, 173].

Коли гетьман хворів, Ганна була біля нього та піклувалась про його здоров'я [2, 174]. Після його смерті жінку продовжували шанувати у козацькій верхівці. Невдовзі Ганна постриглась у черниці Києво-Печерського монастиря.

Отже, можна дійти висновку, що всі три дружини залишили помітний слід у житті гетьмана та по-своєму вплинули на перебіг історії. Перша дружина Хмельницького – Ганна Сомко – постала як берегиня домашнього вогнища, яка подарувала гетьманові дітей та була покірною, підтримуючи всі рішення гетьмана. Друга дружина – Мотрона – постає як фатальна жінка, яку часто порівнюють з Оленою Троянською. Третя обраниця – Галина Сомко – постає як освічена, розумна, виважена у своїх рішеннях, шанована жінка, до порад якої дослухався Богдан Хмельницький.

Джерела та література

1. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2016. 924 с.
2. Сегеда С. Видатні жінки української історії: біографічні нариси на тлі історичних подій. Київ: Балтія Друк, 2020. 260 с.
3. Таїрова-Яковлева Т. Г Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини / пер. з рос. Т. Кришталовської. Київ: ТОВ «Видавництво Кліо», 2017. 184 с.
4. Костомаров М. Богдан Хмельницький: Історична монографія. Дніпропетровськ, 2004. 838 с.
5. Кривошея В. Козацька еліта Гетьманщини. Київ: ПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 452 с.

Шатковський Денис
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЛІТЕРАТУРИ ПРО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ДМИТРА МАРКОВИЧА

Ключові слова: *історіографія, дослідник, історик, Маркович, Українська революція.*
Keywords: *historiography, researcher, historian, Markovych, Ukrainian revolution.*

Дмитро Васильович Маркович є одним із видатних діячів доби Української революції (1917–1921 рр.) в історії Вінниччини, який присвятив своє життя боротьбі за національну свободу та незалежність України. Його внесок у розвиток української культури та національної ідеї неоціненний. Цілком зрозуміло, що його життєвий та професійний шлях є досить цікавою та актуальною темою для дослідження. Дослідження історіографії щодо життя і діяльності Дмитра Марковича не тільки допоможе нам краще зрозуміти його як особистість, але й розкриє важливі історичні події, в яких він брав участь, і внесок, який він зробив у розвиток України.

Із дослідників-істориків насамперед потрібно зазначити В. П. Рекрута, автора роботи «Вінницький етап державотворчої діяльності Дмитра Марковича». Ця праця є доволі цінною для історіографії, детально показує роль діяльності державотворення Дмитра Марковича. Автор ретельно досліджує вплив Д. Марковича на соціально-економічний розвиток Вінницької губернії [2]. Особливо деталізує автор місце Д. Марковича у національному русі в монографії 2006 р., зібравши найбільшу в українській історіографії кількість матеріалів про політичну діяльність видатного українця [3].

Більшість матеріалів про діяльність Д. Марковича на Вінниччині зібрали краєзнавці. У статті вінницьких краєзнавців Л. Шпильової та М. Становича «Д. В. Маркович – земський гласний» автори досліджували роль Д. Марковича у розвитку земського самоврядування в Україні. Автори звертають увагу на те, що Маркович був одним із найактивніших земських гласних, які працювали над створенням земських установ та покращенням умов життя селян [9]. Літературно-краєзнавчий підхід до вивчення діяльності знаного діяча було представлено В. Островським [6].

Крім істориків, життям видатного літератора Д. Марковича цікавилися філологи. О. Засенко досліджував художні літературні праці Д. Марковича, що увійшли у збірку «По степах та хуторах». У передмові літературознавець навів історичні відомості до перевиданих вперше за більш ніж шістдесят років творів письменника [1, 3, 454]. Ґрунтовне дослідження літературної діяльності Д. Марковича проведено в дисертації С. А. Панченка [4].

Окреме значення мають роботи сучасників Д. Марковича, які знаходяться на межі літератури та джерел. У тижневику «Комашня» «Із приводу 70 літ з дня народження Д. В. Марковича і 40 літ громадської і літературної роботи» 1918 р. сучасники розглядали Марковича як ключову постать українського руху другої половини XIX ст. [7]. Його описували як видатного українця, який присвятив своє життя боротьбі за національну свободу та розвиток освіти України. У статті В. Покальчука «Дмитро Маркович» 1928 р. детально розглядається життєвий шлях Марковича та його внесок у розвиток української культури. Автор підкреслює, що Маркович відіграв важливу роль у формуванні національної свідомості українців та популяризації української мови і культури [5]. М. Хращевський у статті «До біографії Д. Марковича» 1929 р. досліджував життєвий шлях Д. Марковича, його взаємодію з іншими видатними діячами українського руху та внесок у розвиток української культури [8].

Отже, Дмитро Маркович був активним учасником українського національно-культурного відродження, і його діяльність була предметом інтересу в українській історіографії. Його роль у визвольному русі також була відзначена у монографіях, дисертаціях та статтях з 3-х категорій: істориків, краєзнавців, літературознавців.

Проблемою для пересічного читача залишається недостатня доступність вищеописаної літератури про життя та діяльність Дмитра Марковича. За винятком праць В. Рекрута та С. Панченка, інші з робіт про діяча важко знайти в електронному вигляді у мережі Інтернет. Оригінали, копії книжок знаходяться у специфічних бібліотеках, вони не мали широкого тиражу. Усвідомлення такої ситуації спонукає до рекомендацій:

– для видавців – організувати пошук і перевидання літератури, присвяченій видатному діячу Української революції з Вінниччини. Праці початку XX ст., з урахуванням авторських прав, перевірити на можливість для вільного представлення у мережі Інтернет;

– для істориків – почати роботу над новими дослідженнями про життя Д. Марковича, які будуть доступнішими до пересічного читача в сучасних умо-

вах політики відкритого доступу до українських історичних праць у мережі Інтернет.

Подальші дослідження історіографії Дмитра Марковича можуть надати інформацію про його внесок у національно-культурне відродження України та винайти нові дані про роль українських інтелектуалів у визвольному русі на Вінниччині. Вивчення діяльності Д. Марковича може допомогти краще зрозуміти історію України в період національно-культурного відродження та визвольного руху перших десятиліть ХХ ст.

Джерела та література

1. Засенко О. «Треба жити по-новому, люблячи людей...» Маркович Д. *По степах та хуторах*. Київ: Дніпро, 1991. С. 454.
2. Рекрут В. П. Вінницький етап державотворчої діяльності Дмитра Марковича (1918–1919 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. 2007. Вип. 12. С. 221–224.
3. Рекрут В. П. «Із людьми і для людей…» (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Вінниця: Вид. Балюк І. Б., 2006. 408 с.
4. Панченко С. А. Творчість Дмитра Марковича у контексті розвитку українського літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ ст.: дис. ... канд. філолог, наук. Запоріжжя, 2000. 160 с.
5. Покальчук В. Дмитро Маркович. *Плуг*. 1928. № 11. URL: http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/3096
6. Островський В. Дмитро Маркович: матеріали до біографії. *Русалка Дністровая: літ.-краєзн. зб.* / ред. М. Каменюк. Вінниця, 2013. С. 171–173.
7. Дмитро Васильович Маркович. 1848–1918. Із приводу 70 літ з дня народження і 40 літ громадської і літературної роботи. *Комашня*. 1918. № 42–44.
8. Хращевський М. До біографії Д. Марковича. *Запорізький історико-філологічний відділ ВУАН*. Кн. 25. Київ. 1929. 286 с.
9. Шпильова Л., Станович М. Я ніколи не забував про свій народ. *Вінниччина*. 1992. 28 листопада, 5, 19, 26 грудня.

Басько Роман
Донецький національний університет імені Василя Стуса

УРОДЖЕНЕЦЬ УЕЛЬСУ В ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ДОНБАСУ. ДЖОН ЮЗ

Ключові слова: *Джон Юз, Донбас, промисловість.*
Keywords: *John Hughes, Donbass, industry.*

Процеси індустріалізації на території України проходили досить повільно. Неабияким поштовхом до розвитку промисловості стала поразка Російської імперії в Кримській війні, що поставила на порядок денний проведення реформи 1861 р., яка, скасувавши кріпацтво, дала можливість створити ринок вільнонайманої праці, що прияло б залученню її в галузі промисловості. Зі свого боку, у США, Великій Британії та Франції до 40-х рр. ХІХ ст. промисловий переворот підходив до свого закінчення, тому відтік досвідчених кадрів за межі цих країн задля того, щоб побудувати власні підприємства, був лише питанням часу. Такі події не оминули й Російської імперії, яка значно відставала від європейських країн у промисловості, проте мала значні перспективи.

Із 70-х рр. XX ст. в Донецький регіон інтенсивно проникав іноземний капітал [3, 93]. Одним із центрів його зосередження стала територія сучасної Донеччини, де було виявлено значні поклади корисних копалин. Цей аспект прискорив темпи розвитку не лише вугільнодобувної, але й залізорудної та металопрокатної галузей. Розробка власних надр дала змогу відійти від імпорту і стати більш незалежними у виробництві залізопрокатної продукції й кам'яного вугілля. Сукупність цих факторів зумовила виникнення акціонерних товариств, які очолювали вітчизняні, та іноземні представники. Серед них – «Дніпровське товариство», яке активно взаємодіяло з бельгійською компанією «Джон Кокерілл», «Південноросійське товариство», в якому панував французький капітал, «Новоросійське товариство» [3, 65, 77–78, 82].

Діяльність останнього пов'язують з ім'ям Джона Юза, який прибув на Донбас із Великої Британії. Знання про цю постать сприятиме науковому інтересу до історії Донецького регіону, який наразі потерпає від російського агресора. А досвід залучення іноземного капіталу до розбудови промисловості прислужиться у відбудові української промисловості в сучасних реаліях.

Потреба значної кількості працівників для роботи на підприємствах викликала потребу розбудови невеликого робітничого поселення, яке згодом завдяки успішному перебігу справ, збільшенню обсягів виробництва, накопичення значного капіталу привело до розбудови цього поселення, яке з часом перетворилося на повноцінне місто, що назвали Юзівкою (нині це місто Донецьк).

На момент прибуття до приазовського степу Джон Юз уже мав значний досвід у розвитку власної справи у галузі машинобудування. Одним із ключових факторів визначення виду його діяльності було те, що його батько був інженером на залізоплавильному заводі у містечку Мертір-Тідвіл. Освіту він здобув у домашніх умовах, після чого розпочав працювати на заводі у свого батька, що посприяло усвідомленню нюансів цієї галузі та набуттю практичних навичок. Бажання прогресувати в цій галузі сприяло розвитку в ній. Уже в 1852 р. Джон Юз придбав ковальський завод у Ньюпорті, але коли місто набуло чітких обрисів портового міста, він перепрофілював свій завод на виробництво устаткування для кораблів, насамперед ланцюгів та якорів, паралельно працюючи над удосконаленням парових двигунів і збільшенням ефективності заводу. Уже через 8 років він став президентом «Millwall Iron Works & Shipbuilding Company» [1, 109–110]. На цьому етапі Джон Юз продемонстрував уміння аналізувати потреби ринку, особливості регіону та визначати життєво необхідні елементи в ньому, а отже, – ефективно здійснювати управлінську діяльність. Джон Юз залучився до технічного розвитку військово-морських сил, внаслідок чого розголос про підприємця поширився всією Європою.

Не дивно, що російський уряд, прагнучи індустріалізувати країну, запросив Джона Юза до реконструкції Путилівського заводу, проте підприємця зацікавила інша перспектива – спорудження у донецькому степу металургійного підприємства, на чому він добре знався. Із власних переконань та амбіцій він узявся за цю досить ризиковану справу, уклав відповідні документи із російським урядом і вирушив на терени Донбасу. Регіон помітно контрастував із загальною картиною його батьківщини, втім це дарувало можливість вибудувати власне ім'я в

цьому регіоні та втілити в життя власні плани. Викупивши концесію у С. Кочубея та утворивши «Новоросійське товариство кам'яновугільного, залізоробного та рейкового виробництва», він розпочав роботу над зведенням металургійного заводу [2, 41]. Із Британії, окрім необхідного обладнання, було завезено близько сотні фахівців із цієї галузі. Перший запуск збудованої доменної печі відбувся у 1871 р. і виявився невдалим. Перебудувавши та удосконаливши домну, її було запущено вдруге в лютому наступного року, цього разу вже успішно [2, 43]. Так було покладено початок безперервній виплавці сталі та розвитку регіону із поступовим формуванням Юзівки.

За невеликий проміжок часу Юзівський металургійний завод перетворився на один із передових постачальників сталі з повним циклом її виробництва аж до 1910 р., коли почали спадати темпи виробництва в усіх галузях. Водночас вигідне географічне положення заводу давало змогу ефективно експортувати вироблені товари за кордон [2, 44–45]. Дж. Юз бажав посили власні позиції у регіоні, а також зробити виробництво сталі ще ефективнішим через розробку залізорудних родовищ поблизу Кривбасу. Проте ці задуми не були втілені в реальність через його смерть у 1889 р. [1, 29].

Отож, постать Джона Юза слугує прикладом не лише досвідченого інженера, а й успішного підприємця, який став одним із причетних до розбудови індустріального Донбасу. Цьому посприяли кілька факторів: багаті родовища корисних копалин; вигідне географічне розташування регіону, зокрема близькість моря; залучення новітніх технологій; сприятлива політика щодо іноземного капіталу. Вирішальним чинником стала постать підприємця Джона Юза, який мав значний досвід у металургійній справі та прагнув нових можливостей. Орієнтуючись на донецьку історію валійського промисловця понад сторічної давнини, можна використати елементи його досвіду у сучасній повоєнній відбудові Донеччини. Ефективні кроки з боку влади та створення ефективних умов для залучення іноземних інвестицій, а також особиста ініціативність можуть надати можливість успішної відбудови промисловості та регіону загалом.

Джерела та література

1. Гайдук В. А. Юз і Юзівка. Донецьк: Фірма «Кардінал», 2000. 315 с.
2. Донік О. М. Із історії індустріального освоєння Донбасу (XIX – початок XX ст.). Київ: Інститут історії України, 2014. 60 с.
3. Куліков В. Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр. Харків: Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019. 400 с.

Барбелюк Олександр
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПОСТАТЬ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ: ОЧЕВИДНІ ТА ПРИХОВАНІ СЕНСИ

Ключові слова: *Михайло Коцюбинський, література, Сонцепоклонник.*
Keywords: *Mykhailo Kotsiubynskyi, literature, Sun-worshipper.*

Михайло Коцюбинський – «Сонях» української літератури, визначна постать в українській культурі. Його творчий шлях припав на період кардинальних змін у літературі, коли велику увагу почали приділяти розкриттю внутрішнього світу людини, здатному надихати навколишніх. На зламі XIX–XX ст. між собою конкурували дві тенденції – народознавство та модерн. Тогочасне покоління митців шукало нові оригінальні засоби в літературі, які би передали перетворення життя за законами краси, наближаючись до загальноєвропейських традицій.

Протягом XX ст. науковці намагалися відтворити постать Михайла Коцюбинського. За цей час з'явилося декілька моделей оцінки його творчості, стилю та світогляду. Як наслідок, маємо образ, найбільш відомий нині, оповитий не лише фактами, а й часовими трансформаціями. Його постать неодноразово вписували у певний літературний канон. І завжди залежно від визначальних характеристик доби (соціальних, ідеологічних чи культурних) потрактування постаті митця та його значення змінювалося. Через те, що кожна провідна культурна стратегія намагалась привласнити творчість письменника, тривали маніпуляції проблематикою та стилістикою його творів. Нині дуже важливо враховувати всю містифікацію, що спрямовувалась на цю постать і творчий доробок.

Михайло Коцюбинський – класик національної літератури, твори якого, на думку С. Єфремова, – «продукти великого художнього таланту, через широке людське серце перепущені й високою людяністю овіяні» [2, 545]. Він був одним із тих митців, хто закликав до оновлення літератури, збагачення художньої форми. Він був природженим художником, «який має трохи інші очі, ніж другі люди, і носить в душі сонце, яким обертає дрібні дощові краплі в веселку, витягає з чорної землі на світ божий квіти і перетворює в золото чорні закутки мороку», як сам зазначив в уривку «Павутиння» [3, 403].

Постать Сонцепоклонника випереджала тогочасну літературну критику через естетичні та стильові особливості творів. Як пише Я. Поліщук, «вибудувати канон української літератури без Коцюбинського – нонсенс, через те й політично заангажована критика прагнула «присвоїти» собі письменника, витрактувавши дух його творчості на догоду ідеологічним доктринам» [7, 53]. Тому не тільки творчість М. Коцюбинського, а й самого письменника намагалися канонізувати в різні часи.

За часів панування радянської партійної ідеології його постать зазнала чимало містифікацій. Вона перекручувалась задля заперечення його як представника європейського «буржуазного» мистецтва та позиціонування виняткова радянським класиком. Компартійна влада намагалась сформувати образ М. Коцюбин-

ського як співця революції. Вона представляла тематику та ідеї його творів згідно з панівним у той час каноном «соціалістичного реалізму».

У період «відлиги» ситуація дещо покращилась, адже літературні діячі шістдесятництва отримали незначну свободу, що дало змогу переглянути постать Соняха. Проте прорив у висвітленні його постаті стався в 1973 р., коли О. Черненко у праці «Михайло Коцюбинський – імпресіоніст: Образ людини в творчості письменника» вперше відверто розповіла про стиль письменника. Дослідниця наголосила на оригінальності його творів і неабиякий психологізм, присутній чи не в кожному рядку. Саме О. Черненко започаткувала вивчення співвіднесення дійсності та ілюзії в контексті проблеми самотності та ізольованості людини у творах М. Коцюбинського [8].

Лише після здобуття Україною Незалежності, коли були усунені ідеологічні заборони й тиск на літературознавців, науковці та дослідники почали відкрито досліджувати постать Михайла Коцюбинського як унікального українського літератора.

Сучасні критики аналізують діяльність Сонцепоклонника з різних позицій. Це дає змогу відтворити багатогранний образ митця. Так, С. Павличко у праці «Пристрасть і їжа: особиста драма Михайла Коцюбинського» розглянула постать письменника з ґендерної точки зору. Вона показала, що М. Коцюбинський у своїй творчості прагнув показати, як події та враження головних героїв переживалися через тілесний досвід [5]. А книга М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя» незвично аналізує Соняха, поєднавши літературно-критичний аналіз і художню форму оповіді для того, аби зрозуміти концепт Коцюбинського-митця в українській літературі. Відомий дослідник Я. Поліщук у праці «І ката, і героя він любив…» використовує компаративістичний підхід для аналізу сутності письменника [6].

Постать Михайла Коцюбинського є уособленням українського модерну. Дослідники В. Агеєва, С. Павличко, Я. Поліщук звертають особливу увагу на роль митця у становленні та розвитку українського модерну загалом. Науковці активно дослідили весь творчий наробок письменника і дійшли висновку, що як митець слова він сформувався завдяки «натуралізму–імпресіонізму–символізму». Адже на початку його творчої кар'єри в творах активно прослідковується наслідування попереднього покоління. Тільки так, використовуючи скарби, закладені в народному житті, М. Коцюбинський один із небагатьох зміг побудувати нову українську літературу та стати представником європейської класики XIX ст. [1; 4; 7].

Отже, попри існування безлічі підходів до вивчення постаті Михайла Коцюбинського, актуальним є аналіз із позицій рецептивної естетики. Наявність інших підходів дає змогу різнобічно пізнати Михайла Коцюбинського як символ української творчості. Очевидні та приховані сенси постаті Михайла Коцюбинського змінювалися часом і політикою на тому чи іншому етапі. Саме через це змінювалися погляди на творчість письменника та його образи, внаслідок чого М. Коцюбинського намагалися приписати до того чи іншого часу і перевернути його біографію та творчість так, аби вона повністю відповідала панівній ідеології.

Джерела та література

1. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза. Київ, 1994. 159 с.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 688 с.
3. Коцюбинський М. Твори: у 2-х томах / за ред. М. Т. Яценко. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1988. 577 с.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1999. 670 с.
5. Павличко С. Пристрасть і їжа: особиста драма Михайла Коцюбинського. Українська мова та література. 2003. Ч. 1. С. 4–11.
6. Поліщук Я. І ката, і героя він любив… Михайло Коцюбинський: літературний портрет. Київ: Академія, 2010. 300 с.
7. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму: монографія. Вид. 2-ге, доп. і переробл. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 392 с.
8. Черненко О. Михайло Коцюбинський – імпресіоніст: Образ людини в творчості письменника. *Сучасність.* 1973. Ч. 6. С. 30–51.

Данкевич Ольга
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОЛЕНА СТЕПАНІВ – ПЕРША ЖІНКА-ОФІЦЕР УСС

Ключові слова: *О. Степанів, військова, січові стрільці.*
Keywords: *O. Stepaniv, military, sniper riflemen.*

Сучасна українська історіографія характеризується науковими пошуками, спрямованими на дослідження відомих знакових постатей національної історії. Здійснення таких досліджень допомагає розширити знання в ділянці новітньої української історіографії. Передусім науковці звертаються до вивчення життєвого та творчого шляху тих осіб, які були організаторами й безпосередніми учасниками національно-визвольного руху, діяльність яких з політичних міркувань у роки панування тоталітарної системи на українських землях замовчувалася або фальсифікувалася, а подекуди вони взагалі були вилучені з наукового та суспільно-політичного обігу. До таких постатей, які вимагають наукового вивчення, яке б відповідало сучасному етапу українського дослідницького процесу, належить Олена Іванівна Степанів – учасниця національного руху Галичини початку XX ст., військова діячка часів Першої світової війни та української революції 1917–1920 рр., педагог та науковець, політв'язень таборів [1, 565].

Олена Іванівна Степанів (псевдо – Олена Степанівна) народилася 7 грудня 1892 р. в с. Вишнівчик Перемишлянського повіту (нині – Перемишлянський район) Львівської області в сім'ї священника УГКЦ о. Івана Степаніва та його дружини Марії-Минодори. Була третьою, наймолодшою дитиною. Батько Олени був добрим душпастирем, ініціював створення читальні товариства «Просвіта» у селі.

Із 1910 р. навчалася у семінарії Українського педагогічного товариства (м. Львів). Була членкинею організації «Пласт». 1912 р. вступила до Львівського університету на філософський факультет, студіювала історію та географію. У студентські роки брала активну участь у діяльності товариства «Сокіл» (очолила його першу жіночу чоту у Львові). Закликала жінок брати активну участь у громадському, політичному та військовому житті. Відтоді стає у ряди організації

«Січові Стрільці-2». Відзначилася відвагою у боях за гору Маківку (квітень–травень 1915), згодом стала хорунжим. 29 травня 1915 р. під час бою під Лисовичами на Болехівщині потрапила до російського полону. 1915–1917 рр. перебувала як полонена в Ташкенті. Квітень 1917 – повернулася до Галичини [2, 577].

Олена Степанів – перша у світі жінка, офіційно зарахована на військову службу у званні офіцера. Була одним із організаторів Листопадового повстання 1918 р., брала активну участь в українсько-польській війні 1918–1919 рр. (четар Української Галицької Армії). Референт преси в Державному секретаріаті закордонних справ ЗУНР, пресовий референт Міністерства закордонних справ УНР у Кам'янці-Подільському. 1919 р. з дипломатичною делегацією відбула до Відня. 1920 року вийшла заміж за Романа Дашкевича. У 1926 році в сім'ї народився Ярослав Дашкевич – в подальшому відомий український історик, археограф, автор понад 1 700 наукових та публіцистичних праць, представник школи Михайла Грушевського, в'язень сталінських концтаборів.

Олена Степанів була нагороджена срібною медаллю Хоробрості та Військовим хрестом [5, 2]. 1919–1921 рр. навчалась у Віденському університеті, захистила докторську дисертацію німецькою мовою «Розподіл і розвиток суспільства в старій Русі до половини XIII ст.», після чого повернулася до Львова. Із 1922 р. викладала історію та географію у Львівській гімназії сестер-василіянок та Львівському таємному українському університеті. Член Наукового товариства ім. Т. Шевченка (ініціювала створення його Географічної комісії), товариства «Рідна школа», референт при Ревізійному союзі українських кооперативів; співпрацювала з «Пластом» і УВО. Із 1939 р. працювала в установах АН УРСР. Із 1945 р. до арешту 1949 р. – доцент Львівського університету, старший науковий співробітник і завідувач сектору економіки Львівського відділу Інституту економіки АН УРСР, науковий співробітник Природничого музею АН УРСР [3].

20 грудня 1949 р. відбувся арешт О. Степанів і відправлення до мордовських таборів. 1956 р. її було звільнено за станом здоров'я, вона повернулася до Львова, де прожила до кінця життя [6, 222].

Автор близько 75 праць, зокрема спогадів «Напередодні великих подій. Власні переживання і думки 1912–1914», «Напередодні великих подій» (1943 р.), довідника «Кооперативи здоров'я» (1930 р.), монографії «Сучасний Львів» (1943 р.), «Трудові резерви Львівщини» (1949 р.) тощо.

Померла 11 липня 1963 р. у Львові, похована на Личаківському цвинтарі. «Величаєте мене героїнею і тому ніяково мені. Не сповнила я досі нічого геройського. Я сповняю лише обов'язок свій… Я з любові до України взяла кріс та пішла у поле фізичною силою бити ворога. От і все», – Олена Степанів [4, 102].

Джерела та література

1. Дашкевич Я. Олена Степанівна в Ташкенті (1916–1917 рр.). *Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури.* Львів, 2007. С. 565–577.

2. Дашкевич Я. Олена Степанів та її «Сучасний Львів». *Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури.* Львів, 2007. С. 577–583.

3. Керч О. Олена Степанівна – педагог. Ратуша. Львів, 1993. 384 с.

4. Залізняк О. Дещо з діяльності українських жінок. Календарик для Січових Стрільців і жовнірів українців. 1917. Відень, 1916. 102 с.

5. Кабаровська С. Олена Степанів. *Українське слово*. Львів, 1916. 30 січ. Ч. 21. С. 3–4; 31 січ. Ч. 28. С. 2–3.

6. Байдак М. Жінки в Галичині періоду Першої світової війни у світлі приватних практик. *Каразінські читання (історичні науки): тези допов. 67-ї міжнар. наук. конф. (Харків. 25 квітня 2014 р.).* Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 222–223.

Герасимюк Ірина
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ І ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ М. МІХНОВСЬКОГО

Ключові слова: *М. Міхновський, політик, Братство тарасівців.*
Keywords: *M. Mikhnovsky, politician, Brotherhood of Tarasov.*

Надзвичайно яскрава історична особистість Миколи Міхновського, його активна життєва позиція, правові та суспільно-політичні передові ідеї впродовж понад ста років привертають пильну, нерідко прискіпливу, увагу дослідників – істориків, правників, політологів, соціологів. Сьогодні кількість літератури, присвяченій М. Міхновському, є значною та різноплановою.

Незважаючи на жорсткі оцінки, противники й опоненти Міхновського сходяться на тому, що він – постать непересічна та, беззаперечно, знакова. Усупереч життєвим обставинам, він наполегливо йшов обраним шляхом, незважаючи на те, як сприймає його більшість. У сучасній українській історичній літературі, українській політології та конституційному праві України прізвище Міхновського згадується досить часто. Адже внесок Миколи Міхновського в українську політичну думку і національно-визвольний рух є, без перебільшення, вагомим.

Отже, метою дослідження є розкрити становлення політичних та державно-правових поглядів М. Міхновського. Очевидно, що на формування політичного світогляду і державно-правових поглядів Миколи Івановича Міхновського впливала ціла низка факторів суспільного життя, побуту, родинних традицій та національних звичаїв кінця XIX століття. Атмосфера, в якій виростав хлопець, залишила фундаментальний слід у його розумінні та сприйняті навколишньої дійсності аж до кінця життя. Сучасні біографи основоположника українського самостійництва загалом сходяться на думці про те, що його дитинство і молоді роки надзвичайно стиснуто описані в наявній літературі [4, 19].

Загальновідомо, що наприкінці XVIII ст. українські етнічні землі, повністю втративши залишки автономії, опинилися під владою сусідніх держав. Їх значна частина відійшла до складу багатонаціональної та тимчасово масштабної російської імперії. Уже на початку XIX ст. в традиційному українському суспільно-політичному житті відбулися вагомі зміни: колишня козацька старшина, яка відігравала роль суспільної еліти впродовж другої половини XVII і всього XVIII століття, практично повністю відмовилася від своїх суспільних функцій, і задовольнивши свої майново-станові потреби, розчинилася в російському дворянстві. У 20–30 рр. XIX ст. на зміну вже майже цілковито зденаціоналізованій українсь-

кій старшині приходить нова суспільна верства – інтелігенція, котра і стає новим провідником національного руху [2, 73].

На думку сучасних дослідників, це було пов'язано насамперед з появою низки нових університетів в українських губерніях, що дало змогу багатьом людям різного чину отримати освіту. Освіта завжди була стержневим елементом у розвитку політичної свідомості суспільства. Саме тому у своїй діяльності демократичні та національно-визвольні течії велику увагу приділяли освітньому питанню. За таких умов майже неподільного панування автономістсько-федералістських прагнень в українському суспільно-політичному русі розпочав свою громадсько-політичну діяльність Микола Міхновський.

Влітку 1891 р. Микола Міхновський вступив до Київського університету, і ця дата відкрила новий етап української політичної історії. Під час літніх вакацій група студентів з Харкова та Києва (Михайло Базькевич, Микола Байздренко, Віталій Боровик та Іван Липа), які здійснювали етнографічну експедицію Полтавською губернією, зібралися на могилі Тараса Шевченка в Каневі, де присягнули бути до смерті вірними ідеям Тараса Шевченка. Тоді ж вони вирішили, що сприятимуть поширенню вживання української мови в родинах, громадських установах і навчальних закладах, поставили перед собою завдання боротися за звільнення України з-під царсько-російського ярма і відстоювати культурні та соціальні права українського народу. Як слушно зазначає сучасний дослідник Андрій Бутенко: «Саме Шевченківські ідеї зі своєю соціальною та національною гостротою стали основою світогляду нової організації, яка спробувала запровадити в життя нову національну ідеологію» [3, 55]. За оцінкою провідного діяча новоствореного «Братства тарасівців» Івана Липи, воно було «першою українською політичною організацією нового часу» [3, 24].

Важливим питанням у дискусії вчених є проблема визначення основної мети діяльності «Братства тарасівців». Низка дослідників вважає, що організація сповідувала самостійницькі ідеали, а частина – відстоює точку зору, згідно з якою більшість «тарасівців» були політичними автономістами. Вчені, які стверджують домінування самостійницьких поглядів у середовищі «тарасівців», звертають увагу на спогади учасників «Братства», а противники такої тези вказують насамперед на слова із «Символу віри молодих українців» про «автономію» та «федерацію» [4, 52–54].

Для нас є однозначним те, що саме в «Братстві тарасівців» Микола Міхновський заклав основи своїх політично-правових поглядів як переконаний самостійник, в ньому він вперше отримав можливість викласти свої ідеї в програмних документах, запропонував оригінальні думки поєднання загальнолюдських і національних цінностей, розглянув кожну окрему націю як складову світового організму, який загалом не може бути здоровим за умови «недуги» одного «органу». Робота в нелегальній організації навчила Міхновського правилам конспіративної діяльності, дала йому неоціненний організаційний досвід, перетворила Миколу Івановича на талановитого оратора й авторитетного молодіжного лідера [5, 32].

Так, у родинній оселі батьків, у розмовах із братами і ровесниками, у часи студіювання гімназійних наук, у підпільній роботі, дискусіях і суперечках, у ро-

ки навчання в Київському університеті зароджувався світогляд людини, якій судилося невдовзі відкрити нову епоху в українській політичній і державно-правовій думці – епоху самостійництва.

Як бачимо, Микола Міхновський розвинув ідею порятунку пригнобленої нації як безцінного коштовного каміння в загальнолюдській короні; цілком можливо, що саме він і привніс її на український ґрунт. На можливе авторство цієї ідеї вказує також згадка про «однакове право» всієї «людськості». Саме Микола Міхновський, як юрист, у майбутньому приніс в українську політичну думку правовий аспект, посилання на загальнолюдські, національні права, які стали нормою західноєвропейської правової системи.

Джерела та література

1. Андрієвський В. Із минулого: 1917-й рік на Полтавщині. Берлін: Українське слово, 1921. 370 с.

2. Кухарчук О. С. Концепції державності в українській суспільно-політичній думці (кінець XIX – початок XX ст.). дис. … канд. політ. наук: 23.00.01. Кіровоградський держ. педагогічний ін-т ім. В. К. Винниченка. Кіровоград, 1996. 173 с.

3. Бутенко А. П. Еволюція поглядів М. Міхновського на українську державність та шляхи їх практичної реалізації. дис. … канд. іст. наук: 07.00.01. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2005. 219 с.

4. Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: життя і слово. Київ: Генеза, 2006. 318 с.

5. Мірчук П. Микола Міхновський. Апостол української державності. Філадельфія, 1960. 136 с.

Літвінов Владислав
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ – НЕВИЗНАНИЙ ГЕТЬМАН УКРАЇНИ

Ключові слова: *П. Скоропадський, гетьман, військовий, політик.*
Keywords: *P. Skoropadsky, hetman, military, politician.*

Широко відомий гетьман України Павло Петрович Скоропадський був складною політичною фігурою в часи свого правління з 29 квітня 1918 р. до 14 грудня 1918 р. Дехто навіть може вважати його зрадником УНР, маріонеткою німецької імперії, самопроголошеним гетьманом, якого не визнавали члени ЦР та багато ворогуючих сторін. Тільки одиниці можуть зрозуміти його справжні наміри. Однак таких людей мало, та й у школах політичній діяльності Павла Скоропадського не приділяється достатньо часу. Але все ж чого Павла Петровича ліві українські партії не визнавали, а деякі представники навіть бачили в ньому ворога?

Занепокоєння у соціалістів почалися ще восени 1917 р. Їх турбував «бонапартизм» генерала, що міг становити реальну загрозу для республіки. Нагадаємо, що на початку листопада Павло Скоропадський був призначений командувачем усіх військ УНР на Правобережжі. Також йому вдалося розігнати Військово-революційний комітет Південно-Західного фронту і провести роззброєння більшовицьких частин в тилу Українського фронту. Павлу Петровичу доручили оборо-

ну Правобережної України, і під його команду перейшли всі військові частини (22 тис. бійців) [1, 10–11]. Соціалісти із ЦР та інші представники, поки знаходилися при владі, використовували Павла Скоропадського, як інструмент для захисту від більшовиків. Але все одно почуття тривоги у соціалістів було. Вони передбачали, що війська УНР завдяки його успіхам можуть піти за ним куди завгодно, навіть проти Центральної Ради.

Український історик Н. Полонська-Василенко справедливо зазначила: «Сучасники, а за ними й преса та пізніші деякі історики оголосили всіх міністрів неукраїнцями. Зроблено це тому, що ніхто з тих міністрів не належав до соціалістичних партій, а в Україні… ще твердо трималися гасла «не потрібна несоціалістична Україна!» Під таким кутом зору, дійсно, міністри гетьманського уряду, як і сам Гетьман, не були… українцями» [2, 95].

Ось як очевидець бачить прихід Павла Петровича до влади: «Інтелігенція та заможні прошарки з полегшенням зустріли українську монархію, що спиралася на німецькі багнети. Вони бачили в ній гарантію миру і порядку проти розстрілів, грабежів і замахів на власність. Багато хто гукав: «Дай Боже, дай Боже, щоб це тривало можливо довше!» [1, 22].

Скоропадський писав, що спочатку він був упевнений, що йому потрібен «лівий кабінет, здатний провести помірну ліву реформу» [1, 23]. Зі спогадів Павла Скоропадського: «Я приймав протягом усього тижня представників різних партій. Звісно, українські партії були на першому місці. Останні були дуже незадоволені, що серед міністрів було так мало так званих “щирих українців”. Я їм на це казав: Чому ж ви не прийшли, коли ми вас звали? Адже і такий, і такий був запрошений, але ви самі відмовлялися, а тепер, коли ви бачите, що справа пішла, ви ображаєтеся!» [3, 173]. Внаслідок цього замість «лівого українського» кабінету був створений «помірний кабінет», що став опорою монархії-гетьманату.

Колишні представники ЦР та інші українські національні кола одразу почали підготовку до повстання проти гетьмана. На початку серпня постав Український національний союз (УНС) – блок українських партій та громадських організацій. До нього увійшли УСДРП, УПСФ, УПСР, самостійники-соціалісти. Звернемо увагу, що соціалісти були домінуючими в УНС. На початку своєї діяльності УНС застосував практику критичних виступів на адресу уряду. Характер дій УНС, вважав Д. Дорошенко, свідчив, що його керівництво виконувало «роль якогось другого правительства», намагалося стати «тіньовим кабінетом» [4, 278].

УНС намагалося в кожній помилці Гетьманату оприлюднити її, як порушення, яке б’є по правах українського народу, демократії та національності. Простих селян було легко обвести навколо пальця, використовуючи терміни «нація» «соціалізм», «демократія», «права». Отже, УНС робив усе, щоб набрати якомога більше людей, які не визнають владу Гетьманської держави і потребують негайних змін в уряді та встановлення парламентської республіки.

Через активну роботу УНС та інших «лівих» і «правих» партій нова гетьманська влада не мала підтримки як з боку українського населення, що вважало Скоропадського узурпатором влади, так і з боку російських кіл, що сприйняли його як сепаратиста, зрадника і ворога «Єдиної Росії».

«Союз землевласників» виказував своє невдоволення внутрішньою політикою гетьмана, вимагаючи припинити діяльність соціалістів в Україні. «Київський національний центр» розглядав гетьмана як зрадника Росії, не бажав ніяких переговорів з гетьманом, сподіваючись на встановлення в Україні нової «правої» російської диктатури [1, 35; 5, 82].

Ось таким висловом можна окреслити причини невизнання здобутків Гетьмана Павла Скоропадського: «Вождям українського руху я не міг дати місця, вони надто ліві. Їхнє незадоволене самолюбство, з одного боку, і надзвичайно зручний ґрунт для будь-яких повстань – з іншого. Озлоблення на німців, що осуджували порядок, хлібна монополія, неможливість швидкого вирішення земельного питання, північний більшовизм, що манив деморалізовані натовпи своєю проповіддю, грабунки і насильства, втеча австрійців, повернення з полону сотень тисяч всякого озлобленого, відчайдушного люду з Австрії, подорожчання цін на предмети першої необхідності. Я розумію, що наші українські демагоги скористалися цим моментом, але вони ж, скидаючи Гетьманство, знищили й Україну як одиницю, що вже визначилася. Тепер українцям доведеться починати спочатку… Але ні керівні російські кола цього не зрозуміли, ні українці не могли, хоча б тимчасово, відмовитися від своїх дрібних честолюбних розрахунків задля більшої справи. … Директорія, що змінила мене, ганяється за дешевими лаврами, підробляючись під бажання натовпу, обіцяла всю землю незаможним. Із цього нічого, окрім анархії та остаточного руйнування країни, – не вийде» [3, 292, 287].

Джерела та література

1. Савченко В. Павло Скоропадський. Харків: «Фоліо», 2015. 63 с.
2. Останній гетьман. Київ: Академпрес, 1994. 320 с.
3. Павло Скоропадський спогади» кінець 1917 – грудень 1918. Київ, Філадельфія, 1995. 493 с.
4. Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контроверсії. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2008. 320 с.
5. Андрусяк Т. Правові основи Гетьманської Держави 1918 р. Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873–1945). Київ: Академпрес, 1993. С. 83–93.

Кубов Мирослав
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВНЕСОК АНДРІЯ МЕЛЬНИКА В УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ

Ключові слова: *Національний рух, Організація Українських Націоналістів, боротьба за державність.*

Keywords: *National movement, Organization of Ukrainian Nationalists, struggle for nationhood.*

Після подій 24 лютого 2022 р. світогляд мільйонів українців змінився. Все більше людей починає цікавитись ідеєю націоналізму та її витоками. Тому постаті, які формували український націоналізм, викликають особливий інтерес як у фахових істориків, так і у пересічних громадян. Однак не всі особистості отримали достатньо уваги. Тому важливо згадувати й висвітлювати всіх, хто зробив свій внесок у розвиток українського націоналізму.

Одним з найбільш недооцінених діячів XX ст. видається Андрій Мельник. І хоча його ім'я відоме, діяльність залишається менш висвітленою та знаною українцями. Тому важливо пам'ятати його досягнення та внески.

Народився майбутній провідник ОУН 12 грудня 1890 р. у селі Воля Якубова на Львівщині. В його сім'ї завжди вирували націоналістичні ідеї завдяки батьку. Здобував освіту Андрій Мельник у Самборі, Дрогобичі і Стрию. У 1914 р. почалась Перша світова війна, Андрій пішов добровольцем до Легіону Українських Січових Стрільців, де проявив відвагу та героїзм. Пізніше він потрапив до російського полону, де познайомився з Євгеном Коновальцем. Із початком Української революції Андрій Мельник відправився до Києва, де він служив спочатку УНР, а потім Українській Державі. Однак згодом А. Мельник разом з Є. Коновальцем стали на сторону протигетьманського повстання. Вже в часи Директорії були отаманами, і в певний момент їм навіть пропонували взяти у свої руки владу, але вони відмовлялися. Згодом їх шляхи з головою Української Народної Республіки С. Петлюрою розходяться.

А. Мельник з Є. Коновальцем створили Українську Військову Організацію. В 1924 р. А. Мельника заарештувала польська поліція, і він чотири роки перебував у в'язниці. У 1929 р. стається знакова подія – було створено Організацію Українських Націоналістів. Першим її очільником був Є. Коновалець. А. Мельник відразу став учасником об'єднання. Пізніше Є. Коновалець призначив А. Мельника наступником голови ОУН – на випадок, якщо з Євгеном щось станеться. 1938 р. більшовики підступно вбивають Є. Коновальця, тому Андрій Мельник перебирає на себе керівництво ОУН і починає організовувати новий Збір Українських Націоналістів.

Наприкінці серпня 1939 р. у Римі відбувається Другий Великий Збір Українських Націоналістів, на якому головою ОУН обирають А. Мельника. Проте події початку Другої світової війни та різне бачення подальшої діяльності організації призвели до її розколу, через який вона втратила велику частину своєї сили. Коли в 1941 р. в Україну приходять нацисти, вони придушують всі спроби українців утворити державу. Тому надії, що нова влада дасть шанс на державність, були марні. Андрій Мельник зі своєю дружиною Софією були заарештовані та ув'язнені в концтаборах, в яких вони перебували фактично до завершення війни.

Але навіть в ув'язненні А. Мельник знаходив можливість координувати рух. У 1945 р. закінчується війна, і українську землю окупує влада радянська, яка продовжує знищувати та дискредитувати націоналістичний рух. А. Мельник опиняється на волі, він продовжує вести боротьбу і встановлює нову мету – об'єднати всіх українців за кордоном заради збереження української ідентичності. Він почав реалізовувати проєкт «Світовий Конгрес Українців», проте лише через багато років його було втілено в життя. Помер Андрій Мельник 1 листопада 1964 р. далеко від своєї Батьківщини. Похований був у Люксембурзі.

Шлях, пройдений А. Мельником, надзвичайно складний та тернистий, але не менш від цього захоплюючий. Він вражає своєю незламністю, скромністю та цілеспрямованістю. А. Мельник зміг зберегти та навести лад в ОУН після смерті Є. Коновальця. Навіть у найважчі миті свого життя він керував рухом та продовжував боротьбу. Завжди знаходив орієнтири, мав стратегію розвитку та збереження української нації.

Головною метою діяльності А. Мельника було здобуття незалежної України, розвиток української нації. Він дотримувався більш дипломатичною-поміркованої тактики. А. Мельник намагався знайти союзників, які могли б допомогти збудувати українську державу. Однак коли це не виходило – починалась боротьба на різних рівнях. Дії А. Мельника завжди були достатньо прагматичними та прорахованими. Він був свідком війни та численних смертей, тому намагався зробити так, щоб усі жертви були недаремними. Боротьба велась заради нації, а не певних соціальних груп чи верств. Також він був вірянином, переконаним християнином, його підтримували свого часу Андрей Шептицький та Йосип Сліпий.

Однак залишається ще одне питання, чому про Андрія Мельника згадують не так часто, як інших очільників українського національного руху? Можливо, річ у тім, що Андрій Мельник сам був людиною значимою, але скромною. Можливо, його стратегія була більш поміркованою, а отже, – не такою цікавою більшості, однак його внесок не можна не згадувати.

Підсумовуючи, можна сказати, що внесок Андрія Мельника як діяча національного руху був дійсно значний, тому кожен українець повинен пам'ятати те, що зробили такі особистості, як він.

Джерела та література

1. Герої України. Мельник Андрій Атанасович. URL: http://heroes.profi-forex.org/ua/melnik-andrij-atanasovich

2. Кучерук О. Андрій Мельник 1890–1964. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. 16 с.

3. Плавнюк М. Андрій Мельник – на тлі історичної доби XX століття. 21.08.2020. URL: http://kroun.info/artefakty/andrij-melnyk-na-tli-istorychnoyi-doby-xx-stolittya/

4. Шуткевич О. Андрій Мельник: «Будіть віру в прийдешнє» *День.* 2019. № 210–211. URL: https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/andriy-melnyk-budit-viru-v-pryydeshnye

Гуцол Аліна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЄПИСКОП ГРИГОРІЙ ХОМИШИН: ПОРТРЕТ ПОЛІТИЧНО-РЕЛІГІЙНОГО ДІЯЧА

Ключові слова: *Українська греко-католицька Церква, політично-релігійний діяч, єпископ-ординарій, Україна.*

Keywords: *Ukrainian Greek Catholic Church, political-religious figure, ordinary bishop, Ukraine.*

Після проголошення незалежності України з'явилася можливість переосмислити суперечливі оцінки вітчизняної історії, яка за радянських часів неодноразово переписувалася та замовчувалася. Особливо це не стосується місця та ролі греко-католицької церкви та її ієрархів у державотворчому процесі. Серед них однією з найсуперечливіших постатей є Станіславський єпископ-ординарій Григорій Хомишин. Радянська історіографія зображала єпископа як польського прислужника, профашиста, антикомуніста, реакціонера [1]. Г. Хомишин мав свої по-

гляди щодо творення Української держави, ставив питання щодо причин її відсутності, переймався долею свого народу у важкі часи. Дослідження цієї постаті як представника тогочасної української еліти сприяє вивченню участі представників греко-католицької церкви у створенні національної свідомості.

Григорій Хомишин після закінчення гімназії вступив на богословський факультет у Львові, і водночас розпочав свою священницьку формацію у генеральній духовній семінарії. Першим призначенням молодого священника був пост вікарія в кафедральному соборі м. Станіслава (зараз – Івано-Франківськ).

1902 р. Митрополит Львівський і Галицький Андрей Шептицький покликав талановитого священника собі на поміч до Львова і призначив ректором семінарії. Владика Хомишин очолив Станіславську єпархію відразу після Андрея Шептицького, і слід наголосити, що це була гідна заміна. Владика Григорій писав: «Програмою мого владицтва буде дбати про славу Божу і спасіння людських душ. Від цієї програми я ані не смію, ані не можу, ані не бажаю відступити». Владика Григорій Хомишин усе своє життя керувався цим заповітом [2].

На початку своєї діяльності новий владика зосередив свою увагу на духовній формації священників. Почав відвідувати парафії, організовувати в них тижневі, а деколи і двотижневі місії, коли він сам часто проповідував та сповідав. Єпископ Григорій Хомишин усіма силами працював над розбудовою єпархії.

У 1916 р. він намагався запровадити григоріанський календар у своїй єпархії, що викликало бурхливий протест вірян. Необхідність зміни календаря він обґрунтовував необхідністю розриву з календарем, який використовувався в Росії, щоб уникнути звинувачень галицьких українців у русофільстві. Він також запровадив літургійні зміни, щоб зменшити подібність між православними та греко-католицькими богослужіннями. Змінив дату св. Михаїла Архангела, аналогічно до латинського обряду, популяризував культ Пресвятих Дарів, свято Божого Тіла та культ св. Йосафата Кунцевича. У 1921 р. він запровадив у єпархії обов'язковий целібат священників.

Як Станіславський єпископ владика Григорій дбав не лише про розвиток і добробут церков та монастирів, а й про розвиток освіти населення краю, виділяючи чималі кошти на розвиток шкіл та сільських читалень. Владика пильно тримав у полі зору розвиток мирянських організацій, шкіл, католицьких видавництв і преси. Із його ініціативи 1927 року у контексті Католицької Акції було засновано «Українську Католицьку Організацію», яку 1931 р. перейменовано на товариство «Українська Народна Обнова». 1935 р. створив товариство «Скала», яке вело активну діяльність зі зміцнення католицької віри та проти Радянської влади і комуністичних ідей. Організував на місцях «приходські читальні». Також постали католицькі газети «Правда» і «Нова Зоря» тираж яких становив відповідно 2,5 і 1,5 тисяч екземплярів [3].

Єпархіальне Товариство Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії під натхненням владики Григорія закупило дві площі в Станіславі, на одній з яких вибудувало фешенебельне приміщення, де розмістився кінозал, готель, крамниці і приватні помешкання. Владика Григорій спільно з Митрополитом Андреєм були одними з фундаторів Земельного Банку Іпотечного, поважної фінансової установи, яка дбала про розвиток українського підприємництва і капіталу. Через це

єпархія часто брала кредити в цьому банку, які спрямовувалися на будову церков, шкіл, захоронків, закупівлю землі та лісу.

У бурхливі роки національно-визвольної революції в Україні після перенесення Національної Ради Західноукраїнської Народної Республіки зі Львова до Станіслава владика Григорій надав приміщення для Національної Ради ЗУНР у Станіславі, брав участь у її засіданнях і нарадах, активно закликав населення до вступу в Українську Галицьку Армію. Після утворення ЗУНР Григорій Хомишин брав участь у підготовці її малої конституції – «Тимчасового основного закону». Направляв до УГА священиків у якості капеланів для ідеологічного зміцнення військ, виховання солдатів у національному дусі. Під час польської окупації він вперше, на Зелені Свята, попровадив процесію на могили Січових Стрільців, за що мав великі неприємності від влади [3].

У міжвоєнний період вів активну пропаганду проти більшовиків, за що пізніше був покараний ними. Єпископа Григорія Хомишина радянська влада заарештовувала двічі. Влітку 1941 р., на загальноміському мітингу в Станіславі, владика першим офіційно привітав Акт відновлення Української Держави.

Із початком Другої світової війни і масового винищення єврейського народу єпископ звернувся до німецької влади з проханням не порушувати шосту Заповідь Божу («Не вбивай»), зокрема не винищувати євреїв, відкрито виступив перед громадянами Станіслава з закликом допомагати їм і захищати від фашистів. За це був заарештований і жорстоко побитий німцями. 15 квітня 1945 р. Владику Григорія вдруге заарештовано радянською владою, майже одночасно з усіма владиками греко-католицької церкви. Останній допит єпископа Григорія Хомишина відбувся у вересні 1945 року. 28 грудня 1945 р. після восьми місяців фізичних і моральних тортур перестало битися серце великого борця [3]. 27 червня 2001 р. зачислений папою Іваном Павлом II до лику блаженних.

Під страшенним тиском німецького нацизму та радянської влади Григорій Хомишин залишився вірним загальнолюдським ідеалам та ідеї відродження державності українського народу. До кінця свого життя був вірним Богу та українському народу, за що його засудила та вбила радянська влада.

Джерела та література

1. Єгрешій О. Державотворча концепція єпископа Григорія Хомишина. *Вісник Прикарпатського університету Серія історія*. Івано-Франківськ. 2001. № 4–5. С. 204–211.

2. Ісповідники віри. Блаженний владика Григорій Хомишин: душпастир і будівничий. *Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви*. URL: https://synod.ugcc.ua/data/ispovidnyky-viry-blazhennyy-vladyka-grygoriy-homyshyn-dushpastyr-i-budivnychyy-7985/

3. Єпископ Григорій Хомишин: доля мученика. *На скрижалях*. URL: http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2017/02/blog-post_5.html

Джурик Адріана
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЗАКАТОВАНА ЗА УКРАЇНУ – ОЛЬГА БАСАРАБ

Ключові слова: *Ольга Басараб, благодійні організації, Союз українок.*
Keywords: *Olga Basarab, charitable organizations, union of Ukrainian women.*

1 вересня виповнюється 134 роки від дня народження Ольги Басараб, яка в українській історії стала уособленням подвижництва і нескоренності, а її ім'я оповите ореолом мучеництва у боротьбі за соборну й незалежну Україну. Як і низка інших патріоток, Ольга у період національно-визвольних змагань брала участь у підпільній діяльності, була кур'єром, зв'язковою, виконувала певні розвідувальні завдання провідних діячів Української військової організації (УВО) [6, 3].

Про життя і діяльність О. Басараб в архівних фондах розвідки немає окремих справ чи документів. Трапляються лише згадування про «справу Басарабової», зокрема у матеріалах стосовно майбутнього очільника ОУН Андрія Мельника, який був тоді, у 1924 р., заарештований і засуджений до 5 років ув'язнення. «Басарабівцями» називали усіх членів УВО, які перебували на лаві підсудних, і увесь судовий процес.

Ольга Басараб (Левицька) народилася 1 вересня 1889 р. у в селі Підгороддя на Рогатинщині в родині відомого громадського діяча о. Михайла Левицького. Своє навчання вона розпочала у приватному пансіоні для дівчат у Вайсвассері (Сілезія), продовжила у Перемишлі (1902 р.). Дитинство для Ольги закінчилося досить рано: у 12 років дівчина втратила батька, слідом за ним – діда і маму. Тому, щоб заробити собі на життя і оплатити навчання в ліцеї, вона змушена була працювати: з 14 років читала лекції [1, 3]. У серпні 1914 р. Ольга Левицька входила до складу низки громадських організацій гуманітарного, харитативного, мілітарного та жіночого напрямів: Просвіта, Сокіл, Жіноча громада [2, 43].

До того ж у 1914 р. починає свою роботу Український комітет допомоги пораненим українським жовнірам. Ініціаторами створення Комітету були українки-емігрантки. Головою Комітету були спочатку Олена Левицька, згодом Ольга Ціпановська. В Комітеті працювали: Ольга Левицька-Басараб, Ізабела та Марія Дольницькі, Олена Кисілевська, Олена Федак-Шепарович, Стефанія Будзиновська, Марта Білецька, Марія Левицька. Основним завданням членкинь Комітету був пошук українських жовнірів та надання їм необхідної допомоги [3, 1–2].

Окрім зазначених організацій, Ольга Басараб активно співпрацювала з СВУ, Товариством українських робітників «Праця». О. Басараб із 1915 до 1918 р. працювала у дипломатичних представництвах ЗУНР та УНР на посаді бухгалтера. Згодом її запросили на посаду бухгалтера посольства ЗУНР в екзилі, де вона працювала впродовж 1918–1923 рр.

У державному архіві Івано-Франківської області знаходиться документ, у якому повідомляється, що Ольга Басараб працює бухгалтеркою каси еміграційного уряду Євгена Петрушевича у Відні. Її робота полягала у веденні рахунків, фінансових звітів, переведенні грошових пожертв, що надсилалися галицькому уряду [4, 2]. Влітку 1923 р. Ольга Басараб переїхала до Львова, де взяла активну

участь у громадській діяльності: стала членом Союзу українок, опікувалася пластунами. Та головним її завданням було встановлення контактів з колишніми воякаами ЗУНР, створення мережі місцевих осередків УВО. Це була робота підпільна і таємна, про яку не знали ані рідні, ані найближчі друзі. О шостій годині ранку 9 лютого 1924 р. до квартири, яку Ольга винаймала разом зі Стефанією Савицькою, увірвалася поліція. Під час обшуку з шафи з-під одягу випав пакунок із розвідувальними матеріалами про дислокацію військових частин польської армії [7].

Обох жінок заарештували, звинувативши у шпигунстві двічі: на користь веймарської Німеччини та більшовицької України. Їх ув'язнили в тюрму на вул. Яховича, де Ольга Басараб провела три дні. Поліціянтів вабила перспектива виявити українську підпільну мережу, тому допити були жорстокими, із застосуванням тортур. Уранці Ольгу знайшли повішеною на вишитому рушнику на ґратах вікна камери [1, 6].

Про Ольгу стали писати не лише в українській, а й у німецькій, американській, скандинавській, польській пресі. На її прикладі виховали ціле покоління молоді, яке згодом долучилося до підпільної діяльності ОУН та УПА, і називало свої загони її іменем. І зараз пам'ять про розвідницю глибоко шанується. У 2009 р. у місті Бурштин Івано-Франківської області було відкрито пам'ятник Ольги Басараб [8].

Джерела та література

1. Байдак М. Ольга Басараб: життя поміж утрат. *Локальна історія*. 2020. 28 серпня.
2. Бежук О. М. Діяльність О. Левицької в Українському комітеті допомоги раненим жовнірам у Відні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2008. № 612. С. 43–48.
3. Бежук О. Ольга Басарабова з Левицьких: життя і чин. Львів: Український інститут. Серія: Євросоціум: освіта та наука, 2017. 476 с.
4. Бежук О. Участь О. Левицької-Басараб у роботі диппредставництв ЗУНР та УНР. Львів: Свічадо, 2009. 60 с.
6. Блага О. Жінка на тлі епохи: нескорена Ольга Басараб. *Галичина.* 2017. Ч. 29–30. С. 116–121.
7. Москович Г. Жіноче обличчя Львова. Ольга Басараб. Любов Гайовська. Софія Галечко. Євгенія Ярошинська. Львів: ЛОУНБ, 2020. 24 с.
8. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. Вип. 45. Том 1. 326 с.
9. Ольга Басараб. У житті і на полотні. Служба зовнішньої розвідки України. 01.09.2021. URL: https://szru.gov.ua/history/stories/olha-basarab-u-zhytti-i-na-polotni

Матвійчук Валентина
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

РОЛЬ Е. БЕНЕША В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Ключові слова: *міжнародні відносини, Едуард Бенеш, Чехословаччина, Ліга Націй, Паризька мирна конференція, Мала Антанта.*
Keywords: *international relations, Edvard Beneš, Czechoslovakia, League of Nations, Paris Peace Conference, Little Entente.*

Е. Бенеш – одна зі знакових постатей у чехословацькій історії. Він залишався міністром закордонних справ під час усіх урядових криз міжвоєнного періоду. Керівництво внутрішньополітичними справами він зберіг за собою і після обрання на пост Президента у 1935 р.

Із часом змінюється сприйняття особистостей, які в певний час перебували, так би мовити, в центрі історії. Кожне покоління дивиться на своє минуле дещо інакше, ніж попереднє. Отже, історики часом переоцінюють спадщину та вчинки осіб, яким їхні попередники присвоїли унікальний знак, позитивний чи негативний. Саме так сталося з ключовою постаттю політичної авансцени Чехословаччини та європейської дипломатії з кінця Першої світової війни та до початку «Холодної війни» – Едвардом Бенешем.

Час від часу хтось із його беззастережних шанувальників намагався в засобах масової інформації захистити цю людину. Набагато більш поширеними, а також більш впливовими є погляди, які представляють Е. Бенеша в суто негативному світлі: як людину, яка зазнала невдачі у двох доленосних моментах чехословацької історії, у 1938 і 1948 р. Такий погляд на другого Президента Чехословаччини є принципово спрощеним. Це звичка поверхневих публіцистів зводити політичне життя Е. Бенеша до двох згаданих восьми років.

Важливу роль відіграє те, що особистість дипломата досить часто була об'єктом критики не тільки з боку дипломатів, але і наближених до нього осіб. Зокрема, секретар Бенеша Я. Смутни описував свого начальника як «Маккіавелі» та «машину для роботи, без людських почуттів» [5, 422].

Е. Бенеш передусім відіграв важливу роль у створенні Чехословацької національної ради (1916), де обіймав функцію генерального секретаря [1, 49]. Результати дипломатичних зусиль привели до визнання Чехословацької національної ради як представника нової чехословацької держави Францією (червень 1918 р.), Англією (серпень 1918 р.) та Італією (жовтень 1918 р.). Саме він, як дипломат, у жовтні 1918 р. повідомив урядам Антанти про створення першого уряду чехословацької держави, де він виконував роль секретаря.

Едвард Бенеш – міністр закордонних справ, а згодом Президент Чехословаччини, визначав принципи ведення зовнішньополітичного курсу новоствореної держави протягом усього міжвоєнного періоду. В основі його ідей лежить концепція колективної безпеки та зовнішньополітичні пріоритети. Досягнення безпеки, на думку політика, можна реалізувати укладенням міждержавних дого-

ворів та підтриманням мирного врегулювання суперечок. Інструментом досягнення цілей була Ліга Націй. Е. Бенеш вбачав у міжнародній організації нову політичну силу, котра мала на меті узгодження інтересів та співпрацю на міжнародному рівні. У 20–30 рр. Ліга Націй була справді великою політичною та моральною силою, що на той час означало принципово мирне збалансування інтересів великих держав і взаємного підтримання балансу їх сил [4, 55–56].

У січні 1919 р. Е. Бенеш активно брав участь у діяльності Паризької мирної конференції, де вирішувалися питання післявоєнного врегулювання світу. Зокрема, вирішувалося питання про кордони Чехословаччини, які визначилися Версальським, Сен-Жерменським та Тріанонським договорами [3, 103].

Для забезпечення стабільності у Центрально-Східній Європі Е. Бенеш відігравав важливу роль у формуванні Малої Антанти – військово-політичного союзу Чехословаччини, Румунії та Югославії під патронатом Франції. «Наша політика Малої Антанти була просто вираженням нашого переконання, що напівфеодальна Угорщина, вигнана з Першої світової війни, автоматично стане на бік німецького імперіалізму та прусської реакції проти своїх трьох менших країн у кожній майбутній європейській кризі, з міркувань як соціального, так і національного походження сусідів» [4, 56].

Кінець 20 – початок 30-х рр. XX ст. – важкий період у міжнародному житті Європи, що пов'язано з переродженням німецького мілітаризму та ростом реваншистських цілей Третього Рейху. У своїх мемуарах Е. Бенеш писав, що він очікував можливих агресивних дій з боку Німеччини і не мав жодних ілюзій щодо політичних реалій приходу нацистів до влади: «Нацистська Німеччина знищила все, що її не влаштовувало у Версальському договорі, і вимагала від інших підписантів дотримуватися тих його частин, які були їй вигідні. Вона знищила Локарнські договори та люто атакувала Велику Британію, коли та уклала угоду з Францією та Бельгією про збереження частин Локарнських договорів без змін» [4, 43].

Подальший перебіг подій призвів до трагічного фіналу. Усі спроби домовитися з Німеччиною були безрезультатними. Кульмінація кризи наближалася. 20 вересня 1938 р. англійський та французький посли вручили Е. Бенешу ноту з вимогою передати Німеччині прикордонні райони Чехословаччини, на що вони отримали рішучу відмову. У ніч із 20 на 21 вересня надійшов ультиматум: або передача територій, або західноєвропейські держави залишають Чехословаччину без підтримки. Після такого ультиматуму вихід був один – скоритися долі.

29–30 вересня 1938 р. у Мюнхені підписано угоду про передачу Німеччині важливих прикордонних територій між Німеччиною, Великобританією, Францією та Італією [2, 21]. 5 жовтня Бенеш пішов у відставку з поста Президента. Подальші дії розвиваються без його участі: у березні 1939 р. Чехословаччина була окупована німецькими військами.

Отже, Е. Бенеш став автором чехословацької моделі міжнародних відносин, головним принципом яких було поєднання інтересів держави та загальнолюдських цінностей. Е. Бенеш керувався більшою мірою у своїй політичній діяльності не жадобою грошей чи влади, а «глобальними національними інтересами» у тому вигляді, якими він їх розумів.

Джерела та література

1. Кріль М. Утворення і розвиток першої Чехословацької республіки: політичний і національний чинники. *Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* Тернопіль: Вид. ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. Вип. 2. С. 47–56.
2. Павленко В., Кудрявська Я. Мюнхенська угода як наслідок чехословацько-німецького протистояння. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2010. № 103. С. 19–22.
3. Самотуга Ю. С. Утворення Чехословацької республіки у 1918 році. *Країни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи в історичному дискурсі Західної цивілізації:* зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (7 квітня 2020 року). Полтава–Вітебськ, 2020. С. 101–106.
4. Beneš E., Paměti I. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha: Orbis. 2004. 531 s.
5. Marès A. Le séjour d'Edouard Bénès en France (1915–1919). Paris, 1975.

Коняєва Карина
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОЛЕКСА ТИХИЙ – ОБЛИЧЧЯ ДИСИДЕНТСЬКОГО РУХУ НА ДОНЕЧЧИНІ

Ключові слова: *Олекса Тихий, русифікація, Донецька область.*
Keywords: *Oleksa Tykhy, russification, Donetsk region.*

Дисидентський рух – одне з найяскравіших явищ ХХ ст. в українській історії. Коли ми згадуємо про нього, то на думку одразу спадають такі постаті: Левко Лук'яненко, Іван Дзюба, Алла Горська та багато інших. Але мало хто згадує Олексу Тихого, уродженця Донецької області. Це людина, яка боролася проти русифікації Донецького краю, була співзасновником Української Гельсінської групи, за що поплатилася своїм життям.

Актуальність полягає в тому, що сьогодні, як ніколи, важливо показувати, що Донбас має багато визначних та маловідомих постатей, які зробили значний вклад в історію України. Вони завжди були з українським народом і боролися за його незалежність. Зокрема, можна згадати визвольний рух у часи Другої світової війни. Ніхто не може говорити, що Донецька та Луганська області були пасивними щодо українського питання, а зараз тим паче. Висвітлення особистості Олекси Тихого є важливим з огляду на майбутню реінтеграцію регіону після закінчення російсько-української війни. Щоб остаточно відкинути всі сумніви щодо зв'язків Донбасу з Росією й показати, що тут теж живуть такі самі українці, як і всюди, і що тут вирує українська культура.

Метою дослідження є висвітлення життєвого шляху Олекси Тихого, а також його поглядів щодо української мови та процесу русифікації у Донецькому краї.

Він народився на хуторі Їжевка Краматорського району. Олекса закінчив філософський факультет Московського університету ім. Ломоносова. Потім викладав у школі. Але як же так сталося, що з педагога у школі Олекса став ворогом № 1 для радянської влади? Проблема в тому, що він був дуже незадоволений політикою радянського уряду щодо українського народу та інших.

У діяльності Олекси Тихого можна виділити кілька напрямів:

1. Протести у вигляді подання скарг до вищих органів влади.

2. Учителювання та поширення української мови в школі.

3. Написання наукових статей, у яких висвітлювалися проблеми асиміляції українського народу та катастрофічного становища української мови.

4. Розвиток української літературної мови шляхом укладання «Словника мовних покручів» та книги «Мова – народ».

5. Участь у заснуванні Української Гельсінської групи.

Щодо першої групи, то вже в 1957 р. Олекса Тихий був засуджений за листи до Президії Верховної Ради СРСР, у яких він висловив свій протест проти введення радянських військ в Угорщину в 1956 р. Зокрема, про зміст заяви сам дисидент говорив: «Написав те, що вони, комуністи, самі на кожному кроці пишуть і проголошують: про право націй на самовизначення і, отже, право мадяр самим розв'язувати свої внутрішні справи» [2, 121]. У його словах радянське керівництво бачило, що він «виправдовував дії угорських контрреволюціонерів заколотників і висловлював заклики до повалення державного ладу, що існує в СРСР» [2, 18]. За це Олекса був засуджений на 7 років у таборі та на 3 роки позбавлений громадянських прав.

Якщо говорити про учителювання, то дійсно значну частину свого життя Олекса Тихий присвятив викладанню. Спочатку був учителем історії, потім суспільствознавства в Олексієво-Дружківській школі. Після повернення з арешту йому не дозволили викладати гуманітарні науки, натомість дали дозвіл на математику, фізику, хімію. Із дітьми говорив українською мовою, попри те, що російська була головною. Через це вчителі та батьки ставилися до нього зневажливо. Не маючи змоги терпіти таке ставлення, дисидент написав заяву на звільнення у 70-х роках XX ст., говорячи, що «Так вчити, як можу і хочу, мені не дозволяють, а так, як дозволяють, – я вважаю негідним [3, 14]».

Найважливішим напрямом діяльності Олекси Тихого, за який його заарештували в 1977 р., було написання таких праць «Роздуми про долю української мови й культури на Донеччині», «Думки про рідний Донецький край» [5; 6]. У «Роздумах…» він коротко розповідає про заселення Донецького краю, а також як у другій половині XIX ст. на Донбас ринув великий потік людей з російських губерній. Унаслідок цього регіон поступово почав русифікуватися. Олекса обурений тим, що у XX ст. у Донецькій області маже не зустрінеш української мови. У школах, університетах, державних підприємствах усе ведеться російською мовою. Найбільше зачіпало те, що «багато українців соромляться навіть називатись "плебейською" національністю своїх предків» [6, 17]. Причини переважання російського Олекса Тихий убачав у політиці радянського уряду, який проводить асиміляцію, перемішуючи різні національності, замовчуючи справжню історію українського народу та формуючи уявлення про українську мову, як таку, що придатна тільки для жартів.

У іншій праці «Думки про рідний Донецький край» Олекса вбачав свою місію в тому, щоб «Донеччина давала не тільки уболівальників футболу, учених-безбатченків, російськомовних інженерів, агрономів, лікарів, учителів, а й українських спеціалістів-патріотів, українських письменників, українських компози-

торів та акторів» [5, 191]. Він зазначав, що навчання в освітніх установах повинно вестися українською мовою, незалежно від того, ким ти є: грузином, росіянином чи греком. Також для припинення процесу асиміляції педагог пропонував видавати збірки виловлювань про українську мову та Україну за низькою ціною. Також для того, «щоб вчителі ніде не соромились говорити рідною українською мовою», у музеях розповідали правдиву історію українського народу, у пресі та на телебаченні розповсюджували інформацію про здобутки українців тощо [6].

Погляди Олекси Тихого збігаються з думками Івана Дзюби, який у 1965 році видав працю «Інтернаціоналізм чи русифікація?» [1]. Зокрема, останній наголошував на тому, що радянська політика призвела до зменшення відсотка україномовних. Також зазначав, що багато українців соромляться своєї національності та мови, вважаючи її «мужицькою». Такі висловлювання були наявні й у працях Олекси Тихого. Тільки різниця між цими двома діячами полягала у тому, що Олекса виступав проти русифікації на Донбасі, натомість Дзюба – на території всієї України.

Ще однією сторінкою діяльності Олекси стала участь у створенні в 1976 році Української Гельсінської групи, чим було підписано йому смертний вирок. У 1977 році його заарештували на 10 років. Але навіть тут його діяльність не припинялася. Разом з Василем Романюком він створює документ «Історична доля України. Лист українських політв'язнів. Спроба узагальнення», де висвітлює шляхи розвитку українського руху опору, зокрема «уживання тільки рідної мови на рідній землі», «відмовлятися від праці в установах, навчальних заведеннях, громадських організаціях, де гребують українською мовою» тощо [4]. Також пропонувалося не виїжджати за межі України. Не можна не згадати, що боротьба велася і в таборах. Тоді свої права відстоювали голодуванням, протестами. Олекса Тихий за словами сина «двічі оголошував голодування, перше з яких тривало 52 дні, а друге закінчилося на сімнадцятий день кровотечею виразки шлунку» [3, 18].

Йому провели операцію, адже піднялася хвиля міжнародних протестів, зокрема організації «Міжнародна амністія». Але все було не так просто. Перед операцією хірург Скринник запропонував Тихому відмовитися від своєї діяльності, на що той не погодився. За цю відмову Олексі зшили шлунок у вигляді піскового годинника, тому коли їжа рухалася травною системою, це спричиняло нестерпний біль. Недарма лікар пообіцяв, що той буде жити недовго та в муках. Через декілька днів шви розійшлися, і лікарі подавали документи на його звільнення через тяжкий стан, але за межі лікарні вони не вийшли. У 1980 р. донецький дисидент помер.

Отже, Олекса Тихий є знаковою людиною не тільки для Донеччини, але й для всієї України. Його діяльність погано висвітлена серед громадськості, адже його думки здебільшого стосувалися регіону. Виступаючи проти русифікації Донбасу, він пропонував запровадити українську мову в усі сфери життя. Посилаючись на його статті, можна ще раз довести, що твердження «Донбас російськомовний» є неправильним. Правильним є те, що Донбас зрусифікований радянською владою. Присвячуючи своє життя боротьбі за поширення української мови та культури, Олекса поплатився ним, кілька разів перебуваючи під арештом.

Джерела та література

1. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ: Києво-Могил. акад., 2005. 336 с.
2. Лук'яненко Л. Г. Не дам загинуть Україні! Київ: Софія, 1994. 512 с.
3. Тихий В. Мова як доля. *На перехресті думок* / упоряд. Л. Р. Огнєва. Донецьк, 2013. С. 9–20.
4. Тихий О. І., Романюк В. Історична доля України. Спроба узагальнення: лист українських політв'язнів. Історична доля України. URL: https://olexa.org.ua/tvory/tvor02.htm
5. Тихий О. І. Думки про рідний Донецький край. *На перехресті думок* / упоряд. Л. Р. Огнєва. Донецьк, 2013. С. 166–184.
6. Тихий О. І. Роздуми про українську мову та культуру в Донецькій області. *Роздуми: збірник статей, документів, спогадів* / упоряд. О. Зінкевич. Балтимор–Торонто: Смолоскип, 1982. С. 9–26.

Кратюк Анастасія
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБИСТІСТЬ ТА МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ АЙШЕ СЕЇТМУРАТОВОЇ В ЕМІГРАЦІЇ

Ключові слова: *Айше Сеїтмуратова, кримські татари, міжнародна діяльність, еміграція.*
Keywords: *Ayshe Seitmouratova, Crimean Tatars, international activity, emigration.*

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації та окупації Криму у суспільстві збільшився запит на вивчення та осмислення історії кримськотатарського народу як частини історії України. Події травня 1944 р., коли комуністична влада провела операцію з депортації кримських татар із Кримського півострова до Центральної Азії, ознаменували подальшу боротьбу цього народу. Так, у 1956–1964 рр. відбулося становлення кримськотатарського руху за повернення до історичної батьківщини. І якщо спочатку представники руху, які належали до старшого покоління, ще намагалися діяти лояльно до радянської влади, то молодь виявляла радикальніші погляди та йшла на критику дій СРСР. У 1960-х роках у кримськотатарському русі з'явилася низка постатей, які відіграли важливу роль у боротьбі за права свого народу, однією з яких була Айше Сеїтмуратова.

Мета доповіді – детальний розгляд міжнародної діяльності Айше Сеїтмуратової та її внеску у боротьбу за права кримськотатарського народу.

Кримські татари були позбавлені можливості навчатися рідною мовою та поширювати її, до того ж знищенню піддавалися кладовища і пам'ятні для кримських татар місця [4, 240]. Історикиня за освітою, Айше Сеїтмуратова вивчала та аналізувала минуле свого народу й чітко усвідомлювала, що за його депортацією та подальшими стражданнями стояв радянський режим. «Мама нас спасла. Мы должны быть благодарны нашим матерям, которые сами не ели, но сохранили жизнь детям. Если бы Тихий океан был чернильницей, то его бы не хватило, чтобы описать трагедию нашего народа», – згадувала Айше-ханум [1].

За власні переконання та діяльність члени руху зазнавали переслідувань та ув'язнень [3, 334]. Айше відбувала термін у таборах Барашево і Явас, була звільнена 1974 р., проте через 4 роки над жінкою знов нависла загроза ув'язнення. Після еміграції до США в 1979 р., Айше Сеїтмуратова розпочала активну діяль-

ність на міжнародній арені. Вона працювала репортеркою та виступала захисницею прав кримськотатарського народу у західному світі, взаємодіяла з політичними діячами, намагаючись вплинути на долю політв'язнів у СРСР.

Айше Сеїтмуратова була членом міжнародних організацій «Міжнародна амністія», «Міжнародна ліга з прав людини», «Американська гельсінська група» та «Центр за демократію в СРСР» у Нью-Йорку. Також ініціювала створення комітетів на захист Мустафи Джемілева у 12 країнах світу й активно боролася за звільнення лідерів кримсько-татарського народу Юрія Османова, Решата Аблаєва, Синавера Кадирова з ув'язнення [2, 98].

Айше Сеїтмуратова не тільки виступала на Міжнародних ісламських конференціях у Лондоні та Куала-Лумпурі, але також зустрічалася з Президентами США Рональдом Рейганом та Туреччини Тургутом Озалом, представниками парламентів країн світу. Брала участь у обговоренні питань щодо порушення прав свого народу. Їй знадобилося докласти чимало зусиль, щоб змусити радянську владу звільнити Мустафу Джемілева, та все ж це сталося за рішенням Михайла Горбачова: спочатку було звільнено Андрія Сахарова, а наступним Мустафу Джемілева. Цьому сприяло поширення Айше Сеїтмуратовою звернення про необхідність захисту кримськотатарського дисидента серед міністрів країн-учасниць Віденської конференції 1986 р.

У 1990 р. Айше Сейтмуратова висловила ідею створення журналу «Ватан» («Вітчизна»), вона особисто фінансувала його випуск. Айше не зупинилася на цьому – вона збирала кошти серед кримських татар, які проживали в Нью-Йорку, для підтримки розвитку суспільства. Цей журнал та подальший вихід енциклопедії стали важливим інструментом для збереження їхньої історії, культури та мови.

Внесок Айше Сеїтмуратової у боротьбу за права кримськотатарського народу залишається значимим і сьогодні, підтверджуючи не тільки важливість такої боротьби, але й її довгостроковий вплив. Її міжнародна діяльність в еміграції, спрямована на привернення уваги світової громадськості до проблем Криму та кримськотатарського народу, мала велике значення для формування світової думки Заходу щодо цієї проблеми.

Завдяки своїй міжнародній діяльності Айше Сеїтмуратова змогла залучити увагу до проблем Криму та кримськотатарського народу в різних країнах світу, а також знайти співробітників та підтримку у своїй боротьбі. Отже, Айше Сеїтмуратова – це приклад того, як особистість може зробити великий внесок у боротьбу за права національної меншини та привернути увагу світової спільноти до необхідності міжнародної підтримки.

Джерела та література

1. У микрофона Айше Сеитмуратова. *Говорит Радио Свобода.* 08.03.2021. URL: https://ru.krymr.com/a/ayshe-seimeratova-radio-svoboda-krym/29764246.html

2. Роль Айше Сеитмуратовой в движения солидарности крымскотатарской диаспоры США за возвращение соотечественников на историческую родину – Крым. *Культура народов Причерноморья.* 2008. № 144. С. 96–99.

3. Ніколаєць К. М. Рух кримськотатарського народу за повернення на історичну батьківщину у 60–80-х рр. XX ст.: історіографія. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія.* 2012. Вип. 20. С. 337–341.

4. Человек, который не мог молчать... Часть первая / под общ. ред. А. П. Григоренко. Харьков: ООО «Издательство права человека», 2015. 336 с.

Войтенко Юрій
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ОСОБИСТІСТЬ Л. КРАВЧУКА У ДЕРЖАВОТВОРЕННІ УКРАЇНИ

Ключові слова: *незалежність, держава, Президент, парламент.*
Keywords: *independence, state, President, parliament.*

Важко переоцінити роль особистості того чи іншого державного діяча у процесі державотворення, адже для повноти розуміння ролі особистості в історичному контексті потрібно враховувати багато факторів, до яких можна віднести: обставини (внутрішньополітичні та міжнародні), у яких існує країна; спадок у вигляді економічних, політичних, правових безпекових та інших параметрів, який залишився після діяльності попередників тощо.

Одним із головних факторів успішності того чи іншого державного діяча є його особистісні риси характеру, темпераменту, досвідченості, освіти, життєвих здобутків та прорахунків тощо.

Тобто можна зазначити, що для будь-якого державного діяча, особливо найвищого рівня влади, мають значення і внутрішні (суб'єктивні), і зовнішні (об'єктивні) фактори. Якщо зовнішні фактори з тих чи інших причин є успадкованими від попередників, то внутрішні і є самою суттю цього управлінця на різних посадах, особливо якщо це найвищий рівень – Президент.

У цьому контексті досвід і знання для здійснення конституційних повноважень главою держави має неабияке значення. Невипадково більшість Президентів в Україні були спочатку керівниками підприємств, відділів тощо (як державної, так і приватної власності), згодом ставали народними депутатами у Верховній Раді, а далі прем'єр-міністрами і, нарешті, Президентами (винятком у цьому правилі є діючий глава держави). Цей алгоритм дає змогу розуміти весь еволюційний шлях того чи іншого глави держави «нагору» (тобто на посаду Президента), і керуючись ним, набувати нового досвіду державотворення на найвищій посаді в країні.

Україна, проголосивши 24 серпня 1991 р. свою незалежність у Верховній Раді, остаточно підтвердила це рішення на Всенародному референдумі 1 грудня 1991 р. Одночасно з референдумом було обрано першого Президента незалежної України, яким став Голова Верховної Ради Леонід Кравчук. Саме завдяки Л. Кравчуку було винесено у зал засідань парламенту питання про підтримку Верховною Радою Акту проголошення незалежності України і легітимація цього рішення на всенародному референдумі 1 грудня. Оскільки обидва рішення були позитивними, набравши абсолютну більшість голосів (24 серпня у Верховній Раді проголосували «за» незалежність України 346 із 362 депутатів, зареєстрованих у сесійній залі, а 1 грудня на референдумі підтримали 90,32 % його учасників), то це є показником успішної діяльності його організаторів і виконавців, серед яких на-

самперед варто виділити спікера парламенту Л. Кравчука. Ці доленосні для країни рішення, а також успішна інформаційна кампанія сприяли обранню Л. Кравчука на посаду першого Президента України з показником 61,59 % у першому турі.

То ж як в умовах радянської системи, та й ще на керівних посадах (зокрема у відділі пропаганди і агітації ЦК КПУ) могла працювати людина, яка підтримала проголошення незалежності Україні? Адже його роль була навпаки – переконувати у правильності чинного на той час радянського ладу в УРСР, а не суперечити цьому, а також відображати політику партії та комуністичної ідеології на одній з найвищих посад в Україні – Голови Верховної Ради.

Якщо вдатися до біографічних даних Л. Кравчука, то загальновідомим фактом є його народження у 1934 р. і проживання у сім'ї незаможних селян на Рівненщині в умовах польської окупації тих земель. Згодом на ці території прийшла радянська влада (вересень 1939 р.), а після – нацистська (червень 1941 р.). Після звільнення від нацистів Рівненщини у 1944 році знову прийшла радянська влада і перебувала там аж до самого розпаду СРСР. Леонід зі своєю мамою пережив усі ці хвилі окупації, які не могли не відобразитись у його дитячій свідомості (із 5- до 10-річного віку). Згодом Л. Кравчук вступив і закінчив Рівненський технікум (спеціальність «Бухгалтерський облік»), а після – до Київського національного університету (спеціальність «викладач суспільних наук»), який закінчив 1958 року і вступив до лав КПРС. Далі була аспірантура у Москві і захист кандидатської дисертації з економіки. Вже молодий фахівець, кандидат економічних наук Л. Кравчук працює у ЦК КПУ, і 1980 р. його призначають на посаду завідувача відділу агітації і пропаганди, а потім – ідеологічного відділу ЦК КПУ. Після березневих виборів до Верховної Ради 1990 року Л. Кравчук уже в липні стає її Головою і знаходиться там аж до обрання його 1 грудня 1991 р. Президентом незалежної України.

То що ж спричинило трансформацію політичних поглядів Л. Кравчука наприкінці 80-х – на початку 90-х рр., про яку внаслідок державотворчих подій кінця серпня 1991 р. народний депутат В. Філенко влучно висловився: «У Кравчука волиняка переміг комуняку»? [2]. Звісно, що народження і проживання Л. Кравчука на Волині у буремні 40–50-ті рр. XX ст. впливали на світогляд майбутнього першого Президента України. На цих землях була боротьба не лише червоноармійців і нацистів, але й повстанців з УПА (як із першими, так і з другими, а також – із поляками). Проте за свідченням самого Л. Кравчука, найбільший вплив на його свідомість зробили величезні жертви українського народу під час Голодомору 1932–1933 рр. до яких причетні комуністи, у лавах яких він сам знаходився. Саме під час його діяльності на посаді завідувача відділу агітації і пропаганди ЦК КПУ у 1987 р. до рук Л. Кравчука потрапляють архівні дані, пов'язані з Голодомором 1932–1933 р., внаслідок чого він переоцінює сутність чинної системи і себе у ній. У своїх спогадах Л. Кравчук про це згадує так: «…якби я знав усе це в 1958 р., я нізащо до цієї партії не вступив би. Ось що я коротко можу сказати про перелом у своїй свідомості» [1, 105].

Уже після поразки внаслідок Президентських перегонів 1994 р. згаданий нардеп В. Філенко так зазначив про Л. Кравчука щодо його «меркантильності» (про яку наголошували політичні опоненти): «…після президентства він пішов… "порожнім" і незабезпеченим» [3].

Отже, на особистість Л. Кравчука вплинуло важке дитинство в умовах різних окупацій, навчання на економіста у Рівному та на викладача суспільних наук у Киві, а також робота у відділі пропаганди й агітації у ЦК КПУ. Проте саме «перелом у свідомості» комуніста Л. Кравчука відбувся під впливом шокуючої інформації про Голодомор в Україні 1932–1933 рр. Згодом підняття кар'єрними сходами зі зміненими цінностями дало змогу йому ухвалити доленосні рішення у новітній історії України (і на посаді Голови Верховної Ради, і на посаді Президента України), започаткувавши цим новий етап державотворення в умовах довгоочікуваної незалежності.

Джерела та література

1. Кравчук Л. Маємо те, що маємо: Спогади і роздуми. Київ: Століття, 2002. 392 с.
2. Рогуцький В. Президент, в якому «волиняка переміг комуняку»: невідоме про Леоніда Кравчука. *Волинь.* 23.05.2022. URL: https://www.volyn.com.ua/news/215555-prezydent-v-iakomu-volyniaka-peremih-komuniaku-nevidome-pro-leonida-kravchuka
3. Смірнов Ю. «У Кравчука волиняка переміг комуняку». П'ять переломних етапів для першого президента. *Ліга.Net.* 10.05.2022. URL: https://www.liga.net/ua/politics/articles/v-kravchuke-volynyaka-pobedil-kommunyaku-pyat-perelomnyh-etapov-dlya-pervogo-prezidenta

Нікора Тетяна
Національний університет «Острозька академія»

РЕДЖЕП ТАЙЇП ЕРДОГАН: ХАРИЗМАТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ СТАБІЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Ключові слова: *Турецька Республіка, Реджеп Тайїп Ердоган, харизматичне лідерство, політичний режим, Партія Справедливості і Розвитку.*
Keywords: *The Republic of Türkiye, Recep Tayyip Erdogan, charismatic leadership, political regime, Justice and Development Party.*

Внаслідок всенародних президентських виборів у Турецькій Республіці, які відбулися в серпні 2014 р., Президентом Туреччини було обрано Р. Т. Ердогана, який із 2003 р. займав посаду прем'єр-міністра країни. У 2018 р. Ердоган знову переміг на президентських виборах, отже, політичний режим Турецької Республіки протягом 9 років залишався незмінним. Так, травень 2023 р. стане знаковим в історії турецької політики, оскільки цього року відбудеться обрання нового Президента країни (14 травня) і святкування 100-ї річниці проголошення Турецької Республіки (29 жовтня). Ердоган вперше ризикує програти президентські вибори через об'єднання опозиційної коаліції, катастрофічні землетруси, економічну кризу тощо. Ці події зумовлюють актуальність дослідження особистості Реджепа Тайїпа Ердогана як лідера-харизматика.

Серед науковців, які займались вивченням та дослідженням питань, пов'язаних із політичним лідерством Ердогана, історією та політичним режимом Туреччини, варто зазначити С. Гумуску [2], Б. Есен [2], С. Чагаптай [1], І. Горенер [3], А. Уджал [3], М. Сенгюн [3]. Вчені досліджують вплив політичного лідерства Р. Т. Ердогана на політичний режим Туреччини та інші складники його успішного президентства. Так, у працях науковців прослідковується ідея, що напрям

розвитку політичного режиму Туреччини за керівництва Ердогана призвів до поступового, проте радикального перегляду основних принципів, на яких ґрунтується турецька політика.

Метою цієї роботи є дослідження особливостей політичного лідерства Р. Т. Ердогана як лідера-харизматика та його впливу на стійкість політичного режиму Туреччини. Об'єктом дослідження є політичне лідерство Р. Т. Ердогана. Предметом дослідження є залежність стійкості політичного режиму Турецької Республіки від харизматичного лідерства Р. Т. Ердогана.

Харизматична особистість на чолі країни – характерне явище для Туреччини. В османський період країну очолювали султани – халіфи усіх мусульман, які втілювали світську і духовну владу. Після національної революції державу очолив лідер-харизматик Мустафа Кемаль, якому Великі Національні Збори присвоїли почесне прізвище «Ататюрк» – батько тюрків. Протягом довгого часу нікому не вдавалося знову завоювати довіру громадян, але на політичній арені з'явився харизматичний політик, очільник Партії справедливості і розвитку (ПСР), Реджеп Тайїп Ердоган.

Політичний режим Туреччини є авторитарним, тому що державна влада безпосередньо зосереджена в руках правлячої еліти на чолі з Президентом. Ердоган, як авторитарний правитель, використовує безліч дієвих механізмів, аби утриматись при владі. Розглянемо основні фактори, які посприяли турецькому Президенту очолювати країну тривалий час та проводити авторитарну політику, зокрема за допомогою харизматичного лідерства.

По-перше, харизматичне лідерство та культ особистості в Туреччині – корінне історично сформоване явище. Це є результатом довгої історії турецького народу в імперській системі, а після Мустафи Кемаля Ататюрка турецький народ завжди в пошуках «батька» [3, 357–381]. Неможливо описати феномен харизматичного лідерства Ердогана, звертаючи увагу лише на його лідерські якості. Харизма турецького Президента включає сімейне та релігійне виховання, освіту, особисті риси характеру, політичні погляди. Харизматичне лідерство Ердогана є синтезом його раціонального мислення та політичного досвіду.

У лідеро-центричній політиці Туреччини, де домінує консервативне суспільство, релігія є дуже важливим чинником стабільності влади. Ердоган – також консервативний і релігійний політичний актор. Він планує стати лідером не лише серед турків, а й поміж громадян інших мусульманських країн, що є, зі свого боку, неоосманізмом. Ердоган є харизматичним лідером, має велику прихильність серед населення, і з кожним голосуванням отримує все вищу підтримку від електорату, проте це не єдині складники його успішного президентства. Клієнтизм, конституційний референдум 2017 року, внутрішня легітимність – усе це веде до стабільності авторитарного політичного режиму Ердогана, або «ердоганізму».

По-друге, 16 квітня 2017 р. відбувся конституційний референдум, внаслідок якого Турецька республіка з парламентської перетворилась на президентську. Президент Реджеп Тайїп Ердоган, ініціатор цієї реформи, згрупував у своїх руках виконавчу, законодавчу інстанції, до того ж став практично непідзвітним парламенту, отримав можливість залишатися при владі довше, і відповідно укріпив стійкість свого політичного режиму [1, 125].

По-третє, Ердоган вибудував специфічні моделі, за допомогою яких він і його Партія справедливості та розвитку довгий час перебувають при владі.

Клієнтелізм, який є дієвим механізмом укріплення влади та здійснення політичних цілей, є вагомим фактором, що допомагає Ердогану триматися в кріслі Президента. Співпраця великого бізнесу та Президента – це зв'язок, що існує з метою фінансування різних потреб, фондів, політпроєктів Президента та його партії, а бізнес, зі свого боку, отримує державні контракти, важливі тендери, і зазвичай політичний протекторат від конкурентів. Президент та ПСР мають перевагу на виборах, бо є підтримка бізнес-класу, і відповідно голоси, відбувається перерахування коштів у передвиборчі фонди Ердогана та ПСР, медіа-магнати надають свою допомогу під час політичної агітації тощо. Так Ердоган укріплюється на посаді Президента і зміцнює свій режим [2, 1581–1606].

Стабільність системи та політичного режиму залежить від сутнісної організації державної влади, а в умовах авторитарної країни – Турецької Республіки – це метод персоніфікації політики й тиску на суспільство в політичному плані. Стабільність політичного режиму понад усе можлива, якщо політичні інституції здатні реагувати на потреби громадян. Ця особливість породжує «специфічну підтримку» режиму і його ключових керівників. Проте чим більше розрив між правлячою владою і громадянами, а значить вагомим є вплив якоїсь зі сторін, тим вірогідніше спричинення політичної кризи, ймовірність зловживання владою лідерами держапарату.

Реджеп Тайїп Ердоган як лідер-харизматик, досвідчений політик та новий національний герой Туреччини використовує низку інструментів для досягнення своїх політичних цілей і стабільності політичного режиму. Ердоганізм доволі міцно закріпився у Туреччині завдяки харизматичному лідеру, проте чи буде він стабільним і надалі, покажуть результати голосування на президентських виборах 14 травня 2023 р.

Джерела та література

1. Cagaptay S. The New Sultan: Erdogan and the Crisis of Modern Turkey. *The International Spectator. Italian Journal of International Affairs*. 2018. Volume 53. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03932729.2018.1503857

2. Esen B., Gumuscu S. Rising competitive authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*. 2016. P. 1581–1606. URL: https://www.researchgate.net/publication/295395636_Rising_competitive_authoritarianism_in_Turkey

3. Görener I., Şengün M., Ucal A. The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdogan: Implications for Turkish Foreign Policy. *Routledge Journals Taylor Francis*. 2011. P. 357–381. URL: http://academicrepository.khas.edu.tr/handle/20.500.12469/1006

СЕКЦІЯ 12
ПРОСТОРИ ПАМ'ЯТІ

Шептицька Богдана
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВІКТОРІАНСЬКА ДОБА В РОМАНІ Ш. БРОНТЕ «ДЖЕЙН ЕЙР»

Ключові слова: *Вікторіанська доба, релігія, Джейн Ейр, становище жінки.*
Keywords: *Victorian culturally-marked signs, religion, Jane Eyre, position of women.*

Вікторіанська доба (1837–1901 рр.) в історії Великобританії відома не лише політичними успіхами, економічним добробутом, а й змінами в культурі та побуті. Відображення вікторіанської моралі, етикету та мовленнєвих особливостей у літературі того часу неодноразово ставали предметом наукового дослідження культурологів та лінгвістів. Літературні твори Вікторіанської доби є важливим джерелом і для істориків. Через це науковий інтерес становить вивчення побуту, суспільства, історичних подій Вікторіанської епохи в літературних творах того часу.

Мета роботи – вивчення представлення Вікторіанської доби на прикладі роману Ш. Бронте «Джейн Ейр».

Роман «Джейн Ейр», написаний у 1847 р., мав винятковий успіх і приніс письменниці славу. За жанром це соціально-психологічний роман, написаний у синтетичній манері, що поєднує реалістичні, сентименталістські та романтичні елементи поетики. У центрі твору – романтичний характер у конкретних і характерних для Вікторіанської Англії соціокультурних обставинах [1, 91].

Надзвичайно яскраво в романі представлені побут, суспільство Вікторіанської доби. Особливої уваги заслуговує відображення особливостей життя і становища жінки у суспільстві та її стосунки з чоловіками в романі. Збереження гендерної асиметрії в соціальній, духовній, політичних сферах було надзвичайно показовим для Вікторіанської Англії. У її патріархальному суспільстві жінка традиційно уявлялась лише як похідна від чоловіка: відповідно до концепції про природну ієрархію статей, у суспільстві набував широкого розповсюдження стереотип про те, що чоловікам властиві розум і соціальна активність, а жінка сприймалася як істота ірраціонального складу, пасивна та здатна здебільшого лише для ведення домашнього господарства. До жінки було прийнято ставитися поблажливо, вибачаючи їй слабкості та недоліки [2, 169–170].

У романі Ш. Бронте широко представлено «народний» пласт жіночих персонажів, які відтворюють суспільний контекст і реальну сутність речей у вікторіанському соціумі: гувернантки, вчительки та учениці школи Брокльхерста, служниці, няньки й домоправительки. Представниці різних суспільних верств, другорядні жіночі персонажі є тим соціальним фундаментом, на прикладі якого зображено процес формування й розвитку образу Джейн Ейр, вплив на нього життєвих обставин і морально-етичних засад суспільства. Авторка створює свій «новий тип» героїні, освіченої представниці середнього класу, для якої духовні пріори-

тети є основними. «Нова жінка» в романах Ш. Бронте заявляє про свої права й здатна сама обирати свій шлях у житті, працею здобуваючи щастя [3, 28]. Ш. Бронте акцентує на проблемах жіночої реалізації у соціумі, заміжжі, здатності героїнь-жінок осмислювати себе та власну цінність [2, 170]. Її героїні сильні, вольові, здатні відстояти власні погляди й права на гендерну рівність, почуття, думки й громадську діяльність [6, 26].

Хоча акцент у романі Ш. Бронте зосереджений більше на жіночих образах, у тексті зустрічаються поняття «джентльмен» і нетипове словосполучення: «a gentleman's gentleman», правильний відповідник до якого – «камердинери». Камердинери служили тільки у заможних британців – джентльменів, і стояли на щабель вище за просту челядь. В обов'язки камердинера входило управління та догляд за всіма справами господаря, поряд із яким він мав знаходитися постійно. Камердинер – це людина, цілком і повністю віддана англійському джентльменові.

Для читача тої епохи цілком зрозумілим було, чому дядечко Джейн Ейр постійно жив на Мадейрі. За часів правління королеви Вікторії і аж до Другої світової війни у свідомості британців були чітко визначені зв'язки між розкиданими по всьому світу колоніями Британської Імперії та їхнім власним життям. Не менш важливу роль у романі відіграють назви транспортних засобів, адже кожен вікторіанський екіпаж не лише виглядав по-своєму, а й вказував на приналежність власника до певного прошарку суспільства [5, 134, 205; 4, 161].

Значне місце в житті персонажів займає релігія, роман насичений молитвами, роздумами на духовні теми, християнською дидактикою, біблійною метафорикою та прямими цитатами зі Святого Письма або алюзіями. Зокрема Джейн, як віруюча людина, всі свої вчинки виважує з позицій християнської моралі та віри у справедливий розсуд вищої сили. На вищу справедливість сподівається і Рочестер, який, усе-таки свідомо йде на порушення земних церковних догматів шлюбу. Герой сам характеризує своє становище – «між ангелом та дияволом». Пристрасть керує його вчинками та спрямовує в бік диявола. Але всі події його подальшого життя переконують Рочестера у силі божественного «правосуддя», а також у «мудрості й милосерді бога» [6, 73].

Одним з найбільш знакових елементів художньої системи Бронте є архетип Бога. Запитання «Що таке Бог?» задає десятирічна Джейн у Ловуді, звертаючись до трохи старшої своєї подружки Елен Бернс, яка любить Бога і цілковито покладається на нього у житті. Елен наставляє бунтівну Джейн читати Новий завіт і взяти слова Христа собі за правило, а вчинки за взірець. Глибоко віруюча людина, донька пастора, Ш. Бронте не могла не надати своїй героїні віру в вищий сенс буття [6, 74]. Водночас позиція авторки така: справжня віра в Бога, справжня моральність і людяність не мають нічого спільного з ортодоксальністю і фанатизмом представників церкви, які прагнуть поєднати віру з державністю заради отримання влади над світом [1, 94].

Важливо також прослідкувати, як Бронте демонструє в романі через зміни у стосунках Джейн з Едвардом мовленнєвий етикет. Так, Рочестер під час освідчення застосовує маркер зсуву у відносинах, який відтворюється за допомогою «ти», а Джейн продовжує називати його «сер», що рівнозначне звертанню на «ви». Далі Джейн уникає говорити Рочестеру «ти», оскільки для неї значно складніше

переступити стосункові умовності, пов'язані з різницею у віці і соціальному становищі. Коли пізніше героїня використовує звернення «ти», це інтимний момент зближення Едварда та Джейн.

У вікторіанському суспільстві соціальні конотації звертань були дуже стійкими і набули статусу культурно-маркованих знаків. Типовим прикладом статусних та рольових моделей вікторіанців є звертання «Master», яке могло вживатися як з іменем (на відміну від Mister), так і з прізвищем. «Master» – це застарілий титул, який застосовувався під час звертання до молодих паничів. Так, читач роману розуміє, що двоюрідний брат Джейн Ейр, Джон Рід, своєю вимогою звертатися до нього тільки «Master Reed» принижує Джейн, опускаючи її соціальний статус до рівня служниці.

Окрему увагу варто приділити опису одягу та тканин у романі, що дає змогу краще уявити моду Вікторіанської доби. Так, Бронте згадує популярну для того часу тканину «muslin» – дуже тонку й делікатну бавовняну тканину, яка йшла на пошив легких суконь, кашемір та шовк. У романі неодноразово зустрічається опис верхнього одягу, а саме широкої накидки без рукавів для жінок з капюшоном, та характерні для того часу капелюхи, перчатки, хустки для жінок і чоловіків тощо.

У творі також зустрічається опис вікторіанських помешкань, зокрема цікавими є так звані «window seats» – скрині у еркерному вікні. Відкидна кришка слугувала сидінням, зручним для людини, що читає: природне світло падало на книгу, а людина сиділа спиною до вікна. Заслонами можна було ізолюватися від усієї кімнати. Цілком природно, що Джен, зацькована своїми родичами Рідами, часто шукала усамітнення саме у «window seat» [5, 67, 70, 89, 105, 107, 146; 4, 107].

Отже, роман Ш. Бронте «Джейн Ейр» може виступати історичним джерелом, який дає уявлення про суспільство, побут, моду англійського суспільства Вікторіанської доби. Роман став революційним для свого часу, адже Шарлотта Бронте, розуміючи вади проголошених принципів своєї епохи, торкнулась питань справжньої віри, свободи особистості, долі та ролі жінок.

Джерела та література

1. Англійська література вікторіанської епохи. Курс лекцій: навчальний посібник. Київ, 2016. 168 с.
2. Берко К. Г. Становище жінки у вікторіанському суспільстві за романами Шарлотти Бронте. *Україна у світовому історичному просторі:* зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 20 квітня 2018 р. Маріуполь: МДУ, 2018. С. 169–171.
3. Бесараб О. Жіночі образи творів Ш. Бронте: типологічний аспект. *Journal «Ukrainian sense»*. 2021. № 1. С. 22–33.
4. Бронте Ш. Джен Ейр: роман / пер. з англ. П. Соколовського. Київ: Дніпро, 1987. 458 с.
5. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі: монографія. Київ: Кондор-Видавництво, 2013. 194 с.
6. Повісок Є. Релігія як основа світогляду людини в англійській романістиці XIX століття. *Мови та літератури у полікультурному суспільстві*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (14 листопада 2014 р.). Маріуполь: МДУ, 2014. Частина 1. С. 73–75.

Коломійчук Іванна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

«ИСТОРИЯ УКРАИНСКОГО НАРОДА» О. ЄФИМЕНКО ЯК ВИКЛИК ТРАДИЦІЙНІЙ ІСТОРІЇ

Ключові слова: *жінка-історик, історична наука, критика, історія України.*
Keywords: *female historian, historical science, criticism, history of Ukraine.*

Олександра Яківна Єфименко – історикиня, перша жінка-професор у галузі історії. Народилась 30 травня 1848 р. у с. Варзуга Архангельської губернії.

Серед її наукового доробку вирізняється фундаментальна узагальнююча праця «Історія українського народу», яка була видана у 1906 р. Проте історія її появи насичена доволі драматичними подіями, які відбивали тогочасний стан науки. Початок написання книги поклало оголошення у «Київській старині» у 1896 році, в якому український меценат Євген Чикаленко запропонував немалу суму грошей для того, хто зголоситься написати повну на той час історію «Южной Руси». Олександра Яківна була єдиною, хто зголосився на запрошення. На написання давалося два роки, сам текст мав містити приблизно 400 сторінок. Зважаючи на різні складні життєві обставини, історикиня не змогла вчасно завершити свій труд, і тільки в січні 1899 р. надіслала шість із семи розділів свого дослідження [1, 47].

Отримавши роботу Олександри Єфименко, ще й із запізненням, журі «Київської старини» повністю розкритикувало її працю. Із листа Євгена Чикаленка до Івана Липи стає зрозумілим поле критики. Члени журі були незадоволені викладом інформації, вони вважали, що ця праця повністю просякнута московсько-централістичним духом і є навіть шкідливою. Тим, хто дав таку негативну оцінку, передусім був Володимир Антонович. Він говорив про те, що ця монографія є написаною з державного стандарту і запропонував переписати цю працю Василю Доманському, який на той час був учнем В. Антоновича, і поділити нагороду на двох [1, 48].

Олександра Яківна не стала мовчати і написала листа Володимиру Боніфатійовичу, де не приховувала свого обурення. Історикиня зауважила, що прийме поставлені вимоги, але тільки заради грошей, які їй мали виплатити після написання праці, через те, що фінансові проблеми просто не давали їй іншого виходу. Іронічно історикиня дала зрозуміти, що може писати під диктовку, але не буде брати на себе відповідальності за цей твір через те, що ставлення до нього в неї було б винятково механічне [3, 58].

Згодом їй написав редактор «Київської старини» Володимир Науменко. Цей лист не зберігся, але маємо відповідь Олександри Єфименко, де вона пише про те, що готова відмовитись від авторства, але за умови, що найближчим часом редакція надішле їй 250 руб. Інакше історикиня почне шукати нового покупця на книгу. Олександра Яківна також відчайдушно захищала власне бачення та розуміння української історії, наполягаючи на збереженні перших трьох розділів від редакторського втручання. І що не менш важливо, не боялась критикувати В. Антоновича та журі часопису за неготовність визнати її власний спосіб історичної оповіді [3, 59].

«Київській старині» так і не вдалося знайти жодної людини, яка б погодилась на редагування праці Олександри Яківни. У 1901 р. Євген Чикаленко поставив ультиматум «Київській старині», якщо з 1902 р. не буде надрукована праця з правильним викладом, часопис буде вимушений віддати історикині рукописи, виплативши всі належні кошти. А сама «Київська старина» муситиме написати самокритичну статтю про цю історію. Часопис повністю проігнорував як Олександру Єфименко із проханням видати монографію з мінімальними правками, так і ультиматум Євгенія Чикаленка про статтю з суперечкою з «Київською стариною».

У такій ситуації авторка перестала відчувати себе зобов'язаною часопису, і вже у 1901 та 1903 рр. самостійно видала свої перші три розділи. Вони були опубліковані у відомому на той час виданні «Журнал для всех». А вже у 1906 р. вийшла повна праця [1, 50].

Олександра Єфименко, пишучи працю «Історія украïнского народу», більшою мірою описувала саме внутрішню історію України. Приділила увагу Литовсько-Польському періоду, досліджуючи й західні терени України [2, 6].

Отже, Олександра Єфименко, пройшовши складний авторський шлях, сповнений критики та зневажливого ставлення до неї та її праці, до останнього відстоювала свої дослідження. Незважаючи на скрутний фінансовий стан, через який іноді потрібно було миритись із неповагою до себе, історикиня все-таки змогла видати фундаментальну працю, зберігши за собою авторство та виклад матеріалу, що не може не бути прикладом для сучасних науковців боротись за свої погляди та концепції.

Джерела та література

1. Капелер А. Самоучка, жінка, кацапка: Олександра Єфименко та Київська історична школа. *Україна модерна.* 2010. С. 46–76.

2. Ефименко А. Я. История украинского народа. Киев: Лыбедь, 1990. 512 с.

3. Стариков Г. М. Матеріали до біографій Петра та Олександри Єфименків. *Сумський історико-архівний журнал.* 2009. № VI–VII. С. 36–61.

Пилипчик Яна
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПЕРЕЯСЛАВ 1654 РОКУ У ПОТРАКТУВАННІ Н. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

Ключові слова: *Переяславська угода, Б. Хмельницький, Московський уряд.*
Keywords: *Pereyaslav agreement, B. Khmelnytskyi, Moscow government.*

У житті й творчості визначної історикині Наталії Полонської-Василенко, як у краплі, відбилося чи не все буремне XX століття. Віддана українка у 1943 р. мусила покинути свою Батьківщину й до кінця життя залишатися в еміграції. Місцем її проживання у вигнанні стала Західна Німеччина, де вона не припиняла опрацьовувати історію України. Підсумком її осмислення минулого свого наро-

ду стала двотомна «Історія України», в якій подано авторську концепцію історії українства. Її авторський погляд зупинявся на всіх ключових моментах українського буття. Не обійшла вона увагою й питання, яке у нинішній час набуло особливої актуальності, а саме політичні зв'язки України доби Хмельниччини з Московією. Яскравим маркером цих стосунків виступає Переяславська угода.

Щоб краще зрозуміти сенс укладання договору, авторка привернула увагу до передумов і прагнення цього союзу з обох сторін. На її погляд, від 1648 р. Богдана Хмельницького не покидала думка про звернення за підтримкою до Московії через загрозу нової війни з Польщею, брак союзників, внутрішніх повстань і переселення втікачів на Схід. Різними методами, серед яких були навіть погрози, він звертався по допомогу. Але усе було марно, тому що для Московського уряду мир з Польщею був у пріоритеті.

У цій частині Н. Полонська-Василенко цитує М. Грушевського та В. Ключевського, які одноголосно писали про знецінення української держави, очікування її ослаблення задля взяття під свій контроль. Обидва історики – український та російський – вважали, що Московський уряд уникав союзу, коли Україна ще могла боротися на рівних і могла бути сильним союзником, а не маленькою слабкою країною під «сильним крилом» Московії, чого бажала остання [1, 22]. Але в Москві також не забували про свої інтереси, де вони бачили вихід до Чорного моря і на захід, забезпечуючи свою владу на сході, а також захист від ймовірного нападу Польщі та союзу з Туреччиною. Подібний перебіг думок, на жаль, ми можемо простежити у російської влади і сьогодні.

Усе-таки Н. Полонська-Василенко зазначає, що 1 жовтня 1653 р. Земський Собор у Москві, як завжди, у своїй нахабній манері ухвалив союз, інтерпретуючи це взяттям України «під високу руку царя». Вже 1 листопада московське посольство було на кордоні України. Цим поспіхом дослідниця підкреслила московську особливу зацікавленість [1, 23].

Цікавим акцентом історикиня зазначає виснаженість Б. Хмельницького війною та думками про похорон Тимоша, через що до Переяслава він прибув значно пізніше, а також уникав урочистостей, зближення з послами, через що для переговорів і було обрано Переяслав.

Історикиня не забула звернути увагу на інцидент, який трапився в Успенському соборі. Коли духовенство хотіло прийняти до присяги гетьмана та старшину, Хмельницький прагнув, щоб посли першими принесли присягу від імені царя, що викликало обурення і навіть відмову. Кілька годин тривала нарада та вмовляння, на що були відмови і обіцянки. Навіщо ж Хмельницький так хотів цієї присяги? Справа у тому, що так вимагалося урочисте, формальне ствердження україно-московського союзу, де також виявлялась рівноправність сторін. Чи була присяга, чи ні – це питання поділило думки науковців, а сучасники схиляються до позитивної відповіді, спираючись на обіцянки царя. У підведенні результатів переговорів Н. Полонська-Василенко процитувала О. Оглобліна, який резюмував сенс переговорів двома пунктами. Перший – встановлення союзу між країнами, другий – гарантія на збереження Української державності [1, 24].

Окремо історикиня розкрила характер і значення Московського договору 1654 р., розпочинаючи зі слів, що в історичній науці і до цього часу нема сталої

думки щодо характеру Переяславського договору. Знову звертаючись до сучасників, висловила їхню думку про те, що договір жодною мірою не порушував суверенітету України. Цікаво, що дійсно довгий час для Московської влади ця угода означала прийняття української державності, але за умови постійного використання слова «підданий». Проте Наталія Дмитрівна стверджує, що у той час воно не мало того сенсу, який має нині, що підданих називали холопами і нічого ганебного не малось на увазі, але на нашу думку, такі історичні вирази сьогодні дають змогу російській владі та науковцям інтерпретувати це на свою користь, а трактування листів Б. Хмельницького як благання царя взяти Україну у склад чи возз'єднати з Росією є неправильним, тому що йшлося про союз та підтримку, а не підданість. Важливим доказом суверенності гетьманської України є чисельні союзи, укладені після 1654 р. з різними державами. Яскраво простежується інформація про розуміння чужинцями нового становища України, наприклад, польська влада вважала Хмельницького паном руського народу і почала пошук шляхів примирення. Шведський король знав про договір і писав, що він полишав свободу народу цілою і непорушною. А французький уряд бачив у цьому відпочинок України від війни з Польщею [1, 26–27].

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що незважаючи на типові російські погляди, про Україну, яка перебувала у підданстві внаслідок Переяславсько-Московського союзу, ціла низка фактів спростовує цю версію. На жаль, Україна опинилась у становищі, коли довелося просити допомоги у Росії, домовлятися про союз. Ми можемо спостерігати, як російська влада та її ставлення не змінюються і до сьогодні. Своєю нахабністю, самовизнаною величністю та фальшивою дружелюбністю Росія присипляла увагу українців, методично вводячи нас в оману. Наталія Полонська-Василенко влучно подала інформацію про причини та сенс угоди, послідовно наголошуючи на суверенності Української держави.

Джерела та література

1. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. Т. 2 (від середини XVII сторіччя до 1923 року). 3-тє вид. Київ: Либідь, 1995. 608 с.

Джос Кирило
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗАКОНОДАВЧІ ДЖЕРЕЛА ІЗ ІСТОРІЇ УНР: ДЖЕРЕЛА ПРАВА

Ключові слова: *Українська революція, Українська Центральна Рада, Тимчасовий уряд, установчі збори, універсали, автономія, державотворення.*

Keywords: *Ukrainian Revolution, Ukrainian Central Rada, Provisional Government, constituent assembly, universals, autonomy, stateformation.*

Вивчення історії дає змогу оцінювати сучасне і прогнозувати майбутнє. Саме тому революційне минуле українського народу завжди перебувало в полі зору вчених. Однією з визначальних подій в історії українського державотворення і правотворення є прийняття Конституції Української Народної Республіки у 1918 р. Останній правовий акт Центральної Ради є результатом законотворчої

діяльності як продовження конституціоналізації суспільних відносин у цей період, зокрема прийняття чотирьох універсалів та низки інших правових актів, що створило передумови для прийняття Конституції.

Історію законотворчості українських урядів часів Української національної революції досліджували В. Солдатенко, В. Верстюк, Р. Пиріг у контексті державних перетворень революційного періоду, П. Гай-Нижник через вивчення життя та діяльності П. Скоропадського [5; 6; 7; 8].

Законодавчу діяльність Центральної Ради історики ділять на декілька періодів. Перший полягав у розробці основних засад української державності, які закріплювались в універсалах. Перший «Універсал до українського народу на Україні й поза Україною сущого», яким проголошувалося відродження автономного устрою у складі Росії й декларувалося верховенство влади Центральної Ради в Україні, було прийнято 10 червня 1917 р. Універсал роз'яснював, що Центральна Рада відправила до Петрограду делегатів, які подали Тимчасовому Уряду українські вимоги: визнання національної волі України та її автономії, а також виділення частини грошей з українських податків на національно-культурні потреби України. Російський уряд відхилив ці вимоги. Тож перший Універсал став відповіддю Тимчасовому уряду на небажання надати автономію Україні [1].

Але вже 2 липня 1917 р. у другому Універсалі ця позиція зазнала змін: і за змістом, і за формою документ продемонстрував поступки Тимчасовому уряду. Сповіщалось, що Центральна Рада не наполягала на відділенні від Росії. З іншого боку, Тимчасовий уряд визнавав Центральну раду як регіональний представницький орган, що означало чергове закріплення державотворчого процесу України. Зокрема, зазначалось: «Прямуючи до автономного ладу на Україні, Центральна Рада у згоді з національними меншостями України підготовлятиме проект законів про автономний устрій України для внесення їх на затвердження Учредительного Зібрання». Багато членів Ради не поділяли такої позиції, що призвело на початку серпня 1917 р. до її кризи [2].

Після жовтневих подій у Петрограді розпочався другий етап. Радикальним кроком на шляху до української державності став третій Універсал Української Центральної Ради, який декларував проголошення Української народної республіки (УНР) [3]. Цей акт – результат невідворотного краху демократичної Росії, який став очевидним після більшовицького жовтневого перевороту 7 листопада 1917 р. Центральна рада зголосилася перебрати на себе всю повноту влади в Україні, зберігаючи федеративний зв'язок з Росією. Також слід наголосити на положеннях про розширення й закріплення місцевого самоврядування, утвердження демократичних прав і свобод, недоторканності особи й житла, конфіскацію поміщицького, удільного, церковного, монастирського землеволодіння її передачу земель трудовому народу без викупу тощо [5, 185].

У Четвертому Універсалі Центральної Ради від 22 січня 1918 р., проголошувалася незалежність Української Народної Республіки. Українська народна республіка відмовилася від автономії та федералізації з колишніми російськими регіонами. Установчі Збори як найвищий впорядник на українських землях мали розпочати роботу 22 січня, але не відкрилися через наступ більшовицьких військ на Київ [4].

Окремим, третім етапом законотворчої діяльності Центральної Ради можна вважати роботу над проєктом Конституції, який розпочався після проголошення Української Народної Республіки.

Як відомо, через гетьманський переворот Конституція УНР 1918 р. не набула чинності. Але зміст Основного Закону доби Центральної Ради дає підстави стверджувати, що з точки зору права він хоча й був недостатньо професійним, проте важливим як документ часу. До того ж Конституція УНР була втіленням основних досягнень українського та світового конституціоналізму [7, 228].

Отже, результатом законодавчої діяльності в УНР доби Центральної Ради було прийняття низки законодавчих актів, що мало вагоме значення та було важливим внеском, оскільки вони стали основою Конституції УНР і майбутньої української законодавчої діяльності в період Директорії.

Законодавство часів Центральної Ради мало такі особливості: правові акти існували у різних формах – універсали, закони, накази, постанови, розпорядження та інші, які мали різну юридичну силу; одночасно діяло російське законодавство та правові акти Української Центральної Ради. Завершальним етапом законотворчої діяльності УЦР стало прийняття Конституції УНР. Можна стверджувати достатньо високий рівень правової культури її укладачів, що підтверджується системним та демократичним характером викладу положень Конституції.

Джерела та література

1. (I) Універсал Української Центральної Ради до українського народу, на Україні й поза Україною сущого. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-17#Text
2. (II) Універсал Української Центральної Ради: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-17#Text
3. (III) Універсал Української Центральної Ради: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005300-17#Text
4. (IV) Універсал Української Центральної Ради: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18#Text
5. Бурлака Г. М., Пиріг Р. Я. Великий Українець: матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. Київ: Веселка, 1992. 552 с.
6. Гай-Нижник П. П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.). Київ: «ЩеК», 2010. 304 с.
7. Історія держави і права України: курс лекцій / В. М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П. П. Захарченко, О. В. Кузьминець та ін. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. 496 с.
8. Політична історія України XX століття: у 6 т. Т. 2. Революції в Україні: Політико-державні моделі та реалії (1917–1920) / В. Ф. Солдатенко, В. Ф. Верстюк. Київ: Генеза, 2003. 488 с.

Похиленко Ірина
Київський національний університет будівництва і архітектури

КОНЦЕНТРАЦІЙНІ ТАБОРИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Ключові слова: *концентраційні табори, Віктор Франкл.*
Keywords: *concentration camps, Viktor Frankl.*

Концентраційні табори залишили в історії людства глибокий слід із нелюдських страждань та скалічених доль. Вони стали символом терору, насильства та людської зневіри. Вперше цей термін з'явилася у XIX ст. для позначення місць для політичних в'язнів, представників окремих етнічних груп, ізоляція яких обґрунтовувалася міркуваннями державної безпеки, необхідністю їх експлуатації чи покарання та здійснювалася на основі відповідних розпоряджень спецслужб або запровадження воєнного стану. Так, перші концтабори були організовані під час англо-бурської війни (1899–1902 рр.): англійці помістили до них цивільних прихильників Республіки Трансвааль та Оранжевої Республіки.

Місця примусового ув'язнення під назвою «концентраційні», або «трудові табори», з 1918 р. існували в Радянській Росії. У 1923 р. був заснований Соловецький табір особливого призначення ОГПУ (СЛОН), прототип виправно-трудових таборів системи ГУЛАГу.

Ще один відомий випадок інтернування невійськових цивільних осіб стався на початку бойових дій між Японією та Сполученими Штатами Америки. Тоді американці взяли під варту і ув'язнили в таборах на Західному узбережжі понад 100 000 японців та власних співгромадян японського походження.

Зазвичай у концентраційних таборах зосереджували цивільне населення під час війни, щоб запобігти його участі в партизанських формуваннях (або щоб воно не надавало допомогу силам противника) чи просто як засіб тероризування місцевих жителів.

Після Другої світової війни здавалося, що концентраційні табори пішли в історію. Проте в умовах збройної агресії проти України це питання набуло нової актуальності, адже Росія фактично заново винайшла концентраційні табори, в яких ув'язнених піддають систематичним фізичним та моральним тортурам. Міжнародні організації не можуть захистити військовополонених та цивільних, яких утримує Росія [1].

То як виживали бранці у нацистських концтабрах? За оцінками історика Н. Ваксмана [2], було 27 основних таборів і понад 1 100 сателітних таборів. У них було зареєстровано близько 1,65 мільйона осіб, з яких, за словами Вагнера [3], майже мільйон померли під час ув'язнення. Історик А. Туз [4] вважає, що кількість тих, хто вижив, становить не більше 475 000 осіб, підрахувавши, що принаймні 1,1 мільйона зареєстрованих ув'язнених повинна була загинути. За його оцінками, щонайменше 800 000 убитих в'язнів не були євреями. На додачу до зареєстрованих в'язнів, які померли, мільйон євреїв були вбиті газом після прибуття в Освенцим; разом із цими жертвами, загальна кількість загиблих оцінюється від 1,8 до понад двох мільйонів. Більшість смертельних випадків сталася під час другої половини Другої світової війни, принаймні стосовно третини з 700 000 в'язнів, які були зареєстровані станом на січень 1945 р. [5].

Відповідь на це питання можна знайти в роботах австрійського психіатра, психотерапевта і філософа єврейського походження, творця так званої Третьої Віденської школи психотерапії Віктора Еміля Франкла [6, 7]. У роки Другої світової війни він був в'язнем нацистських концтаборів – Освенцима, Дахау, Кауферінга, Тюркхайма – та дожив до глибокої старості (92 роки). У перший табір В. Франкл потрапив в 1942 р., і коли вже мав ступінь доктора медицини з психіатрії. Його мати загинула в Освенцимі, батько – Терезінштадті, дружина – у Берген-Бельзені, а сам В. Франкл був звільнений у 1945 р. американськими військами.

У своїх книгах В. Франкл описував своє перебування в концтаборах і пояснював, що найефективніше – це знайти сенс у всіх проявах життя, навіть найстрашніших – саме це є складовою стимулу продовження життя. Він вважав, що відсутність сенсу життя є найголовнішим стресом для людини. Першими ламалися ті, хто вірив, що скоро все закінчиться. Після них ті, хто не вірив у те, що це коли-небудь закінчиться. Вижили ті, хто фокусувався на своїх діях без очікувань, що може або не може статися. Коли ми живемо в очікуванні, що все закінчиться, ми нібито хапаємося за попередню реальність, і нам тоді психологічно важко виживати в цій реальності. А виживають ті, хто живе тут і зараз.

В. Франкл вивів три головні правила для тих, хто хоче вижити в найжахливіших і важких умовах:

- тут і зараз розв'язувати актуальні проблеми;
- тут і зараз розуміти, якою є актуальна ситуація;
- тут і зараз переживати втрати.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що кожна людина індивідуально переживає жахіття війни, проте в умовах збройної агресії проти України наукові підходи В. Франкла набули нового значення. Треба не прив'язуватися до моменту в часі, що війна ось-ось закінчиться, і тоді можна знову жити, – це веде до виснаження. Також ми повинні прийняти реальність такою, яка вона є. А реальність така, що ніхто не знає, коли це все скінчиться, адже жити в очікуванні – це поганий вибір. Треба мріяти та малювати картини мирного майбутнього, але не прив'язувати це до конкретних дат. Саме цей шлях веде до виживання і перемоги.

Джерела та література

1. Росія повернула у сучасний світ концтабори – Єрмак. *Укрінформ.* 06.12.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3655665-rosia-povernula-u-sucasnij-svit-konctabori-ermak.html

2. Wachsmann N. KL: A History of the Nazi Concentration Camps. Farrar, Straus and Giroux, 2015. 880 p.

3. Wagner Jens-Christian Work and Extermination in the Concentration Camps / J. Caplan; N. Wachsmann (eds.). *Concentration Camps in Nazi Germany: The New Histories.* Routledge, 2009. P. 127–148.

4. Tooze A. The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy. Allen Lane, 2006. 700 p.

5. Orth K. The Genesis and Structure of the National Socialist Concentration Camps. Early Camps, Youth Camps, and Concentration Camps and Subcamps under the SS-Business Administration Main Office (WVHA). *Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945.* Vol. 1. Indiana University Press. 2009. P. 183–196.

6. Франкл В. Лікар та душа. Основи логотерапії. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. 319 с.
7. Франкл В. Людина у пошуках справжнього сенсу: Психолог у концтаборі. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 286 с.

Сорокіна Вікторія
Донецький національний університет імені Василя Стуса

АРХІВНО-СЛІДЧІ СПРАВИ РЕПРЕСОВАНИХ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Ключові слова: *репресії, документація, архівно-слідчі справи, класифікація.*
Keywords: *repressions, documentation, archived investigation cases, classification.*

Серед багатьох сторінок історії України ХХ ст., які потребують уважного вивчення, актуальною для сучасної науки залишається проблема репресій 20–30-х років. Вагомою часткою проблеми є вивчення архівно-слідчих справ репресованих, що дає змогу наочно представити реальну картину дії репресивно-карального апарату СРСР, зрозуміти масштаби подій, на конкретних прикладах пояснити суть цього явища. Визначення та класифікація документів слідчого діловодства полегшують систематизацію великого об'єму інформації, що може допомогти у вивченні репресій радянської доби.

Зважаючи на вищесказане, метою доповіді є огляд теоретичних питань вивчення архівно-слідчих справ репресованих: підходи різних авторів до їх визначення та класифікації.

Серед істориків, що зверталися до вивчення архівно-слідчого діловодства 20–30-х років ХХ ст., відзначимо О. Гранкіну, Р. Пирога, Я. Калакуру, С. Білоконя, Р. Подкура, Е. Петровського [1; 2; 4; 5; 6]. Вони проаналізували слідчу документацію як джерело з історії України та частину діловодної документації радянського періоду. Практичне значення має підготовка методичних рекомендацій до використання архівно-слідчих справ репресованих [3]. Праця важлива тим, що у ній подається класифікація та склад зазначеної документації, а також рекомендації, які можуть допомогти вченим, що цікавляться цією темою, правильно використати інформацію архівно-слідчих справ репресованих осіб.

Із огляду на змістовну історіографію проблеми зазначимо, що існують різні підходи до визначення архівно-слідчого діловодства, пов'язаного з діяльністю репресивного апарату тоталітарної доби. О. Гранкіна-Бажан визначає архівно-слідчі справи як документи, які містять інформацію про осіб, які були переслідувані або затримані правоохоронними органами, а також про їхню злочинну діяльність або інші порушення правопорядку. С. Білокінь має таке бачення цього аспекту: архівно-слідчі справи – це документальні комплекси, що складаються з різних категорій архівної документації, пов'язаної з дослідженням кримінальних справ, які порушувалися проти конкретних осіб у період політичних репресій. Я. Калакура визначає архівно-слідчі справи як документальні комплекси, які включають у себе різноманітні документи, зібрані репресивними органами влади під час проведення кримінальних проваджень. Р. Подкур зазначає, що архівно-

слідчі справи – це документальні комплекси, що складаються з кримінальних справ осіб, стосовно яких було порушено кримінальні провадження репресивними органами влади.

Отже, попри певні відмінності, дослідники мають схоже розуміння категорії архівно-слідчої справи – це комплекс документів, які були зібрані під час ведення слідства.

У процесі ведення слідства та суду оформлювались численні документи, які зосереджувались у слідчих, кримінальних справах. Після надходження в архівний підрозділ справа набувала статусу «архівно-слідчої» [6, 245]. Архівно-слідчі справи є складовою частиною кримінально-процесуального діловодства [2, 178]. О. Гранкіна вважає, що за джерелознавчою класифікацією, архівно-слідчі справи належать до історичних залишків, оскільки документи цих справ (ордер на обшук, анкета заарештованого, протоколи допитів звинуваченого і свідків та ін.) самі нібито брали участь у подіях, виконуючи службову функцію. Але під час вивчення та визначення достовірності варто розуміти, що створення їх відбувалося під впливом тотального беззаконня, документи піддавалися навмисним фальсифікаціям [1, 49]. Слідчі справи на початковому етапі діяльності Всеукраїнської Надзвичайної комісії (ВНК; ВЧК – за російською транскрипцією) складались із таких груп документів:

– витяг із журналу засідань чекістського органу з вироком;
– акт про затримання;
– протоколи допитів звинуваченого та свідків;
– висновок за справою.

Склад документів часто не відповідав нормативному стандарту процесуального діловодства. Це зумовлювалося тим, що цей вид документів є своєрідним продуктом доби тотального злочинства і слугував «юридичним оформленням» протиправного терору [2, 179]. О. Гранкіна вважає, що класифікацію архівно-слідчих справ варто здійснювати за періодом їх створення, адже саме від часу заведення справи залежить інформаційна насиченість цих матеріалів.

Е. Петровський зазначав, що класифікацію архівно-слідчих справ найдоцільніше здійснювати за такими ознаками:

1. Кількість притягнутих у справі осіб. Усі справи можна розподілити на одиночні та групові, що випливає із кількості підслідних, які по них проходять. Відповідно до цього справи різняться не лише за обсягами матеріалів, а й за принципами систематизації документів усередині.

2. Час порушення слідчої справи і термін її провадження. Цей принцип класифікації дає змогу залежно від часу порушення справ прослідкувати певні відмінності. Наприклад, справи до 1937 р. мають приблизний склад, сталий набір документів, оформлення відбувалося відповідно до тогочасного законодавства. Сплеск репресивної діяльності спричинився до спрощення оформлення справ, мінімалізації необхідних документів. Після 1938 р. знову відбулося повернення до норм, які були впроваджені перед «Великим терором».

3. Місце порушення та провадження справи: рівень грамотності заповнення слідчих документів, об’єм комплектування міг відрізнятись залежно від відділень, обласних УНКВС, або ж районних НКВС.

4. Характер висунутого звинувачення і його стале чи змінне формулювання в процесі слідства. Під час провадження слідства часто звинувачення замінювались, частина вилучалась, або ж додавалась. Відбувалося конкретизування та залучення додаткових матеріалів справи, які й могли змінювати хід слідства й відповідно склад документації.

5. Орган, який прийняв рішення по справі. Під час масштабних репресій часто справи на розгляд направляли позасудовим органам, це супроводжувалося безконтрольним веденням слідства та винесенням вироку. Документація, що велась такими органами, була вкрай спрощена, а її зміст цілком відповідав примітивізму слідчих дій органів НКВС.

6. Наявність і тип документа про реабілітацію або його відсутність [5, 12–13].

Отже, судово-слідче діловодство тоталітарної доби є важливим джерелом для вивчення історії України радянського періоду. Існують різні підходи до визначення та класифікації документів архівно-слідчих справ репресованих. Основними критеріями класифікації є час порушення слідчої справи та термін її провадження, кількість притягнутих у справі осіб, місце порушення та провадження, характер висунутого звинувачення. Запропоновані характеристики сприяють ефективному опрацюванню зазначених джерел, отриманню максимального обсягу важливої інформації.

Джерела та література

1. Гранкіна О. В. Деякі аспекти джерелознавчого аналізу архівно-слідчих справ репресованих в 1920-х – 1950-х рр. в СРСР. *Український історичний журнал.* 1997. № 4. С. 49–58.

2. Гранкіна О. Архівно-слідчі справи другої половини 1937 року щодо представників національних меншин України. Джерелознавчий аналіз складу документів. *Із архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 1998. Вип. 1–2(6–7). С. 174–183.

3. Використання архівно-слідчих справ громадян, репресованих у 1920–1950-ті рр.: методичні рекомендації / упоряд.: О. В. Гранкіна, Д. В. Омельчук, Н. П. Московченко. Київ: УНДІАСД, 1997. 34 с.

4. Калакура Я. С. Особливості джерелознавчої критики архівно-слідчих документів. *Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання:* зб. наук. праць / редкол.: Р. Я. Пиріг (голова), О. В. Гранкіна, Б. В. Іваненко та ін. Київ: УНДІАСД, 1998. С. 19–23.

5. Петровський Е. П. Архівно-слідчі справи як джерело вивчення історії репресій в Україні у 1937−1938 роках: автореф. дис. … канд. іст. наук: 07.00.06. Київ, 2006. 23 с.

6. Подкур Р., Ченцов В. Документы органов государственной безопасности УССР 1920–1930-х годов: источниковедческий анализ. Тернополь: Збруч, 2010. 372 с.

Касян Людмила
Київський університет імені Бориса Грінченка

КІНОДОКУМЕНТИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1980-Х – ПОЧАТКУ 1990-Х РОКІВ ЯК МІСЦЕ ПАМ'ЯТІ ПРО ЖЕРТВ РАДЯНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ

Ключові слова: *політичні репресії, документальне кіно, історична пам'ять, культурна пам'ять, місця пам'яті.*
Keywords: *political repressions, documentary film, historical memory, cultural memory, places of memory.*

У другій половині 1980-х років через соціально-політичні зміни в суспільстві ідеологічний тиск дещо зменшився, на хвилі демократизації та гласності почався процес відновлення історичної правди, ліквідації «білих плям» історії, активізувалися процеси національної самоідентифікації, реабілітації культурної та історичної пам'яті, яка «не тільки один із головних каналів передачі досвіду і свідчень про минуле, але й важлива складова самоідентифікації індивіда, соціальної групи і суспільства в цілому. Це той тип пам'яті, який відіграє особливу роль для конструювання соціальних груп сучасності». Як зазначає кінознавець і культуролог І. Зубавіна, цілком закономірно, що у вітчизняному кінематографі часів перебудови помітно зросла «питома вага» фільмів національної та історичної проблематики: «Кіноекран взявся за виконання амбітного завдання – оприлюднити невідомі факти національної історії, розповісти правду про події недалекого минулого, згадати призабуті або заборонені для згадування імена – відкрити Україну для українців і світу» [1, 15]. Ю. Лотман наголошував: «Сила впливу кіно – у різноманітті побудованої, складно організованої і максимально сконцентрованої інформації, яка в широкому сенсі розуміється, як сукупність різноманітних інтелектуальних і емоційних структур, які передаються глядачеві і здійснюють на нього складний влив – від заповнення комірок його пам'яті до перебудови структури його особистості» [3, 53].

Кінодокументи посідають особливе місце у процесі формування історичної пам'яті суспільства в епоху високо розвинутого інформаційного середовища. З одного боку, вони (зокрема хронікально-документальні і документально-публіцистичні, біографічні фільми та ін., які є жанровим різновидом кіномистецтва) належать до джерел формування історичної пам'яті, оскільки фіксують перетворення історичної інформації в образи (література, мистецтво) чи логічні структури (наука), з іншого – до механізмів трансляції історичної інформації, бо поширюють історичні знання і уявлення серед великих аудиторій, оскільки потрапляють у простір засобів масової інформації (телебачення, інтернет) та стають своєрідними «місцями пам'яті», Поняття «місце пам'яті», введене в науковий обіг П. Нора, вживається вченим на позначення символічних об'єктів, з якими певна група людей пов'язує свої спогади та цінності, й де «пам'ять кристалізується і знаходить свій притулок» [4, 8]. Місця пам'яті, на думку дослідника, співіснують у трьох смислових вимірах – матеріальному, символістському й функціонально-

му, тому охоплюють найрізноманітніші культурно-історичні явища й феномени. До місць пам'яті П. Нора відносить географічні та архітектурні об'єкти, будівлі, пам'ятники, меморіали, монументи, цвинтарі, архіви, літературні твори, книги, рукописи, кінофільми, різноманітні колекції та предмети, свята, храми, історичні події, окремі постаті («фігури пам'яті») й цілі покоління, які «так само, як і мармуровий меморіал, здатні зберігати пам'ять» [4, 16]. Тобто все, що сприяє актуалізації, підтримці і збереженню колективної пам'яті.

Кінодокументалістика (проблемно-образна кіно-телепублiцистика) кінця 1980-х – початку 1990-х намагалася виявити іпостасі радянської репресивно-каральної політики в Україні, донести до глядача масштаб трагедії: «На відміну від інформаційно-описової кіноперіодики, проблемно-образна кіно-телепублiцистика має високий рівень суб'єктивності, а її жанри як аудіовізуальні документи не лише відображають минулу реальність, але й інтерпретують її» [2, 94].

Репресії радянської доби в кінодокументах репрезентуються через призму «індивідуалізованого Я» – розповідь про окремих людей, що стали жертвами репресивної системи, – відомих діячів культури і мистецтва, письменників, імена яких довго замовчувалися, твори знищувалися чи перебували в закритих спецфондах, і звичайних пересічних громадян, міських і сільських жителів з різних куточків України. Розповідь ведеться про окремі події та явища, які проєктуються на тисячі людських доль.

Особливістю документальних стрічок кінця 1980-х – початку 1990-х, присвячених репресіям, є включеність у фільмовий простір свідчень жертв репресій та членів їхніх родин, близьких друзів. Переважно це безпосереднє пригадування перед кінокамерою, рідше письмові свідчення, які дійшли в листах (наприклад, у стрічці «Драй-Хмара. Останні сторінки» [5] поряд зі спогадами доньки поета О. Драй-Хмари-Ашер звучать фрагменти листів М. Драй-Хмари, в яких розповідається про перебування у таборі на Колимі). Під час оповідей виявляються і фіксуються події, факти, деталі, обставини, які зберігалися до цього переважно тільки в людській пам'яті. Такі живі, емоційно забарвлені спогади виявляють історичний досвід у межах індивідуальних біографій. Наявність цих свідчень, з одного боку, посилює довіру до пропонованої версії минулого, кардинально змінює погляд глядача на історичні події, спонукає до їх переоцінки, оскільки усні свідчення сприймаються, як альтернативна, справжня історія, на противагу фальсифікованій, пропагованій радянською владою. З іншого боку, – виводиться історичний травматичний досвід з особистого, приватного, групового наративу в суспільний, державний, офіційний наратив. Загалом документальні фільми кінця 1980-х – початку 1990-х рр., присвячені репресіям, можна розглядати як своєрідний наратив, покликаний оприявнити травматичний досвід і через суспільний резонанс, своєрідну соціальну реабілітацію жертв сприяти зціленню історичної травми. Глядачам тут відводиться роль символічної моральної спільноти, свідків та очевидців, за діяльної участі якої відбувається реабілітація жертв і визнання вини злочинцями.

Документальні фільми відіграли особливу роль у процесі формування історичної пам'яті та самоідентифікації українського суспільства кінця XX–XXI ст., адже колективна пам'ять спочатку повинна бути вербалізована, сконструйована,

а потім прийнята окремим індивідом і суспільством загалом. У XX–XXI ст. суспільство все більше репрезентує та інтерпретує себе через медійні образи минулого. Кінодокументи стають важливим засобом артикулювання та активного підтримання пам'яті.

Джерела та література

1. Зубавіна І. Б. Кінематограф незалежної України: тенденції, фільми, постаті. Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. Київ: Фенікс, 2007. 296 с.

2. Касян Л. Г. Аудіовізуальні документи у процесі формування історичної пам'яті. *Архіви України*. 2018. № 5–6. С. 91–99.

3. Лотман Ю. М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллин: Ээсти Раамат, 1973. 1973. 56 с.

4. Nora Pierre. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. Vol. 26. P. 7–24. URL: https://online.ucpress.edu/representations/article-abstract/doi/10.2307/2928520/82272/Between-Memory-and-History-Les-Lieux-de-Memoire?redirectedFrom=fulltext/

5. ЦДАЕА (Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів). Од. обл. 11555.

Вакуленко Ангеліна
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІСЛЯ 1991 Р.

Ключові слова: *війна, ідентичність, незалежність, Революція Гідності, українське суспільство.*

Keywords: *war, identity, independence, Revolution of Dignity, Ukrainian society.*

Століттями нас змушували бачити себе у певний спосіб. Кремлівська пропаганда кинула виклик широкій та різноманітній палітрі української культури. Протягом століть українці згуртовувалися, йшли до незалежності та чинили опір імперії. Дискусії щодо національної ідентичності українців розгорнулися з новою силою за останні 30 років. Так, серед соціально-гуманітарних досліджень, що досліджували стан української культури після 1991 р., «…лунають думки багатьох українських авторів, таких як Ю. Андрухович, О. Забужко, Р. Міняйло, Л. Костенко та ін., в яких відчувається своєрідні фрустраційні дискурси» [2, 434], що пов'язувались із політичним та історичним контекстом. Отже, поширеною довгий час була думка про кризовість і невизначеність національних орієнтирів. Наведемо лише деякі цитати, що підтверджують цю думку: Р. Міняйло позначав свого часу, що «…українська нація перебуває на краю світових процесів» [3, 171]; Л. Костенко писала «Записки українського самашедшого», де однією з основних ідей стало «Обрастаем абсурдом» [3, 12]; С. Павличко писала, що незважаючи на здобуття Україною незалежності 1991 р., виник «інтелектуальний вакуум», що до того ж «…супроводжується вивільненням культурних комплексів і фобій…» [4, 657]. Загалом більшість дослідників сходилися довгий час на тому, що узагальнив відомий український дослідник С. Пролєєв: «…сьогодні українська

держава і українське суспільство є такими, що формуються і перебувають у процесі пошуку підвалин власного існування» [1, 15].

Багато подій, які ми пережили за ці роки – від початку незалежності України – були необхідні для того, щоб крок за кроком побудувати державу, зміцнити її та дати їй шанс вижити. Перед цією крайньою, але дуже важливою подією, яка загартувала нас, чітко окреслила наші пріоритети і показала, в якому напрямку нам рухатися.

СРСР перестав існувати, але пропагандистське ставлення до людей, які спілкуються в основному російською мовою, – нікуди не зникло. Відсутність єдності у питанні ідентичності створює основу інформаційних атак із боку росії, які спрямовані на розмивання кордонів нашого, українського. А теорії партнерства практично обертаються відкритою воєнною агресією. Розпад Радянського Союзу став новим етапом формування української ідентичності. Виникли перші демократичні університети та незалежні ЗМІ. Але все відбувалося дуже повільно, адже половина тодішнього населення України так чи інакше ідентифікувала себе з росією. Із 1991 р. ситуація поступово змінювалася на краще, але на жаль, досі немає єдиної думки щодо національної ідентичності. Тому наша нація вразлива до зовнішніх впливів та маніпуляцій, спрямованих на підрив суверенітету України [5].

Колективна ідентичність – явище не об'єктивне, а інтерсуб'єктивне, тобто вона існує лише тому, що значна частина людей переконана в існуванні ідентичності. Саме ця загальна віра у деякі явища чи процеси робить їх реальними у соціальному сенсі, тобто справжніми за своїми наслідками. Щоб посилити почуття ідентичності, потрібні колективні заходи, щоб показати людям, що їхня група існує. Такими подіями є Помаранчева революція та Революція Гідності. Саме у цих громадських рухах стало видно українську націю.

У кінці 2013 р. Україна опиняється у ситуації, коли значна влада зосереджена в руках однієї людини, попереднього Президента Віктора Януковича. Рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу підготування до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом – стало початком Євромайдану, небажання народу України миритись із перетворенням країни на одну з колоній росії, згодом це все призвело до усунення Віктора Януковича від влади. Він офіційно спрямовує країну на об'єднання з росією. Тільки після Революції Гідності країна почала впевнено рухатися до люстрацій, законодавчих обмежень для політичної еліти колишнього режиму, запроваджених після зміни уряду, у вигляді прав активної та пасивної участі, та обмежень права на участь у запровадженні державних справ. Було прийнято закон «Про очищення влади», заборонена Комуністична партія, припинила своє існування Партія регіонів. 2 березня 2014 р. набули чинності зміни до Конституції України, згідно з якими наша держава стала республікою з парламентсько-президентською системою.

Революція та війна за гідність змусили деяких українців переосмислити свою ідентичність. Іншими словами, українська ідентичність для них визначається не просто наявністю певних рис у людині, а її поведінкою щодо Батьківщини. Це особливо наочно видно з прикладу змін у прифронтових регіонах. Після Революції Гідності росія розпочала війну в Україні. Вона окупувала Крим та частини Донецької, Луганської областей. Крім жителів східної частини країни, на її захист

було призвано чоловіків та жінок з інших регіонів. Отже, український народ наочно продемонстрував бажаний напрям руху: шлях демократії, громадянських цінностей та свободи слова. Ми всі неоднакові, але це наша сила. Українці зі Сходу, Заходу, Півночі та Півдня різні. І це прекрасно. Тому важливо сконцентруватися на тому, що нас поєднує, а не на тому, що нас розділяє. Нас гуртує вічне прагнення до свободи та незалежності, наше минуле, спільна історія, загальна культурна спадщина та майбутнє, яке залежить від наших дій. У нас усіх різні погляди, але Україна – цілісна. 25 квітня 2019 р. Верховна Рада ухвалила закон про забезпечення функціонування української мови як державної. А 16 липня 2021 р. у набули чинності нові правила у сфері культури, розваг, книговидання та діяльності книгарень, кіновиробництва та показу фільмів у кінотеатрах та на телебаченні. У суспільстві значно скоротилася кількість російськомовних українців.

24 лютого 2022 р. – це початок повномасштабної війни росії проти України. Ця війна розкрила найяскравіші риси кожного з нас, як промінь сонця висвітлює найкраще та найгірше. Ця агресивність викликала, мабуть, найсильніше єднання українців. Під загрозою обстрілів, тортур та постійних ракетних обстрілів народ об'єднався, і це, безумовно, має історичне значення. Перехід українців на українську мову майже повністю був відповіддю України на один із російських сценаріїв визволення російськомовного населення. І навіть сьогодні таке населення не ставить під сумнів свою ідентичність.

Загалом національна ідентичність України поступово трансформується, а досягнуті стандарти відіграють щораз більш важливу роль. Внаслідок цього українська ідентичність більше не є очевидною ознакою, а навпаки, – дедалі частіше розглядається як результат свідомих дій та активної громадянської позиції. Етнічні стандарти зберігають своє значення, але починають відходити на другий план. Багато громадян визнають, що вони є частиною однієї нації, і це стало новою політичною ідентичністю українців. Націю, яка сміється під кулями та народжує дітей, неможливо перемогти. Ніколи, нікому. За нами правда, з нами Бог! Слава Україні!

Джерела та література

1. Ідея культури: виклики сучасної цивілізації / Є. К. Бистрицький, С. В. Пролєєв, Р. В. Кобець, Р. В. Зимовець. Київ: Альтерпрес, 2003. 192 с.
2. Карпова С. Г. Фрустраційна філософія в сучасній культурі. *Гілея: науковий вісник.* Київ: ВІР УАН, 2013. Вип. 71. № 4. С. 431–436.
3. Міняйло Р. Я-концепція українського інтелігента, або методичні завваги до програми духовного відродження українського суспільства (роздуми до дискурсу з Оксаною Забужко) / Р. Міняйло, В. Сабадуха. *Сучасність.* 2012. № 1–3. С. 165–187.
4. Павличко С. Теорія літератури. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 679 с.
5. Ткаченко О. Чому українці мають усвідомити важливість національної ідентичності. *Життя. Українська правда.* 22.02.2021. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2021/02/22/244016/

Аврамов Дмитро
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Ключові слова: *українців, ментальність та ідентичність.*
Keywords: *BELL MT, Elephant, TNR, Arial Black.*

Українське суспільство має різноманітну ментальність та ідентичність, що визначається його історією, культурою, етнічним складом і геополітичним становищем. Ментальність українців може бути охарактеризована як колективізм, гостинність, націоналізм і патріотизм. Українці мають велику повагу до родинних традицій і звичаїв, що відображається в їхньому підході до виховання дітей, а також у традиціях сімейного святкування. Також українці мають високий рівень емоційної вразливості й толерантності до інших культур.

Щодо ідентичності українського суспільства, вона базується на давніх історичних та культурних традиціях. Україна є країною з багатою історією, що включає в себе періоди Київської Русі, Гетьманщини, а також періоди радянської та пострадянської ери. Історична спадщина відіграє важливу роль у формуванні ідентичності українців із їх багатством культурних традицій, національних символів та мови. Зараз українці ведуть активну боротьбу за збереження своєї національної ідентичності, що можна побачити у зміні мовної політики, розвитку культури та підтримці національних символів. Українське суспільство активно сприяє розвитку демократичних процесів та інтеграції в європейський простір, що також впливає на формування ідентичності українського суспільства.

Одним із найважливіших аспектів ідентичності українців є мова. Українська мова є офіційною мовою країни та визнана одним із ключових символів національної ідентичності. Останнім часом було прийнято низку законів, спрямованих на підтримку української мови та її захист від інших мов. Це допомогло зберегти мовну ідентичність українців і підтримати національну свідомість.

До того ж українці мають розуміння важливості збереження своїх культурних традицій і символів. Українські символи, як-от тризуб, герб України, синьожовтий прапор, мають велике значення для української ідентичності та є важливими елементами української культури.

Інтеграція України в європейський простір та розвиток демократичних процесів також впливають на формування ідентичності українців. Україна стала членом багатьох міжнародних організацій та підписала ряд угод, що сприяють зміцненню демократії, прав людини та розвитку економіки країни. Це допомагає українцям відчувати себе частиною європейської спільноти та формувати свою ідентичність на основі європейських цінностей.

Отже, ментальність та ідентичність українського суспільства визначаються історичними, культурними та політичними факторами. Українці мають ментальний зв'язок зі своєю історією, культурою та мовою, що допомагають їм зберегти свою національну ідентичність. Водночас розвиток демократії та інтеграція в європейський простір допомагають українцям зміцнювати свою ідентичність на

основі спільних європейських цінностей. Українська ментальність і ідентичність продовжують еволюціонувати, відображаючи поточні реалії та потреби українського суспільства.

Джерела та література

1. Білецька О. Ідентичність українців: між історією та сьогоденням. 2017.
2. Гриценко М. Ментальність українців: міфи та реальність. 2010.
3. Грушевський М. *Хто то* такі українці *і* чого вони хочуть. Київ: Товариство «Знання» України, 1991. 240 с.
4. Смолій О., Зарічна Н. «Українська ідентичність: Філософсько-культурологічний аналіз. 2014.
5. Шаповал Ю. Українська ідея: Історія і сучасність. 2003.

Бривко Микола
Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили»

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ПРО МІСЦЯ ПОХОВАННЯ ЖЕРТВ РЕПРЕСІЙ: УКРАЇНА – (НЕ)РОСІЯ

Ключові слова: *політика пам'яті, місце поховання, політичні репресії, Биківнянські могили.*

Keywords: *politics of memory, place of burial, political repression, Bykivnyan graves.*

У час протистояння України агресії Росії відбувається послідовне наголошування на неприпустимості відновлення і повторення тоталітарних методів управління. І одним із засобів цього є розбудова політики пам'яті з процесами декомунізації та деколонізації, формуванням меморіальних і ритуальних практик, зокрема довкола травматичних і знакових подій XX століття. У цьому контексті серйозної ваги набувають місця поховання жертв політичних репресій, зокрема і поховання у Биківнянському лісі (нині – територія Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили»), що за роки незалежності перетворилося у символічне «lieux de mémoire», через яке концентрується і репрезентується колективна пам'ять.

І хоча історіографічний дискурс історії поховання у Биківнянському лісі та інших місцях поховань доволі насичений, спостерігається певна недостатність наукових розробок, які б аналізували державну політику пам'яті місць поховання у контексті протидії культивуванню радянських наративів.

Не можна не погодитися, що політика пам'яті стосовно місць поховання жертв політичних репресій тривалий час суттєво залежала від політичної ситуації. Але на початку 2000-х рр. відбулися кардинальні зміни в цьому: так, у 2001 р. у Биківнянському лісі прем'єр-міністр України Віктор Ющенко зазначив: «Сьогоднішній день вимагає від нас, щоб жоден шматочок української землі не поріс биківнянськими соснами, щоб ми ніколи не допустили такого» [9, с. 8]. І як наслідок, 22 травня 2001 р. приймається постанова Кабінету Міністрів України № 546 «Про створення Державного історико-меморіального заповідника "Биківнянські могили"» [6]. Слід зазначити, що паралельно українська влада вже пра-

цювала над упорядкуванням подібних місць пам'яті. 20 грудня 2000 р. була затверджена Комплексна програма пошуку і впорядкування поховань жертв війни і політичних репресій [5], останні зміни до якої внесені 26 січня 2022 р. [7]. Натомість Концепція державної політики з увічнення пам'яті жертв політичних репресій у Російській Федерації затверджена лише 15 серпня 2015 р. [2].

Тривалий час поховання у Биківнянському лісі державою не сильно «помічалися», що спричинило вкрай повільне інституційне оформлення цієї території як місця пам'яті. Фактично державна політика пам'яті залежала не лише від політичної ситуації в країні чи зовні, а й від світоглядних настанов політичних лідерів і стану доступності раніше засекреченої інформації про Биківню та її жертв. Так, Президент України Володимир Зеленський у своєму виступі 17 травня 2020 р. змістив акценти у бік людських оцінок злочинів тоталітаризму, підкресливши, що: «…Шокують колосальні масштаби злочинів та їхня антигуманна природа. Абсолютно чужа як законам нормального людського буття, так і суспільному устрою цивілізованого світу. Тоталітарна машина без вагань знищувала на своєму шляху людські життя та долі» [8].

Якщо ж розглядати Російську Федерацію, то на офіційному рівні звучали, здається, схожі нотки. 30 жовтня 2017 р. на відкритті «Стіни скорботи» у Москві на проспекті Академіка Сахарова В. Путін заявив, що «Для усіх нас, […] важливо знати й пам'ятати про цей трагічний період нашої історії. […] Репресії не щадили ані таланту, ані заслуги перед Батьківщиною, ані щирої відданості їй, кожному могли бути пред'явлені надумані та абсолютно абсурдні звинувачення» [4].

Але декларуючи збереження пам'яті про місця поховання жертв сталінських політичних репресій у Російській Федерації, практичні дії влади засвідчують протилежне. Сергій Кривенко констатує той факт, що з 62 місць масових поховань розстріляних громадян лише 21 мають хоч якийсь правовий статус, а загальна процедура, що регламентує роботу з їх утримання і благоустрою загалом відсутня [3, с. 9]. А законодавчо закріплена «меморіалізація» місць масових поховань жертв політичних репресій є декларативною, і фактично відбувається спотворення правди про місця поховання та спроби перегляду історичних подій і фактів. Це спостерігається і в Сандормозі, і в Катині, попри те, що Державна Дума РФ 26 листопада 2010 р. виголосила заяву «Про Катинську трагедію і її жертви», в якій підтвердила відповідальність СРСР і особисто Сталіна за масові вбивства поляків у 1940 р. [1].

Як підсумок, можна констатувати послідовну трансформацію політики пам'яті в Україні, зокрема щодо Биківнянських поховань, яка засвідчила низку важливих моментів, як-от:

1) небажання українського суспільства «забувати» про Биківнянські могили, що спонукало державні інституції реагувати на запити громадськості й пропонувати алгоритми вшанування та принципи й стратегії комеморації.

2) декомунізаційні процеси в Україні підвищили обізнаність громадян щодо діяльності радянських спецслужб і місць масових страт і поховань жертв репресій, спричинивши вибудови власного історичного наративу.

І це на противагу поступового «спотворення» політики пам'яті щодо місць поховань жертв масових політичних репресій у Російській Федерації, яка нама-

гається навпаки відновити сталінський дискурс пошуку ворогів, консервації імперсько-радянських стереотипів та монополізації влади путінським тоталітарним режимом.

Джерела та література

1. Госдума приняла заявление «О Катынской трагедии и ее жертвах». *Государственная дума Федерального Собрания Российской Федерации.* 26 ноября 2010. URL: http://duma.gov.ru/news/5093/

2. Концепция государственной политики по увековечению памяти жертв политических репрессий. Утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 15 августа 2015 г. № 1561-р. *Совет при Президенте Российской Федерации по развитию гражданского общества и правам человека*. URL: http://www.president-sovet.ru/docs/normative_initiatives/kontseptsiya_gosudarstvennoy_politiki_po_uvekovecheniyu_pamyati_zhertv_politicheskikh_repressiy/#doc-1

3. Кривенко С. О состоянии мест массовых захоронений жертв политических репрессий советского времени на территории России. *30 октября*. 2014. № 122. С. 8–9.

4. Открытие мемориала памяти жертв политических репрессий «Стена скорби». *Официальное интернет-представительство Президента России*. 30 октября 2017. URL: http://kremlin.ru/events/president/news/55948

5. Постанова Кабінету Міністрів України № 1867 від 20 грудня 2000 р. «Про затвердження Комплексної програми пошуку і впорядкування поховань жертв війни і політичних репресій». *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1867-2000-п#Text

6. Постанова Кабінету міністрів України № 546 від 22 травня 2001 р. «Про створення Державного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили». *Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2001-п

7. Постанова Кабінету Міністрів України № 61-2022-п від 26 січня 2022 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку». *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61-2022-п#Text

8. Президент ушанував пам'ять жертв політичний репресій. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. 17 травня 2020. URL: https://www.president.gov.ua/news/prezident-ushanuvav-pamyat-zhertv-politichnih-represij-61177

9. Романець Д. Цвинтар всенародної скорботи. Прем'єр-міністр вшановує пам'ять жертв репресій, похованих у Биківні. *Україна молода*. 2001. № 85. 15 травня. С. 8.

Ковальчук Анна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РЕФОРМУВАННЯ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ЄВРОПИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕАЛІЇ

Для сучасного світу характерно кидати виклики різним сферам суспільного життя, і сфера культури не є винятком, адже популяризація культури має напряму підлаштовуватися під потреби суспільства. Музейна справа приймає на себе ледь не найбільший удар, оскільки діяльність музею спрямована на популяризацію історії і культури безпосередньо. Однак сьогодні асоціювати з музеєм сучасність, нові технології або цікаві заходи доволі важко, адже до реформування музею, його експозиції, подачі матеріалу і навіть експонатів потрібно прикласти титанічних зусиль.

Із досвіду європейських держав стає зрозуміло, що музей – це не стала конструкція, яка функціонує як п'ять чи десять років тому. Ця система змінна, вона підлаштовується під потреби суспільства, ситуацію в країні або світі, змінюється щоразу і не стоїть на місці.

Музеї за кордоном стають не тільки місцем збереження і популяризації культури, але й майданчиком для різноманітних подій і публічних заходів. Слушним прикладом може слугувати художній музей у Лодзі, який є одним із найстаріших музеїв сучасного мистецтва у світі, і концепт якого – бути відкритим світу. На території музею є арт-майданчик, а також діє науково-дослідний центр, який безпосередньо займається популяризацією музейної установи, оскільки займається організацією лекторіїв, дискусій, кінопоказів на території музею. Також працює окремий департамент освіти, який пропагує дидактичну складову в музейній діяльності і займається проведенням наукових конференцій [4].

Важливу роль відіграє й режим роботи експозиції як тимчасової виставки. Це робить музей гнучким і більш привабливим, оскільки він постійно змінюється і демонструє щось нове – чи то експонат, чи то видозмінену експозицію. Отже, нові надходження експонатів не залишаються лише в межах фондів, а демонструються на широкий загал.

Звичайно, це ставить низку задач перед самими працівниками. Найочевидніше – це те, що працівникам, які безпосередньо проводять екскурсії, потрібно постійно підлаштовуватися під експозицію, відштовхуватися від нових експонатів-маркерів і вивчати новий матеріал, а також за наявності сучасних технологій освоювати і їх. Значну роботу потрібно проробити і працівникам музейних фондів, які безпосередньо займаються обліком, описом і збереженням експонатів, а також визначають їх можливість експонуватися в залах музею.

Отже, європейський, зокрема польський досвід музейної справи доводить, музей може функціонувати саме в такий спосіб, тому для України тут постає питання визначення готовності до цих змін на всіх рівнях влади – від відділів і секторів музею до Міністерства культури та інформаційної політики України.

Джерела та література

1. Клімакін Є. Тисячолітня історія, яку затьмарив Голокост. *Нова Польща.* 2021, 21 вересня. URL: https://novapolshcha.pl/article/tisyacholitnya-istoriya-yaku-zatmariv-golokost/

2. Корж С. Музей сучасного мистецтва (Стокгольм): колекція, відгуки. URL: https://what.com.ua/myzei-sychasnogo-mistectva-st/

3. Музей Шопена. URL: https://bezviz.co.ua/sights/muzej-shopena/

4. Muzeum Sztuki w Lodzi. URL: http://www.msl.org.pl/

Злотін Юрій
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ІСТОРИЧНА ПРАВДА ЧИ ПОЛІТИЧНА ГРА: РОЛЬ ЕКСПОНАТІВ, ЯКІ РОСІЯ ВИВЕЗЛА ІЗ УКРАЇНИ, У ВИЗНАЧЕННІ СУЧАСНИХ ВІДНОСИН МІЖ КРАЇНАМИ

Ключові слова: *експонати, політика, Україна, війна в Україні.*
Keywords: *exhibits, politics, Ukraine, war in Ukraine.*

В умовах сьогодення важливої ролі набуває питання збереження та продукування історичної пам'яті як важливого джерела формування культури й історичної традиції нації / держави. Досить гостро цей аспект актуалізується в періоди суспільно-політичних потрясінь, відстоювання власної ідентичності, культурної унікальності та як об'єднавчий чинник у середовищі людських суспільств і державних організмів. Через історичні обставини українська держава тривалий період часу перебувала у стані бездержавності, а наша культурна, політична та економічна сфери знаходились у сфері впливу імперських державних організмів, – насамперед Російської імперії. Власне цей факт мав негативні наслідки і продовжує продукувати негативні смисли у суспільно-політичній та культурній свідомості, а «ген» постколоніального минулого негативно впливає на сучасне українське суспільство.

Важливим полем протистояння між Росією та Україною стала культура, а конкретно – історичні артефакти та культурні цінності, – як опредметнене джерело національної єдності та історичної пам'яті. Маніпуляція історичними артефактами та культурною спадщиною – дієва зброя в ідеологічній боротьбі та приписуванні українцям комплексу меншовартості. Власне питанням викрадення історичних артефактів та цінностей території України як колоніального володіння Російська імперія займалася від початку «взаємодії» двох держав. Прикладами таких грабіжницьких дій було вивезення знайдених на теренах України скарбів (Перещепинський скарб, Бородінський скарб) козацьких архівів, клейнод, церковних цінностей [7] упродовж усього існування Російської імперії. Далі негативний вплив справили події Української революції, Першої та Другої світових воєн та власне періоду радянського тоталітарного правління на українських землях. Культурні цінності та експонати вивозилися під різними приводам та осідали в колекціях музеїв Москви та Санкт-Петербургу, у приватних збірках.

Історія скарбів з розкопаних тисячолітніх курганів – окрема тема. Їх «освоєння» припадає на середину XIX – початок XX ст. Для цього була створена в 1850 році Імператорська Археологічна комісія, яка організовувала археологічні дослідження на території імперії та вирішувала долю знахідок. У статуті Комісії значилося, що «Найцінніші з речей, відкритих комісією, або що до неї поступають, подаються на розгляд імператору і по велінню його імператорської величності надходять в імператорський музей Ермітаж або в інші… місця» [6]. Нині скарби з українських курганів є топовими колекціям Ермітажу.

Власне питання спірності між Росією та Україною виникло з часів падіння Радянського Союзу та відокремлення України від Росії. Цей конфлікт здобув но-

вий вимір після анексії Криму Росією в 2014 р. та початку бойових дій на Сході України. Особливо загострився після 24 лютого 2022 р. зі вторгненням росіян до України та початком повномасштабної війни [4]. Якщо до цього часу певні процеси та переговори в контексті міжнародної взаємодії про охорону й повернення цінностей проводилися, то зараз такі процеси неможливі, а їх відновлення має досить неоднозначний характер. Проте Росія поновила грабунки українських експонатів у «промислових» масштабах – на окупованих територіях Півдня та Сходу України [8]. Окремо стоїть питання знищення та грабунку Кримських історико-культурних, археологічних цінностей, що відбувається вже протягом дев'яти років воєнного протистояння [5, с. 54].

Наприклад, у 2014 р. кримська частина Музейного фонду України ввійшла до Музейного фонду Російської Федерації. Музейні предмети деяких громадських музеїв були теж передані до російських фондів, зокрема це стосується речей з Музейно-виставкового комплексу Міжнародного дитячого центру «Артек», одного з найкращих у Криму. Існують й інші проблеми, зокрема стосовно речей з виставки «Крим. Золотий острів у Чорному морі» (Амстердам), на якій експонувалися речі з 4-х музеїв Криму і які, за міжнародними законодавчо-нормативними документами, повинні повернути до держави Україна. Російською Федерацією незаконно привласнено також Музеї-філії Музею Збройних Сил України у Балаклаві та у батареї у Севастополі, а також приватний музей О. Шереметьєва у батареї в Севастополі [3, с. 29].

Не краща ситуація спостерігається на окупованих теренах Донецької та Луганської областей. У Донецькій області на державному обліку перебували понад 4 тис. пам'яток культури, в Луганській області – понад 6 тис. пам'яток. Також у Донецьку і Луганську разом – близько 20 тис. фондів, 3,3 млн архівних справ. Якщо виміряти ці втрати по-європейськи – погонними метрами архівних полиць, – то йдеться про 110 тисяч метрів таких полиць [2, с. 54]. І на цих полицях зберігається частина нашої історії, зафіксовані долі сотень тисяч і мільйонів людей, які проживали і проживають на тих територіях. Усе це є величезним культурним потенціалом, доля якого зараз є абсолютно непередбачуваною.

Втрачені Україною культурні цінності чимось нагадують мартиролог – являють собою нескінченні списки репресованих. Ця неозора культурна прогалина тривалістю в тисячоліття, яка утворилася внаслідок жорсткої, абсолютно безжальної зачистки, вражає. Сотні тисяч безцінних артефактів забрані і привласнені – безпардонно і цинічно. А все задля того, щоб посилити власну значущість, натомість сказати, що «нет и не было такой страны как Украина…» [1, с. 32]. Нам «брати» залишили лише подерту свитку, шаровари і бутафорський віночок. Видатний український археолог і мистецтвознавець Микола Біляшівський (1867–1926) зауважував на початку XX ст., що втрачаючи назавжди свої скарби, «…таким чином Україна позбавлялася саме того, що дає її народу національне обличчя» [6].

Росія, привласнивши безліч культурних скарбів з України, зокрема артефакти з Криму, яскраво демонструє продовження спотворення історії та культури України. Багато з цих експонатів мають велике історичне значення та представляють значущі події в історії України. Відсутність цих експонатів в Україні впливає на історичну свідомість нації.

Як підсумок можемо зазначити, що воєнні дії проти України, знищення сотень тисяч людських життів, продовження варварської політики щодо викрадення культурних та історичних цінностей – у жодному разі не сприяє налагодженню діалогу. А повернення історичних артефактів та цінностей має стати принциповим питанням, що можна прирівняти до повернення «власної історії».

Джерела та література

1. Зі щитом чи на щиті?: захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту на сході України / О. А. Біда, А. Б. Блага, Д. О. Коваль, О. А. Мартиненко, М. Г. Статкевич; за заг. ред. А. П. Бущенка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ: КИТ, 2016. 72 с.
2. Кот С. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.): Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 1020 с.
3. Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації. Матеріали Круглого столу «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення» (м. Київ, 12 листопада 2015 р.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 90 с.
4. Собенко Н. Росія викрадає українські історичні цінності у промислових масштабах. *Суспільне. Новини.* 09.10.2022. URL: https://suspilne.media/291352-rosia-vikradae-ukrainski-istoricni-cinnosti-u-promislovih-masstabah-ar/
5. Українські культурні цінності в Росії: Перша спроба повернення, 1917–1918 / НАН України. Ін-т історії України; упоряд.: С. Кот, О. Нестуля. Київ: Видавничий Дім «Соборна Україна», 1996. 300 с.
6. Шевцова С. Окрадена Україна, як нас позбавляли власної історії. *Укрінформ.* 25.10.2021. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3338933-okradena-ukraina-abo-ak-nas-pozbavlali-vlasnoi-istorii.html
7. Як Україні повертати те, що Росія вкрала за століття терору. Українська правда. *Життя. Українська правда.* 18.12.2022. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/18/251895/
8. Яновський О. Окупаційні сили РФ грабують музеї півдня України: що вивезли і як його повернути. *Радіо Свобода.* 03.05.2022. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiya-hrabuye-muzeyi-ukrayiny/31831906.html

Чепрасова Дар'я
Запорізький національний університет

МУРАЛИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

З початком російсько-української війни мурали масово з'явилися і в Україні, і у світі, виконуючи не лише естетичні функції. Метою публікації є висвітлення на основі аналізу настінних картин, свідчень очевидців, листування з художниками тенденцій розвитку та значення мурального мистецтва з часу Революції гідності до 2023 р.

Одними з перших українських художників-муралістів були О. Бордусов і В. Манжос. Перші роботи «Інтересних козаків» з'явилися в Києві у 2001 р. [3]. Поступово мурали стали з'являтися по всій Україні. Масове поширення мурали набули після Революції гідності. Розстріл Небесної Сотні, російське вторгнення в Крим, початок війни стали глибоким потрясінням для українського суспільства. Люди шукали способів, щоб виразити свої емоції. У 2014 р. були створені «Ікони Революції» митцем #Sociopath, що стали одним із символів цієї події [19]. Та-

кож був підготовлений мурал у сквері Небесної сотні, де, за задумом португальського митця А. Фарту, зображені «Очі всієї Небесної сотні» – портрет С. Негояна [6]. До того ж у 2014 р. у Києві в рамках фестивалю «Французька весна» митцями Ж. Малланом та О. Кисловим був створений мурал «Відродження» [7].

Під час війни в Україні з'являється ще більше муралів, які покликані підняти бойовий дух українців. У Києві «Свята Джавеліна» К. Бориса та «Привид Києва» А. Ковтуна [4; 11], у Полтаві створили роботу «Військові та українка» [8]. У Запоріжжі постала настінна картина «Рускій воєнний корабль…» авторства Д. Антюхова та Г. Соловйової [13]. Мурал «Дівчина, яка символізує Україну» в Ужгороді малювали одразу чотири художники [14], і це ще далеко не всі роботи.

Мурал може не рясніти кольорами і деталями: приклад – мінімалістичні малюнки, переважно чорно-білі, мураліста Г. Зінківського в Харкові, Бердянську [2]. З початком повномасштабного вторгнення рф в Україну митець пішов у тероборону, а потім знову взяв пензлик і почав прикрашати своє місто муралами [5]. Його нові роботи: «Обереги сучасності», «Війна краде багато часу та можливостей, війна дає багато часу та можливостей», «Українська вишиванка зараз – це маскувальна сітка», і не тільки – вражають своєю простотою і влучністю [17].

На наш погляд, особливу роль відіграють мурали на тимчасово окупованих територіях. У рідному для авторки місті Бердянську у 2020 р. на будинку Центру дитячої та юнацької творчості з'явився патріотичний мурал [16]. Окупанти вирішили зробити свій мурал з бабусею, що радо тримає прапор СРСР [1]. Однак дивом збережені там українські мурали зігрівають серця.

З початком повномасштабної війни багато людей були вимушені виїхати за кордон. Переселенці діляться з іноземцями жахіттями, що відбуваються на українській землі. Мураліст із Великобританії П. Кнін, що створив роботу з хлопчиком, який тримає жовто-блакитну кульку, [15] у приватному листуванні з авторкою пояснив своє прагнення написати цей мурал так: «Мистецтво, будь то форма протесту чи пропаганда, завжди відігравало важливу роль під час війни. Воно має силу передавати почуття та думки стисло, створюючи ґрунт для дебатів та обговорень. Коли сумні новини та образи того, що відбувається в Україні, почали поширюватись світом, художники вийшли на вулиці та використали свій талант, щоб висвітлити жорстокість. Під час заходу вуличного мистецтва у Великій Британії мені дали можливість висловити свої почуття, результатом чого стало це зображення. Я не хотів, щоб це було настільки буквально, тобто кров і смерть, але натомість вибрав більш похмурий підхід, вибравши зобразити налякану та самотню дитину, яка стискається перед стіною, зруйнованою війною. Українська кольорова повітряна кулька, яка вислизнула з рук дитини, уособлює ідею вкраденого дитинства» [10].

Американка українського походження О. Музицька, яка створила мурал на одному з будинків у США у штаті Пенсільванія, згадує: «Мурали служать для того, щоб нагадувати людям, що вони можуть чимось допомогти, і виступають формою моральної підтримки для українців у всьому світі» [9].

Найбільше муралів створено в країнах із найпотужнішою українською діаспорою: у Польщі – більше 15 [15], у США – більше 6 [12, 18].

Але не всі країни у Європі відреагували так само на війну в Україні. Немає муралів у Бельгії, Болгарії, Данії, Ісландії, Азербайджані, Боснії і Герцеговині,

Естонії, Нідерландах, Туреччині, Словенії. А в Сербії навіть є мурали на підтримку росії. Але показово, що мурали, у яких відображена підтримка Україні під час війни, представлені загалом у 27 країнах.

Отже, мурали під час війни – це спосіб кричати на весь світ про свій біль, інформувати та привертати увагу, давати надію на мирне майбутнє. Люди фотографуються біля них, розповідають про них друзям, просто проходять повз, замислюються про значення малюнку і так дізнаються про цю війну. На підтримку України їх створює багато митців по всьому світу, і вони відіграють важливу роль в інформаційній частині цієї війни.

Джерела та література

1. В Бердянске оккупанты к 9 мая изменили название города – фоторепортаж. *РИА Мелитополь.* 09.05.2022. URL: https://ria-m.tv/news/285764/v_berdyanske_okkupantyi_k_9_maya_izmenili_nazvanie_goroda_fotoreportaj.html
2. Гамлет Зінківський завітав до Бердянська. *Tv5.* 23.07.2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=mbgPiqnzsQA
3. Грищенко І. Interesni Kazki знову в Києві. *Vltramarine.* 10.09.2012. URL: https://web.archive.org/web/20200214140237/http://www.vltramarine.ru/mag/streetart/artists/125
4. Даркович А. Голос війни та 100 днів війни. Про що мовчать мурали? *Lb.ua.* 02.06.2022. URL: https://lb.ua/blog/andrii_darkovich/518764_golos_vulits_i_100_dniv_viyni_pro_shcho.html
5. Дейнега В. Як харківський художник живе, працює і служить під обстрілами. *Zaxid.net.* 02.09.2022. URL: https://zaxid.net/yak_harkivskiy_hudozhnik_zhive_pratsyuye_i_sluzhit_pid_obstrilami_n1549045
6. Кайдан Т. У Сквері Небесної сотні з'явилось обличчя Сергія Нігояна. *Хмарочос.* 09.07.2015. URL: https://hmarochos.kiev.ua/2015/07/09/u-skveri-nebesnoyi-sotni-z-yavilos-oblichchya-sergiya-nigoyana/
7. Косіянчук М. Небанальний Київ: що подивитися у столиці під час карантину. *24 канал.* 05.04.2021. URL: https://travel.24tv.ua/shho-podivitisya-kiyevi-pid-chas-karantinu-novini-ukrayini-i-svitu_n1588372
8. Лисогор М. Художники завершили роботу над патріотичною картиною на стіні біля дитячого садочку в центрі міста. *Полтавщина: інтернет-видання*. 14.05.2022. URL: https://poltava.to/news/66112/
9. Лист О. Музицької до Д. Чепрасової. 17.10.2022. Архів авторки.
10. Лист П. Кніна до Д. Чепрасової. 10.10.2022. Архів авторки.
11. Рубейко О. Журналіст розповідає, де знайти мурал «Привид Києва». *УНІАН.* 28.08.2022. URL: https://www.unian.ua/society/privid-kiyeva-de-znayti-mural-u-kiyevi-video-novini-kiyeva-11957670.html
12. Троянов І. Мурал в підтримку України з'явився в Нью-Йорку. *Апостроф.* 03.06.2022. URL: https://apostrophe.ua/news/world/america/2022-06-03/mural-v-podderzhku-ukrainy-poyavilsya-v-nyujorke/270818
13. Україна: мурали Великої війни. *Укрінформ*. 27.09.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/3580363-ukraina-murali-velikoi-vijni.html
14. Черевко Т. Дівчина, яка символізує Україну: в Ужгороді художники малюють мурал. *Суспільне. Новини*. 28.05.2022. URL: https://suspilne.media/244287-divcina-aka-simvolizue-ukrainu-v-uzgorodi-hudozniki-maluut-mural/#
15. Як світ за допомогою вуличного мистецтва підтримує Україну. *Vogue.* 26.03.2022. URL: https://vogue.ua/ua/article/culture/art/yak-svit-za-dopomogoyu-vulichnogo-mistectva-pidtrimuye-ukrajinu-v-roboti.html
16. Instagram авторки муралу у Бердянську. Фото муралу ЦДЮТ у Бердянську. URL: https://www.instagram.com/p/CHqKym-FXKo/?igshid=YmMyMTA2M2Y=

17. Instagram Гамлета Зінковського. URL: https://instagram.com/gamletzinkivskyi?igshid=YmMyMTA2M2Y=
18. Instagram BBC_UA. URL: https://www.instagram.com/p/Ch629mytiw2/?igshid=NzAzN2Q1NTE=
19. #Sociopath. Ікони Революції by Sociopath. URL: https://web.archive.org/web/20201108192236/https://m.facebook.com/media/set/?set=a.247579392082445.1073741876.127860240721028&type=3&__tn__=%2As-R

Соколова Наталія, Грачова Катерина
Національний університет фізичного виховання і спорту України

ЖАХИ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ХЕРСОНА (ЗА СПОГАДАМИ ОЧЕВИДЦІВ)

Ключові слова: *російська агресія, окупація, колаборант, мітинг.*
Keywords: *Russian aggression, occupation, collaborator, rally.*

З березня 2022 р. Херсон окупований російськими військами. 26 квітня окупаційною владою створено військово-цивільну адміністрацію на чолі з колишнім мером міста В. Сальдо. 30 вересня росіяни за підтримки місцевих колаборантів провели незаконний референдум і оголосили про приєднання Херсонської області до РФ. 11 листопада 2022 р. внаслідок успішного контрнаступу ЗСУ місто звільнено. Україна і весь світ дізнався про жахіття та злочини російських окупантів, скоєних у Херсоні. Спогади звичайних українців, які пережили окупацію, дають можливість зрозуміти, як жило місто впродовж майже 7 місяців панування злочинної влади.

Як згадує вчителька англійської мови спеціалізованої херсонської школи О. Самсонова, з початком повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в місті панував хаос, усе почало закриватися. В аптеках і банкоматах були величезні черги. На вулицях з'явилася ворожа техніка. Деякі люди знімали на відео, як росіяни грабують магазини та аптеки, і викладали відео в інтернет. Інші в паніці виносили все з магазинів. Вони перебували в якомусь божевіллі. Власники магазинів були готові роздавати продукти безкоштовно, аби тільки їхнє майно не постраждало. На центральній площі Суворова з'явилася російська військова техніка. Після нічних подій і денної стрілянини люди не могли прийти до тями. У новинах розповідали про фейковий мітинг на підтримку Російської Федерації, який російські окупаційні війська запланували на березень [3].

Із початком російської окупації припиняють роботу український мобільний зв'язок та інтернет. У місті утворилась інформаційна блокада. Росіяни були переконані у проросійських настроях містян. Проте з перших днів окупації стало зрозуміло, що місто готове до оборони проти окупантів. Історик С. Водотика згодом розповідав, що спочатку на вулицях перебувало достатньо людей. Групи активістів з українськими прапорами були зосереджені в центрі міста. На центральній площі зібралася велика група демонстрантів проти російської агресії. Люди скандували: «Херсон – це Україна», «Геть звідси». Окупаційні війська почали стріляти в повітря, але ніхто не розходився, на площі зібралося, за оцінками свідків,

від чотирьох до п’яти тисяч людей. Замість мітингу на свою користь російські окупанти отримали від херсонців мітинг за Україну [1].

Російська влада вже в перші дні окупації розпочала терор проти мирного населення. Із 8 березня росіяни починають хапати чоловіків та відправляти їх до СІЗО, яке спеціально звільнили від криміналітету. За словами О. Самсонової, в місті ставало дуже небезпечно. Мирних жителів могли побити за «кривий» погляд або «неправильну» відповідь на питання: «Херсон – це Україна?» [3].

10 квітня відбувся великий мітинг. Люди заповнили майже всю площу Свободи. Така кількість українців шокувала окупантів. Вони не очікували такого, тому стріляли з автоматів у повітря та переслідували мітингарів групами солдатів. Але херсонці не злякалися і організованою ходою рушили до пам’ятника Т. Шевченку, де традиційно відбуваються українські національні заходи.

Реакцією російської влади на проукраїнські настрої населення стала поява цілої низки катівень. Після звільнення міста у спілкуванні з журналістами британського телеканалу Sky News жителі Херсону розповіли про тортури, яким піддавались херсонці. Так, бізнесмен Валерій, котрий чинив опір окупантам, коли ті грабували його офіс, опинився в камері з іншими в’язнями. Він вважає себе щасливою людиною, тому що інших катували ще жорстокіше: «Їх жорстоко катували. Їх били струмом. Вони топили людей у воді. Вони різали людей. Вони робили такі речі, що мені важко уявити, як це може це зробити будь-яка людина» [2].

Люди щодня відчували на собі емоційний тиск, коли російська пропаганда намагалась їх переконати, що Херсон – це російське місто. Найжахливіше, що окупаційна влада залучала до цього дітей. У місті розвішували плакати зі щасливими дитячими обличчями. І це в той час, коли велика кількість українських дітей сиділа у підвалах, рятуючись від російських бомб. На одяг дітей вішали георгіївські стрічки, змушували тримати в руках російські прапорці чи кульки з російським триколором. Справжнім злочином російської влади є депортація дітей на територію окупованого Криму чи РФ під виглядом «оздоровлення». Колобарант К. Стремоусов повідомляв про вивезення 46 сиріт з Херсонського будинку малюка [4]. На захоплених теле- та радіостанціях постійно крутили пропагандистські наративи.

У Херсоні запровадили комендантську годину. Окупаційні війська перекрили Херсонську область і не пропускали вантажівки з продуктами харчування, медикаментами та гуманітарною допомогою з інших регіонів. Людям не дозволяли виїжджати з міста по продукти, а у тих, хто намагався це зробити, розстрілювали машини або відбирали пальне. Процвітав «чорний» ринок валюти та обміну безготівкової гривні на готівку. Містяни, котрі не отримували соціальні виплати через закриття українських державних установ, могли розраховувати лише на гуманітарну допомогу.

На жаль, між Херсоном та окупованою Україною не було офіційного зеленого коридору, залізниця зупинилася на початку окупації, а на кожній дорозі в місті встановлено численні російські блокпости. Ризикуючи життям, багато херсонців вирушили до Миколаєва і далі на захід України та в Європу, в основному за допомогою власних транспортних засобів або волонтерів. Частими ставали випадки розстрілу автівок херсонців російськими військами, коли ті намагались виїхати на неокуповану територію.

На жаль, після звільнення Херсона українськими збройними силами ворог продовжує обстрілювати мирних мешканців, які за період окупації так і не скорилися їм.

Отже, 22 лютого 2022 р. РФ порушила міжнародне законодавство, здійснила повномасштабне вторгнення в Україну та окупувала частину територій. Факти, що відкриваються після звільнення цих територій українськими збройними силами, свідчать про масові злочини росіян проти українського мирного населення. Світ повинен зупинити цю агресію та притягнути до кримінальної відповідальності всіх злочинців путінського режиму.

Джерела та література

1. Водотика С. Місто, яке не боялось: Херсон у перші місяці російської окупації. *Україна модерна*. 25.12.2022. URL: https://uamoderna.com/md/xerson-u-pershi-misyaczi-rosijskoi-okupaczii

2. Дембіцька А. Катували струмом та топили у воді: мешканці Херсона розповіли про жахи російської окупації. *Главред.* 15.11.2022. URL: https://glavred.net/ukraine/pytali-tokom-i-topili-v-vode-zhiteli-hersona-rasskazali-ob-uzhasah-rossiyskoy-okkupacii-10425671.html

3. Пахаріна Л. «Ми проїхали 37 російських блокпостів». Історія Ольги, якій вдалося виїхати за часів окупації Херсону. *Elle.* 11.11.2022. URL: https://elle.ua/ludi/interview/mi-proihali-37-rosiyskih-blokpostiv-istoriya-olgi-yakiy-vdalosya-viihati-z-timchasovo-okupovanogo-hersonu/

4. Як російська пропаганда використовує фото дітей. Приклади з Херсонщини. *Texty.org.* 11.11.2022. URL: https://texty.org.ua/articles/108181/hersonski-dity-v-obyektyvi-rosijskoyi-propahandy/

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ-JUNIOR
ГЕРОЇЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Сердунич Любов
Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка

ВОЄННЕ ВОЛОНТЕРСТВО СТАРОСИНЯВСЬКОГО ОСЕРЕДКУ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ЖІНОК "ЯВОРИНА"» (ХМЕЛЬНИЧЧИНА)

Ключові слова: *Об'єднання українок «Яворина», воєнне волонтерство, Старосинявщина.*
Keywords: *Association of Ukrainian women «Yavoryna», military volunteering, Starosynyavshchyna.*

Старосинявський осередок «Яворини» створено 26 листопада 2017 р. (тоді – районний). Це було вимогою війни і потребою тих, хто гуртується задля наближення нашої перемоги у сучасній московинсько-українській війні. Старосинявський підрозділ неполітичної ГО «Об'єднання українок "Яворина"» живе і діє 5 років. За цей час ми зробили багато корисних справ. До перших вісьмох старосинявок, які вирішили присвятити себе шляхетній справі волонтерства, долучилися школярі й учителі, які конкретними справами засвідчили небайдужість. За підтримки вчителів учні проводять шкільні ярмарки, на яких продають речі, виготовлені власноруч, а кошти передають нашим воякам і волонтерам або переказують на ЗСУ. А ще школи надають нам і місцевій спілці вояків АТО зібрані речі для тих, хто їх конче потребує.

Ми провели багато поїздок на буремний Схід до наших вояків. Наприклад, 20 травня 2018 року відвідали Покровський військовий шпиталь, привезли ліки, препарати для реанімації, солодощі. Побували з гостинцями в 4-й роті «Січ» батальйону «Київ», у підрозділі «Санта» ДУК «Правий Сектор», у бійців 1-ї, 2-ї, 3-ї батарей гаубичного самохідно-артилерійського дивізіону 30 ОМБР, протитанкового артилерійського дивізіону 30 ОМБР, реактивного дивізіону 30 ОМБР, у краян із Хмельницького спецпідрозділу «Богдан». Організували благодійну акцію разом із воїнами «Подарунки дітям у зоні війни» в Мар'їнському районі Донецької области. В Авдіївці відвідали з гостинцями вчительку української мови і літератури Д. Т. Деброву, родом із Тернопільщини, яка має 54 роки педстажу, працювала в Авдіївській школі № 4 директором, заст. директора, вчителькою української словесности, 60 років прожила в Авдіївці. І все це – лише за одну поїздку.

Старосинявська «Яворина» відсилає поштою нашим воїнам на фронт посилки з допомогою. Вивчаємо їхні потреби і намагаємося забезпечити їх. «Яворинки» вітають дітей військовослужбовців із Різдвом.

Старосинявські «яворинки» ініціювали виготовлення меморіальної дошки воїну, нашому краянину Олександру Казмірову, який загинув на Сході України під час виконання бойового завдання. У січні 2018 р. з ініціативи РО ГО «Яворина» Старосинявську ЗОШ № 1 сесія Старосинявської селищної ради перейменувала у гімназію № 1 і присвоїла ім'я Олександра Казмірова. З ініціативи й актив-

ної участи РО ГО «Об'єднання українок «Яворина» 24 серпня 2018 р., у День Незалежности України, встановлено пам'ятну дошку захисникові Вітчизни О. Казмірову на фасаді школи, у якій він навчався [2, 1]. «Яворинки» проводять зустрічі воїнів-краян, які перебувають у відпустці, зі школярами, від котрих отримували допомогу під час перебування на фронті.

Разом із волонтерками «Яворини» (голова обласного осередку ГО – Тетяна Бондарчук) передаємо все необхідне з рук у руки нашим воякам на Сході.

Із початку 2018 р. видаємо газету-листівку Старосинявської РО ГО «Яворина». До її створення долучився голова РО ВО «Сводоба» Ю. Кравчук. Може, в Україні – не перша, а на Хмельниччині – перша яворинівська газета! Рада, що мала честь долучитись і як авторка, і як редакторка. Про роботу Старосинявської організації ГО Об'єднання українок «Яворина» – у першому випуску нашої газети-листівки [3].

Завше наголошую: нашим воїнам потрібно все те саме, що й нам у тилу, тільки більше, бо, крім одягу, їжі, ліків, засобів гігієни, потрібні кабель, «кікімори», ножиці для перерізання дротів, ключі для ремонту машин, «буржуйка» для опалення, кров… [1]. Маємо зворотний зв'язок, тому певні, що нашу допомогу доставлено.

Волонтерська громадська організація «Об'єднання українок "Яворина"» допомагає воякам, престарілим, самітним стареньким людям, дітям-сиротам, хворим. Хоч фінансування об'єднання не має, та існує завдяки небайдужості окремих людей, їхньому милосердю. 17 травня 2019 р. я відвідала дитину-сироту з с. Гончариха: Д. Чабана, шестикласника Паплинецької ЗОШ І–ІІІ ступенів, у день його народин. Дмитриків татко загинув, не доїхавши до місць бойових дій на Сході, а мама померла. Його доглядає бабуся з дідусем. Дмитрик був дуже зворушений, тішився дарункам.

До нашого волонтерства долучаються і школярі, які, крім наданих продуктів, робили оберіг «Лялька – дорожниця», пишуть листи, творять чудові малюнки.

Вдячні єдиній на Старосинявщині (та й в Україні) партії, яка всіляко підтримує волонтерів і самих захисників України. Це ВО «Свобода» і голова Старосинявської РО партії Юрій Кравчук, який надавав нам приміщення, доставляє передачі у волонтерський центр «Яворини» у місті Хмельницькому, а нині сам возить їх на фронт.

Ми провели захід з ушанування матерів наших воїнів. І були високі слова вдячности матерям, чиї сини захищають Україну від московинського окупанта, і співчуття тим, чиї загинули в цій війні, й відверта розмова, поезія, патріотичні виступи, квіти, щира розмова за столом із частуванням, слова вдячности й нам як організаторам і ведучим заходу, бо їх, солдатських матерів, «досі ще ніхто не збирав, не спитав, що потрібно, не вислухав...».

Старосинявські «яворинки» допомагають не лише воякам, а й незаможним і неблагополучним родинам. 11 червня 2018 р. ми відвідали багатодітні родини села Нова Синявка. Побували у родині Кулішів, де батьки виховують четверо дітей, одна з яких хвора на ДЦП. Дуже була рада нам і дарункам, які ми привезли. Особливо їй сподобалися лялька-мотанка, солодощі, а головне – наше спілкування. А коли дівчинці з тимчасово обмеженими можливостями, над якою наш осе-

редок ГО «Об'єднання українок "Яворина"» взяв шефство, Веронічці Куліш, виповнилося 9 років, ми вітали її з народинами. Найбільша наша радість – що Веронічка вже помаленьку ходить! Тішилась книжечкам із казками, квітам, малюнкам, листівкам і шоколадці від дітей, бананам, ігровим наборам, альбомам і фарбам, моїй книжечці, та ще й персональному тортові з написом: «Веронічці – 9!».

Волонтерство я обрала 1995 р. Але тоді ми не знали, що так називають безкорисливу допомогу иншим, не було й такого свята, бо запровадила його ООН ще 1985 р., а в Україні волонтерство визнане 2003 року. Отож щонайменше 27 років активно волонтерю: безкорисно займаюся просвітництвом, організацією дозвілля памолоді, соціально-правовим захистом нужденних, иншою діяльністю. Була волонтеркою при Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦССССДМ), при різних громадських об'єднаннях («ВТ "Просвіта"», ВОВ, творчі гурти). А з початком війни – ще й допомога українським воякам. Із 2017 р. я – заступник голови Старосинявського районного осередку Всеукраїнської ГО «Об'єднання українок "Яворина"». Від головування відмовилася, позаяк очолюю декілька організацій. Однак «заступник» – це ще більше роботи, ніж у голови. Організовую допомогу українським воякам, не раз брала участь у поїздках «яворинок» на буремний Схід України з волонтерською допомогою. Це й дарування власних книг школам, дитсадкам, вишам, воякам, і курси з української мови та історії України, які я зініціювала для переселенців і веду з березня 2022 р. у моїй Старій Синяві.

Долучаємось і до инших справ, які відбуваються у краї. В'яжемо камуфляжні маскувальні сітки. Готуємо тканину для сіток, бляшанки і парафін для окопних свічок, які самі й виготовляємо. Буває, в один день – по кілька справ: допомогла багатодітній родині з одягом, який надало районне відділення Червоного Хреста; організувала серед школярів акцію «Напиши листа воїнові»; наладила ще один контакт із краянином, який перебуває на буремному Сході...

Наближати Перемогу – справа всіх і кожного! Долучайтесь, небайдужі! Разом – переможемо!

Джерела та література

1. Гавришко Я. Мова, культура, літературна творчість, волонтерство в інтерв'ю з Любов'ю Сердунич. URL: kuljtury-literaturna-tvorchistj-v-intervyu-z-lyubovyu-serdunych/?fbclid=IwAR0E3ks4vyXVsYUUqK4wvjztqamL-QYtin3L0Y3tjM9kfJwS5TfwCt8fcts

2. Колос, № 17–18 (91378–91379), 28 лютого 2020.

3. «Яворина», Старосинявський районний підрозділ. *Часопис «Свобода» Хмельниччини*. 12 лютого 2018. URL: https://issuu.com/svobodakhm/docs/yavoryna

Прончук Ольга, Кодинець Аріна
Відокремлений структурний підрозділ
«Боярський фаховий коледж НУБіП України»

ВІЙНА ЯК ПРОЯВ СЛАБКОСТІ

Ключові слова: *війна, міжнародна безпека, державний суверенітет, глобалізація, інформаційна революція.*
Keywords: *war, international security, state sovereignty, globalization, information revolution.*

Люди у світі прагнуть миру. Будь-яка війна веде до втрати найціннішого, що є в суспільстві, – людського життя. Всі ми сьогодні бачимо, до яких страхітливих наслідків і трагедій призводять війни – на Близькому Сході, в Афганістані, Нагірному Карабаху, Югославії, Чечні, в нашій рідній Україні. Збереження миру є пріоритетним завданням усіх людей на планеті [5].

Війна – комплекс заходів, спрямованих на захоплення чужих природних, енергетичних та людських ресурсів [1].

Сучасна науково-технічна революція призвела до якісних змін у засобах ведення війни: у 50-ті рр. з'явилися ракетно-ядерна зброя, міжконтинентальні балістичні ракети, які здатні досягти будь-якої точки земної кулі. У цих умовах війна з матеріально-технічної точки зору стала безглуздою: її початок означав би знищення всього людства взагалі [4].

Наддержави, як і будь-які інші сторони, зацікавлені у мирному розв'язанні воєнних конфліктів за таких умов:

- конфлікт загрожує їх власній безпеці, тобто може перекинутись на їх територію або спричинити потоки біженців із районів, охоплених конфліктом, до них (наприклад, як діяли США у випадку центральноамериканського конфлікту);
- участь у мирному розв'язанні конфлікту дає змогу зберегти або встановити вплив у певному регіоні (участь Росії у конфліктах у Закавказзі та Середній Азії, активні дії США у врегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту згідно з планом «Дорожня карта»);
- розв'язання конфлікту дає значні економічні та політичні вигоди (участь США, Російської Федерації, Франції та Федеративної Республіки Німеччина у югославському конфлікті);
- припинення конфлікту так чи інакше забезпечує стратегічно важливі інтереси наддержав (конфлікт у Перській затоці у 1991 р.) [3, 152].

Глобальні питання вимагають глобальних відповідей: вони вирішуються усім світом на основі інтернаціоналізації дій. Центральна роль тут, безперечно, має належати Організації Об'єднаних Націй та її інститутам. Саме ця міжнародна організація може об'єднати зусилля всіх країн на розв'язання глобальних проблем сучасності [4].

Рада Безпеки ООН:

- запобігання виникненню міждержавних або внутрішньодержавних конфліктів;
- врегулювання або створення умов для врегулювання міждержавних, а також внутрішніх конфліктів за згодою сторін конфлікту або з використанням примусових заходів за рішенням Ради Безпеки ООН;

- надання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало внаслідок міждержавних або внутрішніх конфліктів;
- виконання поліцейських функцій із забезпечення безпеки і додержання прав людини;
- подання допомоги у подоланні наслідків конфліктів;
- усунення загрози миру, порушень миру чи акту агресії [3, 153].

Антивоєнні тенденції в суспільній думці проявились у пацифістському русі (пацифізм – від латинського *pacifious* – миротворний). Перші пацифістські організації виникли у Великобританії і США ще на початку XX ст. Саме пацифісти вперше висунули вимогу загального роззброєння і розв'язання спірних питань між країнами шляхом переговорів [5].

Вчені різних історичних епох намагалися визначити сутність і причини, негативні і позитивні наслідки війни. Деякі мислителі вважали, що без війни немає розвитку. Геродот, наприклад, називав війну батьком і причиною всього. Г. Гегель писав, що високе призначення війни полягає в тому, що завдяки їй зберігається моральне здоров'я народів. Він порівнював війну з вітром, який не дає озеру загнивати, що з ним обов'язково сталося б при тривалому затишші [2, 289].

Однак далеко не всі відомі мислителі минулого називали війну необхідною умовою розвитку суспільства. Е. Кант вважав, що в майбутньому можливий «вічний мир». Він пов'язував його з розвитком економічної співпраці між державами, а також з республіканським устроєм, оскільки в правових державах владі непросто отримати згоду громадян на війну.

Проблеми збереження миру на Землі пов'язані з особливостями взаємодії країн на політичній карті світу. Військові арсенали країн світу мають таку кількість атомної, хімічної та біологічної зброї, що спроможна знищити Землю. Створення нових видів озброєння триває [5].

Збройні протистояння на конфліктно небезпечних територіях поширюються, тривають роками і залучають усе більшу кількість країн і народів. На жаль, зараз одним з осередків нестабільності стали й окремі території нашої держави [5].

Джерела та література

1. Війна. *Вікіпедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Війна
2. Міжнародні конфлікти: курс лекцій / Б. В. Бернадський. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 366 с.
3. Проблеми війни і миру в третьому тисячолітті. *Allref.* URL: https://allref.com.ua/uk/skachaty/problema_viyni_i_miru_yak_globalna_problema_lyudstva
4. Масляк П. О. Проблема війни і миру. *Географія для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням географії:* підручник для 9 класу. Харків: «Ранок», 2017. С. 219–221.

Сікорська Майя
Ліцей № 1, місто Хмільник

ГЕРОЇЧНІ БИТВИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Ключові слова: *українські битви, захист свободи, війна.*
Keywords: *ukrainian freedom, battles against enemies, war.*

Особливість українського менталітету полягає в тому, що ми завжди були гостинними та миролюбними людьми. З давніх-давен українці любили засіювати свої землі насінням, щоб восени зібрати стиглий урожай плодів та прогодувати сім'ї взимку. Їхнім основним ремеслом було землеробство, що полягало у вирощуванні різних культур на власних полях та городах. Через те, що нашим пращурам ніколи не потрібно було завойовувати чужі території для хорошого життя, вони повинні були постійно захищатися від нападів загарбників. Як не дивно, але і сьогодні ця місія не покинула нас. «До чого ти ведеш?» – запитаєте ви. А саме до того, що історично та психологічно українці не є агресивними, якщо звісно не йдеться про свободу та волю. Із вивчення історії України ми бачимо, як нас постійно намагались підкорити та понівечити наші життя. Ми ж ніколи нікого не чіпали, цінували і боролись за своє, цього було нам вдосталь.

Після розпаду Київської Русі багато ворогів простягнули криваві та жорстокі руки на наші території: і тамплієри, і татари, і османи, і московити, і монголи. Звісно, не завжди вдавалося тодішнім правителям запобігти цим навалам, але здебільшого українці здобували перемогу та зупиняли кровопролиття на деякий час. Найвизначнішими битвами є саме період козацьких морських походів та національно-визвольна війна Богдана Хмельницького. Одразу спадає на думку Хотинська війна 1620–1621 рр., у якій брали участь турки та поляки з допомогою запорозького війська на чолі з Петром Конашевичем-Сагайдачним. Османська імперія у той час славилась своєю незламністю та величчю, перемогти їх було доволі непросто, але козаки зуміли протистояти численним турецьким військам, які вели жорстокі бої. Під час цієї війни Османська імперія навіть вперше випустила на поле бою чотири бойові слони, щоб психологічно натиснути на противників. Однак це не дало їм перемоги над козаками. Гетьман Петро Сагайдачний був умілим стратегом та любив раптово нападати, щоб деморалізувати ціле військо і добитись позиційної переваги. Також він застосовував нічні вилазки до ворожих таборів, які давали хороші результати. Отак і перемогли козаки османів, зупинивши їхнє вторгнення у Західну Європу. Хотинська битва зламала турецьку непереможність, а запорожці здобули славу й авторитет.

Цікавою була і битва під Корсунем 1648 р., коли завдяки шпигунам і дезінформаторам Б. Хмельницькому вдалося переконати польського полководця у тому, що козацьке військо удвічі більше, що і спричинило відступ поляків під прикриттям возів. Проте і це гетьман встиг передбачити і вже знав маршрут Потоцького. Козацький полк Максима Кривоноса повинен був організувати пастку війську Речі Посполитої, перекопавши шлях ровами і затопивши ворогів. Із обох боків їх обстрілювали, а потім оточили у засідці. За кілька годин перемогли козаки, взявши у полон самого Потоцького та інших поляків. Після битви Річ Поспо-

лита була розгромлена та повністю виснажена, а національно-визвольний рух охопив всю Україну, показавши цим, що українці не прогинатимуться ні під кого.

Сумною і скорботною сторінкою в історії українського народу є період Руїни, коли Україну фактично розривали на шматки і турки, і поляки, і москалі, а всередині держави тривала громадянська війна за гетьманську булаву. Війна 1672 р., у якій брали участь козаки на чолі з П. Дорошенком і турками проти поляків, була успішною для гетьмана, який так хотів об'єднати два береги Дніпра. Внаслідок цього бою було укладено Бучацький договір, згідно з яким під владу Туреччини (козаки були під протекторатом османів) переходило Подільське воєводство, а влада Дорошенка поширювалася на Південну Київщину та Брацлавщину. На жаль, це тривало недовго. Турки грабували українські міста, сам гетьман розчарувався у їхній політиці і зрікся булави.

Що ж, варто розглянути і битви проти наших сьогоднішніх ворогів. Розповіді про січових стрільців вразили мене ще у дитинстві, коли дідусь захоплено розказував про їхню хоробрість і сміливість. Бій на горі Маківка 1915 року українських січових стрільців на боці Австро-Угорщини проти російської армії став вирішальним під час Першої світової війни. Запеклі бої тривали з 28 квітня до 4 травня, внаслідок цього зірвався план російського командування швидко заволодіти цією точкою. Історики вважають, що це було справжнім «бойовим хрещенням» усусів.

Повертаючись у XXI ст., хочу зазначити, що битв було набагато більше, і щоб виписати їх і детально описати, не вистачить часу. Наша історія справді багата на перемоги (поразки були, але їх, на щастя, небагато), українців не можна було спинити на шляху до незалежності, а утихомирення лише викликало бунт і супротив. Я пишаюсь героїчним минулим свого народу, саме тому я так і полюбила цей шкільний предмет. Впевнена, що зовсім скоро нас чекає ще одна довгоочікувана перемога, яка знову доведе усьому світові, що той, хто посягне на наші права, свободи та території, буде справедливо покараний.

Останньою битвою, яку я хочу згадати, є оборона Донецького аеропорту, яка тривала 242 дні з 26 травня 2014 р. Усе почалося з того, що група проросійських сепаратистів зайняла певну частину будівель аеропорту. Вони вимагали від українських військових скласти зброю та здатися. Зі свого боку, українських уряд висунув ультиматум про звільнення споруди сепаратистами. Це призвело до початку бою, адже жодні вимоги обох сторін не були виконані. Сам аеропорт за умови захоплення рашистами був би хорошим плацдармом для подальшого наступу, тому і українські військові захищали його до останнього. Після багатьох штурмів це місце стало символічним для України, як свідчення героїзму та незламності наших бійців. Українські військові ні за що не хотіли відступати, але їхні позиції були цілком зруйновані і постійно обстрілювалися. Люди витримали, не витримав бетон. 20 бійців з боями вийшли з території аеропорту, 16 солдатів отримали поранення і були взяті у полон.

Джерела та література

1. Бій за гору Маківку. *Яворів Інфо.* https://yavoriv-info.com.ua/novini/novini-lvivshhini/bij-za-goru-makivka
2. Сас П. Полководець Петро Сагайдачний. Київ: Кліо, 2021. 272 с.
3. Чухліб Т. Козацька Україна на міжнародній арені. Київ: Арій, 2023. 352 с.

Ревенко Владислав
Навчально-виховний комплекс № 1
Покровської міської ради Донецької області

ГЕРОЇ ТИЛУ: РОЗВИТОК ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ

Ключові слова: *волонтерство, допомога, Покровськ, Україна.*
Keywords: *volunteering, help, Pokrovsk, Ukraine.*

Про волонтерський рух в Україні сьогодні з захопленням говорять у багатьох країнах світу, називаючи це явище унікальним. Сьогоднішньому волонтерському руху в Україні мало аналогів не тільки в країнах колишнього СРСР, а й на Заході, звідки, власне, й прийшов термін «волонтерство». Слово «волонтер» походить від французького volontaire (доброволець), яке запозичено з латинського voluntarius (voluntas – вільне волевиявлення, volō – бажання, намір). Тобто волонтерство – добровільна, безкорисна, суспільно важлива діяльність.

Волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами. Волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості.

Особливо складно переоцінити роль волонтерської діяльності в умовах, коли на нашу землю прийшла війна. Це аж ніяк не професія, скоріше – покликання, спосіб життя. Визначальним є принцип добровільності – волонтер діє за покликом душі, з почуття потреби реалізувати свою громадянську позицію.

Справжній ажіотаж волонтерського руху в Україні почався нещодавно. Він пов'язаний із повномасштабним вторгненням російської федерації. Волонтером став практично кожен українець.

Чимало мешканців Покровська, тікаючи від війни, покинули своїх улюбленців. Багато чотирилапих друзів і не тільки залишилися без даху над головою. Це прикро, але – факт. Порятунок таких безхатьків зараз лежить на плечах волонтерів, що організовують притулки, вивозять тварин і шукають їм нових господарів, допомагаючи так у тилу.

2 лютого у Києві відбулося перше вручення Всеукраїнської зоозахисної премії. Було нагороджено 20 волонтерів і зоозахисників, які рятують життя тварин в Україні. Вони – справжні герої тилу. Ці волонтери змогли вирішити проблеми, які не під силу представникам державних служб. Така нагорода – це спосіб подякувати сотням тисяч українців, які під обстрілами та в окупації продовжують рятувати тварин: собак і котів, птахів… [1]. Одну з них отримала мешканка Покровської ОТГ Світлана Остапкова. Зараз під опікою Світлани 180 собак і 73 кішки.

Прихисток Світлани з'явився 10 років тому. Все почалося з двох вольєрів. Потім їх стало більше. Далі потрібно було зробити місце для прогулянок. І так усе поступово. Світлана зареєструвала громадську організацію «Мирноградська організація захисту тварин». І майже з кожним днем мешканців тут більшало [2].

Після 24 лютого 2022 р. Світлана зосередила всі свої зусилля на порятунок тварин на територіях Донецької області. Вона змушена була не лише вишукувати можливості годувати та лікувати котів, собак, а також витягувати їх із замкнених квартир, які покинули люди під час евакуації. Від початку війни Світлана евакуює до свого притулку травмованих тварин із зон бойових дій у Бахмуті, Авдіївці, Слов'янську. Вона готова ризикувати собою для порятунку чотирилапих братів. Є тварини, яких привезли власники під час евакуації, а є тварини, які побували під обстрілами на прив'язі. Таких тварин рятують волонтери, відв'язують, садять в автівки, вивозять із місць активних бойових дій і привозять Світлані.

«Багато тварин з тяжкими травмами: не тільки збиті, а й після обстрілів. Днями до нас собака потрапив – йому відірвало лапи, довелося ампутувати». Операції виконують ветеринари клініки «Чотири лапи», гроші беруть лише за матеріали та мінімум за роботу. Клініка знаходиться у місті Покровську.

Героїв на фронті підтримують герої у тилу. Світ вражають маленькі українські волонтери, які збирають десятки тисяч гривень, коли їм самим ще інколи немає й чотирнадцяти років.

Через війну разом з мамою був змушений переїхати з рідної Донеччини у Чернівці Максим, однак навіть на відстані від фронту він зміг бути корисним для армії. Він вирішив, що допомагатиме українським військовим та купуватиме для них захисну амуніцію й тепловізори. Максим приносив воду, виносив сміття і гуляв із тваринками. Пропозицій було багато. Він кожного дня виносив сміття, вигулював тварин, приносив воду та ходив за покупками. Чернівчани були вражені такою ініціативою юного помічника.

Маленькому волонтеру – герою тилу – вдалося зібрати грошей на допомогу армії. Багато хто, знаючи мету хлопчика, просто відправляв на його ім'я гроші або необхідне обладнання для фронту. Від початку повномасштабної війни Максиму вдалося зібрати гроші на придбання 25 бронежилетів, тепловізор, пристрій нічного бачення, комплекти військового одягу, і через оголошення про пошук роботи хлопчик познайомився з багатьма людьми, які допомогли відправити амуніцію на передову. Максим та його мама й досі співпрацюють з волонтерами із рідного Покровська і понад усе мріють повернутися додому [3].

Від початку війни на Сході волонтерський рух в Україні став, без перебільшення, світовим відкриттям. Сьогодні в часи повномасштабної військової агресії РФ – це один із символів віри та незламності духу нашого народу. Сьогодні волонтери сприяють перемозі України та збереженню її державності, не чекаючи за це винагороди.

Тож кожному волонтеру висловлюємо величезну подяку за допомогу українським військовим, за небайдужість, за щирі серця, за натхнення та турботу!

Джерела та література

1. Маленький переселенець із Покровська збирає гроші на броніки та тепловізор для захисників свого міста. *2 + 2.* 08.11.2022. URL: https://2plus2.ua/zateryannyj-mir/novyny/malenkiy-pereselenec-iz-pokrovska-zbirae-groshi-na-broniki-ta-teplovizor-dlya-zahisnikiv-svogo-mista

2. Перша Всеукраїнська зоозахисна премія: в Україні відзначили 20 волонтерів, що рятують тварин під час війни. *ДМ. ЗМІ для змін.* 09.02.2023. URL: https://cs.detector.media/community/texts/185180/2023-02-09-persha-vseukrainska-zoozakhysna-premiya-v-ukraini-vidznachyly-20-volonteriv-shcho-ryatuyut-tvaryn-pid-chas-viyny/

3. Бірюкова Н. Цих тварин рятує під час війни Світлана Остапкова з Мирнограда. У її притулку зараз 250 хвостиків. *Свої. CITY.* 10.02.2023. URL: https://svoi.city/articles/264929/prihistok-dlya-tvarin-u-mirnogradi

Селецька Жанна, Сагло Катерина
Науковий ліцей міжнародних відносин II–III ступенів
Університету митної справи та фінансів

ДІЯЛЬНІСТЬ ДОБРОВОЛЬЦІВ-ПАРАМЕДИКІВ НА ПЕРЕДОВІЙ У РАЙОНАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО / ООС

Ключові слова: *парамедики, війна, Україна.*
Keywords: *paramedics, war, Ukraine.*

Актуальність цієї теми визначається тим, що діяльність парамедиків у зоні АТО / ООС викликає значний суспільний інтерес, оскільки переважна більшість парамедиків були добровольцями, які прагнули рятувати життя тих, хто захищає територіальну цілісність і суверенітет держави, громадянами якої вони є. Зі словом «добровольці» у кожного із нас асоціюється «солдат», «військовий», «військовослужбовець», але мало хто задумувався над тим, що «доброволець» – це і парамедик, і волонтер, і військовий капелан-душпастир. Якби не медики-добровольці, то українські добровольчі батальйони були б деморалізовані, як і більшість кадрових військових Збройних Сил України на початку 2014 р. Порятунок медиками українських солдатів став не тільки психологічною підтримкою, але і психологічною мотивацією не служити, а захищати свою Батьківщину. Парамедики-добровольці стали тією силою, яка вселила впевненість у добровольчі батальйони, а згодом регулярні та мобілізовані підрозділи української армії. Парамедики проявили себе в тому, що врятували не одне життя військового солдата Збройних Сил України АТО / ООС протягом 2014–2022 рр., але і зберегли життя – людини, яка мала дружину, доньку чи сина, брата чи сестру, матір та батька. Однією із людських цінностей, яку кожної хвилини мали парамедики у своїй голові та душі, – це порятунок життя людини, яка готова була віддати своє життя за незалежність і територіальну цілісність України та її громадян.

Метою публікації є дослідження діяльності добровольців-парамедиків на передовій у районах проведення АТО / ООС на основі спогадів як історичних джерел.

Означена проблема переважно розкривається українськими журналістами в різних онлайн-статтях, що і є свідченням актуальності дослідження цієї проблеми. Хотілося б зазначити внесок у висвітлення питання соціальної мережі Фейсбук на сторінці Всеукраїнської спілки парамедиків. Серед науковців-істориків хотілося б виділити В. Шатила, який у статті подає аналіз діяльності парамедиків на території АТО / ООС у Донецькій та Луганській областях.

Добровольці-парамедики надавали медичну допомогу хірургічного характеру солдатам, які мали травми і захворювання серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту, дихання, інфекційні захворювання, сечостатевої та нервової системи [7; 16, 14; 3]. Українські військовослужбовці зони АТО / ООС отримували від парамедиків стоматологічну, неврологічну, психіатричну й медико-психологічну допомогу, а також проведення санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів [15].

Лікували парамедики і гострі респіраторні захворювання, серед яких були гострий бронхіт, отит, пневмонія, дистонія, артрит, герпес, міозит, дискінезія жовчовидільних шляхів, неврит, кон'юнктивіт, дерматит і ГРЗ [2; 13]. Дуже часто військовослужбовці Збройних Сил України із забоями різних органів, вивихами, забійними інфікованими ранами, побутовими травмами кінцівок, розтягненням зв'язок, укусами кліща та бджоли, захворюваннями стопи, сонячними та вогневими опіками, ячменем повік, ринітом, фарингітом, отитом, гастритом, виразкою шлунку, простатитом, пневмонією, ларингітом, лишаєм, фурункулами, діареєю, захворюваннями органів системи дихання та гострим зубним болем звертался до парамедиків за медичною допомогою [4; 17]. В умовах обстрілу в зоні укриття на території АТО / ООС парамедики надавали медичну допомогу пораненим військовослужбовцям, які мали кровотечі, відкриті ушкодження грудної клітини, пошкоджені органи дихання; накладали шини на переломи, перев'язували рани на кінцівках, обробляли місця опіків, вводили до організму пораненого знеболюючі та антибіотики з польової аптечки, вживали необхідних заходів для запобігання розвитку шокового стану або надавали допомогу під час шоку [1; 12].

Парамедики здійснювали тактичну немедичну або медичну евакуацію поранених, проводили лікування кульових та осколкових поранень, щелепно-лицевої ділянки, лор-органів, органів зору, шиї, органів грудної клітки, живота, таза і тазових органів (переломи кісток таза), ушкодження сигмоподібної, прямої кишки, сечового міхура, калитки, статевого члена, магістральних судин нижніх та верхніх кінцівок, голови та шиї, м'яких тканин кінцівок і переломи кісток [5; 10]. Крім надання медичної допомоги пораненим військовослужбовцям, парамедики займалися витягуванням, винесенням, волочінням та переміщенням постраждалого солдата шляхом евакуації пораненого з сектору обстрілу до сектору укриття [8; 4]. Ще парамедикам доводилося брати участь у супроводі під час транспортування пораненого із загрозою повторної зупинки серця та в стані коми [11; 18]. Проводилися санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи серед військовослужбовців, медична розвідка району дислокації військових, пропаганда гігієнічних знань і здорового способу життя серед особового складу, збирання, винесення (вивезення) поранених і хворих з поля бою, завантаження на транспорт і вивантаження з нього поранених солдат, відтягування тяжкопоранених в укриття, ви-

тягування поранених солдатів із бойової техніки, перенесення та сортування поранених [9; 12].

Отже, дослідивши спогади добровольців-парамедиків, було з'ясовано, що діяльність добровольців-парамедиків на передовій у районах проведення АТО / ООС визначається різними видами медичної, психологічної та профілактичної допомоги в різних умовах, а також переміщенням поранених солдатів.

Джерела та література

1. За чотири роки на фронті колишня юристка врятувала майже 800 українських військових. *Армія Inform.* 14.10.2021. URL: https://armyinform.com.ua/2021/10/14/za-chotyry-roky-na-fronti-kolyshnya-yurystka-vryatuvala-majzhe-800-ukrayinskyh-vijskovyh/

2. У АТО загинула українська розвідниця та стрілець-парамедик Анастасія Горбачова із позитивним «Ліса». 10.08.2015. URL: http://www.volynpost.com/news/55136-u-ato-zagynula-ukrainska-rozvidnycia-anastasiia-gorbachova-iz-pozyvnym-lisa-foto

3. Війна жіночими очима. 12 історій жінок-військовослужбовців ЗСУ, медиків, добровольців. *Міністерство оборони України.* URL: https://www.mil.gov.ua/diyalnist/genderni-pitannya-u-sferi-bezpeki/vijna-zhinochima-ochima-12-istorij-zhinok-vijskovosluzhbovcziv-zsu-medikiv-dobrovolcziv.html

4. Парамедик Дар'я Зубенко: Хтось має бути тилом. *Інтервю з України.* 29.09.2017. URL: https://rozmova.wordpress.com/2017/10/26/dariya-zubenko/

5. Івахник Алла – жінка-військовослужбовець, автор віршів. *Новини ветеранів зі всієї України.* URL: http://nova.net.ua/ivakhnyk-alla-zhinka-viiskovosluzhbovets-avtor-virshiv-ta-tekstiv-pisen/

6. У Дніпрі попрощалися з ветераном АТО Олексієм Кавлаком, який загинув під час вибуху авто. *УНІАН.* 16.09.2021. URL: https://www.unian.ua/society/u-dnipri-poproshchalisya-z-veteranom-ato-oleksiyem-kavlakom-yakiy-zaginuv-pid-chas-vibuhu-avto-foto-video-novini-dnipra-11547805.html

7. Муратова А. «Поруч лежав загиблий, а ми вже мали ховатися в укриття» – інтерв'ю з учасницею війни на Донбасі. *Суспільне. Новини.* 14.10.2021. URL: https://suspilne.media/171847-poruc-lezav-zagiblij-a-mi-vze-mali-hovatisa-v-ukritta-intervu-z-ucasniceu-vijni-na-donbasi/

8. Анна Кузьмінчук – випускниця КПІ, учасниця АТО, молода мама. *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».* URL: https://kpi.ua/1706-4

9. Спогади Матяша Олександра. URL: https://ipress.ua/articles/oleksandr_matyash_pro_veteranskyy_biznes_hochu_shchob_napys_made_in_ukraine_buv_garantiieyu_yakosti_250535.html

10. Учасниця конкурсів краси захищає Україну: фото найкрасивішої дівчини на фронті. *РБК-Україна.* 07.10.2020. URL: https://www.rbc.ua/ukr/styler/uchastnitsa-konkursov-krasoty-za-shchishchaet-1601997725.html

11. Спогади Михайлової Катерини. URL: https://zaxid.net/ya_takiy_zhe_boyets_yak_inshi_n1432385

12. Врятував сотні людей: в Маріуполі попрощалися з парамедиком-добровольцем. *Апостроф.* 10.02.2020. URL: https://apostrophe.ua/ua/news/society/2020-02-10/spas-sotni-lyudej-v-mariupole-poproschalis-s-paramedikomdobrovolcem-foto/188058

13. Тайра – командир «ангелів». Юлія Паєвська та її шлях із Майдану у фронтові парамедики, а звідти на Invictus Games (спогади Паєвської Юлії). *Новинарня.* 04.03.2020. URL: https://novynarnia.com/2020/03/04/tayra/

14. Онищенко О. Українське громадянство. По совісті. *ZN.UA.* 17.02.2017. URL: https://zn.ua/ukr/personalities/ukrayinske-gromadyanstvo-po-sovisti-_.html

15. «У бійця зупинилося серце. Ми робили все» – як американка Дженніфер Маллі рятує воїнів ЗСУ на передовій. *Перший добровольчий мобільний шпиталь імені Миколи Пирогова.* URL: http://www.medbat.org.ua/uk/category/zmi-pro-nas/

16. Парамедик Тетяна Скиртач: «Хлопців з передка привозиш, а тобі кажуть: “Ви їх що, помити не могли?” Це говорять у військовому госпіталі». *Український легіон.* URL: https://ukraine-legion.org.ua/ato/paramedyk-tetyana-skyrtach-hloptsiv-z-pe/
17. Спогади Чорногуз Ярини. URL: https://stopcor.org/tag/ato/
18. Спогади Цепуха Сергія. Волинська обласна державна адміністрація. URL: https://vol-adm.gov.ua/article/serpen/

Прончук Ольга, Клапатнюк Богдан
Відокремлений структурний підрозділ
«Боярський фаховий коледж НУБіП України»

УКРАЇНА ТА ПОЛЬЩА: ДОСВІД СУСІДСТВА

Ключові слова: *відносини Польщі та України, історичні події 20 століття, Польща, Європейський Союз, східна політика, Східна Європа, Україна.*
Keywords: *relationsbetween Polandand Ukraine. historical eventsof the 20th century, Poland, European Union, Eastern policy, Eastern Europe, Ukraine.*

Рік, що минув, виявився справжнім випробуванням для України. Адже повномасштабне російське вторгнення розділило новітню історію держави на «до» і «після». Співіснування двох народів, інтереси яких у багатьох питаннях перетиналися, вилилося у криваве протистояння. У цій виснажливій боротьбі дуже важливо мати підтримку. А оскільки Республіка Польща, яка сама нерідко потерпала від агресивних дій Росії, є найближчим союзником України, варто дослідити, наскільки змінилися українсько-польські відносини за більш ніж рік великої війни [5].

На прикладі сучасних українсько-польських відносин можна помітити, що вони розвиваються під впливом міркувань безпеки та обопільного прагнення до більш тісної співпраці, і належать до категорії стратегічного партнерства. Але і їм не вдалося уникнути низки непорозумінь і конфліктів. Сусідство із величезним потенціалом залишається вразливим через зміни регіонального середовища, внутрішні політичні процеси і через частково невдале комбінування інтересів та ідеалів обох сторін.

Для української зовнішньої політики періоду першого десятиріччя незалежності характерне декларування значної кількості стратегічних партнерів, що не відповідало реаліям відносин. Глибина стратегічного партнерства між Польщею та Україною походить від спільного розуміння безпекових викликів та загроз у Східній Європі. Незважаючи на те, що Польща та Україна знаходяться у різних стратегічних умовах – Польща, на відміну від України, є членом ЄС і НАТО, – обидві вони розглядають питання безпеки як найважливіші на порядку денному двосторонніх відносин. Також важливо оцінити міцність економічного співробітництва обох країн, адже Польща є другим найбільшим торговельним партнером України, а Україна посідає чотирнадцяте місце серед найбільших торговельних партнерів Польщі. Потенціал розвитку двосторонньої торгівлі залишається величезним і може стати основою поглиблення взаємозалежності [3]. Угода про асоціацію, укладена між Україною та ЄС, надає додаткових імпульсів та просто-

ру для двосторонньої торгівлі, а кількість української робочої сили сприяє розвитку польської економіки.

Із подіями, які відбулися з нами, ми знову звернулися до історії, в якій більшість подій є циклічними. Польща допомогла в таку скрутну хвилину, прийнявши близько 8 мільйонів українців. Але якщо поглянути не так далеко в історію, невже завжди були в нас такі стосунки? Можна зазначити, що Україна і Польща є давніми сусідніми державами, які мають довгу і тяжку історію відносин, адже разом пережили розпад Речі Посполитої, поділи між Росією, Австро-Угорщиною та Німеччиною, дві світові війни, комуністичний режим і його розпад, перехід до демократії та інші локальні події. Ці держави схожі, мають спільні прагнення до інтеграції в інститути ЄС, культуру та релігійні питання.

Але за цей час відносини змінювалися під час різних подій. Відносно нещодавні дії – це війна 1918–1919 рр., коли проголошена ЗУНР проіснувала більше 8 місяців, після чого Польща відвоювала Галичину та інші території: «Вся східна частина Галичини заселена в більшості русинами, тієї ж крові, що й ті, в Україні… Ми говоримо про перманентний конфлікт, що існував в Східній Галичині між поляками і русинами. Утворення незалежної держави Україна призвело до небувалого ентузіазму русинів. Вони хочуть бути частиною України, і молода держава, зі свого боку, збройно підтримує їх вимогу» (Із лекції Шарля де Голля для офіцерів французької військової місії у Польщі, 1910 р.) [6]. Війна закінчилася сама, без формального мирного договору, і з цього часу напруженість спала між українцями та поляками на деякий час.

Через деякий час почалася Друга світова війна, під час якої Україна та Польща опинилися знову у становищі, в якому були донедавна. Не маючи своєї власної держави, під окупацією нацистської Німеччини, а пізніше радянським союзом, українці повставали у національно-визвольних рухах. Попри спільного ворога, народи зіткнулися з різними поглядами на Волинь, Галичину, Холмщину, які були частиною Польщі до 1939 р. Саме в цей час були найбільш напружені відносини між народами. Ставить під питанням майбутні відносини між державами С. Бандера, що пов'язано з ідеями УПА, адже в цій організації разом з визволенням України була ще неоднозначна ідея – вбивати всіх, хто не був українцем. Звичайно, від цього руху страждали поляки та росіяни.

Можна згадати подію «Волинська різня», під час якої стали жертвами від 35 до 100 тисяч поляків, і ще 20 тисяч українців – внаслідок помсти з боку польської сторони. Ці події не могли не позначитися на відносинах народів, але незабаром, уже у 1947 році була проведена операція «Вісла», яка несла за собою етнічну чистку, по-іншому – примусове вивезення українців, і саме тоді було заарештовано приблизно 2 000 осіб, які були членами ОУН і УПА, що знову призвело до напруження відносин. Водночас було депортовано приблизно 150 тисяч українців на окуповану Німеччиною територію Польщі, де умови для проживання були жахливими.

На жаль, цим проміжком історії часто маніпулюють націонал-радикали з обох сторін. Але незважаючи на ці минулі події, ми будуємо відносини з Польщею, обидві країни розвивають партнерські та дружні стосунки у різних сферах: політичній, економічній, культурній, освітній, науковій тощо. У нас є багато спіль-

них поглядів, а там, де не сходимось, – потрібно шукати компроміс. Саме після 24 лютого 2022 р. Польща пішла на такий компроміс, прийнявши до себе біженців, незважаючи на деякі розбіжності у поглядах з Україною. Сьогодні потрібно будувати майбутнє, не повторюючи помилок минулого.

Джерела та література

1. Верстюк О. М. Із історії взаємовідносин України та Польщі: між історичним минулим та сучасністю. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2011. № 3. С. 172−180.
2. Давидович І. Національна політика в Україні в ХХ столітті. Київ: МАУП, 2010. 696 с.
3. Столярчук Я. М. Польща в євроінтеграційних пріоритетах України. *Економіка та держава.* 2005. № 9. С. 25−27.
4. Суберляк О. В. Україна та Польща: проблеми взаємин у ХХ столітті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2009. № 657. С. 287−292.
5. Желіховський С. Як змінилися відносини України та Польщі за час великої війни. *Lb.ua.* 04.01.2023. URL: https://lb.ua/world/2023/01/04/540931_yak_zminilisya_vidnosini_ukraini.html
6. Матеріали проєкту «Сто років сусідства» у публікації *Збруч. Сюжет 3.* Український інститут національної пам'яті. URL: HTTPS://OLD.UINP.GOV.UA/NEWS/MATERIALI-PROEKTU-UKRAINA-I-POLSHCHA-STO-ROKIV-SUSIDSTVA-U-PUBLIKATSII-ZBRUCH-SYUZHET-3

Чорна Діана
Комунальний заклад
«Ліцей № 1 смт Стрижавки Вінницького району Вінницької області»

НАРОДНІ ГЕРОЇ: ХТО ВОНИ?

Ключові слова: *агресія, незламний дух, герої війни.*
Keywords: *aggression, indomitable spirit, war heroes.*

Україна завжди славилась своїми героями. Це були люди, які здійснювали неймовірні подвиги для захисту своєї Батьківщини та її народу. Вони віддавали своє життя за свободу та незалежність України, заради майбутнього покоління, яке буде жити у вільній країні. Вони – герої, які запам'ятовуються людям на все життя. Їх імена виголошують на мітингах і патріотичних заходах, а подвиги оспівують у піснях, літературі, розкривають у фільмах. Герої України – це невмируща легенда, що надихає інших на подвиги, і яка завжди буде жити у серцях вдячного народу…

Героєм України є Ігор Олійник, який пережив справжнє пекло і декілька разів був на межі життя та смерті. 52-річний чоловік про війну дізнався зранку у телефонній розмові, і відразу ж зателефонував своїй мамі, щоб посиділа з його сином, після чого одразу пішов у військкомат і записався у добровольці. Тим часом старшого сина попросив, щоб той зібрав йому рюкзак і потайки від бабусі та дружини виніс йому.

Дуже скоро він опинився в одній із найгарячіших точок у Харківській області. Весь час був на ізюмському напрямку, де кожного дня йшли страшні бої,

безперервні ворожі обстріли, окупанти могли вийти колонами прямо на їхні позиції. Він разом із другом за кілька днів знищили понад 20 ворогів.

17 квітня вдалині був серпанок, через це ворожу техніку можна було побачити лише тоді, коли вона вже наближалась до мінного поля. Ігор Олійник по рації передав, що є 6 одиниць ворожої техніки, для того, щоб наші військові їх накрили артилерією, але, на жаль, цього чомусь не зробили. Вороги протоптали стежку до села, де і була його позиція, захисник взяв гранатомет і приготувався стріляти, проте він почув, що летить снаряд, і відштовхнув свого друга, а сам Ігор Васильович не встиг відскочити, і міна прилетіла під праву ногу: він побачив, що йому розтрощило ногу. Свого побратима наш герой відправив бігти до своїх і сказати, що потрібна допомога, але почався ще один обстріл, внаслідок якого окупанти пройшли вперед. На ногу впала велика гілка дерева, яку воїн Ігор хотів забрати, але не вистачило сил, і він пролежав у полі день і ніч. Потім захисник зрозумів, що навіть якщо він забере гілку, розтрощена нога буде йому заважати, тож від дістав ножиці зі свого бронежилету та відрізав її.

У чоловіка було дуже сильне зневоднення, він постійно просив у Бога води – і пішов дощ. Воїн висмоктував воду з бронежилету, і цього вистачило, щоб напитись. На третій день він побачив собак, які тягнули людський труп по полю. Чоловік розумів, що якщо ті нападуть на нього, він ніяк не зможе захиститись, тому дав їм відрізану ногу; тварини понюхали, та одразу ж втекли.

У полон Ігор Олійник потрапив на третій день. Чоловік спочатку подумав, що це наші військові, але коли ті підійшли, він побачив букву «V». Спочатку росіяни планували його вбити, потім покинули зі словами: «ти все одно скоро помреш», а через 20 хвилин повернулись і забрали з собою.

У полоні питали в Ігоря, скільки в українців техніки, але той не говорив, тоді окупанти почали відрізати йому ногу болгаркою. Згодом полонених посадили в гелікоптер та вивезли у свій штаб, де його, як до цього й інших українських військових, змушували читати текст на камеру, що начебто його покинули свої ж, і медичної допомоги не надавали. У Курську чоловіка запитали, чи хоче він на обмін, і він, звичайно, погодився. Це все було тому, що Ігор Олійник був тяжко поранений, без обох ніг, і ніхто з ним не хотів вовтузитись. Так Ігор Олійник дивом вижив і став справжнім героєм України, який витримав на собі всі тортури ворога та нестерпний біль.

Я вважаю, що ця людина є героєм України так само, як і мій дядько Іван Васильович Кондратюк. Йому 40 років, має трьох прекрасних діточок. До повномасштабного вторгнення на нашу землю він був водієм в АТО, але від 24 лютого 2022 р., коли розпочався ворожий наступ, дядько Іван пішов захищати нашу Україну добровільно. Коли він відправлявся на фронт, рідним говорив: «Я йду, щоб захистити вас, мої любі, і всю нашу родину, аби ми в найближчий час всі були щасливі і вільні».

Воював він за Миколаїв, був командиром групи, яка складалася з 7 осіб. Одного разу вони усі йшли по стежині, і його «зам» зійшов з неї. Дядько встиг тільки крикнути: «Стій!», як Євген (так звати його друга) став на міну, ще два захисники почали бігти на мого дядька, він втратив рівновагу, тому що вже втратив пів стопи, збив їх з ніг і кричав: «Куди ж ви біжите, там же міни!»

Дядько Іван думав, що вже все, живими вони не залишаться. У побратима Сергія через втрату нижньої кінцівки стався шоковий стан, і його доводилося приводити до тями, що вдавалося дуже важко, дядько змушений був вдарити його по обличчю, і щоразу повторював йому: «Дивись на мене, не дивись на ногу».

Вони вижили, мого дядька прооперували і відрізали ногу до коліна, зараз він на реабілітації, вчиться ходити з протезом, і щодня говорить, що ніколи не покине своїх, це вже його брати. Нещодавно побратим з його групи зателефонував і дуже дякував моєму родичу за переданий досвід і навики ведення бою, які Іван Васильович йому дав, плакав і говорив, що завдяки знанням, які отримав від дядька Івана, врятував свого друга від смерті.

Моїй близькій людині за мужність дали орден Богдана Хмельницького. Він постійно повторює: «Ми захищаємо ваше майбутнє, не своє, а ваше. Я дуже радий, що мої батьки, мої діти, мої рідні цих страхіть війни не бачили, і Слава Богу, бо це дуже важко». Також від зауважував: «Найважче – це ховати свого побратима, словами це передати неможливо, це дуже важко, розуміючи, що ви стояли разом, а тут його вже не стає. Я Богу вдячний, що я живий».

Дядько Іван – герой України, але я вважаю, що герої – не тільки ті, хто на фронті, а і ті, хто знаходяться в окупації та допомагають людям морально, матеріально і фізично.

До прикладу – Віра Пилипівна, якій 83 роки, із с. Горенки під Києвом. За час окупації ворог градом пошкодив їй будинок, зруйнував хлів, літню кухню, гараж, та серед руїни вціліла пічка. Повернувшись додому після окупації, Віра Пилипівна про паски з магазину навіть чути не хотіла, взялась пекти їх на руїнах, своїми руками залатавши піч. Спечені паски жіночка роздала людям, тому що ні в кого нічого і так не було. Дала їх і електрикам, які працювали поблизу. Про цю історію почули багато пічників і міркували, як їй допомогти, зрештою відгукнулися не тільки майстри, а ще й постачальники, які працювали з ними, і разом вони збудували Вірі Пилипівні «піч мрії». Я вважаю, що і Віра Пилипівна, і люди, що прийшли їй на допомогу, в сьогоднішніх надскладних умовах – також герої.

Жоден із нас не має бути байдужим перед ворожими загрозами. Ми повинні підтримувати Збройні Сили України конкретними діями і вчинками: плести сітки, випікати солодощі, збирати гроші на озброєння, підтримувати наших захисників листами, малюнками. Це і буде наш посильний вплив у спільну перемогу – таку жадану, довгоочікувану і невідворотну!!!

Джерела та література

1. Бойко О. Д. Історія України: посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 656 с.
2. Гор А. Болгарка не завелася, тоді росіяни взяли бензопилу і стали відрізати мені кістки – історія десантника ЗСУ. Ігор Олійник три дні пролежав під деревом, відрізав собі ногу і дивом вижив. 28.02.2023. URL: https://apostrophe.ua/ua/article/society/2023-02-28/bolgarka-ne-zavelas-togda-rossiyane-vzyali-benzopilu-i-stali-otrezat-mne-kosti--istoriya-desantnika-vsu/50664
3. Журавльов Д. В. ХТО є ХТО в українській історії. Харків: Книжковий Клуб «Сімейного дозвілля», 2014. 416 с.
4. Лебеденко І. Після перемоги усіх пригощатиме: відомій бабусі з Горенки, яка пекла паски на руїнах, звели нову піч. *ТСН.* 22.06.2022. URL: https://tsn.ua/exclusive/pislya-peremogi-usih-prigoschatime-vidomiy-babusi-z-gorenki-yaka-pekla-paski-na-ruyinah-zveli-novu-pich-2093545.html
5. Спогади Кондратюка Івана Васильовича.

Лук'янчук Олександр
Ліцей № 1 міста Хмільника

ГЕРОЇЧНІ БИТВИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Ключові слова: *українські битви, захист свободи, війна.*
Keywords: *ukrainian freedom, battles against enemies, wars.*

Історично склалося, що український народ – неагресивний і миролюбний – змушений був століттями доводити своє право на життя та свободу зі зброєю в руках. Історичні джерела свідчать, що з 24 вересня до 25 грудня 1362 р. відбулася битва на Жовтих водах. Ці події сприяли звільненню українських земель від татаро-монгольського ярма. У той час частина території сучасної України перебувала під владою Литовської держави, а Київське князівство та сучасне Поділля – під гнітом татар, які захопили ці території в середині XIII ст. Вчені вважають, що саме перемога руcько-литовського війська в цій битві послабила беззаперечну силу Золотої Орди.

Навесні 1648 р., під час Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, відбулася історична битва під Жовтими Водами, яка ознаменувала перемогу союзних із татарами козацьких військ над польськими військами. У цій битві на бік Хмельницького перейшли реєстрові козаки, що служили Речі Посполитій. Жовтоводська перемога дала Україні надію позбутися польського впливу.

Січень 1918 р. приніс одну з героїчних сторінок історії Української держави – бій під селом Крути. Саме на залізничному вокзалі спалахнуло криваве протистояння між радянськими військами та молодими захисниками Української Держави, які за будь-яку ціну намагалися зупинити наступ армії на Київ. Попри те, що ця битва майже не відбилася на наступних воєнних операціях і боротьбі за українську незалежність та ідентичність, що тривала до 1921 р., студентська молодь, старшокласники та курсанти робили все можливе, щоб зупинити ворога, повністю руйнуючи дороги та мости за собою. За словами істориків та дослідників, після цієї кровопролитної битви радянська армія була паралізована на 4 дні.

1918 р. ознаменувався розпуском Центральної Ради й переходом влади до Павла Скоропадського, якого було оголошено комендантом. У той час Українська Народна Республіка отримала назву Українська Держава. Проте вже восени 1918 р. колишні діячі ЦК створили Директорію УНР і почали боротьбу з гетьманом Скоропадським. 14 грудня 1918 р. військам Директорії вдалося захопити Київ і відновити Українську Народну Республіку. Відновлюючи УНР, вдалося налагодити тісні зв'язки із ЗУНР під фактичним проводом Симона Петлюри. Тому 1 грудня представники Директорії підписали прелімінарний договір ЗУНР про об'єднання українських республік в одну державу. Вже 22 січня 1919 р. було підписано Акт Злуки УНР на федеративних засадах.

22 листопада 2004 р. – перша ніч Помаранчевої революції, яка стала важливим моментом в історії боротьби України за незалежність і свободу. Це був перший випадок, коли тодішній мирний протест кількох тисяч прихильників опозиції, які очікували результатів президентських виборів, перетворився на мільйонну

опозицію на більшій частині країни. 3 грудня на тлі масових протестів Верховний Суд розглянув питання про визначення переможця та постановив провести другий тур виборів, у якому переміг Віктор Ющенко. Хоча протестувальники побоювалися, що влада застосує силу для їх розгону, цього не сталося, і, на щастя, Помаранчевий майдан пройшов мирно і без кровопролиття.

20 лютого 2014 р., у день, коли Верховна Рада України мала розглядати питання про внесення змін до Конституції, розлючені демонстранти вийшли під стіни Верховної Ради. Але на розі вулиць Інститутської та Шовковичної спецпідрозділи зустріли мітингувальників із водометами та газом, а в Маріїнському парку євромайданівців зустріли так звані «тітушки» – представники антимайдану, яких спеціально підвезли до столиці. Команда Януковича вела силову боротьбу з опонентами. Протягом 18–19 січня представники силових структур намагалися штурмувати протестантів і вибити їх з позицій. Але 20 лютого Майдан пішов у наступ і відновив свої позиції, поширивши контроль на урядову територію, на жаль, все це відбулося під градом снайперів... Того дня трагічно загинуло понад 100 людей. А представники МВС вперше офіційно визнали факт використання вогнепальної зброї проти учасників Євромайдану.

Бої за контроль над стратегічно важливим об'єктом – Донецьким аеропортом – розпочалися у квітні 2014 р. Ці запеклі бої порівнюють з обороною Сталінграду, а вояків, які відстояли аеропорт, називають не інакше як кіборги. Оборона Донецького аеропорту тривала 242 дні, українські військові покинули його аж у середині січня 2015 р. Відвід непереможних «кіборгів» з аеропорту був обумовлений лише тим фактом, що «бетон не витримав»: усі споруди та злітні смуги були зруйновані вщент та перестали становити будь-яку стратегічну цінність і важливість.

Після того, як українські «кіборги» покинули повністю зруйнований Донецький аеропорт, масштабні бойові дії поновилися вже наприкінці січня 2015 р. в районі міста Дебальцеве. Особливо запеклими вони стали на початку лютого 2014 р., після підписання Мінських угод про припинення вогню та встановлення перемир'я, яке постійно порушується представниками російсько-терористичних бандитських формувань. У середині лютого терористи зайняли більшу частину міста. Внаслідок цього українські військові змушені були відступити, аби вберегти місцеве населення та місто від знищення.

Відкритий воєнний напад Росії на Україну почався в четвер о 3.40 24 лютого 2022 р. Воєнна кампанія почалася після тривалого нарощування російських військ з листопада 2021 р. вздовж кордону України з Росією і Білоруссю та визнання органами влади Росії 21 лютого 2022 р. терористичних утворень на території України, так званих «ДНР» і «ЛНР», як державних утворень. Неодноразово різні ЗМІ, західні та українські політики розцінювали накопичення російських військ біля кордонів з Україною з листопада 2021 р. як підготовку Росії до війни з Україною. Офіційні представники Росії всіляко заперечували у своїх заявах, що Росія планує чи має намір напасти на Україну. Практично одночасно збройні сили РФ почали неприховане перекидання додаткових військ на окуповані території Донецької й Луганської областей.

Приблизно о четвертій годині ранку 24 лютого Президент Російської Федерації В. Путін оголосив про «спеціальну воєнну операцію» з метою нібито «де-

мілітаризації та денацифікації України». Уже за кілька хвилин почалися ракетні удари по всій території України, зокрема неподалік від Києва. Російські війська вдерлися до України поблизу Харкова, Херсона, Чернігова, Сум.

Завдяки спротиву української армії та сил самооборони вже в перші дні агресії російська армія зазнала значних втрат у живій силі та техніці. У своїй новітній історії, за оцінками українських та міжнародних експертів, Росія в жодній війні ще не зазнавала навіть приблизно таких великих втрат за такий короткий час.

Як ми бачимо, наша країна має велику історію, і теперішні події це доводять. Кожен українець вірить у те, що російські війська покинуть територію України, і Україна здобуде перемогу. Слава Україні!

Джерела та література

5. 25 історичних битв за Україну про які треба завжди пам'ятати. *Етнохата.* URL: https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/25-istorichnih-bitv-za-ukrajinu-pro-jaki-treba-zavzhdi-pamjatati/

6. Українські перемоги: 14 історій успіху. *Український інститут національної пам'яті.* URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/ukrayinski-peremogy-14-istoriy-uspihu

7. 7 визначних епізодів української військової історії. *Християни для України.* URL: https://c4u.org.ua/7-epizodiv-ukrayinskoyi-vijskovoyi-istoriyi/

Гук Діана
Відокремлений структурний підрозділ
«Рівненський економіко-технологічний фаховий коледж
Національного університету водного господарства
та природокористування»

ПРАВЕДНИКИ НАРОДІВ СВІТУ: ОЛЕНА ВІТЕР – ЖІНКА, ЯКА ХОТІЛА ВРЯТУВАТИ ЖИТТЯ

Ключові слова: *Праведник народів світу, Олена Вітер, тимчасово окуповані території, рятівники, євреї.*

Keywords: *Righteous Among the Nations, Olena Viter, temporarily occupied territories, saviors, Jews.*

Голокост був задуманий та спланований нацистсько-німецьким режимом на чолі з Адольфом Гітлером. Нацисти стверджували, що німецькі євреї зрадили Німеччину під час Першої світової війни та несуть відповідальність за її поразку, і водночас прагнули усунути євреїв та інші небажані групи з німецького суспільства. Починався Голокост із дискримінації єврейського народу, а закінчився тим, що мільйони людей загинули через національність. Євреїв відправляли в концтабори, табори примусової робочої сили, гетто. Ув'язнені в концентраційних таборах перебували в нелюдських умовах і піддавалися тортурам, голоду, в деяких таборах – медичним експериментам. Розповідаючи про Голокост, також слід згадати спротив діям німецького терору. Проти Голокосту боролися не лише євреї, а й свідомі представники різних націй. Людей, що рятували євреїв від

Голокосту і не належали до пригніченої нації, називали Праведниками народів світу. Серед них є люди всіх конфесій і віку. У той період, коли їм загрожувала розправа, вони подали руку допомоги своїм сусідам. Наразі 2 659 громадян України удостоєні державою Ізраїль званням Праведників народів світу [4, 10]. Водночас тисячі рятівників досі залишаються невизнаними та невідомими. Монахиня Олена Вітер була першою праведницею з нашої країни. Інших записували громадянами чи то Польщі, чи то СРСР. Вона ж, отримуючи почесне звання у 1976 році, наполягла на тому, щоб Україна була зазначена як її батьківщина [2, 53].

Олена народилася у 1904 р. в селі Миклашів на Львівщині. Дівчинка виросла в національно змішаній родині (мати була полькою), але саме сімейне виховання стало основою її патріотичного світогляду. Олена завжди вважала себе українкою, хоча до 13 років жила з батьками в Австрії. Її батько мав вирішальний вплив на формування особистості дівчини. Саме його героїчна смерть під Крутами змусила Олену податися в монастир. Маючи неповну освіту медика, в монастирі вона лікувала тих, хто цього потребував, та брала активну участь в українському громадському русі.

У 1924 р. в жіночому монастирі організували відділення товариства «Рідна школа», в якій українські діти мали можливість навчатися рідною мовою. Про активну громадську діяльність Олени дізналися за межами монастиря. Один із членів організації «Пласт», Юліан Головінський, запропонував їй вступити до лав ОУН. Після вступу до підпільної націоналістичної організації Олена Вітер продовжила активну просвітницьку діяльність. У 1932 р. сестра Йосифа (таким було монаше ім'я Олени Вітер) стала настоятелькою Якторівського жіночого монастиря [5]. Монахиню підтримував митрополит Андрей Шептицький. Він заохочував ігуменю до наук, був для неї прикладом релігійної ревності і відданості Українській греко-католицькій церкві.

У 1939 р. монастир було розгромлено червоною армією. Для Йосифи це стало символом її перекресленого життя, яке треба було починати заново. У відчаї вона хотіла залишити батьківщину. Проте від цього її втримав Шептицький, який пояснив, що саме тепер вона як ніколи потрібна на цій землі. Олена повернулася до Львова, де знову зібрала своїх підопічних. Сама Йосифа влаштувалася секретарем у лікаря та громадського діяча Мар'яна Панчишина. На цю роботу її порекомендував митрополит Шептицький. Олена й далі підтримувала зв'язки з ОУН, котра продовжила діяльність в умовах радянської окупації. Окрім просвітницької роботи, Олена переправляла репресованих підпільників та їх родини до Польщі чи інших країн. На неї донесли, і 11 червня 1940 р. за Оленою прийшов НКВС. Із дня арешту на допити її водили 47 разів. Йосифа розповідала: «Під час тортур нелюди завжди питали мене, чи ще хочу вільної України, я завше відповідала ствердно, і знущання продовжувались» [1, 402]. Згодом Олена Вітер зізналась у приналежності до ОУН, що займалася просвітницькою роботою та вихованням дітей. Допити припинилися, але Олена й далі сиділа у в'язниці. Чи слідство ще тривало, чи вже закінчилося, вона не знала. Як і не знала, що для неї вже підписали смертельний вирок. У в'язниці на Лонцького є написи прізвищ людей, яких стратили 22–28 травня 1941 р., серед яких є і прізвище Олени. Тоді мали розстріляти 1 355 в'язнів, але німці пішли в наступ, і енкаведисти не встиг-

ли повністю виконати свій план, убили 924 особи та втекли. Йосифа залишилася серед живих [7].

У перші місяці німецької окупації багато українців вірили у пропаганду про «визволення від більшовиків». У місті почалося відродження громадського та національного життя. За дорученням Андрея Шептицького Олена відновила діяльність жіночого монастиря. Із кожним днем справжні наміри німців ставали зрозумілішими. Згодом почали обмежувати вияви українського політичного та громадського життя. Дедалі більшого масштабу набували переслідування єврейського населення. Духовенство не чіпали, і це використало керівництво Української греко-католицької церкви на чолі з Шептицьким, зробивши монастирі та церкви притулком для всіх знедолених. Узяла участь у цьому й ігуменя Йосифа. У її монастирі надавали медичну допомогу пораненим. Дружина рабина Давида Кахане була свідком сцени, як монахиня Йосифа у своїй ванні мила двох єврейських дівчаток, що втекли з потяга смерті у концтабір. Одна з дівчаток була пораненою, і сестра Йосифа надала їй медичну допомогу, кажучи: «Це мій обов'язок, я роблю це, виконуючи заповіді Божі. І я хочу виконувати їх без сторонньої допомоги» [4, 12]. Було створено сиротинець для дітей, де ігуменя сховала єврейських дітей. Роблячи це, вони наражалися на смертельний ризик, адже духовний сан не гарантував безпеки від нацистських репресій. Біда минула монастирі, і вони пережили німецьку окупацію.

Радянська влада пішла в наступ. Йосифа залишилась на місці й надалі допомагала українським повстанцям. Репресії були не лише проти повстанців, а й проти духовенства. 12 квітня 1945 р. Олену Вітер затримали. Вона зізналася, що «мала зв'язок з УПА, надавала їм допомогу в боротьбі проти радянської влади, повністю поділяла їхні думки і працювала на користь створення самостійної України. Це я робила цілком усвідомлено, будучи вороже налаштованою до радянської влади» [1, 403]. Розуміючи, що її зізнання можуть використати проти інших, вона заявила, що «якщо бандерівці зверталися, то зверталися саме до мене, щодо інших сестер, то, наскільки я знаю, вони такого зв'язку з бандерівцями не мали» [1, 404]. Олена не визнала звинувачень у підготовці вбивств, однак вони потрапили до обвинувального висновку. Суд відбувся в Києві 27 квітня 1946 р. Вироком Олени Вітер було 20 років каторжних робіт.

Йосифа вийшла на волю 29 березня 1956 р. Їй не можна було повертатися у Львівську область, тому Олена подалася до своїх знайомих сестер на Тенопільщину. Там з ініціативи Олени було засновано підпільний монастир, звідки вона часто навідувалась на Львівщину, так ігуменя керувала цими обителями. У 1950 р. радянська влада розігнала Якторівський монастир. Монахинь вигнали, а всі документи й бібліотеку спалили на подвір'ї. Сестри деякий час жили у найманих квартирах. Потім Матір Йосифу знайшли родини євреїв з Ізраїлю, дітей яких вона врятувала (30 дітей) під час війни. Ці люди висилали посилки Йосифі та її сестрам на прожиття. В Єрусалимі на Почесній стіні Праведників вписано ім'я Матері Йосифи. Ще Олена має польську нагороду. Олена Вітер заслуговує на нашу шану як людина, котра доклала чимало зусиль у допомозі українцям та євреям у скрутних обставинах і, найважливіше, як людина, котра чинила добро навіть у найстрашніший час.

Джерела та література

1. 47 допитів Матері Ігумені. *Західня Україна під большевиками*. Нью-Йорк, 1958. С. 399–403.

2. Винокурова Ф. Феномен Праведників народів світу: до питання людського виміру та людського вибору в екстремальних подіях нацистської окупації: питання мотивацій дій та вчинків. *Праведники світу та інші рятівники під час Голокосту: приклад України у контексті:* збірка наукових статей. Дніпропетровськ: Інститут «Ткума», 2015. С. 45–81.

3. Щупак І. Трагедія євреїв України. *Національне питання в Україні XX – початку XXI ст.:* історичні нариси. Київ: Ніка-Центр, 2012. С. 402–424.

4. Щупак І. Українські рятівники євреїв під час Голокосту. *Праведники народів світу: довідник* / за ред. І. Щупака. Дніпро: Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2016. С. 8–15.

5. Масний В. Хто такі праведники світу та як їх вшановують в Україні. Пояснює історик. *Суспільне. Новини*. 14.05.2021. URL: https://suspilne.media/amp/130591-hto-taki-pravedniki-svitu-ta-ak-ih-vsanovuut-v-ukraini-poasnue-istorik/

6. Добро в найстрашніший час. Історія Олени Вітер. *Історична правда.* 04.05.2016. URL: https://www.istpravda.com.ua/digest/2016/05/4/149072/

Доброгівська Оксана
Ліцей № 1 міста Хмільника

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕМОГ

Ключові слова: *історія, українські битви, перемога, Україна.*
Keywords: *history, ukrainian freedom, victory, Ukraine.*

Україну має довгу історію перемог. Наш народ завжди у битвах виборював свою свободу, право на самостійне та вільне життя на своїй землі. І зараз Україна знову вимушена давати відсіч супостату. Перемога обов'язково буде за нами, адже вона завжди була на стороні правди, наполегливості та хоробрості. Саме ці якості протягом всієї історії демонстрували у різні часи борці за незалежність України.

Так, навесні 1915 р. під час наступальної операції німецько-австрійських військ, названої Горлицьким проривом, відбувся найбільший та найкривавіший бій Українських січових стрільців, які брали участь у протистоянні на боці Австро-Угорщини проти армії царської Росії. Українські січові стрільці були першими в історії України воєнними формуваннями, які відбиралися за національною ознакою. Із розпадам Австро-Угорської імперії українські Січові стрільці стали основою Галицької армії, яка в подальшому захищала Західноукраїнську народну республіку від посягань Польщі. Таж частина Січових стрільців, яку взяли в полон російські війська в 1917 р., сформували Галицько-Буковинський курінь, який став основою для формування армії Української Народної Республіки.

Січень 1918 р. приніс в історію розвитку української державності одну з героїчних сторінок – бій поблизу Крут. Саме тут на залізничній станції розгорнулося криваве протистояння між загонами радянської армії та молодими захисниками української держави, які намагалися за будь-яку ціну зупинити просування армії на Київ. Молоді студенти, гімназисти та юнкери зробили все можливе, аби

зупинити ворога, повністю руйнуючи за собою шляхи та мости. За свідченнями істориків та дослідників, після цього кривавого бою радянська армія була паралізована на 4 дні.

У квітні 1918 р. під час Кримської операції армії Української Народної Республіки проти більшовицької влади вдалося звільнити Чорноморський флот, підняти український прапор у Севастополі, заявивши цим своє право на існування у вигляді самостійної держави.

У червні 1919 р. відбулася наступальна операція Української Галицької Армії, яка стала однією з найяскравіших сторінок українсько-польської війни 1918–1920 рр. 25-тисячне українське військо змогло відтіснити стотисячну армію Польщі по всій лінії розмежування, однак відсутність матеріально-технічного забезпечення та інші несприятливі зовнішні фактори все ж дозволили противнику отримати перемогу.

Зрештою, давайте згадаємо про взяття Києва військами Директорії та відновлення УНР. 1918 рік ознаменувався розгоном Центральної Ради та переданням влади Павлу Скоропадському, якого проголосили гетьманом. Однак вже восени того ж 1918 року колишні діячі УЦР створили Директорію УНР та почали свою боротьбу з гетьманом П. Скоропадським. 14 грудня 1918 р. військам Директорії вдалося зайняти Київ та відновити УНР. Паралельно з відновленням УНР вдається встановити тісні зв'язки з ЗУНР. Так, у грудні 1918 р. представники Директорії підписали ЗУНР попередню угоду про об'єднання українських республік у єдину державу. А вже 22 січня 1919 р. відбулося підписання Акту злуки про об'єднання УНР із ЗУНР на федеративних засадах, що також є однією з історій перемог нашої держави.

Насправді героїчних битв українського народу було ще дуже багато. Українці завжди відстоювали свою незалежність. І я пишаюся, що Україна така могутня та сильна. Свою свободу ми ніколи не віддамо в хижі руки.

Джерела та література

1. 25 історичних битв за Україну про які треба завжди пам'ятати. *Етнохата.* URL: https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/25-istorichnih-bitv-za-ukrajinu-pro-jaki-treba-zavzhdi-pamjatati/

2. Українські перемоги: 14 історій успіху. *Український інститут національної пам'яті.* URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/ukrayinski-peremogy-14-istoriy-uspihu

3. 7 визначних епізодів української військової історії. *Християни для України.* URL: https://c4u.org.ua/7-epizodiv-ukrayinskoyi-vijskovoyi-istoriyi/

Антонюк Анастасія
Комунальний заклад «Ліцей № 1 смт Стрижавки
Вінницького району Вінницької області»

ЛІКАРІ – ГЕРОЇ НАШОГО ЧАСУ

Ключові слова: *військовий лікар, госпіталь, захисник, патріот, перемога, інтерв'ю.*
Keywords: *army doctor, hospital, defender, patriot, victory, interview.*

24 лютого 2022 р. вкарбувалось у мою пам'ять страшним повідомленням, коли о 6:30 однокласник написав: «Почалася війна. Мого батька-військового забрали». У цей момент ще не було усвідомлення того, що нас чекає. За свої 16 років я чула слово «війна» лише на уроках історії. Ці розповіді, від яких з'являються «мурашки», перетворилися на реальність. Із того дня в кожного з нас з'явився свій «фронт»: хтось почав допомагати армії грошима, хтось – випічкою, багато людей постійно перебувають в окопах, щосекунди ризикуючи життям, займаються волонтерством, а хтось рятує життя інших.

У наш час не вистачило б, мабуть, тижнів, щоб перелічити всі їхні імена. Імена тих, перед ким наші люди схиляють голову в пошані та вдячності. А ми, молоде покоління, назавжди викарбовуємо їх образи у своїй свідомості, як приклад для наслідування**.**

Саме про одну таку людину, яку добре знаю, хочу розповісти. Це лікар, за спеціальністю – дитячий хірург, у мирний час працював травматологом. А наразі його пацієнтами стали наші захисники. Це – Сергій Володимирович Піковський.

Моє перше знайомство з цією людиною відбулося за кумедних обставин. Коли моя мама захворіла, ми ніяк не могли знайти медпрацівницю, яка б кілька вечорів поспіль робила їй уколи. Одна наша знайома зголосилася допомогти в пошуку спеціаліста. І ось, коли ми вже очікували на медсестру, на порозі з'явився… високий, кремезний молодий чоловік. Сказати, що я з мамою були здивовані, – це нічого не сказати. Запала тиша. Він не міг не помітити наш стан. Вигляд у нас, напевно, був дуже кумедний. Проте «медбрат» не розгубився. Його обличчя розквітло щирою, доброю посмішкою. Він впевнено зробив крок до кімнати й спокійно сказав: «Ну, що? Кого лікуватимемо?»

Коли курс процедур було завершено, мама мене запитала: «Ти знаєш, що наш лікар ще в далеких 2015–2016 рр. під час АТО більше року рятував життя солдатів, працюючи в Бахмутському військовому госпіталі?».

У цьому шпиталі працювала волонтерка Олена. На той час вона активно допомагала пораненим та лікарям. Привозила різні речі, одяг, медикаменти. Саме тоді на світ з'явилася її книга «Мій фронт», автор – Олена Лав. Там детально описано роботу тих лікарів, із якими вона спілкувалася. Є там інформація і про «нашого Сергія», хоча імена у книзі, через зрозумілі причини, було змінено.

Коли ж 24 лютого розпочалося повномасштабне вторгнення на нашу землю, ще до того часу завідувач відділення травматологічного пункту Вінницької міської лікарні Сергій Володимирович Піковський, як і сотні його колег, знову став військовим лікарем.

Його дружина Марина згадує: «Пам'ятаю 24 лютого. Чоловік прокинувся о 5 ранку зі словами: «Я на роботу». Із того часу додому він приходив лише поми-

тися, узяти їжу й знову повертався. Лікарі міської клінічної лікарні швидкої медичної допомоги були постійно на роботі. Спочатку перші кілька тижнів не було великого навантаження, а потім почали привозити поранених. Іноді до 100 чоловік і більше».

У серпні 2022 року Сергію подзвонили побратими, з якими він пройшов АТО в 2015–2016 роках, із пропозицією, що їм у Харківський військовий шпиталь не вистачає «рук» спеціалістів. І якщо він досі ще не мобілізований, то чи можуть вони направити запит у військкомат на нього.

У Сергія Володимировича була можливість залишитися тут, на місці, поряд із дружиною, з трьома неповнолітніми дітьми. Тим паче, що знаходився під так званою «бронею», бо тут перебувало чимало лікарів-спеціалістів на місцях для надання допомоги пораненим. Фактично він міг продовжувати надавати допомогу пораненим у нашому обласному центрі.

Сімейна рада тривала недовго. Дружина Марина лише запитала: «А як же лікарня, пацієнти?» На що він відповів: «Я залишаю їх у надійних руках. Мої колеги не підведуть. Я знаю».

Сергій Володимирович сказав своєму керівництву, що він іде у ЗСУ, і дав згоду на мобілізацію. Через 3 дні лікар потрапив до м. Харкова. За документами офіційно його мобілізовано, але фактично він пішов добровільно, за покликом серця.

Розпочалися суворі будні. Робота добре знайома. Лишень з тією відмінністю, що рятувати військових доводилося під постійні звуки обстрілів, вибухи снарядів, ракет та авіабомб. Проте лікарі, ні, не лікарі, а швидше, «ангели у людській подобі», здається, не чули цього всього, бо вибухи затьмарювалися звуками стогону наших поранених. І так щодня, день за днем. Лише одна єдина ціль – урятувати кожного захисника будь-якою ціною.

Це вже потім до відзнак та грамот старшому ординатору травматологічного відділення клініки ушкоджень Військово-медичного клінічного центру Сергію Володимировичу Піковському, що були вручені від імені Президента за участь ще в Антитерористичній Операції, додадуться й інші. А поки він робить свою роботу. Робить те, що наближає Велику Перемогу.

Усі мої спроби взяти інтерв'ю в цієї мужньої і водночас світлої людини не завершилися успіхом. Раз на 2 місяці, днів на 3, йому дають можливість приїхати додому. Проте, як розповідає дружина пані Марина, це дивна поїздка. Адже чоловік майже добу просто просить тиші, ніби відпочиває від метушні та галасу.

Телефонне спілкування з сім'єю можливе лише час від часу, коли з'являється вільна хвилинка. В основному по месенджерах. Кожен ранок має початися з СМС «Доброго ранку!». А ввечері вся родина чекає повідомлення «На добраніч, у мене все добре!». І немає ніякого значення, що прийти воно може й о 3 годині ночі. А бувають дні, коли приходить просто «Ок», і рідні знають, що з ним все гаразд.

Тому коли за попередньою домовленістю дружини пані Марини відбулася наша телефонна розмова, я була дуже рада та безмежно горда, що маю нагоду поспілкуватися з такою людиною.

Лікар Сергій Володимирович був небагатослівний, хоча й привітний. У голосі відчувалася сильна втома. Проте він чемно, з притаманною йому доброзичливістю поцікавився, а як тут, у нас, чи мають школярі змогу навчатися та інше.

Час нашої розмови минав швидко. Я навіть трішки розгубилася, тому так і не наважилася запитати все те, що планувала.

Проте мене вразило, з якою впевненістю він говорив про перемогу. Із його слів, хлопці, що потрапляють до них (є й зовсім молоді – 19–20 років) з важкими пораненням, підлікувавшись, просять, щоб їх відпустили назад до побратимів на фронт. Є чоловіки, що без ніг, але рвуться повернутися. Їх очі горять, коли вони говорять про Перемогу. Зараз патріотизм цих чоловіків, завзяття та прагнення Перемоги просто «зашкалює».

Сам Сергій Володимирович говорить одне: «Переможе Україна!» І я вірю йому! Україна обов'язково переможе!

У березні 2023 р. вже капітана медичної служби Сергія Володимировича Піковського було нагороджено орденом «За мужність ІІІ ступеня», який було вручено особисто Президентом України Володимиром Олександровичем Зеленським під час його візиту до госпіталя.

«Коли він отримав орден, – згадує дружина, – то дуже просив, щоб я нікому не казала. Адже він же нічого такого не зробив. Он хлопці – піхота, то ті працюють, а він лише медик. Я ж розповіла рідним, друзям, знайомим. Чоловіка дуже здивувало, що багато людей почали йому телефонувати, писати, вітати. А ще дуже багато повідомлень приходить із словами подяки. Зараз знаходяться бійці, які пройшли АТО, і на жаль, знову потрапили до шпиталю, і знову до мого чоловіка. Багато з них кажуть: «Дякую, лікарю, що я можу ходити, жити!». Сергій від цього ніяковіє. Він ніколи не виставляв напоказ, що він чудовий лікар. Ще й до того, дуже гарний батько та сім'янин. Любить подорожі, риболовлю і … смачно поїсти. Не любить гостей і гамірні компанії, проте завжди всім намагається приділити увагу.

Його вчинки завжди виважені і послідовні. Він патріот своєї країни, але ніколи не буде про це кричати. Сергій Володимирович вважає, що найкращий спосіб підтримувати свою країну – це працювати, приносити користь та захищати свою родину. Він ще в далекому 2014 р. ствердно промовив: «Якщо я не піду зупинити їх там, то біля своїх воріт я з ними не впораюся. Тому я йду!».

Для мене Сергій Володимирович – не просто лікар, рятівник поранених бійців, а справжній герой. Він не «відсидівся» у тилу, не виїхав за кордон, а залишивши трьох малолітніх дітей, подався туди, де його знання та вміння найбільше сьогодні потрібні. Нехай Вас, як і кожного нашого захисника, береже Господь за все, що ви спільно робите для народу, держави і в ім'я Великої Перемоги! Слава Україні! Слава її ГЕРОЯМ! Перемога буде за нами!

Джерела та література

1. Нагороди під Бахмутом і відзнака в руки мера Харкова: Як минув «вояж» Зеленського на схід! *ТСН.* 23.03.2023. URL: https://tsn.ua/video/video-novini/nagorodi-pid-bahmutom-i-vidznaka-v-ruki-mera-harkova-yak-minuv-voyazh-zelenskogo-na-shid.html

2. Особиста розмова з Піковським С. та його дружиною Піковською М.

3. Указ Президента України № 173/2023. Про відзначення державними нагородами України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1732023-46185

Гусаревич Дарія
Ліцей № 1 міста Хмільника

ГЕРОЇЧНІ БИТВИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ XX–XXI СТ.

Ключові слова: *битва, права людини, протистояння, свобода, незалежність, національна свідомість, патріотизм.*
Keywords: *battle, human rights, confrontations, freedom, independence, national consciousness, patriotism.*

Протягом довгих століть працьовитий та миролюбний народ України був вимушений виборювати право на свободу та суверенітет. В історії нашої країни, на жаль, налічується безліч фактів про силові протистояння нашого народу із загарбниками. Кожна з цих битв загартовувала національну свідомість і піднімала бойовий дух, роблячи українців справжніми патріотами своєї Батьківщини, незважаючи на їх результативність. Кожна з описаних битв мала особливе значення та задавала напрям для подальшого історичного й культурного розвитку нашої держави.

Однією із героїчних сторінок України є бій під Крутами, який відбувся у січні 1918 р., у часи Української революції 1917–1921 рр., коли українську державність вибудовувала Українська Центральна Рада. Радянська влада, що встановилася у Росії в жовтні 1917 р., стала одним із ворогів Української Народної Республіки, і в грудні 1917 р. розпочала війну проти УЦР. 24–27 січня 1918 р. тривали запеклі бої за станцію Бахмач. Оборона цього міста є однією з маловідомих та героїчних сторінок в історії визвольної боротьби українського народу. Через перевагу сил ворога українські війська були змушені залишити Бахмач і відступити до станції Крути. На підкріплення українських частин було вирішено направити в Крути Першу Українську юнацьку (юнкерську) школу ім. Б. Хмельницького у складі чотирьох сотень (400–450 курсантів та 20 старшин). До юнаків школи приєдналась перша сотня новоствореного добровольчого Помічного Студентського куреня січових стрільців. Переважна більшість студентів не мала достатньої військової підготовки. До курсантів юнацької школи, студентів і гімназистів приєдналося ще десь до 80 добровольців з підрозділів місцевого Вільного козацтва із Ніжина. Криваве протистояння між загонами радянської армії та молодими захисниками української держави, які намагалися за будь-яку ціну зупинити просування армії на Київ, розгорнулося на залізничній станції. За свідченнями істориків та дослідників після цього бою радянська армія була повністю паралізована на 4 дні.

У період Другої світової війни 21–25 квітня 1944 р. відбувся один із численних боїв УПА проти радянської армії та партизанів. Попри те, що тактичну перемогу отримав противник, українські повстанці змогли вийти з оточення. Партизанські загони Сидора Ковпака першими вирушили на боротьбу з українськими повстанцями. Основними методами, що використовувалися для знищення УПА, були фронтальні бої та сутички із залученням окремих загонів військ НКВД. Радянський уряд УРСР після закінчення Другої світової війни звертався до членів УПА з закликами скласти зброю в обмін на помилування. Однак тих, хто погоджувався на ці заклики, згодом судили та висилали до радянських політичних

таборів. Виступи проти більшовицької влади продовжувалися. Смерть головного командира УПА Романа Шухевича у 1950 р. значно ослабила повстанську армію. Але свою боротьбу під керівництвом Василя Кука вони продовжували до середини 1950-х рр.

Здавалося, вже в демократичному світі XXI ст., після двох світових воєн людство мало усвідомити всі жахи війни. Але і зараз Україна мусить силою зброї та свого незламного духу виборювати свободу. Різка зміна зовнішньополітичного вектора розвитку держави, її курсу, антиконституційної дії влади спричинила до наймасштабнішої події в новітній історії України – боротьби українських громадян за свої права, що переросла у громадянський протест, який тривав із 21.12.2013 до 21.02.2014 року. Він налічував 94 дні протистояння і отримав назву «Євромайдан», а з прийняттям Верховною Радою законів, що обмежували права та свободи громадян України, – Революція Гідності.

Дні, що розпочали перелік найчорніших сторінок сучасної історії України, – це 18–20 лютого 2014 року. Представники силових структур протягом 18–19 січня намагалися штурмувати та відтісняти протестувальників з їх позицій, але 20 лютого, перейшовши у наступ, Майдан повернув свої позиції та розширив підконтрольну зону аж до урядового кварталу. 20 лютого 2014 р. український парламент мав розглядати можливі зміни в Конституції. Під стіни Верховної Ради прийшли обурені мітингувальники, які вимагали ухвалення акту про повернення до Конституції 2004 р. та обмеження повноважень Президента, але на розі вулиць Інститутської та Шовковичної їх зустріли підрозділи спецпризначенців. Водночас проходив провладний мітинг, підкріплений так званими «тітушками». На жаль, все це відбувалося під зливою снайперських пострілів… У цей день трагічно загинуло більше 100 осіб, а представники МВС вперше офіційно визнали факт використання вогнепальної зброї проти учасників Євромайдану.

На початку серпня 2014 р. в районі міста Іловайськ розгорнулась одна з найстрашніших битв для української армії у війні на Донбасі. Із 6 до 29 серпня, майже місяць, тривали бої, які увійшли в історію під назвою «Іловайський котел». Під час цих боїв українська армія змогла відвоювати частину міста, однак згодом Збройні Сили України та МВС були оточені бойовиками терористичної організації «ДНР» і російськими військовими. Незважаючи на домовленості про припинення вогню і надання можливості українській армії відступити, терористи відкрили вогонь по бійцях, що намагалися вийти з оточення. Наслідком Іловайського котла стали великі втрати в рядах українських військових: 300 – потрапили у полон, 429 – отримали поранення різного ступеню тяжкості, 366 – загинули.

Українська сторона вимушена була погодитися на умови Мінського перемир'я, підписаного 5 вересня 2014 р. в білоруській столиці.

Битва за контроль над стратегічно важливим об'єктом – Донецьким аеропортом – розпочалася у квітні 2014 р. Ці запеклі бої можна порівняти з обороною Сталінграду, а військових, які відстоювали аеропорт, називають не інакше як «кіборги». Оборона Донецького аеропорту стала символом незламності та мужності Збройних Сил України і тривала 242 дні. На січень 2015 р. припадають найкривавіші та найзапекліші бої. Відвід непереможних «кіборгів» з аеропорту був обумовлений тим фактом, що всі злітні смуги, споруди були зруйновані вщент і

перестали становити будь-яку стратегічну цінність та важливість. 22 січня 2015 р. вцілілі захисники вийшли з термінала, проте багато поранених і контужених українських бійців потрапили до полону. За офіційними даними, захищаючи Донецький аеропорт, загинуло приблизно 100 військових.

Джерела та література

1. Бій під Крутами в національній пам'яті: збірник документів і матеріалів / О. М. Любовець (керівник); О. М. Березовський, С. В. Бутко, А. О. Тищенко, І. В. Цимбал Київ: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. 288 с.

2. 25 історичних битв за Україну про які треба завжди пам'ятати. URL: https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/25-istorichnih-bitv-za-ukrajinu-pro-jaki-treba-zavzhdi-pamjatati/

Паламарчук Надія
Ліцей № 1 смт Стрижавки
Вінницького району Вінницької області

ГЕРОЇ, ЯКИХ ОБ'ЄДНАЛА ДОНЕЧЧИНА

Ключові слова: *війна, протистояння, свобода, незалежність, патріотизм.*
Keywords: *war, confrontations, freedom, independence, patriotism.*

Ми б'ємось за те, чому нема ціни
у всьому світі, – за Батьківщину.
Олександр Довженко

Війна – це завжди погано, ніколи воєнні дії не принесуть нічого хорошого. Сльози близьких, втрати найрідніших, все те, що було нам найближчим та найдорожчим, перестає існувати. 24 лютого… Звичайна дата… Але не для українців. Цей день змінив життя абсолютно кожного. Ворог приніс в Україну кровопролиття та перекреслив мрії багатьох молодих українців. Чимало юнаків і дівчат пішли добровольцями до війська, щоб зі зброєю в руках захищати свою країну від російської агресії, долучилися до лав територіальної оборони, почали вчитися надавати медичну допомогу пораненим, займатися волонтерством. Усі ті, хто мріяв про щасливе майбутнє, зараз мріють лиш про одне – про перемогу. Мріють повернутись до рідних домівок. Мріють про мирне життя.

Я й досі пам'ятаю той день, наче він був вчора. Моя мама – держслужбовець, у той день була на зміні. Сьома ранку, чую телефонний дзвінок, тато бере слухавку, де було встановлено гучний виклик, і я добре чую лише два слова: «Прокидайтеся, почалось». Тоді стало все зрозуміло. Телевізор навіть і не вмикали: батько вийшов надвір, і ми почули вибух. Було гучно і дуже страшно. Я почала хвилюватись, але тато свого переживання не показував. Не гаючи часу, ми з сестрою зібрали речі і розуміли, що поїдемо до дідуся з бабусею, де тихіше та спокійніше. Ми їхали всю дорогу мовчки, тато лиш дивився на нас, і по погляду було все зрозуміло. Ми не знали, як пояснити все молодшій сестрі, але з часом все ж розповіли. 25 лютого о 8 ранку батько вже був у військкоматі.

Перші два місяці тато служив у Вінниці, і я відчувала спокій за його життя. Далі я дізналась, що його відправили на навчання. Тут я розуміла, до чого все йде. Із часом він розповів, що написав рапорт для переведення на «нульові» позиції. У квітні рапорт підписали, почали формувати батальйон. До війни тато працював на вантажних перевезеннях і разом з автомобілем мобілізувався.

Зі спогадів тата: «13 травня ми прибули в Донецьку область. Раніше ніколи там не був. Донеччина по праву пишається своєю неповторною природою: безкрайніми степами, природним ландшафтом, безцінними скарбами рослинного та тваринного світу, річками. Там й справді чарівна природа.

В один момент комбат сказав, що потрібна допомога, ми всі погрузились і з цього села, в якому тимчасово перебували, вирушили на позиції. Три дні пекла... Не можу уявити ту кількість снарядів, які на нас летіли з інтервалом 10–15 хвилин по 5–10 прильотів три доби цілодобово. Звідки їх стільки?

Ми вийшли вночі на позицію під суцільні обстріли, і так тривало три доби… Хтось у цей час стояв у повний зріст і дивився в тепловізор, незважаючи на те, що осколки. Нас було троє, ми були як мобільна група. За три дні поміняли чотири позиції. На другий день ми були під розбитим мостом, точніше, під брилою моста. Це перша позиція до села, де були росіяни. Вони по мосту били САУ. Ми всі під мостом, чоловік 15. Там бахкає весь день і пів ночі. “Трьохсоті” були, коли снаряд попадав між плитами, вибухав, і вибухова хвиля несла в нас в бетон, шматки асфальту, арматури. На другий день з-під мосту “пішли” перші “трьохсоті”. Щоб винести поранених, нам треба було йти в повний зріст попід лісосмугою. Чуємо, летить – лягли. Поки летів другий снаряд, ми по 10–15 метрів просувались вперед. На третю добу повернулись у лісосмугу. У них авіація о 4-й ранку і о 4-й вечора обстрілювала. Летіли касетні і фосфорні снаряди. Але видно, Бог нас береже, бо авіація – найсмертоносніша ворожа зброя. Пам’ятаю, метр перед нами «бахкало» і метр – за нами.

Я знайшов гранатомет, який залишили хлопці з іншої бригади, і вцілив у ворожий танк. Правда, про це дізнався пізніше, коли мало не потрапив до рук окупантів, зустрівшись майже обличчя в обличчя з ворогом. Одразу у відповідь щось прилетіло, момент самого поранення не пам’ятаю, в пам’яті лиш те, як пів лиця було гарячим. До них було метрів десять. Я хлопцям роздав патрони, вони потихеньку заряджають рушниці... Росіяни не пішли зачищати територію. Їх танкісти настільки злиденні, що побачивши піксельний рюкзак на 45 літрів, говорили: «ты посмотри, что они кушают, хохлы офигели». То поки вони рились у сумках, ми змогли зарядити автомати і “нагодувати” їх гарно...

Окупанти настільки недолугі, що мінометами гатили навіть по своїх. Тим часом наші хлопці стоять один за одного стіною… Ці два герої з кулеметного взводу вели нас 8 кілометрів і вдвох відсікали наступаючу піхоту. Причому відсікали так жорстко, що там, напевно, лягла не одна кацапська рота. Поки виходили з оточення, ледве не потрапили в полон. Мене один хлопчина виводив, і я, щоб не наступати на ноги, відійшов лівіше. І тут буквально метрів за 10 бачу, що стоять росіяни… Врятувало те, що я побачив червону пов’язку в них на руці. Ми самі себе вели в полон… Я відштовхую того хлопчину, ми падаємо на землю і починаємо разом відповзати. Не розумію, як у той момент я їх побачив, мабуть

янгол-охоронець вчасно опинився поруч. Ми повернулись до своїх хлопців… Хлопчина… вмудрився кинути… гранату і вкрасти в них кулемет. Українця, напевне, ніколи нічого не зупинить… Поранений, з контузією, ще й зміг вкрасти в них кулемет. Ми прорвались і змогли пройти далі до евакуації…

Перша думка після бою, коли знаходився у госпіталі, – це як сказати батькам і дружині, що я був там. Тому що я казав, що я на навчаннях у західній частині нашої країни, а сам був у Донецьку.

Якщо там 24 лютого, 25, 1 березня, 15 ще в когось були сумніви, то мені здається, що після Ірпеня, Бучі, Гостомеля там все зрозуміло. Я думаю, всі вже зрозуміли, що там людського немає нічого…»

Тато під час реабілітації має час погортати сторінки соцмереж. І його також обурює, що українці дозволяють «чубитись» між собою. Навіщо розводити війну між людьми, невже мало? Фраза «хай йде воювати» чіпляє найбільше. Там не потрібно стільки людей. Воювати потрібно не лише на тому фронті, а й на інформаційному, показувати, чого ми варті. Хто герої? Весь народ України герої!

Хлопчина, який мобілізувався – Герой! Волонтер, який уже «поклав» половину своєї фірми, і машини ганяє, і дві-три бригади на собі тримає – Герой. Медсестра, яка цілодобово приймає поранених – Герой. Люди які приходять плести сітки – Герої. Не треба цього: «мій воює, а мій не воює». Герої не тільки ті, хто воює. І це потрібно зрозуміти кожному.

Для мене Герой мій тато. Він робить усе, щоб ми жили в вільній країні, маючи свободу слова. Ми усі чекаєм перемоги. Є дуже багато питань, які потрібно вирішувати. Так, як було раніше, вже точно ніколи не буде… Ми всі інші… Але ми всі українці!

Джерела та література

1. Інтерв'ю з Паламарчуком В. П.

Наукове видання

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ:
ІСТОРІЯ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Збірник матеріалів

V МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
І МОЛОДИХ ВЧЕНИХ «ТРАВНЕВІ СТУДІЇ 2023:
ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ»

4 ТРАВНЯ 2023 р.

ВИПУСК 8

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор О. К. Гомон

Підписано до друку 22.09.2023 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 25,81
Тираж 100 прим. Зам. № 25

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.